

The logo for KTC, consisting of the letters 'KTC' in a stylized, white, sans-serif font. The 'K' and 'T' are connected, and the 'C' is a simple curve. It is set against a dark olive green square background.

KTC

J. Boelaars

MET PAPOEA'S SAMEN OP WEG

Deel 3: De begeleiders

MET PAPOEA'S SAMEN OP WEG

Deze uitgave is deel 33 in de reeks KERK EN THEOLOGIE IN CONTEXT (KTC)
van de Faculteit der Godgeleerdheid van de Katholieke Universiteit te Nijmegen.

De reeks staat onder redactie van:

prof. dr. P.H.J.M. Camps

dr. H.S.M. Groenen

prof. dr. H. Häring

mevr. drs. K. De Troyer

prof. dr. J. Van Nieuwenhove

MET PAPOEA'S SAMEN OP WEG

Deel III

DE BEGELEIDERS

door
Dr. J. Boelaars MSC

UITGEVERSMATSCHAPPIJ J.H. KOK – KAMPEN 1997

© 1997 Uitgeversmaatschappij J.H. Kok B.V. – Kampen
Omslag: Dik Hendriks
Red. begeleiding: Universitair Publikatiebureau KUN
Zetwerk: Infobever, Nijmegen
ISBN 90 390 0523 0/CIP/NUGI 631

Alle rechten voorbehouden. Niet uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever, behoudens uitzonderingen door de wet gesteld.

Woord vooraf

Van de trilogie *Met Papoea's samen op weg* gaf het eerste deel (*De Pioniers*) de inhoud weer van de geschriften van de missionarissen uit de begintijd (1905-1925); het tweede deel (*De Baanbrekers*) deed hetzelfde voor de periode 1925-1950, echter met dit verschil dat degenen die de gegevens verschaften 'oude bekenden' waren van de schrijver. Dit derde deel (*De Begeleiders*) echter heeft een heel eigen karakter, omdat de schrijver in een aantal hoofdstukken slechts de redacteur is van *Bijdragen* die geschreven zijn door zijn mede-gepensioneerde collega's, de confraters:

- G. Zegwaard, de eerste missionaris van het Asmat gebied (1950-1956), toen daar nog toestanden heersten vergelijkbaar met die aan de Zuidkust in 1905-1925. Zijn werk was de pacificatie, ondersteund door adatonderzoek.
- A. van de Wouw, die na de verkenningstochten van C. van Kessel de Kasuarinkust openlegde en dit gebied onder zeer moeilijke omstandigheden (onder andere cholera-epidemieën) tot een eerste ontwikkeling bracht (1960-1995).
- W. Lommertzen, de eerste missionaris van het Gondugebied, die zijn pastorale werk verrichtte geheel vanuit een voorafgaand en begeleidend adatonderzoek (1954-1968).
- Adr. Vriens, de eerste missionaris van de zuidelijke tak van de Awyu's in hun land aan de Digulrivier (1951-1959). Hij bracht ook de gegevens van de andere missionarissen in dit gebied bijeen.
Tijdens zijn werk onder de Marind stam (1970-1988) bracht hij door intensieve begeleiding de eigen bekwaamheden van hun voormannen tot bewuste ontplooiing in de nieuwe situatie, toen de invasie van duizenden transmigranten deze streek begon te overspoelen.
- J. Sneekes die, nadat P. Hoeboer het Muyu-Mandobogebied had opengelegd, deze streek vooral via het onderwijs tot ontwikkeling bracht, zelfs zo dat zij reeds haar plaats inneemt in het moderne leven (1950-1963).
- A. Verhage, die W. Thieman, de openlegger van het Frederik Hendrik Eiland, opvolgde, de bevolking door onderwijs en ziekenzorg vooruitbracht en het noordelijk deel met het oog op een betere toekomst uit de moerassen deed verhuizen naar hogere gronden (1947-1987).

De schrijver zelf, gekomen na C. Meuwese en J. Verschueren, beperkte zich tot het adatonderzoek van de Yahray stam (de Mappiërs), met behulp van de taalstudies van P. Drabbe (1951-1960). Hij verzamelde ook alle gegevens over de Noordelijke woonoorden van de Awyu stam, die door collega's gemitteerd werden vanuit het Yahray gebied.

Deze *Bijdragen* zijn nu de 'bronnen' die tot hoofdstukken van het eerste deel van dit boek zijn omgewerkt. Daarbij behouden de 'aandeelhouders' het auteursrecht op hun *Bijdragen*.

Het boek gaat over nog in leven zijnde collega's en over recente gebeurtenissen. Dit brengt mee dat niet alles wat in de bronnen staat nu reeds aan de openbaarheid kan worden prijsgegeven en dat het verschil van meningen en handelwijzen wel niet verzwegen wordt, maar meestal eerder globaal dan op naam wordt meegedeeld. Hierbij mogen we niet vergeten dat de bronnen de eigen visie van de schrijvers weergeven, terwijl er daarnaast veel is gebeurd dat niet in deze bronnen vermeld staat en dus een andere visie zou kunnen opleveren.

Deze *Bijdragen* zijn aangevuld met gegevens uit interviews met missionarissen die geen bijdragen schreven, vanzelfsprekend met dezelfde beperking van gepaste discretie.

Aan dit eerste gedeelte wordt een tweede toegevoegd: een bespreking van het missiewerk van de MSC onder de verschillende aspecten, op basis van de gegevens van de gehele trilogie, om zo tot een antwoord te komen op de twee vragen die in de Algemene Inleiding gesteld werden, namelijk: hoe ontwikkelde zich de Papoea en hoe ontwikkelde zich de missionaris? Daarbij moge het duidelijk worden dat eigenlijk pas in dit derde deel sprake is van een 'samen op weg gaan'. Dit deel namelijk behandelt de tijd na de Tweede Wereldoorlog, toen de reeds verkregen ontwikkeling het de Papoea's mogelijk maakte zelf mede hun toekomst te bepalen. Vandaar dat dit derde deel de naam heeft: *De Begeleiders*.

De periode 1950-1990 heeft politiek gesproken de overgang doorgemaakt van het Nederlandse naar het Indonesische Bestuur en kerkelijk gesproken de overgang van de tijd van vóór naar de tijd ná het Vaticaanse Concilie.

Tenslotte is er dan de overname van het werk van de Nederlandse Provincie door de Indonesische Provincie van de MSC, vandaar dat in dit deel bij de schrijfwijze van namen en woorden uit de Indonesische taal met de spelling daarvan rekening gehouden wordt.

Dit boek is geen 'Geschiedenis', zelfs geen academische vergelijking van de gegevens, maar slechts het openleggen van de bronnen in het MSC-archief voor een geschiedenis, en dit in een vorm waardoor de geïnteresseerde in een bepaald gebied of in een bepaalde periode weet waar hij of zij het materiaal voor een specialstudie kan vinden.

De 'critici' die ik mijn dank betuig zijn in dit geval de medewerkers MSC. Zij hebben de omwerking van hun *Bijdragen* gelezen en gecorrigeerd. Hierbij denk ik met name aan: pater Adr. Vriens MSC, die het hele werk kritisch heeft begeleid. Bovendien gaat mijn dank uit naar de heer drs. Th.M. van de Bilt, die als niet-Nieuw-Guineakenner de tekst op leesbaarheid heeft bekeken. Prof.dr. A. Camps OFM zijn we wederom dankbaar voor de opname van ook dit deel in de serie Kerk en Theologie in Context. Mevrouw M. van de Bilt-Kahmann heeft ook nu tekst en typografische afwerking behartigd. Zij weet hoe erkentelijk alle medewerkers haar zijn!

Ondanks al deze goede zorgen zou de trilogie niet uitgegeven zijn als de Congregatie van de Missionarissen van het H.Hart, de MSC, niet als sponsor was opgetreden. Voor deze waardering voor het openleggen van de bronnen voor een geschiedenis van het Missiewerk op Nederlands Nieuw-Guinea, het latere Indonesische Irian Jaya, zijn auteur en medewerkers zeer erkentelijk.

Arnhem, 1996
J. Boelaars MSC

Inhoud

Enkele opmerkingen vooraf	xi
Inleiding	xv
I Merauke	xv
II Het Binnenland	xxii
DEEL I	1
I Het Asmat gebied	3
Inleiding	3
G. Zegwaard 1947-1956	7
Het Centrum	27
De Noord-West I	29
Het Oosten	31
De Noord-West II	34
Afsluiting	35
II Het Asmat gebied – Kasuarinenkust	37
Inleiding	37
I C. van Kessel 1956-1959	38
II A. van de Wouw 1962-1992	47
III Gondu	72
Inleiding	72
W. Lommertzen 1955-1968	74
B. van Oers 1961-1962, 1967-1975	94
IV De Yahray en de Awyu in het binnenland	103
Inleiding	103
I Képi 1949-1960, als hoofdstatie ressort Mappi	105
II Képi 1960-1995, en de parochies	130
III Parochie Nambeomon-Bapay (Nambay) 1960-1988	140
IV Parochie Wanggaté (Miwamon, Pasuwé en Boven-Mappi) 1960-1981	143
V Parochie Abogé 1960-1986	147
V De Awyu aan de Digul	157
I Badé	157
Inleiding	157
II Tanahmerah – Getentiri	184
Inleiding	184
De parochie Tanahmerah	186
De parochie Getentiri	191
VI Muyu/Mandobo	196
Inleiding	196
I Het Muyugebied	198
II Het Mandobogebied	225
III De nieuwe tijd van Muyu en Mandobo	231

VII Frederik Hendrik Eiland	241
Inleiding	241
Het Marianne-project	243
Gezondheidszorg	250
Onderwijs	252
Verkeer	255
De collega's/medewerkers	257
De Kimamer wordt christen	268
VIII De Zuidkust	280
Inleiding	280
Nieuwe strategie	303
Samkay	312
DEEL II	323
IX Stad Merauke I, 1950-1972	325
Inleiding	325
Het verloop van de gebeurtenissen in het vicariaat Merauke onder mgr. H. Tillemans MSC	328
De beleidlijnen	342
X Stad Merauke II, 1972-1993	356
De parochies	356
Het pastorale beleid	360
XI Stad Merauke III, de medewerkende broeders en zusters	378
I De Broeders MSC	378
II De Zusters FDNSC	393
III De Katechisten van Breda (EK)	403
IV De Broeders van O.L.Vrouw van Zeven Smarten (CSD)	403
V De Fraters van O.L.Vrouw van het H.Hart (FNDSC)	407
XII Stad Merauke IV, Kadervorming	409
Inleiding	409
Het onderwijs	409
Het Klein-Seminarie	420
Het Groot-Seminarie	421
De catechese	422
De leken	426
Afronding	433
I Hoe veranderde de missionaris?	433
De Nederlandse missionarissen	433
De Indonesische missionarissen	435
De Indonesische zusters	440
II Hoe veranderde de Papoea?	442
Summary	457
Personenregister	459
Kaarten en illustraties	466

Enkele opmerkingen vooraf

SPELLING

In dit deel is de Indonesische spelling gebruikt in de schrijfwijze van zowel namen als aardrijkskundige begrippen.

CHRONOLOGISCH OVERZICHT

Een chronologisch overzicht van de missionarissen in hun soms sterk wisselende gebieden, zoals besproken in dit derde deel, is te vinden in het archief van de Missionarissen van het H.Hart (MSC) te Tilburg.

OVERZICHT BEGELEIDERS

In beide vorige delen werd een overzicht opgenomen van de persoonlijke gegevens van de missionarissen van die tijd. Om praktische redenen is in dit derde deel een dergelijk overzicht niet geplaatst. Bedoelde gegevens staan echter in:

1 Album Societas MSC. Roma, 1995.

2 Necrologium MSC. Roma, 1992.

Beide uitgaven zijn te vinden in het bovengenoemde archief.

GEBRUIKTE AFKORTINGEN

ALMA	-	Academische Leken Missieactie
ALS	-	Algemene Lagere School
AMA	-	Associated Mission Aviation
ASB	-	Algemeen Schoolbeheerder
ASR	-	Algemene Subsidieregeling
ATK	-	Akademi Teologi Katolik
B.A.	-	Bestuursassistent
B.B.	-	Burgerlijk Bestuur
Bandes	-	Bantuan desa (subsidie per desa)
Camat	-	Hoofd Plaatselijk Bestuur
CEBEMO	-	Centrale voor Bemiddeling bij Medefinanciering van Ontwikkelingsprogramma's
CMC	-	Centraal Missie Commissariaat
CSD	-	Broeders van Zeven Smarten
Delkat	-	Delegatus kateketik
Delpas	-	Delegatus pastoral
Delpen	-	Delegatus pendidikan (onderwijs)
Delsos	-	Delegatus sosialis
DPRD	-	Dewan Perwakilan Rakyat Daerah (streekraad)
DPRP	-	Dewan Perwakilan Rakyat Propinsi (provincieraad)
DVG	-	Dienst Volksgezondheid

EK	-	Zusters van de Eucharistische Kruistocht
FDNSC	-	Zusters, Dochters van O.L.Vrouw van het H.Hart
FNDSC	-	Fraters van O.L.Vrouw van het H.Hart
GVVS	-	Gemengde Vervolgschool
H.B.A.	-	Hulp Bestuursassistent
HBS	-	Hogere Burger School
H.P.B.	-	Hoofd Plaatselijk Bestuur
IDT	-	Inpres Desa Tertinggal (subsidie voor achtergebleven dorp)
JDF	-	Joint Development Fund
KAM	-	Keuskupan Agung Merauke (aartsbisdom Merauke)
KKK	-	Kongsi Kali Kumbe
Komsos	-	Komitia Sosial
KPM	-	Koninklijke Pakketvaart Mij
KPS	-	Kepala Pemerintah Setempat (Hoofd Plaatselijk Bestuur)
KUD	-	Kooperasi Unit Desa
KWI	-	Kantor Wali Gereja Indonesia (Kantoor Bisschoppenconferentie)
LOSO	-	Subsidieordinantie voor het Lager Onderwijs
LSB	-	Lagere School B (voor leerlingen uit Maleissprekend milieu)
LTC	-	Landbouw Training Centrum
LTS	-	Lagere Technische School
LVD	-	Landbouw Voorlichtingsdienst
MAF	-	Mission Aviation Fellowship
MSC	-	Missionaris Sacratissimi Cordis
Muspas	-	Musyawahar pastoral (pastoreel overleg)
NGO	-	Non-Gouvernemental Organizations
NNGPM	-	Nederlandse Nieuw-Guinea Petroleum Mij
ODO	-	Opleiding Dorpsonderwijzer
OFM	-	Ordo Fratrum Minorum
OPM	-	Organisasi Papua Merdeka
OPR	-	Organisasi Pengamanan Rakyat (organisatie veiligheid voor het volk)
OSA	-	Ordo Sancti Augustini
OSC	-	Ordo Sanctae Crucis
OVO	-	Opleiding Volksonderwijzer
Pankat	-	Panitia kateketik
PDK	-	Pendidikan dan Kebudayaan (onderwijs en cultuur)
Perdhaki	-	Persatuan Dharma Kesehatan Indonesia
PGK	-	Persatuan Guru Katolik (vereniging voor katholieke onderwijzers)
PHC	-	Primary Health Care
PKMD	-	Pembangunan Kesehatan Masyarakat Desa (opbouw gezondheid van de desabevolking)
PMS	-	Primaire Middelbare School
PNG	-	Papua New Guinea
PSD	-	Pengurus Sekolah Daerah (bestuur streekscholen)
PSS	-	Pengurus Sekolah Setempat (bestuur plaatselijke scholen)
PWI	-	Panitia Waligereja Indonesia
RBMU	-	Region Beyond Mission Union
RSB	-	Ressort Schoolbeheerder

SGA	-	Sekolah Guru Atas
SGB	-	Sekolah Guru Bawah
SIMAVI	-	Steun In Medische Aangelegenheden Voor Inheemsen
SKP	-	Sekolah Kepandayan Puteri (huishoudschool)
SKKP	-	Sekolah Kepandayan Kekeluargaan Puteri (huishoudschool)
SKW	-	Sekolah Kepandayan Wanita (huishoudschool)
SKW	-	Sekolah Kesejahteraan Wanita (huishoudschool)
SMA	-	Sekolah Menengah Atas (hogere afdeling middelbare school)
SMEP	-	Sekolah Menengah Ekonomi Pertama
SMP	-	Sekolah Menengah Pertama (lagere afdeling middelbare school)
SPC	-	South Pacific Commission
SPG	-	Sekolah Pendidikan Guru
SSB	-	Single Side Band
STFT	-	Sekolah Tinggi Filsafat Teologi
STTK	-	Sekolah Tinggi Teologi Katolik
SVD	-	Societas Verbi Divini
TEAM	-	The Evangelical Allied Mission
TKK	-	Taman Kanak-Kanak (kleuterschool)
TOP	-	Tahun Orientasi Pastoral
UB	-	Usaha Bersama (gezamenlijke aanpak)
Uncen	-	Universitas Cenderawasih
UNDP	-	United Nations Development Program
UNTEA	-	United Nations Temporary Executive Authority
VGI	-	Verklaring Geschiktheid Inspecteur
VS	-	Voorschool
VSO	-	Voluntary Services Oversea
VVS	-	Vervolgschool
WHO	-	World Health Organization
Yasanto	-	Yayasan Santo Antonius (stichting voor economische vooruitgang, Merauke)
YPPK	-	Yayasan Pendidikan Persekolahan Katolik

Inleiding

I Merauke

Het missiewerk op Nederlands Zuid-Nieuw-Guinea begon in 1905. De eerste fase beperkte zich tot de Zuidkust en werd bekend als de fase waarin de Marind stam, die dreigde uit te sterven door de epidemieën van het venerisch granuloom en de Spaanse griep, gered werd. Dit is besproken in het eerste deel van de trilogie: *De Pioniers* (1905-1925).

De tweede fase bestond in de uitbreiding van het missiewerk vanuit de kust naar het binnenland. Dat betekende het openleggen van het eiland Frederik Hendrik (ook Kimaam en Yos Sudarso genoemd), het openen van scholen in de gebieden aan de Maro-, Kumbe- en Bianrivieren (in een wedloop met de Zending), de aanpak van de gebieden van Muyu, Mandobo en Jair aan de Boven-Digul en het pacificeren van het Mappigebied aan de Beneden-Digul. Tegelijkertijd werd in het zuidwesten het Mimika-gebied opengelegd dat uitliep tot in het bergland. Deze fase werd besproken in het tweede deel *De Baanbrekers* (1925-1950).

Nu is de derde fase aan de beurt, namelijk de openlegging van de Asmat, en de Kasuarinen- en Gondugebieden en de christianisering van de reeds eerder geopende ressorten. Deze fase verloopt vanaf de wijding van de eerste eigen vicaris, mgr. H. Tillemans (1950-1972), tot en met de overdracht aan de Indonesische Provincie van de msc onder bisschop J. Duivenvoorde (1972-heden).

De ontwikkeling van de kerk in het vicariaat Merauke had na de Tweede Wereldoorlog een ander verloop dan daarvoor. Nieuw-Guinea kwam zelfstandig te staan, los van het voormalige Nederlands-Indië (1949). De bestuursvoering kreeg duidelijk een ander karakter, overtuigd van de heel eigen situatie van de bevolking ter plaatse; het ambtenarenapparaat werd uitgebreid, experts werden ingeschakeld voor onderzoek en planning. Een economisch en politiek zelfstandig land was het doel van de Nederlandse Regering. De inschakeling van de autochtonen – eerst geleidelijk, later versneld – stond daarbij op de voorgrond.

In deze situatie kreeg de Missie van het Zuiden wel nieuwe mogelijkheden, maar was daarbij sterker aan regeringssubsidies en controle gebonden. De aankomst van talrijke jongere missionarissen maakte het mogelijk het vicariaat op te delen in enkele grote parochies, waar telkens een aan de plaatselijke bevolking meer aangepaste activiteit kon worden ontplooid. De hulp van de Europese leerkrachten was met name van grote invloed op het beleid in onderwijszaken, terwijl onder de missionarissen zelf een kritische gedachtenwisseling op gang kwam waarvan een ander type missiewerk het gevolg zou zijn.¹

1 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken. II*. 1988, Inleiding. Archief msc, Tilburg.

Om te weten op welk terrein dit missiewerk zich afspeelt, is het goed even te herhalen dat Zuid-Nieuw-Guinea het land is aan de voet van een hooggebergte, dat als een ruggegraat het westelijk deel van het eiland Nieuw-Guinea (nu Irian Jaya geheten) verdeelt in een noordelijke en een zuidelijke helft.

De zuidelijke helft is te verdelen in het land Onder de grote Digulrivier en het land Boven die rivier. Het gebied Onder de Digul en het daarbij aansluitende Frederik Hendrik Eiland is het laagland. Het kent een droge en een natte tijd en in de natte tijd staat het overgrote deel onder water. Tussen de eindeloze moerassen leeft de bevolking op de wat hogere gronden, die begroeid zijn met jong oerwoud. Het kustgebied is bekend om de overdadige groei van de kokospalm. Het binnenland leeft van de sago-arealen in de moerassen. Men kent daar wel ook het aanleggen van tuinen voor aardvruchten. In het gebied Boven de Digul, waar het land geleidelijk opstijgt naar de bergen, is vooral aan de Boven-Digul het oerwoud overwegend, maar aan de monding van de Digul vindt men ook een laagland met bossen en moerassen. Naast dit zuidelijke deel ligt de zuidelijke westkust, eveneens een land van rivieren en moerassen.

Om thuis te geraken in de onderscheiden stammen die in zuidelijk Nieuw-Guinea wonen, even het volgende.

Aan de zee leven de kust-Marind; op het eiland Frederik Hendrik vindt men een bevolking die men kan verdelen in drie groepen met verwante talen; aan de Maro bevindt zich de Yei stam; aan de Kumbe en de Bian ontmoet men de binnenland-Marind. Gaat men de Boven-Digul over, dan treft men daar de Muyu en Mandobo bevolking, aan de Midden-Digul leeft de Jair; aan de Beneden-Digul de Awyu stam en aan de monding de Yahray. Boven de Digul, maar in het verre westen, bevinden zich de Mimikanen, daarnaast de Asmatters tot en met de Kasuarinenkust en de Gondu mensen. Deze stammen hebben elk hun eigen taal.²

Voorafgaande aan de verhalen over de afzonderlijke gebieden is het nodig kort bijeen te zetten hoe het vicariaat Merauke eruitzag toen het oude vicariaat van Nederlands Nieuw-Guinea werd opgedeeld in het vicariaat Amboina (de Molukken) en het vicariaat Merauke (Nieuw-Guinea) (1950). Hier schetsen we hoe de situatie van het vicariaat Merauke zich na de Tweede Wereldoorlog heeft ontwikkeld.

In 1943, na de dood van mgr. J. Aerts en gezellen, was pater J. Grent msc benoemd tot Apostolisch Administrator van het vicariaat Nederlands Nieuw-Guinea, dat toen nog zowel de Molukken als Nederlands Nieuw-Guinea omvatte. De broeders J. Tops, A. Galiart en P. van Dam kwamen terug uit Australië. De eerste twee werden 'uitgeleend' aan het Burgerlijk Bestuur voor de heropbouw van Merauke. De laatste ging terug naar de missieplantage Kolam-kolam bij Okaba. Grent bezocht Kimaam, Muyu en Mappi en ging daarna met P. Hoeboer naar Australië, gevolgd door M. De Brouwer. Bij het vertrek van de geallieerde troepen na de wapenstilstand met Japan, ontving de Missie als vergoeding voor het uitlenen van haar magazijn onder de oorlog voeding, die ook naar het binnenland kon worden gestuurd. Bovendien kreeg zij transportmiddelen en golfplaten hutten voor de heropbouw in Merauke en Muyu. Ook de zusters keerden terug uit Australië. In 1945 kon een school met internaat worden opgezet voor de kinderen van de Molukse onderwijzers en daarna een

2 Boelaars msc, dr. J., *The Linguistic Position of South-Western New Guinea*. Leiden, 1950.

Vervolgschool (vvs) voor Papoea leerlingen, met internaten voor jongens en meisjes. Daarmee was onmiddellijk de kaderopleiding verzekerd, vooral toen in 1949 daaraan een Opleidingsschool voor onderwijzers (Molukkers en Papoea's) werd toegevoegd (met internaat). Ook een Algemeen Lagere School (ALS) werd opgericht (1947). Pater De Brouwer kreeg de leiding over het Missie-onderwijs.

Een hele serie nieuwe onderwijzers kwam van de Kei- en Tanimbareilanden en uit Nederland vertrok een hele rij terugkerende of nieuwbenoemde paters, die de zorg voor de staties aan de kust en in het binnenland op zich namen. Evenzo kwamen er meerdere nieuwe broeders. Grent werd tijdens zijn verlof in Nederland bisschop gewijd voor het vicariaat Nederlands Nieuw-Guinea. Een aantal oudgedienden kon na jaren eindelijk op verlof naar Nederland: P. Drabbe, Hoeboer, J. Verschueren, W. Thieman en J. Tops. Zij kwamen in 1948 terug. Bovendien kwam toen de Congregatie van de Broeders van Zeven Smarten (van Voorhout) naar Merauke. De broeders kregen van het Burgerlijk Bestuur een eigen terrein bij Merauke (Kelapa Lima), waar zij later voor de Papoea's de vvs en een technische school opzetten. Zij verzorgden ook de internaten. Bovendien werd het Landbouwtrainingscentrum van Sula aan de Maro overgeplaatst naar Merauke en door hen voortgezet. Deze opbouw van het onderwijs zal zelf nog een hele ontwikkeling doormaken in de komende jaren.

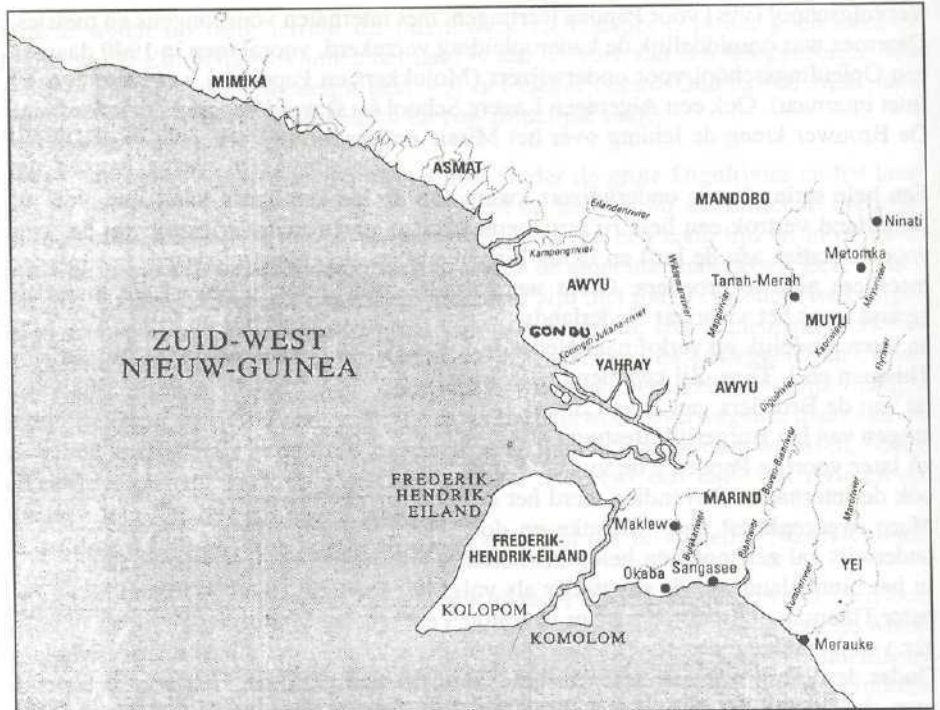
In het binnenland zag de situatie er als volgt uit. Frederik Hendrik Eiland kreeg na pater Thieman een nieuwe pastoor in Anton Verhage. De Marorivier kreeg als opvolger van Verschueren pater W. van Dongen. Verschueren verhuisde naar de Mappi. Onder de oorlog was een deel van het Yahray gebied gesloten. Het werd heropend toen de Australiërs Mappi-post bezetten. Een nieuwe aanpak door de B.A. Felix Maturbongs en de nieuwe controleur Raphaël den Haan bracht rust. C. Meuwese en Verschueren maakten samen ontdekkingsreizen, waarna Meuwese op verlof ging en Verschueren de leiding van hem overnam.

Onder de oorlog begon Hoeboer – gedurfd – aan de opleiding van Papoea jongens tot goeroe. Dit had een opvallend goed resultaat. Tillemans kwam hem tijdelijk helpen. Drabbe zorgde voor de catechisatie in de streektaal. Het Bestuur bleek na de oorlog niet in staat de bereikte ontwikkeling in stand te houden. Hoeboer moest langer in Australië blijven om op te knappen, ging daarna op verlof en pater Adriaan Drager nam de zorg voor het gebied over. Na zijn terugkeer werd Hoeboer Algemeen Schoolbeheerder (ASB) te Merauke en plaatsvervanger aldaar van de vicaris te Amboina, mgr. Grent.

Tillemans keerde in 1946 naar de Mimika terug en had al zijn energie nodig om de achteruitgang te herstellen die tijdens de Japanse bezetting was ontstaan. De paters G. Zegwaard en J. Verhoeven hielpen hem om de administratie en registratie opnieuw op te zetten. Tillemans kreeg het klaar na zijn verlof met twee paters Franciscanen naar de Wisselmeren terug te keren en hen in te leiden. Afgedaald uit het bergland vernam hij op het strand in juni 1950 dat hij benoemd was tot de eerste bisschop van een eigen vicariaat, namelijk Merauke.

Een kleine statistiek over het jaar 1950-1951 geeft het volgende overzicht: aantal katholieken: 24149; catechumenen: 3798; paters: 19; zusters: 16; broeders: 22; parochies: 10; kerken: 20; kapellen: 51; onderwijzers: 127; leerlingen: 8235.³

3 Haripranata s1, H., *Ichtisar Kronologis*, Sedjarah Geredja Katolik, Irian-Barat. Djilid II, p. 56.

Naar: J.F.L.M. Cornelissen, *Pater en Papoea*

Staf Aartsbisdom Merauke, 1950

De viering van de bisschopswijding wordt door J. Verschueren MSC als volgt verteld: Pater Tillemans stond op het strand op de kust van de Mimika de boot af te wachten waarmee hij naar Sorong zou gaan om de NNGPM te vragen de missieboot, de Billy, pas uit Nederland met averij aangekomen, te repareren. De KPM-boot bracht pater Verhoeven mee uit Merauke en deze gaf Tillemans een brief van Hoeboer waarin de benoeming tot bisschop stond, en waarin Tillemans werd gevraagd niet naar Sorong te gaan, maar zo spoedig mogelijk naar Merauke te komen. Verschueren laat Tillemans al op dat strand zijn wapenspreuk uitspreken: 'Adveniat regnum tuum, Uw Rijk kome'.

Vele bisschoppen waren uitgenodigd voor de wijding, maar alleen mgr. Nicolaus Verhoeven MSC uit Manado kon overkomen, met de apostolische prefect van Hollandia, mgr. Ant. Cremers OFM. De ontvangst van mgr. Verhoeven te Merauke, die zelf van 1923 tot 1933 op Zuid-Nieuw-Guinea had gewerkt, was eigenlijk het hoogtepunt voor de Papoea's:

Toen de maandelijks boot enkele dagen vóór het grote feest hem in Merauke bracht, rende alles tot een grandioze ontmoeting naar de haven. "Toean Nicolaus ai?... meai-ka-ke nok...soh, Nicolaus aeh?" Nou, die kennen we nog hoor! En in een holderdebolder dreef alles in wanorde naar de steiger: deftige heren en spaarzaam geklede Marinds, ordentelijke schoolkinderen en wildblijde ouderen. Op het grote feest zelf raakten zij wat op de achtergrond – al die voor hen onbegrijpelijke ceremonies waren maar slecht te volgen – toen waren er teveel hoogwaardigheden, overgekomen van elders of belangstelling tonend vanuit Merauke zelf; toen kon alleen een uitgezocht aantal in de kerk binnenvan om van dichtbij alles mee te maken. Maar hier was het volop hùn dag: de dag waarop Nicolaus weer terugkwam in Merauke, de man die twintig jaar geleden de missie hier leidde, de rimboemens die iedereen nog kende, waarover de verhalen stilaan tot legenden zijn uitgegroeid, de man, die het eerlijke en gevoelige hart van onze Marinds voorgoed blijkt te hebben gestolen. Moeders tillen met tranen in de ogen hun kleintjes tot boven de koppen uit... Monseigneur was er zichtbaar van onder de indruk. [...]

Wat is de Zuidkust veranderd. Het is niet makkelijk in korte woorden te zeggen, meent mgr. Verhoeven, maar als ik het mag formuleren, zou ik zeggen: "Ze hebben andere ogen gekregen, het wilde is eruit."

Als bewijs voor de verandering geeft Verschueren aan dat in 1930, bij het zilveren feest van de Missie: 'bergen eten, kisten tabak, allerlei spelen met prijzen en de grote adatdansen de Marind moesten trekken.' 'Nu, in 1950', zegt hij, 'waren er geen kisten tabak, geen verruwende dansen, enkel duizenden H.Communies. De Marinds van de kust hebben een kleine duizend gulden bijeengebracht om de onkosten van het grote feest mee te helpen dekken.'

Vanzelf is er de voorbereiding, de overkomst van alle missionarissen en dan de wijding: wel niet zo groots als dat in Nederland had kunnen gebeuren maar, zegt Verschueren:

Juist dat was het mooiste van dit alles, dat ge ze daar allemaal bezig ziet met heel hun ziel erachter, met al hun verschrikkelijke ernst om het toch maar juist in de puntjes te doen. Als ge daar zo'n kotos van een rimboetrapper maar stil ziet staan, met een gouden mijter alsof hij tot een prop moet worden samengeknepen. Als ge daar zo'n reus van een kerel met een staf ziet paraderen terwijl het zweet hem van het gezicht driift.

Een boom van een missionaris loopt met een onmogelijk klein kaarsenblakertje, maar het is of het om zijn leven gaat, dat dat ding bij alle gefladder van gewaden en bladzijden toch niet zal worden uitgeblazen. Een pittige ceremoniaris schiet als een kanonskogel soms van de ene kant naar de andere, en bij alles merkt ge dat ze dit een zwaar werk vinden, maar tegelijk allemaal trots zijn als pauwen en blij als kinderen dat zij mee mogen helpen om

onze eigensten bisschop te consacrerem. Want om hen gaat dit alles en alles verandert helemaal als ge erbij denkt dat dit zomaar niet een willekeurige bisschopswijding is, maar de consecratie van onze beste vriend, de beste werker van ons allemaal.

Is het wonder dat die baardige of rimpelige missionarisgezichten daar in het priesterkoor star en stram zijn van ingehouden ontroering als tenslotte onze eigen nieuwe Bisschop ons allen zijn eerste plechtige zegen geeft en toen zij zwijgend hun nieuwe bisschop voor het eerst de hand kusten?

De volgende dag: de eerste pontificale Mis onder het historische H.Hartbeeld (1930).
Verschueren besluit:

Wat een zee van mensen, méér dan drieduizend, als overtuigde christenen.⁴

Het verhaal over de komende tijd, de eerste jaren onder bisschop Tillemans, is moeilijk te begrijpen wanneer wij niet eerst iets zeggen over het Nederlandse bewind in diezelfde periode.

Tijdens de oorlog hadden de bewoners van Irian heel veel bijgedragen overal waar dit van hen gevergd werd, meestal tegen betaling in geld, waarmee zij echter niets konden kopen omdat zij van de distributie waren uitgesloten. In het gebied van Merauke bijvoorbeeld zorgden zij voor de drainage van de moerassige vlakten om het muskietengevaar te keren, zij hielden het vliegveld schoon, zij waren de gidsen en de dragers voor de militaire patrouilles, zij leverden de voeding voor de burgerbevolking – soms van ver uit het binnenland – en de materialen voor de heropbouw. Maanden waren zij daarvoor van huis.

De heer J.P.K. van Eechoud was al in 1936 commandant van de Veldpolitie te Manokwari; hij opende de eerste bestuurspost aan de Wisselmeren in 1938; hij bestreed de Japanners vanachter hun linies en werd na de geallieerde landing in Hollandia commandant van het Papoea bataljon en later de Resident van Nieuw-Guinea, 1949. Hij had van binnenuit en van onderaf met de mensen kennisgemaakt en vertrouwen gekregen in hun kunnen en begrip opgebracht voor hun gevoel onderdrukt te zijn juist door de tussenlaag van de kleine ambtenaren die van de Molukken kwamen. Vandaar wilde hij hen een eigen kans geven om onder Nederlands gezag tot een eigen, zichzelf besturend gebied te komen, dat echter wel goede economische en culturele contacten met Indonesia zou onderhouden. Hij had reeds moeten optreden tegen misdragingen van leden van het Papoea bataljon. Hij kende het gemis aan gezag van hoofden buiten hun eigen clan en de minachting van de ene stam voor de andere. Er zou strenge controle nodig zijn, maar hij wilde verantwoordelijkheid geven waar die gedragen kon worden. Hij begreep dat de inschakeling van de autochtonen een hele opvoeding zou vergen en daarom wenste hij een systeem van internaatsopvoeding, waardoor zij op een ontvankelijke leeftijd uit hun adatmilieu zouden worden gelicht en waar het accent behalve op schoolse kennis, vooral op karaktervorming zou komen te liggen. Hij dacht eerder aan een snelle vorming van een elite, dan aan een geleidelijke algemene ontwikkeling met haar langzame resultaten.

Daar adathoofden alleen als oorlogsleiders gezag hadden, koos hij als bestuurs-

4 Verschueren MSC, J., 'Bij de Bisschopswijding van mgr. Herm. Tillemans', in: *Annalen van O.L.Vrouw van het H.Hart*, jg. 65, 1951, p. 18. Uitgave van de Missionarissen van het H.Hart, Tilburg. (Verder geciteerd als: *Annalen*.)

eenheid voor het dorp de 'dorpsraad'. Het dorps hoofd had tot nu toe wat hij aan gezag had enkel ontleend aan de bestuursambtenaar. Maar het gezag moest vanuit de gezamenlijke zorg voor de eigen belangen en niet primair voor die van de overheid voortkomen. De bestuursressorten moesten afgesteld zijn op de mogelijkheden van tourneren, want hij eiste van zijn ambtenaren niet een beleid van orders, maar van gesprekken.

Op economisch gebied gaf hij de voorkeur aan streekplannen en hij bepleitte daarom een voortvarend bodemkundig onderzoek als tegelijkertijd maar het onderzoek naar de mogelijkheden van de bevolking ter hand werd genomen..., want zij moest worden ingeschakeld. Hij vreesde de exploitatie van westerse grootondernemingen, omdat het eigenbelang daarvan dat van de bevolking zou schaden. Zij visie ligt ten grondslag aan het zich later ontwikkelende beleid.

Van Ee choud werd in 1950 opgevolgd door de eerste gouverneur S.L.J. van Waardenburg. Onder hem kreeg het bevolkingsbeleid een vastere lijn. In 1951 werd een kantoor voor Bevolkingszaken opgericht en het jaar daarvoor was reeds een Raad van Volksopvoeding, waarin ook Zending en Missie zitting hadden, gecreëerd. Deze Raad nam als eerste punt van behandeling een Concept-Subsidieordinantie voor het onderwijs. Dr. J. van Baal, voorzitter van de Raad en hoofd van het kantoor voor Bevolkingszaken, bracht onmiddellijk het belang van de Beschavingsschool naar voren, waarbij de school niet alleen erkenning vond als opvoedster van kinderen, maar ook een bijdrage zou leveren tot de verheffing van het volk (via sociale vakken als handenarbeid, muziek en praktisch landbouwonderricht).

Het voorstel luidde te komen tot een vierjarige dorps school, en zo nodig via Voor scholen (vs) met internaat in de centrale plaatsen om de beste leerlingen de overgang naar Vervolgscholen (vvs) mogelijk te maken. Ook voor de stedelijke centra werden bij de Algemeen Lagere School (ALS) internaten in het vooruitzicht gesteld. In de tweede vergadering van de Raad kreeg de sociale betekenis van festiviteiten voor het behoud van de vitaliteit van de dorpen de volle aandacht.

De inschakeling van de autochtonen bleef op het program. In 1952 waren bij de Diensten van de Regering reeds 2328 Irianners als ambtenaar werkzaam. Bij de NNGPM (de Petroleummaatschappij) werkten 3225 autochtonen. In het onderwijs waren in 1953 283 Irian goeroes op een geheel van 699 dorps onderwijzers ingezet. Maar van de 521 dorps scholen waren er 300 Beschavingsscholen en van de 699 onderwijzers, waren er 183 onbevoegd. Daarnaast hadden in 1952 de Lagere Technische Scholen 102, de Bestuursschool 24, de Verplegingopleiding 166, de Landbouwmantri-cursus 21 en de Landbouwpraktijkcursus 138 Irian leerlingen.

Na Van Waardenburg werd dr. J. van Baal gouverneur (1953-1958). Hij kende het Nederlands-Indisch staatsbestel en was vroeger reeds Controleur te Merauke geweest. Zijn volkenkundige opleiding en zijn studie en observatietalent gaven aan zijn beleid een wetenschappelijke basis. Hij legde na zijn eerste jaar een gedegen werkplan op tafel dat hij met voortvarendheid trachtte te verwezenlijken, maar de Regering in Den Haag – zelf te weinig deskundig – werkte vaak remmend op de vele initiatieven. De bestuursuitbreiding naar de gewesten was niet spectaculair. De intensivering echter aan de top des temeer, zodat het ambtenarenapparaat sterk groeide. Ook de Indo-Europeanen vonden er een plaats in.

Belangrijk werd de Subsidieordinantie voor het Lager Onderwijs (Loso), waarbij het particuliere onderwijs van Missie en Zending gelijkgesteld werd met het openbare.

Wel kwam er duidelijk gesteld onderscheid tussen plattelands- en stadsonderwijs, maar zowel het dorpsonderwijs als de hogere opleidingen kwamen beide niet echt van de grond, omdat Van Baal bang was voor frustratie als gevolg van onderwijs dat toch niet in staat was de primitieve wereld van het binnenland open te breken. Het aantal leerlingen nam tussen 1953 en 1958 slechts met vijfhonderd toe, en het aantal Vervolgscholen slechts met vier. Er kwamen geen nieuwe opleidingsscholen voor dorpsonderwijzers bij. Van Baal wilde eerst de resultaten van onderzoek zien. Hij gaf studie-opdrachten aan onderzoekers en aan ambtenaren. Evenzeer stond hij huiverig tegenover de Adviesraden (de Raad van Volksopvoeding kwam vier jaar lang niet bijeen). Hij zag meer in Streekraden, als deze heel concreet hun taak omschreven kregen en dan nog met formeel weinig bevoegdheden toebedeeld. De inschakeling van autochtone ambtenaren verliep vlotter. De middelbare rangen werden met 1439 autochtonen bezet en in de lagere rangen kwam men tot 1800 beambten. Op het gehele aantal dat van 4926 tot 8461 opliep, was dit 38%. Ook de huisvesting in de stadscentra had zijn aandacht. Streekplannen op agrarisch gebied gaven de bevolking ter plaatse de kans handeldgewassen te gaan verbouwen.

Maar in 1956 veranderde de zienswijze van Van Baal opmerkelijk. Hij zag een oplossing voor het onderwijs in een zesjarige dorpschool. Bovendien begon hij nu aan de voorbereiding van een Nieuw-Guinea Raad. Na zijn reis naar Australisch Nieuw-Guinea legde hij de nadruk op wegebouw en zelfwerkzaamheid van de bevolking. Bij zijn afscheid achtte zowel het Parlement als de Regering in Nederland het gepast uitdrukkelijk waardering te uiten voor het belangrijke werk dat hij in zijn ambtsperiode verrichtte.

Dr. P.J. Platteel werd de volgende gouverneur. Nederland had laten horen dat een versnelde inschakeling van autochtonen bevorderd moest worden. Deze wens werd vervuld: de Nieuw-Guinea Raad kwam tot stand en het aantal autochtonen tewerkgesteld bij het gouvernement of bij Westers getinte particuliere werkgevers, liep op tot twintigduizend. Maar het krachtige voortzetten van de streekplannen was er niet bij. De elitevorming via het onderwijs gaf een uitbreiding van het getal LSB's van dertien tot negentien, van de Vervolgscholen van achttien tot eenentwintig en van de PMS's van één tot zeven. Vijftien Papoea's studeerden aan de HBS in Hollandia, drie aan een universiteit in Nederland. In deze periode nam ook de vakbeweging een grote vlucht. De pers kwam openlijk met kritiek op het bestuursbeleid. Er kwamen jeugdorganisaties en een leetuurvoorziening, en in 1960 kwamen de eerste regionale zenders in de lucht. Ook al negeerde men de politieke acties van Indonesia, de politieke zelfstandigheid van Irian Barat leek het internationale kapitaal wel zo onzeker, dat er van grote investeringen geen sprake was.⁵

II Het Binnenland

De eerste reis van mgr. Tillemans ging naar het Frederik Hendrik Eiland in januari 1951. Pater Thieman en pater A. Verhage toonden hem daar de situatie. De bisschop ging per boot terug en kwam in zo'n hevige storm terecht dat de boot bij Merauke op de zandbanken werd geworpen en monseigneur met een reddingsboot van boord

⁵ Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*. II, pp. 5-8. Archief msc, Tilburg. Lagerberg, dr. C.S.I.J., *Jaren van reconstructie*. 's-Hertogenbosch, 1962.

gehaald moest worden. Men vertelde later dat hij aan boord de enige was die, niet zeeziek, de paniek wist te kalmeren.

Een maand later vertrok hij met een klein, oud motorbootje naar Bupul, de Marorivier op. Hij nam de pas aangekomen pater J. Boelaars mee en hij zei tegen hem:

Jij hebt tot nog toe achter de groene tafel gezeten, kijk eerst maar eens rond vóórdát je je adatstudie aanvangt.

Onderweg moest de 'motorband' zestienmaal gerepareerd worden, wat een oponthoud van twee dagen meebracht. Bij aankomst bleek het geplande feest reeds gevierd. De ossen waren al geslacht. Maar alle onderwijzers met hun echtgenotes stonden aan de steiger. Tot verbazing van zijn jonge reisgenoot was het eerste woord van monseigneur tot de hem omringende dames: 'En hebben jullie al flink gevochten?...' En zich omkerend zei hij: 'Zo, nu blijft het verder wel rustig op het feest.' Monseigneur kende zijn pappenheimers, toegewijde goeroes, maar onderling naijverig, steeds bereid om adatvetes op een feestelijke bijeenkomst uit te vechten. Maar deze vermaning werd zó charmant uitgesproken, dat ieder wist hoe het hoorde en het verblijf prachtig verliep.

Onderweg bij de voorbijgevaaren dorpen, was reeds gebleken hoe armzalig de huizen bij deze Yei stam toen waren.

Tijdens dit bezoek werden de betekenis van de onderwijzer en vooral het mogelijk uitsterven van deze stam besproken.⁶ Verschueren had in de dertien jaar dat hij onder deze mensen werkte, de bevolking van twaalfhonderd tot duizend zien terugvallen. De visie van Verschueren luidde: het waren niet het venerisch granuloom of de Spaanse griep die de Marind decimeerden, maar de ingreep van Bestuur en Missie in de oorspronkelijke levenswijze had dit funeste gevolg. De mensen waren in dorpen bijeengezet, kwamen ver van hun sago-arealen te zitten. De sago van dichtbij raakte uitgeput, de verre sago vervuilde en brandde af. De overvloed van jachthonden – nu in het dorp bijeen – maakte snel een einde aan de vleesvoeding in de naaste omtrek. Steeds meer sago moest de honger stillen, de vrouwen werden daardoor overbelast. Vaak waren de mannen ook van huis om bestuursopdrachten uit te voeren, maar ook thuis zou geen man, die sinds hij de ijzeren bijl bezat minder tijd verloor, een vrouw te hulp komen. Het tekort aan voeding verzwakte allen. Ziekten kregen alle kans. De toestand van de ouders had invloed op de baby's.⁷

Verschueren had als oplossing te Sula een landbouwschool opgericht om van dit jagersvolk een boerengemeenschap te maken. Het was een tragedie dat die school, voor de stam bedoeld, werd overgeplaatst naar Merauke en werd overgenomen door de Broeders van Zeven Smarten om zo deze opleiding ook voor de andere stammen ter beschikking te stellen. W. Van Dongen, nu de pastoor van Bupul, zag bovendien nog andere oorzaken van deze achteruitgang. Mannen en vrouwen kenden vanouds het 'wati-drinken' (de drug van de Marind) en de vrouwen wensten, pas getrouwd, geen kinderen (eerst genieten!). De oude vrouwen sliepen liever hun wati-roes uit dan voor kinderen te zorgen. Toch zag Sjef (de bijnaam van Willem van Dongen) nog tekenen van hoop. Hij zei:

6 Boelaars MSC, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk VI.

7 Verschueren MSC, J., 'Wat doen wij met de bevolking van Zuid-Nieuw-Guinea?', in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*, jg. 8, p. 113.

De jeugd leeft beter; er zijn al prachtige gezinnen in elke kampong, maar nodig is een vaste lijn bij onze opbouw en een gedegen samenwerking met het Bestuur, dat minder enkel voor materiële belangen en meer voor geestelijke heropbouw belangstelling zou moeten tonen, zodat door gezamenlijk overleg gedragslijnen voor heel het gebied zouden worden vastgesteld. Allen zouden hun defaitisme moeten laten varen. Ik wil geen pastoor zijn aan een sterfbed.⁸

Van Bupul aan de Maro loopt een weg – vijfenveertig kilometer – naar Muting aan de Bian. Hier zijn wij bij de binnenland-Marind. Muting is de Bestuurs- en Missiepost en het ziet er daar verzorgd uit. Maar ernaast ligt het dorp van de bevolking. Een opgewekt volkje dat gemakkelijk lacht en gasten vriendelijk onthaalt, maar weet van dansen en van vechten. Twee lange rijen huizen, kleine vierkante hokken op het zand gebouwd, waar rondom de kerels liggen of zitten te luieren en talloze honden rondsuffelen.

De schooluitvoeringen ter ere van de bisschop – de zang, het fluitspel en de toneelstukjes – verbazen de gasten: dat goeroes dit klaar krijgen met kinderen uit zulke woningen, waar eten, drinken (ook wati) en huwelijksomgang nog overwegend de sfeer bepalen.

Een volgend dorp was Mandum. Daar gebeurde iets heel bijzonders. Het dorp bood aan om het tot dan toe geheime ritueel in het openbaar op te voeren als bewijs dat men de oude tijd te boven was gekomen, het heidendom had afgezworen en nu christen wilde zijn. Dat stelde de bisschop ineens voor een grote beslissing. Dit ritueel was berucht om de daarmee gepaard gaande ontucht. Zouden deze jonge christenen de kracht hebben om bij de repetitie goed en kwaad te scheiden? Zo niet, dan had er een door hem geprotegeerde herhaling plaats van de oude promiscuïteit en dit geschiedde dan aan het begin van zijn episcopaat. Hij zei:

Wij moeten vertrouwen hebben in dertig jaar christendom. Wat eens verboden werd, dat weten zij wel, blijft verboden. Maar wat in zich niet verkeerd is en als spel kan blijven leven, wat wellicht aanknopingspunten biedt voor een diepergaande uitleg en een intenser beleven van de christelijke mysteries, dat moeten wij voor deze mensen behouden. God zegene de greep!⁹

Het ritueel werd opgevoerd¹⁰ en dit had weer tot gevolg dat ook in de volgende dorpen aan de Kumberivier te Keisa (maar daar met bedrog), te Senegi (de Imo), te Wayao (de Imo) en later aan de kust te Wendu (de Sosom) dergelijke opvoeringen werden gegeven.¹¹

Teruggekeerd in Merauke werd wat op deze reis gebeurd was, druk besproken. Het was nog de tijd dat aan de Romeinse liturgie en haar Latijnse taal niets veranderd mocht worden. De priester stond nog met de rug naar het volk en als op tournee de Sacramenten werden toegediend, was er weinig tijd om vóór of tijdens de plechtigheid een brede uitleg te geven. Want het was gebleken dat de onderwijzers bekenden een heel beperkte kennis van de geloofsschat te bezitten. Er lag dus voor het nieuwe bisdom in deze een hele opdracht.

8 Boelaars MSC, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, p. 53.

9 Boelaars MSC, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, p. 58.

10 Dit ritueel werd beschreven in J. Boelaars MSC, *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen 1995, hoofdstuk IV.

11 Boelaars MSC, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, pp. 77-88.

In Merauke was intussen pater Thieman aangekomen, terug van verlof in Nederland. Hij wachtte daar op een bootverbinding met Tanahmerah, waarheen hij overgeplaatst was. Hij had zijn *Nota's* over het Frederik Hendrik Eiland bij zich. Hij liet deze aan Boelaars lezen en gaf er zijn uitleg bij.

Vanaf 1936 tot 1948 verbleef Thieman op de hoofdplaats Kimaam en vandaar doorkruiste hij het eiland, dorpen ontdekkend, scholen openend en de levenswijze van de bevolking bestuderend. De problemen waren:

- De voedselsituatie
De eilandbewoners zijn eigenlijk tuinders, slechts hier en daar staat sago. Maar deze landbouw heeft aan de zuidkust te lijden onder "vloedgolven" die om de vijf jaar uit de zee komen opzetten en dorpen en tuinen overspoelen. In het binnenland kan evenzo hoog water de opgeworpen eilandjes onder water zetten en de aardvruchten doen verrotten. Honger is een heel gewone zaak op Frederik Hendrik Eiland; men redt zich met het meel uit moerasvarens, of met eetbare modder. Visvangst moet aanvulling geven, maar die verschilt naar de droge of de natte tijd.
- De magie
Deze aan zon en water overgeleverde kleine mensen hopen op en vrezen tevens de macht van de tovenaars, die de vruchtbaarheid van hun tuinen en ziekte of gezondheid van de tuinders beheersen.
- De ordening van het sociale leven
Het zijn de verwanten die de huwelijken en de rouwbeleving regelen. Weduwen en weduwnaars moeten zich eerst langere tijd afzonderen. Daarna wordt hun terugkeer gevierd. Alle feesten kennen promiscuïteit.
- De noodzaak naar hogere gronden te verhuizen
Om ooit tot een exportgewas te kunnen komen en daardoor tot een inkomen dat hen de toegang tot het moderne leven zal ontsluiten, is een verhuizing naar hogere gronden noodzakelijk. Maar dat zien vele moerasdorpen zelf nog steeds niet in.¹²

Een tweede reis van monseigneur brengt hem de Digul over naar het Muyu- en Mappigebied. Een vliegtuigje van de NNGPM tot Tanahmerah, maar van daar te voet naar Mindiptana. Tot ieders verbazing waren enkele maanden geleden een pastoor en een zuster met zeventig dragers – en dat in de natte tijd – naar Mindiptana getrokken, vijf barre dagen... en nu die bisschop weer. Heeft die Missie steeds zo'n haast? Als het moet wel, als de boten van het gouvernement weer eens in reparatie zijn of geen olie hebben om te varen. Er is een feest in Mindiptana afgesproken en monseigneur wil er op tijd zijn... en weer op tijd in Képi daarna. Er is nog meer te doen.

Tanahmerah – Mindiptana, dat is een afstand van minstens tachtig kilometer, (schrijft Boelaars, de nieuweling) een route langs kleine bospaadjes, door een tropisch woud, waar de beklemming van de vochtige atmosfeer op u valt en de zon niet door de bladeren vermag te dringen om de sombere dagen te verlichten. De begroeiing is hier zoveel

12 De *Nota's* van W. Thieman MSC zijn benut in J. Boelaars MSC, *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk III.
Deze samenvatting is echter uit: J. Boelaars MSC, *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum 1953, p. 113.

grootser dan die van de bossen aan de Boven-Bian. Ons pad is een aaneensluitend weefsel van wortels, die grillig en glad elke stap bemoeilijken. Telkens moet de plaats voor een voet worden gekozen, telkens moeten in onregelmatige wisseling de voeten hoger of lager opgetild worden over de hindernissen van dorre takken en omgevallen bomen. De weg loopt over heuvels en dalen en elke daling is de voorbereiding op een korte, bijzonder felle inspanning: het oversteken van een klein riviertje over een ronde, waggelende boomstam. Zo begint de morgen en zo eindigt de avond: stijgen, dalen, wortels, boombrugjes, met nu en dan een korte rust op een neergestorte woudreus. Tegen dat het donker wordt moet het maken van een bivak worden geleid: een afdakje van blaren op een geraamte van enkele stokken. Wat koffie, wat rijst, een beetje vis uit een blikje, besluiten de dag. De nacht valt en tussen de rokende vuurtjes der dragers wordt rust gezocht, want morgen wachten de natte kleren van de vorige dag, de heuvels, de riviertjes, de wortels en de gestage inspanning om verder te komen. Vier dagen en drie nachten scheiden Tanahmerah van Mindiptana.¹³

Monseigneur had van 1943 tot 1946 pater Hoeboer geholpen in het Muyugebied. Hij kende de moeilijkheden. Hoeboer had de mensen uit hun eenzame boomwoningen opgeroepen en dorpen laten vormen. Hij had heel veel van zijn Molukse onderwijzers gevraagd. De Muyu is een bosgebied met weinig wild en weinig vis in de bergstroompjes. Maandenlang was er geen zout, geen suiker, geen melk. De 'adat' beruiste op een economie van schelpengeld, met als sanctie sluipmoord. Huwelijken werden geregeld op basis van dat geld, en sluipmoorden werden ermee betaald.

De dorpsvorming zelf was een moeizaam en langdurig proces. Eenmaal hielp het Bestuur krachtdadig (Sahetapy), maar de ambtenaar werd daarom afgezet. Hoeboer en Tillemans hadden de terugval op het bosleven moeten meemaken. Dat schelpengeld moest verkregen worden door het fokken en verhandelen van varkens. De varkensmarkt was het grote gebeuren, verbonden met het geheime ritueel van het 'Sacrale Varken'. Maar de Missie had haar werk voortgezet: dorpen, scholen – ook reeds met behulp van Papoea-onderwijzers¹⁴ – en nu kwam Tillemans terug om als bisschop de gedoopten te vormen.

De meest verrassende ervaring was dat tijdens het bezoek een groepje jongens monseigneur kwam vragen 'priester' te mogen worden.¹⁵

Het grote feest was voorbereid.

In een der kleine valleien breidt het dorp Mindiptana zich deze week uit tot een grootstad, onrustbarend snel. De huizen worden er uit de grond gestampt, machtige huizen voor een hele kampong ineens. Een zadeldak van respectabele lengte, als het dekschild van een reuzetor. Daaronder twee lange rijen smalle zit-, eet- en slaapplaatsjes rond de gebruikelijke pof-, kook-, bak- en braadvuurtjes. Smoorheet, suffisant benauwd, rook om te snijden. Vader, moeder, kinderen, reeksen van gezinnen en allemaal tevreden, want er is iets te doen in de Muyu, er is groot feest. Als de vuurtjes in het donker knapperen, klinkt uit de grote nieuwe wijk het luide gezang van opgetogen mensen, goeroes en kinderen: een laatste repetitie voor het grote huldebetoon aan de bisschop, waarbij iedere kampong een eigen nummertje ten beste zal geven.

Erebogen moesten worden opgericht, honderden uit de dertig aanwezige kampongs kwamen te biechten, tweehonderdtachtig vroegen om het H.Doopsel, vijfhonderd kwamen er voor het eerst ter H.Tafel, twaalfhonderd ontvingen het H.Vormsel.

13 Boelaars MSC, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, p. 129.

14 Boelaars MSC, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk V.

15 Boelaars MSC, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, p. 141.

Na de dienst wandelde de bisschop de kerk uit, aan het hoofd van een langzaam aangroeiende stoet van zingende mensen door het dorp. Hij had gezegd: "Ik zal vóór u de kerk uitgaan en alle vormelingen zullen mij volgen. Ik wil u van de kerk uit naar uw huizen geleiden, opdat gij weten moogt dat het H.Vormsel dat gij heden in de kerk hebt ontvangen in uw huizen moet worden beleefd." Het was duidelijk: de stilstand en de onderbreking van het Missiewerk ten gevolge van de oorlog, was hier nu ook opgeheven.

's Avonds gebeurde er een van die wondere dingen, echt iets voor de Missie. Er was post aangekomen vanuit Tanahmerah en daar zat een klein pakje in met duizend vishaakjes om uit te delen aan de feestelingen. Wie het stuurde wist men niet, maar daar en toen was dat een verrassend slot van het grote feest.¹⁶

Na veertien dagen liepen monseigneur en gezellen terug naar Tanahmerah en daar lag een kleine motorboot. Het ging de Digul af en de Mappirivier op, naar Képi, de hoofdplaats van dat ressort. Daar had Verschuieren het een en ander geregeld. Achter het dorp was een stadje van bivakken gebouwd voor duizend Awyumensen uit de parochie Badé, (aan de Beneden-Digul) en vijfduizend Yahrayers uit de dorpen aan de Nambeomon, de Miwamon en de Oba.

De ontvangst van de bisschop was al groots. Daarop volgde een dag van het massale Vredesfeest tussen de "snellers" en de "traditioneel gesnelden" de twee stammen, nu na jaren van terreur en vrees tot vrede bijeengekomen. Een dag later werden twaalfhonderd schoolkinderen in zes lange rijen door zes priesters gedoopt, terwijl monseigneur – op een tafel staande – de uitleg gaf. Nog een dag later werden tweeduizend jonge christenen gevormd en heel de gebeurtenis werd besloten met een Sacramentsprocessie. Langs de weg stonden de volwassenen achter hun schilden – de speren waren gebroken bij de vredestichting – en onder de erebogen – opgezet door de samenwerking van de goeroes – trok de stoet met Christus in de Mappi: hersteld om opnieuw geanimeerd te worden na de oorlog.

En weer zulk een merkwaardige gebeurtenis. In de laatste nacht kwam, na een almaar vertraagde reis toch nog de pionier van de Yahray en Awyu aan; pater Kees Meuwese. Het moeilijke verleden en de beloftevolle nieuwe tijd waren samengekomen! De bisschop kon heengaan naar Merauke. Hij wist wat er nu van hem gevraagd ging worden, van zijn leiding – materieel wat er nodig was om het werk voortgang te doen vinden en spiritueel wat er nodig zou zijn voor de bouw van de christelijke levensvorm van de nu gedoopte gebieden.¹⁷

Een kort overzicht van de situatie ziet er als volgt uit. De direct materiële zorgen werden modern aangepakt: een zaagmachine te Merauke voor een timmerloods die uitgroeide tot een timmerfabriek; een tractor voor de missieplantage Kolam-kolam en een grote zeevaardige boot voor het transport naar en vanuit het binnenland. De Missie had consethutten en legergoederen kunnen overnemen, maar toen die voorraad was opgedeeld volgden er jaren van 'zich behelpen' en 'armoe troef'. Het Burgerlijk Bestuur was zelf aan een eerste opbouw van zijn apparaat bezig en de voorzieningen uit Nederland kwamen maar langzaam op gang. Ook daar was het oorlog geweest. De vliegverbinding werd opgeheven en de bootverbinding teruggebracht tot eens in de twee maanden.

Tegelijkertijd kwamen vele Muyuërs naar Merauke om werk te zoeken of omdat hun kinderen daar op school waren. Zij bouwden een eigen woonwijk te Kelapa Lima. Later deden de Kimamers hetzelfde te Mangga Dua.

De verzorging van het binnenland vanuit het magazijn van Merauke werd administratief steeds beter opgezet, maar bleek in de omstandigheden van toen geen eenvoudige zaak. Er waren toko's van Chinezen te Merauke, er kwam een import-/exportmaat-

16 Boelaars MSC, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, Muyu, pp. 127-145.

17 Boelaars MSC, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, Mappi, pp. 146-166.

schappij van de Regering (Nigimij), maar vaak was de kas van het bisdom leeg en de verzending eiste zeewaardige verpakking, het zoeken van bootgelegenheid, verlof tot laden, enzovoorts.

Financieel gesproken was het een verlichting dat de scholen gesubsidieerd werden en het beheer daarvan een vergoeding kreeg. Gelukkig ontvingen enkele zusters als verpleegster of onderwijzeres een salaris dat voor een deel werd afgedragen aan de bisschop. Er was een beperkte subsidie van Rome. De kopraprijs liet slechts een minieme winstmarge toe.

Toen later de Regering subsidies gaf voor de bouw van de Vervolgscholen en de internaten, kwam de Missie er wat beter voor staan, maar toen was de expansie in volle gang en werd er voortdurend een beroep gedaan op Merauke om deze ontwikkeling te helpen financieren. Nog later (1960) begonnen de activiteiten van het CMC (Centraal Missie Commissariaat) en de Vastenactie in Nederland. De Congregatie MSC zorgde wel voor de opleiding van de missionarissen, maar had geen kapitaal (geen onderwijscongregatie) om in haar missiewerk te investeren.

De hoofdaandacht ten aanzien van de geestelijke ontwikkeling richtte zich op het onderwijs: de kampongscholen, de Voorscholen, de Vervolgscholen en de Technische School. De komst van de Broeders van Zeven Smarten (Voorhout), van een directeur voor de opleiding tot goeroe, en van leraressen (voor het Nederlands) gaven uitkomst. In 1952 kwam de stichting van een Congregatie voor Inheemse Zusters tot stand en in 1956 volgde de oprichting van een Klein-Seminarie.

De zusters, FDNSC, vertrokken naar het binnenland: in 1952 naar Mindiptana en in 1953 naar Képi; de medische dienst startte een opleiding voor kampongverzorgsters en de South Pacific Commission stelde een onderzoek in in verband met het uitsterven van de Marind (1954).

Nieuw was dat bij de Pastoorsconferentie van 1954 de traditionele werkwijze (de pastoraal van de verkondiging en de bediening van de sacramenten) onder kritiek kwam te staan en de nieuwe visie (de aandacht voor alle aspecten van de eigen Papoea cultuur) sterk naar voren werd gebracht.

Nieuw was ook dat het gouvernement (1955) aandrang op een versnelde ontwikkeling om tot een spoedige, zelfstandige staat Nieuw-Guinea te komen, hetgeen (met behulp van een onderwijsexpert uit Nederland) de omslag eiste van het type Beschavings-school naar echte onderwijsinstututen en bij de goeroes de omslag van 'bapa kampong' naar 'hoofd van de school'.

Bovendien stond de Missie niet stil bij de reeds geopende gebieden. Er was binnenland dat wel ontdekt was, maar nog niet bewerkt. In Muyu en Mappi werden jonge gezinnen opgeleid en bereid gevonden een 'voorloperstaak' te gaan verrichten daar waar soms hun vaders of grootvaders nog op sneltocht gingen. In 1956 waren er reeds 159 voorlopers/catechisten die een kindertal bereikten dat het aantal kinderen op gesubsidieerde scholen overtrof.¹⁸

Wat de hier aangeduide ontwikkeling voor het beleid betekende, wat dit aan verandering van denken en doen bij de missionarissen oproep, komt in de volgende hoofdstukken in detail ter sprake.

¹⁸ Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken*. II, pp. 8-14. Archief MSC, Tilburg.

DEEL I

I Het Asmat gebied

Inleiding

Om twee redenen staat de bespreking van het Asmat gebied voorop in de periode 1950-1992. Vooreerst zal uit het verslag blijken dat terecht de toestand van dit missieterrein wordt vergeleken met de beginperiode van heel het missiewerk op Zuid-Nieuw-Guinea. Gouverneur J. van Baal maakte tijdens zijn bezoek in 1955 meermalen de opmerking: 'Dit is Merauke anno 1902'.¹ Vervolgens geeft het pacificatiewerk dat hier werd verricht de lezer ook een beeld van het missiewerk dat aan de bereikte ontwikkeling in de andere gebieden is voorafgegaan.

Het openleggen van dit gebied door de Missie in 1950 geschiedde aanvankelijk tegen de wil van het gouvernement. Mgr. Tillemans had een gentleman's agreement gesloten om met die openlegging pas te beginnen gelijktijdig of nadat het Burgerlijk Bestuur zich in het gebied zou hebben gevestigd. In 1953 echter achtte monseigneur de openlegging plotseling hoogst urgent omdat de Zending daarheen dreigde te gaan. Toen de pacificatie in zekere mate geslaagd was, werd de pionier G. Zegwaard in 1956 weggehaald om overste van de msc te worden en secretaris van de bisschop in Merauke. Het gebied werd in 1961 overgedragen aan de Amerikaanse Provincie van de Orde van de Kruisheren (osc).

Het missiewerk van de msc concentreert zich bij de Asmatters op twee gebieden: het noordelijke deel, verzorgd vanuit de Flamingobaai (besproken in dit hoofdstuk) en het zuidelijke deel dat benaderd wordt vanuit de Kasuarinenkust (onderwerp van het volgende hoofdstuk).

HET PERSONEEL

G. Zegwaard msc, 1947-1956 (oktober 1955)

A. Welling msc, 1953-1956 (juni 1956)

M. Ariëns msc, 1954-1955 (juni-juni)

C. van Kessel msc, juni 1955 - januari 1962 (daarna naar de Kasuarinenkust)

M. de Brouwer msc, januari 1956 - medio 1959

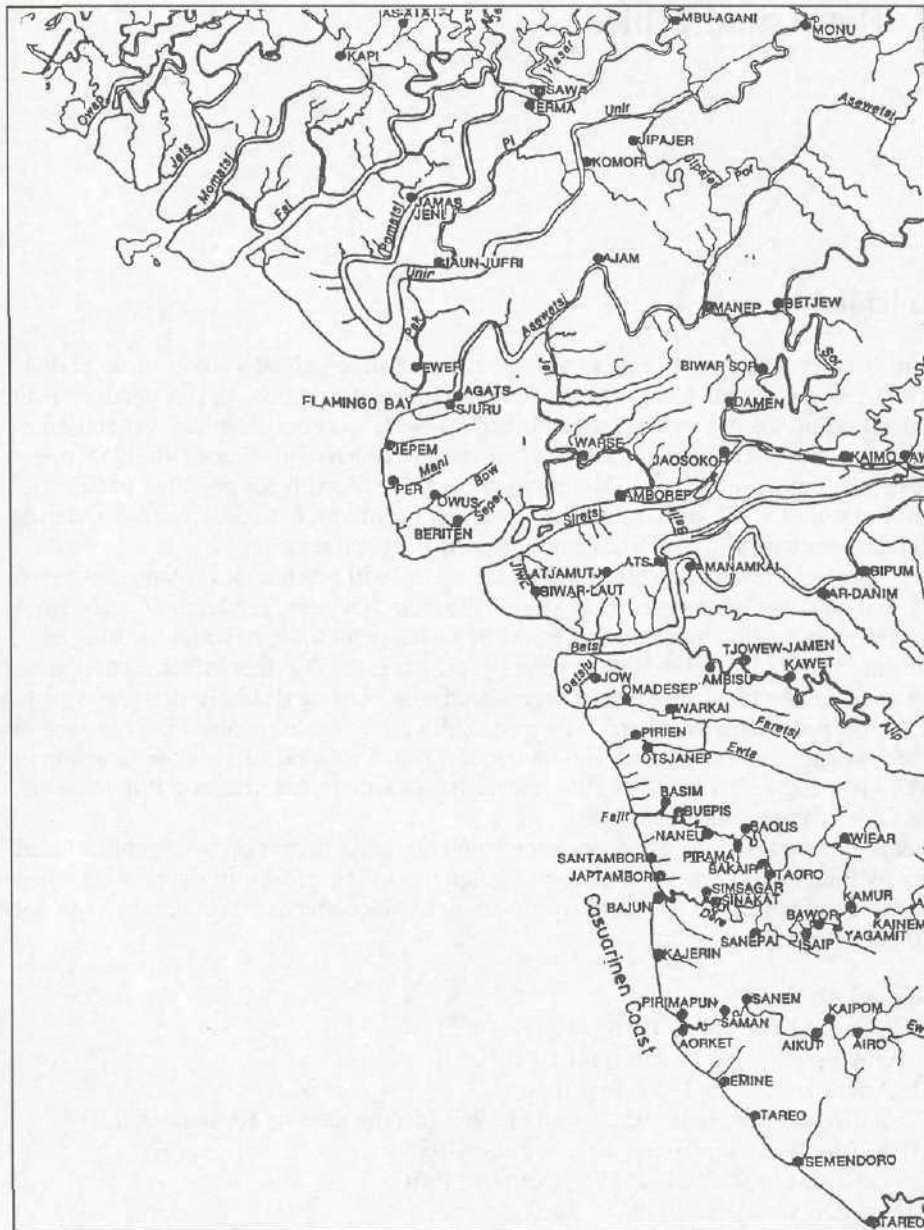
W. van Dongen msc, juli 1956 - december 1961

H. von Peij msc, januari 1957 - 1962

P. Drabbe msc, februari 1957 - juli 1959

NB J. Boelaars msc was in Agats in de maanden februari-april 1954 voor een antropologisch onderzoek. P. Drabbe bestudeerde de Asmat talen.

¹ Zegwaard msc, G., *Bijdrage 1994: Het Asmatgebied*. Archief msc, Tilburg.

Het Asmat gebied

DE BRONNEN

- De *Bijdrage 1994: Het Asmatgebied* van G. Zegwaard msc.²
- De correspondentie Agats-Merauke v.v., 1951-1956.³
- 'De Sociale Structuur van de Asmat Bevolking'.⁴
- Een *Interview met G. Zegwaard msc.*⁵
- 'Headhunting practices of the Asmat of Netherlands New Guinea' en 'The Induction Ritual and Body Decoration of recently initiated young men in the Mimika region'.⁶
- De *Bijdrage 1994: Asmat gebied* van H. von Peij msc.⁷
- De correspondentie Agats-Merauke v.v., 1956-1962.⁸
- De correspondentie H. von Peij msc.-J. Boelaars msc.⁹
- De *Korte aantekening betreffende een jaar verblijf in de Asmat als administratief ambtenaar* van H.J. van der Voort.¹⁰

De Asmat stam bezet in het zuidwesten van Nieuw-Guinea/Irian Jaya het gebied tussen de Groot-Moerasrivier (Minar) in het westen en de Gondurivier (Kuti) in het oosten, terwijl ook aan de Ayip, Dayusi, Au, aan de Asuwé, de Pasuwé en aan de Boven-Eilandenrivier (Dugu) Asmat groepen worden aangetroffen.

Zegwaard verdeelt deze bevolking als volgt:

- de Bisman dorpen rond de Flamingobaai: 2200;
- de bij de Bisman aansluitende dorpen aan de Zuid-Eilandenrivier (Bec): 5000;
- de Simai dorpen aan de Utumbuwé: 1100 en die aan de Noord-Eilandenrivier (Surec): 2950;
- bij de Simai aansluitend, aan de Noord-Westrivier (Pomac) en aan de Le Cocq d'Armandville (Yec): 2300;
- de grotere concentraties aan de bovenloop van de vernoemde rivieren: getal onbekend;

2 Zegwaard msc, G., *Bijdrage 1994: Het Asmatgebied*. Archief msc, Tilburg. (Verder geciteerd als: *Bijdrage Het Asmatgebied*.)

3 Correspondentie Agats-Merauke v.v., 1951-1956. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

4 Zegwaard msc, G. en J. Boelaars msc, 'De Sociale Structuur van de Asmat Bevolking', in: *Adatrecht Bundel 45*; later vertaald en uitgegeven door F. Trenkenschuh osc in: *Asmat Sketchbook 1*, 1970.

5 Boelaars msc, J., *Interview met G. Zegwaard msc*. Rotterdam, 29-9-1987. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

6 Zegwaard msc, G., 'Headhunting practices of the Asmat of Netherlands New Guinea', in: *The American Anthropologist*, vol. 61, nr. 6, 1959. Voor zijn andere publicaties zie: Cornelissen, J.F.L.M., *Pater en Papoea*. Kampen, 1988, p. 248; aan te vullen met Zegwaard msc, G., 'The Induction Ritual and Body Decoration of recently initiated young men in the Mimika region', in: *Pacific material culture. Mededelingen van het Rijksmuseum voor Volkenkunde*, Leiden, nr. 28, 1995.

7 Peij msc, H. von, *Bijdrage 1994: Asmat gebied*. Archief msc, Tilburg. (Verder geciteerd als: *Bijdrage Asmat gebied*.)

8 Correspondentie Agats-Merauke v.v., 1956-1962. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

9 Peij msc, H. von, *Brief aan J. Boelaars msc*, 2-3-1994. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

10 Voort, H.J. van der, *Korte aantekening betreffende een jaar verblijf in de Asmat als administratief ambtenaar*. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

- een groep dorpen aan de middenloop van de Groot-Moerasrivier (Minar) en de Lorentzrivier (Unir): 5000;
- de dorpen hogerop aan de Eilandenrivier, aan de bovenloop van de Anna, aan de Asuwé en de Pasuwé: 4500.

In totaal een dertigduizend mensen.

Later spreekt men in verband met het missiewerk gewoonlijk van een indeling naar de parochies:

- de Noord-West groep: Sauwa, Yamasy, en Komor;
- centraal Asmat: Agats, Ayam, en Ac;
- de Kasuarinenkust: Basim, Bayun, en Pirimapun.

De Asmatter maakt een struise, robuuste indruk, mensen van een gezond en sterk volk. Het kindertal lijkt goed, maar bij de registratie valt op dat twee kinderen op een vrouw, en zelfs één kind, zeer frequent is. Van invloed op dat aantal is de hoge kindersterfte, de zware last van het moederschap en het feit dat een onbekend aantal polygame mannen door de sterke positie van de eerste vrouw alleen met list erin slaagt kinderen te verwekken bij hun bijvrouwen. Er waren vroeger wel mannen met meer dan tien vrouwen, maar dat werd steeds meer uitzonderlijk. Meisjes worden al jong ten huwelijk gegeven en jongemannen moeten wachten. Het getal is ook sterk beïnvloed door met name de vechtpartijen tussen groepen en aanverwante dorpen en de snelpartijen tussen niet-verwante dorpen.¹¹

Veel voorkomende ziekten zijn: longontsteking, bronchitis en framboesia.

Kenmerkend voor de Asmatters is: agressiviteit, gecombineerd met geslepenheid en sluwheid. De Asmatter is een geboren komediant, intrigeren is zijn levenskunst, zijn intelligentie is doorgaans goed.¹²

Voorafgaande aan de beschrijving van het missiewerk bij de Asmat bevolking kijken we even terug naar de komst van de Asmatters naar het Mimikagebied. Dit is beschreven in het tweede boek van *Met Papoea's samen op weg, De Baanbrekers*, hoofdstuk VII: De Mimika en het Bergland.

De korte samenvatting van deze gebeurtenissen ontleen wij aan de *Bijdrage* van G. Zegwaard msc: *Het Asmatgebied*.

Kort nadat de Missie zich in 1927/1928 in het Mimikagebied had gevestigd (Kaokonao) ondervond zij grote hinder van de zuidooster bureu uit het Rivierengebied. Deze bureu waren de beruchte Manawé (de naam betekent "eetbare mensen", maar is lange tijd vertaald als "menseneters" of "kannibalen"). In de jaren 1928 tot 1933 voerden de Manawé zes massale roofovervallen uit op de dorpen in het zuidoosten van het Mimikagebied. Zij bleven in de jaren daarna nog regelmatig in grote groepen het gebied bezoeken tot groot ongerief en angst van de plaatselijke bevolking.

In de periode 1936-1942 richtte het Bestuur eerst een politiepost op in Yaperow op de grens tussen het Mimika- en het Asmatgebied, en enige tijd later een Bestuurspost aan de Flamingobaai (Agats). De Bestuursassistent (B.A.) Felix Maturbongs begon zijn pacificatie-

11 Knauff, Bruce M.: 'This rate of killing is among the very highest ethnographically reported from any world area.' In: *South Coast New Guinea Cultures*. Cambridge, 1993, p. 194.

12 Zegwaard msc, G., *Bevolkingsgegevens van de Asmatter*. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

werk in het centrale Asmatgebied en vroeg na verloop van tijd zijn superieuren een begin te mogen maken met het beschavingswerk. Hij vroeg en kreeg onderwijzers van de Missie in Langgur (Kei-eilanden). De eerste drie onderwijzers arriveerden in april 1941. Op 1 augustus begonnen de scholen te functioneren in Ayam, Syuru en Ewer. Het leek een veelbelovend begin van het missiewerk in het Asmatgebied. De Tweede Wereldoorlog en de inval van de Japanners in Oost-Indië en Nieuw-Guinea, maakten er echter al spoedig een abrupt einde aan.¹³

In 1947 en 1948 kwamen wederom twee grote groepen Asmat mensen naar het Mimikagebied. Het was in die jaren dat het missiewerk onder de Asmat opnieuw begon, met name door het heropenen van de drie scholen die vóór de oorlog in het Asmat gebied zelf al subsidie hadden gekregen.

Toen in 1949 door het Bestuur de terugkeer van de Asmatters naar hun gebied werd geregeld, bespraken de pastoors van de Mimika de mogelijkheid dat Zegwaard met hen zou meegaan. Dit zou kunnen betekenen dat de gesubsidieerde scholen van de Asmatters in de Mimika naar het 'onbestuurd gebied', Asmat zelf, zouden worden overgeplaatst en dat op die wijze de Missie haar werk daar zou aanvangen vóórdat het Bestuur zich daar had gevestigd. Meegaan was uitgesloten, gezien de onmogelijkheid zonder 'men and means' op zo'n grote afstand de nieuwe missiepost te openen, terwijl meegaan voor Zegwaard ook tot gevolg zou hebben dat zijn Mimika parochie onverzorgd achterbleef. Deze reis ging daarom niet door. Hij schrijft:

Na hun vertrek in 1949 kwamen de Asmatters nog regelmatig in kleine groepen op vreedzaam bezoek in Kaokonao, zodat ik de aangeknoopte relaties kon handhaven en globaal op de hoogte bleef van wat zich in Asmat afspeelde.

Enkele maanden later schreef mgr. J. Grent mij dat het in zijn bedoeling lag mij te zijner tijd de blijvende zorg voor de Missie in het Asmatgebied toe te vertrouwen. Maar medio 1950 kreeg mgr. H. Tillemans de benoeming om bisschop te worden van het nieuw opgerichte Apostolisch Vicariaat van Merauke. Hij ontving het bericht in het Mimikagebied. Voor hij vertrok liet hij mij weten dat hij voornemens was mij in het Mimikagebied te laten blijven, in verband met mijn kennis van de taal en het adatonderzoek waar ik mee bezig was. Ik zou wel de nieuw te benoemen man voor het Asmatgebied moeten inwerken. Bij de pastoorsconferentie te Merauke in 1951 werd gesproken over een op te richten catechistenschool. Toen ik vroeg of ik ook eventuele kandidaten voor het Asmatgebied mocht sturen, werd mij duidelijk te verstaan gegeven dat ik mij niet met de toekomst van de Missie in Agats hoefde te bemoeien. Mijn verantwoordelijkheid lag in het Mimikagebied en nergens anders.

Intussen waren mijn plannen om het missiewerk in het Asmatgebied te beginnen, met de morele steun van mijn collega's en de Keiese onderwijzers blijven groeien en maakte ik verschillende reizen naar het gebied. Ik beschouwde mezelf als de niet-benoemde pastoor van de Asmatmensen en ik werd door alle mensen in mijn omgeving ook als zodanig gezien. De voorgeschiedenis van de Missie in het Asmatgebied voerde langzaam tot het begin van het missiewerk onder de Asmatmensen "zelf".¹⁴

G. Zegwaard 1947-1956

De eerste gelegenheid om een reis naar de Asmat te maken (13-20 augustus 1950) kreeg Zegwaard toen het Bestuur van Mimika (Controleur Paliama) enkele hoofden van de Noordwestelijke groep van de Asmatters naar het strand bij de monding van

¹³ Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, p. 2.

¹⁴ Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, p. 23.

de Owap liet komen. Mensen van die groep waren naar Syuru gegaan om inlichtingen in te winnen, want ook zij wensten in bezit te komen van Westerse goederen, hetgeen de teruggekeerde Asmatters uit de centrale groep (Syuru) blijkbaar gelukt was. Van die bezoekers werden in Syuru mensen vermoord. Toen het Bestuur van Mimika niet ingreep, nam het westen (Sauwa, Komor) wraak, zij brandden Syuru plat. Daarop ging de Controleur naar de grens tussen Mimika en Asmat, namelijk naar de Owap. Zegwaard kreeg verlof mee te gaan. Bestuur en Missie werden door de mensen als een eenheid gezien. Men verkreeg van de westelijke groep (de binnenlanders) de belofte de vrede te bewaren. Zegwaard maakte zo kennis met de kuststrook tussen de Otakwa- en de Owaprivier en met het woongebied van de dorpen Ac, Ataf en Namkay. Hij ontmoette figuren die ook later belangrijk zouden blijken te zijn.¹⁵

Een tweede reis kwam toen de NNGPM (de Oliemaatschappij van Sorong) in december 1950 voor het eerst contractarbeiders ging ophalen in het centrale Asmatgebied. Zegwaard ging mee. De contacten met de dorpen waren soms goed, soms moeilijk. De B.A. benutte namelijk het bezoek om een glorieus entree te maken voor het Bestuur, hetgeen de NNGPM niet bedoeld had. De contractarbeiders van de kust (centrale gebied) lieten de binnenlanders voelen dat de Westerse rijkdom hen toebehoorde en de binnenlanders in deze van hen afhankelijk waren.

Deze reis, schrijft Zegwaard, bracht mij op veel plaatsen waar ik nooit geweest was en verschafte mij de gelegenheid oude relaties te versterken en nieuwe relaties aan te knopen. Het fenomeen "pastoor" begon in het hele Asmatgebied bekendheid te verwerven. Ik leerde de taal enigszins spreken en werd soms ingeschakeld als tolk. De mensen zelf maakten onderscheid tussen de "tuan's" en de "pastoor", tot groot plezier van de anderen werd van mij gezegd: "Hij is geen tuan, maar een pastoor". Het woord werd soms afgekort tot "pas", hetgeen "ijzerhoutboom" betekent.¹⁶

1951

Sinds oktober 1950 beschikte de Missie in de Mimika over een kleine motorboot, de 'James', en met zijn collega A. Welling msc ging Zegwaard in de meimaand van 1951 op nadere verkenning uit in het Asmatgebied. Zij bereikten de Le Cocq (Yec) en de Noord-West (Pomac), maakten goed contact met de grote dorpen Saowa en Erma (elk ongeveer 1000 inwoners) en in een brief aan monseigneur geeft Zegwaard een eerste indeling van de groepen in het Asmatgebied. Hij voegt daaraan toe: 'In alle dorpen zag ik stukjes van het "bottenhuisritueel".'¹⁷

Even tekent hij de situatie: te Saowa krijgt hij dertig man mee als hij zijn behoefte wil doen. Hij zegt:

De hele scene was bedoeld om na te gaan in hoeverre de vreemdelingen mensen zijn of geesten van de afgestorvenen.¹⁸

Eenzelfde informatieve reis kon Zegwaard maken door mee te gaan met de NNGPM die in oktober-november 1951 contractarbeiders kwam terugbrengen en ophalen. Deze keer was het vooral de oostelijke afdeling van de Asmat. Hij schrijft:

15 Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, p. 24.

16 Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, p. 26.

17 Zegwaard msc, G., *Brief aan mgr. H. Tillemans*, 7-8-1951. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

18 Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, p. 28.

Een reis van zes weken, die mij nog vele nieuwe geografische en demografische inlichtingen verschafte, waarbij ik oude kennissen ontmoette en met nieuwe mensen kennismaakte, die mij langzamerhand een bekende figuur deed zijn in heel het Asmatgebied.¹⁹

Een eerste overzicht van het gebied was verkregen en Zegwaard besluit 'catechisten' te gaan plaatsen in enkele dorpen. Nog steeds overtuigd dat hem officieel dit ressort niet was toegewezen, dacht hij toch zijn optreden als een 'experiment' te kunnen verdedigen. Daarom vertrok hij met pater Verhoeven naar de Flamingobaai, maar de brandstofvoorraad bleek deze afstand niet te halen. Zij plaatsten daarom de eerste vijf catechisten in het westelijke deel, in dorpen die daar al eerder bezocht waren. De ontvangst was verrassend goed. Uitgelegd werd aan de hoofden wat de catechisten kwamen doen: kinderen wat kennis bijbrengen, maar zo dat zij geen afbreuk zouden doen aan hun gezag. Zij zouden hun baas (G.Z.) melden als er koppen gesneld werden en deze informatie zou aan het Bestuur doorgegeven worden.

Op hun terugreis ontvingen zij een telegram van de bisschop die Zegwaard de opdracht gaf (dus nu als de Asmat pastoor aanstelde) om zo spoedig mogelijk vooral de kustdorpen tot en met Ac met catechisten te bezetten. Pater W. Lommertzen zou zijn taak in de Mimika overnemen. Het was een onmogelijke opdracht: veertig catechisten waar vandaan? Transport voor personen en goederen, hoe? Stilaan kwam er duidelijkheid: Tillemans had vernomen dat de Zending naar Agats zou komen. In een 'impulsieve' daad besloot monseigneur nu het Mimikagebied aan de paters Franciscanen over te dragen. Zegwaard schrijft:

Hij zal vergeten hebben de Nederlandse Provinciaal msc – die kerkrechtelijk de eerste verantwoordelijke was – te consulteren. De msc heeft bij mijn weten de zaak rustig op haar beloop gelaten.²⁰

1952

Na Pasen kon Zegwaard met zeven catechisten vertrekken uit Mimika. De drie reeds geplaatsten werden bezocht; in Saowa en Erma bleek niemand thuis, ook kleinere dorpen in de buurt waren leeg. Door naar Ewer, daar werd een catechist achtergelaten, vervolgens naar Syuru voor twee catechisten. Tegelijk werden Syuru en Ayam bekeken als mogelijke vestigingsplaats voor de Missie. Beide plaatsen leken ongeschikt, maar te Ayam bleef een catechist achter. De kleinere verlaten dorpen werden teruggevonden in het verre westen. Twee catechisten bleven daar. Zo waren er in mei 1952: twaalf catechisten geplaatst in dorpen die in 1947-1949 in de Mimika hadden verbleven. Terug in Mimika, had Zegwaard de zorg inzake de veiligheid van zijn catechisten, de zorg Lommertzen in te leiden en de zorg zijn eigen verhuizing naar de Asmat voor te bereiden. 'De boog was dus wel gespannen'.²¹

Daarbij kwam dat de motorboot, de 'James', het begaf en wat dat betekende beschrijft Zegwaard als volgt:

Na anderhalf jaar gebruik, onder toezicht van een motorist, was dat een onverwachte streep door de rekening. De twaalf catechisten waren geplaatst en moesten regelmatig worden bezocht, geanimeerd en voorzien. En ikzelf zou na de overdracht van de Atukaparochie in de Mimika naar het Asmatgebied gaan verhuizen. Transport was in dit stadium van het grootste belang. De 'James' zou naar Merauke moeten, maar dat kon alleen met de KPM

19 Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, p. 29.

20 Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, pp. 31-33.

21 Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, p. 34.

(Koninklijke Pakketvaart Maatschappij) die de Mimikakust slechts enkele keren per jaar aandeel, afhankelijk van het weer en de vracht. De boot werd in plaats van een hulpmiddel een zwaar blok aan het been. Het uitvallen van die motorboot maakte mij afhankelijk van de smalle Asmatprauwen, die in snelheid onderdeden voor de motorboot (tijdverlies), hoogst oncomfortabel waren voor wekenlange tournees en wat nog erger was, maar zeer beperkte vervoerscapaciteiten boden. De gevolgen waren bijna niet te overzien: slapen in de prauw of in bivakjes aan de modderoevers van de rivieren, geen bescherming tegen regen en zonneschijn, verlies van elke vorm van privacy, vierentwintig uur per dag gedurende vier tot zes weken en risico's op het gebied van eten en drinken. En dat alles: helemaal alleen in een onbestuurd gebied, waarin van alles kon gebeuren op het gebied van veiligheid en gezondheid, ruimschoots voldoende om iemand over zijn toeren te brengen. De verhuizing werd een nachtmerrie. De boedel kon alleen in kleine pakketten worden geëmballeerd die waterproof moesten worden gemaakt, telkens moesten worden in- en uitgeladen, soms onderweg ergens moesten worden achtergelaten, mogelijk werden gestolen. Een heleboel miserie die ik te danken had aan echt of misschien vermeend gekonkel in de hogere regionen, dat de missieleiding in paniek had gebracht. Anderzijds werden deze maanden de tijd waarin ik in echte lotsverbondenheid met de Asmatmensen heb geleefd, lief en leed heb gedeeld, dingen heb gehoord en gezien die ik anders zou hebben gemist, zoals bijvoorbeeld de vele volksverhalen waarmee wij de avonden vulden en de persoonlijke vriendschappen met mijn reisgezellen, die zich twee jaar later nog alle details van die reizen konden herinneren en er niet over uitgesproken kwamen.²²

Na de overdracht van zijn parochie in de Mimika, kon Zegwaard in juli 1952 naar de Asmat vertrekken met kleine prauwen, blootgesteld aan zon en regen en afhankelijk van roeiers. Hij had al vernomen dat de bekende dorpen in het westen verhuisd waren naar een voor hem nieuw gebied aan de Boven-Owap. De eerste indruk was: de catechisten zijn meeverhuisd en geaccepteerd. Het dorpshoofd Pahok van Yuwun beloofde hem naar Ewer en Syuru te brengen, maar verdween al bij het volgende dorp. De nieuwe roeiers – al had hij hun roeispanten ingenomen – vluchtten 's nachts met riemen van het dorp. Met veel pijn om roeiers te vinden en de bagage te versjouwen, na een levensgevaarlijke tocht over een stuk zee, bereikte hij door en door nat en koud Ewer. Niemand thuis! Hij kroop in het lege catechistenhuis. Zijn roeiers gingen naar de mond van de Pec om de Asiwec te kunnen afkijken, dat wil zeggen om te zien of er in de verte in het dorp Syuru mensen thuis waren. Deze gluurders werden van de overkant van de Flamingobaai opgemerkt door mensen van Syuru die vruchten hadden geplukt aan de kust en op weg naar huis waren. Zij vertelden thuis wat zij gezien hadden en dat was aanleiding voor de lui van Syuru om de zaak te gaan onderzoeken. Syuru kwam even stiekem naar Ewer, werd ook betrapt, en de hele bende kwam het huis binnen, strijdlustig en nerveus, werd gekalmeerd met wat tabak, verdween, maar stal even een hamer en een nijptang. Zegwaard ging naar Syuru. Tot zijn verbazing had de hoofdman Warsékomen daar een micro-missiestatie aangelegd, in de hoop dat dan ook het Bestuur zich daar zou vestigen. Syuru de hoofdplaats! Maar niemand kreeg een draadje tabak, totdat de hamer en de nijptang teruggebracht waren.

Door naar Ayam, wel een groter dorp, maar met nog minder vaste grond voor een statie. De catechisten hadden met de catechismus van Drabbe hun best gedaan, kregen een pluim, maar hadden verder niet veel te bieden.

22 Zegwaard MSC, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, p. 35.

Op de terugweg naar Mimika ontmoette Zegwaard Pahok. Hij begroette hem sarcastisch als 'mevrouw Pahok' vanwege zijn laf verdwijnen, maar Pahok deed hem eens even het verhaal hoe hij zich eens gewroken had op de Nafaripi: hij had het hele dorp dat zijn vader had gedood, uitgemoord. En òf hij een man was en geen vrouw! Zegwaard schrijft: "Ik voelde op dat moment de diepe kloof tussen heidendom en christendom. Hoe zou ik die kloof overbruggen?"

De mensen van Ewer vond hij terug in Yaperow.²³

In een brief aan de bisschop tekent Zegwaard zijn catechisten: aanvankelijk spelen zij de goeroe zoals zij die als kinderen gezien hebben in hun Mimikadorp. Maar de Asmatter kijkt enkel hoeveel tabak de man heeft, steelt die of adopteert de catechist om zijn tabak. Deze jonge mensen zijn snel uitgepraat en de kinderen hebben dat snel door. De echtgenotes van de catechisten willen terug naar huis, de ongetrouwden blijven niet van de meisjes af. Van de eerste twaalf zijn er al vijf terug. Slechts enkelen houden het vol en zo zal het ook gaan in de toekomst.

Maar deze eenzame reis van zeven weken was wel weer een tijd van echt onder de mensen zijn, de taal leren, hun mythen noteren (zestig pagina's), hun feesten stukje bij stukje meemaken. Het 'bottenhuisritueel' heeft een parallel in het Mimikaanse 'emae kamé-ritueel' dat hij kende. Hij legt monseigneur zijn plan voor om het werkterrein uit te breiden en vraagt om een tweede man. Hij schildert de situatie: Saowa en Ewer hebben gesneld, oude vetes worden overal uitgevochten, het volk is 'nomadisch', verhuist uit paniek bij geruchten. De hem bekende groepenindeling ligt door elkaar. Voor zijn adatstudie wenst hij contact met Boelaars, de missie-etnoloog.²⁴

Een brief aan monseigneur vermeldt hoe welkom de benoeming is van pater Anton Welling als collega voor de Asmat, maar de grote zorg blijft daar catechisten te houden. Asmatters die catechisten voor vakantie naar de Mimika brengen, verdwijnen weer en hijzelf moet dan voor transport zorgen bij hun terugkeer.

Het ene ogenblik omhelzen ze je, en het volgende ogenblik beliegen en bestelen ze je. Het zijn in elk geval vitale mensen en hun intelligentie lijkt me goed. Zij leren de catechismus vlot.

Zegwaard heeft besloten zich te Agats te vestigen aan de Utumbuwé (Asiwec), nabij Syuru. Het wordt een 'modderstad', maar ligt gunstig, dichtbij de Flamingobaai, waarin ook de Lorentz (Unir) en de Noord-West (Pomac) uitmonden. Deze brief geeft ook zijn visie op de rituelen van de Mimika, waarvan hij al parallellen in de Asmat tegenkwam.²⁵

De NNGPM bracht in oktober 1952 de eerste contractarbeiders terug. Zegwaard nam de kans waar meubilair naar Agats te brengen. Het schip raakte een keer vast en werd door de bevolking losgetrokken. Dat werd goed betaald met bijlen. Een tweede reis diende voor het ophalen van nieuwe werkkrachten in Asmat en Mappi. Boelaars was naar Mimika gekomen, kon mee naar Képi en zag onderweg het hutje dat het huis van Zegwaard moest worden in Agats, toen er een drum voor het opvangen van regenwater en een enkele hutkoffer werden afgeladen. Onderweg moest Zegwaard

23 Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, pp. 35-39.

24 Zegwaard msc, G., *Brief aan mgr. H. Tillemans*, 16-8-1952. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

25 Zegwaard msc, G., *Brief aan mgr. H. Tillemans*, 3-10-1952. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

een gestorven arbeider begraven en hij ging te Amborep van boord om langs zijn catechistendorpen terug te gaan per prauw naar Kaokonao. Dat betekende van Amborep via Warsé naar Agats. Daar charterde hij roeiers van Syuru, niet wetend, dat Syuru in 1950 zes mensen van Komor en Saowa had gedood. Eerst ging hij nog terug naar Ayam, bracht daar een grote vechtpartij tot bedaren en wilde toen via de Es naar de Unir, maar vond een barricade van boomstammen. Het gelukte na uren kappen de prauw er overheen te trekken. Zo bereikte hij met heel onwillige roeiers toch Erma. De leider Aryi moffelde drie koppen weg, maar Zegwaard vroeg uitleg en met dit en andere verhalen kwam hij wel tot het besef in wat voor een rauwe wereld hij begonnen was binnen te treden.

Het verhaal van Aryi vermeldde ook dat na een wraakmoord een bundel pijlen, bogen, speren en graafstokken aan de familie van het slachtoffer ter voldoening werd aangeboden. Van Erma naar Saowa, dat in 1948 negenenvijftig mensen had vermoord. Hij noemde daar de namen op – uit zijn notitieboekje – en legde uit dat hij niet van het Bestuur was, geen ander wapen had dan zijn mond, maar kwam om te vertellen dat zijzelf er meer bij gebaat waren in vrede met elkaar te leven. In één ruk van 's nachts tot in de namiddag ging hij naar Kapi met roeiers van Syuru die als de dood waren voor Saowa. Te Kapi was gevochten om de bijlen van de NNGPM en een man lag op sterven. Hij ging door naar Aw-Marpac, dat pas in Esmapanow twee mannen gesneld had, maar bij de komst van Zegwaard bekende 'fout' te zijn geweest. Hij hield er een 'rechtszitting' en liet een restitutiepakket samenstellen. De leider erkende: 'Je hebt gelijk, koppensnellen is niet goed. Zodra wij onze laatste vier slachtoffers hebben gewroken, zullen wij ermee stoppen.' Men zag dus zelf de vicieuze cirkel die echter zonder hulp van buitenaf niet doorbroken kon worden. Dit verklaarde het feit dat toen die hulp kwam, deze weinig weerstand ondervond. Van Kapi-Aw naar Paparmamu (aan de Owap). Ook daar was een geval dat wraak opriep, maar op de schuldige partij was géén wraak genomen. Wel vond hij wraakacties (om vrouwen) in de andere dorpen aan de Owap. Het dorp Yeni was bedrogen en beroofd door de mensen van Ewer in Yaperow. Duidelijk was dat de dorpen in het Centrum (Syuru) evenals die van de Noord-West, probeerden door van wraakacties af te zien de gunst van het Bestuur voor zichzelf te winnen en te behouden.

Van Yeni en Yamasy volgden honderd man Zegwaard richting Kaokonao om langs Yaperow te kunnen komen. Maar Zegwaard eiste de omweg langs zijn dorpen in de Koperapoka streek. Hij gaf hen een hele dag 'krabben vangen' onderweg, zat achtevenveertig uur op hen te wachten in zijn prauw en eenmaal terug probeerden zij een andere koers te varen. Hij stond op in zijn prauw, voelde zich alleen tegenover honderd onwillige Asmatters, maar zijn commando won het: toch naar Koperapoka en van daar naar Kaokonao, waar hij broeder van Loendersloot msc en pater Stevens OFM aantrof met de boot 'Billy', die gerepareerd was in Sorong. Dat was het einde van een tocht van veertig dagen en nachten.²⁶

Daar tikte hij een reisverslag voor pater Hoeboer in Merauke dat onder andere de snelpartij in Aw-Marpac omvatte.²⁷

26 Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, pp. 40-46.

27 Zegwaard msc, G., *Brief aan pater P. Hoeboer*, relaas van de snelmoord te Aw, 12-12-1952. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

Voor het verhaal vervolgt met de vestiging van de Missie te Agats, verwijzen we hier naar de *Bevolkingsgegevens van de Asmatters* van Zegwaard, die de situatie beschrijft zoals hij deze kon vaststellen tijdens de reizen die hij nog vanuit de Mimika naar de Asmat maakte. Hij vermeldt de volgende moordzaken:

1942: Aw-Marpac: tientallen mannen door Koperapoka; dertig vrouwen buitgemaakt;
1943: Yamasy: zes man door Yepem; Ayam: vijf man door Yamasy;
1944: Syuru: tien mannen door Warsé;
1946: Ayam: twee mannen door Yamasy; eenentwintig man door Yipawer;
1947: Syuru: vijftien mensen onderweg naar Mimika;
1948: Kapi, Aw-Marpac, Atat, Namkay: zevenenvijftig mannen door Saowa.

Hij voegt daaraan toe:

Al deze zaken hadden een voorgeschiedenis en daarop volgde een wraakactie. Er zijn hele groepen uitgemoord, waarvan enkele restanten nog gevonden worden, bijvoorbeeld: de Kaimes, aan de Noord-West, nu nog twintig mensen, maar ten tijde van de militaire exploratie vierhonderd; de Kayè aan de Flamingobaai; de Besyimsoso aan de Zuid-Eilandrivier; de Beco, de Ndamen, de Kambe. Uit Syuru stierven in tweeënehalf jaar tijd eenenzestig mensen een gewelddadige dood. Zesenvijftig hiervan werden opgegeten en hun namen dienden tot snelnamen bij hun vijanden.

Hij vermeldt ook de hem bekende gevallen in 1953 en besluit:

Gedurende de laatste jaren zijn mij dus drieëntachtig gevallen bekend geworden van manslag en moord, men kan rekenen op een afstand van vijftig kilometer ten oosten, ten noorden en ten westen van de Flamingobaai. Zonder erg optimistisch te zijn mag ik er toch wel op wijzen, dat juist in die streken door contact met de Missie al verbetering te constateren valt, niet zozeer door onmiddellijke invloed of gewonnen inzichten, alswel doordat men rekening houdt met de mogelijkheid dat de catechisten en de pastoors eventuele zaken doorgeven aan de bestuursinstanties. Ik meen het aannemelijk te hebben gemaakt dat jaarlijks minstens een tot twee percent van de bevolking bezwijkt onder de ruwe levenspraktijken.²⁸

In een brief aan monseigneur voegt hij hieraan toe:

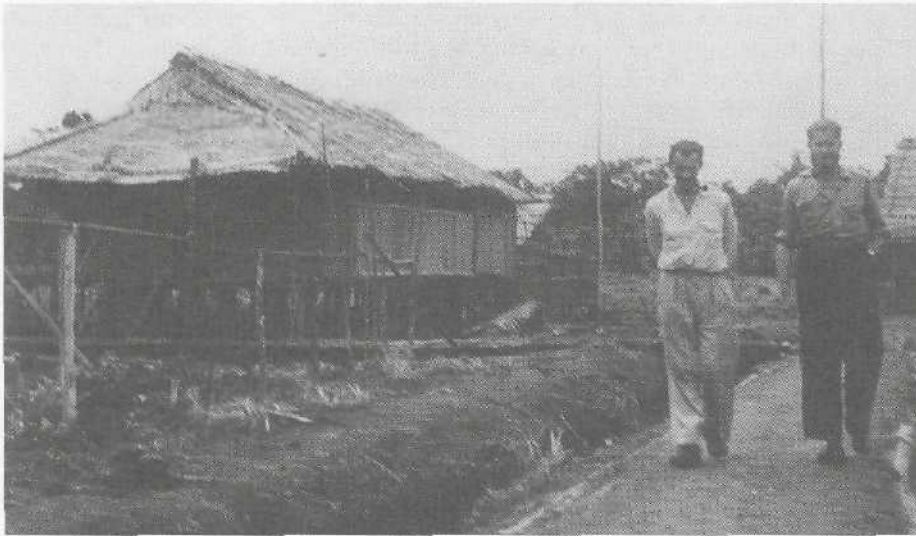
Het is allemaal erger dan ik had gedacht. Het lijkt me niet verantwoord de catechisten voor langere tijd alleen te laten zitten. Als er een ongeluk gebeurt, hoef ik niet meer op nieuwe catechisten te rekenen. Bij mijn laatste tournee bleek dat bijna alle dorpen gevouchten hadden. Ik moet daar natuurlijk op de een of andere manier mijn afkeer over uitspreken, maar de Asmatter is daar helemaal niet mee ingenomen en van schuld of schaamte is ook al zeer weinig te bemerken. Het is immers altijd de schuld van de andere partij.²⁹

1953

De verhuizing van Zegwaard en Welling verliep als volgt. De eerste groep roeiers met grotere prauwen liet hen na een dag varen achter bij de mensen van Ewer te Yaperow en dezen weigerden hen naar Yeni te brengen, wel naar Koperapoka, waar men tenslotte ertoe overging hen naar Yeni te brengen. Twee dagen in de regen, ontvangst in een lekkende hut, maar 'poeslief'. De reden: na het bericht dat twee

28 Zegwaard MSC, G., *Bevolkingsgegevens van de Asmatters*. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief MSC, Tilburg.

29 Zegwaard MSC, G., *Brief aan monseigneur*, 29-12-1952. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief MSC, Tilburg.

G. Zegwaard msc (r) en A. Welling msc bij het eerste huisje te Agats

pastoors op komst waren, hadden zij nog net alle sporen van hun sneltocht kunnen verwijderen. Graag brachten zij hen naar het volgende dorp, Yuferi-Yawun. Van hen waren vijf mannen gepijld door binnenlanders, één was ontsnapt. Yeni ging erop af en doodde eenentwintig mensen. Van Yuferi verliep de tocht via Ayam naar Agats moeilijk maar vredig. De ontvangst in Agats was groots, maar onder druk van Ayam en Syuru had de catechist de tabaksvoorraad schrikbarend doen slinken. Zegwaard kon blijven, Welling ging nog eenmaal terug naar Mimika en maakte daarvoor een tocht van zeshonderd kilometer om de twee paters Franciscanen, die eindelijk aangekomen waren, wegwijs te maken. Daarna kwam hij terug naar Agats.

Het werk om huis en terrein bewoonbaar te maken vergde twee maanden. De vloer, waar bij vloed water onder stond, moest worden verstevigd, de wanden van bladeren werden vervangen door wanden met gaba-gaba (sagotak staven) en het terrein werd gedraineerd met sloten. Zelfs een speelterrein voor de kinderen kwam klaar. De bevolking hielp goed (om tabak!), maar duizenden muggen kwamen bij schemerdonker hen gezelschap houden!

De berichten bleven onheilspellend. Het ene dorp had het andere aangevallen, over en weer waren kinderen uit wraak gedood. Het dorp Ayam was verhuisd. Zegwaard bracht er een bezoek terwijl Welling weg was. Juist toen stal het dorp Uwus uit het lege huis de tabak. Later kwamen zij 'werken', maar bij de betaling van de arbeiders sloeg Zegwaard hen over!

Welling was terug, Mimika was overgedragen, 'en het gevolg was', schrijft Zegwaard, 'dat wij helemaal op een eiland zaten, zonder verbinding met de buitenwereld, met alle consequenties van dien.'³⁰

Hij voegt daaraan toe:

30 Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, pp. 47-50.

Toen Welling doodmoe van de lange reis langs de dorpen aankwam, kreeg hij mijn verhalen over zich heen. Het was een bewogen weerzien. Mimika was nu voor ons beiden een afgesloten hoofdstuk en de vooruitzichten waren niet zo schitterend, maar wij hadden in elk geval steun aan elkaar.

Daar kwam nog iets bij dat Gerard nooit vergat. Hij had in Mimika kippen gefokt en hij had de roeiers van Welling gevraagd die mee te brengen voor Agats, maar de OFM had dit niet toegestaan, gezien de afspraken tussen de kerkelijke leiders met betrekking tot de inboedel. Datzelfde contract had de OFM tergend langzaam uitgevoerd, door niet op tijd over te komen, en nu zij in Mimika zaten kon zelfs dit er voor Agats niet af.³¹

Maar vóórdat Welling terugkwam, was er het een en ander gebeurd. Zegwaard ging op 'Paastournee' langs de dorpen van de Noord-West, en heel wat mensen kwamen naar Topap waar hij met een enkele catechist een wel erg sober Paasfeest vierde. Toch was er iets bijzonders. Op het feest organiseerde Zegwaard volksspelen, onder andere touwtrekken. Merkwaardig genoeg deden de partijen het zó dat nooit iemand won. Op het kritieke moment gaf de winnende partij de verliezende de kans weer gelijk te komen. Maar evengoed maakte hij mee toen hij eens zijn stem verthief in een discussie dat een man hem op de rug sprong omdat deze abusievelijk dacht dat hij naar zijn geweer wilde grijpen. Zo bang waren zij.

Vóór zijn vertrek had Gerard zijn inboedel anders verpakt en anders in huis opgesteld. Mogelijke dieven zouden met name de tabak niet op de hen bekende plaats vinden. Maar bij thuiskomst kwam Syuru hem tegemoet om te zeggen dat het dorp Uwus de pastorie had geplunderd; kleren van Welling en de miskelk waren weg. Syuru vond zichzelf benadeeld! Syuru en Ewer wilden op Uwus af en ook Ayam wilde zich bij de strafexpeditie aansluiten als de pastoor zijn geweer meenam. Zegwaard zei: 'Ik kan zelf mijn zaken best alleen regelen.'

Hij hulde zich in een diep stilzwijgen en schreef brieven voor Kaakonao (voor Welling, maar zei dachten voor het H.P.B.). Uwus kwam heimelijk kijken, Syuru dreigde met de hevigste gevolgen. De kelk kwam terug. Toevallig vloog de NNGPM over Uwus en dat riep de angst op. Leiders kwamen wat terugbrengen, en Zegwaard gelukte het uit de zwakste figuur de namen te persen van de bijldieven. Gerard schreef de namen op een papier en zei dat hun namen er nog zouden zijn, nadat zij allen dood waren gegaan. Uitgejouwd door Syuru trok de afvaardiging af; de leiders dwongen de dieven de bijlen af te geven en zij brachten de meeste terug. Bij het hele gebeuren moest Zegwaard telkens de lui van Uwus beschermen door Syuru te temmen.

Onverwacht in mei 1953, kwam het schip de 'Carstensz' vanuit Merauke – het voer toevallig langs Uwus, dat wéér de schrik te pakken kreeg – naar Agats. De boot bracht een watertank en levensmiddelen. Bovendien kwam de firma Imex mede, die krokodillenhuiden wilde opkopen. Tevens werd geregeld: bezoek van de scheepvaart op voorwaarde dat er lading zou zijn bij de terugtocht. Dat werden dolken van ijzerhoutbomen, eerst door de Missie en later door Imex verzorgd. Dit betekende dat de isolatie van de buitenwereld doorbroken was. De komst van een grote boot en van een handelsfirma gaf aan de mensen het gevoel dat er toekomst was. De rust werd een stuk beter, dorpen keerden naar hun oorspronkelijke woonplaatsen terug.

31 Zegwaard MSC, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, pp. 51-54.

Reizen in die jaren was niet simpel. Mgr. Tillemans en zijn secretaris pater C. Dammann hebben het geweten. Per vliegtuig vanuit Merauke naar Kaokonao..., de 'Carstensz' zou hen meenemen naar Agats, vond twee passagiers te weinig en deed het niet. Zij namen dus de prauw: tien dagen langs de Mimikadorpen, eindelijk in Agats. (n.b.: De bisschop raadde de dorpen aan niet meer te verhuizen. Zegwaard was het daar niet mee eens: 'De voedselvoorziening, de nomadische levenswijze, was geen missiezaak, en de Missie had het gezag niet deze ingreep te doen zonder voldoende kennis van zaken.')

Agats zelf zag er al beter uit, er was achter de huidige vestiging hoger land open te leggen, in te polderen, zelfs tuinen aan te leggen. Na dagen wachten kwam het vliegtuig van de NNGPM dat de reizigers zou ophalen, maar alleen de boodschap dropte: 'Onmogelijk'. Dat betekende wéér met de prauw de Eilandenrivier en de Kampong-rivier op tot de plaats Abogé, van daar lopen naar Masin, de B.A.-post voor de Mappi. Het missiebootje bracht hen van Masin naar Yodom aan de Digul om met de 'Carstensz' naar Merauke te varen, maar de 'Carstensz' ging eerst naar Agats. Toen liepen zij te voet van Jodom, via Okaba naar Merauke. Dat was even een bisschoppelijk bezoek, even een reis van een maand per prauw en te voet!

Het verhaal over de reis met de bisschop van Agats naar Abogé en vooral de terugtocht van Abogé naar Agats tekent zowel de figuur van de bisschop als die van Zegwaard. Zij voeren in drie prauwen met roeiers van Syuru, maar telkens als iemand even de kant op moest, remden de andere prauwen ook af. Dat irriteerde de bisschop. Zegwaard gaf daarop het commando: 'Allemaal tegelijk de kant op, plassen, en terug de prauw in'. Later in zijn verhaal noemde de bisschop Zegwaard 'de grootste koloniale tiran die hij ooit had meegemaakt.' Men bereikte het dorp Aman-Namkay. De ontvangst was groots, maar bij het vertrek stapten ook een honderd man in hun prauwen, onder de leiding van een hoofdman, een kleine, oude man, intelligent en blijkbaar met gezag. Zingend gaf hij zijn uitleg over rivieren en moerassen en wat daar ooit gebeurd was. Tegen de avond haalde men de monding van de Iromoro-doorsteek.³²

De volgende dag haalde men Abogé niet. Op de vierde dag zagen zij een prauwtje langs de kant en zij gingen aan land. Zegwaard voorop, volgde een pad, werd bedreigd met boog en pijl door een man, maar werd begeleid naar het dorp Etsi. Monseigneur volgde, Abogé was niet ver meer en werd bereikt. Maar de begeleiders van Aman-Namkay werden nerveus. Zij vreesden de 'geesten' van dat verre land. In Abogé niemand thuis, behalve een hoofdman die een varkentje aanbood dat Tillemans heerlijk bereidde als avondmaal. Het was volle maan. De grote zorg was te voorkomen dat de roeiers en begeleiders de huizen leeg stalen. Na het vertrek van de bisschop controleerde Zegwaard het gezelschap, liet het gestolene teruggeven en vertrok terug naar Agats. Een bezoek aan een nabijgelegen Asmat dorp mislukte door de aanwezigheid van zoveel ongevraagde vergezellers. Gerard liet ze even horen dat hun begeleiding ook niet betaald zou worden! Maar de oude hoofdman zong in de prauw: 'De hond had de baas op jacht geholpen een groot varken te vangen, maar thuisgekomen, had de baas wel zijn familie, maar niet de hond bedacht.'

32 Zegwaard spreekt over de Yimo-Yep, de 'knekelrivier', door Verschuieren en Meuwesen benut als doorsteek van de Eilandenrivier naar de Asuwé en door hen de Imoro genoemd. Cf. J. Boelaars MSC, *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk VI.

Aman-Namkay was thuis, maar later bleek dat Aman-Namkay op eigen gelegenheid teruggegaan was naar Etsi en de Nederlandse vlag had gestolen. Op die terugtocht moest Zegwaard langs de beruchte plaats Ac, waar pas gemoord was. De roeiers wilden 's nachts langs het dorp sluipen, maar Zegwaard garandeerde hun veiligheid (hij had het geweer). Bij Ac aangekomen, dook een roeier van Syuru tussen de benen door van de hoofdman van Ac (een adoptieceremonie bij de Asmat), en verkreeg zo dat zijn groep Syuru's veilig Ac binnenkwam.

Ac, een dorp van vijftienhonderd inwoners over drie mannenhuizen verdeeld, was alom gevreesd. Gerard telde de schoolkinderen door ieder van hen een vishaakje te geven als zij het zelf kwamen halen. Hij dacht een mooie prauw te kopen, legde de prijs klaar op zijn tourneeblik en ging het dorp in. Maar jawel, teruggekomen zag hij dat de bijl weg was. Zegwaard gaf het hoofd nu één uur, maar moest zonder de bijl vertrekken. Later ging hij terug naar Ac omdat hij het gerucht gehoord had dat de bijl hem achterop gebracht was, maar een tropenbui de brenger had doen terugkeren. Men ontving hem goed, maar het gerucht bleek weer eens niet waar en onverrichterzake ging hij naar huis. Zo ging dat.³³

Een brief aan Boelaars bewijst wel hoe intens Zegwaard met de studie van de levenswijze van de Asmatters bezig was. Hij geeft een commentaar op de *Schets van de Yahray cultuur* en voegt in kolommen daaraan toe een vergelijkend overzicht van overeenkomsten en verschillen tussen de Kamoro-(Mimika)Asmat en Yahray.³⁴

In een tweede brief beschrijft Zegwaard hoe de mythologie een beeldspraak heeft die ontleend wordt aan de kosmologie maar dat de zonnecultus overwoekerd is door de cultus van de stamouders. In een antwoord zegt Boelaars de visie van Zegwaard zo rijk te vinden dat het teveel is voor één artikel. Er worden dan plannen opgesteld om elkaar te ontmoeten in Agats.³⁵

De correspondentie met Merauke (pater P. Hoeboer) behandelt de opvoer naar Agats en de uitvoer van Agats, namelijk ijzerhout en etnografica. Wat met name die uitvoer aan extra werk meebracht, blijkt uit dit citaat:

Mijn studie (die ook mijn liefhebberij is) komt de laatste tijd niet meer aan bod. Het is registreren en ijzerhout aantrekken, of laten verwerken. Wij hebben nu zagen in gebruik, en de eerste pogingen zijn gaande. Zij hadden in Amborep gekapt, maar helaas geprobeerd het hout te vierkanten. Ik moet er nu heen en dadelijk weer terug, want intussen kan de "Carstensz" komen om ons hout op te halen en daar moet dan ook iemand bij zijn. Ook in Komor... Welling moet er weer heen. De lui willen bijlen zien en zo beginnen zij in allerlei hoeken en gaten zodat we het eigenlijk niet kunnen bijbenen.³⁶

In deze tijd kwam ook het vershippen van etnografica op gang. Het werd een blijvende bezigheid. Zegwaard schrijft:

33 Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, pp. 56-61.

34 Zegwaard msc, G., *Brief aan J. Boelaars msc*, 28-5-1953. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

35 Zegwaard msc, G., *Brief aan J. Boelaars msc*, 2-10-1953. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

Boelaars msc, J., *Brief aan G. Zegwaard msc*, 16-10-1953. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

36 Zegwaard msc, G., *Brief aan P. Hoeboer msc*, 16-11-1953. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

In de musea kom ik steeds voorwerpen tegen die maandenlang in de pastorie van Agats op verschepping hebben gewacht.³⁷

De reizen van de 'Carstensz' gaven aan beide missionarissen de kans om de beurt naar Merauke te gaan. Zegwaard besprak er de schoolproblemen. Hij mocht leerlingen zenden, maar zag geen kans kinderen van zeven jaar voor Merauke te krijgen. Hij vroeg om leien en griffels, maar ongesubsidieerde scholen (zoals die van de catechisten) konden niet van leien worden voorzien uit de voorraad van de gesubsidieerde scholen. Welling kwam terug met een 'zitje' en met poot- en zaaigoed, een transistorradio en een poes (tegen de ratten in huis). Hij mocht sagokoekjes sturen om zo geld te verdienen voor kleren voor de schooljeugd.

Een machtig interessante, maar zeer spannende ervaring deden de missionarissen op toen in het najaar 1953 de 'Binnenlanders' van de bovenloop van de Asiwek, de Unir-, en de Pomacrivieren met zeker honderd prauwen en meer dan duizend mannen in slagorde en met de roeispanten tegen de rand van de prauwen slaande, de rivier waaraan Syuru/Agats lag, kwamen opzetten als een 'show of power', als een demonstratie, bedoeld om de kustdorpen en de vreemdelingen bij te brengen dat zij de belangen van de 'Binnenlanders' niet over het hoofd hadden te zien.

Syuru was furieus, weigerde de traditionele ontvangst en de eigenaar van het stuk grond waarop de missiegebouwen stonden eiste dat Zegwaard ook geen toenadering zou tonen, want de missiepost lag op Syuru's grond. Hij kreeg te horen: 'Jouw grond was een waardeloos stuk bos, maar dat stuk (Buciwew) heb ik bewoonbaar gemaakt, het missieterrein is van mij' en Zegwaard ging op de steiger staan en riep: 'Wie zijn jullie?' Achttien groepshoofden, staande op de rand van hun prauwen, riepen hun naam en yellend kwamen zij aan land.

Toen sprak Syuru met de buurtdorpen af een tegedemonstratie op te zetten, nog grootser. De sfeer was uiterst gespannen. Ook 's nachts liep Zegwaard te waken. Hij stelde de 'Binnenlanders' voor om juist op de dag van de contra-demonstratie ineens vredig te verdwijnen en zo Syuru beschaamd te maken omdat hun opzet was mislukt. En dit gelukte wel! Dat is Asmat!

Veel meer zorg bracht het vertrek mede van twee groepen uit Amborep, namelijk de Yokor/Sesakam, naar de Digul. Zij waren in 1951 al eens door het Bestuur van daar teruggebracht, maar teleurgesteld dat zij in de Asmat niet aan de Westerse goederen konden komen, wilden zij nu terug naar de Digul waar al meer modern verkeer plaats had. Bij die overtocht gebeurden grote ongelukken, zowel door de storm op zee als door de contacten met de dorpen aan de Kasuarinenkust. Van de vijftig prauwen zouden er maar drieëntwintig de Digul hebben bereikt, waar zij te Wagin een dorp stichtten. Het onderzoek naar wat er was voorgevallen, bracht de nieuwe Resident, J. Spijker, naar Agats, waar hij zelf op onderzoek uitging, terwijl Zegwaard de betreffende dorpen bezocht om de geruchten te verifiëren. Dit bezoek van de Resident opende de ogen van het gouvernement ten aanzien van de 'situatie Asmat' en werd het begin van een bestuursvestiging te Agats.

In dat hele gebeuren had een krokodillenjager van Merauke met zijn mensen de hand. Hij zou geschoten hebben en de moord op drenkelingen zou weer moorden tussen

37 Zegwaard MSC, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, p. 62.

de dorpen tot gevolg hebben gehad. De slotconclusie was: zeventwintig prauwen met inzittenden gingen verloren.

Kort daarop in december kwam het Bestuur van Mimika sago opkopen te Agats om een hongersnood op Frederik Hendrik Eiland te helpen oplossen. Een toevallig op de 'Carstensz' meevarende schoolinspecteur werd de eerste van een lange rij gasten op de Missie en hij stuurde later een paar kisten leien. Het was iets voor zoveel schoolkinderen.³⁸

De volgende gast was de journalist Gijs Bertels, hoofdredacteur van het Dagblad voor Noord-Limburg, 53 jaar. Dat bezoek van een intens geïnteresseerde buitenstaander deed Zegwaard en Welling goed: belangstelling, willen begrijpen, aandachtig luisteren, goed verwoorden, hun ervaringen vastleggend in artikelen en foto's.

Was door de 'Carstensz' de fysieke isolatie doorbroken, nú de eenzaamheid. Er kwam hoop dat er medeleven, medewerking en hulp voor de mensen op gang gebracht zou worden.

Het werd Kerstmis, het eerste in Agats. Warsékomen, het hoofd van de Ar groep zou zijn nieuwe mannenhuis laten inzigen door de vrouwen, maar stelde zijn feest een dag uit om Zegwaard zijn feest op de 25e december te laten vieren. Er gebeurde iets merkwaardigs. De pastoor stelde voor de kinderen in de eigen adatopsiering naar de 'kerk' (een stal, nu een kerststal) te laten komen, maar zij kwamen in broekjes en jurkjes en Warsékomen zelf kwam met een gore pet op. De tijd voor acculturatie was nog niet aangebroken. Maar men kwam met velen, teken van belangstelling voor de 'voortgang'. Zeker sprak mee niet onder te doen voor Mimika, maar ook een uitspraak van een vrouwelijk medium dat een stamvader had horen verklaren dat de komst van de vreemdelingen voordeel zou opleveren. Stuntelig klonken de kerstliederen, maar Kerstmis was het!

Na de dienst deden de kinderen zich tegoed aan een emmer rijst en aan de krabben die zij zelf gevangen hadden, maar bij de pastoor in bewaring hadden gegeven.

De volgende dag was voor Warsékomen, die de pastoor en 'zijn broer' (de journalist) plechtig afhaalde en tussen de rijen van de vrouwen in het mannenhuis een plaats toewees. Later was Zegwaard verbaasd hoe de journalist tot in details de opsiering van de vrouwen wist te tekenen, iets wat hem zelf reeds als 'gewoon' was voorgekomen. Hij ontleent aan artikelen van Bertels bijvoorbeeld deze beschrijving van het feest:

Een kleurenfeest van woeste kleuren en vormen, een geheimzinnig en barbaars carnaval, geladen met een onmiskenbare, vreemde, stille en zwaarmoedige dreiging. Behalve de vogelveren, de verfstoffen, de kuskusvellen, de neusbotten, de vruchtenpitten, de papillotjes, de stukjes paarlemoer, droegen de vrouwen ook haar halssnoer van hondetanden, rotan armbanden, gekrulde schelpsegmenten, kasuarispennen, varkensslagtanden, tritonschelpen, ceremoniële stenen bijlen, stalen bijlen, zware ruisende schorten met grote kwasten, handspiegels, sarongs en rode dekens. Zij keken ernstig voor zich uit, zonder enig teken van vrolijkheid.

De mannen waren vooraf sagolarven gaan ophalen. De dans duurde de hele dag en de nacht. Aan het slot kwam de grote beloning: middenin het huis werd een meer dan

38 Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, pp. 63-65.

Zegwaard msc, G., *Brieven aan monseigneur*, 14-11-1953, 3-12-1953. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

Spijker J.J., *Inlichtingen betreffende Yokor/Sesakam*, 9-12-1953. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

manshoge koker opgesteld, waarin de vrouwen op hun beurt sagolarven stortten onder applaudiserend tromgeroffel. Toen de koker vol was met een kop erop, opende Warsékomen deze koker in drie gedeelten en grote hoeveelheden larven tuimelden op de matten en bij de derde opening sprak hij "onverstaanbare woorden". Dat was het einde.

Daags daarna kwam Warsékomen zijn nood klagen. Sommigen hadden hem bekritiseerd: niet alles was volgens de adat geschied, namelijk Warsékomen had de "papisydans" laten vervallen, de dans van de "ruifvrouwen van bevriende paren" en de "onverstaanbare woorden" was toch een oproep geweest aan de "zielen" in vijandige dorpen, die door op het feest te komen aangewezen zouden zijn bij de volgende sneltocht de slachtoffers te zijn. Warsékomen wist reeds dat de pastoor snellen en papisy afkeurde, maar zijn mensen waren zover nog niet.³⁹

Met Bertels maakte Zegwaard een reis naar het ook hem nog onbekende oosten. Eerst naar Owus (dat al kwam stelen in Agats!): een zeventhonderd mensen, een honderdvijfentwintig schoolkinderen; dan via Amorep naar Mbiwar, van daar naar Omadesep: achthonderd zielen, honderdvijfenzeventig schoolkinderen, vroeger afgescheiden van Mbiwar.

Van daar werd hen een uitstapje aangeboden naar de 'Warkai groep', geen Asmaters, nog levend in de boomtoppen, een honderdvijfentwintig mensen, een dertig schoolkinderen. Zij zijn kleiner, hebben een bijzonder slecht gebit en laten hun doden onderwater tot ontbinding overgaan. Zij kennen de Asmat taal en gaan met Omadesep op sneltocht. Nog oostelijker ligt Ocanep, dat niet werd bezocht.

Een klein incidentje bracht adatgegevens aan het licht. Bertels wilde een klein plastic popje aan een kind geven. Alles in rep en roer, de vrouwen weggestuurd, want die menen dat de zielen van de baby's hen binnendringen door zulke kleine wezentjes. Zo is ook een draaikolk nuttig of gevaarlijk als verbinding met de onderwereld. Vrouwen die zwanger willen worden drinken het water, vrouwen die dat niet willen varen er met de rug ernaartoe met een wijde boog omheen. De terugtocht liep weer langs Amborep en dan via Kaimo, Yao-Sokor, Warsé naar Ayam en van daar naar Syuru.⁴⁰

Resident Spijker kwam via Képi, nam van daar pater Boelaars mee via de Pasuwé naar Agats. Spijker controleerde de voorbereidende werkzaamheden voor een bestuurspost. Boelaars had (als antropoloog en quasi bestuursambtenaar) de opdracht studies te maken in dienst van die bestuursvestiging.

Zegwaard schrijft:

Deze eerste studie betrof De Sociale Structuur van de Asmatvolking.⁴¹ Vijf weken lang hebben wij zeer intensief en ononderbroken aan deze studie gewerkt. Pater Boelaars bepaalde de methode van het onderzoek (Murdock) en stelde de vragen. Ik vertaalde en verklaarde de vragen in de Asmat taal en Warsékomen verschaft de informatie met zijn kennis van de plaatselijke bevolking en zijn opvallend goed geheugen. Ik gaf die informatie door aan de antropoloog die ze dan noteerde. Hoofdzak van het onderzoek was de bestaande verhoudingen te achterhalen tussen de mensen van hetzelfde mannen/vrijgezellenhuis en van de gezinswoningen: inwoning en nabuurschap, huwelijken en papisyverhoudingen tussen mannen

39 Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, pp. 66-69.

40 Zegwaard msc, G., *Brief aan Monseigneur*, 9-1-1954. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

41 Zegwaard msc, G., en J. Boelaars msc, 'De Sociale Structuur van de Asmat Bevolking', in: *Adatrecht Bundel 45*, pp. 244-301; later vertaald en uitgegeven door F. Trenkenschuh osc in: *Asmat Sketchbook I*, 1970, pp. 17-47.

die bij bepaalde gelegenheden hun vrouwen uitwisselden. De studie beperkte zich tot het dorp Syuru als representant van de kustbevolking/zeekanters. Het was de bedoeling om te zijner tijd een parallelonderzoek te doen bij de binnenlandbevolking/landkanters.⁴²

Intussen legde Welling een maïstuin aan, bouwde een gastenverblijf voor de catechistenfamilies. Een bestuursman uit Kaokonao zette een verblijfplaats op voor v.v. en verzamelde honderden ijzerhoutstammen (ook voor export). Agats werd een 'centrum'. Er kwam een posthuiscommandant van politie, die een 'korps' dacht te organiseren zonder de Missie bij zijn selectie te horen. Het werd een mislukking.

Na het onderzoek was Zegwaard bereid Boelaars terug te brengen tot de Imorodoorsteek, waar Van Dongen hem overnam en naar Képi begeleidde. Maar te Képi kwam bericht dat de v.v. Maturbongs juist in die streek vermoord was. Képi sloeg alarm en het gouvernement organiseerde een 'redding'. Een vliegtuig vloog over de 'prauwvaarders' en op zijn terugtocht ontmoette Zegwaard de 'Carstensz', hoorde de geruchten, wist echter wel beter en zette zijn reis per prauw voort.

De bevolking had nog nooit zoiets gezien en dacht dat Zegwaard dit onderzoek naar de bij hem 'gestolen bijl' had opgezet, en toen later een mazelenepidemie (de 'Carstensz' had de ziekte uit Merauke overgebracht) het gebied teisterde, werd deze ramp ook op rekening van Zegwaard geschoven. Uit wanhoop trachtte men hem te verzoeven – op Asmat wijze – door hem een jongen cadeau te geven, Seisi genaamd.

Deze groeide op in de pastorie, kreeg zijn opleiding te Merauke, werd een kleine ambtenaar in Agats, bleek een kunstvaardig houtsnijder, huwde, en stierf rond 1989. Boelaars stuurde een brandbrief aan monseigneur om een goede timmerman te vragen voor Agats. Broeder Ariëns te Képi kreeg die opdracht en Zegwaard werd gevraagd hem en zijn helpers op te halen aan de Imorodoorsteek. Maar echt à la het Nieuw-Guinea van die tijd werd alles anders geregeld en Zegwaard ging voor niets naar de trefplaats. Eerst al met monseigneur en Dammann, en toen met Boelaars en nu voor niets alsof hij een busonderneming hield; niemand wist hoe zwaar de prauwtochten waren.⁴³

De bundel brieven Agats-Merauke v.v. van 1954 voegt aan het voorafgaande nog de volgende gegevens toe.

februari:

Zegwaard schrijft:

- Storm en regen maken ons "voorlopig huis" onbewoonbaar. Na jaren gebrek aan alle comfort verlangen wij naar een goed huis.
- Het werk met de catechisten blijkt "tijdelijk mogelijk", maar telkens moeten er catechisten terug naar Mimika en hebben de dorpen hun respect voor de catechist verloren. Het wordt tijd aan gesubsidieerde goeroes te denken, bijvoorbeeld voor Syuru, Ewer, Ayam.
- Het niet ontvangen van bestellingen noch van contanten, noch van antwoorden op gestelde vragen is, op den duur "niet aardig" meer. Op die manier wordt een mens "eigengereid."

maart:

Monseigneur schrijft:

- Er komt geld van de verkoop van "bisy-palen", probeer ook zelf etnografica te verkopen. Hopelijk kan broeder Ariëns spoedig komen.

42 Zegwaard MSC, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, pp. 70-77.

43 Zegwaard MSC, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, pp. 77-84.

Dammann:

- Er is enig geld, maar geen krachten, want we zitten met méér werk dan we met onze krachten aankunnen.

Welling:

- Is het niet beter ondermaatse dorpen in andere gebieden te sluiten en de onderwijzers over te plaatsen naar de Asmat? Elders kunnen dorpsvoorgangers "voorgaan" voor enkelen. Hier gaat het om de bekering van velen. Van daar krijgt men enkele kandidaten voor studies, van hier komen later tientallen meerbegaafde kandidaten.

Dammann:

- De scheepvaart is niet genegen het ijzerhout in de dorpen op te halen. Er kwam veel uit de Mappi en het lossen hier was een crime. Niet alle bestellingen zijn volledig uitvoerbaar; de Missie is doodarm en de jaarsubsidies van Rome zijn in het eerste kwartaal al overschreden.

april:

Zegwaard schrijft:

- We zijn van plan de schoolkinderen van Syuru met Pinksteren te dopen. Verder geef ik godsdienstles aan een zestig jongemannen in opleiding voor de politie, die straks naar Merauke en Kaokonao gaan.
- Of de dorpen rijp zijn voor scholen? Ayam, Ewer, Amborep zijn overrijp, evenals Syuru. De mensen dringen aan op onderwijs, want zij zien ook dat de catechisten er maar wat van maken. Invloed op de ouderen, zegt u, geen schijn van kans; de jongelui kunnen niet eens de kinderen aan, en ook wijzelf kunnen niet of met grote moeite de ouderen aan. Noch Bestuur, noch politie kan iets klaarmaken als er niet eerst een poos flink en desnoods hardhandig wordt aangepakt. Maar daar voelt niemand iets voor.

mei:

Zegwaard:

- Als we hier bijzondere moeilijkheden hebben (ook ik heb niet gevraagd om naar de Asmat te mogen) dan zou het eerlijk gezegd te verwachten zijn dat wij eens extra geholpen worden. Vele kleine gemakken uit een met goeroes bezet gebied missen we hier ten ene male. Het werk heeft veel meer moeilijkheden vanwege de catechisten die niet voldoende kunnen presteren wat er redelijk van hen verwacht mag worden. De Asmatters en de Missie hier hebben een grote toekomst en ik meen zelfs méér dan de andere gebieden. Maar het is mijn overtuiging dat het snel en zeer snel zal moeten gaan, anders vissen wij letterlijk achter het net. Nu zijn er nog prachtige kansen. Hier zijn mensen die spoedig ingepalmd zullen worden door Chinezen, politie enzovoorts. We moeten vóór blijven, of anders werken we voor niets. Hierom word ik ongeduldig als er geen kennelijke haast wordt gemaakt en de oude posten prioriteit blijven houden. Misschien wel te verklaren, maar niet te verdedigen.

Zegwaard geeft een korte opsomming van 'slaanzaken' waarop geen gepast onderzoek of straf gevolgd is. Wel is er veel ophef over een paar klappen die Zegwaard gaf om een ruzie tussen catechisten te doen beëindigen. Hij zegt dat hij graag Boelaars ziet terugkomen voor een gezamenlijk onderzoek van 'magie', maar dat hij daartoe niet bereid is als dat weer een rapport moet opleveren voor het Bestuur.

juni:

Zegwaard dankt voor de waardering en zegt:

- Er is een lastige zaak in Komor waar een catechist een man sloeg die later stierf. Men wil er alle "vergoeding" uithalen die eruit te halen is. De adatgebruiken worden uitgezocht en op papier gezet.

Hij voegt hier nog aan toe dat zijn familie zijn overkomst voor verlof wenst in juni 1955.

september:

In een gedetailleerd verhaal *De gelukkige natuurstaat* belicht Zegwaard rond een enkel geval de wraak en weerwraak in Syuru en tekent daardoor de gehele sfeer van het Asmat gebied, waar de cultuur geheel zal verdwijnen als er niet wordt geëvangeliëerd.

december:

Dammann toont in een rondschrĳven aan dat de Missie een 'grootbedrijf' is geworden en dat de gemoedelijke behandeling van de materiële behoeften niet meer mogelijk is. Daarom wordt met behulp van nieuw vakkundig lekenpersoneel het 'bonnensysteem' omgezet in een administratief verzorgd beleid dat om 'aanpassing' vraagt bij alle bestellingen.

Zegwaard stuurt zijn *Studie over de godsdienst van de Mimikanen* als een bijdrage voor de plannen van Verschuieren en Boelaars om een catechismus op te stellen. Hij laat duidelijk horen dat zonder een adastudie die poging wel blijk geeft van priesterlijke ijver, maar niet van verantwoord gezagvol optreden.

Zegwaard schrijft dat de ziekte van Welling en zijn vertrek naar Merauke (tijdelijk?) weer alles op hem alleen doet neerkomen. Als hij al een verlangen naar verlof uitte, wil dat niet zeggen dat hij weg kan gaan zonder dat een ter zake kundige vervanger aangekomen en ingeleid zou zijn, maar het vraagt om duidelijke beleidslijnen om niet met initiatieven te beginnen die niet doorgezet zullen worden.

De eerste indruk ten aanzien van de samenwerking met het eerste H.P.B., Abr. Scheele, is gunstig. Op tournee zijn de kleine kinderen van Kapi, Yamasy, Yuferi en Ewer gedoopt.⁴⁴

1955

Welling komt gezond terug uit Merauke, Ariëns bouwt aan de nieuwe pastorie. Zegwaard maakt met de nieuwe H.P.B. een reis naar het zuidoostelijk Asmat gebied. Belangrijk was het bezoek aan het dorp Ocanep. Zegwaard schrijft:

Het was een heel groot dorp en wilder dan alle dorpen die ik in al mijn jaren ooit gezien had. De mensen waren bijzonder kopschuw, schreeuwden zenuwachtig doorelkaar. De roeiers van Omadesep vormden constant een kring om ons heen omdat zij erg bang waren. Het was praktisch onmogelijk met de mensen te communiceren, want zij spraken een duidelijk afwijkend dialect. Op de terugweg heb ik zitten denken hoe moeilijk het zou zijn om die "wilde mensen" enige beschaving bij te brengen.

Zegwaard kwam op de terugweg met het H.P.B. in het dorp Mbiwar en overtuigde het H.P.B. dat hij namens het Koninkrijk der Nederlanden verplicht was de 'adoptieceremonie' door te maken, waarbij hij de borst moest zuigen van een aantal vrouwen die gehuwd waren met de leiders van het dorp. De gesprekken onderweg brachten echter wel aan het licht dat de opvattingen van de beide reizigers nogal ver uit elkaar liepen.⁴⁵

44 Correspondentie Agats-Merauke v.v. in 1954. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

45 Zegwaard msc, G., *Brief aan Monseigneur. Kort relaas van mijn tournee met het H.P.B.*, 16-1-1955. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

In februari betrokken zij de nieuwe pastorie. 'We hadden vele jaren niet in zo'n goed huis gewoond.' Weldra kwam weer de terugslag. De leider van het TEAM (The Evangelical Allied Mission) kwam op bezoek en dat leidde ertoe dat het TEAM zich het volgende jaar in Ayam vestigde.

Bij het Bestuur rezen de moeilijkheden tussen hen die stevig wilden aanpakken en het H.P.B. dat 'psychologisch' te werk wilde gaan en de zaken op hun beloop liet 'totdat de bevolking aan een goedwillend Bestuur gewend zou zijn'.

Broeder Ariëns kreeg aanvallen van niersteen, moest voor medische behandeling naar Merauke en werd daar tot teleurstelling van Agats benoemd voor Muting. Dat betekende dat er geen definitief kerkgebouw tot stand kwam en Welling een voorlopig kerkgebouw moest neerzetten.

Een conflict tussen het H.P.B. en Imex raakte ook de Missie. Imex zette het houtbedrijf te Saowa te groots op en profiteerde van de catechisten. Het H.P.B. kon geen tweede wereldmacht dulden.

De Mimika catechisten dreigden allen terug te gaan, maar de komst van het Bestuur gaf hen het vertrouwen om te blijven. De catechisten die van Kimaam kwamen vonden het te moeilijk en zij gingen betrekkelijk snel weer naar huis. Intussen waren de eerste nieuwe Keiese onderwijzers aangekomen (één oudere ontslagen goeroe en twee niet-gediplomeerde onderwijzers) voor de drie nog niet gesubsidieerde scholen te Syuru, Ayam en Amborep.

De correspondentie met Merauke bevat:

- Een brief van Dammann die zijn puntjes nog eens even op zijn i's zet. Bestellingen via de Zusters van Merauke vallen buiten de bemoeienis van zijn kantoor, worden niet geadmistreerd en niet in het magazijn afgewerkt of verzonden.
- Zegwaard vermeldt dat het TEAM met vrouwen en kinderen komt en een verpleegster meebrengt. En hij merkt op: 'Laat de Dienst van Volksgezondheid (DVG) niet aan hen de subsidie geven, maar aan de Missie, al doet die hier nog niets op dit gebied.'
- Het bezoek van Resident Boendermaker brengt ook geen duidelijkheid en het H.P.B. doet niets om bijvoorbeeld de schoolgebouwen te doen onderhouden. Hij is het type v.b. 'God op aarde'.
- Zegwaard zelf studeert en stuurt nu twee artikelen namelijk *Magisch snellen* en *De naamgeving bij de Asmat*.
- Welling vertelt dat in Ayam het doopsel is toegediend in twee fasen, namelijk: een eerste helft waarbij de christelijke naam gegeven wordt – en daaraan mogen ook polygamen deelnemen – en een tweede helft waarbij het doopsel zelf wordt toegediend. Een honderd catechumenen komen weldra aan de beurt en een veertig op lange termijn. Er zijn nu ongeveer achthonderd gedoopten op de twaalfhonderd inwoners van Ayam. Er komt een vormfeest in zicht.
- Zegwaard schrijft: Het laatste half jaar waren er weer dertig gewelddadige doden. Bij geruchte vernemen zij dat pater De Brouwer voor hier benoemd wordt. Welling en hij zijn daar blij mee.⁴⁶

⁴⁶ Correspondentie Agats-Merauke v.v. in 1955. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief MSC, Tilburg.

Half juni 1955 komt gouverneur J. van Baal op bezoek om de definitieve plaats voor de bestuursvestiging te bepalen. Het wordt: Agats. De ontvangst te Syuru bestond in een grootse prauwenshow (door het H.P.B. voorbereid, door Zegwaard begeleid). Enerzijds liet Van Baal duidelijk voelen dat de verantwoordelijkheid voor het Asmat gebied alleen bij het Bestuur lag, dat geen behoefte had aan voorlichting van de Missie. Anderzijds was hij zó onder de indruk van de situatie dat hij meermalen zei: 'Dit is Merauke 1902!'

In een brief aan monseigneur schrijft Zegwaard:

Een paar keer demonstreerde de Gouverneur zijn antipathie tegen de Katholieke Kerk ("gedogmatiseer") en de Missie. Het onderwijs in Muyu en Merauke zit aan de grond, de gediplomeerde onderwijzers blijken niet bekwaam. Het onderwijs houdt de schoolkinderen zolang mogelijk vast... enzovoorts.

In Agats gaat men nu twee jaar besteden aan de bouw van de 'stad'. Geleidelijk zullen de diensten komen. Scheele blijft 'al was het alleen maar omdat geen andere vent hiervoor te vinden is' (Van Baal). Aan de Kasuarinenkust wenst het Bestuur alleen 'de kust' te bestrijken, het binnenland kan wachten. De uitgeweken Asmatters aan de Digul moeten terug. Agats krijgt een 'beroerdigheids/prut-toelage, wijl het de akeligste plek van Nieuw-Guinea is.'⁴⁷

Een document uit de correspondentie – juli 1955 – tekent wel de situatie in de tijd dat de Missie zich gevestigd had in Agats. Zegwaard geeft een *Overzicht van moordzaken in de onderafdeling Agats*: voor 1953 genoteerd: eenentachtig moorden; voor 1954: tweeënveertig moorden; voor de eerste helft van 1955: tweeënveertig gevallen van moord, twee grote sneltochten met twintig slachtoffers, totaal tweeënzestig.

Als verklaring schrijft hij daarbij:

Het aantal is snel omhooggelopen. De soms grootscheepse bezoeken hebben de overdreven verwachtingen teleurgesteld, omdat vooral de tussendorpen de bezoekers alleen zagen passeren. Door het Bestuur had het contact beter gestimuleerd kunnen worden. Typerend is dat de bovenvermelde gevallen (op drie na) door de Missie zijn achterhaald en doorgegeven.⁴⁸

Behalve over de primitieve situatie sprak Zegwaard in een interview met Boelaars (1987) ook over de mogelijkheden om in het missiewerk 'van de adat uit te gaan'. Hij gaf de volgende voorbeelden:

De Asmatter kent wel de polygamie, maar de positie van de eerste vrouw als de eigenlijke doet hun opvatting van het huwelijk als een permanente staat in het leven uitkomen. Je trouwt dus voor het leven. Er is altijd verschil tussen wat hoort en wat er gebeurt. Maar de huwelijksrite was heel duidelijk. Als de broers de vrouw bij de man brachten, dan gingen zij pas heen nadat zij haar de handen op de schouders gedrukt hadden met de woorden "bus mi mi, wagan mi mi", dit is: "je moet hier wortel schieten zo diep en zo sterk als de bamboe." De bamboestoel is de meest hechte, diepste of vaste manier van wortelschieten. De wortelstoel bezit de allerkleinste fijne worteltjes diep in de grond. In hun land was die er niet eens, daarvoor moesten zij naar de hoge gronden, daar kreeg je pas echte bamboes.

47 Zegwaard msc, G., *Bijdrage Het Asmatgebied*, p. 90. Zegwaard msc, G., *Brief aan Monseigneur*, 18-6-1955. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

48 Zegwaard msc, G., *Overzicht van moordzaken in de onderafdeling Agats*, 15-7-1955. Ordner correspondentie 1951-1956. Archief msc, Tilburg.

Een ander voorbeeld dat ik veel gebruikt heb was de "moro-opic". Was er iemand vermoord, dan moest er met een ritueel vrede gesloten worden en in dat ritueel kon niet de moordenaar naar voren komen, maar dan trad een broer of neef in zijn plaats. Deze was de zichtbare voor de onzichtbare. De onzichtbare moest wel de betaling leveren en organiseren, maar bij de rites bleef hij uit het zicht. Voor hem kwam de "moro-opic" voor de dag, waarvan iedereen wist dat hij onschuldig was, niet de emoties opriep van de echte moordenaar, maar wel de "voldoening" gaf, de voldoening in plaats van.

De Christus aan het kruis was eigenlijk de meest verachtelijke underdog, de man die zich had laten snellen, een "sukkelaar". Daar had geen enkele Asmatter enig respect voor, integendeel, daar lachten zij om, zoiets stoms. Het kruisbeeld was volkomen misplaatst, maar je moest zeggen: deze man heeft niets gedaan, hij is de "moro-opic". De mensheid die durfde de ogen niet omhoog te steken naar God. De Asmatter zegt: Christus is onze vredestichter. Hij werkt wel met onze goederen, maar wij komen niet op de voorgrond.

Zo was er een derde voorbeeld, namelijk: het Weesjongetje, "Manimbar". Vroeger immers had zo'n weesjongetje het echt nog slechter dan een hond, maar Manimbar vond een oplossing. Hij maakte in het bos een masker, een "geestenmasker" en als de vrouwen zwaar beladen met sago uit het bos kwamen, dan sprong hij vanachter een boom vandaan en de vrouwen schrokken zich een aap, namen de benen en lieten de sago achter. Hij had sago! Zo deed hij als vrouwen vis gevangen hadden. Hij kon een herenleven leiden.

Een tijd lang gelukte dit en toen hebben de mannen zijn geheim ontdekt en toen hebben zij gezegd: we moeten ervoor zorgen dat als een kind zijn ouders verliest er iets is om dat op te vangen. Er moeten andere mensen zijn die dat van die vader en moeder overnemen. Dat werd de oorsprong van de adoptie. Toegepast op het christendom: jullie voorvaders wisten het al: mensen die ziek zijn, zwak zijn, daar moet je iets voor doen, en wel georganiseerd, niet van goodwill afhankelijk. Doe dat dus en doe het goed.⁴⁹

Begin 1956 zou pater M. de Brouwer komen, maar het vertrek van Zegwaard voor zijn verlof stond vastgesteld op september. Daarom werd pater C. van Kessel aangewezen om tijdelijk leiding te geven aan de Missie te Agats. Deze maakte een tournee naar het westen met Welling, naar het oosten met Zegwaard, aanvaardde de overdracht, maar begon onmiddellijk regelingen te treffen die Zegwaard niet goed achtte. Zegwaard nam de leiding weer op zich 'totdat hij de boot op ging.'

In verband met dit vertrek was Zegwaard niet naar Merauke gegaan om het vijftigjarig jubileum van de Missie (1905-1955) mee te vieren. Maar na het feest kwam monseigneur ook naar Agats en daar kreeg Zegwaard de verzekering na zijn verlof naar de Asmat terug te kunnen keren.

Het was de wens van de bisschop dat hij in Nederland of elders antropologie zou gaan studeren. In Nijmegen werd hij zonder meer afgewezen. In Utrecht gebruikte de professor Niet-westerse sociologie reeds Zegwards notities met betrekking tot de verwantschaps-terminologie van de Mimika en Asmat. Een bezoek aan de Notre Dame University in Amerika leverde ook niets op. Berichten uit het Asmat gebied (de moord in Ayam) deden Zegwaard besluiten zo spoedig mogelijk zijn werk aldaar te hervatten.

Wel schreef hij tijdens dat verlof zijn bekende artikel over het koppensnellen, dat later gepubliceerd is in het tijdschrift *The American Anthropologist*.⁵⁰

49 Boelaars msc, J., *Interview met G. Zegwaard msc*, Rotterdam, 29-9-1987. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

50 Zegwaard msc, G., 'Headhunting practices of the Asmat of Netherlands New Guinea', in: *The American Anthropologist*, vol. 61, nr. 6, 1959, pp. 1020-1041.

Na zijn aankomst in Merauke kreeg Zegwaard de benoeming tot religieus overste van de msc op Nieuw-Guinea.

Na het vertrek van Zegwaard staan Welling en Van Kessel voor heel het gebied. In april 1956 komt M. de Brouwer als hoofdpastoor te Agats aan en in augustus daarna komt pater W. van Dongen als opvolger van Welling die op verlof gaat. In januari 1957 komt pater H. von Peij, benoemd voor Ayam. Pater Drabbe verbleef enige tijd in Agats voor de taalstudie.

Er zijn drie aandachtsvelden: de Noord-West (Pomac), het Centrum (Agats-Ayam) en het Oosten (bij Ac).

Het Centrum

De eerste brieven van Van Kessel aan de bisschop hebben betrekking op onderwijzers, contactartikelen en informatie over het snellen. Hij vraagt twee gesubsidieerde goeroes, een voor Agats (de hoofdstatie) en een voor Ayam (het grootste dorp). Hij vraagt tabak als betaalmiddel en zegt: Asmat blijft een onveilig gebied.

Van Kessel meldt de sneltochten in oktober 1955 van de dorpen Kapi-Aumarpac naar de bovenloop van de Bloemenrivier (19 slachtoffers) en een sneltocht van Ac-Atat-Nakay naar de Nafaripi (20 slachtoffers). Andere dorpen maken hevig wapens aan. Hij meldt ook dat er twintig ton ijzerhout klaar ligt voor verscheping. Te Ac heeft van Kessel een huis laten bouwen en op het einde van het jaar in gebruik genomen. Hij verwacht De Brouwer voor Agats en wil dan zelf naar de oosthoek.

Terwijl iedereen weet hoe moeilijk het voor de Missie is om catechisten te vinden en te behouden, stuurt het H.P.B. Scheele zes gezinnen van catechisten naar de Mimika terug omdat zij geen 'reispass' bij zich hebben. Zij hebben van Atuka (Mimika) naar Agats zesendertig uur geroeid, en komen doodmoe en hongerig te Agats aan. De pastoor is niet thuis.⁵¹

Welling is zeer begaan met deze families – op de terugweg stierf een kind – en wil een eis tot schadevergoeding indienen gezien dit schandelijk gedrag. De Resident laat het H.P.B. horen dat hij de komst van catechisten niet kan tegenhouden. Welling heeft de groep opgevangen, moest hen wel laten terugkeren en vermoedde dat de vestiging van Van Kessel te Ac en de komst van catechisten (zeven van Kimaam en nu zes van Mimika) een streep door de rekening betekende voor het H.P.B. dat het TEAM in Ac had gewild.⁵²

Het TEAM vestigt zich dan in Ayam (februari 1956) waar reeds zeshonderd mensen katholiek gedoopt zijn en de jongeren zeker de kant van de Missie kiezen (driehonderd catechumenen). Welling had de zorg voor Ayam, bracht het dorp tot een eenheid en bereidde een doopfeest voor dat met Pasen gevierd werd.

De toestand in het Asmat gebied is hoogst onrustig. Welling meldt aan de bisschop:

- zestien mensen uit Manep door Warsé vermoord;
- drieëntwintig mensen van Awok en Os vermoord door Kaimo en Yao-Sokor;
- Amborep overvallen door Kaimo en Yao-Sokor;

51 Peij msc, H. von, *Bijdrage Asmat gebied*, p. 3.

Albers, B., *Brief aan 'Dear Boss'*, 6-2-1956. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

52 Welling msc, A., *Brief aan Monseigneur*, 8-2-1956. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

- vierentwintig mensen van Damèn vermoord door Kaimo en Yao-Sokor. Daarom gaat Damèn hulp zoeken om Kaimo en Yao-Sokor af te straffen. Ac bereidt zich voor en Yow en Mbiwar beprijen elkaar reeds.⁵³

Typierend is de kijk van Welling op de Asmatter enerzijds en op de aandacht van Merauke voor dit gebied anderzijds. Hij schrijft namelijk:

Monseigneur, wij kunnen niet door blijven gaan om de Asmatter met een gul gebaar niets in de opgeheven hand te stoppen. Er is geen volk op Zuid-Nieuw-Guinea dat zo royaal ons heeft gevolgd en zo stiefmoederlijk behandeld is. Er is ook geen volk waar we zoveel van te verwachten hebben, dat zo vrij is van rotte adatgebruiken.⁵⁴

Welling bekent er nerveus van te worden: geen ruilartikelen, diefstal in Agats (planken en tuinvruchten), een heel moeilijk H.P.B. (die duidelijk de Zending helpt), spanning door de algemene onrust (er wordt na de moorden niet straffend opgetreden).

Kort na Pasen komt de catechist van Yipawer met zijn mensen naar het Koninginnefeest (30 april) te Agats, maar gaat onderweg aan in Ayam waar zijn collega's verblijven. Daar worden negenentwintig mensen van Yipawer vermoord. De Zending daar zegt er niets van gemerkt te hebben. Welling gaat er snel heen, maar moet meemaken dat zijn eigen kok ook nog een kind vermoordt. De gesnelde koppen worden verzameld, Welling stond er middenin, een onvergetelijke ervaring. Deze moord was een wraakactie. In 1944 had Ayam Yipawer aangevallen, was in een val gelokt en de aanvallers waren zelf gesneld. Het Bestuur vroeg nu versterking van politie te Merauke en de daders werden gevangen genomen. Maar de catechisten uit hun dorp 'ontsnapt' – willen niet terug, geen dorp vertrouwt nog een ander. De Brouwer meldt het hele gebeuren aan de bisschop.⁵⁵

Van Kessel maakte dan bovendien nog mee dat hij op 20 mei zelf werd aangevallen door Yipawer. Hij kon ontsnappen naar Ayam.⁵⁶

Te Agats wordt een zusterhuis in gereedheid gebracht en in oktober 1956 komen de zusters Pancratia en Majella. Een interview met de laatste tekent hun werk in de komende jaren. Pancratia, die reeds als verpleegster in de Mimika gewerkt had, ging mee naar de dorpen. Majella zette een simpel internaatje op: een klein huisje, een kamertje om samen te zitten, een eetkamer, een kleine sacristie en een kapelletje. Zij probeerde de meisjes wat te leren, maar het was heel moeilijk hen wat regelmaat bij te brengen. Thuis hield Pancratia zich aan vaste uren voor de polikliniek, maar De Brouwer wilde dat zij altijd klaarstond.

Zoals het hoorde gingen de zusters met de meisjes alleen op tournee, maar toen de prauw eens omsloeg en zij in vol habijt te water gingen, begrepen zij 'mannen' als roeiers nodig te hebben. Later lieten zij de Provinciale Overste ook mee op tocht

53 Welling msc, A., *Brief aan Monseigneur*, 23-2-1956. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

54 Welling msc, A., *Brief aan Monseigneur*, 23-2-1956. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

55 Welling msc, A., *Brief aan M. de Brouwer msc*, 2-5-1956. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.
Brouwer msc, M. de, *Brief aan Monseigneur*, 6-5-1956. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

56 Kessel msc, C. van, *Brief aan het H.P.B.*, 23-5-1956. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

gaan en toen werd toureekleding goedgekeurd. De ouders kwamen wel geregeld kijken, van mannen hadden zij geen last, maar gingen de meisjes op vakantie dan hielden de ouders hen weer thuis. Daarom organiseerden de zusters 'vakantie samen', eerst in Ac en later zelfs in Basim en Pirimapun aan de Kasuarinenkust.⁵⁷

In Agats kwamen de kerk en de school klaar. Intussen waren er nog elf catechisten aangekomen. De Brouwer had de zorg voor de catechisten. Kimaam stuurde er wel enkelen, maar zij bleven niet lang. De Imex groeide uit tot een houtbedrijf in overleg met het Boswezen en dit betekende werkverschaffing voor de Asmatters. Ook de DVG reisde rond om de framboesia te bestrijden en een polikliniek te laten bouwen met de hulp van de Missie. Van Kessel trok met deze diensten mee (ook met de NNGPM) voor verdere exploratie van het missiegebied. De Zending vestigde zich ook in Agats zelf. Voor pater Drabbe werd een huisje gebouwd. Hij kwam de taal nader onderzoeken.

De uitbreiding van het missiewerk en het tekort aan personeel bij de MSC had mgr. Tillemans reeds doen besluiten het Mimikagebied en het bergland over te dragen aan de Orde van de Franciscanen (OFM). Tijdens zijn verblijf in Nederland (1957) vernam hij dat de Amerikaanse provincie van de orde van de Kruisheren (OSC) had besloten om zo spoedig mogelijk een missiegebied op zich te nemen. Tillemans bood hen het Asmat gebied aan. Daarom komt de Provinciaal osc, pater Frank Mischke, naar Agats. Hij reist het Asmat gebied af, informeert zich tot in de details en keert terug naar Amerika. Na zijn verlof gaat mgr. Tillemans van Holland uit naar Amerika en verneemt daar in het provinciaalaat osc te Fort Wayne (Minnesota) dat de osc bereid is het Asmat gebied van de MSC over te nemen (februari 1958).

De eerste Kruisheren, de paters Frank Pitka, Delmar Hesch, en de broeders Joseph de Louw en Clarence Neuner kwamen 15 december 1958 in Agats aan. De overgang van Amerika naar de Asmat was voor hen een zware opgave. Aanvankelijk leek het dat zij meer aandacht hadden voor een betere huisvesting dan voor het directe missiewerk. Pitka bijvoorbeeld, kon van de NNGPM te Yao-Sokor zinkplaten overnemen voor kerk en pastorie en ging aan het 'painten'. Hesch echter ging op tournee met Von Peij, Van Dongen en Van Kessel (Ac en Basim). Met Pinksteren 1959 kon hij Ayam van Von Peij overnemen, die afgehaald werd door Van Kessel om in Ac te gaan wonen. Pater Von Peij wordt door pater overste Zegwaard, begin januari 1957 naar de Asmat gebracht en geïntroduceerd als pastoor van Ayam, met de opdracht de taal te bestuderen met behulp van pater Drabbe. Aan boord was ook de nieuwe H.P.B. voor Agats, de heer J. Thooff.

De Noord-West I

Pater Van Dongen nam van Welling de westkant over, en kon inwonen bij de Imex te Yamasy. Zijn gebied (negenduizend mensen) was zo uitgestrekt dat hij een buitenboordmotor wenste, die hij van het geld van zijn familie kon krijgen. Deze 'persoonlijke financiering' zinde Merauke niet, maar de buitenboordmotor kwam wel.⁵⁸

57 Boelaars MSC, J., *Interview met Majella Hoppenbrouwers FDNSC*, Merauke 1987. Map zusters FDNSC. Archief MSC, Tilburg.

58 Dongen MSC, W. van, *Brief aan Monseigneur*, 29-9-1956. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief MSC, Tilburg.

Tillemans MSC, mgr. H., *Brief aan W. van Dongen*, 15-10-1956. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief MSC, Tilburg.

De correspondentie met Merauke vermeldt situaties en zaken die de gebruikelijke voortzetting zijn van het werk dat in de vorige jaren geëntameerd is. Er zijn nog snelmoorden, er zijn catechisten die blijven en die weggaan, er zijn bezoeken van de diensten en de vaste tournees van de paters in het eigen gebied. Een goed overzicht van 'de west' is te ontleen aan het *Jaarrapport* van W. van Dongen juni 1956-1957. Pater van Dongen verdeelt zijn ressort in 'zeekanters' en 'landkanters'. Van de zeekanters (2590) zijn er 1160 katholiek. Deze groep is al in contact geweest met de Mimika en zo 'verder ontwikkeld'. De landkanters (6599) wonen aan de bovenloop van de Lorentz/Unir, de Noord-West/Pomac, de Helwig/Fai, de Le Cocq d'Armandville/Yec.

De zeekanters zijn: Yuferi, Yawun, Yamasy, Yeni, Ao-Kapi, Ac-Atat-Namkay; de landkanters: Saowa-Erma, Bu-Agani, Komor, Manep-Simne, Monu.

Al deze dorpen werden eerst per prauw bezocht, wat twintig dagen per maand vergde (in de eerste tien maanden sloeg de prauw viermaal vol water). Het bijzondere in de missiemethode voor Asmat ligt in het feit dat het werk van de catechisten een hoofdtak is die niet persé verbonden is aan een school. Het onderwijs is bijkomstig voor zover dit het godsdienstonderwijs niet raakt. Dit voorkomt maar mist ook de rivaliteit tussen de catechisten onderling, die bij onderwijzers wel steeds wordt opgeroepen.

De aanwezige catechisten – weinig onderlegde krachten – komen van Mimika of Kimaam slechts in beperkte mate, zodat er geen selectie mogelijk is. Mimikanen vinden taalverwantschap, Kimamers komen in een heel nieuwe situatie. Na de eerste tien maanden gingen velen al terug. Niet één heeft het twintig maanden volgehouden. Daarbij kwam dat het loon van Kimamers die bij de Imex of de Landbouw werkten, beduidend beter was.

Bovendien hadden de catechisten die wilden werken geen hulpmateriaal. Voeg daar nog aan toe dat er voortdurend feiten of geruchten waren van relaties met vrouwen, van eigengereidheid en fraude.

Toch schrijft Van Dongen:

Niettegenstaande het geduld dat beoefend moet worden en de schijn dat we met de catechisten geen stap verder komen dan wat primitief godsdienstonderwijs, is er toch veel ten goede veranderd als men de toestand van nu met die van vroeger vergelijkt.

Er was een herscholingscursus nodig, hetgeen praktisch onmogelijk bleek tot nu toe. Nuttig was dat zij wat bij konden verdienen door hand- en spandiensten te verlenen aan de Imex.

Ten aanzien van het werk van deze catechisten ziet Van Dongen het gebeuren dat zij door een bepaald gezin geadopteerd worden, hetgeen hun contact met andere groepen belemmert. Telkens ook moeten er nieuwe huizen en schoolkerkjes gebouwd worden; regelmaat is noch van de bevolking, noch van de catechisten te verwachten. Vreemd genoeg is er vooral bij de zeekanters een wild enthousiasme om katholiek te worden, maar dan op korte termijn! In de laatste zes maanden werden driehonderdenvier nieuwe communicanten aangenomen en waren er veertig huwelijken te regelen. Daar, maar nog meer bij de landkanters, werd maandenlang 'gefeest' en was dus de afwezigheid van de kinderen op 'school' nog erg groot. Ook het verhuizen is nog niet van de baan. En zo gaat het verder.

De verhouding tot het Bestuur blijkt uit deze zin: "Het H.P.B. Scheele vertoont een zeer grote persoonlijke activiteit, maar blijkt effectloos."

Van Dongen noemt dan een serie grote zaken waaraan niets gedaan is: vechtpartijen, het doden van kinderen, moorden en met name een collectieve verkrachting van vrouwen in het dorp Manep-Simne door Erma.⁵⁹

Het Oosten

Pasen 1958: Van Kessel doopt in Ac honderdzesenzestig jongelui. Drabbe, die gereedgekomen is met het Asmat dialect van de 'Benedenstroom', beslist ook het Bovenstroomse klaar te maken. Van Kessel besluit naar de Kasuarinenkust te gaan om te Basim een nieuwe post te openen. Von Peij, nog pastoor van Ayam, neemt dan Yao-Sokor en Damèn van hem over.

In Yao Sokor was de NNGPM druk doende een olieboring te verrichten. Toen er geen olie gevonden werd, trok de maatschappij zich terug (juli 1959). De Zending profiteerde daarvan, vestigde zich in Yao-Sokor, hield het vliegveldje aan, nam de gebouwen over en had een onverwoestbare steiger ter plaatse.

Von Peij schrijft:

Van Kessel had het bestaande huis overgebracht naar Basim, maar het nieuwe huis was gauw klaar met materiaal uit het bos. Het was niet moeilijk je daar gauw thuis te voelen bij deze werkwillige, behulpzame mensen, ook als roeiers voor de tournee's. Heel anders dan in Ayam waar de patrouilles gericht waren op bevriende dorpen, terwijl Ac naar oorspronkelijk vijandige dorpen had te gaan.

Mensen van oost Asmat waren een bezoek gaan brengen aan de Asmatters te Wagin aan de Digul, honderdvierentwintig man. Op de terugweg werden zij door een storm op de Kasuarinenkust geworpen en werd een groot deel van hen vermoord, terwijl het restant in de monding van de rivier bij Ocanep elkaar onderling te lijf ging. Slechts een handvol mensen keerde terug.⁶⁰

Drabbe is dan klaargekomen met het dialect van de Bovenstroom en verhuist naar Képi om de taal van de Kondu (Koningin Julianarivier) aan te pakken (juli 1959). Er gebeuren dan enkele onverwachte zaken, juist in het Mappi gebied. De Citah mensen kwamen naar Képi en werden op hun terugweg uitgemoord door de dorpen aan de verbindingsweg, de Miwamon. Dat geschiedde in juli 1959. In september kwam al even onverwacht pater J. van der Velden naar Agats, haalde daar een onderwijzeres op, verdween voor de honeymoon naar de Boven-Eilandenrivier en ging later via Képi, Tanahmerah en Hollandia naar Nederland om, ingetreden bij de Zending, later terug te keren als zendeling naar de Boven-Mappi.⁶¹

In het Asmat gebied, september 1959, krijgen de dorpen Warsé en Komor een gesubsidieerde school. Een Franse filmploeg, begeleid door Van Kessel, komt opnamen maken voor haar film 'The sky above, the mud below'. Door het vertrek van Van der Velden kwam het missiegebied Abogé en dat van de Citah leeg te staan. Ook een reis van de bisschop daarheen ging niet door. Een lichtpuntje voor de Asmat was dat er in april 1960 twee motorboten geleverd werden, een zogenaamde 'bam-

59 Dongen msc, W. van, *Jaarverslag 1956-1957*. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

60 Dongen msc, W. van, *Brief aan Monseigneur*, 29-9-1957. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

61 Peij msc, H. von, *Bijdrage Asmat gebied*, p. 10.
Boelaars msc, J., *infra* Hoofdstuk IV.

bino' voor Van Dongen en een 'Mappi launch' voor Von Peij. De eerste tijd bleken die boten niet zo perfect in orde. De bambino moest naar Merauke voor reparatie, maar later kon Von Peij met zijn Mappi ook naar Abogé en Citah. Die reizen naar de Citah vertoonden een bijzondere moeilijkheid, omdat het bootpersoneel te angstig was om alléén op de boot te blijven in dat voor hen vijandig gebied wanneer de pastoor de boot verliet om ook per prauw dorpen te bezoeken.

Oktober 1959: vier nieuwe Kruisheren, de paters Miller, Smit en de broeders Paul Meyer en Mathew Heckathorn. Miller krijgt de zorg voor de kustdorpen, Smit gaat Van Dongen helpen in Yamasy.⁶²

Het etnografisch onderzoek van Zegwaard⁶³ wordt voortgezet door antropologen uit Nederland, namelijk Gerbrands en Voorhoeve en de Amerikaan Dave Eyde. Later publiceerde ook dr. Van Amelsvoort zijn bevindingen. Te vermelden is ook dat dr. Dresser een medisch centrum opende voor het TEAM te Pirimapun aan de Kasuarienkust.

Twee brieven van De Brouwer geven de situatie einde 1959 goed weer. Hij meldt aan het H.P.B. dat het dorp Ocanep het dorp Warkai volledig heeft leeggeroofd en aan de bisschop dat de eerste Japanse boot 2200 ton ijzerhout heeft opgehaald bij Imex in Yamasy.⁶⁴ Brieven van Pitka gaan naar Amerika om steun van het Catholic Medical Mission Board.

Er was in sommige dorpen erg vlug gedoopt en nu blijkt dat gedoopte meisjes tweede of derde vrouw worden in die dorpen. Geleidelijk neemt nu Pitka de algemene leiding van De Brouwer over en pater Smit het algemeen schoolbeheer. Pater J. Duivenvoorde msc krijgt de opdracht naar de Citah te gaan.

Met Von Peij maakte hij een tournee, maar hoe dieper zij het land in kwamen, hoe banger de roeiers werden. Zij draaiden ineens resoluut om en gingen in een ruk terug naar Ac. Daar riepen zij hen kalk toe te werpen om de vreemde geesten te verdrijven. Tekenend is evenzeer de mededeling aan monseigneur:

Het dopen van ouderen is een hele kwestie. Het onderricht dat zij van de catechisten krijgen is miniem. Zoals wij nu werken, zal het werk altijd oppervlakkig blijven. Je stelt het dopen zo lang mogelijk uit, maar uitstel is hier niet altijd verbetering. Syuru heeft tachtig catechumenen, Ewer vijftig en pater Hesch heeft er een zeshonderd klaarstaan (Ayam, Amborep, Warsé).⁶⁵

In juli 1960 wordt er weer hevig gevochten tussen Mbiwar en Yow en in Yamasy is het geweld niet van de lucht. Het Bestuur treedt niet of foutief op, wat dan weer klappen voor de catechist tot gevolg heeft. Er komt een nieuw H.P.B.: J. Kroon.⁶⁶ Stilaan wordt het duidelijk dat de Amerikaanse osc anders werkt dan de Nederlandse msc. Zij bezoeken met hun motorboten de dorpen heel kort en alleen pater Smit (Nederlander) heeft goed op de taal gestudeerd. Het gaat allemaal vlug-vlug. Zij

62 Peij msc, H. von, *Bijdrage Asmat gebied*, p. 11.

63 Cf. Zegwaard msc, G., 'Headhunting practices of the Asmat of Netherlands New Guinea', in: *The American Anthropologist*, vol. 61, nr. 6, 1959, pp. 1020-1041.

64 Brouwer msc, M. de, *Brieven aan Merauke*, 1959. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

65 Brouwer msc, M. de, *Brief aan Monseigneur*, 24-3-1960. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

66 Dongen msc, W. van, *Brieven aan Monseigneur*, 25-7-1960, 26-8-1960. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

leggen het in Syuru af tegen de Zending. Een van hen stelt voor om 'per missionaris slechts een bepaald aantal mensen te bedienen.' Merauke vraagt zich af:

Als zij, de osc, niet doen wat mogelijk is, moeten wij, msc, dan nog offers blijven brengen en onze mensen daar laten zitten.⁶⁷

Er vallen belangrijke beslissingen: Van Dongen blijft nog in Yamasy, maar Van Kessel wordt naar aanleiding van zijn klachten, vervangen door pater Anton van de Wouw. Pater De Brouwer verlaat Agats en komt naar Wamal (bij de Marind aan de Zuidkust). Intussen kwam de gebiedsverdeling aan de Asuwé – het ressort Abogé tussen Ac en Ararè – in het geding, omdat enerzijds boven Ararè Asmat dorpen lagen en verwacht werd dat daarvoor van Ac uit gezorgd zou worden, terwijl anderzijds deze dorpen gemakkelijker vanuit Ararè konden bediend worden. Er kwam een compromisoplossing.⁶⁸

Berucht is de zaak M. Rockefeller, de zoon van de gouverneur van New York. Deze bezocht de Asmat als antropoloog en ging tegen de goede raad van de Missie in met de v.b.ambtenaar René Wassink per prauw over zee naar de Kasuarinenkust. Toen de prauw vol water sloeg, zwom Rockefeller naar de kust. Wassink wist het te redden, maar Rockefeller verdween voorgoed. Het gerucht ging dat hij, aan land gekomen, vermoord is en opgegeten. Het onderzoek vanuit Merauke werd groots opgezet. Zijn vader kwam over en het bracht een hele consternatie in het Ac gebied. Het fijne van de zaak kwam nooit aan het licht. Pater Van Kessel bemoeide er zich hevig mee. Von Peij en Van de Wouw hebben de gevolgen van de onrust proberen op te vangen.⁶⁹

Von Peij voegt eraan toe:

Als dat allemaal voorbij is, is er in het hele gebied grote onrust, een dreiging van oorlog en snellen. Grote dorpen imponeren kleinere. Syuru verspreidt het gerucht dat binnenkort alle tuans vertrekken. Tot overmaat van ramp gaat overal een "patrouille van voorlichting" rond om de mensen te waarschuwen niet bang te zijn voor een komende zonsverduistering. En nu is ieder doodsbang gemaakt.⁷⁰

Zegwaard, als vicarius delegatus, schrijft aan de Resident van Nieuw-Guinea:

De situatie in het district Ac maakt duidelijk dat gebrek aan consequent gevoerd beleid ernstige gevolgen kan hebben.⁷¹

De Resident reageert en neemt enkele maatregelen in de verwachting de rust te herstellen.⁷²

In juni vallen de eerste paratroepen bij Merauke en op 15 augustus 1962 komt de overeenkomst tussen Nederland en Indonesië tot stand, waarna Irian Barat vanaf 1 oktober onder het Bestuur van de UNTEA (United Nations Temporary Executive

67 Zegwaard msc, G., *Brieven*, 17-3-1961, 8-10-1961. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

68 Peij msc, H. von, *Brief aan Monseigneur*, 3-2-1962. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

69 Koesen, W., 'Werd Michael Rockefeller vermoord?' Hij geeft pro en contra van dit gerucht in het tijdschrift *Avenue*, 1971. (Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.)

70 Peij msc, H. von, *Bijdrage Asmat gebied*, p. 16.

71 Zegwaard msc, G., *Brief aan de Resident van Zuid-Nieuw-Guinea*, 14-2-1962. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

72 Eibrink Jansen, F.R.J., Resident Zuid-Nieuw-Guinea, *Brief aan de Apostolische Vicaris van Merauke*, 14-3-1962. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

Authority) wordt gesteld. Het was in deze tijd – men zag het H.P.B zijn koffers pakken – dat de hoop op terugkeer van de oude tijd herleefde. De dorpen hitsten elkaar op. Terugkerend van de Asuwé naar Ac vernam Von Peij dat Aman-Namkay het bericht had gebracht dat drie jongens van Ac door Warsé vermoord waren en opgegeten. Ac wilde daarop op Aman-Namkay af. Von Peij wist met zijn motorboot de hele armada van Ac voorbij te varen en draaide toen om. De hele vloot kwam op hem af, maar stopte. Pas bij de vijfde bedreiging op hen in te varen, keerde de vloot naar Ac terug, schoot pijlen, wierp speren in de lucht om af te koelen, maar de aanval op Aman-Namkay was voorkomen. Von Peij deed een beroep op de politie en bood aan om met hen op zijn boot zo nodig op te treden. Twee dagen later kwam Aman-Namkay opzetten. Ac erop af; Von Peij met de politie gelukte het weer hen naar Ac terug te drijven, maar Aman-Namkay kwam uitdagend achterop en werd toen ook weer door Von Peij met zijn motor teruggejaagd naar hun dorp. Per radio werd versterking van politie opgeroepen, Von Peij bleef tot deze er was. Daarop ging hij naar Agats en zag daar het uitbreken van de cholera-epidemie. Monseigneur riep hem aan de radio en gaf hem door dat hij overgeplaatst was naar Gententiri aan de Digul. De pastoor, L. Jötten, ging op verlof, maar Von Peij werd zelf in quarantaine gehouden en kon pas in oktober naar zijn nieuwe standplaats vertrekken. Hij vermeldt over zijn periode te Ac dat hij het initiatief nam om Asmatters kleine stukjes snijwerk op ijzerhouten plankjes te laten maken. Dit groeide uit tot een industrie voor toeristen en heeft zijn mensen, die meesters bleken in dit ajour-snijwerk, geholpen hun vaardigheid te behouden en er geld mee te verdienen. Ook de aanmaak van kruisbeeldjes sloeg hevig aan.⁷³

De Noord-West II

Zo verliep het missiewerk in het oosten van de Asmat. Voor het westen werd het werk van pater W. van Dongen in Yamasy reeds vermeld, maar enkel tot het jaar 1959. Hier volgt een verslag over de tijd daarna tot aan zijn vertrek.

Tegen Pasen 1960 is pater J. Smit osc naar Yamasy gekomen. Hij gaat met Van Dongen de dorpen af en deze vestigt zich begin mei voorgoed te Yamasy.⁷⁴ Hij heeft een motorboot gekregen, maar daaraan is nog veel op te knappen.⁷⁵ In het dorp Mbanup-Simi was Mbanup redelijk volgzzaam, maar Simi geheel in de contra-mine. Juist toen de gouvernementsarts daar kwam, was echter Mbanup niet thuis. Daarop kwam de politie en nam een negentig mensen mee van Mbanup naar Agats, van wie ongeveer tweederde onderweg wist te vluchten. Deze aanpak had tot gevolg dat Mbanup zich vooral gestraft voelde om Simi; de goodwill ten aanzien van de Missie verdween (de catechist kreeg slaag) en het prestige ten aanzien van de politie had geleden, omdat de mensen in de war waren geraakt nu de beteren waren gestraft en het slechte element vrijuit ging.⁷⁶

73 Boelaars MSC, J., *Interview met H. von Peij msc*, Merauke 1987. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

74 Dongen MSC, W. van, *Brief aan Monseigneur*, 13-4-1960. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

75 Dongen MSC, W. van, *Brief aan Monseigneur*, 4-5-1960. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

76 Dongen MSC, W. van, *Brief aan het H.P.B.*, 25-7-1960. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

Een kijk op de situatie geeft Van Dongen in augustus 1960. Hij merkt eerst op dat de ambtenaar van het Bestuur en de politie hun respect voor het H.P.B. verloren hebben. Ook scheepvaartlui zeiden te kunnen doen wat zij wilden. Tegen deze achtergrond vermeldt Van Dongen tal van gevechten in en tussen de dorpen, gevechten om rechten op grond, maar vooral gevechten om vrouwen. Vaak vluchten vrouwen uit hun dorp weg en worden in aan ander dorp 'beschermd' vastgehouden. In detail vertelt hij de gevechten tussen Saowa en Erma. Hij kent de namen van de slachtoffers die gewond of gedood zijn en de herstelbetalingen naar aard en getal. Hij heeft ervaren dat ook in de andere grote dorpen diezelfde sfeer heerst. Hij constateert dat de Missie feitelijk geen invloed heeft op de volwassenen, en dat zijn catechisten nog alle moeite hebben met de schoolkinderen. Alles ten gevolge van de te zwakke uitvoering van het Bestuursgezag.⁷⁷

In januari 1961 krijgt Van Dongen geelzucht en moet bijna twee maanden in Agats herstellen. In maart kan hij weer aan de slag om de verslapping die tijdens zijn afwezigheid is ontstaan, weg te nemen bij catechisten en schoolkinderen. Hij hoopt in de meimaand honderdvijftig kinderen te dopen en de Eerste H.Communie te laten doen en nog eens honderdvijftig kinderen te dopen van nul tot acht jaar.

Van Dongen werd in 1961 overgeplaatst naar Képi en kreeg daar de zorg voor de Miwamon, de Mitah en Citah.

Afsluiting

- De Missie in het Asmat gebied is op 1 november 1961 overgenomen door de Orde van de Kruissheren.
- Pater Frank Pitka is aangesteld als Apostolisch delegatus; pater J. Smit als Ressortschoolbeheerder.
- Pater M. De Brouwer vertrekt naar Wamal (Zuidkust).
- Pater W. Van Dongen vertrekt naar de Mappi.

Bij de overdracht waren hier werkzaam: zes Amerikaanse paters en vijf broeders. Een pater msc (H. von Peij) bleef nog behulpzaam te Ac en een pater msc kwam naar Basim (Anton van de Wouw). Drie Nederlandse zusters FDNsc bleven te Agats totdat de Kruissheren eigen zusters hebben aangetrokken. Er zijn ruim vijfenzeventighonderd katholieken; er werken zesentwintig onderwijzers op dertien scholen, met negenhonderd twintig leerlingen. Te Agats is een meisjesinternaat en het begin van een jongensinternaat.⁷⁸

Het aantal catechisten kan enigszins gespecificeerd worden. In het westen, bij Van Dongen, telde Von Peij in 1957 het aantal van twintig catechisten. Rond Agats had De Brouwer zeven en te Ayam had Von Peij drie catechisten en later te Warsé, Amborep en Yao-Sokor nog drie. In zijn parochie te Ac had hij een twaalfstal catechisten. De Missie bereikte daarmee drieduizend kinderen en tweëndertighonderd catechumenen.

De moeilijkheden met deze 'leerkrachten', beter 'voorlopers' genoemd, zijn uit het voorafgaande bekend. Toch schrijft Von Peij:

77 Dongen msc, W. van, *Brief aan Merauke*, 26-8-1960. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

78 Brouwer msc, M. de, *Driemaandelijks Rapport*, oktober-december 1961. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

Elke dag verzamelden de catechisten 's morgens de kinderen in de kerkjes. De meeste kinderen kwamen, sommigen gingen met hun moeder naar het bos. De catechist hield hen bezig met de catechismus, met leren lezen en schrijven en met fluiten. Dat bracht wat orde, tucht en netheid. Zij probeerden er iets van te maken en zij waren toch een soort "Bapa kampong" die door hun aanwezigheid alleen al veel ruzie (en snellen) hebben kunnen voorkomen. De voorbereiding op doopsel en Communie kwam vooral op hen neer. Later bereidden zij ook de volwassenen daarop voor. Altijd leidden zij de zondagsdienst als de pastoor er niet was.⁷⁹

Kort gekarakteriseerd zegt Von Peij dat van De Brouwer kon gezegd worden, dat hij als hoofdpastoor te Agats de goede vaderfiguur was voor allen: goed in de verhouding tot bestuursambtenaren, goed voor de vrouwtjes van de politie die hem al kenden van Merauke of Muting, goed voor de catechisten om te zorgen voor wat zij vroegen of via hun boodschappers bestelden, goed en gastvrij voor de collega's. Toch had hij vaak last van malaria en het was soms moeilijk voor hem de royale gastvrijheid van de Amerikanen in goede banen te leiden, omdat dit de vrijheid in huis en het stelen uit de tuin tot bijverschijnsel had.

Evenzo zegt hij van Van Dongen dat zijn parochie in de west erg uitgebreid was en vele grote dorpen bezat. Daar kwam bovendien nog de zorg bij voor Ayam toen daar de Zending binnenkwam en er reeds vijfhonderd mensen katholiek gedoopt waren. Willem zag goed dat voorlopig materieel voordeel de mensen aantrok en dat om de catechisten goed te laten werken de zorg voor hun kleine belangen voorop moest staan. Kinderen lagen hem nauw aan het hart. Hij patrouilleerde onafgebroken, altijd druk, zenuwachtig en met veel rompslomp. Bij de bijeenkomsten was hij een gezellig confrater, vol aandacht en interesse voor alle gebeurtenissen.⁸⁰

79 Peij MSC, H. von, *Brief aan J. Boelaars MSC*, 2-3-1994. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief MSC, Tilburg.

80 Peij MSC, H. von, *Brief aan J. Boelaars MSC*, 2-3-1994. Ordner correspondentie 1956-1962. Archief MSC, Tilburg.

II Het Asmat gebied – Kasuarinenkust

Inleiding

In april 1956 nam M. de Brouwer de leiding van de Asmat Missie over van C. van Kessel en deze vestigde zich in Ac aan de Bec (de Zuid-Eilandenrivier).¹ W. Lommertzen verbleef in Ararè aan de Gondurivier. Tussen Ac en Ararè (de Bec en de Gondu) ligt een landstreek van vijfenzeventig kilometer, gewoonlijk de Kasuarinenkust genoemd, soms: Pasir-Putih (wit zand), omdat op enkele plaatsen aan die kust kasuarinenbomen en wit strand werden aangetroffen.

Vanuit Képi (Mappi district) maakten Verschuieren en Meuwese in 1948, 1951 en 1952 tochten naar het westen, naar de Kasuarinenkust. Zij ontdekten de 'Koningin Julianarivier', door de bevolking 'Gondu' genoemd, en zij bereikten uiteindelijk via de Cookrivier de kust. Dit is besproken in boek II.²

Van Kessel en Lommertzen ontvingen in december 1955 van de bisschop het verzoek om samen een verkenningstocht te maken in dit onbekende gebied.

Na vele tochten schreef Van Kessel in 1960 een samenvattend artikel *De Casuarinenkust*, dat gepubliceerd werd in de *Nieuw-Guinea Studiën*.³

Ter kennismaking met dit missieterrein ontlenen wij aan dit artikel de volgende gegevens:

De zee voor de kust is ondiep, boven zand- en modderplaten. Het land wordt doorsneden door drie grotere rivieren: Cook/Ewt, Kronkel/Der en Fayit en doorkerfd met beken en kreken, bezet met vloedbos met mangrovenopstand en sagopalmen. De bewoners (geschat op een vijfenzeventighonderd) wonen op de hogere rivieroever of in de sagobossen tussen die rivieren. Het drassige modderland is soms begaanbaar over 'paden' van boomstammen en stukken prauw.

De mensen wonen in paalwoningen (twee meter boven de modder) mannen en vrouwen bij eigen stookplaatsen. Ieder gezin heeft een eigen deuropening. In de huizen vindt men slaapmatten, visnetten, waterkokers enzovoorts; rond de huizen lopen honden en varkens, hier en daar is er aanplant van klappers en pisang. Voor het huis kan een platform zijn waarop een dode is bijgezet.

Beter verzorgd zijn de prauwen van uitgeholde boomstammen, de grotere (voor de oorlog) met kunstig gesneden voorstevens, mogelijk vijftien meter lang, met plaats voor vijftien roeiers (staande, man of vrouw).

1 De schrijfwijze met een c (Ac, Bec) zou in het Nederlands tsj (Atsj, Betsj) zijn.

2 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk VI.

3 Kessel msc, C. van, 'De Casuarinenkust', in: *Nieuw-Guinea Studiën*, jg. 5, nr. 4, 1961, pp. 277-300.

De mannen zijn geheel naakt, de gehuwde vrouwen dragen een vezelgordel. Middelmatic van lengte, het hoofdhaar graag met vezels verlengd; het neustussenschot doorboord met een bewerkt varkensbot of een schelp. Het volk maakt een gezonde indruk (na 1960 weinig framboesia meer, wel schurft). De mannen onvermoeibare roeiers en dansers, de vrouwen eerder tener. De zuigelingensterfte is hoog. De voeding bestaat uit: sago, vis en de engerlingen van de sagoboktor, vlees is schaars. De volksaard is emotioneel, actief, vechtlustig; de rivaliteit is hevig, de mensen zijn geboren intriganten, komedianten, in het bezit van een grote dosis humor. De sociale structuur lijkt op die van de Asmat, zoals die hierboven is vermeld⁴; de religieuze gedachtenwereld zal hieronder nog beschreven worden.⁵

HET PERSONEEL

Van de msc hebben de volgende paters aan de Kasuarinenkust gewerkt:

Kees van Kessel, aangekomen in Agats in juni 1955, verhuisd naar Ac in 1956 en naar Basim in november 1958, waar hij bleef tot januari 1962.

Anton van de Wouw, te Basim: 1961-1992.

Willem Lommertzen, te Pirimapun: 1968-1985.

I C. van Kessel 1956-1959

DE BRONNEN

- 1 Correspondentie: Asmat-Merauke 1956-1962, waarbij gevoegd: W. Koesen, *Werd Michael Rockefeller vermoord?* en: C. van Kessel msc, 'De Casuarinenkust', overdruk uit *Nieuw-Guinea Studiën*.⁶
- 2 Correspondentie: Asmat-Merauke 1965.⁷
- 3 C. van Kessel msc, *My stay and Personal experiences in Asmat 1983*.⁸

Pater C. van Kessel (vaak K van K genoemd) kwam over uit het Muyu gebied. Hij maakte een tournee naar de west Asmat met Welling en naar de oost Asmat met Zegwaard, wekenlange prauwtochten, en daarna met politie-inspecteur Beltgens per motor naar de west Asmat. Bij hen was de heer Groenevelt, opkoper van etnografica. In december 1956 verhuisde Van Kessel naar Ac, waar hij enthousiast werd binnengehaald. Kees vermeldt dat van toen af aan de man Gabriël Eweripic, afkomstig van Ewer, als zijn vaste bediende en later trouwe medewerker bij hem bleef. Hij werd

4 Zegwaard msc, G., en J. Boelaars msc, 'De Sociale Structuur van de Asmat Bevolking', in: *Adatrecht Bundel 45*, pp. 244-301; later vertaald en uitgegeven door F. Trenkenschuh osc in *Asmat Sketchbook I*, 1970, pp. 17-47.

5 Zie verder in dit hoofdstuk.

6 Correspondentie Asmat-Merauke 1956-1962. Ordner correspondentie Asmat-Merauke 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

Koesen, W., *Werd Michael Rockefeller vermoord?* Ordner correspondentie Asmat-Merauke 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

Kessel msc, C. van, 'De Casuarinenkust', overdruk uit: *Nieuw-Guinea Studiën*. Ordner correspondentie Asmat-Merauke 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

7 Correspondentie Asmat-Merauke 1965. Ordner correspondentie Asmat-Merauke 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

8 Kessel msc, C. van, *My stay and personal experiences in Asmat 1983*. Manuscript. Archief msc, Tilburg.

volgens de adat geadopteerd door de hoofdman Posew, hetgeen vereiste dat hij de borst van diens vrouw moest zuigen.⁹

Hij vond te Ac drie catechisten, maar moest na een heel simpel gevierd kerstfeest drie nieuwe catechisten zelf gaan ophalen in Abogé. Zij waren er niet. Kees door naar Képi, waar bleek dat de drie intussen reeds per boot naar Agats waren afgereisd. Hij keerde terug met zijn roeiers, die nu de grote wereld in Képi hadden gezien... en dat werd groots gevierd. De drie catechisten kwamen via Agats samen met Walburga, de vrouw van Gabriël. In februari hadden negen dorpen rond Ac een catechist.

Van Kessel en Lommertzen maakten samen een oriëntatietocht aan de Kasuarinenkust en dokter Koch van Képi sloot zich bij hen aan. Gedrieën vertrokken zij in maart 1956. Van Ac tot Ocanep en van daar naar de Fayitrivier verliep alles volgens plan, maar daarna bleken hun kaarten niet te kloppen en na veel heen en weer varen, zoekend om vanuit de Kronkel- in de Dayusirivier te komen, kwamen zij op de Cookrivier. Dat was bekend terrein en van daar konden Lommertzen en Koch naar huis terugkeren en ging Kees door naar Ac.¹⁰

Intussen is pater De Brouwer in Agats aangekomen, kan Welling in Ayam tweehonderdvijftig mensen dopen, bezoekt Van Kessel Ocanep, Omadesep, Yow en Amborep. Hij maakt nu kennis met de beruchte vaardigheid van de Asmatters in het in omloop brengen van geruchten om iets gedaan te krijgen. Amborep vertelt juist een aanval van Yao-Sokor afgeslagen te hebben, dat zich echter voorbereidt op een nieuwe aanval. Kees naar Yao-Sokor. Daar blijkt men, wordt gezegd, op Ndamen af te zijn. Kees naar Ndamen... Dat blijkt te zijn afgebrand en men treurt er over vierentwintig doden (de kinderlijken waren meegenomen voor kannibalisme thuis).

Begin mei heeft het bloedbad te Ayam plaats: achtentwintig gesnelden van Yipawer. Merauke treedt krachtig op.¹¹

De catechisten die naar Agats gevlucht waren, konden naar hun standplaatsen terug. Eind mei ontsnapte Kees zelf met moeite aan een wraakactie van Yipawer.

Hij bouwt zijn eigen huis in Ac, gaat naar Agats, ziet de bouw van een zusterhuis en van een nieuwe kerk, maakt vervolgens een tocht met het nieuwe H.P.B., J. Thoof, langs zijn dorpen en gaat naar Merauke voor een medische check-up. Als hij terug is in Agats komt pater W. van Dongen aan en vertrekt pater Anton Welling op verlof. Kees werkt voortaan aan de 'exploratie' van zijn parochie: een tournee met de Dienst van Volksgezondheid, een reis met de NNGPM, een tocht met het Bestuur om een plaats te zoeken voor een post aan de Kasuarinenkust.¹²

Het overzicht van de patrouilles en werkzaamheden van november 1956 tot en met oktober 1957 geeft een idee van de vele tochten vanuit Ac:

november 1956:

Allerheiligen te Agats; aankomst van de zusters en dokter Forst. Tournee naar Warsé, Amborep en Owus. Te Ac: werk aan verslagen, administratie en correspondentie. Tournee naar Biwar, Yow en de Ayiprivier.

9 Kessel msc, C. van, *My stay and personal experiences in Asmat 1983*, p. 7. Archief msc, Tilburg. (Verder geciteerd als: *My stay*.)

10 Kessel msc, C. van, 'De Casuarinenkust', in: *Nieuw-Guinea Studiën*, jg. 5, nr. 4, 1961.

11 cf. hoofdstuk I, Het Asmat gebied.

12 Kessel msc, C. van, *My stay*, pp. 7-13.

Kessel msc, C. van, *Verslag van de reis met de NNGPM naar de Kampongrivier en de Casuarinenkust*. Ordner correspondentie Asmat-Merauke 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

december 1956:

Reis naar Képi, Damianus teruggebracht, bezoek bij Lommertzen. Kerstmis te Warsé en Amborep.

januari 1957:

Aankomst van G. Zegwaard te Agats met H. von Peij en dokter De Vries. Framboesia-tournee met dokter De Vries. In de dorpen aan registratie gewerkt. Van Agats naar Ac.

februari 1957:

De bevolkingsregistratie overgenomen uit de kladschriften van de catechisten. Werkloods voor kerkbouw opgezet. Een woordenlijst voor pater Drabbe klaargemaakt. Doopfeest te Warsé voor 142 kinderen en tien getrouwden; de registratie telt 648 mensen. Doopfeest te Amborep voor zeventien mannen, meestal getrouwd. Enkele vrouwen zijn nog niet gedoopt maar alle kinderen en jongelui nu wel. Doopfeesten te Yow en Biwar.

maart/april 1957:

De kerk in Ac gebouwd. De Goede Week gevierd aan de Noord-Eilandenrivier. Pasen in Amborep.

mei 1957:

Een kaart getekend te Agats voor Drabbe. Met de politie te Ocanep voor de registratie van 1.100 inwoners. Ook het Awyu dorp Warkai, even boven Ocanep (honderd inwoners), bezocht. Vervolgens naar Yow, waar twee goede Kimaam catechisten werken. Te Ac gehoord: Ambisu snelt zeven koppen, Kaimo snelt twintig koppen. Volgens Van Kessel werden er in de eerste helft van 1957 zestig koppen gesneld in de Asmat.

oktober 1957:

Bezoek aan Ocanep.

Op deze tochten zag Van Kessel enkele rituelen die de moed van Asmat mannen en vrouwen moesten testen en woonde hij het maskerfeest bij.¹³

Hij had in deze jaren geregeld last van bronchitis en ging via Képi naar Merauke voor medisch onderzoek. In september 1957 kon hij terugkeren. Zelfs Aman-Namkay en Yao-Sokor werden opgeroepen om dit heuglijke feit mee te vieren. Kees hielp de heer Groenevelt aan etnografica en kon in oktober zijn dorpen bezoeken om aan de registratie te werken. November vroeg onder andere de dakreparatie van zijn huis. Het krachtig optreden van Bestuur en politie hield de streek rustig.

Wel geeft Kees een voorbeeld van de verspreiding van geruchten. Syuru verspreidt het nieuws dat het H.P.B. Nederlandse gasten in huis heeft om koppen op te kopen van gesnelde bezoekers aan Agats, maar het dorp zegt dit om te voorkomen dat

13 Kessel msc, C. van, *Overzicht van patrouilles en werkzaamheden, november-mei 1956-1957*. Ordner correspondentie Asmat-Merauke 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

Kessel msc, C. van, *Verslag van het tournee op de Ayip (Dayusi)*. Ordner correspondentie Asmat-Merauke 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

andere dorpen Agats bezoeken, want het wil zelf de voordelen van de bestuursvestiging behouden.

De Brouwer brengt dertien jongens naar Képi voor het internaat daar. Van Kessel ziet dat de 'tijdelijke rust' het contact tussen de dorpen bevordert.¹⁴

Met Pasen werden in Ac honderdzesenzestig mensen gedoopt. Er waren geruchten dat het gouvernement de Asmat weer zou sluiten, als onbestuurbaar gebied. Dit geschiedde echter niet.

In de maand mei 1958 ging Kees voor de eerste keer na de slachting van de mensen van Ocanep en Omadesep (oktober 1957)¹⁵ weer naar Ocanep. Hij reisde niet overzee, maar via Omadesep om zo achterom Ocanep binnen te komen. In Warkai kon hij eerst polsen hoe de toestand in Ocanep was. De ontvangst in Ocanep was goed en Kees verbleef er vier dagen. Daarna maakte hij een nieuwe verkenningstocht naar de Ayip.¹⁶

Bij een bezoek aan Ocanep kwam het H.P.B. Lapré hen achterop. Hij trachtte met geschenken het optreden van het Bestuur goed te maken. Van Kessel kocht een grote prauw voor Lommertzen, bracht die halfweg naar Deirop, maar dat dorp bleek verhuisd. Lommertzen kreeg de prauw later. Ontmoetingen met de NNGPM waren weldadige rustpunten. Van Kessel werd met een zogenaamde Mappi-sloep naar Agats teruggebracht. Verschillende belangrijke personen bezochten hem. Hij ging op en neer naar Agats, maar de aangekondigde bisschop verscheen niet. Wel kwamen honderd Asmatters terug van Sorong met zonnebrillen en horloges. Later kwam de bisschop, en ook in Ac. Hij meldde de overname van de Asmat Missie door de Amerikaanse Kruisheren, hetgeen voor Van Kessel betekende: verhuizen naar de Kasuarinenkust. Met dokter Visser werd voor een framboesia survey een trip gemaakt naar de Fayitrivier en naar Ocanep, waar zeer veel mensen injecties kregen; de ontvangst verliep goed.

Képi nodigde Van Kessel uit het jubileum van Kees Meuwese mee te vieren. Hij maakte de reis met 'de vrouwen' om hen ook de wereldstad te laten zien, en kwam Lommertzen tegen met wie hij een ontmoeting afsprak op de Kronkelrivier. De augustusmaand was druk bezet. De NNGPM bereidde een olieboring voor in Yao-Sokor, een show van Westerse techniek.

Von Peij nam reeds de dorpen aan de Sirec over en Kees begon zijn verhuizing naar Basim voor te bereiden.

Op 11 oktober vertrok hij weer vanuit Ac naar Basim, om van daaruit naar de Kronkel te gaan, waar hij afgesproken had pater Lommertzen te ontmoeten, die van Ararè via de moerassen de Kronkel af zou komen zakken. Op de afgesproken plaats ontmoetten zij elkaar inderdaad op de juiste datum. Maar omdat pater Lommertzen amoebe-dysenterie had, moest van de voorgenomen reis worden afgezien en gingen zij samen alleen langs de kust naar de Cookrivier. Aangezien Kees wist dat daags daarna het Bestuur van Agats voor het eerst voet aan wal zou zetten aan de Kasuarinenkust bij Pirimapun, kon hij niet nalaten aan het strand van de Cookbaai een plakaat op te hangen waarop stond 'Killroy was here'. Daarna gingen zij door naar Aworket, waar Kees gewoonlijk wat tijd nam om verder te bouwen aan een klein

14 Kessel msc, C. van, *My stay*, pp. 15-16.

15 Kessel msc, C. van, *My stay*, p. 22.

16 Peij msc, H. von, *Bijdrage Asmat gebied*.

huisje voor volgende patrouilles. Intussen stichtte het gouvernement de post Pirimapun aan de monding van de Cookrivier (onder Val. Maturbongs).

Als datum voor de officiële opening van de statie Basim noemt Kees 5 november 1958. Op die dag vertrok hij namelijk vanuit Ac om zich definitief aan de Kasuarinenkust te gaan vestigen en wel te Basim. Ac en Basim hadden voorbeeldig geholpen bij de bouw van zijn statie, met behulp van veel materiaal (vooral oud zink) dat hij van de NNGPM had gekregen. Na veertig dagen kon hij teruggaan naar Ac om zijn oude parochianen thuis te brengen.

Aangekomen te Ac bleek Kees oververmoeid en ziek en moest naar Agats worden gebracht. Na te zijn hersteld, kwam hij weer terug naar Ac om dokter Visser te helpen zijn framboesia campagne aan de Kasuarinenkust af te maken: van 10 tot 24 december. Daarna was er een doopfeest in Ac, honderd schoolkinderen. Bezoek van Jac. van der Velden vanuit Abogé; samen gingen zij naar Agats. Half januari 1959 kapseisde de prauw van Kees, midden op de Bec door een soort vloedgolf. Slechts een waterdichte tas werd gered. Kees kreeg een kans om naar Merauke te gaan om een nieuwe outfit voor het patrouilleren te bemachtigen. Via Képi en Abogé terug naar Ac. Tot zijn verbazing constateerde hij dat daar niets gestolen was en dat er al drie jaar geen sneltocht door Ac had plaatsgehad.

Aangezien pater Von Peij nog niet naar Ac kon komen, bleef Kees tot mei 1959 in Ac. Op 16 mei haalde hij Von Peij op en op 22 mei werd hij zelf opgehaald door Basim, waar hij werd 'ingefeest'. Intussen bleek zijn huis te Aworket te zijn leeggestolen.

Te vermelden valt hier nog de figuur van Betakam, de machtige hoofdman van Basim, door wie Kees bij allerlei gelegenheden uit de brand werd geholpen en die zo machtig was dat eens de roeiers van Abogé en nu de leiders van het dorp Tambor de riten van het peniszuigen bij hem uitvoerden, als teken van onderwerping.

Nadat de overplaatsing naar genoegen geregeld was, hervatte Van Kessel zijn tournees. Een brief aan monseigneur doet daar verslag van. Hij schrijft dat hij op 25 juli op stap is gegaan en nog nauwelijks thuis is geweest. Eerst de Fayitrivier tot Sawu, dan naar Agats voor het jubileum van M. de Brouwer en daarna naar de zuidelijke dorpen, die nu aan zee liggen – nu er rust is – maar vroeger verborgen verbleven in het binnenland. De bestuurspost van Pirimapun is verplaatst, om er de aanleg van een vliegveld mogelijk te maken. De plaats voor de missiestatie is nog onzeker. Hij gaat door naar Ararè om Lommertzen een goede vakantie te wensen. In Képi verneemt hij dat Van der Velden met de onderwijzeres Catharina uit Agats verdwenen is, maar door het Burgerlijk Bestuur is teruggevonden en inmiddels is vertrokken naar Tanahmerah.

Terug in Basim helpt hij de Franse filmploeg van Gaisseau en maakt een 'geboortefeest' mee (een adoptieritueel). Aansluitend gaat hij met dr. Van Amelsvoort naar de zuidelijke dorpen. Hij maakt de opmerking dat deze Asmat mensen niet snel vriendschap sluiten en dat de vrouwen telkens wegvluchten. Bovendien maken onvoorziene omstandigheden het voortdurend nodig van een keurig opgemaakt werkschema af te wijken. Hij kan constateren dat het dit jaar rustig is geweest aan de Kasuarinenkust, maar dat de ijzerhonger nog lang niet is gestild en dat de tabakshonger zeker zo erg is als die in de Asmat.¹⁷

17 Kessel msc, C. van, *My stay*, p. 25.

Na het vertrek van Van der Velden moest Kees Kerstmis vieren in Abogé, waarna aan de Cookmonding de terreinen voor Bestuur, Missie en Zending in onderling overleg werden vastgesteld.

1960

januari:

Van Kessel gaat met Zegwaard vanuit Képi via Ararè naar de Cookbaai. De definitieve plaats voor de pastorie wordt bepaald. Het vliegveld loopt onder water. Dijken moeten eromheen worden aangelegd, maar het zal een zorgelijke zaak blijven.

februari:

Het dorp Basim begint te vrezen dat hun tuan aan de Cookbaai gaat wonen. Van Kessel antwoordt met het ontwerp van een nieuw dorpsplan voor Basim, dat enthousiast verwerkelijkt wordt. Daarna wordt het terrein voor de Missie aan de Cook bouwrijp gemaakt. Er wordt onderzoek gedaan naar de wijze van sagokloppen en wat aan riten daarbij te pas komt.

maart:

De zee is eindelijk rustig geworden, Kees kan post en bevoorrading ophalen aan de Cookbaai, nu de boot van het Bestuur is hersteld. De heer Krössschell, die de bestuurspost bouwde, brengt hem terug en blijft enkele dagen in Basim. Ook de Zending richt haar centrum in de Cookbaai op. Daarna maakt Van Kessel een tocht naar de bovenloop van de Cookrivier. Terug in Basim blijkt dat 'koning' Betakam en zijn 'pleegvader' Seki al zijn tabak hebben uitgedeeld aan de buurtdorpen. Er worden klappers geplant en de aanleg van een klein vliegveld dicht bij Basim wordt voorbereid.

april:

Naar de bovenloop van de Fayit en terug naar Basim, tijd genomen voor adatstudie.

mei:

Naar Agats en terug naar Basim; hij typt driehonderd pagina's adatgegevens van Zegwaard. Daarna naar het zuiden. De eerste Cessna van de Zending landt daar en de bisschop gaat tezamen met de verpleegsters Vocking en Hoogeveen naar Ocanep. Het verblijf daar geeft moeilijkheden vanwege de onderlinge afgunst van de mannenhuizen. Hij brengt het gezelschap via Ararè naar Képi en gaat mee door naar Merauke, maar komt via Kimaam en de Cookbaai naar Basim terug.

juni:

Bezoek van de zendingsarts in Basim. Daar wordt een gastenkamer bijgebouwd en een magazijn voor opgekochte etnografica.

juli:

Op initiatief van Kees worden vaargeulen schoongemaakt, een nieuwe gelegenheid tot feesten. Het binnenland komt voor het eerst naar de zee en de zeekanters laten een 'armada-show' zien, alles in een gevaarlijke drukdoenerij.

augustus:

Telkens komen er bezoekers. Kees uit de klacht dat geen confrater ooit zijn gastenkamer betrad. Hij reist naar Agats met het Bestuur, en keert terug naar Basim. De registratie van Basim wordt voltooid, alle mensen dragen kleren, het dorp zelf wordt met 'paden' verbeterd. Andere dorpen komen het bekijken, een begin van verbroedering.

september:

Een voorzichtige poging tot een samenkomst van Basim en Ocanep. Uit de registratie is Kees gebleken dat deze Asmatters hun kinderen benutten door hen uit te ruilen en te laten adopteren om zó 'verbanden te scheppen'.

oktober:

Een reis op de Kronkel. Van Kessel en zijn roeiers van Basim ontsnappen te Simsagar aan een wraakmoord, terwijl zijn 'koning' Betakam van Basim van deze opzet afwist, maar hem niet gewaarschuwd had. Een verblijf bij Krössschell en een contact met de zedingsarts Dresser kalmeren hem. Hierna maakt hij een tournee naar de Zuid-Eilandenrivier.

Er komen boten van Merauke, maar de reeds acht maanden geleden bestelde bevoorrading komt niet mee. Terug in Basim, blijken Betakam en Seki verdwenen. De heer Groenevelt komt, de etnografica worden geregeld en in Agats blijkt een ander schip zijn bevoorrading bij zich te hebben, echter geadresseerd aan de Cookbaai. Van Kessel gaat erheen en brengt alles over naar Basim. Hij voelt zich 'kapot', besteedt zijn tijd aan het ordenen van zijn twaalf fotoalbums. Hij ontvangt de oproep naar Képi te komen om de *Visitor msc*, de generale assistent pater Nouwens, te ontmoeten. Hij komt er doodziek aan, samen met Lommertzen. Nadat hij wat is opgeknapt, gaat hij met Nouwens binnendoor naar Agats, waar hij weer onder behandeling komt voor malaria en bronchitis.

november:

Een tocht met pater Pitka naar de Cookbaai en Ocanep. De overvloed van etnografica voor Groenevelt brengt Ocanep ertoe naar Basim te komen. Veel ijzerwaar en tabak moeten moeilijkheden voorkomen.

december:

Na een storm van veertien dagen gaat Kees naar de Cookbaai, brengt een bezoek aan de dorpen en viert uiteindelijk het kerstfeest met Bestuur en Zending in Pirimapun.¹⁸

In de loop van dit jaar 1960 voltooide Van Kessel zijn artikel *De Casuarinenkust*. Zijn visie op de levenswijze en de gedachtenwereld aan de Kasuarinenkust volgt hier. Voor de Papoea is de gehele zichtbare en onzichtbare wereld verweven tot één geheel, waarin het bindende element wel het religieuze is. Men denkt associatief,

18 Kessel msc, C. van, *Brief aan Monseigneur*, Basim, 5-11-1960. Ordner correspondentie Asmat-Merauke 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

Kessel msc, C. van, *My stay*, pp. 41-45 en pp. 48-63.

leeft van feitelijkheden en vooral van de instructies van de voorouders. Hun wereld is het dorp, de voedselarealen, bevriende en vijandige dorpen, en daarin en daarbuiten is alles wat niet tastbaar en vertrouwd is afkomstig van de geestenwereld. Ook de vreemdeling dus. Zij stellen zich òf schuw òf agressief op. Dit laatste is echter enkel om te imponeren. Men mag een geest geen kwaad doen. Er zijn geesten, namelijk de verre voorouders, en er zijn schimmen: de recent gestorvenen. Ook medemensen kunnen een gevaar zijn. De eindeloze kettingreacties van wraakmoorden maken dat niemand zich van een rustig bestaan verzekerd kan weten. De ogen staan schichtig, men is steeds bedacht op onverhoedse overvallen.

Hun godsdienst is het animisme, alles is beziel. Of er een 'oppergeest' is of oermaker(s) werd niet vastgesteld. Men spreekt van stamouders, die wel als veroorzakers van nieuw leven gedacht worden in zoverre zij een bepaald 'geestelement' een zwangere vrouw laten binnengaan. Deze 'zielen' staan naast de geesten en de schimmen. Men voelt zich geheel afhankelijk van die onzichtbare wereld. Men leeft 'uitgelaten' om de lichamelijke genoegens van het menszijn uit te buiten en tegelijk 'onrustig' ten overstaan van de afgunstige schimmen, die jaloers zijn op het volle leven van de levenden. De rituelen zijn een zelfbeveiliging en een schimmenafweer, niet zozeer een dodenverering. Oorlog en ritueel eisen eenzelfde 'gewapende uitrusting'. Die zelfverdediging treedt op in het private leven door naamsverandering bij de baby's, door zich door modder onherkenbaar te maken bij sterfgevallen, door het bij de hand houden van familieschedels (de dode is bang voor zijn schedel) en door het stringent geregelde gebruik tussen bepaalde vrienden hun vrouwen onderling te ruilen voor een nacht (papisy). Die zelfverdediging, tevens een zelfbevestiging, treedt in de gemeenschap onder andere op bij de oprichting van de bisypalen. Zo'n paal heeft beneden de vorm van een prauwtje. Dat prauwtje heeft naar boven een reuze snep, uitgesneden als een vlag, bezet met de figuren van nog te wreken doden. Na het kappen van de boom verkondigt de oorlogsaanvoerder zijn heldendaden, en de aankomst van de te bekappen boom in het dorp geschiedt in een gevecht met de vrouwen. De opgelopen lidtekens zijn nodig om te imponeren bij het eigen binnentreden in het schimmenrijk. Een tweede algemeen ritueel is het bezoek van de schimmen in gemaskerde figuren (yipai), waarbij hen duidelijk gemaakt wordt dat hun nakomelingen goed verzorgd zijn en dat zij dus voorgoed kunnen heengaan. De aanmaak van schilden heeft eenzelfde betekenis. De aanmaak van prauwen op zich niet.

De zelfverdediging van het eigen territorium (het bezit van de voorouders) uit zich in het krijgshaftig optreden tegen en het snellen van vijanden. Van Kessel volgt hier Zegwaard, maar vindt dat het snellen aan de Kasuarinenkust minder veelvuldig voorkomt dan in de Asmat. Hij voegt hieraan toe dat zijn mensen niet alleen de kunst van vechten, maar ook de kunst van vreedstichten verstaan. Hij noemt het 'borstzuigen' als een adoptieritueel en het 'peniszuigen' als een teken van onderwerping. Meer aandacht geeft hij aan het 'geboortefeest', waarbij een 'adoptie' plaatsheeft onder de vorm van een officiële geboorte in de nieuwe groep. De nieuwelingen kruipen over de rug van de liggende mannen tussen de benen door van de aanstaande ouders. Zij worden onder de vezelrokken van de vrouwen bedolven en later daaruit verlost. Zij leren daarna opnieuw lopen, schieten, sago delen en worden door hun pleegouders onthaald en in huis opgenomen.¹⁹

19 Kessel msc, C. van, 'De Kasuarinenkust', in: *Nieuw-Guinea Studiën*, jg. 5, nr. 4, 1961.

1961

De hoofdman van de Bawus groep (Boven-Basim) wordt vermoord. Een zwaargewonde jongen wordt door Kees gered. De maanden januari en februari laten door de stormen geen reizen toe.

Van Kessel werkt een plan uit om een kanaal te graven van Byupis tot Basim, om een grote bocht van de Fayit af te snijden. Zijn opzet is één groot gezamenlijk werk als de beste remedie tegen het koppensnellen. In februari verbetert hij met de mensen de situatie van Byupis, terwijl hij zelf nog bezig is met de registratie. Als de moeders van zijn kok en van diens vrouw uit Ewer en zijn 'eigen Asmat moeder' uit Ac op bezoek komen, toont de bevolking van Basim groots haar gastvrijheid. Met de mensen zet hij het 'kanaal' uit; een brug en een stevige steiger komen tot stand, alles in uitbundige opgewektheid. Half maart begint het graafwerk met tweehonderd man. Kees zelf staat middenin de modder, maar een scherpe doorn in zijn voet stelt hem twee weken buiten werk. Tijd dus voor registratie.

Pasen aan de Cookbaai. April in Basim en naar Merauke via Ararè en Képi, te Merauke veertien dagen in het ziekenhuis, terug naar Agats met de nieuw aangekomen pater osc, Sovada, en van Agats naar Basim, waar het kanaal voltooid is, een geslaagd project.

De junimaand ziet de bouw van een permanente pastorie aan de Cookbaai, die in juli betrokken kan worden en door Bestuur en bezoekers wordt bewonderd.

In de dorpen heeft nog een enkele moord plaats en enkele hoofden nemen nog een tweede of derde vrouw, maar voor het eerst komt er een teraardebestelling en niet meer de opbaring in een lijkhuisje. Ruzies in Basim moeten worden bijgelegd; met de mensen gaat hij sago kloppen tot er hulp komt om naar de Cookbaai te gaan. Weer constateert hij daar diefstal in zijn huis en hij werkt het huis nu helemaal af.

In de maand september schrijft Kees een brief aan de bisschop en aan de overste msc waarin hij vertelt aan het einde van zijn krachten te zijn, vooral door zijn chronische bronchitis en het enorme werk aan de bouwerij: 'geheel alleen'. Niet dat er geen bezoek kwam, maar vanuit Merauke kwamen er geen brieven en geen antwoorden meer op zijn vragen. Hij had gehoord dat er iemand voor de Kasuarinenkust benoemd was en zegt: 'Als dat waar is, dan moet hij maar gauw komen, want ik houd het niet veel langer vol.'²⁰

De verdwijning van Michael Rockefeller in november 1961, het officiële onderzoek en zijn eigen pogingen om achter de waarheid te komen, hielden Van Kessel hevig bezig. Na een eenzame Kerstmis in Basim vertrok hij naar de Cookbaai.

In januari 1962 zou Anton van de Wouw hem daar opvolgen. Op 27 januari vertrok Kees van Kessel uitgeput naar Merauke en reisde hij door naar Nederland.²¹

Von Peij karakteriseert Kees en zijn werk als volgt:

Zijn sterke punten waren: kaartlezen, kaartmaken, rivieren opmeten met kompas vanuit de prauw. Ter verkenning van zijn gebied patrouilleerde hij met collega's, maar misschien nog meer met bezoekende instanties (NNGPM, DVG en cineasten). Exploratie lag hem, bouwen was zijn hobby, registratie en administratie hebben hem veel tijd gekost. Bij buitenstaanders heeft hij wel eens misnoegen gewekt, omdat hij alles kon gebruiken en daar soms vrijpostig naar durfde te vragen.²²

20 Kessel msc, C. van, *Brief aan Monseigneur en aan de Overste*, 20-9-1961. Ordner correspondentie Asmat-Merauke 1956-1962. Archief msc, Tilburg.

21 Kessel msc, C. van, *My stay*, pp. 63-74.

22 Peij msc, H. von, *Bijdrage Asmat gebied*.

II A. van de Wouw 1962-1992

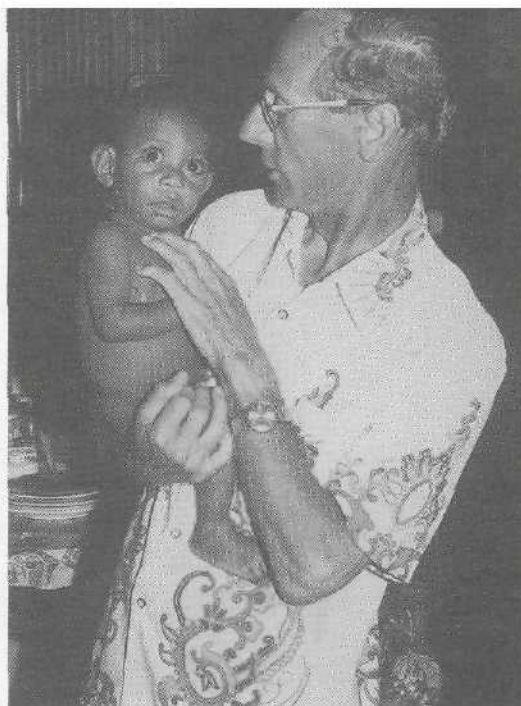
Deze periode van het missiewerk aan de Kasuarinenkust wordt besproken op basis van de volgende bronnen:

- 1 De correspondentie tussen Merauke en Asmat 1962-1971.²³
- 2 Correspondentie Asmat-Merauke 1965 en het *Dagboek Basim-Pirimapun 1962-1967* van pater Anton van de Wouw.²⁴
- 3 A. van de Wouw MSC, *Main data of the history of the Casuarinencoast*.²⁵
- 4 A. van de Wouw MSC, *Bijdrage 1994: De Kasuarinenkust*.²⁶

Deze bronnen zijn zo gedetailleerd en op datum opgesteld, dat het alleen mogelijk lijkt die gebeurtenissen hier voor het voetlicht te brengen die het missiewerk van Toon hebben bepaald, om zo te laten zien hoe de ontwikkeling van de Kerk daar tot stand kwam. Dit komt voor dit boek neer op een verkorte weergave van de genoemde vierde bron, *Bijdrage 1994: De Kasuarinenkust* van Van de Wouw.

1962

Pater Anton van de Wouw komt, overgeplaatst vanuit Kimaam, op 4 januari 1962 te Pirimapun aan en brengt de eerste catechist, Constantinus Merdi, van het Frederik Hendrik Eiland mee. Zijn eerste werk is een huis op te zetten voor deze catechist. Op 27 januari vertrekt Van Kessel, maar zijn kok, Gabriël Eweripic en zijn vrouw Walburga worden nu de trouwe helpers van de nieuwe pastoor. Toon wordt geadopteerd door een ouderpaar – sago-meel wordt op zijn voorhoofd gewreven – en hij krijgt de naam 'Yirin', de naam van een vruchtboom. Hij verbindt al aanstonds patiënten na gevechten, gaat naar Basim en zet daar een loods op om de mensen te leren hout te bewerken. Werk voorkomt vechten, men kan iets verdienen.

A. van de Wouw MSC met de eerste baby op de pastorie

23 Ordner correspondentie Merauke-Asmat 1962-1971. Archief MSC, Tilburg.

24 Ordner correspondentie Asmat-Merauke 1965. Archief MSC, Tilburg.

Wouw MSC, A. van de, *Dagboek Basim-Pirimapun 1962-1967*. Ordner correspondentie Asmat-Merauke 1965. Archief MSC, Tilburg.

25 Wouw MSC, A. van de, *Main data of the history of the Casuarinencoast*. Archief MSC, Tilburg.

26 Wouw MSC, A. van de, *Bijdrage 1994: De Kasuarinenkust*. Archief MSC, Tilburg.
(Verder geciteerd als: *Bijdrage De Kasuarinenkust*.)

Het onderzoek van de zaak Rockefeller vereist een politiepost in Ocanep, maar Toon moet voorop om de komst van de politie voor te bereiden. Gabriël bouwt er een pastoorshuisje, de politie trekt er voorlopig in. Weldra komen nog vijf Kimaam-catechisten, die in de meest bekende dorpen hun plaats krijgen.

Het eerste kerkelijke huwelijk wordt gevierd in het kapelkamertje van zijn huis te Basim en wel op 'Asmat wijze', zelf door de mensen geregeld. Het meisje, opgesierd tot en met een bijl op haar schouder, wordt binnengebracht en ontvangt de schaambedekking van de getrouwde vrouw. Jongen en meisje zitten op een mat en de pastoor (als de moeders broer) legt haar knie over die van de jongen, fluistert hen de naam van de ander in en zij herhalen deze als huwelijks toestemming. Hij legt dan, achter hen staande, zijn hand op ieders schouder als de bevestiging van 'voorgoed tezamen'. Even plaatst Toon zijn werk in de concrete omstandigheden van zijn tijd in dat gebied. Hij vertelt dat de 'moeder' van Kees geacht werd te zijn gestorven. Zij werd op een lijkenstellige bijgezet. Maar 's nachts kroop zij van die stelling af en leefde nog enige tijd gewoon voort. Typerend was ook wat de politie van Ocanep overkwam. Deze kwam aan Toon 'zegellak' vragen om een pakket veilig naar Merauke te verzenden met als inhoud de schedel van Rockefeller. Deze schedel bleek echter niet de echte, maar een vervalsing die nog heel duur betaald was ook.

De tournees zijn begonnen, een oneindige serie in de komende jaren, eerst per Papoea prauw, later met een open Mappi-boot. Deze tochten, vaak over zee van de ene rivier naar de andere, en zelfs van Basim naar Agats over zee waren vaak letterlijk levensgevaarlijk. Tijdens die tournees is zijn eerste werk de noodzakelijk oppervlakkige bevolkingsregistratie van de pionier Kees van Kessel te verbeteren, om zo tot een gezinsadministratie te komen, wat bij de veelvuldige adoptie en gezien de polygamie (bij mannen simultaan, bij vrouwen successief) een vaak onontwarbare kluwen betekende.

Bij dit onderzoek bleek dat gemiddeld zestig procent van de baby's het eerste levensjaar niet haalde en dat de dood van de mannen voor een hoog percentage gewelddadig was geweest. Bij de vrouwen gold dat voor een kleiner aantal. Bij hen stierf 30% tijdens de bevalling.

Naast de houtloods verrees een tweede 'fabriekje', namelijk de bakkerij van sago-koekjes. De opbrengst werd verkocht naar Agats en Merauke, de afval was voor de altijd aanwezige kinderen. Dat geschiedde in Basim onder leiding van Walburga. Zelf had Toon het druk met de bouw van huizen en schooltjes voor zijn catechisten. De samenwerking met de mannen ter plaatse was tegelijkertijd een goede vorm van betere kennismaking. Later werd dat een taak voor Gabriël. Het eigen huis van Toon in Basim werd een 'hotel' voor allerlei ambtenaren. Zo 'werkte' Toon, maar het zou anders worden.

In oktober 1962 werd cholera vastgesteld te Agats, daarna in Ocanep (vierentwintig doden, later honderddertig) en toen langs heel de kust. De besmetting kwam via het drinkwater en via persoonlijk contact. Alleen een intraveneuze toediening van een fysiologische zoutoplossing kon patiënten redden, maar dat vereiste een organisatie die binnen enkele weken overal tegelijk aanwezig moest zijn. Merauke stuurde een extra ambtenaar die het contact tussen de dorpen moest voorkomen, twee Nederlandse verpleegsters (Bergsma en Haye) en enige Indonesische. In november had Toon, na heel veel moeite om de mensen van Ocanep van de noodzaak ervan te overtuigen, zelf daar zeventig lijken laten verbranden. Ook vanuit Hollandia en later zelfs vanuit Australië kwam hulp (onder andere: helikopters en medicijnen), maar

Toon moest de hele actie leiden en overall tegelijk zijn, terwijl de 'ongelukken' (boten stuk, helikopters kapot) de zaak nog extra bemoeilijkten. Er werd een wonder van toewijding en samenwerking verricht.

Ook het gebied van Lommertzen (Ararè) werd gevaccineerd. Toon moest een beroep doen op de osc te Agats, op de dokter en de verpleegsters, en hij moest Merauke bezoeken om meer hulp los te krijgen. Met van alles was hij bezig.

Tussendoor werden nog verblijven voor de verpleegsters gebouwd, later de woningen voor de catechistenfamilies.

1963

Op 1 januari 1963 nam de UNTEA Nieuw-Guinea over en van toen af werd West Nieuw-Guinea Irian Barat genoemd. Van de UNTEA kwam hulp. Pas in februari konden de verpleegsters teruggaan naar Merauke en Toon zelf pas in maart. In april kon de Asmat 'vrij van cholera' verklaard worden. Het aantal doden kon Van de Wouw niet exact bepalen. Hij schat dat het getal omtrent driehonderdvijfentwintig lag. Na alles bleek dat er bij de mensen een massa 'goodwill' gekweekt was voor de pastoor en de catechisten. Toon schrijft: 'Toen ik na een hele tijd weer eens in Ocanep kwam, kwamen alle mensen juichend op me toegelopen en geen enkele vroeg om tabak.'

Gabriël kreeg een vergoeding van de regering en Toon een ridderorde.

Met Pasen 1963 opende de Zending (TEAM) haar ziekenhuis in Pirimapun en maakte op dit feest propaganda tegen de Missie. De bevolking nam dit niet. Het Indonesische Bestuur belegde een tweede feest onder het motto: 'Jezus moet boven de organisaties staan'. Toon liet horen dat hij zich loyaal zou gedragen ten opzichte van de Zending en zijn catechisten dat ook zou leren, maar: '... komen rommelen in dorpen waar catechisten al een goede school bezaten, is verre van gewenst.' En hij had reeds veel catechisten!

Het 'gewone werk' ging door: een school in Simsagar, een nieuw dorp in Basim, een nieuwe kerk te Pirimapun. Te Basim opende hij een polikliniek voor zo'n driehonderd patiënten per maand. Hij maakte een catechismus in het dialect van de Kasuarinenkust, die gebruikt werd tot men Indonesisch kende. Tijdens een patrouille over zee verdrong hij bijna, en zag hij zijn prauw aan splinters slaan tegen de kust. In de dorpen stichtte hij vrede en soms moest hij de pijlen publiekelijk verbranden. De kalender meldt tournees in alle richtingen, steeds per prauw. Er kwamen nieuwe catechisten, voor wie huizen en schooltjes moesten worden gebouwd. Hij had echter voor die scholen totaal geen leermiddelen en maakte zelf leesplankjes.

Na lang wachten kwam in december zijn kleine motorboot en dat was bijzonder 'op tijd', want een darminfectie-epidemie bij kleine kinderen verspreidde zich over de dorpen. Met de hulp van de catechisten kon worden bereikt dat er slechts zes kinderen van de 472 behandelde gevallen stierven.

De overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesia bracht tijdelijk een tekort mee aan ruilmiddelen; het werk kon niet meer worden betaald, de sagofabriek moest stilgelegd. Onlusten staken de kop op. Wel toonden enkele Indonesische militairen hun goodwill door les te geven op de school in Pirimapun.

1964

De nieuwe boot... Toon maakte dagtochtjes met de catechistenfamilies om hen de vreugde van deze ervaring te gunnen. Lommertzen bracht in maart de eerste twee

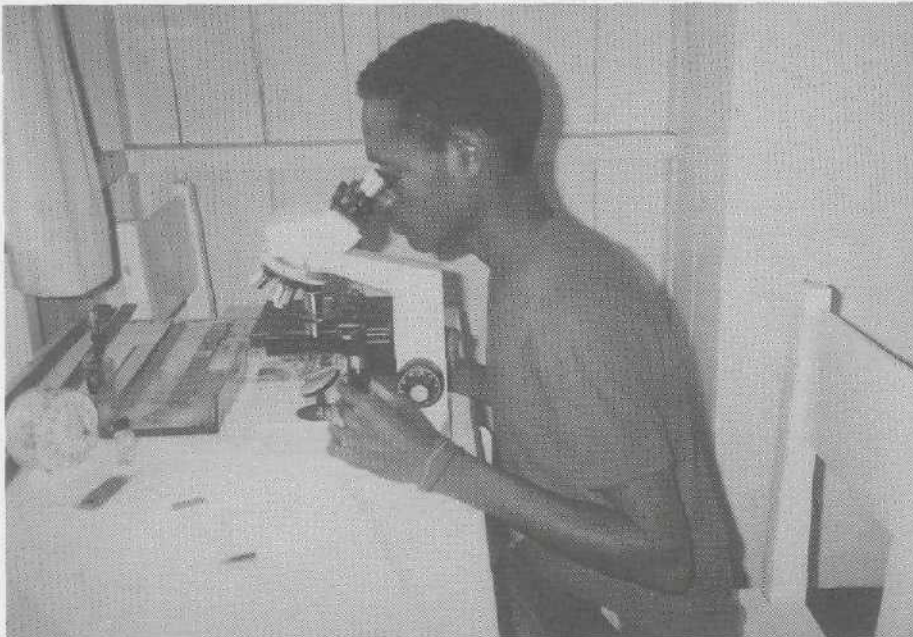
Muyu catechisten vanuit Képi. Het werk bleef: rondtrekken, zo nodig vrede stichten. Toon ging over zee naar Kimaam en kwam terug met een opgeleide dorpsverpleegster. Te Basim verhuisde de pastoor naar een hoger gelegen terrein, waar ruimte was voor de houtloods en het sagofabriekje.

Enkele getallen geven een indruk van de werkzaamheden:

- De Mappi-boot voer in dit jaar 943 uur.
- 255.000 Sagokoeken en 340 sagoblokken werden naar Merauke verzonden.
- 23 Catechisten werkten in 21 dorpen voor 1.636 kinderen.
- De polikliniek van Basim hielp in twee maanden 864 patiënten, met de hulp van plaatselijk opgeleide krachten.

1965

Eind 1964 ontstaat het onderwijsconflict. Agats krijgt vijftien gediplomeerde onderwijzers voor 'missiescholen', maar daarnaast de opdracht (aan de ambtenaren) 'openbare regeringsscholen' op te richten. Eén leerkracht, Petrus Harianja, (Javaan) werd naar Pirimapun gestuurd voor de katholieke school daar, maar de bestuursambtenaar eiste hem op voor de 'openbare' school. De schoolbeheerder te Agats (pater J. Smit osc) en de onderwijsinstanties van Jayapura en Merauke hielden vast aan de opdracht 'aangesteld voor missiescholen', maar het Bestuur verbood Zending en Missie een school te bezitten in Pirimapun. Toon moest naar Agats, en bereikte dat met veel moeite over woelig water. De KPS te Agats stemde in met de mededeling uit Merauke: 'Geen enkel schoolkind in Indonesia kan gedwongen worden naar een bepaalde school te gaan', maar op 25 januari gingen Bestuur en politie 's morgens voor dag en dauw naar het dorp Pirimapun en stelden daar de kinderen en hun

Tijdens de opleiding

ouders in een rij op, waarna zij naar de openbare school werden gebracht. De school wordt geopend, maar de kinderen van de andere dorpen blijven op de missieschool. Pater Smit geeft dit te Agats door aan Merauke. De KPS Fimbay beveelt daarop Smit – na discussie over deze zaken – naar de steiger te gaan en schiet hem daar dood (28 januari 1965). Berichten naar Merauke via de radio worden belemmerd, maar onmiddellijk komt er van Merauke bericht dat ambtenaren van het Bestuur en pater Zegwaard namens de bisschop (die in Muyu was) naar Agats zullen komen. Toon wil zijn boot ter beschikking stellen, vaart met groot gevaar naar Pirimapun, en krijgt opdracht met de hem achterop gekomen bestuursboot naar Agats te komen als zijnde 'subversief'. Hij hoorde later dat op die boot de benzine klaar lag om hem te verbranden bij zijn aankomst te Agats.

Maar intussen brengt een Missie-Cessna de ambtenaren en Zegwaard naar Pirimapun, waarna de waterplane van de Zending (MAF) hem en zuster Imelda naar Agats brengt. Ook Toon en Harianja bereiken Agats. De politie probeert Toon de dood van pater Smit in de schoenen te schuiven. Hij verdedigt zich heftig en men bindt in. Toon komt terug, maar uit Merauke komen de gouverneur en later uit Jakarta leden van de Volksraad en de jurist Vincentius da Costa. De zaak Fimbay wordt te Merauke afgehandeld. Fimbay wordt veroordeeld en gestraft.²⁷

De 'Kilo Oscar' (een Cessna) zal de gouverneur van Pirimapun naar Merauke brengen. Opgestegen, voelt de piloot gevaar en keert terug. Vijf schroeven van een cilinderkop blijken afgebroken. De 'Kilo Mike' brengt een mechanicien; de 'Oscar' blijkt onherstelbaar en wordt weggeschoven. De 'Kilo Mike' gaat op en neer naar Merauke. 's Avonds is het hoog water. De 'Kilo Mike' moet versleept worden van het vliegveld naar hogere grond en de 'Oscar' hoger onderbouwd met balken. Een maand later wordt een nieuwe motor ingevlogen voor de 'Oscar'. Mgr. Tillemans komt dan mee en te Bayun wordt een terrein bekeken voor de aanleg van een nieuw vliegveld, want de zee vreet dat van Pirimapun op. Voor Toon betekent dat een nieuw werkobject voor de mensen en hoe meer werk, hoe minder gevechten.

Op een dag in de meimaand werd Van de Wouw opgeroepen. Hij vertelt:

Het Bestuur zei dat ik een missieschool wilde bouwen te Pirimapun. Ik antwoordde: "Niet een school, maar een kerk." Het Bestuur stelde dat de catechist van Ocanep zich verzet had tegen de komst van de Zendingleraar aldaar. Ik antwoordde: "Dat begrijp ik, de Zending kwam nooit toen het er nog gevaarlijk was. Mijn catechisten gingen erheen en hielden stand, ook toen de kinderen niet naar school kwamen en de volwassenen hen geen voeding leverden. Ik zal hen zeggen: Verzet je niet tegen de komst van de zendeling, de bevolking zelf zal dat wel doen!"

Toon vermeldt verder voor 1965:

Een kerk gebouwd te Basim, te Pirimapun, te Aworket, te Byupis, te Kayirin en scholen te Basim en te Sinagat. Zijn aantekeningen hebben betrekking op:

- Bezoek aan catechisten en dorpsverzorgsters. Hij ziet de moed van een catechistenvrouw, die een te doden jongen achter haar rug opstelde.
Verplaatsing van catechisten om moeilijkheden met vrouwen en omwille van de afgunst van de groepen onderling 'wie de catechist had'.
- Bezoek aan de dorpen, vrede stichten, soms straffen door geen werk te geven; medische zorg, meenemen of ophalen van zwaar zieken voor verpleging te Basim.

27 Ordner correspondentie Asmat-Merauke 1965. Archief msc, Tilburg.

- Regelingen van hout, sagokoeken, het lossen en laden van boten.
- Gasten van OSC en MSC.
- Reizen naar Agats, naar Merauke (retraite).
- Reizen over zee door weer en wind, soms met pech aan de motor.
- Contact met het Bestuur, dat zich gepasseerd voelt en zegt dat er geen verlof gevraagd werd; het laat zich beïnvloeden door 'geruchten' of door het 'drijven' van de Zending.
- Contact met de Zending: goed met de dokter, moeilijk met de voorgangers.

Hij bereikt ook de Sawui bevolking, mensen aan de Boven-Kronkel. Toon schrijft hierbij:

De catechisten hadden het er extra moeilijk, omdat nog niemand iets van de Sawui taal kende. Gelukkig bleken de mensen zelf erg geïnteresseerd om Indonesisch te leren. Slechts in één dorp kwamen ook de meisjes naar school. Jammer dat op alle scholen met een minimum aan leermiddelen moest worden gewerkt. Schrijven bijvoorbeeld, werd geleerd op gladde stukken sagobladschede, met stukjes houtskool. Uitwissen gebeurde door het blad over de kroeskop te trekken!

1966

Eind januari vloog een slijpsteen uit elkaar en een deel daarvan sloeg tegen Toon's buik. Hij was een tijdje bewusteloos en had drie weken nodig om de wond te laten genezen.

In maart: vijf mensen op de terugweg van Basim vermoord door Naneu. De politie trad op, schoot op weghollenden, drie doden. De griep-epidemie in augustus en september verliep zonder slachtoffers, omdat de catechisten geleerd hadden wat zij moesten doen en de ernstige patiënten op tijd naar Basim gebracht werden.

In die jaren waren er vier dominees van het TEAM aan de Cookrivier. Zij overnachtten nooit in de dorpen en gaven geen tabak. Dat beviel de Asmatters niet, alleen in Pirimapun zelf sloot zich een groep meer definitief bij hun dominee aan. Het dorpie Aworket verhuisde al in 1963 naar Pirimapun, maar koos de overzijde van de Cookrivier als woonplaats. Deze mensen kwamen trouw naar Pirimapun ter kerke en de pastoor ging ook naar de overzijde, naar hun eigen kerkje. De dominee probeerde invloed bij hen te krijgen, maar de mensen van Aworket vroegen om katholiek gedoopt te worden om zo 'van verdere aandacht van de Zending verlost te blijven'. Zo dicht wonend bij de Bestuurspost en de politie, werd in dat dorp al zelden gevochten. De grotere schoolkinderen, die elke dag de rivier overstaken, ontvingen daar op de gesubsidieerde school een goede voorbereiding op het doopsel door de Muyu catechist. Toon besloot daarom in dat Aworket het eerste doopfeest te houden, voor 153 leerlingen. Andere dorpen wensten dat ook wel, maar de pastoor wist maar al te goed dat zijn catechisten zelf te weinig kennis hadden van de godsdienst, dat de kinderen te weinig Maleis kenden om godsdienstlessen te kunnen volgen en dat in de dorpen in het binnenland – ver van de politie – de vechtmoraliteit nog veel te sterk was. Hij was niet genegen spoedig tot dopen over te gaan.²⁸

Het gebrek aan ruilgoederen werd zo nijpend dat de catechisten slechts eens per maand een plak tabak konden krijgen en de groepen mensen van Basim om beurten de pastoor in leven moesten houden. Einde 1966 waren er:

28 Wouw msc, A. van de, *Bijdrage De Kasuarinenkust*.

25 scholen, 33 catechisten, 3 gesubsidieerde onderwijzers, 1744 leerlingen (1041 jongens en 703 meisjes).

1967

Toon had dus wel een zogenaamde open motorboot, maar geen beroepsmotorist. Enkele mannen leerden er wel aardig mee omgaan (bijvoorbeeld: één nam de golven met de grote teen aan het stuur, terwijl hij een shagje draaide), maar Toon moest wel aan boord zijn en als het gevaarlijk werd de leiding overnemen. Het volgende gebeurde:

Op 19 januari uit Ac over zee naar de monding van de Fayit, een afstand van tweeëneenhalf uur. De zee kalm, tot aan het Omadesepriviertje. Toen wind en regen; de lading toch maar wat verstouwd. Aan boord drie Kimaamse gezinnen met een paar kleine kinderen. Binnen het kwartier werd de zee wild. De rollers werden te hoog om op de zij genomen te worden, dus ertegenop de zee in, de golven huizenhoog. Soms een golf binnen, een zieke jongen moest hozen. Tegen één uur bij de Fayit, toen moest de draai genomen om de monding in te komen. De rollers van achteren joegen de boot uit de koers. Pas om half 3 gelukte het de monding binnen te komen, de handen van de stuurman waren flink ontveld. Toen we samen het dankgebedje baden, bulderde de zee nog achter ons. We hadden het gehaald!

Agats en Merauke raken in de maand maart zeer bezorgd als Toon op de afgesproken dag niet in Agats arriveert. Nadat Merauke verschillende keren via de radio een blind bericht naar Basim heeft gestuurd met het verzoek aan Toon om via Ac of Képi door te geven waar hij is, kan Toon pas na meer dan een week via Ac het bericht doorgeven dat hij vanwege de zware zee en na de ervaring van januari, niet heeft geprobeerd naar Agats te gaan.

Vanuit Basim is nog steeds geen radiocontact mogelijk, omdat de Indonesische regering heel moeilijk verlof geeft voor nieuwe missiezenders. Pas als het nieuwe vliegveld van Bayun klaar is, is daar kans op.

Dan komt in mei Gerhard Berning, een lekenmissionaris-bouwheer, en die begint te bouwen en doet dat jarenlang. 'Gait', een echte ouderwetse vakman, kon alles maken met zijn handen en met heel eenvoudig gereedschap. Bovendien was hij een consciëntieuze administrateur, tot op de spijker verantwoord. Gewoon op de klompen, goed in de omgang met de mensen, nooit een middagdutje, trouw aan zijn gebedstijden, in staat alleen achter te blijven als de pastoor op tournee was, dagen of weken. Zijn eerste periode liep van mei 1967 tot oktober 1970, zijn tweede van oktober 1975 tot mei 1982. Zo kwamen de betere kerken, scholen en catechistenwoningen tot stand.

Toon vertelt tussendoor dat een monster van een krokodil, met een kop van een meter lang, die in enkele jaren zevenenvijftig slachtoffers maakte aan de monding van de Kronkel, in juli 1967 eindelijk werd gedood. Ook deelt hij mee dat de motor van zijn cirkelzaag toen de vlammen eruit sloegen snel moest worden afgezet, maar dat de zaag wel zijn pink afsneed. De TEAM-dokter naaide de pink eraan. De chirurg van Wewak constateerde vervolgens dat de huid wel was aangenaaid, maar dat de pezen niet gehecht waren. De pink was voorgoed onbruikbaar... en Toon was een knap organist.

In dit jaar maakte Toon negen reizen naar Agats, en een naar Ararè. In september een Eerste Communiefeest in Basim, in november doopfeesten in Simagat en Sinagat.

1968

- Het vliegveld van Pirimapun wordt geleidelijk door de zee afgebrokkeld.
- Het werk aan het vliegveld van Bayun vordert; op 11 november slaagt de proefvlucht.
- Bij gebrek aan lectuur voor zijn catechisten, stencilt Toon zelf een boekje voor hen.
- Eén geval van tbc bij een Muyu catechist vereist een onderzoek van hen allen, waarvoor een dokter uit Jayapura overkomt.
- Berning bouwt voort. Antonia, Toons bijzonder goede helpster, huwt maar werkt door.
- Toon maakt de nodige reizen naar Agats, onder andere voor reparaties aan zijn boot.
- Te Tarew wordt in oktober het doopfeest gevierd van tweehonderddrieënveertig mensen.
- Op 5 oktober arriveert pater W. Lommertzen te Pirimapun om tijdens het verlof van Toon de Kasuarinenkust te bedienen.

Het eerste deel van deze *Bijdrage 1994* besluit met de mededeling dat op 23 november 1969 pater Alphons Sowada osc tot bisschop wordt gewijd en de Kasuarinenkust nu een deel wordt van dit nieuwe bisdom.

Vooraf schrijft Toon echter een zeer waarderend woord over het werk van zijn catechisten, afkomstig van het Frederik Hendrik Eiland en van de Muyu. Deze gebieden kenden landbouw. Dat gaf mogelijkheden in de dorpen, maar zij maakten ook mee dat hoog water hun tuin verwoestte. Zij waren voor hun onderhoud dan wel afhankelijk van hun dorp. Gelukkig wisten zij heel goed hoe zij strikken konden zetten om varkens te vangen. Er waren tijden dat de ruilartikelen erg schaars waren. Bovendien lag er in de eerste jaren de moeilijkheid van de taal, pas in de laatste jaren konden nieuwe catechisten beginnen met les te geven aan kinderen die al wat Maleis kenden. Er waren ook maar enkele dorpen met meer dan één catechist, in alle andere dorpen stonden de catechist en zijn gezin er alleen voor. De dorpen lagen ook te ver uiteen om bij elkaar op bezoek te gaan. De bindende figuur moest de pastoor zijn. De lezer van de 'Main data' zal wel de indruk krijgen dat Toon overal tegelijk wist te zijn. Die catechisten hebben de eerste tijd onder heel wat angst geleefd: ruzies in het dorp en moorden, ook tussen de dorpen, kwamen nog telkens voor. Toon moest er komen om de rust te herstellen. De hulpmiddelen bij het onderwijs waren erg primitief. Toon zelf hielp de catechisten niet alleen aan een goed huis, maar hij begeleidde hun schoolwerk door bij elk bezoek 'samen les te geven'. Het resultaat was plaatselijk verschillend, maar na enkele jaren waren er toch al kinderen die vlot konden lezen, schrijven en rekenen.

Daarnaast kwamen catechisten ertoe werk te organiseren in de dorpen (tuinen, planken zagen, zelfs sawa's aanleggen) om ook de volwassenen bezig te houden en iets te laten verdienen (geld vooral voor bijlen en messen).

Langzamerhand kregen zij ook enig gezag in hun dorpen, waardoor het hen mogelijk werd ruzies te voorkomen of vrede te stichten. Toen het onderwijs wat gevorderd was (Maleis geleerd) kon begonnen worden met godsdienstonderwijs. De eerste doopfeesten werden een feit. Onder deze catechisten zijn er die meer dan twintig jaar aan de Kasuarinenkust gewerkt hebben.

Het tweede deel van de *Bijdrage* vertelt het vervolg van het verhaal.

1970

Het verlof van Toon (november 1968-januari 1970) betekende voor hemzelf een grondige opknappbeurt in het ziekenhuis, maar voor de Kasuarinenkust betekende het de opzet van een 'ontwikkelingsplan' met behulp van CEBEMO.²⁹

Reeds tijdens de pacificatieperiode was gebleken dat werk, vooral als er mee te verdienen viel, met name voor de mannen het beste middel was om zich waar te maken ten opzichte van elkaar en bovendien ten opzichte van de vrouwen. Maar de Kasuarinenkust had veel dorpen. Op initiatief van CEBEMO werd een levensgroot project uitgewerkt, namelijk: houtbewerking (en vooralsnog zonder machines), visserij (drogen en zouten voor de verkoop) en landbouw (tuinen en sawa's). Daarbij een winkel om de mensen te leren met geld om te gaan. Dat was nodig voor de gezonde mensen. Voor de zieken was een hospitaal nodig, volledig met de faciliteiten van röntgen en donkere kamer. De hele opzet (met in- en uitvoer) vereiste een zeewaardige boot.

Toon kreeg met name vakkundige medewerking van dr. L. Veeger (vroeger zelf acht jaar arts te Merauke) voor het ontwerp van het ziekenhuis. Hij voorzag dat het wel even zou duren voordat ter plaatse het project van start kon gaan, en kocht alvast een tweedehands schaaftank met generator om Berning te helpen bij zijn bouwwerken. Pater Willem Lommertzen bleef en het gebied werd verdeeld. Lommertzen werkte vanuit Pirimapun, Van de Wouw vanuit Basim. Er was maar één Mappi-boot, vooral nodig voor de houtopvoer. Lommertzen gebruikte weer de prauw.

Hier geven we alleen de lijst van Toon's werkzaamheden naast zijn tournees:
februari:

Te Basim: de bouw van een grote houtopslagloods, tevens een werkplaats voor de komende schaaftank. De dorpelingen komen er werken.

maart:

Het vliegveld van Bayun moet bruikbaar gemaakt worden.

april:

Naar Jayapura om de nodige vergunningen voor het CEBEMO-project te verkrijgen. Bezoek van de nieuwe bisschop, monseigneur Sowada osc; met hem de dorpen af, met de benodigde festiviteiten.

mei/juni/juli:

Een griep-epidemie. De houtloodsen vol patiënten. De bouw van een 'mannenhuis' als voorlopig ziekenhuis. In Agats telt men ongeveer vierhonderd sterfgevallen. Aan de Kasuarinenkust is er alleen hulp bij de twee pastoors; gelukkig minder doden! Ziekenhuisje in Basim komt klaar; in de loop van de jaren wordt het bijgehouden en het is heden (1994) nog in functie.

In dat ziekenhuis kwamen patiënten uit verschillende, elkaar soms vijandige dorpen, naast elkaar te liggen. Het werd een plaats van verbroedering. Genezing na langere behandeling wekte dankbaarheid. Er was plaats voor 'iedereen'! Basim stond de

²⁹ CEBEMO: Centrale voor Bemiddeling bij Mede-financiering van Ontwikkelingsprogramma's, Oegstgeest, Nederland.

gasten en herstellende patiënten van elders toe in hun wateren garnalen, schelpen en vissen te verzamelen. Dokter Xander Batuna van Agats maakte een framboesia-tournee, gaf medische hulp, en verdiende als waardering van de osc een studie in Amerika.

augustus:

De schaaftank gearriveerd en dat betekende hout voor Berning, schoolbanken voor catechistenschooltjes. Voor die schooltjes een leesboekje gestencild en leesplankjes gemaakt. Een pastorie voor Bayun (de plaats voor het project) en de voorbereiding voor een zusterhuis aldaar. Daarbij zijn werkzaam: timmerlui van Muyu en Kimaam, afgestudeerden van de technische school van de Broeders in Merauke.

In deze tijd: avonden om Asmat verhalen bijeen te zetten, die later in Agats gepubliceerd worden in de *Asmat Sketchbooks*.³⁰

Telkens komen er bezoekers: van de National Geographic Magazine, een Japanse televisieploeg, broer Jan uit Celebes.

Pater Keller osc komt tijdelijk voor Bayun. Berning wordt benoemd voor Kimaam. Hij zal terugkomen wanneer er een begin gemaakt kan worden met het project.

december:

Een nieuwe epidemie: alle catechisten moeten worden voorzien van medicijnen en via hen dienen alle ouders ervan te worden overtuigd hun zieke kinderen zoveel mogelijk te laten drinken. Nu vermeldt Toon ook met name 'Antonia', zijn huishoudster, die 'met een beetje hulp zichzelf lezen en schrijven leerde en ziekenverzorgster werd tot op de huidige dag' (1994).

1971

Het vliegveld van Pirimapun is op tweehonderdvijftig meter na weggeslagen; het wordt nog voor het laatst gebruikt door piloot Tom Benoit om broeder Mark Grundhoefer osc in en uit te vliegen. Deze kwam even de lichtmotor nakijken. Maar het vliegveld van Bayun was gereed, en daar zou het project komen.

Basim wilde een sagolarvenfeest vieren als inwijding van een nieuw feesthuis, maar feesthuizen werden door de regering niet toegestaan.

Toon gaf de dorpschouwen verlof om het feest in het 'ziekenhuis' te houden. Dit ziekenhuis zag er toch al uit als een soort feesthuis met veel vuurplaatsen voor alle families, die tijdelijk met hun zieken daar verbleven voor de behandeling. Het was voor de dorpsmensen een hele belevenis om eindelijk weer eens een lang feest voor te kunnen bereiden, en de oude dorpschouwen konden ook weer eens een voornamen deeltaak van hun vroegere functie uitoefenen. En... eindelijk kwam er echt weer eens wat leven in de brouwerij. Het was een genot om te zien hoe het hele dorp opleefde toen het zich maandenlang kon bezighouden met alles rond de voorbereidingen van dit feest.

Gedurende de eerste maanden werd in Basim, dichtbij de pastorie en het ziekenhuis, een huisje gebouwd voor de gezinnen van de twee vrouwen die bij de ziekenverzorging betrokken waren.

30 Een serie publicaties van studies over de Asmat, het *Asmat Sketchbook*, verzorgd door Fr. Trenkenschuh osc. Archief msc, Tilburg.

De westerstorm spoelde een aluminium vletje aan, dat met een buitenboordmotor zeewaardig bleek. Lommertzen kreeg een polyester boot.

april:

Reis naar Mindiptana (63 uur heen, 48 uur terug) om twee Muyu gezinnen van catechisten na vijf jaar een vakantie te gunnen en een bootlading pisangstruiken mee te brengen van de variëteiten die de Kasuarinenkust miste.

De Zending (TEAM) verplaatst haar ziekenhuis van Pirimapun naar Senggo aan de Boven-Eilandenrivier.

augustus:

Bezoek van dr. K. Günther, die door de Universiteit van Heidelberg was uitgezonden om een onderzoek te doen naar de paradijsvogels in het Asmat gebied. In een van de dorpen aan de Basimrivier slaagde hij erin een film te maken van de paringsdans van deze prachtige vogels. Op verzoek van monseigneur Sovada begeleidde Toon samen met pater Zachmann van Yaosekor Günther naar de Brazzarivier, die zij zo hoog mogelijk op wilden varen richting bergland. Na twee dagen varen, wees de hoogtemeter aan dat ze al 200 meter boven de zeespiegel zaten. Maar toen zij de derde dag 's morgens weer verder wilden varen, bleek dat zij op de keien lagen, wat een hele opwinding teweeg bracht onder de Asmatters die als helpers mee waren gekomen. Die hadden namelijk nog nooit andere stenen gezien dan hun stenen bijlen en liefst hadden zij de hele boot volgegooid met al die kostbare keien!

Ofschoon zij twee weken boven aan de Brazza bleven, bleek het niet mogelijk blijvend contact met de mensen te krijgen, omdat die verschrikkelijk bang waren en na enig contact steeds weer gauw weg liepen. Na twee weken kwam de expeditie dan ook terug naar Agats.

Op een tweede tocht ging Toon niet mee; er was al teveel tijd verloren gegaan. Er moesten klappers aangeplant worden in de dorpen aan de Fayit en de Kronkel (honderd per dorp) en in Bayun werd een hele klappertuin aangelegd om op die manier het terrein dat voor de bouw van ziekenhuis, zusterhuis, school, kerk en pastorie zuiver was gemaakt, veilig te stellen. Er bleven namelijk steeds geruchten de ronde doen dat Bayun een gouvernementshoofdplaats zou worden ter vervanging van de post Pirimapun.

Waar het mogelijk was, werd begonnen met tuinen (de dorpen bovenstreams) en de aardappels waren steeds welkom in Agats voor de internaten. Bij Basim werd aan de overkant van de rivier een varkensdorp geopend met witte varkens. En als er weer biggen waren, dan werden die uitgezet in de dorpen, waar de dorpslui ze opfokten. Als de varkens groot genoeg waren, werden ze naar Agats verscheept. De mensen verdienden er geld aan.

Elders werden balken en planken gezaagd, maar het vijlen en het zetten van de zagen en het afschrijven moest hen nog wel geleerd worden. Omdat bepaalde dorpen overzee langs vijandige dorpen moesten varen, kwam de export neer op de boten van de pastoors. Dat betekende: ter plaatse afbetalen en dat eiste weer: toko-spullen meenemen, elke keer.

Bayun kreeg een betere pastorie en een huis extra voor een catechist (de man voor tuinaanleg als opzichter) en bij het vliegveld werd gewerkt aan de drainage, ook van de projectplaats. Dus werk voor de mannen! De kps van Agats kwam en dat was de

kans om het terrein voor het project te bepalen. De afspraak werd: het gouvernement zou elders zijn centrum opzetten. En dat geschiedde!

1972

Reizen en trekken, op en neer naar Bayun in verband met Cessna-vluchten. Er kwam eindelijk een radiozender voor Basim zelf.

Bezoek van dr. Lang, antropoloog.

Opnieuw besteedt Toon aandacht aan het kaartsysteem in de dorpen. Catechisten vergeten nogal eens geboorten en sterfgevallen te noteren. Tussendoor een opslagruimte gebouwd in Basim, voor de import van de projectgoederen, en de export van de producten van de Kasuarinenkust (in september twee ton sago en aardappelen).

september:

Naar Merauke voor de bisschopswijding van mgr. J. Duivenvoorde. De terugvlucht mislukte: in de droge tijd was er zoveel rook in de dorpen dat de piloot Bayun niet kon vinden. Pas 17 oktober thuis.

november en december:

De Keiees Sarkol helpt bij het opzetten van een nieuwe pastorie te Basim, die een echt aluminium dak zal krijgen. Met zijn eigen werkvolk en timmerlui maakt Toon daarna het gebouw af en er wordt meteen ook maar een grotere motorkamer opgetrokken en een woning voor de twee timmerlui uit Kimaam.

december:

De nieuwe dominee van de RBMU (Region Beyond Mission Union) vestigt zich in het dorp Kamur, waarheen ook de regering verhuisd was. Anders dan zijn voorgangers van het TEAM zoekt hij contact en hij maakt geen bezwaar dat in Kamur ook een katholieke kerk gebouwd wordt.

1973

januari:

De zee onrustig; Pirimapun een eigen zender; beter contact met Lommertzen.

februari:

Bezoek van de Provinciaal osc. Op 11 februari komt het schriftelijk verlov voor het project. Het bisdom Agats stelde zich garant, maar Toon, als de manager, had de zorg.

maart:

Ex-koning Leopold van België op bezoek. Het 'zwaardere' vliegtuigje kwam bij de landing vast te zitten in de modder, en werd onder luid gejoel op het droge getrokken. Bij het vertrek bleek het vliegtuig echter overladen te zijn; weliswaar kwam het los, maar op klapperhoogte gekomen viel het zomaar pardoës uit de lucht en bijna sloeg het op het eind van het vliegveld over de kop toen het neuswiel in de sloot terecht kwam, maar gelukkig viel het toch weer terug, omdat de twee andere wielen al te diep weggezakt waren in de modder.

Omdat het binnen enkele uren vloed zou worden, moest met man en macht gewerkt worden om het toestel, dat tot zijn buik in de modder zat, weer op de runway te

krijgen. Vanwege de bouwerij in Bayun waren er gelukkig genoeg balken en planken beschikbaar en zodoende werd de klus nog tijdig geklaard. De volgende dag vertrok het tweemotorig vliegtuig zonder passagiers, en de Missievliegerij (AMA) stuurde een Cessna om de passagiers op te halen.

april:

De nieuwe pastorie in Basim is klaar; een groots sagolarvenfeest wordt gevierd.

mei:

Bezoek van pater J. Groenen msc, assistent-generaal, met pater N. Akerboom msc uit Tilburg. Even naar Pirimapun.

juni:

Toon gaat naar Jakarta. Met alle hulp van broeder W. Duisters worden er inkopen gedaan voor het project. De msc zorgt voor de afwikkeling van de betalingen en de verzending van de goederen. Ook de msc Merauke (broeder P. Kok) verdient alle lof en dank voor de 'belading van de boten voor Basim'.

augustus-november:

Acht bezoeken van een luxe schip te Basim, met elke keer tussen de vijftig en negentig toeristen. De mensen verkochten hen etnografica, maar het dorp Ocanep was afgunstig. Het daagde Basim uit het op zee uit te vechten. Toon erheen. Eenentwintig prauwen komen zijn prauw tegemoet. Snelhoorns weerklinken, kalk gaat de lucht in... tot zij de pastoor zien. Samen roeien zij verder tot aan de monding van de Ocanep-rivier. Daar stapt Toon over in een van de prauwen van Ocanep en de prauw van Basim wordt naar huis gestuurd. Omdat naderhand bleek dat de bemiddelingspogingen toch nog niet het beoogde resultaat hadden, moest Toon de politie in Agats om hulp vragen. Deze ging weliswaar vergeefs naar Ocanep (iedereen was al weggevlucht voordat de politie het dorp binnenkwam), maar achteraf bleek deze expeditie toch succes te hebben gehad, want na tien dagen kwamen de hoofden van Ocanep naar Basim en werd er vrede gesloten.

oktober:

De leider van Toon's houtbedrijf wordt door het H.P.B. aangesteld als het nieuwe dorpshoofd van Basim en dat is een gevoelig verlies.

december:

Bouw van het zusterhuis en een woning voor de timmerlui te Bayun in verband met het project.
Een kanaal van twee kilometer wordt tussen Fayit en Kronkel gegraven.

In dit jaar heerste er (behalve het incident met Ocanep) algemene vrede en rust, de vrucht van het feit dat er werk was.

1974

Eerst een griep-epidemie, en op de eerstvolgende patrouille daarna krijgt Toon een aanval van acute artritis. Dit kost uiteindelijk even een reisje van een week naar Jayapura. In april gaat Lommertzen op verlof. Toon krijgt hulp van de osc te Agats.

Voorlopig heeft hij slechts tijd de administratie van het project bij te werken van al wat er al liep: hout, visserij, toko, aanschaf materialen, verslagen voor CEBEMO. (De uitvoer van vis per vliegtuigje vereiste plastic zakken en de controle van het product, namelijk: bij-roken, bij-zouten.) Administratie betekende ook: betalen van het werkvolk en hen leren het geld te besteden. Een nieuwe timmerman moest worden afgehaald in Badé.

Sawa's aanleggen achter Basim bleek mogelijk, maar toen daarvoor een flink stuk bos was schoongemaakt, zag Toon dat er 'veel meer werk' geboden kon worden als in plaats van de sawa een vliegveld aangelegd zou worden.

Het vliegveld te Bayun was indertijd opgehoogd met zand en schelpen, maar hier in Basim was alleen maar modder voorradig waarmee de zaak opgehoogd zou moeten worden. Voor wat de eigenlijke runway betreft: die kreeg over de hele lengte eerst een dek van bomen die naast en achter elkaar werden neergelegd en daarop werden dan pas de lagen modder aangebracht.

Aangezien het te bezwaarlijk werd steeds weer de bouwerij in Bayun te gaan controleren, besloot Agats een lekenmissionaris, Dennis Mckernan, naar Bayun te sturen. Achteraf bleek de man niet voor dit werk geschikt te zijn en werd hij eigenlijk een 'blok aan het been'.

In november kwam Lommertzen weer terug.

1975

Naar Jayapura om het jaarverslag van het project op tijd klaar te krijgen.

Tot nu toe was er aan de Kasuarinenkust maar één gesubsidieerde school, namelijk de katholieke school te Pirimapun.

In februari werd beslist dat Basim een Inpres-school³¹ zou krijgen. De bouw van deze school werd toevertrouwd aan de werkgroep van de Missie in Basim, onder leiding van een Muyu timmerman en onder toezicht van de pastoor. Voor de werklui was dit een mooie gelegenheid om wat meer vaardigheid op te doen.

In april kwam de zeewaardige boot, de 'Safan', voor het project, gebouwd onder supervisie van confrater Th. Deuling in Ujung Pandang, overzee, samen met vier Mappi-boten, naar Agats gebracht. Daar stond Toon op de steiger, maar van de Kruisheren was niemand aanwezig, terwijl drie van de vier Mappi-boten die Deuling in konvooi over zee had meegebracht, toch voor het bisdom Agats bestemd waren. De vierde boot was voor Merauke.

Hierna ging Toon op verlof. Pater Remmerswaal osc verzorgde het ressort. Zijn administratie was tot in de puntjes in orde. In oktober kwam Gait Berning terug, in december ook Toon zelf.

1976

februari:

In de maand februari kwam de projectboot 'Safan' voor het eerst in Basim vanuit Merauke. Tot dan toe werden alle spullen voor Basim in Agats gelost, van waaruit ze dan met Mappi-boten verder werden getransporteerd. Vaak waren die reizen overzee met zwaar beladen Mappi-boten niet zonder gevaar; vooral de oversteek van

31 Inpres-school: school van de regering, openbaar onderwijs.

de twee Eilandenrivieren leverde dikwijls grote problemen op. De 'Safan' kon echter de rivier de Fayit zelf binnenvaren en leverde dus de spullen voortaan voor de deur af. Wel moesten de steigers verstevigd worden, speciaal hout aangevoerd en palen van tien meter 'even geplaatst'. Toezicht van Toon was noodzakelijk om ongelukken te voorkomen.

maart:

Berning legt de spanten voor het dak op het ziekenhuis te Bayun. Toon erkent: 'Toch iets anders dan mijn eigen timmerlui konden. Dit was yakwerk.'

april:

Aankomst van de eerste Keiese zusters M.M. (Maria Mediatrix) te Bayun. Het hele dorp stond aan de monding van de Kronkel toen de Mappi-boot aankwam. De twee zusters schrokken zo van deze wilde uitgelaten menigte, dat zij bijna niet van de boot af durfden. Voorlopig had Toon de regelmatige zorg voor hen erbij.

Ondertussen was het plaatsje Kamur, een eenheid van drie protestantse kampongs, verheven tot de bestuurspost, gelegen aan de kop van de Kronkelrivier. De camat (bestuursassistent) verwachtte een Inpres-school en ook samenkomsten van de katholieke dorpen op deze hoofdplaats en hij stond erop dat er ook een katholieke kerk zou komen (hij zou het zink voor het dak leveren).

Omdat de aanwezige schaaftank het werk niet afkon, stond CEBEMO de aanschaf toe van een vlak- en vandiktebank, en een cirkelzaag met motor. Deze kwamen in oktober 1978 aan. Er was toen twee jaar op gewacht.

Een pijl van een gevecht te Basim kwam bij Toon, de vredestichter, in de voet terecht. De vijand vond dat verschrikkelijk en betaalde met spullen en geld hun pastoor af. Toevallig kwam juist een groep toeristen aan te Ac, waaronder een chirurg. Deze haalde de pijlpunt uit de wreef. Toon liet dit stukje hout aan de pleegvader van Antonia zien. Deze greep het, stak het in zijn mond, vermaalde het en slikte de brokstukjes door... uit medelijden.

De 'Safan' voerde goederen aan van Merauke en voerde bomen af naar Merauke. Inkomsten voor de mensen, maar heel veel werk voor Toon.

Basim vocht een robbertje op het strand, om dan vrede te sluiten met Tambor, maar ondertussen brandde een deel van hun dorp af. De overwinnaars kwamen in het donker 'met stille trom' naar huis.

In december slaagde de testvlucht op het vliegveld van Basim, waar 11.000 kubieke meter modder 'allemaal met de hand was aangebracht'.

1977

januari:

Pater L. Mraz osc wordt pastoor van Bayun en de Boven-Kronkel. Omadesep komt bij Toon.

Een heel moeilijk dorp, het grootste, wel vroeger vanuit Ac gedoopt, maar heidenser dan mijn ongedoopten. (Ongelimiteerd papisy maakte tientallen huwelijken stuk.) Hun zielen naar Basim brengen betekende: langs de aartsvijand Ocanep varen.

Het pastorietje en de Inpres-school worden verbeterd.

De beslissing niet spoedig te dopen aan de Kasuarinenkust bleek de juiste. Niet alleen was het godsdienstonderricht van de catechisten zwak, de dorpen zelf bleken

bij het toegestane 'uitvechten van geschillen met stompe wapens' niet los te komen van de gewoonte oude vetes te mengen met de afweer tegen nieuw onrecht.

februari:

Weer gaat Toon naar Jayapura voor de verslagen. Broeder Jozef osc komt naar Bayun, tuinder, en weldra kippenboer. Weer cholera, maar geen infuus voorradig, veel sterfgevallen, maar minder dan in 1962.

mei:

Aankomst te Byupis, waar Toon een lange tijd niet geweest was. Uit de boot op de schouders genomen, vriendelijk gebeten en gewreven, werd hij middenin het dorp op een matje neergezet. Dat betekende: 'excuus voor onze fouten, maar kom eens vaker!'. Dit 'ritueel' overkwam Toon ook elders ..., 'maar ja, er was zoveel te doen'.

juni:

Docent Macu (STFT Abeपुरa) op bezoek om de catechisten bij te scholen.³² Zeer nuttig en bij hen zeer welkom.

juli:

Bezoek van een Frans filmpaar; moeilijkheden in Ocanep.

augustus;

Bezoek van een Skandinavische toeristengroep. Voor de dorpen een kleine bron van inkomsten (ethnografica en feestjes). Een afgestudeerde van de STFT kwam als catechist voor Kamur, weinig actief. Vier dorpjes aan de Fayit kwamen bijeen rond een Inpres-school te Pibata. Ook kwamen twee dorpen bijeen bij een Inpres-school aan de Boven-Kronkel. Een oudere Keiese timmerman kwam helpen bij de afwerking van de kerk te Kamur.

oktober:

Naar Merauke. Gebleken was dat de 'Safan' meer last dan voordeel opleverde en beter verkocht kon worden. Dat gebeurde. Toon geeft daarvoor achteraf de volgende verklaring. Inderdaad was er in die jaren bijna geen bootverbinding tussen Merauke en Agats, en daarom eiste CEBEMO bij de opzet van het project voor de Kasuarinenkust een zeewaardige boot. Toon zelf verzette zich tegen dit plan omdat de droeve ervaring in het verleden had bewezen dat het voor de Missie onmogelijk was een boot te exploiteren. Van het begin af aan maakte de havenmeester in Merauke moeilijkheden: al waren alle goedkeuringen met alle instanties vooraf geregeld, hij wist daar nooit iets van. De secretaris van de bisschop in Merauke, die bereid was om de zaken rond de 'Safan' te regelen, heeft heel wat onverkwikkelijke gesprekken op de kantoren te Merauke moeten meemaken.

Na een jaar bleek al duidelijk dat de boot, hoe goed ook benut, financieel niet rendabel viel te maken. Ook in de twee volgende jaren moesten Merauke en Agats een bedrag bijpassen dat evengroot was als de aanschaf destijds. CEBEMO erkende dat de 'Safan' voor Zuid Irian Jaya geen haalbare kaart was. De boot mocht worden

32 STFT: Sekolah Tinggi Filsafat Teologi.

verkocht om de tekorten te dekken. Een Chinese firma nam de boot over, maar de havenmeester eiste 'een nieuwe bodem', en dat, schrijft Toon,

terwijl de boot maar goed drie jaar had gevaren en al een dokbeurt in Makassar had gekregen. Het was tragisch om in Merauke op de werf de bodemplaten te zien liggen die van betere kwaliteit waren dan die waardoor zij zouden worden vervangen.³³

december:

Een weduwnaar bracht zijn drie kinderen naar Basim en dat werd het begin van een kostschooltje, waar naderhand veel baby's bij kwamen van wie de moeder gestorven was bij de bevalling.

1978

januari:

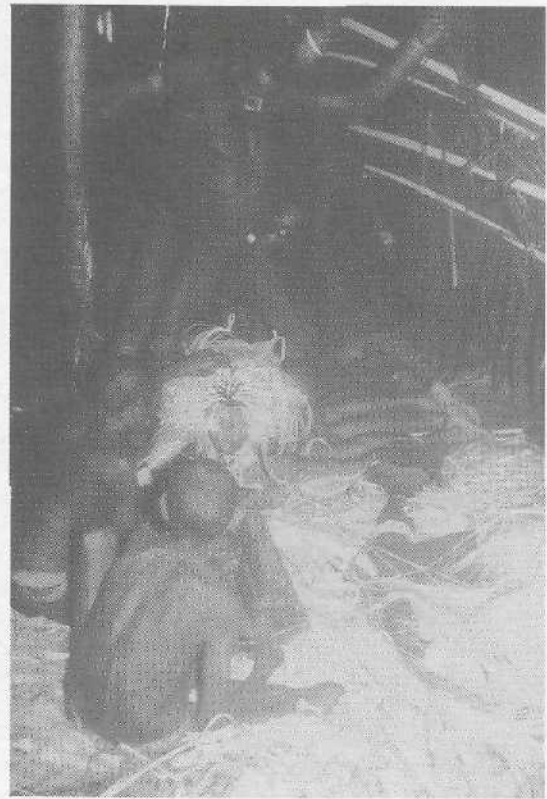
In het begin van de maand januari kwam het schoolhoofd voor de Inpres-school te Basim aan. Met de drie onderwijzers die al eerder gearriveerd waren, was er nu een volle bezetting voor de school. Dit gebeurde allemaal juist op tijd, want dit jaar zou het zilveren jubileum van de Missie te Agats gevierd worden en bij de eerste bijeenkomst waar over dit feest gesproken werd, was overeengekomen dat het een feest zou zijn waarbij de mensen hun dankbaarheid zouden tonen voor alles wat de Missie voor hen had gedaan.

Voor wat Basim zelf betrof, daar zou met man en macht worden gewerkt om voor de datum van het feest een nieuw kerkgebouw klaar te hebben.

Op 5 februari werd in Agats het eigenlijke feest gevierd en pater Zegwaard was hiervoor uitgenodigd als de stichter van de Missie te Agats.

Met Pasen werd voor het eerst de nieuwe kerk van Basim in gebruik genomen en werd ook het eerste doopfeest van honderdveertig schoolkinderen gevierd. De zang was verrassend, de hoofdonderwijzer bleek zeer muzikaal te zijn.

Het jubileumfeest had plaats van 1 tot 10 april. Hoogtepunt van deze viering was het grote adoptiefeest, dat werd gehouden tus-

Het adoptieritueel

33 Wouw MSC, A. van de, *Brief aan J. Boelaars msc*, Tilburg, 27-5-1995.

sen de verschillende dorpen van de parochie en dat het teken moest zijn dat er van nu af aan 'vrede' zou zijn en dat men voortaan ongewapend van dorp naar dorp zou kunnen reizen.

Op de morgen van de eerste feestdag was er een bijeenkomst met alle onderwijzers en catechisten. Na de middag werd het grootse adoptieritueel gehouden. Over de rijen mannenruggen, tussen de benen door van de adoptieve ouders, schoven de geadopteerden, om bedekt met de rokken van de vrouwen als borelingen uit de tunnel te komen en ontdaan te worden van de 'vliezen'. De navelstreng werd afgesneden en men werd opgetild en rondgedragen onder een 'wiegelied' bij de trommen. De mannen kregen een boogje met pijltjes, de vrouwen de 'knijper' (vuurtang). Ieder van hen riep daarbij de naam van de clan waar hij of zij nu lid van werd. De sago met larven werd rondgedeeld en een yell besloot de plechtigheid. Het aantal baartunnels was zo groot dat het halve vliegveld ermee overdekt was.

De volgende dag: de Eucharistieviering met daarna het defilé van alle schoolkinderen van de verschillende dorpen. Ondertussen waren echter de volwassenen verdekt opgesteld achter de huizen. Pas toen het defilé ten einde was, kwamen ze onder luid feestgejoel tevoorschijn om hun geschenken aan de bisschop aan te bieden. Van verschillende dorpen sjouwden de mannen allemaal met planken op hun schouder. Van andere dorpen hadden de vrouwen mooi opgesierde tassen op de rug waarin duizenden kilo's sago. En het dorp Basim zelf had een levensgrote maquette van de nieuwe kerk gemaakt, die zij zo hoog mogelijk boven hun hoofden de lucht in staken. De kustdorpen Yab en San Tambor hadden zoute vis en de houtsnijders van Ocanep droegen kleurige schilden en ander snijwerk. De trommen werden gebeukt. Nooit waren er zoveel mensen in vrede bij elkaar geweest. Na het feest bleek dat men vaker bij elkaar op bezoek ging en dat als er zieken naar Basim moesten worden gebracht, men ongewapend vanuit het dorp kon vertrekken.

In Bayun ging Gait Berning verder met de bouwerij en vandaar dat het in Basim rond de zaagstellingen en in de werkplaatsen dag in dag uit gonsde van de bedrijvigheid.

Gait had altijd liefst een paar gebouwen tegelijk onder handen, maar al het hout daarvoor moest van Basim komen. Gelukkig was echter ondertussen vanuit Holland het bericht gekomen dat ter ondersteuning van het project enkele machines onderweg waren. Bij Misereor klopte Toon aan voor de bouw van een doktershuis, in de hoop dan een dokter voor het ziekenhuis te kunnen aantrekken, waar tot dan slechts één Keiese zuster/verpleegster werkzaam was. Bovendien zou een dokter dan ook de functie van medisch coördinator voor de Kasuarinenkust van Toon over kunnen nemen. Nadat pater Mraz weer teruggekomen was van verlof, ging enkele maanden later pater Lommertzen weer weg. In plaats van Bayun moest toen de parochie Pirimapun er weer bij genomen worden. Omdat pater Lommertzen echter op 3 oktober was vertrokken, kwam er van geregeld patrouilleren niet veel terecht. Op het einde van het jaar begonnen de westerstormen en dan was het moeilijk om op tournee te gaan. Maar te Basim had Toon werk genoeg.

Eind 1978 waren er twee afgestudeerden van de Theologische Hogeschool (STFT) van Abepura in de parochie. Een van hen was al enige tijd werkzaam als catechist in een dorp dichtbij Kamur, van waaruit hij ook Kamur zelf bediende. En de tweede, die een Asmatter was, bleek toch nog heel wat tijd voor zijn aanpassing aan de situatie nodig te hebben, zodat de voorbereiding van het eerste doopsel voor volwassenen uitgesteld moest worden. Later zou dit nog eens uitgesteld moeten worden, toen in

de tweede helft van 1979 de Kasuarinenkust betrokken raakte bij het aankappen van hout voor export. Hierdoor was er veel uithuisigheid, en ook nogal wat onrust. De houtaankap was in die tijd namelijk niet vrijwillig, maar erger was dat vanaf het begin wel duidelijk was dat het hout van de hele Kasuarinenkust helemaal tot Ac gebracht moest worden, notabene overzee!

Toen Lommertzen terugkwam van verlof, ging Toon naar Holland.

1981

Terug van verlof kon de voorbereiding van de doop van de volwassenen beginnen, maar ieder geval werd op de eigen verdiensten bekeken. Het begon met het dorp Byupis aan de Fayit. Alleen getrouwde stellen die voldoende Indonesisch kenden en al jaren hadden doorgebracht op de school van de catechist, kwamen in aanmerking. De voorbereiding gebeurde zeer intensief door de bovengenoemde STFT-er, de Asmatter Amatus. Dit doopfeest werd gevierd als een 'adoptieritueel'. Het dorp werd gewekt door de trommen. Ieder sierde zich op, de dopelingen in lange afhangende tressen van uitgeplozen sagoblad. Zo werden zij naar de kerk geleid en daar kropen de dopelingen tussen de benen door van hun 'peetouders', waarna zij van die ouders onder het inwrijven van het hoofd met sago, hun christelijke naam ontvingen. Over die hoofden vloeide het doopwater, gevolgd door het overreiken van een boog met pijltjes aan de mannen en een vuurtang aan de vrouwen (symbolen van hun voornaamste taken in het leven). Het geheel werd afgerond met het omhangen van de rozenkrans, symbool van het gebed in hun christelijk bestaan. Zij werden daarop 'gewiegd' onder de bepaalde zang bij het trommen, als uiting van vreugde van allen bij zoveel volwassen dopelingen. Hierna gingen de feestelingen rond om de sagostaven te laten afhappen, waarna zij vervolgens naar de rivier werden geleid, waar de mannen een eerste pijl over de rivier schoten en de vrouwen met de vuurtang tegen een paal sloegen. Bij deze handelingen riepen zij allen hun nieuwe naam uit, om nu als christen bekend te staan in hun dorp.

Een tweede feest volgde in december.

1982

Pater Mraz werd opgevolgd door pater Bob Baudwin, van het Instituut van Mary Knoll. Gait Berning vertrok, een groot verlies; hij keerde terug naar Kimaam waar hij in 1989 stierf. Ook dokter Sudanto, die ruim twee jaar in het ziekenhuis van Bayun had gewerkt, vertrok nu. Pas in 1990 kwam zijn opvolger. Dit betekende dat de zorg voor de medische coördinatie voor heel de Kasuarinenkust weer op Toon neerkwam.

De situatie was nu zo, dat in bijna alle dorpen een Inpres-school met een of twee onderwijzerswoningen gebouwd was... met een zinken dak. De kerkjes van bosmateriaal deden wel armelijk aan. Na Byupis begonnen ook andere dorpen om een doopfeest te vragen, maar Toon had er geen haast mee. Hij schrijft:

De volwassenen hadden inderdaad behoefte aan bijzondere belangstelling, maar zij zaten niet precies te wachten op meer godsdienstondericht. Waarom zou je met doopvoorbereiding beginnen als de doorsnee volwassenen nog zo graag bij alle gevechten en oorlogen van de partij wilden zijn? Langzamerhand was ik persoonlijk ervan overtuigd dat het niet juist was om deze mensen niet alle tijd te gunnen om van hun harde, vaak mens-onvriendelijke levenswijze af te komen. Per slot van rekening kun je de waarde van de naastenliefde ook alleen maar aanleren en doen respecteren door het voor te doen en dan langzamerhand te gaan proberen het samen te doen.

Maar de omstandigheden waren al enigszins gewijzigd. Er was veel werk gekomen en gezamenlijk werk van verschillende groepen; voor zieken van het eigen dorp moest men opkomen door hen naar Basim of Bayun te brengen. Dit eiste 'vrede' met de dorpen waar men langs moest varen en welwillendheid bij de gastdorpen om bijvoeding voor de zieken te laten zoeken in hun gebied. De sfeer begon te veranderen.

Het dorp Yaptambor had nog geen Inpres-school, maar een bekwaam catechist (een Kimamer). Daar werden èn volwassenen èn schoolkinderen gedoopt. Als klein dorp had het ook geen vechtraditie.

Kort daarop ging Toon naar Képi, terug met broeder Thieu van de Mortel, die de schaaftank en het oude Deutz-aggregaat kwam ophalen. Toon had voor zijn project nieuwe machines gekregen. Ook had hij weer tijd nodig om een filmploeg te begeleiden.

1983

De derde cholera-epidemie. Gelukkig waren er minder slachtoffers, maar wel was intense bemoeienis nodig met het infuus voor de patiënten in Basim. Opvallend was het begrip bij de mensen. Zij hadden bij voorafgaande epidemieën de zorg van de pastoor al meegemaakt en wisten nu zelf wat hen te doen stond. Maar niet overal liep het even vlot. Omadesep wilde wel een kerk, maar gratis hout zagen lag hen niet en het dorpshoofd deed vaak moeilijk. Het werd een langdurige zaak.

In het begin van het jaar was pater Alo Setiit osc, de eerste Indonesische Kruisheer die in Agats gewijd was, naar Basim gekomen om enkele maanden 'stage te lopen'. Samen met verschillende onderwijzers bereidde hij de eerste groep volwassenen voor op het sacrament van het vormsel. Monseigneur Sowada osc kwam dit op 27 maart toedienen.

Ondertussen was men ook begonnen met de laatste voorbereidingen voor het doopsel van de oudere volwassenen van Basim. Al maandenlang was men in de feesthuizen bezig met het maken van bisy-palen. Elk van de twee dorpshelften had één bisy-paal gekapt, waaraan men niet één, maar twee luchtwortels had laten zitten. Zodoende was het mogelijk om als hoofdfiguur bovenaan de bisy-paal Christus aan het kruis uit te hakken, terwijl dan daaronder enkelen van hun eigen voorouders werden uitgebeeld. De andere bisy-palen stelden alleen maar hun eigen overledenen voor.

Op de dag van het doopfeest werden al deze bisy-palen feestelijk naar buiten gebracht en op het kerkplein op de daarvoor gereed gemaakte stellages gelegd.

Na de doopplechtigheid in de kerk werden eerst de twee bisy-palen met het kruis in top overeind gezet en daarna de andere palen. Zoals gebruikelijk bij andere bisy-paal feesten, zijn deze palen toen blijven staan totdat het hout was weggerot en ze uit zichzelf omvielen. Alleen de twee Christusfiguren aan het kruis waren tijdig afgekapt en hebben nog heel lang in de kerk gehangen.

Kort daarna was het Pasen en voor het eerst maakten de 'voorzangers' een eigen gezang voor Goede Vrijdag. Een ontroerende plechtigheid!

Toch gelukte het nog niet gezangen voor meerdere dorpen te verkrijgen als een meer algemeen bruikbare liturgie.

In juni kwam gelukkig pater Trenkenschuh osc als waarnemer naar de parochie Bayun, die sinds augustus 1982 weer onder Basim was komen te vallen. Pater Bob Baudwin (die Mraz was opgevolgd) was vanwege gezondheidsproblemen naar de

States gegaan. In Basim was het altijd heel erg druk en bovendien werd dit jaar ook nog eens gewerkt aan het vliegveld aldaar, waar de laatste honderd meter uitgegraven werden, om die op de watergrens helemaal vol te leggen met kayu manggi-manggi en daarna weer toe te dekken met klei.

Ieder dorp heeft zijn eigen geschiedenis. Het dorp Pibata, ontstaan uit de samenvoeging van vier kampongs, waarvan Bagair de grootste was, had een catechist die begonnen was zonder veel eigen schoolopleiding, maar zich deze al doende had eigengemaakt en bovendien een bijzonder goed contact met de mensen ter plaatse had opgebouwd. Hier was ook een Inpres-school en de onderwijzers hielpen jongere gezinnen en leerlingen die van school waren af gegaan om gedoopt te worden (1985). Al in september 1984 was men begonnen met de bouw van een permanente kerk, maar tijdens de laatste voorbereidingen voor het doopsel werden grote Asmat versieringen aangebracht op de spanten, waarvoor de hulp was ingeroepen van enkele bekende houtsnijders van andere dorpen, die ook voor het altaar zorgden. Het feitelijke doopfeest werd gehouden op 17 april 1985.

Toon ging op verlof van mei tot december. Lommertzen verving hem, terwijl Baudwin Pirimapun verzorgde en pater Jerry Thaar Bayun overnam.

1986

Nadat Toon in december van verlof was teruggekeerd, vertrok pater Lommertzen in januari naar Merauke.

In die tijd was er ook weer een kleine cholera-epidemie, waarbij gelukkig niet zoveel slachtoffers vielen en die al bij al niet al teveel tijd opeiste. Dus had Toon tijd voor de voorbereiding van de doop van volwassenen in Bagair. Daar waren nog polygamen bij de kandidaten. Wat te doen? Hij stuurde de tweede vrouwen niet weg, maar liet de kandidaten de hele plechtigheid meemaken. Hij gaf hen wel de christennaam, maar niet het doopwater zelf, om geen uitzonderingspositie op te roepen die in andere parochies problemen zou kunnen opleveren. Het leek erop dat de tijd gekomen was in de 'gedoopte' dorpen een parochieraad tot stand te laten komen. Maar dat betekende: lid zijn van een parochieraad wordt een functie, eist betaling, eist een uniform en wordt gemakkelijk 'baas-spelen'. Toon vormde groepjes die bijzonder begeleid werden, zonder de naam parochieraad daarvoor te gebruiken. Wel werd al in verschillende parochies het Bijbel-lezen (zelfs een wedstrijd daarin) gepraktiseerd. Om meer interesse te krijgen voor het maken van Asmat gezangen voor de liturgie, werd er in Basim een wedstrijd gehouden tussen alle dorpen. Er was onverwacht veel belangstelling voor deze happening, maar de eigenlijke bedoeling van de bijeenkomst mislukte volkomen. Elk dorp dat op moest treden probeerde het met meer verve (en lawaai) te doen dan het voorgaande dorp. Het was dan ook niet verwonderlijk dat Ocanep en Pirayin als de winnaars uit de bus kwamen, ook al waren die toevallig nog niet gedoopt.

In december werd eindelijk het kerkfeest te Omadesep gevierd. Weliswaar was het kerkgebouw hier maar een semi-permanent geval, maar toch had het heel veel moeite gekost om het eindelijk klaar te krijgen. Tegenwerking van de kepala desa en minimale interesse van de mensen waren daarvan de reden.

Op de laatste dag van het jaar werden in Basim alle kinderen gedoopt die tot dan toe nog niet aan de beurt waren geweest, voornamelijk kinderen die nog niet op school zaten.

1987

Eind februari was er weer een doopfeest van de schoolkinderen in Bagair. Ook werd er weer met de bouw van twee andere kerken begonnen en wel in San Tambor en Naneu. Deze laatste kerk kreeg bijbelschilderingen aan de wand, die door de Keiese onderwijzer werden gemaakt. Dit dorp had namelijk helemaal geen houtsnijders. Een Florinees kwam te hulp voor de administratie en zodoende kreeg Toon de gelegenheid zich intensief bezig te houden met een research naar de verspreiding van de tuberculose en de behandeling van de besmettelijke gevallen. Per slot van rekening was deze ziekte binnengekomen via de catechisten en de onderwijzers.

1988

In het jaar 1988 ging pater Thaar vanuit Bayun een half jaar op vakantie en Toon moest zijn parochie er weer bij nemen. Maar tevoren, in de maand februari, was er nog een derde en laatste doopfeest geweest van volwassenen in Byupis. De schoolkinderen zouden pas in september aan de beurt komen.

Dit jaar werd er ook een begin gemaakt met de bouw van de kerk voor Ocanep en Pirayin, die gebouwd zou worden tussen de twee dorpsdelen. Beide dorpen hadden een overvloed aan houtsnijders, die allemaal erg geïnteresseerd waren om straks 'hun' kerk tot iets bijzonders te maken en daarom werd gekozen voor een vierkante kerk. Maar dit hield wel in dat de dakconstructie moeilijk zou zijn. En Toon begon te merken dat zijn gezondheid achteruit ging en hij moeite had alles bij te houden. Toch werd in Basim ook nog een groot 'soosgebouw' opgezet, dat gebruikt zou worden voor parochiebijeenkomsten, vergaderingen en cursussen en straks ook voor de televisie, die onderweg was. Bovendien was dit gebouw groot genoeg om er de grote spanten voor de kerk van Ocanep pasklaar te maken.

1989

Tussen alle bouwbedrijvigheid door werd een begin gemaakt met de doopvoorbereiding van de eerste groep volwassenen van Naneu. Omdat de groep nogal groot was, werd het ritueel in drie fasen gedaan, corresponderend aan de drie fasen van het adoptieritueel. In de eerste fase werden door de peters en meters (katholieken uit andere dorpen) de maten opgenomen voor de te maken arm- en beenbanden voor de aanstaande dopelingen.

Bij de tweede fase, na ongeveer anderhalve maand, werden deze tijdens de plechtigheid om de armen en benen aangebracht.

Op 19 mei was toen het eigenlijke doopfeest, waarbij nog een nieuw sluitstuk aan de viering was toegevoegd. Deze had plaats op het kerkplein, waar een enorme toren van brandhout was opgesteld. Het dorpshefde informeerde eerst of 's morgens inderdaad alle vuurtjes in de huizen waren uitgemaakt. Daarna werd het brandhout aangestoken en werd het nieuwe vuur plechtig gezegend. Dat er een heel nieuwe periode in hun leven zou gaan beginnen, werd duidelijk door het symbool van het nieuwe vuur, dat door allen meegenomen werd naar huis.

1990

Na acht jaar kwam er op 5 april dit jaar eindelijk een dokter voor het ziekenhuisje in Bayun. Er was zodoende wat meer tijd en het doopfeest van de volwassenen van San Tambor werd voorbereid en gevierd. Maar bij de werkzaamheden aan de kerk van Ocanep kwamen tegenslagen. De cementen neuten die de spantpoten moesten

dragen, moesten opnieuw gemaakt worden, omdat bij het eerste mengsel brak water was gebruikt. Zodoende kon de kerk niet meer opgezet worden voordat Toon op verlof ging. Broeder Clarence van Agats kwam te hulp en onder zijn leiding werden de hoofdspanten overeind gezet. Daarna nam een Keiese timmerman het plaatsnemen van de andere spanten op zich, helaas heel erg onvakkundig.

Toen Toon terugkwam van verlof was het gebouw al gedekt, zodat het niet meer mogelijk was nog verbeteringen aan te brengen in de constructie. Een en ander viel zo erg tegen dat het gebouw met heel veel moeite en tegenzin verder moest worden af gemaakt.

Het geheel beviel Toon niet, die na zijn verlof moest besluiten het heel wat kalmer aan te gaan doen. De bisschop kwam voor overleg: hoe na Toon? Een deel van de projecten afstoten? De bevolkingstoko sluiten? En de mensen dan? De oplossing om de medische verzorging toe te vertrouwen aan de WHO, in casu de UNDP (United Nations Development Program) bleef een onzekere zaak. Gelukkig beloofde het nieuwe diensthoofd van de gezondheidszorg te Merauke de volle medewerking.

1991

Omdat Toon bij zijn terugkeer van verlof vanuit Jayapura met de Missie-Cessna rechtstreeks naar Basim was gevlogen, ging hij na enkele maanden naar Merauke. Het was namelijk duidelijk geworden dat Agats niet voor een opvolger voor Basim zou kunnen zorgen en er ogenschijnlijk ook weinig interesse in had. Mgr. Duivenvoorde beloofde dat hij uit zou kijken of Merauke zou kunnen helpen.

Nadat Toon teruggekeerd was in Basim, duurde het niet lang of de bisschop van Agats kwam naar de Kasuarinenkust. Bij dit bezoek werd van gedachten gewisseld hoe het straks met Basim verder moest. De twee grootste problemen waren de projectwinkel en de medische verzorging van de hele Kasuarinenkust. Tot nu toe viel de exploitatie van het ziekenhuis en de logistiek van de medicijnen voor alle drie de parochies onder Basim. En van de projectwinkel hing praktisch het gehele gebied af voor wat de meest noodzakelijke dagelijkse behoeften betrof, zoals rijst, suiker, zout en petroleum.

Voor wat het ziekenhuis betrof, waar de huidige dokter volgend jaar vervangen zou moeten worden, werd besloten dat Toon in het begin van het volgend jaar zelf een nieuwe dokter in Jakarta zou gaan zoeken. Tevens zou daar dan besproken moeten worden wie de exploitatie van het ziekenhuis en de logistiek van de medische verzorging van de Kasuarinenkust zou gaan behartigen.

In juni kwamen enkele hoge heren van de WHO en de UNDP met twee Indonesische artsen op bezoek. Het bleek dat de UNDP van plan was een groots medisch project in de Asmat te beginnen. Ofschoon insiders zware bedenkingen hadden tegen zo'n project, had het wel tot gevolg dat het hoofd gezondheidszorg van Merauke meer aandacht aan Agats begon te besteden.

In november kwam ook het hoofd van de VSO in Indonesië op bezoek in Basim. Deze organisatie (Voluntary Services Oversea) was bereid binnen een half jaar twee mensen te sturen. Een van de twee zou de mogelijkheid van het aanboren van water komen bekijken, en de tweede zou ter plaatse komen helpen op het gebied van de landbouw.

1992

Na de kerstviering vertrok Toon naar Jakarta, waar een bijeenkomst zou zijn met Perdhaki³⁴ van Jakarta, Dian Harapan³⁵ van Jayapura en het hoofd personeelszaken van het Carolus Ziekenhuis, terwijl van het bisdom Agats pater Greiwe was uitgenodigd die toevallig ook in Jakarta was.

De volgende afspraken werden gemaakt:

De taak van medisch coördinator voor de Kasuarinenkust zou officieel overgenomen worden door Dian Harapan. Zij zou ook de exploitatie van het ziekenhuis van Bayun verzorgen. Atma Jaya had namelijk toegezegd voor de continuïteit van de doktoren in Bayun te zorgen en het Carolus Ziekenhuis zou twee verplegers ter beschikking stellen voor twee jaar.

Geholpen door twee doktoren waarmee Toon in Irian al veel contact had gehad, werd op het Departement van Gezondheidszorg toegezegd dat het doktersgezin dat zij zelf zouden uitkiezen, zonder een langdurig proces zijn officiële aanstelling voor de Kasuarinenkust zou krijgen. In feite is dit ook allemaal gebeurd en van het doktersgezin dat werd uitgezonden waren zowel de man als de vrouw arts. Beiden kregen een aanstelling.

In Jakarta was er ook nog contact met de vso, die ook door de UNDP benaderd was om aan hun project voor de Asmat deel te nemen. Zij zagen daar echter geen heil in en moesten nu helaas ook beslissen dat zij van hun komst naar de Kasuarinenkust af moesten zien.

Van Jakarta ging Toon via Jayapura nog naar Merauke. Daar deelde monseigneur Duivenvoorde mee dat hij een pastorale werker had die meteen mee zou gaan naar Basim, zodat hij nog enkele maanden wat kon worden ingewerkt.

Vanuit Merauke ging ook Piet van Mensvoort mee naar Basim, om gedurende enkele weken wat te helpen bij de afhandeling van verschillende zaken. Zodoende vertrokken op 6 maart drie man vanuit Merauke naar Basim.

Ondertussen was gelukkig ook het nieuwe röntgenapparaat voor Bayun aangekomen en kon er nog geregeld worden dat een vakman uit Jakarta kwam om het te installeren. Misereor was hiervan de sponsor geweest. De aanstaande nieuwe dokter voor Bayun was zich in Jakarta al speciaal aan het voorbereiden om dit bepaalde apparaat straks goed te kunnen bedienen. De dokter zelf arriveerde in Bayun in augustus.

Al de jaren in Basim had Toon vanwege het project een volledig zelfstandige financiële verantwoordelijkheid gehad. Alle onkosten, ook op medisch gebied, waren steeds betaald uit de inkomsten van de verschillende deelprojecten, inclusief de exploitatie van het ziekenhuis. De laatste jaren werd nog voornamelijk winst gemaakt met de houtbewerking en de projectwinkel.

De jongens die al bijna vijftien jaar de projectwinkel hadden gerund, waren sinds het begin van het jaar begonnen met hun eigen kios. Voorlopig konden zij nog goederen betrekken uit de voorraden die aanwezig waren, maar daarna zouden zij zelf inkopen moeten doen als er een Pelni-schip in Bayun kwam.

34 Perdhaki: Persatuan Dharma Kesehatan Indonesia.

35 Dian Harapan, een stichting die toen recentelijk in Jayapura was opgericht ter behartiging van de medische zorg, voorzover de bisdommen hierbij van dienst konden zijn.

Wat wel volledig gestopt werd, was de kippenfarm. Vooral het vervoer van de eieren naar Agats, Ac en Senggo, zou niet meer verzekerd kunnen worden, evenmin als de aanvoer vanuit Merauke van het benodigde kippenvoer. Toch was het jammer, want jarenlang was het een bron van inkomsten geweest voor een catechistenfamilie waarvan de man lange jaren voor de Missie had gewerkt, eerst in Mindiptana en daarna in dit gebied. Vanwege zware tuberculose had men hem moeten ontslaan en hij kon niet alleen van zijn kleine pensioentje leven.

Wat betreft de machines voor de houtbewerking: de komende jaren zou er in de drie parochies nog vaak gebouwd moeten worden en dan bleef het van belang dat hier ter plaatse alle hout machinaal kon worden klaargemaakt. De werklui van Basim die al die jaren met die machines hadden gewerkt, konden dit volledig zelfstandig blijven doen. Voor eventuele reparaties moest dan maar een beroep gedaan worden op de technici van het dok te Yamas (Agats).

Samen met mgr. Sowada osc werd ook nog een bezoek gebracht aan Bayun, waar sinds 11 augustus de nieuwe dokter zich al aardig had ingewerkt. Monseigneur beloofde dat voor het onderhoud van de gebouwen steeds een beroep zou kunnen worden gedaan op de timmerlui van Agats.

Toen enkele weken na het vertrek van monseigneur een van de doktoren van Dian Harapan Basim en Bayun kwam bezoeken, konden de laatste problemen ter plaatse nog worden besproken, en kon van het beschikbare geld van het project rond de 75 miljoen roepia aan hen overgemaakt worden als beginkapitaal.

Op 8 oktober vertrok Toon vanuit Basim met de Cessna van de Missie rechtstreeks naar Jayapura, en van daaruit door naar Jakarta. Hij had echter niet voorzien dat hij van de longspecialist geen verlof meer zou krijgen nog terug te gaan naar Agats en Merauke om daar afscheid te nemen. Weliswaar had hij wel afscheid genomen van zijn mensen van de parochie Basim, maar graag had hij nog de confraters in Agats bezocht en vooral had hij gehoopt nog enkele maanden in Merauke door te kunnen brengen, omdat hij in al die dertig jaar dat hij aan de Kasuarinenkust had gezeten maar heel weinig contact met Merauke had gehad. De min of meer geregelde vliegverbindingen tussen Agats en Merauke dateerden dan ook eigenlijk pas van de laatste jaren.

Op 5 maart vertrok hij vanuit Jakarta naar Holland. Zijn gezondheidstoestand liet niet meer toe dat hij naar de Kasuarinenkust terugkeerde.

III Gondu

Inleiding

Ten oosten van het Kasuarinengebied en ten westen van het Mappidistrict, tussen deze beide werkterreinen van de Missie, ligt nog een uitgebreid gebied dat vanuit de Mappi het eerst benaderd werd. Pater Meuwese heeft al vanaf 1938 telkens contacten gezocht met de mensen van Boven-het-Bapaygebied.¹ In boek II van deze trilogie *Met Papoea's samen op weg, de Baanbrekers*, wordt vermeld dat pater Meuwese in oktober 1941 vanuit het dorp Gogeamon aan de Bapayrivier op zoek gaat naar dorpen waarvan hij (bij geruchte) wist dat de Bapay mensen er gingen snellen, dorpen in het brongebied van de Bapayrivier. Hij bereikte de nederzetting Tatemeo. Zijn 'begeleiders' beletten hem een succesvolle ontdekkingsstocht te ondernemen.² Hieraan voorafgaande, in oktober 1940, was het hem wel gelukt vanuit Képi het dorp Ararè te bezoeken, dichtbij de oorsprong van de rivier de Gondu.³

In 1948 en in 1952 maken de paters J. Verschueren en C. Meuwese hun tochten van Képi uit om de verbinding van het Mappigebied met de Kasuarinenkust te vinden. Op de eerste tocht ontdekken zij een rivier die nog niet op kaarten is aangebracht. Zij stellen de naam van de nieuwe rivier voor, namelijk: de Koningin Julianarivier (1948, het jaar van de troonsbestijging). De bevolking zelf noemt de rivier de Gondu en deze naam is in gebruik gebleven. In 1952 bereiken zij samen via de Cookrivier de Kasuarinenkust.⁴ De Gondu mensen waren 'ontdekt' en dezen waagden het nu om zelf te Képi en Masin (bestuurspost) op zoek te gaan naar ijzeren bijlen, hakmessen, tabak en vistouw. Pastoor Wim van Dongen heeft nog een patrouille naar dit gebied gemaakt, maar pas in 1953 heeft pastoor J. Verhoeven er de eerste catechisten geplaatst te Ararè, Toopm, Pagai en Maggabag.⁵

Naar het verschil in taal zijn er in dit gebied drie groepen te onderscheiden waarvan de dialecten een gelijke grondstructuur vertonen, namelijk

- a De Tammegeir-yo (Ararè, Toopm, Pagai, Maggabag, Teriemu). Van hun taal maakte pater P. Drabbe een studie; hij kwam echter niet meer toe aan een woordenlijst en een catechismus. Zijn leeftijd liet dit niet toe.
- b De Atsip-buru-yo (aan de Purmirivier en de Beneden-Gondou).

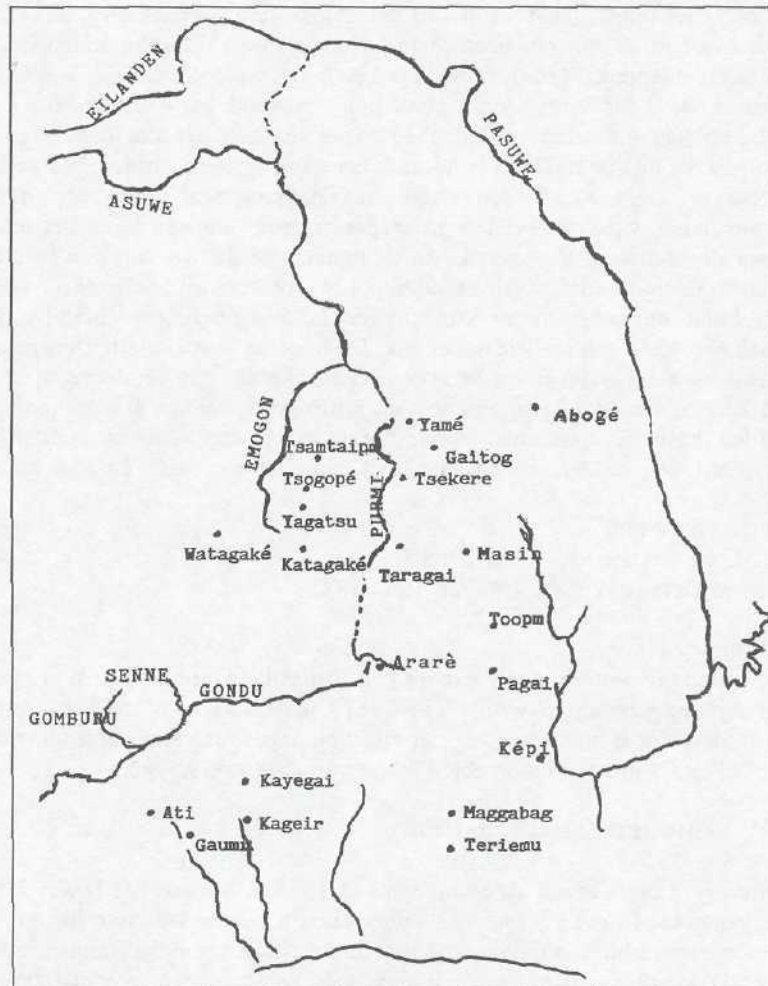
1 Lommertzen msc, W., *Bijdrage 1994: Gondu I*, p. 1. Archief msc, Tilburg.
(Verder geciteerd als: *Bijdrage Gondu I*.)

2 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk VI.

3 Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, p. 3.

4 Deze tochten zijn beschreven in J. Boelaars msc, *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk VI.

5 cf. Hoofdstuk IV.

Het Gondugebied. Naar: J. Verschuieren msc.

- c De Gonnegeir-yo of Kakir (aan de Parru-, de Emogon-, de Senne- en de Gombururivieren, aan de bovenloop van de Cook/Goweirivier, aan de bovenloop van de Kronkel/Derrivier en aan de verbinding tussen de beide laatste). Het dialect van de Gonnegeir (Kakir) komt het meest overeen met dat van de Tammegeir-yo.⁶

Bij het opmaken van een volledige registratie kwam pater Lommertzen tot een getal van 6.500 tot 7.000 bewoners.⁷

De bevolking wordt in grote lijn als volgt beschreven:

⁶ Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, p. 4, met vermelding van de studies van dr. Voorhoeve.

⁷ Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, p. 4.

Moerasbewoners, lengte 160-170 cm, donkerbruin, kroesharig, als staande roeiers goed van borst-, arm- en beenspieren. Hun prauwen zijn smal, hun peddels licht. Hun bagage: slaapmat, sago in zakken, pijl en boog, waterkoker, bijl. Van aard opgewekt, met gevoel voor humor, zich spontaan uitsprekend, maar ook wetend te verzwijgen. Blijken van intimiteit komen alleen voor ten aanzien van baby's en peuters. De dorpen die niet gemakkelijk ongezien benaderd kunnen worden, bestonden oorspronkelijk uit mannen- en vrouwenhuizen. Thans meestal uit tweegezinswoningen op korte palen, waarvan het terrein ervóór voor de mannen is en het terrein erachter voor de vrouwen. Vroeger liepen de mannen naakt, de vrouwen in een broekje of rokje. Geleidelijk komt er wat kleding, het probleem lost zichzelf op. Meisjes dragen op borst en bovenarmen kunstmatige huidvergroeiingen (brandwonden met as besmeerd) als schoonheidslidtekens. Doorboring van oorlellen en neustussenschot komt voor bij mannen en vrouwen. Gebruikelijk zijn versieringen zoals een stuk varkenshuid als een kraag om de hals, armbanden, veren van paradijsvogels, kuskusvellen, kasuarisveren, enzovoorts. Om de hals draagt men ook bundeltjes blaren als afweer tegen ziekten. Bij feesten verft men zich met witte en rode kalk.

HET PERSONEEL

W. Lommertzen msc, 1955-1968

B. van Oers msc, 1961-1962 en 1967-1975

DE BRONNEN

De bronnen voor een studie van dit volk zijn enkele brieven van W. Lommertzen msc en zijn uitgebreide *Bijdrage 1994* (174 pagina's) voor dit boek, en brieven en opstellen van B. van Oers msc. Er zijn ook gegevens vanuit hun samenwerking met de collega's in het Mappigebied en de parochie van Abogé.

W. Lommertzen 1955-1968

Pater W. Lommertzen kreeg op 5 maart 1955 te Merauke te horen dat het open te leggen gebied van de Juliana-/Gondurivier zijn nieuwe werkterrein zou zijn. Tijdelijk moest er wel hulp verleend worden aan de pastoor van de Nambeomon, S. Schuur msc. Diens drie dorpen aan de Bapayrivier, waar pas een catechist geplaatst was en de twee dorpen aan de Udamonrivier waar gevluchte Asmatters woonden, werden zijn deel. De twee Asmat dorpen hadden gesubsidieerde scholen met Keiese goeroes.⁸

De taak het Gondugebied te bezoeken betekende dat hij zich moest oriënteren en zoveel mogelijk contact moest maken om te zien of er Asmat dorpen waren en hoeveel, en of er in dat gebied nog andere stammen woonachtig waren. Na verloop van tijd bleek dat laatste waar. Halverwege aan de Cookrivier vond hij de Tsarrogoi/Aekut, de Tsinipit/Geipom, de Geibogit/Sanem en aan de Kronkelrivier de Kamur en Yammogoi.

Zijn methode hield in dat hij steeds vanuit het ene dorp naar het volgende ging, omdat er altijd contacten waren tussen burens, ook al verschilden zij van taal. Op deze

⁸ Tillemans msc, mgr. H., en W. Lommertzen msc, Correspondentie in 1955, vermeld in een brief van W. Lommertzen aan J. Boelaars, Rotterdam, 8-12-1992. Ordner Gondu. Archief msc, Tilburg.

wijze konden de mensen geleidelijk gewaarschuwd worden. Hij was immers nog een onbekende voor hen en zij voor hem. Nodig was ook om eerst te bekijken wie er mee op visite konden gaan.

In augustus 1955 was hij al op bezoek bij de mensen aan de bovenloop van de Kronkel- en de Cookrivier. Hij zegt: 'Het was een bar hete zomer, er was zelfs geen water in de slootjes.'⁹

In de loop der jaren verzamelde Lommertzen gegevens over de geschiedenis van de Gondu bevolking van vóór het eerste contact met C. Meuwese in 1940. Hij kon komen tot 1900. Hij ontdekte dat er een gedwongen verhuizing van mensen aan de Parrurivier plaats had gehad naar de Gombururivier. Tijdens dat gebeuren verbleven zij enige tijd nabij de huidige bewoners van Ararè. Deze groep verjoeg ter plaatse de mensen die nu aan de Cookrivier wonen. Hij hoorde dat van de bevolking die woonachtig was ten noorden van de Tammegeir-yo in het brongebied van de Purmi/Atsip, vijf dorpen waren verhuisd naar het gebied ten zuiden van de Tammegeir-yo, namelijk naar de streek tussen de Bapay- en Gondurivier. Het waren de dorpen Taragai, Ati, Gaumu, Kageir en Kayegai.

Ten noorden bleven de dorpen Gaitog, Yamé en Tsekere. Intussen echter waren de Tammegeiers-yo ook uiteengevallen. Zij hadden hun moederkampong losgelaten. De Maggabag en Teriemu waren naar het brongebied van de Bapayrivier gegaan, de Toopm naar de kop van de Oba, en wat restte vestigde zich te Ararè.

Deze verhuizingen geschieden wel ten koste van andere dorpen. De uit het gebied van de Gombururivier verdreven bewoners wonen nu halverwege de Cookrivier. De Atsipburu hebben de oorspronkelijke bewoners van hun gebied uitgemoord. Deze mensen konden geen kant meer op (tussen Asmat en Yahray). Mensen die van de Gonnegeir wegtrokken naar de Kronkel, hebben daar de Sauwi groepen verjaagd.

Dit 'verhuizen' ging samen met koppensnellen bij groepen die als vijand beschouwd werden, maar het bleek dat zij dit zelf ook zagen als iets uit het verleden waarop men niet trots kon zijn. Enerzijds was er na een 'sneltocht' wel een feest, maar anderzijds was een 'expeditie' méér een afstraffing. Het gewelddadig optreden stond vooral in verband met de verovering van een nieuw sagogebied. Sterkere groepen roeiden zwakkere uit of verjoegen hen. Door het optreden van de politie in 1948 te Ararè en 1959 in het Yahray gebied kwam er aan het snellen een einde.

Deze drie taalverwante volkjes leven in nederzettingen die uit groepen bestaan, elk met eigen voorouders, elk met een eigen naam. Daarin is de oudste in afstamming het hoofd. Vroeger waren er ook grote vechtjassen aan de macht, maar als zij zich te willekeurig gedroegen werden zij opgeruimd. Duidelijk is ook dat de rol van de oudere broer of zuster en hun kinderen, van invloedrijke betekenis is evenals het feit dat de dochter kan erven van haar moeder.

Lommertzen vertelt dat steeds meer mensen bij ruzies over gronden en sago-arealen de zaak aan hem kwamen voorleggen. Juist door die verhuizingen waren er situaties ontstaan waarbij het van belang was om te weten wie er het eerste was. Vandaar de belangstelling van Lommertzen voor de geschiedenis. Wat het erfrecht betreft kenden zij hun zaakjes wel, maar men probeerde te winnen als men een zwakke partij tegenover zich had. Deze zwakke partij zocht dus de pastoor op om steun.¹⁰

9 Lommertzen msc, W., *Tussen Cook en Juliana*, 21-11-1956. Ordner Gondu. Archief msc, Tilburg.

10 Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, pp. 11-16.

Het meer gedetailleerde adatonderzoek vraagt kennis van de taal. Vanzelfsprekend kenden de mensen nauwelijks enig 'Maleis'. Lommertzen zelf moest hun taal aanleren (later met enige hulp van Drabbe), maar hij had het geluk een helper in huis te hebben, Constans Gorum, een jongeman van de Gondu stam, die een paar jaar op school geweest was te Wairu (Mappi). Tot lezen en schrijven had hij het niet gebracht, maar hij kon goed luisteren en onthouden en redelijk Maleis spreken. Hij was getrouwd met Alida, een vrouw uit Togom (Mappi), die zich goed aan haar nieuwe omgeving in Ararè had aangepast.¹¹ Verder waren er enige catechisten uit de Mappi.

Lommertzen was van mening dat hij eerst de levensgewoonten van de mensen moest kennen, vóór hij hen een nieuwe godsdienstige overtuiging ging bijbrengen. Dat onderzoek vroeg jaren. Hij plaatste de aantekeningen uit zijn dagboeken bijeen, een sterk ingekorte samenvatting volgt hier. De vele tochten langs de dorpen, maand in, maand uit, meestal per prauw, gedeeltelijk te voet, bespreekt hij niet. Maar stilaan wordt het de lezer van zijn *Bijdrage 1994* duidelijk, hoe deze Gondu mensen 'mensen' waren. Kort gezegd schrijft Lommertzen: zij vertonen in hun gedrag al wat menselijk is, ten goede en ten kwade.¹²

HET HUWELIJK

Er is geen woord voor het huwelijk als instelling. Met zegt: een vrouw geven en aannemen, een man hebben, een vrouw hebben, bezitten zoals men een huis, een prauw heeft. De 'regeling' geschiedt door de ouderen. Men leeft namelijk in verband met anderen. Men onderscheidt:

- gevallen waarbij de oma's van een kleindochter met de oma's van een kleinzoon een toekomstig huwelijk al vastleggen. De afstamming via eigen vader en moeder vormt het huwelijksbeletsel. Bovendien is men erop uit dat de groepen onderling een evenwicht bewaren. Ook een aangedaan onrecht kan zó worden goedge maakt. Rijkdom aan sago-arealen en de goede naam van de familie van de jongen, worden bij voorkeur gezocht. Grootmoeders hebben een goed geheugen voor stambomen en relaties. Zijn deze kandidaten op huwbare leeftijd, dan wordt hen gevraagd met de regeling in te stemmen. Bij moeilijkheden wordt een andere oplossing gezocht. Zijn er geen grootmoeders, dan regelen de ouders het huwelijk. Men noemt deze regeling: zomaar geven en nemen (zonder bruidsprijs). De huwelijksluiting zelf bestaat in het aanbieden van een staaf sago door het meisje aan de jongen en het aannemen daarvan. Dit moet geschieden "onder het oog van de zon", publiek.
- In gevallen waarbij de voorgaande regeling niet kan plaatshebben, (bijvoorbeeld: door het overlijden van de kandidaat, het opdagen van een andere kandidaat, later ontstane vetes tussen de families, weduwen en weduwnaars, polygamie, verhuizingen naar elders, leviraat) is er sprake van betaling door de bruidnemers aan de bruidgevers. Wat er betaald wordt en aan wie, hangt van de omstandigheden af.

In de nieuwe tijd noemden jongeren de betaalregeling 'echt trouwen'. Lommertzen maakte hen duidelijk dat de oorspronkelijke regeling eveneens 'echt trouwen' betekende.

11 Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, p. III.

12 Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, p. 7.

Ook vonden jongeren dat zij als zij betaald hadden, geen diensten meer hoefden te verlenen aan de betaalde familie.

Beide bovengenoemde regelingen kwamen bij alle drie de groepen van de Gondu mensen voor, maar aan de randgebieden met andere stammen kende men andere vormen. De huwelijksleeftijd voor mannen was 20-24 jaar, voor vrouwen: 19-20 jaar. Lommertzen wist dat bij de Yahray (Mappi) het huwelijk plaats had na een sneltocht op het koppenfeest. De Gondu mensen spraken wel van een feest, tiepm genoemd, na een snelgebeuren, maar het werd niet duidelijk of de huwelijksviering bij de Gondu daaraan gebonden was. Toen er geen tiepm meer werd gevierd, trouwde men toch. Voor Lommertzen was het alleen de vraag: hoe was dat vroeger? Wat zij nú deden was hun zaak, zij waren nog geen christen, maar was tiepm vroeger een feest om te trouwen of niet? Een paar lui uit de groep rond de leeftijd van 35 jaar vertelden dat het ging zoals hierboven vermeld, maar soms met een kleine variatie, namelijk 'dat er mensenvlees gegeten werd door de huwenden'. Men noemde de namen van hen die zo getrouwd waren. Deze variant was dus uitzonderlijk en wijst op koppensnellen. Volgens de telling van Lommertzen moet dat gebeurd zijn na de tocht tegen de Gomburu (1948). Maar toen hij voor het eerst in Ararè vroeg hoe het trouwen geschiedde, zeiden Geipiamu en een andere jongeman: 'De vrouw geeft sago, de man accepteert die en dan is het klaar.' In 1948 had men kennelijk geen proviand en had men de Yahray nagedaan.

Later zag Lommertzen hoe de Gondu mensen vaker imiteerden wat zij elders hadden gezien, bijvoorbeeld toen het huwelijk een 'feest' moest worden.

De polygamie (in casu polygynie) bestond vanouds en was in 1967 nog gewoon, ofschoon verschillend naar de groepen: bij de Tammegeir-yo al niet meer, bij de Atsip-buru-yo en Gonnegeir-yo nog vaak. Het initiatief kon van beiden uitgaan, het kon in harmonie, het kon uit gulzigheid. Teveel willekeur kon worden bestraft. Jongeren toonden al hun bezwaar ten aanzien van de traditionele regeling, want zij kwamen eraan tekort en kwamen pas aan bod als de ouderen verzwakt waren, maar die hielden vast aan hun bezit. Wanneer eenmaal de jongeren aan bod kwamen, hadden zij er ineens geen bezwaar meer tegen om er nog een vrouw bij te nemen. Bij Lommertzen valt te lezen dat de afname van de polygynie bij de Tammegeir niet te danken was aan het fulmineren van de pastoor. 'Het was hun goed recht en ik had te wachten tot zij zelf bij het godsdienstonderricht er anders over gingen denken.' Dat zij zelf 'dachten' bleek bijvoorbeeld uit het feit dat een jongeman van elders, die te Ararè was opgevoed, teruggekeerd uit Sorong, rijk aan 'spullen', deze te Ararè uitdeelde en niet aan het dorp van zijn afkomst. Deze jongeman was een pleegkind in Ararè, afkomstig van Yamé. Ook het dorpshoofd, een ambtenaar van het Bestuur, was een pleegkind uit Yamé. Hij raadde de jongeman aan de Sorong-spullen over de twee dorpen te verdelen, maar dat weigerde deze, met de motivatie: 'Hier hebben de mensen mij gevoed, verzorgd en een vrouw gegeven.' Hij probeerde dus niet een huwelijk met een tweede vrouw in het dorp van afkomst voor te bereiden.

Bij de huwelijksregeling komt ook de vraag naar voren hoe dat geschiedde ten aanzien van niet eigen kinderen, bijvoorbeeld ruilkinderen, verkregen door goederenruil. Dezen werden beschouwd als 'bloedeigen', en kwamen gewoon aan bod. Bij stiefkinderen had de familie van de gestorven ouder het recht een woordje mee te spreken, vooral als zijzelf ook regelmatig eten had gegeven. Bij tijdelijk in een dorp verpleegde kinderen (uit veiligheidsoverwegingen) werd verwacht dat eigen ouders of familie het huwelijk zouden regelen.

Over het huwelijk is nog het volgende te noteren:

- Sororaat komt voor.
- Terugkomen op een eenmaal afgewezen bruid wordt niet geduld. Trouwen met een weduwe die een dochter heeft en zelf die dochter heeft opgevoed, laat niet toe met die dochter te trouwen. Wanneer deze elders is opgevoed, kan het wel.
- Zwangerschap bij buitenechtelijk verkeer vraagt de vrouw te trouwen of het gebeurde af te betalen aan de familie van haar man.
- Weglopen van de vrouw kan soms redelijk gevonden worden en is dan te regelen.
- Wegsturen van een vrouw kan, bij onvruchtbaarheid of beschamend gedrag.
- Straffen van een vrouw, slaan, pijlen in de voet of doden is meestal het gevolg van haar niet bevredigend gedrag (overspel). Dit komt meer voor bij de Gonnegeir, waar meer gevochten wordt en meer verdenking heerst.
- Straffen van de man (eten of omgang weigeren) komt voor als manlief ook lief is voor andere vrouwen.
- De relatie met de schoonfamilie wordt met een eigen terminologie beleefd, eigennamen mogen dan niet gebruikt worden.
- Overspel wordt gezien als een vergrijp in de gemeenschap en dus moet dat geregeld worden, kennelijk is 'vechten' de manier. Meestal 's avonds, ieder komt op voor zijn partij. Verdenkingen uitvechten gebeurt weer heviger bij de Gonnegeir. Hun land kent bijna geen droge plekken waar men gezellig bij elkaar kan zitten om dat 'gemakkelijk elkaar verwijten' te voorkomen.

De moeilijkheid in de nieuwe tijd lag hierin dat afbetalen alleen niet bevredigde. Er moest voelbaar gestraft worden, maar vechten mocht niet van het Bestuur (dat het geweer bezat). Men zei: 'We doen het niet als het Bestuur in de buurt is; de pastoor heeft geen geweer; we zullen de schuldige wel krijgen!'

Lommertzen besluit:

Overspel werd alleen met de dood bestraft als een razende enkeling zover ging. Maar elk geval nam men hoog op. Men weet dat samenleven een zeker vertrouwen vraagt; elke schending is een schending van de relaties. Het is mij opgevallen dat deze mensen realisten zijn, niet fanatiek van aard. Zij zien meer mogelijkheden en dat speelt een rol bij de houding die zij aannemen. Tot mijn verwondering en vreugde heb ik kunnen constateren dat er veel goede gezinnen waren voordat zij christenen werden, mensen die beseffen elkaar nodig te hebben en daarover bezorgd zijn.¹³

STERVEN-BEGRAVEN-ROUWEN

De behandeling van dit onderwerp gaat met name uit van het Gondu woord 'gogor', dat: dood, dode, doodsoorzaak, schim, kwade geest, voorouder zou kunnen betekenen. Het is beter, zegt Lommertzen, er maar niet teveel over te praten. Bovendien hebben de catechisten het woord al vertaald in het Maleis met 'setan', en dat betekent weer een ketterij erbij voor de pastoor om tegenin te gaan.

Doodgaan bestaat daarin dat je 'adem' of je 'innerlijke kracht' weggaat, of je schaduw. Oud worden is mooi als je nog wat kunt doen, zo niet, dan is je dood vanzelfsprekend. Ziekte of ongelukken kunnen de dood tot gevolg hebben, evenals

13 Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, pp. 17-33. De verwantschapsterminologie staat daar op pp. 153-166.

toverij of door iets te doen dat kwalijke gevolgen heeft. De vrij plotselinge dood van gezonde kinderen of volwassenen wordt toegeschreven aan het optreden van slechte mensen, levenden of doden.

Na de dood van een volwassene staat een vrouw schrijlings over de gestorvene, beweegt heen en weer, huilt, roept de naam. De Gonnegeir zeggen dat men dan de 'nani' roept, vroegere bewoners van de streek (grondgeesten?). Men trekt aan het lichaam om het weer levend te maken. Iedereen komt, het wordt een geweldig lawaai, desnoods de hele nacht door, maar het liefst wil men snel begraven, want te lang huilen roept de dood van een volgende op. De rouw beperkt zich tot de familie en de groep. Zij wordt meer algemeen beleefd bij iemand met een hogere positie. De rouw kan allerlei vormen aannemen. Men zegt: de doden gaan naar het huis van Yawé, daar waar de zon ondergaat in het westen, in de zee, in het bos, in een bepaalde boom. Begraven geschiedde vroeger overal waar de huizen op de begane grond stonden, in de huizen onder de vuurplaats. Grote figuren werden op een stelling gelegd in een open prauw.

Rond 1955 begroef men voor of achter het huis. Bij de Gonnegeir, waar te weinig droge grond was, bleef de stellage in gebruik in de vorm van een klein huisje, vaak tussen de huizen in of dichtbij de rivier. Gezien het gevaar voor de gezondheid adviseerde de pastoor deze huisjes buiten het dorp te plaatsen, bijvoorbeeld bij iemand's sago-areaal.

Het lijk lag in een mat die onder de arm van mannen gedragen werd, soms zo onverzorgd dat de pastoor met een nieuwe mat en een vermanend woord hier wat eerbied trachtte bij te brengen. Stilaan nam men van elders de gewoonte over om een kist te maken en de dode te kleden. Gewoonlijk hing men, en hangt men nu, aan de graven de persoonlijke bezittingen als kenteken. Ook werd de richting oost-west van betekenis, en hiervoor gaf men als reden aan Lommertzen: 'opdat het lijk met het hoofd de zon kan zien'. De weduwe kon op het graf blijven treuren. Elders bij de Gonnegeir werden herinneringen (uit de sneltijd) bij het graf opgehangen. Na de begrafenis wast ieder zich in de rivier. De gevolgen voor de weduwe worden naar de omstandigheden geregeld. Een weduwe en een weduwnaar moeten enige tijd rouwkleiding dragen; het gebruik van een prauw of de sago-gronden of het klapperbestand van de dode, kan tijdelijk verboden zijn; ook trommen is dan verboden.

Te snel de rouw willen beëindigen is verdacht. Van elders kunnen vrouwen naar het graf komen kijken, zij huilen en krijgen te eten. Zij die assistentie verleenden bij de begrafenis krijgen te zijner tijd een vergoeding. Schedels van verwanten kunnen worden opgegraven, in huis worden bewaard, of als hoofdsteun worden benut. Wordt een schedel afgegeven, dan neemt de ontvanger de naam van de dode ook over.

Weer 'levend worden' wordt verteld over Yawé, die op de stellage overeind ging zitten en zei: 'Straks zullen jullie allemaal weer bij mij komen', daarna verdween hij. Toen een groot man in Maggabag, na schijndood te zijn geweest, weer overeind ging zitten, heeft men hem toch maar begraven. Lommertzen besluit:

Het leven na de dood is voor hen zeker, maar hóe, een vraagteken. Verhaaltjes over beloning en straf kunnen afkomstig zijn van de catechismus. Ik heb hen wel geleerd dat we onze doden moeten blijven gedenken en dat daar bij de Eucharistieviering altijd een gebed voor is. En: dat zij het bij het goede eind hebben: na dit leven is er weer een leven.¹⁴

14 Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, pp. 34-44.

GEBRUIKEN, GEZANGEN EN VERHALEN

Ruim twintig bladzijden in zijn *Bijdrage* besteedt Lommertzen om bepaalde gebruiken, sommige gezangen en enige verhalen gedeeltelijk met woorden in de dialecten naar voren te brengen, te vertalen en een mogelijke betekenis daarvan uit te leggen. De moeilijkheid is dat sommige gebruiken, de zangen van jongeren en de verhalen, gelijkenis vertonen met dergelijke zaken bij de nabuurstammen. Lommertzen is bij de Gondu gekomen toen de jongere generatie al het een en ander geleerd had, met name van de Yahray stam (Mappi) en de situatie ook voor de ouderen grondig gewijzigd was. Men was vanuit een centrale plaats vertrokken, men had mannen- en vrouwenhuizen verlaten voor gezinswoningen. Uit wat hij opving raadde hij – soms zelf onzeker, soms vermoedend het juist te zien – wat deze cultuuruitingen voor de mensen betekenden.

Bij de gebruiken – riten genoemd – vindt hij handelingen om een baby, nadat eerdere kinderen gestorven waren, een lang leven te bezorgen, om te delen in de vreugde van de ouders omdat er een 'neefje' geboren is, om na een sterfgeval met lawaai de 'dood' te verjagen. Hij ziet leeftijdgenoten of groepen in een dorp hun 'spullen' ruilen en terugruilen 'om ze in eigen kring te houden'. Evenzo hoort hij dat na lange afwezigheid de terugkerenden zich met roet insmeren en een dag vasten afsluiten met het gezamenlijk eten van sago-staven. Bekend is ook dat een gast het hoofd krijgt ingewreven met sago, dit zou betekenen: doe mij geen kwaad, mijn sago is ook van jou. Inwrijven met sago van vreemdelingen zou ook als teken van angst kunnen worden geïnterpreteerd.

Lommertzen schreef de tekst van enkele liedjes op en ontdekte dat daarin Yahray woorden werden gebruikt. Hij komt tot de conclusie dat de Tammegeir-yo hun eigen gezangen hebben weggegooid voor de krijgshaftige geluiden van het Mappi repertoire. Jongeren mengden daar eigen Gondu woorden tussendoor.

Hij zegt:

Zij hebben de vrijheid om beïnvloeding van buiten te accepteren, maar het is jammer dat men het eigene loslaat. Waren ouderen niet gediend van die nieuwigheden, dan verdedigde ik hun standpunt en wees erop dat iets nieuws niet altijd iets beters was en men nog niet wist welke moeilijkheden dat met zich mee kon brengen.

Aan Cook en Kronkel hoorde ik dat gezangen werden afgesloten met een wijziging in de tonatie. Men noemde dat "boggor are". Dit hield in dat alleen oude mannen die gesnelde hadden dit mochten doen. Als de zang ten einde loopt begint zo'n man op een hoge toon de naam te roepen van zijn oudste zoon, gevolgd door de namen van de grenzen van het gebied van zijn groep. Hij sluit dit roepen af met op een aflopende toon "oggom tsakum-o" (dit is: het zwarte water) te vermelden, water uit het moeras, meestal de grens van hun sago-areaal. In sommige dorpen waren de oudere mannen erg goed in het zingen van klaagzangen over een dode.

Waren er oorsprongsverhalen? Zeker maakten zij zelf onderscheid tussen verhalen met betrekking tot de gemeenschappelijke oorsprong, en verhalen met betrekking tot een meer recent verleden, zoals verhuizingen, gevechten, contact met vreemdelingen. Lommertzen hoorde een verhaal van een oude man in Ararè die propaganda maakte voor de figuur Atsiaan, omdat die man hen het snellen had geleerd. Het was wel het eigen verhaal van de man en niet algemeen aanvaard, al was er een dergelijk verhaal in omloop bij de Gonnegeir aan de Kronkel (Amkum) en naar men zei bij de Awyu aan de Asuwé.

Een ander verhaaltje legt uit waarom een man een anus en de vrouw bovendien een vagina heeft. Tenslotte ontvangt Lommertzen bij de Tammegeir gegevens over de figuur Kapron, waarvan de bedoeling is de oorsprongskampong Togair en het ontstaan van mensen daar te verheerlijken.

Bij de Atsip-buru vindt hij flarden van verhalen die het ontstaan van waterwegen en de verspreiding van de groepen moeten verklaren. De verhalen doen wel sterk denken aan parallelle verhalen bij de Yahray.

Een tweede verhaal lijkt te gaan over de strijd van mannen tegen vrouwen. 'Maar tenslotte zien zij wel in dat zij het zonder vrouwen niet kunnen stellen.'

De derde groep, de Gonnegeir, verschaft hem niet veel gegevens. Het verdwijnen in de grond of in het water, wat ook bij de andere groep voorkomt, doet de zogenaamde 'nani' ontstaan (grondgeesten?). Bijzondere vermelding krijgt het gebruik van het eten van mensenhaar, hoofdhaar of schaamhaar, iets wat nog zou gebeuren als men bescherming zoekt.

Lommertzen besluit:

Er is wel wat te vertellen, maar alles moet wel meewerken om die verhalen los te krijgen: hun bereidheid, mijn tijd, een goede tolk. Ik was daar niet als antropoloog, had ander werk te doen. Alles bijeen zijn dit fragmenten waaruit blijkt dat zij aanleg hebben om aan cultuur te doen. Maar aangezien zij het oude loslieten (bijvoorbeeld hun zangen) en andere nieuwe dingen letterlijk overnamen zonder de betekenis te kennen, is het moeilijk om hier van een "eigen cultuur" te spreken.¹⁵

SAGO

Het Gondugebied, vooral het westelijke deel, bestaat uit sago-moerassen, niet aangeplant, wel door verzorging van bomen of opgeschoten stekken tot betere uitgroei gebracht. Bij de bomen, tot vijftien meter hoog, wordt onderzocht of hun inhoud bestaat uit houtvezels of meel. De bast heeft doorns, zodat varkens en kasuarissen er afblijven tot de boom geveld is en opengelegd. Het meel heeft alleen caloriwaarde en moet worden aangevuld met groente, vis of vlees. De sagowinning is een moeizaam bedrijf. Het meel moet losgeklopt, met water uitgewrongen en via een zeef afgedaald, opgevangen en in zakken naar huis gebracht. In het dorp deelt men de voorraad in tweeën: de helft voor het eigen gezin, de rest voor wie bedacht moeten worden, zoals schoonouders, de oppas, de eigenaar van het areaal. Dit rondbrengen is steeds een veelzeggend gebaar. De opbrengst kan per boom 80 kg zijn. Het meel wordt 's morgens en 's avonds in staafvorm geroosterd, 's morgens droogweg gegeten en 's avonds hopelijk met bijspijs. Bij haast kan men ook een blok in het vuur leggen en de geroosterde schil eten. Een sagoboom kan ook opengekapt blijven liggen. De sagoboktor legt er eitjes in. Na twee maanden zijn dat larven, die geroosterd een gezochte lekkernij vormen. Is het eenmaal mogelijk sago te verkopen (in Képi), dan wordt men zuiniger in het omkappen van bomen enkel voor de larvenkweek. De larf bezit veel eiwit.

De bladeren dienen voor de dakbedekking, de dunne takken worden op maat aan elkaar geschoven voor de bewanding, of bevestigd als vloerbedekking. Het merg daarvan wordt boven het vuur gehard en als zout benut. Het blad in de jonge takken dient ter versiering en is tot koordjes te rollen voor de rok. De nerven van het blad worden speelgoedpijltjes. Jong blad wordt benut om er draagzakken van te maken.

15 Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, pp. 45-66.

De buitenstaander verbaast zich hoe de mensen dit alles gezien en gevonden hebben. Lommertzen stelt wel de vraag: is er sago genoeg voor nu en voor later, gezien de bevolkingstoename en de handel? Nodig is: leren tuinen aanleggen daar waar er gronden voor zijn of sago-arealen aanplanten en de bestaande tuinen beter verzorgen daar waar weinig geschikte tuingronden zijn.

Het sagobezit was vroeger collectief bezit (zo nodig na verovering). Thans spreekt men over particulier eigendom. Erfrecht (ook via de vrouwen) en eerstgeboorterecht bepalen het gezag bij de verdeling. Zo kan sago gekregen zijn, gekocht, gestolen, afgedwongen. Lommertzen maakte in Ararè lijsten van ieders sagobezittingen met de rechtstitels. Hij wil deze gegevens aan hen doorsturen.¹⁶

ADOPTIE

Bij de gedetailleerde registratie in de dorpen komt naar voren dat er drie vormen van adoptie bestaan. Bij het overlijden van de vader mag de moeder als het haar mogelijk is (gezien leeftijd, gezondheid en sagobezit) de kinderen bij zich houden. Wil zij hertrouwen, dan doet zij beter de kinderen af te geven, geen man wil een heel gezin huwen. Een weduwe of weduwnaar behoudt wel het recht mee te spreken inzake het welzijn van de afgegeven kinderen. De opname geschiedt in de kring van de verwanten. De kinderen hebben al het gevoel bij ooms en tantes ook thuis te zijn.

Kinderloze gezinnen kunnen om een kind vragen (soms al vóór de geboorte) aan bevriende gezinnen. Hun motief kan zijn: eigen kinderen stierven, de gevers hebben meerdere kinderen, doen het uit medelijden of omdat het kind niet zo welkom is (uit buitenechtelijke zwangerschap of omdat het te spoedig kwam). Pleegouders worden steeds bedacht met sago of bijvoeding. Het doden van baby's is geen gebruik, het kan een noodoplossing zijn. Als men niet-gewenste kinderen niet kwijt kan, is er de mogelijkheid dezen te ruilen tegen een bijl, vroeger de stenen bijl en nu met de ijzeren bijl nog meer. Vroeger werden deze kinderen wel 'doorverkocht', soms om vrede te sluiten, en dan gedood.

Uit vrees voor vijandigheid bij een aangrenzende stam die men nog niet goed kende, kon soms een kind ter ruil worden aangeboden als teken: 'Wij willen geen kwaad'. Bij Lommertzen, als vreemde, zei men het er soms bij. Bij die vreemden hoorde ook de politie, die wel kinderen wilde hebben, maar niet wilde betalen met een bijl. Dat werd getypeerd met: 'Die hebben het gestolen'. Als Lommertzen dan zei: 'Waarom doen jullie dan je mond niet open tegen die lui?', keken zij hem medelijdend aan. 'Hij snapt het niet. Kijk, wij hebben soms die lastige lui ook nodig. Als je hen nu te vriend kunt houden door te zwijgen..., wie weet helpt dat!'

Ook catechisten, vooral Mappiërs, hadden de behoefte om kinderen van de mensen te ruilen. Dat kon in hun eigen adatsysteem van nut zijn. Maar omdat zij voor hun werk reeds loon ontvingen of met extra werk geld konden verdienen, werd dit losmaken van kinderen uit het eigen milieu door Lommertzen niet geaccepteerd.

Soms gaf men een kind af om zelf een logeeraadres te hebben op weg naar Képi en éénmaal om Mappiërs bereid te vinden een moord te wreken.

In één ander geval werd een jongetje gegeven, dat eerst door jongelui met kleine pijltjes werd gedood en daarna door een volwassene gesneld. Lommertzen gaf dit

16 Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, pp. 67-74.

geval aan bij het Bestuur, dat strafte, maar bekende niet voldoende personeel te hebben om naast de Mappi ook nog voor de Gondu te zorgen.

Eenmaal afgegeven, bleef de familie toch geïnteresseerd in haar kind, men kon het terughalen en rouwde bij overlijden.

De gewone leeftijd om te ruilen was drie of vier jaar, een leeftijd waarop kinderen zich hun eigen ouders niet lang zouden herinneren. Maar soms waren zij, door omstandigheden gedwongen, ouder. Toen, bijvoorbeeld, de Yamé lui van beneden terugkeerden en de Ararè mensen boven de rivier afsloten, boden zij twee jongens aan (peuters van drie of vier jaar waren er niet bij wanneer er kans was op een gevecht). Deze jongens waren dus zeven of acht. Maar het waren wel eventuele slachtoffers. Gelukkig vond Ararè het sluiten van de vrede geen reden om hen te doden.

De pleegouders namen het kind als een eigen kind op, maar naar de omstandigheden bleven de eigen kinderen voorgaan (bijvoorbeeld bij de huwelijksregelingen). De kinderen reageerden navenant: soms gingen zij geruisloos op in de nieuwe familie, soms waren zij ontevreden omdat zij achtergesteld werden, soms gingen zij terug naar het eigen dorp of trokken de grote wereld in. Voor hen was dat reeds Merauke en zeker Surabaya.

De vraag kwam op: wie trokken naar Merauke, of naar Surabaya? Waren dat vooral pleegkinderen of ruilkinderen of enkel avonturiers? Een onderzoek naar het aantal ruilkinderen toonde aan dat dit wegtrekken een belangrijk gebeuren uitmaakte al in de oude en zeker in de nieuwe tijd.¹⁷

DODEN

Doden om te doden uit machtswellust of te laten doden om gevreesde vijanden tevreden te stellen, gebeurde; de vrouwen mochten het dan niet weten. Het werd beschouwd als op zich absoluut af te keuren. Doden uit passie werd niet genomen, zelfs gevangenisstraf van vijf jaar, opgelegd door het gouvernement, achtte men niet voldoende als rechtsherstel. Maar doden uit wraak, weloverwogen in de plaatselijke machtsverhoudingen, kon plaatshebben. Op een moord moest echter niet per sé een wraakmoord volgen, wel moest rechtsherstel gedaan worden. Het onrecht kon soms geregeld worden. Straffen met de dood werd vroeger wel normaal gevonden bij ernstige gevallen.

Doden als straf: diefstal van sago binnen de eigen groep leidde tot ruzie; diefstal bij een andere groepering leverde gevechten op. Toch trachtte men doden te voorkomen. De verovering van nieuwe arealen, vooral bij mensen van een ander dialect, kwam wel neer op oorlog met slachtoffers. Men vond dat gerechtvaardigd. Aangezien men de aanplanting van voedselarealen nog niet kende, was verjagen of opruimen van zwakkere groepen omwille van hun sagobezit vanzelfsprekend.

Doden bij overspel kwam voor, maar niet als vanzelfsprekend, en niet zonder gedetailleerd onderzoek, terwijl de aanleiding, het karakter en het gedrag van de overtreder daarin betrokken werden. De man en de vrouw werden gestraft. Ieder had weer partijgenoten die bij een gevecht straffend of beschermend optraden. Dus: enerzijds kon het behoud van het gemeenschapsleven voldoende reden zijn om te doden, maar anderzijds waren zij teveel mens om dit onbesuisd te doen. Zo was de situatie vóórdat het Bestuur zijn gezag deed gelden.

17 Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, pp. 75-82.

Doden van ongebooren kinderen: er waren praktijken, er waren verdachte gevallen. Voor zwakkere vrouwen kon een groter kindertal te zwaar zijn, maar zeker is dat zij graag kinderen hadden en dat kinderloze vrouwen werden beklaagd.

Doden van baby's: zwaar gehandicapte pasgeborenen konden gedood worden, kinderen die later een handicap kregen niet. Dove en stomme kinderen werden dikwijls goed verzorgd. Bij een kind uit overspel hing het ervan af of de man het wilde en of het afgegeven kon worden. Zo niet, dan werd het gedood. Hetzelfde gold bij tweelingen. Blijkbaar was het telkens een noodoplossing. In de nieuwe tijd, toen men van de pastoor hoorde dat andere stammen wél voor die onwelkome kinderen zorgden, kwam er in deze verandering.

Zichzelf doden vonden zij iets wat men niet deed. Men kende slechts één geval waarbij een man zich verhing nadat de vijand op één dag zijn vrouw en kinderen doodde. Tsèkerè mensen vertelden aan Lommertzen dat dit gebeurde toen in 1948 in Gomburu de Tammegeir-yo hun grote aanval op hen uitvoerden.

Levend begraven: in één enkel geval van een doodzieke man op eigen verzoek. Er volgde geen gevecht op en de jongelui die het deden voelden zich ook niet beschaamd.

Lommertzen besluit:

Vóór de komst van Missie en Bestuur moesten de mensen hun leven samen regelen. Vreemd was dat vreemdelingen zich daarmee begonnen te bemoeien. De pastoor trachtte hen te overtuigen dat doden geen oplossing bood, eerder meer kwaad bloed zette. Het Bestuur maakte hen duidelijk dat de tijd waarin door hen zelf alles geregeld kon worden, voorbij was, nu het Bestuur daarvoor ter plaatse was. Maar toen het in instructies van het Hoofdbestuur uit Hollandia steeds meer werd gemaand zich niet in te laten met huwelijkszaken, begon het Bestuur te zeggen dat de mensen die zaken maar zelf moesten regelen..., maar dan niet op de "oude manier", hardhandig, want dat zou een reden voor het Bestuur zijn om in te grijpen. Hoe de mensen zelf dan iemand moesten straffen, was voor hen de vraag!

Er blijft één vraag over: men kende een feest (tiepm), gevierd na een snelpartij, maar wat er gevierd werd of wat men zag in snellen, werd nooit duidelijk. Men vocht uit wraak, uit vergelding, bij de verovering van een nieuw gebied, men snelde, bracht koppen mee als demonstratie van kracht... Blijkbaar was het feest voor de vrouwen enkel feest, doden was mannenwerk, maar niemand zei uit eigen beweging: 'het was niet goed'.¹⁸

SEKSUALITEIT

Het woord 'goohn' duidt op seksueel contact (aanraken tot en met omgang) buitenechtelijk ofwel van ongetrouwden buiten de reeds gegeven beloften om. Kleine kinderen zien het paren bij dieren, horen het woord tussen mensen, maar omgang wordt steeds aan hun bijzijn onttrokken. In de puberteit trekken de verschijnselen wel hun aandacht, en moeders vertellen hun dochters wel dat zij van omgang zwanger kunnen worden. Menstruatie wordt geconstateerd, maar belet de vrouw niet te werken of te gaan vissen. Mannen weten niet waar het zaad vandaan komt en hoe het tot een kind uitgroeit of wat er van de kant van de vrouw bij moet komen. Onvruchtbaarheid ligt aan de vrouw. Jongens zien de verstijving, raken stoeiend elkaar daar aan.

18 Lommertzen MSC, W., *Bijdrage Gondu I*, pp. 83-94.

Ouders weten van wanten, laten opgroeiende kinderen niet meer met elkaar spelen. Iedereen let erop, wel wordt verteld dat zij eens gaan trouwen, dan mag het. Affectiviteit wordt alleen getoond ten overstaan van kleine kinderen tot vier jaar. Daarna leren de kinderen – ook uit de gevechten na misdragingen – de zelfbeheersing en de verplichte mijding. In het openbaar moet contact zoeken nagelaten worden, onder elkaar heeft men er wel plezier over: meisjes kijken teveel naar iemand, jongens maken teveel herrie als er meisjes in de buurt zijn. Onder elkaar stoeien jongens, onder elkaar doen meisjes lief. Homoseksualiteit zou onder mannen en jongens niet gewoon zijn, al schrijft men die praktijken wel toe aan vijanden. Jongens onder elkaar? Daar het bij de omringende stammen zeker bestaat, blijft een 'er vrij van zijn' een open vraag.

Lommertzen zegt zelf zelden over seksualiteit in het openbaar gesproken te hebben. Zijn eigen celibataire leven moet hen vreemd zijn voorgekomen; de enige man die hem erover navroeg, kreeg het 'waarom' uitgelegd. Het mogelijke spel tussen jongelui werd met zorg voorkomen, maar tegen een spel dat niemands rechten schaadde, werd niet stevig bezwaar gemaakt. Te vroege zwangerschap was niet welkom en jongeren die zich van de regels niets aantrokken, zag men niet graag. De mensen wilden het beste voor hun kinderen en zagen hun zorg graag geëerbiedigd. De dochter van een weduwnaar die haar vasthield voor hemzelf, of een meisje voor wie maar niets geregeld werd, kon zelf het initiatief nemen en was zij eenmaal zwanger geraakt, dan kon een regeling worden afgedwongen.

Op de vraag 'Waarom is "goohn" verkeerd?' luidde het antwoord: 'Er komt vechten van'. 'Maar waarom komt dat ervan? Stelen geeft schade, doden is niet te herstellen, maar paren?' Zij antwoordden: 'Hij, zij is van mij, van mij alleen.' Er is geen woord voor 'recht', wel voor 'bezit' (van...). Is het een zaak van bezit? Mannen doen soms wel zo, maar juist bij het 'gewone' huwelijk is er geen betaling. Wat men ziet is: men heeft elkander nodig, niet onder invloed van de godsdienst (zij waren nog geen christen). Samen kinderen krijgen en verzorgen, dat verbond hen. De verantwoordelijkheid deed langzaam ontstaan wat wij liefde noemen, en dat wilden de meesten ook wel. 'Goohn' was een teken van het gebrek aan die verantwoordelijkheid, een gebrek aan bereidheid met een ander rekening te houden. Dat 'met elkaar' voelde men emotioneel als een ernstige zaak. Goohn betekende: men kon elkaar niet meer vertrouwen.

Polygamie was geen 'goohn', want een man kon met meerdere vrouwen in verbondenheid leven. De eerste vrouw had wel de eerste rechten, maar van de man werd een gelijke behandeling verwacht. Lommertzen concludeerde uit zijn registratie dat polygame gezinnen niet méér kinderen hadden. Hij zegt:

Mijn indruk is dat ook voor hen de monogamie het beste systeem is voor de groep, voor het evenwicht in het dorp. Geleidelijk bleek ook dat de mensen zelf in staat waren zich daaraan aan te passen.

Hij voegt eraan toe:

Het was mijn taak als pastoor eerst te zien hoe het was en dan pas later te gaan vertellen hoe onze godsdienst het ziet. Ik achtte het niet mijn taak om mensen te laten scheiden, immers hun relatie hield méér in dan alleen werkkraft zijn. Wilden de polygamen gedoopt worden, dan vroeg ik alleen dat zij zich onthielden van gemeenschap, maar niet dat de tweede vrouw het huis uit moest.¹⁹

19 Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, pp. 95-99.

STELLEN

Het woord voor 'stelen' leerden zij pas in het Maleis (*curi*), maar 'van mij' of 'dit is het mijne' bestond vanouds in de eigen taal. Men kende het verschil tussen verkregen of afgenomen. Dit laatste immers, 'duki', gaf reden tot ruzie en vechten. Zagen zij iets bijzonder moois (een sagoboom, een visrijk water), dan riepen zij 'van mij'! Het gaat om wat men nodig heeft. Deels vanuit persoonlijk gereserveerde, deels uit voor allen toegankelijke bronnen. Altijd moet er gedeeld worden en elke dienst moet vergolden, niet altijd 'evenredig', maar altijd als wederzijdse waardering. Dat wordt de kinderen al bijgebracht. Stelen of vernielen verzwakt de verbondenheid. De graad van de schade aan die verbondenheid bepaalt de ernst van het conflict.

Die pastoor tussen hen had zulke vreemde opvattingen. Toen kinderen zijn maisaanplanting hadden leeggeroofd, zei hij alleen maar: 'Blij dat zij het opgegeten hebben, laat hun ouders ook maar mais gaan planten.' Toen bleek dat zij bij een gevecht tegen een dorp daar alle klapper- en pisangbomen vernield hadden en de pastoor dat afkeurde, kreeg hij ten antwoord: 'Altijd zo gedaan, het zijn toch vijanden!' Begeleiders op een patrouille aan de Cook stalen de bezittingen van het bezochte dorp. Toen zij gedwongen werden het terug te geven, was hun reactie: 'Dat zijn toch geen Gondu mensen.' Ergerlijk was dat zijzelf voor hun waren door de afnemers bedrogen werden, omdat zij de waarde van papieren geld nog niet kenden, maar handelde de politie ook zo, dan hoopte men op hun steun later. 'Sprak ik daarover het Bestuur aan', schrijft Lommertzen, 'dan vonden zij het wel aardig van mij dat ik voor de belangen van de mensen opkwam. Ik kon dat doen, ik was een vreemdeling.'²⁰

WERKEN

De taal had ook geen woord voor werken, werk, maar wel namen voor allerlei soorten werk. De sagowinning – vroeger met stenen bijl, later met ijzeren bijl – was in de oude tijd iets van de mannen, maar in de nieuwe tijd konden de vrouwen het ook alleen. Men bleef het echter samen doen. De klacht: 'Vrouwen geven ons mannen geen sago' riep het antwoord op: 'Zij verkopen de sago en roken de verkregen tabak alleen op!' Een andere klacht van de mannen: 'Ik krijg geen sago voor mijn bezoekers' kreeg het antwoord: 'Ik krijg geen hulp bij het hakken van het brandhout voor de bereiding.' Dus het beste was de sagowinning samen te doen. De bereiding in huis was zaak voor de vrouwen; de bijspijs behoorde van de mannen te komen.

Er bestaat een werkverdeling tussen de geslachten: de vrouwen staan in voor het eten in huis en buitenshuis voor het brandhout, het drinkwater en de bladeren die nodig zijn bij de voedselbereiding of als materiaal voor kleding, draagnetten, visnetten. Ook hier kunnen vrouwen bijeenzitten, praten en vlechten. Als zij ziek zijn, dan ervaart men pas hoeveel zij doen. Dan komt het op andere vrouwen neer een deel over te nemen. Buren kunnen helpen. Het leven vraagt vrouwen die als echtgenote en moeder de hele dag in touw zijn. Zo zijn er velen.

Het is het werk van de mannen om het huis te bouwen, vroeger tezamen het mannenhuis en daarna de vrouwenverblijven. Nu moeten twee mannen die samen een huis gaan bewonen dit eerst bouwen, en wel van de grond af 'op palen'. De man zorgt

20 Lommertzen msc. W., *Bijdrage Gondu I*, pp. 100-104.

voor het maken van de prauw, vroeger enkele voor heel de groep, nu één per gezin. Verder maken de mannen het benodigde instrumentarium, zoals de sagoklopper, de graafstok, boog en pijlen, de roeispaan, de trom. Ook maken zij banden voor de pols (ter bescherming tegen de terugslag van de boogpees), banden voor de armen, de lans en de speer en een tasje om aan de hals te dragen voor dagelijkse benodigdheden. Activiteiten buiten het dorp zijn: het maken van vishagen en de fuiken daarin. De plaatsen zijn erfelijk bepaald, telkens links of rechts in de rivier, de grens ligt op het midden; de rivier is verdeeld in vakken. Vrouwen en mannen hebben hun eigen methoden. Jagen is een bezigheid voor de mannen, al of niet met 'heet gemaakte honden', bij maanlicht of 's morgensvroeg; zij kennen 'vallen' enzovoorts. Niet ieder is een goede jager; er is verschil bij de drie taalgroepen.

De mannen staan ook in voor de veiligheid van hun gezinnen en de rust in het dorp; tuinieren leerden zij niet, iets planten wel, maar ervoor zorgen weer niet. Toch bezitten zij een zekere creativiteit in de kunst zich ook in moeilijke omstandigheden te behelpen. Zij gebruiken hun tanden, hun handen en voeten, lianen en bladeren. Hun tempo is echter trager dan bij ons, maar hun voeding is ook minder evenwichtig en hun hulpmiddelen zijn primitief. Hen 'lui' noemen, bewijst hun bestaan niet te kennen, al is niet iedereen even ijverig. Toen zij in de nieuwe tijd de gelegenheid kregen te gaan werken in Képi, op Kolam-kolam, te Sorong of te Jayapura, waren velen daartoe bereid. Ook was het niet moeilijk roeiers en dragers te vinden voor de tournees, en als er bezwaren waren bleken die echt te zijn.

Lommertzen voegt daaraan toe:

Het voornaamste is – waar ik nog altijd enthousiast over ben – dat zij wisten verantwoordelijk te zijn voor anderen en dat als vanzelfsprekend beleefden. Het nut van de overgang van “koppensnellers” naar “nette dorpsbewoners” werd niet onder woorden gebracht, tenzij als de rust nu ongewapend ergens heen te kunnen gaan, zonder het almaar op je hoede te moeten zijn. Ook over de “goede oude tijd” geen woord. Kinderen echter, zullen deze tijd anders ervaren en veel dat voor hun ouders vanzelfsprekend was niet meer begrijpen.²¹

GEZONDHEID – ZIEKTE – BEDREIGING – VREES

In zijn *Bijdrage* wijdt Lommertzen eenentwintig pagina's aan zijn ervaring op het gebied van de gezondheid en de bedreiging door ziekte en tovenarij. Reeds tijdens zijn eigen hogere opleiding had ook hij enige medische kennis opgedaan en in zijn gebied had hij geprofiteerd van de bezoeken samen met medici in de dorpen. Hij besteedde al deze jaren veel tijd aan de zieken. Hij vermeldt een hele lijst ziekten waarvoor zijn hulp werd gevraagd. Sommige kwalen hebben een eigen naam in het Gondus. Hij zegt:

De verschijnselen kennen de mensen wel, maar de oorzaken niet. Die verschijnselen worden bestreden; men probeerde, leerde van elders, liet zich helpen, gaf hulp en zei: “Er is nog een pastoor die medicijnen heeft.”

Telkens kwam hij ook spijsverboden tegen, verschillend naar de streek. Iets anders waren de gebruiken als de naam veranderen, een lans voor de deur planten, het ophangen van bladeren die tegen vijandigheid (toverij) moesten beschermen, bestrijking van zieken onder het uitspreken van formules, zuigen aan de penis van machtigen, bijten of likken, vrees bij het vangen van een uitzonderlijk groot varken of van

21 Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, pp. 105-118.

een vreemde vis, een takje bijleggen op een bepaalde plaats als jachttrofee of als bewijs van kundigheid, of/en als onderpand nog meer te zullen krijgen.

Dit alles bewijst dat deze praktijken voor hen zin hebben; men vreest de dreiging, benut zaken om deze af te weren. Bedreiging echter kan ook uitgaan van onzichtbare wezens. Bijvoorbeeld van de 'goggor', vreesaanjagende wezens, onder andere de doden, de 'ounim', stamstichters, gevers van speciale zaken en de 'nani', de grondgeesten. Deze laatsten zijn gevaarlijk, het is beter om uit hun buurt te blijven. Lommertzen geeft een lijst van hun namen en plaatsen. Een andere relatie is die met bepaalde vogels als bringers van berichten. Hun gekrijs of geroep 's morgens kan erop wijzen dat er iets aan de hand is, bijvoorbeeld iemands dood, ruzie, geboorte van een kind.

De vraag blijft of de Gondu mensen in de aanwezigheid van al die onzichtbare wezens geloven. Er is geen teken van verering, het is meer een uitleg van iets wat men niet kan verklaren. 'Torrè' is een uiting van toverij; iemand via een 'pakje' onder de slaapmat of in het tasje vrees aanjagen; een teken bij de prauw dat misbruik gestraft zal worden; alleen al praten over regen kan een bui tot gevolg hebben, dat andere dorp is er schuldig aan. Vrees voor of beschuldiging van, roept reacties op, vooral als er sterfgevallen zijn en er gedacht wordt dat zij van 'torrè' komen. Toch zullen zij dit weer ontkennen en tegenspreken, maar 'fout zijn' wordt gestraft. De zieke wordt er op ondervraagd.

Of iemand erkend wordt echt tovenarij te kunnen plegen, hangt van zijn persoon en zijn positie af, bij anderen is het één van de dorpspraatjes. Men ontkent het te doen, want het bewijst dat men niet dapper genoeg is om het uit te vechten.

Lommertzen besluit:

Het is de sfeer: mensen worden bang om uit te gaan, voedsel te zoeken, zij worden achterdochtig. Het gemeenschapsbesef lijdt schade. Daarom dient die manier van doen op te houden. We hopen dat men door godsdienstonderwijs en door de school meer vrij leert te denken en niet zo gauw naar die oplossingen te grijpen. Het gaat om gezondheid, niet alleen lichamelijk maar ook mentaal.

Twee nieuwigheden op dit gebied waren de 'sigo-sigo', de naam voor de Cargo-cultus beweging, en de 'sia-sia', het Indonesische woord voor tovenarij waarbij bijvoorbeeld een voorwerp uit het lijf van de zieke getoverd wordt. Beide vormen traden wel op. Maar bij de Cargo-cult, die beloofde rijkdom uit de grond te halen als men de sleutel had verworven, deed het te lang moeten wachten op resultaat het geloof in de leiders verbleken en bij de sia-sia bleek dat de medicijnen van de pastoor efficiënter waren dan de praktijken van een sia-sia pleger. Lommertzen voegt aan zijn gegevens toe:

Er komen invloeden op de mensen toe van buitenaf, blijkbaar luistert men en probeert men door het na te doen wat het oplevert.

De ervaringen uit de eigen medische zorg zijn de volgende. Elke catechist had een fles met duizend kininepillen, maar de fles moest wel na gebruik gesloten worden, anders koekten de pillen aan en waren dan moeilijk te verdelen. Bang dat de fles gauw leeg zou zijn, gaven de catechisten dan maar een mindere dosis. De patiënten voelden zich na enkele pillen al beter en maakten de kuur niet af. Injecties hadden hun voorkeur, maar zich beter voelend kwamen de zieken niet meer opdagen voor de nog noodzakelijke volgende. Lommertzen zegt:

Het beste resultaat met kinine heb ik gekregen bij vrouwen in verwachting, wanneer zij bij het begin van de weeën een dosis konden innemen en na de bevalling nog eens. Moeilijkheden in het niet willen loskomen van de placenta werden minder. Een dokter gaf me de tip. De vrouwen zelf werden propagandistes voor deze praktijk.

Vrouwen nemen na de bevalling weinig rust: er moet eten komen. De jongelui hierin opleiden is feitelijk ondoenlijk. De schoolse ondergrond is te zwak en de pastoor heeft teveel dorpen om in de buurt te kunnen blijven.

De ziekenzorg van de mensen zelf hangt af van de verhoudingen vóór de ziekte. De kinderen, eenmaal aan de sago, komen toespijs te kort (rode haren, dik buikje) tot zij vanaf het zesde jaar zelf al wat eten gaan zoeken. Pleegkinderen vooral komen achterop, zij spelen niet, zijn altijd op zoek naar voedsel. Zolang oude mensen nog iets kunnen doen in het gezin, redden zij het nog wel, vooral de vrouwen. Kinderen willen wel voor hen zorgen, maar het eigen gezin gaat voor. Men sterft rustig, vaak helder bij bewustzijn tot de dood intreedt. De leeftijdsgrens ligt tussen de veertig en vijftig. Lommertzen vermeldt het bezoek van medici tussen 1955-1968:

1955: Patrouille met dokter L. Koch. Er werd een hoog percentage van filiarisis geconstateerd.

1957 en 1958: Patrouille met dokter W. Bakker, tweemaal als onderdeel van de anti-framboesia campagne van de World Health Organization.

1958: Dokter Zuiderhoek, hoofd melaatsheidbestrijding in Sorong, onderzocht de situatie in de Mappi, bezocht in de aangrenzende gebieden ook telkens een paar dorpen en stelde drie gevallen vast te Pagai. Hij kwam door naar Ararè en zo konden we elkaar informatie geven.

1961-1963: Patrouilles met de artsen Schoe en Blom.

1962: Vaccinatie tegen cholera door de mantri's Mahuse en Ransiki.

1963: Onderzoek op melaatsheid door mantri Bedes.

1964: BEG-vaccinatie vanuit Jayapura georganiseerd, maar slechts in Maggabag en Pagai, vermoedelijk als onderdeel van een onderzoek naar de correlatie tussen tbc en lepra.

Dronkenschap was onbekend. De wati (piper methisticum) was bij de oude lui bekend als pepmiddel. Roken uit een lange bamboepijp doen zij ook en zij geven die als teken van vriendschap door. Een aanval van quasi epilepsie kwam voor bij jongelui, juist bij een feest. Dat geschiedde om de aandacht te trekken op het moment dat de dorpen van elders het feestdorp binnentrokken met dans, zang en trommen; echte epilepsie, die ook voorkwam, zij het gelukkig niet veel, eindigde meestal met de dood door verdrinking, hetzij bij het vissen met de prauw, hetzij bij het baden.

Lommertzen besluit:

Wat mij bij deze mensen is opgevallen: men houdt niet van excessen, men houdt van evenwicht. Psychische afwijkingen in lichtere graad komen voor, tijdelijk geheel gestoord zijn kan het gevolg zijn van malaria-aanvallen. Ik hoop dat zij de overgang Indonesiër te worden overleven door te onderscheiden wat goed voor hen is en wat niet. Het beste zal zijn dat zij gelegenheid krijgen om te werken en zo te verdienen om te kunnen kopen wat zij nodig hebben, vooral als zij naar Merauke of elders vertrekken.²²

Van het begin af (1955) heeft Lommertzen onderzocht of de mensen van deze stam koppensnellers en menseneters waren en wat de betekenis was van het feest dat zij nu en dan vierden. Hij kende de opvattingen van pater Meuwese en de boeken van

22 Lommertzen MSC, W., *Bijdrage Gondu I*, pp. 119-141.

pater Boelaars, die hun ervaringen en studies over de Yahray stam (Mappi) hadden vastgelegd. De Gondu mensen waren aan de westzijde de buren van de Yahray. In hoeverre waren zij beïnvloed, in hoeverre bezaten zij een eigen cultuur?

Bij zijn onderzoek naar gegevens over de tijd vóórdat de Missie en het Bestuur bij de Gondu mensen hun werk begonnen, had hij 'gevechten' kunnen vaststellen, gebiedsverovering en bij hardnekkige tegenstand: snellen en eten van vijanden. Daarna was er wel een feest, maar juist wat dat feest bij de Mappi-buren betekende: het beëindigen van de rouw, het bevestigen van de huwelijken, de initiatie van de kinderen, het klaarmaken van jonge snellers en het uitreiken van eretekenen, dat alles leek niet de inhoud van het grote feest bij de Gondu mensen. Ook de motivatie van het feest bij de Mappiërs: enerzijds een feest als manifestatie van verbondenheid, manifestatie van kracht, en anderzijds: als basis van machtig voortbestaan, leek niet de inspiratie voor het Gondu feest.

Dat feest heette bij hen tiepm. Lommertzen beschrijft het als volgt.

Koppensnellen gaat aan het feest vooraf, maar ook zonder dat kan er een feest zijn. Het feest begint ook niet aanstonds na de terugkeer van de snellers. Het eist voorbereiding: het kappen van de sagobomen voor de kweek van de sagolarven, de nodige versiering en opsiering, een vastenperiode in het gebruik van kokosnoten. Neusdoorboring van jongens (nodig voor de opsiering) kan plaatshebben. Daags voor het feest komt een oude man met een grote bundel sagolarven het dorp in. 's Avonds begint het zingen, de hele nacht door en tegelijk begint het opsieren. 's Morgens bij het opgaan van de zon wordt het doodstil en luistert men naar de roep van een bepaalde vogel. Dan komen de vrouwen en meisjes uit hun huizen en de mannen uit het mannenhuis. De vrouwen stellen zich aan de voorzijde, de mannen aan de achterzijde van het mannenhuis op en de twee rijen beginnen te lopen om voorbij het mannenhuis samen te komen tot één stoet. Daarin lopen de jongemannen achter elkaar, en opzij achter sommige jongens een meisje (door haar moeder aangewezen), haar hand aan de gordel van de jongen (of aan een kasuarisveer die daarin gestoken zit). De oudere lui begeleiden deze jongelui aan beide zijden. Onder begeleiding van gezang en trom trekken zij het hele dorp door en gaan tenslotte allen op één plaats bijeen zitten, nog steeds vastend. In de namiddag wordt dan het eten verzameld en krijgen gasten en dorpsbewoners hun deel. Vervolgens ontbindt zich het feest en gaan de meisjes met hun moeders terug naar hun verblijven. Er is geen sprake van dat meisjes eten geven aan jongens.

Wat is de bedoeling van die optocht? Er is een contact tussen een jongen en een meisje. De naam tiepm betekent: bloem of jonge scheut. De jongens en de meisjes zijn de bloem of de bloesem, zij zijn op de leeftijd om niet lang daarna te trouwen. Niet omdat zij "gesneld" hebben, maar omdat zij de "hoop" vormen voor het leven van het volk. Bloemen zijn het beginsel van de vruchten, vandaar dat zoveel aandacht wordt besteed aan de opsiering.

Of men het nu een verlovingsfeest kan noemen is een tweede; wel kan men zeggen dat het feest er om te doen was om openlijk te laten weten dat er reeds een regeling heeft plaatsgehad en men hen voor de toekomst van de groep heeft klaargemaakt, zodat zij straks hun taak kunnen verrichten. Nu was bekendgemaakt dat zij voor elkaar bestemd waren en van dan af kregen de meisjes gelegenheid kennis te maken met hun aanstaande familie. Of die bepaalde twee in de stoet ook zouden trouwen, kon nog door allerlei omstandigheden beïnvloed worden. Pas als een meisje een sagostaaf aan een bepaalde jongen zou aanreiken en deze zou die aanvaarden, was er sprake van het huwelijk.

Al waren er karaktertrekken van het Gondu feest die vanuit een beïnvloeding van het Mappi feest te verklaren zouden zijn, toch lijkt het tiepm feest een eigen feest van de Gondu mensen zelf.²³

23 Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu I*, pp. 142-152.

NAAMGEVING

Het onderzoek van de namen voor de bevolkingsregistratie heeft Lommertzen, zo bekend hij graag, jarenlang veel moeite gekost. Vooreerst zijn er de eigennamen en vervolgens de namen die de relatie tot anderen aangeven.

Die eigennamen? Wie geeft de naam aan het kind? De vader, de moeder, of allebei en dan zien welke naam het wint? De vader aan de jongens, de moeder aan de meisjes? Bij de afstamming lijkt het dat de naam van de oudste zoon/dochter belangrijk is en constant gebruikt wordt. Naast de ouders kunnen anderen hen vragen het kind een naam te mogen geven.

Kent men enerzijds wel namen gelijk aan die van de gestorven grootouders/voorouders, anderzijds zijn er namen die herinneren aan een gebeurtenis op de tijd of op de plaats van de geboorte. Soms zijn het gewoon namen van dingen uit de wereld rondom die aan de jongen of het meisje worden gegeven. Het lijkt erop dat bepaalde namen bij voorkeur in een bepaald dorp voorkomen of juist helemaal niet en dat weet men elders ook; 'man-namen' vindt men ook bij vrouwen en andersom.

Moeilijker wordt het nog omdat die eigennamen kunnen worden veranderd bij ziekte, bij overdracht van een kind aan pleegouders of wanneer men iemands schedel krijgt met de naam. Er zijn ook bijnamen die iets karakteristieks van iemand aanduiden. Bovendien kan iedereen een zogenaamde zangnaam bezitten. Lommertzen zelf had de naam Kende (de naam van de grondbezitter van Ararè?).

Het systeem kende bovendien het verbod om iemands eigenaam uit te spreken in verband met de huwelijksrelaties. Daar waren eigen termen voor. Toen zij christen werden, gebruikten zij graag de christennaam alleen. Van de pastoor kregen zij echter te horen dat zij Gondu mensen bleven en zich voor de eigen Gondu naam niet hoefden te schamen, maar ook dat de christennaam niet te veranderen was en dat dus beide namen konden worden gebruikt.

De vraag is ook wat de groepsnamen inhouden. Wie zijn 'familie', wat betekent het Indonesische woord 'faam'? Hebben zij iets in de samenstelling met het Gondu woord 'amu'=mensen van één prauw? Blijkbaar zijn de groepsnamen niet gebaseerd op de namen van de 'stichters', maar op de namen van de plaats waar zij aanvankelijk bijeenzaten. Soms verdwenen groepen totaal, maar soms kwamen de niet-uitge-moorde leden tot nieuwe bloei en namen de oude naam weer aan.

Lommertzen geeft een lijst in de drie dialecten hoe een man of een vrouw de aanverwanten aanspreekt (de eigenaam van de persoon is taboe) en hoe kinderen hun ooms, tantes, neven en nichten aanspreken. Een zeer gedetailleerd onderzoek, dat wordt afgesloten met een lijst van de dorpen en hun groepen in de drie gebieden.²⁴

GODSDIENST

De vraag, schrijft Lommertzen, waarmee alle missionarissen zich bezighielden was: wat geloven deze mensen, is er Godsverering? Zo ja, hoe is die dan? Zijn onderzoek verliep als volgt.

Van de taal was nog niets bekend. Hij begon aan de studie ervan, pater Drabbe hielp hem met het vaststellen van de structuur, maar pas na jaren kon hij zelf een catechismus samenstellen.

Er waren vier catechisten, pas getrouwde jongemannen van de Yahray stam (Mappi),

24 Lommertzen *MSC, W., Bijdrage Gondu I*, pp. 153-163.

afkomstig uit de dorpen aan de grens met het Gondu-gebied. Zij waren gedoopt na de zogenaamde beschavingsschool doorlopen te hebben, kenden wat eenvoudig Maleis, konden niet goed lezen of schrijven. Dat die gezinnetjes daar waren (Ararè, Toopm, Pagai, en Maggabag) was het gevolg van een poging van de Missie op Képi om een mogelijke bezetting door de protestanten vóór te zijn. Zij openden schooltjes om kinderen Maleis en de catechismus te leren. De naam Tuhan Allah werd bekend en drong door tot diep in het binnenland, zeker bij de mannen. Sommigen van de Gondu mensen waren zelf in Képi op bezoek geweest.

Om antwoord te krijgen wilde Lommertzen informatie verzamelen over hun feesten. Het grote feest van vroeger echter – tiepm – was door het Bestuur verboden, omdat het gevierd zou worden na een sneltocht. Hoe de stukjes informatie bij elkaar pasten, was moeilijk vast te stellen als men er zelf geen idee van had. Met behulp van zijn vaste medewerker Constans Gorum (opgevoed in Wairu), een pientere jongeman, werd het mogelijk om verhalen te achterhalen in de sfeer van sagen en legenden. Het verhaal van de Zon kwam duidelijk van de Yahray; het verhaal over Yawé die uit de dood terugkeerde en aankondigde dat alle mensen na hun dood naar zijn huis zouden komen, leek oorspronkelijk Gondu, maar straf voor de slechten kon een toevoeging zijn vanuit de invloed van de catechisten. Een Zondvloedverhaal bestond ook bij de Awyuërs.

Ook dit gaf geen aanknopingspunten, wel de mededeling dat bij het huwelijk de overdracht van de sagostaaf moest geschieden 'onder het oog van de zon', hetgeen ook bij de Yahray voorschrift was. Maar bij hun eigen feest, tiepm, wachtte men 's morgens op de opgang van de zon vóór men het huis uit kwam. Bovendien moest een lijk zo neergelegd worden, dat de dode de zon zou kunnen zien. Een eigen verhaal over het ontstaan van de dingen kwam niet voor de dag. Wanneer zij al zeiden dat er gebruiken waren die hen door de voorouders waren geleerd, was er toch van een voorouderverering geen sprake. Alleen kon een naam uitgeroepen worden bij het doden van een vijand. Namen kwamen voor waar grondrechten in het geding kwamen, maar dat waren namen van grootouders, niet van groepsstichters. Kernachtige uitspraken zoals spreekwoorden of uitdrukkingen die iets zeiden over een handelwijze, werden niet gevonden. Dit was zeer tegen de zin van Lommertzen. Hij had gehoopt een mooi middel bij de hand te hebben om erop te kunnen wijzen dat hun voorouders hen iets zouden hebben geleerd.

Wel werd duidelijk dat zij het onderscheid kenden tussen goed en kwaad. Welnu: kardinaal Newman had erop gewezen dat 'het geweten' ook een weg was tot geloof in het godsbestaan. Lommertzen vroeg eerst naar de zin van bepaalde zaken, gaf daarna voorbeelden van menselijke daden en vroeg naar het waarom ervan. Het antwoord was: 'Dat hebben wij zo geleerd van onze ouders. Fout is: stelen, overspel, verwaarlozen van kinderen, niet goed samenleven van gehuwden, liegen, schelden, slaan, zomaar doden...'

Lommertzen ziet dat men uiteindelijk niet 'goed doet' alleen omdat het aangeleerd is of men straf vreest of uit menselijk opzicht, maar dat men uiteindelijk voor goed en kwaad kiest, zich tot het goede verplicht voelt. Doen of niet doen, de keuze uitstellen wijst op verstand, gevoel en wil. Men kan de redenen zien van het goede en de schade bij het slechte. Men ervaart gemis aan verantwoordelijkheid als een gemis om mens te zijn. Dat is het geweten, maar dit wordt pas in de groei tot wasdom gebracht. Bij het kleine kind spreekt de lichaamsontplooiing mee, rond de zes jaar de verhouding tot het gezin of de groep, en in de puberteit de vraag: wie ben

ikzelf, wie is de ander (niet in alles onfeilbaar). Aan de noodzaak tot samenwerking ervaart men dat het goede een waarde is.

De vraag bleef: wat is voor hen stelen, liegen, doden, koppensnellerij, polygamie? Geval voor geval is te bekijken, maar zeker is dat zij niet enkel op gezag van een ander, maar op eigen inzicht konden zien wat goed en kwaad is, in wie, wanneer, waar? Dit leek Lommertzen de zekere weg om te zien hoe zij naar God zochten, zonder zijn naam te kennen. Kiezen voor het goede, wijst op een affiniteit tussen God en hen.

Daarom richtte de pastoor meer zijn aandacht op de ouderen, met hun beroep op het goede dat de voorouders al leerden en hun besef dat zonder de regels het leven kapot gaat. Er was voor de schoolkinderen ook nog geen catechismus in de eigen taal, terwijl bovendien de catechisten zelf daar geen gebruik van zouden hebben weten te maken, wat in de andere missiegebieden de onderwijzers met opleiding wèl deden. Daarnaast dacht hij aan de groepshoofden omwille van hun gezag, terwijl de door het Bestuur aangestelde figuren, blij met het baantje en later met een uniform, dat gezag niet bezaten.

Lommertzen besluit zijn *Bijdrage* met een meer algemeen overzicht van zijn werk in de jaren 1955-1968.

De catechisten kregen te Képi wel een 'herscholing', maar hijzelf moest tijdens elke tournee naar hun dorpen hen helpen school te leren geven. Hij werkte het godsdienst-onderricht uit 'per les' en gaf hen zelf de uitleg in het Maleis. De eerste echte school kreeg hij pas in 1960. Hij bekent de komst afgeremd te hebben, in de hoop dat Nederland voor de Papoea's zou blijven zorgen en dat dan in de scholen Nederlands onderwezen zou worden. Maar dat zat er niet in. Na een school in Ararè in 1960, kwam er een in Maggabag in 1961 en daarna in Yagatsu, Kayegai, en Yamé, en tenslotte in Gonnegeir. Iedere taalkring had toen een school en dat maakte de mensen duidelijk dat de pastoor er voor hen allen was en niet alleen voor de Tammegeir-yo (Ararè). Deze echte scholen hadden meestal Papoea onderwijzers, opgeleid in Merauke, en van wie men hoopte dat door hen ook deze stam sneller in de rij zou komen van de medebewoners van dit land.

Het gebied van Lommertzen omvatte achtentwintig dorpen en tijdelijk nog de zorg voor Awyu dorpen ten noorden van Ararè. De bisschop vroeg hem bovendien groepjes volk buiten het Gondugebied aan de Cook- en de Kronkelrivieren te benaderen. In 1956 maakte hij een ontdekkingsstocht met pater Van Kessel naar de Kasuarinenkust en in 1959 met pater Meuwese naar de Beckingrivier.

Ook het streekplan van Verschueren/Maturbongs (1953) om tot klapperaanplantingen te komen, bereikte het Gondugebied. Dat betekende voor Lommertzen: controle op de bosaankap, controle op de afstand van de plantgaten, enzovoorts. Vermeld zijn reeds zijn tournees met medici. Regelmatig was het nodig juist de verste dorpen aan Cook en Kronkel te bezoeken, waar het Bestuur nooit kwam, om in de nieuwe tijd de stamverbondenheid te versterken en het onderlinge verkeer te bevorderen. Wat dat betekende? Lommertzen liet riviervoorbindingen schoonmaken en landwegen openleggen, maar hij vermeldt dat zelf nooit. Zijn tijdelijke medewerker (1960-1961) en latere opvolger (1968-1975), pater Van Oers, toonde zijn verbazing over hetgeen bereikt was. Met Van Oers – na eerst samen alle dorpen te hebben bezocht – verdeelde Lommertzen het gebied, maar zij beiden wisselden toch hun patrouilles, waardoor zij van het hele gebied op de hoogte konden blijven.

Het program van een 'gewoon tourneebezoek' per dorp bestond uit: na aankomst het

bekijken van de administratie (geboorten, sterfgevallen) en de controle van het dagboek van de catechist. Daarna het dorp in, de mensen groeten, de nieuwe baby's bekijken, zieken medicijnen geven, wonden behandelen, de toestand van de behuizing opnemen. Vanzelf komen er dan toespraakjes tot de ouderen in plaats van godsdienstles. De hele voormiddag de school in, 's middags met de kinderen spelen (handbal, voetbal). Nu en dan belangstelling tonen voor de tuinen of met de lui een gebouw opzetten voor de school, aandacht voor het samen bidden, en op zijn tijd – elke drie maanden – de groep jongelui regelen die in Kolam-kolam gaat werken, de missieplantage aan de kust. 's Avonds met belangstellenden praten om hen wat kennis bij te brengen over hun land en over de verre wereld. Tussendoor, na enkele maanden, naar Képi gaan, de collega's ontmoeten en de zusters. 'Je leert overal wat.' De dagelijkse zorg om in leven te blijven betekende een kokkie leren met pannetjes en ketels om te gaan.

Zij werden ervoor betaald, maar veel tijd had ik er niet voor. Zij vertelden dan in het dorp wat ik at, en wat voor een gewoon mens ik nog bleek te zijn ook!

De laatste alinea luidt:

Ik herinner mij nog goed de dag dat ik bezoek kreeg van een groepje oudere figuren uit het dorp Ararè. Zij wilden wel eens even praten en toen kwam het eruit: zij kwamen eigenlijk vragen om hen nu eens te dopen. Ik had dat plan nog niet, vroeg hen hoe zij op dat idee gekomen waren. Zij zeiden: "Je hebt het toch gisteren zelf aan ons geleerd?". Ik had hen toen over de doop gesproken. Ik vermoedde dat de catechist erachter zat en zei hen dat. "Nee", zeiden zij, "wij zijn al oud en jij bent dikwijls weg op patrouille, beter ons nu maar te dopen."

Al was ik er erg voor dat zij goed moesten weten waar het om ging, viel mij de gedachte in: wanneer is men genoeg voorbereid? Was dit niet een teken van geloof, dat men erom kwam vragen? Zij waren de oudsten en wilden ook van de partij zijn, bij Jezus horen hier en vooral straks. Ik heb toen besloten hen te dopen. De Heer heeft nu eenmaal Zijn tijd en Zijn prioriteit. Het begon dus op gang te komen. In oktober 1967 heb ik die dorpen van de Tammegeir-yo gedoopt en tegelijk laten vormen door de bisschop. Zij en ik hebben lang geduld moeten hebben voor ik meende dat het nu voor hen de tijd was. En omwille van hun solidariteit heb ik ook de zwakke broeders en zusters erbij genomen om via een nieuwe solidariteit hen allen wat sterker te doen staan.²⁵

B. van Oers 1961-1962, 1967-1975

Om de ontwikkeling van het Gondugebied na 1968 (pater Lommertzen was op verlof gegaan) beter te kunnen volgen, is het nodig eerst even aandacht te geven aan het gebied rond de Asuwé. Dit zal later onder de naam Abogé een eigen bespreking krijgen, maar het contact en de samenwerking van de pastoors van Abogé (Asuwé) en Ararè (Gondu) had als gevolg dat men begon te spreken over het Asgon gebied (Asuwé-Gondu).

Het contactpunt tussen deze twee 'parochies' lag bij de Awyu groep (Yagatsu e.a.) aan de Hayurivier in het brongebied van de Gondu, ten noorden van Ararè. Deze dorpen waren geopend vanuit Ararè, maar toen deze parochie zich steeds verder uitbreidde tot aan de Cook- en de Kronkelrivieren, werd de zorg voor de Awyu dorpen overgenomen door de pastoors van Abogé.

25 Lommertzen msc, W., *Bijdrage Gondu 1*, pp. 164-173.

Pater B. van Oers werd na zijn verlof in 1968 benoemd voor Ararè. Hij kende het Gondugebied, omdat hij daar van 1961-1962 het dienstwerk had geleerd en de pastoor had vervangen tijdens diens verlof. Hij was toen als nieuweling van Merauke gekomen en had duizend klappernoten van Kolam-kolam meegebracht die te Képi werden gelost en door de Gondudorpen waren opgehaald. Hij zag toen dat Lommertzen naast zijn catechisten jongelui had aangetrokken als hulpkrachten, juist voor de aanleg van klappertuinen in het verre binnenland (Gonnegeir-yo). Zij waren opgeleid op het landbouw-trainingscentrum van Képi. Ook de scholen met een gediplomeerde goeroe kregen de volle aandacht, vroeger van Lommertzen, nu van hemzelf.

In 1967 – zo vermeldt pastoor Vriens – waren in het Awyu gebied in meerdere dorpen reeds doopfeesten gevierd. En bij een ontmoeting met pastoor Lommertzen kreeg deze te horen dat er ook parochianen van de Gondu mede gedoopt waren, waartegen hun pastoor zijn bezwaren had. Erger nog, bij de Awyuërs van Amagatsu waren enkele Gondu jongelui geïnfilteerd en gedoopt en die jongelui roeiden onmiddellijk naar Ararè, gingen bij de pastoor binnen, sloegen op hun borst en zeiden: 'Ik ben Petrus, ik ben Anacletus..., wij zijn zojuist gedoopt.'²⁶

Maar, zoals vermeld, besloot Lommertzen zelf op het verzoek van een groep ouden te Ararè in te gaan en met dopen te beginnen. Ben van Oers, werd nu onmiddellijk bestormd met de eis 'dopen s.v.p.' en, wel gedwongen om als de nieuwe pastoor goed contact te krijgen, moest hij in allerlei dorpen tot dopen overgaan. Hij zegt echter:

Ik kon hen niet duidelijk maken, waarom ik ze liever niet zou dopen. Ik was zowel door mijn eigen theologie als door Lommertzen ervan overtuigd: dopen heeft iets te maken met een verandering van mentaliteit... en die was er gewoon niet.²⁷

Het kostte Ben ontzettend veel moeite om de scholen, vooral die van de catechisten, draaiende te houden. Die catechisten waren allemaal Yahrayers (Mappi) en dat betekende dat hun schoolkinderen het niveau niet haalden om in Képi of Merauke verder te studeren. Wat hem bovendien opviel was dat de Gondu mensen wel niet de mentaliteit van de Yahray bezaten (de koppensnellersagressiviteit), maar er toch niet vies van waren hun zaken in het dorp uit te vechten. Bijna elke avond, als men uit het bos thuisgekomen was, was het wel raak, maar enkel tot het donker werd en het bleef bij schelden! Hij bevestigt wat Lommertzen reeds zag, dat dit volk uit was op 'evenwicht'.²⁸

Niet duidelijk was de bindende factor van de groepen: voorouders of afkomst van eenzelfde plaats vroeger? De gevechten gaven wel aan dat er regels waren: bezitsrechten op sago- en visterreinen, regels voor de huwelijken (de afspraken en het vastleggen van verbintenissen in de toekomst voor kinderen van vijf jaar). Jongens en meisjes mochten wel 'spelen' in het bos, als dit de regeling maar niet in gevaar bracht.

Als leerlingen op de school in Képi verdacht werden van foutieve verhoudingen, werd dat overgebrieft en in de dorpen ontstond er ruzie over. Ook misdragingen van

26 Vriens msc, A., *Overgebleven indrukken van Abogé, 1966-1970*. Map Abogé. Archief msc, Tilburg.

27 Boelaars msc, J., *Interview met B. van Oers msc*, 10-11-1990, p. 3. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

28 Boelaars msc, J., *Interview met B. van Oers msc*, 10-11-1990, p. 4. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

jonge goeroes en huwelijksbeloften riepen moeilijkheden op. Ben zegt: 'Allemaal dingen waarmee ik me heb beziggehouden.'

Hij ontdekte gevallen van melaatsheid en richtte er een polikliniekje voor op, waar broeder Han Gerritse een tijd heeft gewerkt.²⁹

Terwijl hij in Ararè de pastoor was, bleek zijn parochie een goede plaats voor stagiaires van de STFT, Abepura.³⁰

Hij vertelt:

Waar ik me ook ontzettend mee beziggehouden heb was te voorkomen dat men naar Merauke of zelfs naar Képi zou gaan. Zij moesten proberen het eigen dorp vooruit te brengen. Er zijn landbouwcoöperaties opgericht. Ik kocht de tuinproducten op voor een prijs ver boven wat zij in Képi konden krijgen (en stuurde die opbrengst naar Agats voor de internaten). Ik kocht krokodillenhuiden op, ver boven de prijs van de handelaren. Een timmerschooltje maakte prefab-woningen voor wie maar wilde. Maar ondanks dat er van alles te doen was in de dorpen, bleef men wegtrekken. Dat maakte me heel moedeloos.³¹

Op den duur ging het niet goed met die scholen. De scholen werden verwaarloosd, de Javaanse goeroes zaten de halve tijd in Képi en er kwamen geen nieuwe goeroes bij.

Maar vooral: de mensen zagen dat zij van die scholen niet rijk werden. Die scholen, dat was niet hun ideaal "voor de toekomst". Zij zagen aanvankelijk de school als een "toverding", je stopt er een kind in en er komt een bestuursambtenaar uit. Er was wel een goede school in Ararè zelf, maar al ging je daarna naar Merauke – al of niet met een diploma – niemand werd er goeroe of bestuursambtenaar. Zij kwamen met even weinig terug, en bovendien juist in die tijd gingen alle eisen omhoog. Het zat allemaal tegen.

En dat werk in de dorpen? Wat ik aan het doen was, was "kapitalisme" invoeren. Dat zag je echt gebeuren. Bijvoorbeeld: Jan schiet een varken, maar verdeelt dat niet volgens de traditionele regels. Hij verkoopt het aan de goeroes en koopt dan een zaklantaarn met vijf batterijen. Hij kan nog meer varkens schieten, koopt nog meer batterijen, geeft die aan zijn broer... en hij wordt de rijkste man. Met een beetje sluwigheid verdient hij geld door anderen voor zich te laten werken.

Hij vervolgt:

Ik las boeken van Paolo Freire en dacht: stoppen met dit alles; scholen, coöperaties, nergens meer iets mee te maken willen hebben. Wel een stelletje aardige lui uit de dorpen bij elkaar halen en cursussen gaan geven om hen ertoe te brengen zelf te gaan nadenken: waar zijn wij mee bezig? We doen altijd wel wat de pastoor zegt..., maar wat willen wij zelf?

Ik zag wel: je kunt niet van de ene op de andere dag ophouden met die coöperaties en die scholen, maar voor mij was het duidelijk: Wat hier aan de hand is... dat wordt nooit iets. De mensen blijven voelen dat zij in een achtergebleven land wonen en dat zij eigenlijk allemaal naar Merauke moeten gaan; daarvan is het heil te verwachten. Je krijgt ze niet zover dat zij zeggen: "Als wij wat willen worden, moeten we ons inspannen om te zorgen dat we een goede school hebben en een goed dorpshoofd." Zij doorzagen niet het begrip "geleidelijkheid".³²

29 Broeder H. Gerritse was lid van de Congregatie van de Broeders van Zeven Smarten (Voorhout).

30 STFT: Sekolah Tinggi Filsafat Teologi, de Hogeschool voor Theologie en Filosofie, de opleiding voor 'pastores' in Abepura.

31 Boelaars msc, J., *Interview met B. van Oers msc*, 10-11-1990, p. 5. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

32 Boelaars msc, J., *Interview met B. van Oers msc*, 10-11-1990, p. 6. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

Dit denken en aanvoelen belette Ben niet om in samenwerking met de pastoors van het Abogégebied cursussen te geven aan de catechisten.

In een brief aan pater J. Verschuieren msc te Wendu, zegt Ben duidelijk wat zijn visie is. Verschuieren had het idee geopperd een officiële opleiding te beginnen voor te wijden diakens, en broeder Reinardus wilde Papoea jongens voorbereiden om Broeder van Zeven Smarten te worden. Ben ziet daar niets in, hij schrijft:

Wijdingen en geestelijke ascetische oefeningen..., die opzet gaat uit van een magische inzet. Voor mij is "bidden" geen magische bezigheid om iets te bereiken, maar een bezinning op je plaats in het geheel van de "Wereld". God loven en prijzen, danken, moet je niet doen met woorden, maar met daden. Het teniet gaan van de Religie in West-Europa komt van de discrepantie van ons woord (liturgie en oefeningen) met wat wij doen. Genade is geen gave, maar een opgave. Mens-zijn is goed of slecht naar wat hij doet, niet naar wat hij bidt.

In deze zelfde brief laat Ben horen dat hij méér ziet in de correspondentie met collega's dan met de bisschop en dat hij de trouw van Rome aan een theologie uit de tijd van Thomas en de argumenten van de paus tegen de 'God-is-dood theologie' niet terzake vindt.

De wereld ziet er anders uit dan vijf eeuwen geleden en "niet provocerend optreden" betekent "overall achteraan lopen en niets revolutionairs ondernemen."³³

Over die cursussen met Vriens voor de catechisten is hij ook niet enthousiast. Die catechisten zijn Yahrayers en die kennen alleen 'Wille zur Macht' en 'tabakshonger'. Zij doen wel de Keiezen na, maar vergeten dat die ook 'gewerkt' hebben. Zij staan niet open voor een nieuwe, betere aanpak en zeggen alleen maar: 'Zoals de toean wil.' Een voorbeeld van deze teleurstellende cursussen geeft pater Adr. Vriens. Hij behandelt de bespreking van de 'Vasten'. De antwoorden op de gestelde vragen geeft het peil van de ontwikkeling weer... namelijk: te laag.³⁴

Van Oers zegt:

Men onderscheidt terecht Kerkelijk Recht en Goddelijk Recht. Het eerste veranderbaar, het tweede, uit de natuur van de zaak of de Openbaring: onveranderlijk (bijvoorbeeld het huwelijk is onontbindbaar). Maar uit een betere kennis van de natuur kan voortvloeien dat opvattingen die tot nog toe als Goddelijk waren geïnterpreteerd, een andere inhoud blijken te hebben. De ontwikkeling in de exegese heeft tot gevolg dat wat vroeger als in de Openbaring gegeven werd beschouwd, voor een andere interpretatie vatbaar blijkt.

Van Oers brengt dit in verband met de huwelijksopvattingen bij de Gondu.

Terecht wordt verondersteld dat woorden en handelingen bij de huwelijksluiting overeenkomen met de innerlijke gesteltenis. Als dit niet zo is, moet dat bewezen worden. De vraag is echter: moet men hierbij rekening houden ook met het niet-reflexief bewustzijn bij een primitieve mentaliteit? Natalis, een jongeman, trouwt een weduwe die een dochtertje bezit. Iedereen weet dat hij later als het meisje huwbaar is, ook daarmee trouwt, al leeft de weduwe zelf ook nog. Als het zover is, vindt iedereen dit vanzelfsprekend, alleen de

33 Oers msc, B. van, *Brief aan J. Verschuieren msc*, 16-1-1969. Ordner Gondu. Archief msc, Tilburg.

34 Vriens msc, Adr., namens B. van Oers msc, *Brief aan alle Saudaras in het dekenaat, de hoofdpastoor inclus*, 11-2-1969. Ordner Gondu. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *Verslag cursus catechisten Ararè*, 10-15 februari 1969. Ordner Gondu. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *Surat Puasa*. Ordner Gondu. Archief msc, Tilburg.

pastoor vraagt zich af of het eerste huwelijk geldig was en hoe dit bewijsbaar zou zijn. Zulk een proces kan niet in Rome, maar zou aan de beslissing van de pastoor ter plaatse overgelaten moeten worden.

Evenzo blijkt dat het huwelijk hier geen zaak is enkel van twee personen, maar van twee partijen. Moeten we nu wachten het sacrament toe te dienen totdat de Westerse opvatting tot hier gekomen is? Kunnen deze mensen alleen volgens hun adat trouwen en nog niet kerkelijk, omdat zij aan de christelijke opvatting van het huwelijk nog niet toe zijn? De vraag blijft ook of mensen die volgens hun adat een tweede vrouw en kinderen behoren te verzorgen, gedoopt kunnen worden.³⁵

Er kwam in die tijd een *Rondzendbrief*, ondertekend met 'Valete Omnes'. Van Oers becommentarieert deze als volgt:

Valete Omnes verwacht dat men gewenste veranderingen in de liturgie (met name van de Goede Week) eerst aan Rome voorlegt. Maar ik zie een universele liturgie voor heel de wereld als iets onmogelijks en meen dat na het Concilie pluriformiteit en experimenteren vanzelfsprekend is.

Hij staat voor achtentwintig dorpen, verdeeld over drie dialecten. Zeer velen verstaan nog geen Indonesisch en de vertalingen van Lommertzen en hemzelf zijn heel vrij, meer erop uit duidelijk te zijn en de juiste bedoeling van de teksten weer te geven. Hij vertelt hoe hij op drie plaatsen het hele ritueel van Witte Donderdag tot en met Pasen moet vieren, allemaal in één week. Wanneer Valete spreekt van 'actuosa participatio', dan is het zaak de hele viering zo in elkaar te zetten dat het iets wordt waardoor deze mensen aanvoelen dat hier iets belangrijks gebeurt, ook voor hen. Hij verwacht geen suggesties van Rome, maar van de collega's.³⁶

Er verscheen een traktaatje *Liturgie in West-Irian*. Er was een nieuwe *Ordo Missae* uitgegeven door Rome, en daarbij was vastgesteld dat deze op 30 november van kracht zou worden. Mgr. Tillemans had echter de vraag gesteld in hoeverre dit document 'opportuun' was voor Irian Jaya. Ben verwijst naar Concilieteksten die wel de aanpassing benadrukken, maar ná studies van experts een consensus verwachten die door Rome wordt goedgekeurd. Hij denkt dan dat in Irian Jaya enkel de pastoor van een bepaald gebied de expert is.

Vanuit de visie dat liturgie een zich in woorden en handelingen concretiserende ontmoeting is met God, zet Ben zich eerst af tegen een liturgie die als een magisch gebeuren wordt beleefd.

Liturgie moet een gelovig vieren zijn. Liturgie kan dit alleen zijn als zij begrepen wordt en dat vraagt in Irian een verschil naar tijd en plaats. Daarbij is het niet de pastoor die de mensen zijn idee moet opdringen, maar tezamen met de mensen, al doende, ervaart wat hen aanspreekt. Als bijvoorbeeld bij de Yahray de huwelijksluiting tot stand komt, kan de pastoor dat omzetten in de viering van de Eucharistie onder twee gedaanten, waarbij bruid en bruidegom elkaar doen communiceren. Maar is deze symboolwijziging hen uit te leggen met woorden? Mij lijkt: hij probeer het en kijkt of het begrepen wordt. Dit is ook niet, zoals wel gezegd werd: "zomaar aandoen van iedereen", want ieder is gebonden aan het geloof van de gemeente, het geloof in Jezus Christus, gevierd te zijner gedachtenis.

Hij merkt op dat het zingen van de schoolkinderen onder de H.Mis minder gemeenschapsbindend is dan het zingen bij de trom in het dorp..., dat de 'offergang' enkel

35 Oers MSC, B. van, *Brief aan Monseigneur*, 20-5-1969. Ordner Gondu. Archief msc, Tilburg.

36 Oers MSC, B. van, *Brief aan Valete Omnes*, 19-6-1969. Ordner Gondu. Archief msc, Tilburg.

in verband met het Grote Dankgebed te begrijpen zou zijn, maar moeilijk blijft uit te leggen..., dat voorlopig het experimenteren nog noodzakelijk blijft..., dat het benutten van de eigen taal voorop moet staan, zolang de meerderheid (vooral bij de vrouwen) nog geen Indonesisch kent..., dat de *Ordo Missae* geen inspiratieve bron uitmaakt en dat het verplichtend karakter ter discussie gesteld moet worden.³⁷ In dezelfde tijd schrijft Van Oers een artikel dat getiteld is *Secularisatie, magie en godsdienst*.

Secularisatie is: de bevrijding van de mens van alle religieuze, bovennatuurlijke, mythische, en metafysische wereldverklaringen, waarna de mens zijn wereld en zichzelf in die wereld zoekt te verklaren door een onderzoek van de eigen wetmatigheden van die wereld (natuurwetten) en door een analyse van zijn eigen bestaan.

Dit betekent: het geheel van wat tot nu toe fundamenteel was voor de levensopvatting ter discussie stellen, in twijfel trekken. De werkelijkheid doet deze vraag stellen. Het is de noodzaak de hoogste traditionele waarden (tot nu toe onaantastbaar) te desacraliseren. Ziek of gezond zijn, staat niet in afhankelijkheid van het buitenwereldse, maar is een puur menselijke aangelegenheid. Wetenschap en techniek kunnen de werkelijkheid beheersbaar maken. De mens heeft de vrijheid en de onafhankelijkheid van het kunnen verworven.

Magie werd gedefinieerd als een tekort aan inzicht, als de religie van het individu, als een zich niet willen onderwerpen, maar magie hangt af van de feitelijke gebruiker, wat die erin ziet en ermee voor heeft. Wat betekenen secularisatie en magie voor de gebieden waar wij nu werken?

Het missiewerk zag als zijn voornaamste taak: het heidens-sacrale te bestrijden, de angst voor boze geesten te overwinnen, soms met geweld, later met een zacht lijntje, daarna met overredingskracht, steeds om zo plaats te maken voor het christelijk geloof. Men moest losgeweekt worden uit irrationele opvattingen en gedragingen, om sociaal-economisch verantwoorde opvattingen te scheppen, die dan gedragen worden door de christelijke beredeneerde visie.

Het is echter wezenlijk aan elke cultuur om in een afgeronde en wezenlijke eenheid de dingen hun eigen plaats te geven in dat geheel. Het nieuwe negeert dat eigen geheel, ondermijnt die wezenlijke traditie. Het tast de wortel aan. Hun waarden en de symboliek daarvan zijn binnen het technisch denken nonsens. Men ziet de waarde van die nieuwe dingen (radio's en vliegtuigen), begrijpt hun techniek niet en plaatst deze in de eigen visie, die reeds vele irrationele elementen bevatte. Er is een volledige ontmythologisering, desacralisatie nodig om tot moderne vooruitgang te komen. Het is de God-is-dood theologie voor de primitief. De reactie van de stammen in Irian is verschillend: de Marind houdt vast, de Awyu aanvaardt een langzaam assimilatieproces, de Muyu eet van twee walletjes. Vaak is de herinnering aan de oude tijd onwelkom. Dit scheidt een leegte, maar met die leegte kan men het niet doen. We moeten een christendom brengen dat past bij het tijdperk van wetenschap en techniek. Maar we constateren dat die leegte wordt opgevuld met even irrationele waarden en praktijken die hun nieuwe vormen hebben ontleend aan het christendom (het laten lezen van missen, bidden, bezoeken van heilige plaatsen, wijwater, rozenkransen, sacramenten, liturgie).

Men koos voor de gemakkelijkste weg: het uiterlijke wel te aanvaarden, maar de ondergrond niet te veranderen. Gewenst is een prediking die ook van magie gedesacraliseerd is, al hebben de mensen zelf dat niet graag.³⁸

Boelaars schreef een antwoord op het voorgaande stuk. Daarin merkt hij op dat, gezien de 'interdependentie' van de primitieve visie in tegenstelling tot de 'depen-

37 Oers msc, B. van, *Liturgie in West-Irian*, 7-9-1969. Ordner Gondu. Archief msc, Tilburg.

38 Oers msc, B. van, *Secularisatie, magie en godsdienst*, 11-5-1969. Ordner Gondu. Archief msc, Tilburg.

dente' visie van het christendom, het gevaarlijk is deze dependente visie niet te prediken.

Daarop reageert Van Oers met een brief. Hij stelt dat de 'dependente' visie juist géén christelijke visie is, maar teruggaat op de God der filosofen – ens a se/ens ab alio –.

Het christelijke godsideaal is dat van de Openbaring, God als zich mededelende, zich openbarende in Jezus Christus, hij die zich waarmaakt binnen deze wereld door Jezus Christus, zijn kerk en allen die in hem geloven. Deze visie staat dicht bij de interdependentiegedachte van de mensen hier.

Bovendien is die interdependentie niet een 'do ut des', niet een geven om te krijgen, maar een mee-delen om aanvaard te worden als een mede-delende mens, zó waardevol te zijn en zó zichzelf bevestigd te zien. Daarom moet men mee-delen van wat men heeft, soms ook niets geven, om te laten voelen dat men nodig is of om iemand terecht te minachten, mogelijk te bevechten, te doden. Interdependentie is waardescheppend voor het individu en constituerend voor de gemeenschap.

Hun interdependentie ten aanzien van hogere machten – laat staan dat die hogere machten afhankelijk zijn van de volzaamheid om het te blijven – blijft geladen met angst of verwachting. Zeker is die hogere macht geen goede vader die zijn kinderen alles geeft wat zij nodig hebben, het is wel een mee-deler, zelfs de absolute mee-deler, niet om van ons terug te krijgen, maar om gewaardeerd te worden, hetgeen ons ook weer meer waardevol doet zijn voor hem, voor onszelf en voor alle anderen. Dit is een gedachte die dichtbij het christendom ligt.

Ben vervolgt:

Ons traditionele gedragspatroon beruiste op dat dependente-ideaal (met alle gevolgen van dien: paternalisme, feodalisme, kolonialisme), maar tegenwoordig is gezegd een functie binnen de gemeenschap, uitgeoefend in gedeelde verantwoordelijkheid (interdependent!). Dat staat dicht bij hun interdependentie onder elkaar. Vandaar dat ook hun moraal niet van bovenaf, maar vanuit de voorouders, vanuit de mensengemeenschap zelf voortkomt, flexibel naar de omstandigheden: goed is wat goed is voor ons nu. Wederom heeft het horizontale de voorrang op het verticale.

De dependente-visie steunde ook op de aanvaarding van de historiciteit van de bijbelverhalen. De Entmythologisering bracht de gedachte: de mythen vragen niet of iets zo gebeurd is, maar brengen de "waarden" naar voren die blijvend gerealiseerd moeten worden.

Daarmee hebben de mensen hier geen moeite. De historiciteit van hun verhalen is niet "im Frage". Wij kunnen op hun werkelijke waarden voortbouwen.

Tenslotte stelt Ben de vraag:

Moeten zij hun interdependentie gaan beleven in de Westerse devotie-vormen of moeten wij hier nu juist niet zoeken naar vormen die aan hun cultuur zijn aangepast?³⁹

Met name het gebied aan de Boven-Cook- en de Boven-Kronkelrivieren was altijd bediend vanuit Ararè en geleidelijk waren ook daar in de dorpen mensen christen geworden. De oplossing was: ofwel er komt in Pirimapun een tweede pastoor, ofwel Agats (osc) neemt dit gebied over. Ben vraagt aan de bisschop van Merauke wat er besloten is. De beslissing heeft namelijk consequenties voor hem en zijn catechisten.⁴⁰

Mgr. Tillemans heeft laten horen dat hij wacht op een opvolger. Van Oers acht dit de gelegenheid om enerzijds zijn hart te luchten over bepaalde aspecten van het

39 Oers msc, B. van, *Brief aan J. Boelaars msc*, 1-12-1969. Ordner Gondu. Archief msc, Tilburg.

40 Oers msc, B. van, *Brief aan Monseigneur*, 17-3-1970. Ordner Gondu. Archief msc, Tilburg.

beleid, en anderzijds een overzicht te geven van de situatie op zijn werkterrein. Wat hem dwars zit is op de eerste plaats dat Merauke – althans de collega's in de stad daar – geen blijk geeft geïnformeerd te zijn over en geïnteresseerd te zijn in de moderne theologie. Hij schrijft:

Is het U opgevallen – of alleen maar inbeelding van mijn kant – dat er vaak in Merauke heel anders over godsdienst gedacht wordt dan in het binnenland? De jaarlijkse conferentie zou dit moeten opheffen in plaats van het te verscherpen. Op het program staat het verslag van de verschillende pogingen om aan ontwikkelingswerk te doen...., zou er ook bij kunnen hoe op de scholen in Merauke de catechese in een nieuwere vorm gegeven wordt? Of het sociale werk in Merauke? Zijn er plannen om van de bestaande publiciteitsmedia gebruik te maken om de christelijke gedachte uit te dragen? Men hoort daar niets van.

Hij krijgt geen antwoord op zijn brieven en dat juist op het moment dat hij en anderen aan ontwikkelingswerk doen en er antwoorden nodig zijn, met name ten aanzien van de financiering van de projecten.

Als overzicht van de situatie in zijn parochie geeft hij het volgende:

HET LITURGISCH LEVEN

Er zijn volle kerken, geen gebrek aan belangstelling, maar de moeilijkheid is een levende vorm te vinden voor een verstaanbare viering.

Bij de goeroes vindt hij geen aandacht om van gebedsdiensten of begrafenissen iets te maken. Zij worden daarvoor niet betaald!

De diensten van de catechisten gingen iets vooruit, dankzij de gegeven cursussen, maar dreigen toch in een primitief stadium te blijven steken. Er zijn al dorpen die geen catechist meer willen onderhouden, zij kunnen het zelf wel. Echter: alleen de kinderen kunnen wat lezen, de volwassenen niet. Komt de pastoor zelf, dan is de viering soms indrukwekkend om de grootheid van de groep, het aantal dopelingen, maar van bredere uitleg of van catechetische voorbereiding van doop, huwelijk, Eerste Communie, is bij het tweemaandelijks bezoek geen sprake en de catechisten weten daar nog geen weg mee. Bij de diensten zingen de kinderen wel liederen, maar er is een teveel aan woorden van hen, geen viering van hen.

Met uitzondering van Cook- en Kronkelgebieden is er zich een christelijke levensvorm aan het ontwikkelen: bosleven, het 'recht van de sterkste', verwaarlozen van de zwakken, bijgelovige praktijken behoren tot de uitzonderingen. Zorg voor hun kinderen, vrije huwelijkskeuze, komen voor, maar zijn nog niet algemeen. Iets doen voor niet-clangenoten is bekend als een christelijke opgave, maar wordt in de praktijk zelden doorgevoerd. De mensen kennen het scheppingsverhaal en dat van Jezus' dood en verrijzenis. Alleen de schooljeugd weet iets van het Oude Testament. De dociele aard en hun zwakke binding aan eigen traditie geeft hoop dat de bevolking zich positief christelijk zal ontwikkelen.

HET ONDERWIJS

In de parochie Ararè volgen 613 kinderen gesubsidieerd onderwijs in de scholen en 619 kinderen in de scholen van de catechisten. Tien jongens volgen middelbaar onderwijs. Nieuw is het samengetrokken dorp uit de omgeving, Atsipm, met 1589 mensen, waarvan 450 schoolkinderen (dat wil zeggen 200 al op school), met vier onderwijzers. Zelf heeft hij zich het laatste jaar vooral beziggehouden met het maken van schoolmeubilair. De school in Kayegai, met twee Florinese onderwijzers,

verdient alle lof. De school in Ararè zelf verloor een Javaanse goeroe, maar de beide andere Javanen zijn uitstekend.

Het moeilijke punt is dat de ouders schoolbenodigdheden zelf moeten betalen. Hiervoor zou een eigen fonds moeten worden opgericht, tevens voor de leerlingen te Merauke.

PROJECTEN

In acht plaatsen zijn er tuinen. De opbrengst wordt verkocht aan Agats; uitbreiding is niet te voorzien, omdat er geen afzetgebied te vinden is. Belangrijk is vooral dat men gaat inzien te moeten werken om iets te krijgen.

Zes groepen zagen hout, vijftiengintig kubieke meter is reeds afgeleverd, één ton ligt te wachten op afvoer.

Tien jongens zijn in opleiding in Ararè als timmerman. Zij maakten reeds een goeroewoning, schoolbanken en tafels, kledingkasten, en een pastoorshuisje. Probleem is weer het afzetgebied. Meisjes naaien broekjes.

Zoute vis en gerookt varkensvlees worden opgekocht en doorverkocht naar Abogé. De grote klacht is dat er geen 'winkel' is. Merauke heeft nog steeds niet ontdekt dat de Gondurivier te bevaren is door kustvaarders van tweehonderd ton. De hoop is dat het project van Toon van de Wouw doorgaat met boot en al.

Als de pastoor over dertig dorpen, heb ik wel plezier van de buitenboordmotor, maar duidelijk veel te veel werk, vooral omdat ik per dag ook nog minstens een uur bezig ben in de polikliniek. Ik ben de enige in dit gebied die iets aan de gezondheidszorg doet en mijn personeelsleden zijn de catechisten. Het Bestuur komt zelden, ik moet alles alleen doen, zonder te kunnen samenwerken, zonder hulp of waardering.⁴¹

Toch heeft Van Oers dit werk volgehouden tot 1975. In het interview waarin hij zijn groeiende tegenzin tegen de scholen en tegen zijn eigen invoer van het kapitalisme aangeeft, zegt hij tenslotte: 'Toen heb ik op een gegeven moment gezegd: "Ik moet gewoon ergens anders gaan werken."' ⁴²

Hij ging naar de Muyu, op voorwaarde niets met geld en goederen te maken te krijgen. De pastoor van Abogé (C. Hoogeland) nam de parochie van Van Oers 'erbij'.

41 Oers MSc, B. van, *Brief aan Monseigneur*, 17-9-1970. Ordner Gondu. Archief MSc, Tilburg.

42 Boelaars MSc, J., *Interview met B. van Oers MSc*, 10-11-1990, p. 6. Map interviews met confraters. Archief MSc, Tilburg.

IV De Yahray en de Awyu in het binnenland

Inleiding

Dit hoofdstuk bestaat uit twee delen omdat het hier besproken missiewerk betrekking heeft op twee verschillende stammen, namelijk de Yahray en de Awyu. De onderscheiden gebieden, de langzamerhand tot eigen parochies uitgegroeide gemeenschappen, werden echter bereikt en gemissionieerd vanuit Képi, de hoofdplaats van de Yahray stam. Daar immers had de eerste missionaris, de baanbreker C. Meuwese MSC, zich in 1947 gevestigd.

Wij beginnen met de Yahray en komen via de parochies naar de Awyu 'in het binnenland'. De auteur was zelf missionaris bij de Yahray en tevens antropoloog voor het adatonderzoek bij hen. Daarom heeft het deel over de Yahray hier een meer persoonlijk karakter, terwijl het deel over de Awyu meer een opsomming lijkt vanuit de correspondentie van de collega's met de hoofdpastoor te Képi en de bisschop te Merauke.

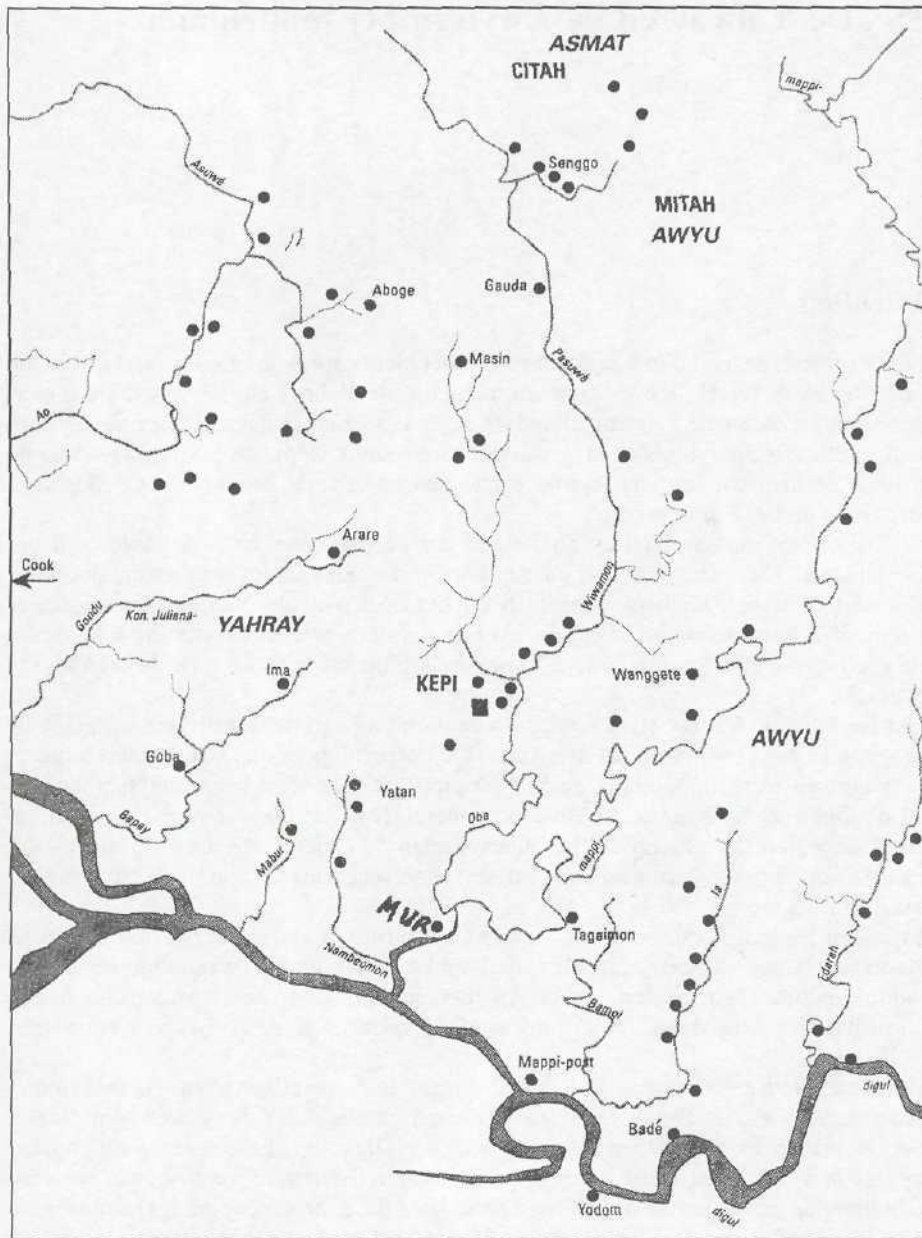
Het land van de Yahray stam ligt boven de monding van de Digulrivier duidelijk als een wig in het land van de Awyu stam. De dorpen liggen aan twee rivieren die in de Digul uitstromen, namelijk de Mappirivier met haar zijrivieren: de Nambeomon en de Oba met haar zijtak de Miwamon enerzijds en de Bapayrivier – parallel aan de Nambeomon – anderzijds. De uiterwaarden van die rivieren en de moerassen daartussen vormen een laagland, en de waterscheidingen zijn de heuvelruggen waarop men woont.

Er is een legende – de tocht van de Ayré – waarin verteld wordt dat de mensen de Kaorivier (Boven-Digul) afdaalden, de Digul volgden en bij de monding in zee dit land bezetten.¹ Daar leefden toen de Awyuërs in de bossen van die waterscheidingen en in heel het achterland. De Yahray zijn moerasmensen, de Awyu bosbewoners.

Het Nederlandse gouvernement kreeg al vroeg – in de twintiger jaren – te maken met deze mensen aan de Digul, Digullers genoemd, omdat die Yahray de Awyu dorpen overvielen en er 'koppensnelden' tot hoog de Digul op. Er werden politieposten opgericht te Asike en steeds meer stroomafwaarts, tot men te weten kwam dat deze Digullers de zogenaamde Mappiërs waren, later de Yahray genoemd. Daarom werd aan de monding van de Mappirivier de Mappi-post geplaatst, bemand met militairen (1936).

Van missiezijde werd het eerste contact gelegd door de paters J. Grent en P. Rievers, beiden MSC, die in mei 1936 eerst de Awyu stam aan de Digul en daarna de Yahray stam aan de Nambeomon bezochten.

¹ Boelaars MSC, J., *Headhunters about themselves*. Den Haag, 1981, p. 220.

Mappi – Yahray

In 1937 begon pater Meuwese vanuit Tanahmerah aan zijn pacificatiewerk. In 1948 nam pater J. Verschueren 'de Mappi' van hem over. Het werk van Meuwese en zijn Molukse onderwijzers, de komst van Verschueren en hun beider ontdekkingstochten werden besproken in het tweede deel van de trilogie *Met Papoea's samen op weg*,

'De Baanbrekers', in hoofdstuk VI De Beneden-Digul.² De bronnen voor die studie werden daarbij vermeld.

Hier wordt het missiewerk onder deze Yahray stam behandeld vanaf 1949 tot 1990.

DE BRONNEN

Publicaties:

- J. Verschueren MSC, *Nieuw-Guinea, Uw naam is wildernis*. Bussum, 1950.
- J. Boelaars MSC, *Nieuw-Guinea, Uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953.
- J. Boelaars MSC, *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957.
- J. Boelaars MSC, *Headhunters about themselves*. Den Haag, 1981.
- J. Boelaars MSC, *Tot mensen gezonden*. Oegstgeest, 1986.
- Artikelen in de *Annalen van O.L. Vrouw van het H.Hart*, jg. 65, 1951 en jg. 67, 1953.

Manuscripten:

- J. Boelaars MSC, *Vechten of sterven*, 1968. Niet gepubliceerd. Archief MSC, Tilburg.
- Correspondentie Képi – Merauke, 1949-1970. Archief MSC, Tilburg.
- Geschriften, vermeld in J.F.L.M. Cornelissen, *Pater en Papoea*. Kampen, 1988, pp. 219-220.
- J. Boelaars MSC, *De Papoea in zijn milieu en in het onze*. Merauke, Vasten 1961. Archief MSC, Tilburg.
- J. Boelaars MSC, *Bijdrage 1994: Het Yahray gebied*.³

I Képi 1949-1960, als hoofdstatie ressort Mappi

In de eerste tien jaren werden de drie missieterreinen: Oba, Miwamon en Nambeomon beschouwd als een 'gezamenlijk' werkterrein – namelijk het Yahray gebied – en de bedienende pastoors gingen naar hun afdeling vanuit Képi en keerden daarnaar terug. De pastoor van Képi was de hoofdpastoor. In die jaren behoorde het werkterrein onder de Awyu stam aan de Digul – opengelegd vanuit Badé – ook onder Képi. De ontwikkeling aan de Digul echter wordt besproken in een volgend hoofdstuk. Na 1960 gaat men spreken van eigen parochies.

HET PERSONEEL

- J. Verschueren MSC, 1949-1953
- C. Meuwese MSC, 1951-1963
- J. Verhoeven MSC, 1953
- S. Schuur MSC, 1953-1956
- J. van der Velden MSC, 1955-1959
- K. Huiskamp MSC, 1955-1959
- J. Boelaars MSC, 1951-1960
- P. Drabbe, MSC, 1959-1960.

2 Boelaars MSC, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk VI.

3 Boelaars MSC, J., *Bijdrage 1994: Het Yahray gebied*, p. 1. Archief MSC, Tilburg. (Verder geciteerd als: *Bijdrage Yahray gebied*.)

De situatie in 1949 wordt door Verschuieren als volgt beschreven:

Het had me allemaal zo mooi en zo makkelijk toegelachen, toen ik juist voor dat grote feest als een gloednieuwe in het voor mij totaal onbekende Mappigebied binnenkwam. Over het hele gebied verspreid: heerlijk grote, kinderrijke dorpen met dezelfde geometrische regelmaat van huizen en dorpsstraten als overal elders in Zuid-Nieuw-Guinea, en al die dorpen op de hoge uitlopers in de wijd open uiterwaarden van de zondorgloorde en winddoorwaaide rivieren. Overal dezelfde orde en zindelijkheid van trouw aangeveegde erven en straten, heerlijk volle en grote scholen waarvan de zangerige dreun van de aangeleerde lessen je al van verre als slierten van een stuk muziek om de oren waaide. Onderwijzers in alle dorpen, dorps hoofden en mandoers, hier en daar een prachtig kruis, zwart gesneden als een silhouet tegen de hemel.

Boven de rustig bijeenhurkende huizen een bestuursambtenaar in de hoofdplaats, met een talrijk politiecorps en in het centrum van dat alles, op de hoogste heuvel en overal eromheen zichtbaar, het vriendelijke huisje van de pastoor en een ruime, op zondagen welgevulde kerk voor de reeds bijna tweeduizend katholieken.⁴

Om zich de tijdgeest op kerkelijk gebied te kunnen realiseren verwijzen wij even naar een *Rondzendbrief* van de Apostolische Vicaris, mgr. J. Grent, uit 1949. Hij herinnert de missionarissen eraan dat in de biechtstoel een luik van fijn gaas moet worden aangebracht tussen de priester en de penitent..., dat de sleutel van het tabernakel door de pastoor zelf bewaard dient te worden..., dat kinderen in het internaat niet per bank te Communie mogen gaan, maar vrij..., dat de pastoor om zwaarwichtige reden vóór een tweede of derde H.Mis iets mag drinken.⁵

Grent vermeldt dat bij zijn overleg met Resident van Eechoud te Hollandia het volgende ter sprake kwam:

- de bouw van internaten bij de vervolgscholen, onder andere te Képi;
- een streekplan voor Genyem als experiment voor plannen in andere streken;
- de verslagen van de ontdekkingsstochten van Verschuieren en Meuwese zullen aan Batavia worden voorgelegd, om het Bestuur te bewegen zich ook te gaan bemoeien met de veertienduizend Nederlandse onderdanen in die streken.⁶

Verschuieren laat horen dat hij uitgenodigd is door prof. Held om een hoofdstuk te schrijven over het werk van de Missie voor een nieuw boek: *Nieuw-Guinea*.⁷ En dat hij werkt aan een boek *Op zoek naar een nieuwe parochie*.⁸

Al spoedig ergerde Verschuieren zich aan het optreden van de politie. Vrouwen werden misbruikt in de gevangenis van Jodom en Masin. Hij diende een rapport in en toen er niets veranderde schreef hij:

Als er werkelijk geen verandering komt, dan gaat deze zaak de publiciteit in en dan zal het raak zijn, dat beloof ik ze.

4 Verschuieren msc, J., in: J. Boelaars msc, *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, p. 151.

5 Briefwisseling tussen mgr. J. Grent msc en J. Verschuieren msc, 1949. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief msc, Tilburg.

6 Briefwisseling tussen mgr. J. Grent msc en J. Verschuieren msc, 1949. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief msc, Tilburg.

7 Verschuieren msc, J., 'De katholieke Missie', in: W.C. Klein, *Nieuw-Guinea*.

8 Verschuieren msc, J., *Nieuw-Guinea, Uw naam is wildernis*. Bussum, 1950.

Daarop kwam de Assistent-Resident van Merauke, S. van der Goot, naar Masin, onderzocht de zaak en greep krachtadig in. Verschillende agenten kwamen in de gevangenis te Tanahmerah en de werving van Papoea agenten werd stopgezet.⁹ Meuwese stelt de benoeming voor van een tweede pastoor voor het Nambemon-gebied en de Awyu bevolking aan de Digul. Verschueren ziet de tweede man liever in Jodom bij het Bestuur, maar zegt:

Eigenlijk zijn er drie pastoors nodig, want de zorg voor het onderwijs (de vvs te Képi en de dorpsscholen) vraagt om een aparte schoolbeheerder.

Verschueren vreest ook dat het Burgerlijk Bestuur het Asmat gebied gaat openleggen en dat de Zending daar dan voet aan wal krijgt. Hij maakt een tocht (zonder Meuwese) en zoekt naar een verbinding van de Gondu naar de Kasuarinenkust. Door gebrek aan gidsen en tolken wordt het doel niet bereikt.¹⁰

In 1949 komt een groep Asmatters naar de monding van de Digul, en vestigt zich te Wagin. Grent spoort Zegwaard aan om vanuit Mimika naar het Asmat gebied, waar de groep vandaan komt, te gaan kijken. Verschueren stelt voor dit Asmat gebied te bereiken via de Kasuarinenkust en daar te gaan beginnen, zonder goeroes. Grent antwoordt: 'Ik denk dat U zich dan toch zou moeten multiloceren en dat doen wij praktisch door goeroes.'¹¹

Hoofdpastoor Verschueren had voortdurend te maken zowel met de Bestuursassistent F. Maturbongs als met het corps van zijn onderwijzers. Maturbongs was afkomstig uit Klein-Kei, uit de adellijke stand, werd eerst onderwijzer, later ambtenaar bij de rechterlijke macht. Hij werd de eerste bestuursambtenaar te Yaperow in de Mimika, stichtte van daaruit de Bestuurspost Agats bij de Asmatters. Hij moest de post ontruimen bij de komst van de Japanners in de Mimika. Zij namen zijn echtgenote en kinderen op Kei gevangen om hem te dwingen terug te komen. Hij deed het niet en zag hen pas terug in 1947 in Hollandia. Daarna ontving hij de benoeming voor het Mappi gebied, met als standplaats Masin, februari 1947.

Op Koninginnedag 31-8-1947 gaf Maturbongs in Masin een groot feest, tweeduizend mensen, zang, dans, trommen. De oude sfeer kwam boven, met het gevolg dat de Oba dorpen op sneltocht dreigden te gaan. Képi weigerde hem te roeien. Spectaculair nam hij alle mannen gevangen, de vrouwen kwamen onder de indruk. Hij liet de mannen weer vrij, behalve die niet-roeiers. Maar de onrust nam toe. Toen greep hij in, strafte enkele dorpen. Ook de gevangenis benutte hij om vrienden te maken, liet schuldigen in zijn huis werken, nam ze mee als roeiers op zijn tochten, liet de besten boodschappen rondbrengen. Maar hij moest toegeven dat hij het van de Yahray vrouwen verloren had, die de mannen bleven opstoken (huwelijk en rouw).

Ontelbare tournees maakte Maturbongs door het Mappigebied. Zijn onderwijzersmentaliteit bepaalde zijn beleid, namelijk: voorlichting en enkel straf voor wie niet horen wil. Bij zijn bezoeken maakte hij zich bemind en hij gaf bij voorkeur aandacht aan de groepshoofden. Zij moesten zorgen dat de mensen – zijn vrienden – thuis waren als hij kwam. Wanneer was echter onzeker en dus konden zij geen sneltocht organiseren in die korte tussentijden. De roeiers van het ene dorp moesten goed

9 Boelaars MSC, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 186.

10 Verschueren MSC, J., *Patrouilleverslag: Naar de Koningin Julianarivier*. Map correspondentie met Overheid Digulgebied. Archief MSC, Tilburg.

11 Boelaars MSC, J., *Bijdrage Yahray gebied*, p. 5.

ontvangen worden in het volgende en met een vrijgeleide teruggebracht naar hun dorp. De vijandigheid werd doorbroken en zo bleken de mensen zijn mensen, mensen van de Compagnie. Hij sprak niet over het koppensnellen, maar over mogelijke diefstal. Zij moesten de schuldigen bij hem aangeven, en na een vijandige aanval afgeslagen te hebben, hem dit komen melden. Hij zou die vijanden dat dan voorgoed afleren... en dat vertelde hij in ieder dorp.

De Missie vond dit maar een slappe aanpak, maar Maturbongs ging voort, riep de hoofden bijeen in Képi, bracht hen zo met elkaar in contact en gaf hen daar een duidelijk ideaal: 'Op korte termijn gelijk te worden aan de vreemdeling, wanneer zij als die vreemdeling wilden leven.' Dat betekende: goede huizen, nette dorpen en kleding. Die kleding (rokjes van sagovezels) die de vrouwen al hadden, moesten de mannen op hun manier ook gaan dragen. Toen besprak hij pas het koppensnellen, hoorde hen uit over hun motieven. De eis van koppen voor het huwelijk en voor het beëindigen van de rouw onderving hij door een bruidsprijs te regelen en een bepaalde viering op de graven (een kruis planten en de rouwdracht laten afsnijden). Afsproken werd om de nog in de dorpen aanwezige schedels te verzamelen. Hij zou komen om die met eerbied te begraven. Toen vroeg hij wie van hen ervoor instond dat niemand van zijn dorp nog op sneltocht zou gaan. Allen stonden op en zagen dat ook alle anderen dat deden.

Voortdurend waren er mensen op stap naar en van Masin, en dat drukke verkeer langs elkaars kampongs garandeerde een zekere rust.

In de praktijk had Maturbongs de hulp van de onderwijzers nodig. Volgens de Keiese adat was hij hun adathoofd en als zodanig stond hij ook achter hen, achter hun scholen en achter hun leiding in de dorpen.

Verschueren – onder de collega's altijd 'Jen' genoemd – stond na het vertrek van Meuwese (1949) alleen voor alles. De onderwijzers die met Meuwese de moeilijke begintijd hadden doorgemaakt, waren in hun eenzaamheid en in de verbeterde strijd tegen de koppensnellerij, uitgegroeid tot zeer zelfstandige persoonlijkheden, die als machthebbers hun dorpen regeerden, niet bereid om de leiding van de nieuwe pastoor te aanvaarden. Verschueren echter slaagde erin teamgeest, corpsgeest, bij hen te wekken, met als nieuw ideaal 'Bapa kampong, de goede vader van zijn mensen te worden', vanzelf gesteund door Maturbongs. Het was in zijn geest! Een stevige retraite hielp, maar vooral de bouw van een groots gastenverblijf voor hen en hun familie in Képi. En bovendien gaf hij hen zijn bescherming bij de schoolopziensers en zijn zorg voor hun materieel welzijn. Hij ging naar Merauke, verscheepte voeding, kleding en contactartikelen naar het dorp Okaba aan de kust, haastte zich over land terug naar Képi, trok met 178 dragers naar Okaba en kwam met alles terug naar Képi. Dat deed de onderwijzers goed en hun mentaliteit veranderde.¹²

Maar de hoofdzorg wordt Verschueren opgedrongen door de Yahray bevolking zelf. In juli 1949 verdwijnen de dorpen aan de Oba en alle nederzettingen aan de Miwamon op koppenjacht. Verschueren gaat hen achterna, maar kan enkel een kleine groep mee terugnemen. Hij wordt woedend op Maturbongs die te traag de politie inzette, maar Maturbongs laat de razernij uitrazen, neemt daarna de schuldigen gevangen en geeft zware straffen: de leider, Yarumb, krijgt acht jaar, uit te zitten in

¹² Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 167 en pp. 182-185.

Tanahmerah.¹³ Dit was, dacht men toen, de laatste koppenjacht. Intussen werkt Verschueren aan de bouw van een zusterhuis.

1950

In een brief aan Hoeboer, die tot vicarius delegatus was benoemd door mgr. Grent, uit Verschueren zijn moeilijkheid:

Kan er gedoopt worden na deze ervaring met de Miwamon? Blijkbaar is de voorbereiding tekort geschoten.¹⁴

Op 12 juli wordt Zuid-Nieuw-Guinea kerkelijk afgescheiden van het vicariaat Nederlands Nieuw-Guinea onder mgr. Grent te Ambon, en pater H. Tillemans wordt tot bisschop benoemd voor het vicariaat Merauke. Verschueren schrijft hem een enthousiaste brief.¹⁵ De wijding is op 5 november.¹⁶

Voor de eerste maal komt de NNGPM – de oliemaatschappij van Sorong – contractarbeiders werven. De keuze van deze arbeiders in de dorpen vraagt dat de Missie zich daarmee bemoeit. Verschueren hoort dat in Sorong een vakschool wordt opgezet en dringt er bij Merauke op aan jongens te sturen, 'anders komt de hele opleiding van vaklieden in handen van protestanten.'¹⁷

1951

Tekenend voor zijn verhouding tot de bisschop na de eerste hulde, is de reactie van Verschueren als hij hoort dat pater Thieman schoolbeheerder zal worden voor de Mappi. Hij, Verschueren, zou het allemaal niet goed gedaan hebben. Als zij hem niet vertrouwen, legt hij er het bijtje, ja alles, bij neer. Daar kwam nog bij dat Hoeboer – de econoom – bijlen, die Meuwese met verlof van mgr. Grent kocht voor Mappi, verdeelde over de ressorten. Verschueren reageert:

Hoeboer kan een geniale beheerder zijn, maar een met dictatoriale eisen. Mensen die het vertrouwen missen (zoals hij blijkbaar) missen daarmee ook de grootste stimulans om ijverig en loyaal te zijn.¹⁸

De bisschop antwoordt dat pater Thieman zal komen voor de scholen en broeder M. Ariëns voor de bouw van het zusterhuis, om Jen Verschueren tijd te geven het geplande Grote Feest voor te bereiden. Hij voegt eraan toe: 'Maar de bestelde goederen zijn wel onbetaalbaar.'¹⁹

Opnieuw zijn er geruchten over snelplannen van de Miwamon en berichten over een 'anti-snelbond', die Verschueren oprichtte onder katholieke jongelui. Voor het Grote

13 Deze Yarumb had in 1936 Grent en Rievers begeleid bij hun eerste tocht naar de Mappi, en bleek in 1987, ongeveer 80 jaar oud, een actieve katholiek in het dorp Toba.

14 Verschueren msc, J., *Brief aan P. Hoeboer msc.* 7-5-1950. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

15 Verschueren msc, J., *Brief aan 'Beste Til voor de laatste keer'*, 4-8-1950. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

16 De wijding is besproken in hoofdstuk I.

17 Verschueren msc, J., *Brief aan Monseigneur*, 3-12-1950. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

18 Verschueren msc, J., *Brief aan Monseigneur*, 10-1-1951. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

19 Pater Thieman werd benoemd voor Tanahmerah.

Het breken van de spereu

Het doopfeest te Képi, 1951

Feest zijn varkens nodig. De Miwamon zal deze zogenaamd bij de Mitah lui gaan halen en hun slag slaan. Verschueren gaat zelf naar de Mitah en Maturbongs regelt er een politie-patrouille heen. Pijnlijk is dat de opvoer uit Merauke stagneert en dat de motorboot 'Odulphus', door Meuwese in Nederland bijeengebedeld, kapot te Merauke aankwam en daar ligt te verroesten. Maar Verschueren organiseert voort, zet een gloednieuwe kerk in Képi, legt een moeras achter het dorp droog, en laat de dorpen er de gastenverblijven bouwen. Met monseigneur komt, na het bezoek in Mindiptana, pater Boelaars mee naar Képi. Hij schrijft over het Grote Feest:

Verschueren kwam steeds meer tot het inzicht, dat wat zijn voorganger Meuwese door zijn luisterrijke feesten in Yatan en Enem had bereikt, niet alleen ook voor het Obagebied ondernomen moest worden, maar voor heel het Mappi- en Awyugebied, dat onder zijn leiding stond. Hij achtte daar de tijd rijp voor en terecht. De laatste sneltocht was nu twee jaar achter de rug, de onderwijzers hadden zijn leiding aanvaard, de hoofden en de goeroes begrepen en volgden het beleid van Maturbongs. Alleen de mensen uit de dorpen waren nog niet overtuigd, dat ook de nieuwe tijd hun leven die glans en luister kon geven zoals de oude feesten dat hadden gedaan. Daarom begon de pastoor een groot feest voor te bereiden, waarop vijfduizend Mappiërs en duizend Awyuërs tezamen zouden komen, plechtig vrede sluiten en de doop van de schoolkinderen, twaalfhonderd in getal, meemaken.

Heel het volk leefde mee met de voorbereidingen, omdat jong en oud geestdriftig werden gemaakt voor dit evenement. In Képi werd een apart dorp gebouwd voor de toekomstige feestgangers, dat bestond uit tweeëndertig grote bivakken. Maandenlang werd er voedsel ingezameld. Door de mannen werden nieuwe schilden vervaardigd en door de vrouwen matten voor de kerk. Met de onderwijzers werden besprekingen gevoerd over de adat van de bevolking en de regeling van het feest. Liederen en gebeden moesten ingestudeerd worden en in ieder dorp werd gesproken over de initiatie van de kinderen die na de plechtige vredessluiting tussen Awyu en Yahray door hun doop zou plaatshebben en die het centrale gebeuren van het feest zou uitmaken.

In juli 1951 vond het feest plaats en het duurde een volle week. De intocht van de duizenden gasten, die daar getooid, zingend en trommend aankwamen, was een aanblik zo groots als de Yahray nog nooit hadden gezien. Het sluiten van de vrede gebeurde geheel overeenkomstig de oude gewoonten van de Yahray en werd door de aanvoerders zelf georganiseerd en geleid. Speren werden bij honderden gebroken, voedsel werd door Yahray en Awyu onderling verdeeld en in het midden neergezeten rookten de oorlogsaanvoerders met elkaar de vredespijp. Monseigneur Tillemans, die als de nieuwe apostolisch vicaris van Merauke het feest meemaakte, werd stormachtig gehuldigd en toen de volgende dag de lange rijen van kinderen het heilig doopsel hadden ontvangen, stootten de duizenden toeschouwers na het laatste woord van uitleg dat de bisschop gaf, terwijl zijn priesters doopten, een massale kreet uit om hun instemming met dit gebeuren te betuigen. Voor het openluchtaltaar, dat als achtergrond een weidse boog van Yahray schilden had gekregen, werden de dorpsvoorlopers plechtig gevormd en na hen de honderden Mappiërs en Awyuërs, die dit sacrament nog niet hadden ontvangen.

Een aparte dag werd besteed aan de viering van het huwelijk van de vele jongemannen, die er niet meer aan dachten een gesnelde kop aan hun bruid te schenken. Het feest werd besloten met een ommegang met het Allerheiligste. In de kampong Képi ging 'ons Heer' tussen de lange rijen door van mannen, die zich achter hun schilden hadden opgesteld en een erewacht van ex-koppensnellers vormden. De erebogen bestonden uit schilden van de bevolking en waren versierd met christelijke emblemen, die door de onderwijzers waren ontworpen. De betekenis van dit feest lag zeker in de ontdekking van de Yahray, dat hun aartsvijand, de Awyu, evenals zijzelf de leiding van missie en bestuur had aanvaard en niet langer kon worden beschouwd als prooi van toekomstige sneltochten. De doop van de honderden schoolkinderen zagen zij als de doorbraak van de jongere generatie, waartegen hun verzet machteloos was. De Sacramentsprocessie bracht hen in aanraking met de sfeer

van het Heilige, die hun vogelwichelarij en hun verering van de zon ver overtrof. Maar wellicht is het voor de directe praktijk nog belangrijker geweest dat de onderwijzers en de Papoea's het respect hebben geproefd voor het goede en het schone in het leven van de oude Yahray, dat hier op zo grootse wijze dienstbaar was gemaakt aan de invoering van de nieuwe levensbeschouwing. Niet alleen het gebruik van kleurige schilden en de oude kleurige opschik, het dagenlang weerklinken van oude gezangen onder het gedreun van de trommen legden daarvan getuigenis af, maar vooral het feit dat de regeling van de vredesluiting aan de oorlogsleiders was overgelaten en dat de Papoea-voorlopers bij de voorbereiding van de feestelijkheden waren ingeschakeld. Het volk en de onderwijzers begrepen dat de vooruitgang gepaard zou gaan met feesten, waarvan de zin anders was dan die van de oude feesten, maar waarvan de vorm zou aansluiten op het grote verleden van de Yahray, totdat deze langzamerhand aan de nieuwe elementen uitdrukking zouden geven in zelf gekozen vormen.²⁰

Prachtig was dat in de laatste nacht van het feest Meuwese terugkeerde na een erg moeizaam verlopen reis.²¹

Meuwese houdt weer een dagboek bij.

Enkele pastoors gaan met het H.P.B. van Masin uit te voet naar Tanahmerah; monseigneur gaat naar de Awyu (Badé) en met Boelaars terug naar Merauke. Meuwese zelf begint weer aan zijn routinewerk in de Nambeomon en de Miwamon. Hij vermeldt dan dat tien jongens van het internaat slaagden voor het middelbaar onderwijs te Merauke. Met Verschuieren gaat hij naar pastoor Vriens, om met hem de Ederahrivier te bezoeken en daar catechisten te plaatsen (om de protestanten vóór te zijn). De tocht eindigt in Tanahmerah bij pater Thieman en daar ligt toevallig de boot van de NNGPM. Zij varen de Digul af tot de Mappi-post. Intussen was Boelaars met monseigneur te voet naar Wamal, langs de kust, gereisd en van daar alleen doorgestoken naar Yodom aan de Digul. Hij had van daaruit met de prauw juist de Mappi-post bereikt, toen Verschuieren en Meuwese daar met de NNGPM-boot arriveerden. Samen ging het naar Képi.

Daar hoorden zij dat het H.P.B. van Merauke naar de Kasuarinenkust zou gaan. Zij wilden er echter eerder zijn, lieten de nieuweling Boelaars alleen achter in Képi en gingen samen via het Bapay- en Uyagargebied naar de Kasuarinenkust. Een zware tocht, mislukt vanwege het gebrek aan tolken.²²

De NNGPM brengt de contractarbeiders terug met koffers vol ijzerwaar en kleding. Men komt nieuwe werkkrachten halen. Het Bestuur heeft een werkovereenkomst voor vrije arbeiders opgesteld. De bisschop stuurt een *Rondzendbrief*:

Het is zaak deze op zichzelf nuttige arbeidsovereenkomst voor de mannen, te ondersteunen, maar wel met toezicht van de Missie. De pastoors ter plaatse behoren goed contact te houden bij vertrek en thuiskomst. Gedurende de afwezigheid bidde men gezamenlijk in de kerk voor hen, zodat de band behouden blijft.

De werving komt ten nutte van de mensen als een bijdrage aan de ontwikkeling. Evenzo vertrekken elke drie maanden dertig werknemers naar de missieplantage

20 Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957. pp. 187-189.

21 Boelaars msc, J., *Tot mensen gezonden*. Oegstgeest, 1986, p. 32.

22 Verschuieren msc, J., in: J. Boelaars msc, *Met Papoea's samen op weg*, II. Kampen, 1995, hoofdstuk VI. Verschuieren msc, J., *Verslag van onze eerste reis naar de Kasuarinenkust, 11-28 oktober 1951*. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg. Verschuieren msc, J., *Brief aan P. Hoeboer msc, 2-11-1951*. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

Kolam-kolam en als de broeders daar klagen dat die tijd te kort is ('als zij het kennen, krijgen wij nieuwe') laat Verschueren even horen:

De plantage is er voor de Missie. Jongelui moeten de kans krijgen nieuwe ervaringen op te doen en wat te verdienen. Missiewerk is zowel "bekeren" als "weerbaar maken in de moderne tijd die op hen afkomt".²³

Hoeboer meldt dat van de 45 geslaagden bij de goeroe-opleiding, Mappi er twaalf zal krijgen, van wie 7 Papoea's. Monseigneur schrijft:

Met dr. J. van Baal (hoofd van het kantoor voor bevolkingszaken) is de aanpak van de Marind besproken. Hij vraagt Jen een plan te maken hoe hij die aanpak zou opzetten.²⁴

Verschueren en Tillemans..., aanvankelijk hulde bij de wijding, maar toen Tillemans Thieman wilde benoemen voor de Mappi, barstte de eerste bom. Nu dringt Tillemans erop aan de administratieve gegevens op tijd in te zenden. Verschueren reageert:

Hoe meer ze vanuit Merauke vragen, hoe vaster zij er opaan kunnen dat daar ook nooit meer iets van terechtkomt.

Bovendien is nu pater Jos Verhoeven – na de overdracht van de Mimika aan de OFM – overgeplaatst naar Képi. Verschueren woedend. Hij moet nu met anderen gaan samenwerken en het is de vraag of wat hij planmatig heeft opgezet en alléén deed, nu door die andere krachten tezamen nog wel tot stand zal komen.²⁵

Monseigneur antwoordt:

Wat je brief betreft, ik denk dat je een p.bui hebt, maar een verslag op tijd is toch normaal. Jij wilt graag jouw zaken uitstekend doen, wij de onze evenzeer. Ik ben verantwoording schuldig aan het Gouvernement en aan Rome; als de administratie niet klopt vervallen de subsidies. Het kan niet dat je alles in de Mappi alleen af kunt en ben je nu ineens vergeten: je Marind-plan, je boeken, je toneelstuk voor het feest van 1955? Ik heb zo vaak het gevoel: ik wou dat ik het zelf kon doen, maar als ik mijn wil zou doorzetten, zou ik meer kapot maken dan vooruit helpen. Als ieder het zijne maar doet uit eigen initiatief, niet omdat een ander zich met zijn zaken zou bemoeien, vergetend dat er een vicaris benoemd is. Ik voel me soms de stomste en de H.Geest was dus alweer niet thuis bij deze benoeming. Ik zou, als Mappi weet hoe zij werken moeten, willen, dat je even de lui aan de kust warm komt maken voor je plan en het voordoet; ik zou je graag overal tegelijk willen hebben om alles onder stroom te zetten.²⁶

Meuwese vervolgt zijn tournees. Hij vermeldt:

In de Nambeomon hebben mannen een tweede en derde vrouw losgelaten om gedoopt te kunnen worden. In kerken zijn altaren versierd met het traditionele snijwerk, zoals op de schilden. Op Kerstdag bracht een Papoea moeder het kindeke Jezus eerst naar de kerk, en later van huis tot huis. Bij alle feesten wordt gedanst en gezongen bij de trom in de oude stijl.

23 Boelaars msc, J., *Bijdrage Yahray gebied*, p. 12.

24 Ook de studie van Verschueren over de ngadzi in de kerk is aan dr. J. Van Baal aangeboden.

25 Verschueren msc, J., *Brief aan Monseigneur*, 31-12-1951. Map Yahray, bundel Mappi. Archief MSC, Tilburg.

26 Tillemans msc, mgr. H., *Brief aan J. Verschueren msc*, 21-1-1952. Map Yahray, bundel Mappi. Archief MSC, Tilburg.

1952

Kees Meuwese en Jen Verschueren gaan weer op tocht om te proberen de Kasuarinenkust te bereiken, hetgeen nu gelukt op 10 januari.²⁷

Boelaars komt intussen klaar met zijn boek *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*.²⁸

Verschueren vertelt dat Meuwese bezig is de gebeden in het Nambemon dialect om te zetten en dat hijzelf van plan is het Kyriale op Mappi motieven te laten zingen. Dagelijks 'boomt' hij met Boelaars en dat alles maakt hem kregelig omdat zij nu met drieën in een te klein huis wonen. Daarom bouwt hij een nieuw groot huis. Hij gaat naar Vriens om die te helpen in Ederah verder te komen.²⁹

In april komen de eerste zusters FDNSC (Dochters van O.L.Vrouw van het H.Hart) Gaudia, Jeanne en Justina, respectievelijk voor een meisjesinternaat, voor de vvs en voor de ziekenzorg. Later volgen Mathea en Melania. De mensen dachten eerst dat de pastoors hun vrouwen hadden laten overkomen, maar begrepen spoedig dat de twee huizen meer betekenden dan de seksescheiding bij henzelf. Het meisjesinternaat liep aanvankelijk moeilijk. De grote meisjes, eerst traag en gesloten, ontwikkelden zich en bleken bij hun terugkeer naar hun dorpen zeggenschap te willen hebben bij de regeling van hun huwelijk. Daarom weigerde het dorp Képi meisjes naar het internaat te laten gaan, maar geleidelijk bleek dat langs deze weg de positie van de vrouw verbeterde. De vvs en het internaat bleken moeilijk, omdat de dorpsscholen een te zwakke onderbouw vertoonden. De polikliniek brak wel het ijs, maar men eiste voor alles een injectie en de echtgenotes van de onderwijzers hebben nog lang de mensen ontvankelijk moeten maken voor de medicijnen van overzee.³⁰

Verschueren en Maturbongs hadden beiden hetzelfde plan, namelijk het zogenaamde Welwaartsplan. Nu de mannen niet meer snelden, nu de dorpen aan een vaste woonplaats gebonden waren, – nabije sago dreigde op te raken – was de tijd gekomen om van 'jagers en vissers' 'landbouwers' te maken. Elke school had reeds een schooltuin. Maturbongs dacht aan een dorpstuin daarnaast, voor de volwassenen. Verschueren verwachtte meer heil van één tuindag per week voor allen, een gezamenlijke tuin onder leiding van de onderwijzers (agrariërs van huis uit). Men dacht aan klapperaanplanting voor koprabereiding in de toekomst, maar tegelijkertijd aan tuinbouw tussen de jonge bomen. Vooraf echter, onderzochten zij onafhankelijk van elkaar de samenstelling van de groepen – met eigenaam en leiders – in de dorpen.

Op basis van deze sociale indeling werden de terreinen opengekapt en in percelen verdeeld. Het pootgoed, de klappernoten, werd betrokken uit de missieplantage Kolamkolam en de plantdag werd gevierd als een feest met een H.Mis in de tuin, met de zegening van de klappers en met het onthaal van de gasten onder zang en dans.³¹

De visie van Maturbongs en Verschueren was deze: de pacificatie moest nu een re-integratie worden, dat wil zeggen de levenswijze, in stand gehouden door brute

27 Verschueren msc, J., *Verslag van onze tweede reis naar de Kasuarinenkust 5-29 januari 1952*. Verkort verteld in J. Boelaars msc, *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk VI.

28 Boelaars msc, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953.

29 Verschueren msc, J., *Brief aan Monseigneur, 5-2-1952*. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

30 Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 193.

31 Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 189.

kracht, moest gaan steunen op de eer van de ijverige boer. IJver kende de Yahray in het oude cultuurpatroon ook. De onderwijzer zou zijn vaderschap tonen door mee te werken aan de zichtbare vooruitgang van het dorp als één geheel van volwassenen en kinderen. De kinderen zouden zich 'schoolse kennis' pas eigen maken in een volgende generatie, als het volk zich zou hebben hersteld van de harde ingreep van Bestuur en Missie. Daarbij kwam dat door het ontbreken van transport het Mappi gebied feitelijk verstoken bleef van leien, griffels, boekjes, papier. Er waren zelfs geen schriften voor de onderwijzers om de lessen voor te bereiden. Mogelijk was: Maleis leren spreken, omgangsvormen aanwennen, fluitspelen en tuinieren.³²

Er was wel een vervolgschool (vvs) met internaat, maar de ouders stonden alleen òf moeilijke òf weeskinderen af, en de onderwijzers zagen niet graag dat hun beste leerlingen naar Képi gingen met het gevaar zelf met de zwakkere rest geen goed figuur te slaan bij de schoolinspectie. De internaatskinderen hadden minder kans te spijbelen om bijvoeding te zoeken. De ouders zagen dat. Aan dit getob kwam pas later een einde toen de onderwijsinstanties verlof gaven een vóórklas op te zetten met een Nederlandse onderwijskracht en er voldoende contactartikelen waren opgevoerd om meer sago en tuinproducten op te kopen.³³

Er begint een andere wind te waaien. De 'Mappi' stond tot dusver onder het H.P.B. van Tanahmerah. Nu wordt het een eigen onderafdeling onder H.P.B. N.A. Nieland, bekend staande als 'protestant'. Deze maakt een eerste tournee en merkt op:

- Jongelui bepalen al hun huwelijkskeuze en hebben vrijere omgang, omdat zij met de verworven kennis van het Maleis hun ouders bedreigen hen de gevangenis in te kunnen praten bij het Bestuur.
- Goeroes misbruiken hun gezag om Papoea kinderen Molukse dansen aan te leren.
- Papoea goeroes komen zo arm voor de dag dat zij wel slaven lijken van de Molukse goeroes.

Voor de Nieuw-Guinea Raad kiest Nieland een oud-koppensneller van Masin, (volgens Verschueren dom en heiden), terwijl er al katholieke, bekwame dorpshoofden zijn. Erger nog: hij stelt dat het gezag in het dorp alleen moet berusten bij het dorpshoofd en niet langer bij de onderwijzer; hij wenst de kerk en de school aan de Missie te laten, maar alle andere terreinen enkel onder de competentie van het Bestuur te laten vallen.

Dit laatste vooral kan Verschueren niet accepteren. Hij brengt naar voren dat er in een niet gevormd milieu, zoals de Mappi, van een volledig doorgevoerde terrein-afbakening nog geen sprake kan zijn. De taak voor beide instanties is nog zo veelomvattend, dat de Missie voor de doorwerking van de religie en de ontwikkeling van jong en oud op alle aspecten van de cultuur haar invloed moet uitoefenen, soms als kerkgenootschap, soms evengoed als hulp bij de taak van het Bestuur.

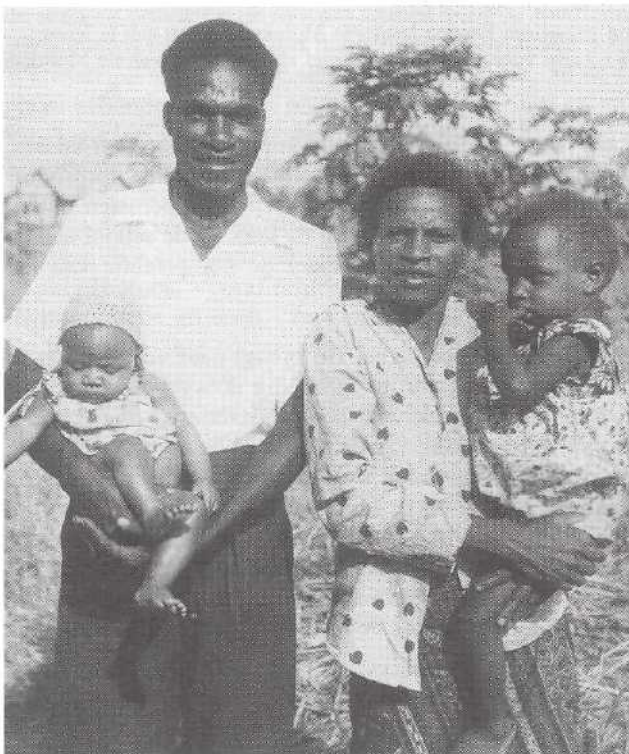
Nieland ziet geen mogelijkheid om wettelijke sancties toe te passen op schoolverzuim, bosleven of polygamie, wel op snellen en homoseksualiteit. Verschueren ziet juist in de nauwe samenwerking de weg om deze leemten in de wet op te vangen. Ontstaat er namelijk een competentiestrijd tussen de instanties, dan zal dat tot gevolg

32 Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 190.

33 Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 191.

Goeroe en njora Kadmaerubun

Yakobus Yabaimu met vrouw en kinderen

hebben dat de Papoea, die achter elke bestuursambtenaar het geweer van de politie-agent ziet, zal weigeren een missie-opdracht op te volgen. De moraliteit is door het wegvallen van hun eigen sancties toch al reeds afgebrokkeld.

Spoedig bleek dat de politie minder op patrouille ging, dat oude, verjaarde strafzaken werden opgehaald, dat een onderwijzer onrechtvaardig werd behandeld. Het H.P.B. bouwde zijn bestuurspost te Tup, op een uur roeien afstand van de Missie te Képi. Dat leek een teken van de scheiding tussen Kerk en Staat. De bouw van de daar nodige steiger over het moeras werd slecht betaald. De klapperaanplant werd niet bevorderd.

Monseigneur kwam naar Tup toen toevallig het H.P.B. niet thuis was. Terwijl hij zich onderhield met mevrouw, namen zijn secretaris en de pastoor van Képi de maten van het terrein op vóór het huis. Dat bewees dat dit terrein te klein was om er ook nog het ziekenhuis te bouwen. Monseigneur gaf dit door en de Resident besliste dat de bestuurspost van Tup werd overgeplaatst naar Waoki, een terrein achter het dorp Képi.³⁴

De ontdekkingsstochten van Meuwese en Verschueren naar de Asuwé, Pasuwé en de Ederah (met Vriens), hadden tot gevolg dat ook die gebieden om goeroes vroegen. De oplossing leek: een opleidingsschool te stichten voor catechisten als noodgoeroes. Verschueren zag liever dat aan het plaatsen van goeroes volkenkundig onderzoek zou voorafgaan. Boelaars schreef voor Monseigneur een nota *Opleiding te Képi*. Merauke zelf zag de catechist enkel als een 'voorloper' van de echte onderwijzer later.

Er was dan ook geen 'schoolbeheerder' voor deze groep en zelfs geen schoolmateriaal. Ook van bestuurszijde werd nooit een subsidie voor dit werk verkregen.³⁵

De stichting van de catechistenschool komt later toch tot stand (1955).

In oktober 1952 beslist Monseigneur dat Verschueren Mappi verlaat, omdat de Marind stam hem harder nodig heeft.³⁶

Meuwese wordt hoofdpastoor en Verhoeven pastoor van Képi. Verschueren krijgt de uitnodiging deel te nemen aan het Pacific Commission Project van het Bestuur voor de Zuidkust.

Boelaars had onder de grote schooljongens een uitstekende tolk en helper gevonden, Yakobus Yabaimu, de taal van de Yahray geleerd met behulp van de catechismus van pater Drabbe en zich een huisje laten bouwen in het dorp Dagimon, het dorp van de groepsleider Yaanda, bijgenaamd 'de kapitein'. Deze oud-koppensneller had zeer bewust gekozen voor de nieuwe tijd en was geïnteresseerd in het onderzoek. Op een dag nodigde hij zijn gast uit met hem de visfuiken in het moeras te gaan lichten en daarbij bleek dat de man dit deed in gesprek met de 'Zon' die hij 'grootvader' noemde. Met deze kapitein en enkele leiders van Képi bezocht Boelaars het Bapay-

34 Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 196.

35 Verschueren msc, J., *Brief aan Monseigneur en Verslag van het plan en de opvatting voor een catechistenschool te Képi*, 23-8-1952. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

Boelaars msc, J., *Nota met betrekking tot het catechistenwerk*. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *Brief aan de Apostolische Vicaris*. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

Uit het voorgaande hoofdstuk (Gondu) is echter al gebleken dat de catechisten veel langer in dienst bleven dan volgens de oorspronkelijke opzet voorzien was.

36 Tillemans msc, mgr. H. *Brief aan J. Verschueren msc*, 9-10-1952. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

gebied waar nog geen onderwijzers waren, om in de sfeer van de oude tijd (mannenhuizen, vrouwenverblijven) na te gaan hoeveel kinderen een vrouw baarde en hoeveel daarvan in leven bleven. Op een late avond hoorde hij een oude man in het bivak van zijn dragers een verhaal vertellen en het gelukte hem om de man dit verhaal de volgende morgen in de taal opnieuw te laten vertellen en later met de hulp van Yakobus te vertalen. De inhoud was:

De Zon riep de mensen op naar de vlakte Gaino en gebood een vrouw, Rupé, die daar een vismand zat te vlechten, weg te jagen. Dit gelukte niet. Toen daarop de zon zijn huid afwierp, ving die vrouw deze op en verdween als slang in de grond. Het was de huid voor eeuwig leven, dat zo door de slang werd bemachtigd. De zon zag het gebeuren en vermaande de mensen hun leven met de wapens te verdedigen. Hij wierp deze wapens af en gebood de koppen van de vijanden te snellen met het bamboe mes dat hij ook verschaftte.³⁷

Met de begeleiders ging Boelaars naar de vlakte Gaino en zag daar het gat in de grond waarin de slang Rupé verdwenen was. Kort daarop vertelde de vader van Yakobus, Tambim, een tweede verhaal.

Een vrouw werd eerst door de Zon (Tapag) benaderd, maar zij wees hem af als te heet, en daarna werd zij benaderd door de aardworm (Aw), waarvan zij kinderen kreeg. De Zon laat dan horen: "Jullie zult sterven, jullie zijn door Aw verwekt, kinderen die ik zal verwekken, zullen niet sterven. Hij heeft jullie verwekt omdat zij bang was voor mij, dat is de reden."³⁸

Andere geheimzinnige figuren hadden de naam 'Babaé'. Boelaars vertelde aan Verschuieren dat deze figuren een grote verering genoten. Prompt daarop preekte Verschuieren blij te zijn dat nu de naam van het opperwezen gevonden was. Boelaars vertrouwde het niet en vroeg uitleg aan de op een na grootste koppensneller van Képi: Yaëndé (een schoonbroer van Yakobus). Boelaars vroeg hem of Babaé een andere naam was voor de zon. Yaëndé werd woedend en schreeuwde: "Babaé Yahrayre (Babaé zijn mensen, onze grote voorouders). Tapag kandire (de Zon staat apart)!"³⁹

Later zei Yaëndé eens: 'Die jullie Tuhan Allah noemen, noemen wij Tapag (Zon).' Belangrijk waren ook de termen: 'moké', het levensbeginsel, 'idöm', de schim, en 'yagar', de grondbezitter/grondgeest. Het onderzoek werd vervolgens gericht op de sociale structuur (de imu=de groep, de gari=de naaste verwanten).

1953

Maart 1953 ziet pater Jos Verhoeven komen uit de Mimika en pater Simon Schuur uit Okaba. Meuwese is ziek naar Nederland vertrokken. Verhoeven wordt hoofdpastoor, Schuur neemt de Nambemon over. Verschuieren vertrekt op 22 maart naar de kust.

Boelaars schrijft een schets van de Yahray cultuur en bestudeert de verzamelde schilden op de Missie in Képi. Hij tekent in de dorpen de afbeelding van die schilden op de grond, maar het bestaan van eigen schilden voor eigen groepen wordt niet gevonden.⁴⁰

37 Boelaars MSC, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957. p. 35.

38 Boelaars MSC, J., *Headhunters about themselves*. Den Haag, 1981, p. 210.

39 Boelaars MSC, J., *Headhunters about themselves*. Den Haag, 1981, p. 218.

40 Boelaars MSC, J., *Driemaandelijks Rapport voor het Kantoor Bevolkingszaken, 20-4-1953*. Een

Typierend voor de tijd is het feit dat toen Nieland liet horen dat het Gondu gebied aan onderwijzers toe was, Verhoeven zeven catechisten uitzendt naar dat gebied, om de protestanten (wellicht door Nieland uit te nodigen) vóór te zijn. Hij gaat dit aan het H.P.B. meedelen op Beloken Pasen, waarbij blijkt hoe ontsteld Nieland is.⁴¹

Nieland stelt een regeling op voor de rouwgebruiken. Verhoeven is tegen deze afgedwongen regeling: er is al zoveel verboden.

Schuur gaat een doopfeest van volwassenen vieren in Yatan (Nambeomon), maar de intocht van de gasten wordt een gevecht. Het gelukt de vrede te herstellen.

Boelaars wordt opgeroepen door de gouverneur, dr. J. van Baal, om naar Hollandia te komen. Hij schrijft op diens verzoek een *Nota betreffende het bestuursbeleid met betrekking tot de afdeling Mappi*. Hij beklemtoont dat de Mappi een streekplan nodig heeft, steun aan het gezag van de hoofden en hulp aan het missiewerk.

Verhoeven moet constateren dat de kerkelijke registratie van Verschuieren het zwakke punt is in zijn groots beleid. Hij ontdekt de aantallen van ongedoopte kinderen en strafbare zaken omtrent vrouwen. Bovendien blijkt er onder de Keiese goeroes een merkwaardig bijgeloof te zijn ontstaan. Een onderwijzer kreeg een verschijning, werd Petrus, gaf jongelui vrijheden en bedreigde de ouders die daartegen waren. Verhoeven moest streng optreden.

Maturbongs geeft een overzicht van de situatie, ziet goede maar ook slechte tuinen, benadrukt opnieuw dat de dorpelingen 's zaterdags het dorp, op zondag de gebedsoefening en 's maandags de tuin moeten verzorgen. Hij vindt het aantal Sorongangers te groot. Al geeft dit import van gewenste goederen, de dorpswerkzaamheden komen krachten tekort.

Nieland en Verhoeven begonnen tegelijk hun taak te Képi en vertrokken samen in oktober 1953. Verhoeven wordt benoemd tot overste msc in Merauke; Schuur wordt de hoofdpastoor. Nieland laat een *Memorie van Overgave* na. Boelaars schrijft daarop een kritische beschouwing. Waar Nieland het bestaan van rechtsgemeenschappen ontkent, stelt Boelaars dat de 'imu' en de 'gari' wel grondbezit en huwelijk regelen, maar dat de uitoefening van de rechten meer berust op de macht van de grote snellers dan op het gezag van de regels.⁴²

1954

Gouverneur Van Baal stelt een nieuw overlegorgaan in van Bestuur, Zending en Missie: de Raad van Volksoopvoeding. De bisschop is terug uit Nederland. Verhoeven neemt van Hoeboer het schoolbeheer over (ASB) en voor dat beleid trekt monseigneur uit Holland een expert aan, de heer P.C. Schoe.

Als opvolger van de heer Nieland is inmiddels de heer F. Cappetti aangekomen. Schuur verzorgt nu de dorpen rond Képi, de Nambeomon en het dorp Wagin (de

rapport dat hij schreef als quasi ambtenaar in deze Dienst. Deze schets van de Yahray cultuur bevindt zich in de Map Yahray studies. Archief msc, Tilburg.

41 Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 197.

42 Correspondentie Képi-Merauke: 9 mei-31 oktober 1953. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

Boelaars msc, J., *Bemerkingen bij de Memorie van Overgave van N. Nieland*. Map Yahray, Bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

Maturbongs, F., *Tourneeverslag*, 22-11-1953. Map Yahray, Bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 198.

overgekomen Asmatters) aan de Digul. Die tochten naar Wagin waren vaak levensgevaarlijk. Pater Willem van Dongen, overgeplaatst van de Marorivier, krijgt de dorpen aan de Miwamon, de Boven-Oba en de nieuwe catechisten-dorpen bij de Gondu.

Boelaars maakt een reis naar Agats voor een studie van de Asmat cultuur, tezamen met G. Zegwaard msc. Deze brengt hem terug, halverwege overgenomen door pater Van Dongen. De geruchten dat èn Maturbongs èn de missionarissen op de Asuwé in doodsgevaar verkeren, roept een actie op van het gouvernement (een overvliegende plane, de boot, de 'Carstensz'), maar de reizigers zelf weten van niets en Boelaars komt gewoon thuis.

Daarna gaat hij naar Homlikya om met pater Vriens een onderzoek in te stellen naar de adat van de Awyuërs.

De verplaatsing van de Bestuurspost van Tup naar Waoki, bracht werk aan de winkel voor honderden mensen. Jongeren leerden werken met hout en cement, ouderen gaven hun werkkraft bij de opzet van de controleurswoning, de kantoorgebouwen, huizen voor het personeel, de politiekazerne, en later de bouw van het ziekenhuis, dokter- en verplegerswoningen.

Er werden ook twee dijken aangelegd, een te Képi naar de steiger, en een tussen Képi en Waoki, dwars door het moeras. Alle werkzaamheden geschieden tegen betaling van een dagloon, maar er was geen enkele toko te Képi. Urenlang is pastoor Schuur toen bezig geweest om de mensen van goederen te voorzien en hen te leren met hun geld om te gaan. Dit geduldwerk was een belangrijke bijdrage, waardoor de mensen bekwaam werden om, toen er later een winkel kwam, zelf hun inkopen te doen.⁴³

Het H.P.B. Cappetti (r.k.) wenste niet, zoals hijzelf zei, 'aan het handje van de Missie te lopen', maar de samenwerking tussen de hoofden van dienst van beide instanties, groeide geleidelijk uit tot een team dat de 'integratie' op het oog had. Integratie wilde de mensen helpen de nieuwe tijd te aanvaarden en te benutten voor hun ontwikkeling.

Spoedig ontdekte Cappetti dat het absentisme op de scholen vooral voorkwam bij weeskinderen en geadopteerden, omdat juist deze kinderen thuis voeding tekort kwamen. Cappetti trachtte dit probleem niet op te lossen door het straffen van die kinderen of een algemene plicht af te kondigen voor de volwassenen om in het dorp te leven, maar hij kwam tot een herbouw van de dorpen op basis van een indeling van de groepen (imu - gari) om de groepen ertoe te brengen telkens bepaalde gezinnen aan te wijzen die voor alle kinderen van de eigen groep zouden opkomen wanneer de ouders voedsel zochten in de bossen.

Bovendien ontdekte hij eerst bij de Awyu (akiag) en later bij de Yahray (tibu wir) de functie van de dorps-raadgevers, naast de oorlogs-aanvoerders en naast de schimmen-zieners. Akiag of tibu was de naam voor de regels van de traditionele levenswijze en de raadgevers waren zij (mannen of vrouwen) die de toepassing van de regel op de concrete omstandigheden met hun gezag vaststelden. Dit gezag werd door een vader overgedragen, niet op de oudste, maar op de daartoe meest bekwame zoon (in brede zin). Eenmaal bekend, werd de kleine gezagsdragers namens het Bestuur (dorpshoofden) of namens de Missie (godsdienstvoorgangers) aangezegd steeds goed

43 Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 206.

contact te houden met deze raadslieden. Dit betekende een herstel van het gezag van de 'oude garde', dat sterk geleden had onder het verbod van het snellen.

Cappetti bemerkte bovendien dat de Yahray niets begrepen van de bestuurlijke rechtsmacht in hun gemeenschap. Zaken werden niet aan het 'Kantoor' voorgelegd. Men had geen vertrouwen in het Nederlandse gezagsapparaat. Hij vond wat de oorzaak was. Ten eerste zagen de Yahray op het kantoor niet het verschil tussen de aanklager en de beschuldigde. Zij vreesden allen in de gevangenis terecht te komen. Ten tweede begrepen zij de zin niet van de opgelegde straf die toegevoegd werd aan de opgelegde restitutie. Voor hen bestond alleen het toebrengen van wonden of de dood om restitutie af te dwingen. De gevangenisstraf als uitboeting van de ordeverstoring of als leerschool daartoe, dat zagen zij zo niet. Cappetti hield daarom zijn rechtsgedingen in de dorpen zelf, en hij schakelde de hoofden en de raadslieden in om de schuld vast te stellen en de straf te bepalen. Het beleid van Maturbongs werd zo bevestigd en verdiept.⁴⁴

Boelaars begon nu aan een uitgebreid onderzoek met betrekking tot de rechten op de gronden. In elk dorp tekende hij op de grond een kaart tien bij tien meter, en vroeg de groepshoofden daarop bij hun arealen te gaan staan.⁴⁵

Voor Képi en omgeving maakte hij detailkaarten ten aanzien van de visrechten. De *Rapporten* gingen naar het Kantoor voor Bevolkingszaken.⁴⁶

De Mappi, zoals gezegd, had veel moeite met de dorpsscholen en de vvs. Yahray kinderen interesseerden zich niet voor het onderwijs. Er trad verbetering in toen de schoolopziener, J.B. Letsoin (Keiees onder Keiezen), slim en met krachtige hand de zwakke broeders achter de broek zat. Maar er begon een nieuwe wind te waaien uit Hollandia en dus uit Merauke. De ouderwetse beschavingsschool moest vervangen worden door de volksschool, waarbij lezen, schrijven en rekenen voorop moesten staan. De heer Schoe, de onderwijsdeskundige van de Missie te Merauke, was van mening dat bij de opzet van het Welvaartsplan de betekenis van de school was onderschat. Hij voorzag dat de vooruitgang in de Mappi niet noodzakelijk zou verbonden blijven aan de landbouw. Een hogere ontwikkeling zou kunnen meebrengen dat er spoedig ambachten en beroepen nodig zouden zijn, waarvoor de abiturienten van de dorpsscholen – op Mappi-peil – dan niet in aanmerking zouden komen. Zijn visie vond veel tegenstand bij de pastoors in de Mappi, die vreesden dat de goeroe zou worden opgesloten in zijn school en zijn 'Bapa kampong functie' zou verliezen.⁴⁷

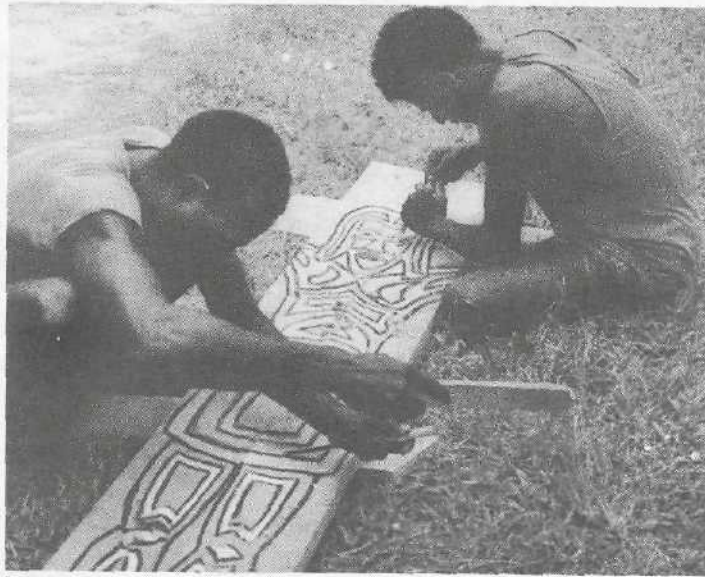
Intussen trekken de missionarissen rond en, met behulp van de *Catechismus in de Yahray taal* van Drabbe, onderwijzen de onderwijzers de volwassenen in het christelijk geloof. In dorp na dorp worden de doopfeesten gevierd, waarbij de nabuur kampongs worden uitgenodigd. De trommen klinken bij de oude zangen (over de sneltochten) en bij de nieuwe (samenwerking in Sorong). Het Onze Vader, het Weesgegroet en het Credo worden op Yahray melodieën uitgevoerd. De vrouwen maken opnieuw de traditionele feestrokken, paradijsvogels in de haren, bloemen in

44 Boelaars MSC, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, pp. 204-205.

45 Een wandgrote kaart in kleuren is nog aanwezig in het Archief MSC, Tilburg.

46 Gouverneur Van Baal vond daarin teveel gegevens en te weinig regels voor het Bestuur. De nodige correspondentie is besteed aan de uitbetaling van het honorarium aan Boelaars als quasi ambtenaar en van de vergoeding voor de informanten. Hollandia vond Boelaars teveel pastoor, te weinig wetenschapper; zijn aanstelling werd beëindigd bij zijn vertrek voor verlof in 1955.

47 Boelaars MSC, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, pp. 208-209.

Mannen snijden de Christusfiguur in Yahray stijl

De Christusfiguur opgesierd als Yahray aanvoerder, 1987

de armbanden. In die sfeer valt het bezoek van de bisschop (juni 1954) die binnengehaald wordt, staande in een prauw, omringd door een drijvend eiland van aaneengesloten prauwen. Het bezoek viert de groei van het christelijk geloof in de Mappi.

1955

Pater W. Lommertzen neemt van Schuur de Bapayrivier over, begint van daar zijn werk onder de Gondu stam en vestigt zich (maart 1955) in Ararè. W. van Dongen gaat op verlof en pater J. van der Velden krijgt de zorg voor de Miwamon, bezoekt de Asuwé- en Pasuwé-dorpjes en later ook die aan de Boven-Mappirivier. Pater K. Huiskamp wordt de ressort schoolbeheerder en werkt volgens het program van de heer Schoe. De correspondentie met Merauke heeft betrekking op bouwprojecten, voeding en contactartikelen.

Boelaars probeert het doopfeest van de volwassenen in het dorp Dagimon te verbinden met de traditionele vormen van feesten uit de oude tijd. De 'inwijding' van de nieuwe prauwen in de oude stijl, ontlokt een oude heer op de kant de uitspraak: 'net als vroeger'. Na de doop en de Eerste H.Communie verlaten allen het kerkgebouw op de wijze van de optocht uit het mannenhuis aan het einde van het koppenfeest. Men verzamelt zich rond een groot kruis, middenin het dorp, waar de pastoor zijn slotzegen geeft. Plotseling valt daarna een stilte in en een oude man schreeuwt zijn woorden uit, waarna een gezamenlijke oerkreet het feest besluit. De tekst van de oude heer (Tambim, de raadgever van Képi) luidt:

Tuhan Allah, nu hebben wij het grote feest gevierd. Wij hebben het zelf geleid en daardoor een antwoord gegeven op de vroegere feesten die de pastoor organiseerde. Nu moet gij onze vrouwen niet meer ziek laten worden, nu moet gij onze kinderen niet meer laten sterven, want wij hebben het feest gevierd zoals vroeger.

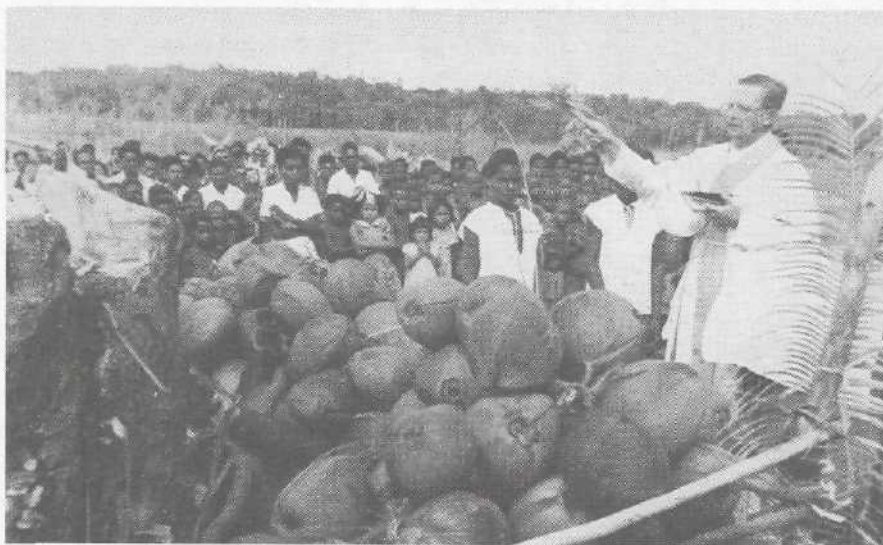
Deze woorden waren zijn variant op de tekst die in de oude tijd tot de Zon werd gericht als slot van het koppenfeest.⁴⁸

Cappetti achtte het Welvaartsplan van Maturbongs en Verschuieren onvoldoende als economische basis, omdat de prijs van de kopra verre van vast was op de wereldmarkt. Hij wist Hollandia te bewegen een onderzoek te komen instellen om tot een 'streekproject' te komen. Het plan zou rekening houden met de bestaande sociale structuur en onder leiding staan van de verder te ontwikkelen dorpschouwen. De opzet werd: cacao aanplanten. De dorpen om beurten zouden de terreinen gereedmaken. Te Képi kwam een LTC (Landbouw Trainingscentrum), waar telkens vijf gezinnen uit bepaalde dorpen een opleiding ontvingen om, terug in het dorp, de bewoners te helpen bij de aanplant en de verzorging. Het project werd in handen gegeven van de landbouwkundig ambtenaar J. Butter, het trainingscentrum werd aan de Missie toevertrouwd (broeder Liborius en broeder Plechelmus, Broeders van Zeven Smarten).⁴⁹

Aan missiezijde werd het oude plan (1952) om een catechistenopleiding op te zetten verwerkelijkt en eveneens uitgevoerd voor 'gezinnen'. De onderwijzer J. Rejaan stond voor de opleiding van de mannen, de zusters Gaudia en Caroline hielpen de vrouwen. De catechisten werd bijgebracht dat zij 'voorlopers' waren van onderwijzers, geen

48 Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 202.

49 Perk, ir. A., *Landbouwkundige ontwikkeling in het Mappigebied*. Map Studies van anderen. Archief msc, Tilburg. Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957. pp. 202-204.

De pastoor zegent de te planten klappers

Het Landbouw Trainingscentrum te Képi

dorpshoofd, goeroe of politieagent, eerder iets als jeugdleiders. De school leidde zowel Awyuërs als Yahrayers op. De bedoeling was ook om het christendom een missionair karakter te geven, en het was bewonderenswaardig dat de plechtig uitgezonden gezinnen vertrokken naar gebieden waar hun grootouders nog gingen snellen.⁵⁰

De zusters hadden een meisjesinternaat geopend. In 1955 waren er 24 leerlingen voor de vvs en 32 grotere meisjes die de praktijklessen volgden. Deze laatsten waren vaak de verloofden van jongemannen te Sorong, van politieagenten of werknemers bij de Missie. Het zusterhuis was een eigen centrum geworden, waar de mensen voeding ruilden voor kleding en waar het personeel van Missie en Bestuur op feestdagen gezellig bijeenkwam.

Uit de correspondentie met het Bestuur blijkt:

- dat krokodillenjagers (van Merauke) misbruik maken van Papoea's die voor hen werken; er komt een ordonnantie;
- dat het Bestuur de 'scheidingswand' tussen het mannen- en vrouwenverblijf in de huizen blijft eisen;
- dat Huiskamp verweten wordt de schooltuin weer los te maken van de gemeenschapstuin; dat hij wel de zorg voor de technische kant van het onderwijs heeft, maar dat het beleid bij de hoofdpastoor blijft;
- dat de zorg is dat de materiële vooruitgang te hard gaat en de geestelijke vorming dit niet bijhoudt.⁵¹

1956

Als Cappetti bij de rechtspraak constateert dat het aantal zedendelicten onrustbarend toeneemt, wijst Boelaars hem erop dat dit wel bewijst dat het vertrouwen in de bestuursbemoeienis is gegroeid, maar dat blijkbaar de strafmaat van het Bestuur niet in staat blijkt de ouderwetse wraakneming te vervangen.

Cappetti gaat op verlof. De heer Labree vervangt hem. Van Hollandia komt de instructie dat straf optreden moet worden verminderd en de vrijheid van de bevolking méér gerespecteerd. De jonge nieuwe paters Huiskamp en Van der Velden zien allerlei mistoestanden en stellen dat dorpsvergaderingen en dorpsraadslieden goed bedoelde pogingen zijn om het verantwoordelijkheidsbesef bij de mensen op te voeren, maar dat men vergat met de volksleiders vast te stellen welke straffen zij konden opleggen aan hen die de opdrachten niet uitvoerden.

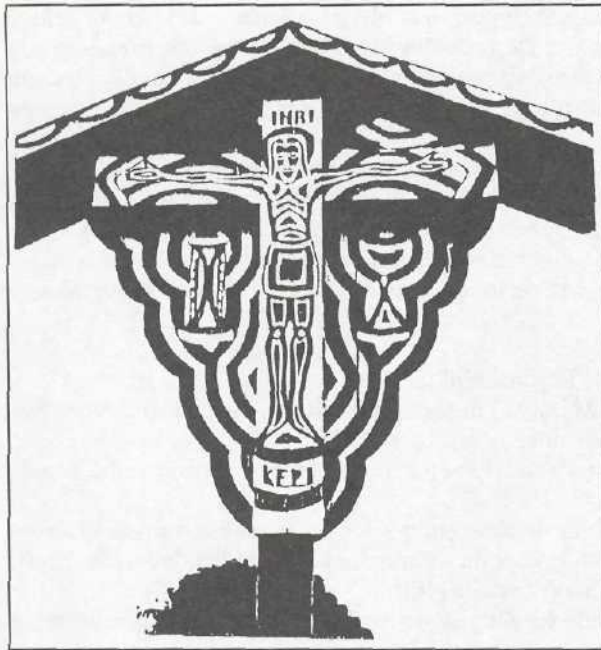
Pastoor Meuwese komt genezen terug, wordt hoofdpastoor. Boelaars krijgt de titel 'terreinleider'. Schuur verzorgt de Nambemon. Huiskamp zet een eigen huis op in het dorp Toba, Van der Velden een in Wanggaté. Er is spanning tussen deze laatste twee en de hoofdpastoor. Zij nemen het ook niet, dat Cappetti na zijn terugkomst zelf het eerste gezamenlijke Werkplan van Bestuur en Missie opstelt.

50 Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957. p. 207.

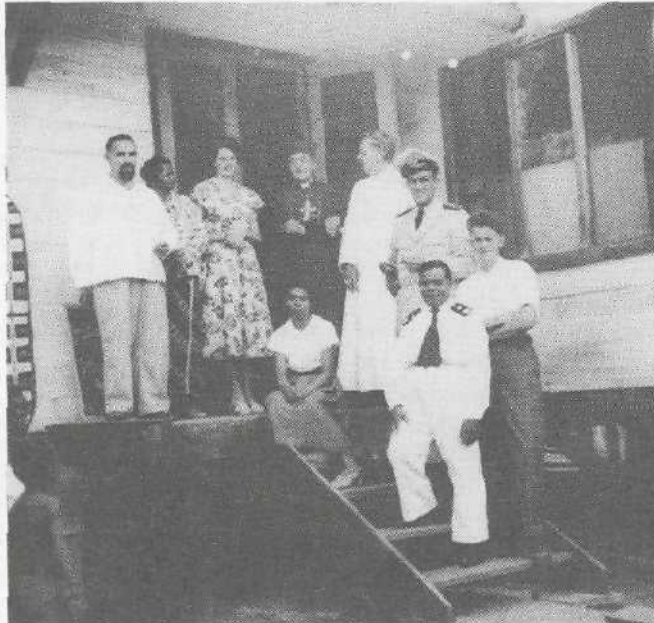
Boelaars msc, J., *Brief aan de confraters*. Gedachten over de catechistenschol te Képi. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

Bruinsma OFM, Ilco, *Enquête omtrent het voorloperswerk*. Samenvatting van de antwoorden. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

51 Boelaars msc, J., *Brief aan Monseigneur*, Homlikya, 24-7-1955. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

Kampongkruis te Képi, blijvend symbool van vrede en vooruitgang

Het team van Bestuur en Missie. V.l.n.r. dr. J. Boelaars msc, mevr. Maturbongs, mevr. Cappetti, mgr. H. Tillemans, mej. Maturbongs, pastoor S. Schuur msc, F. Cappetti, F. Maturbongs en H. de Vries.

1957

In deze zelfde tijd komt bij de bevolking de zogenaamde Cargo-cult beweging op. Men heeft nu westerse goederen, maar men weet niet hoe de instanties daaraan kwamen. Zij denken: van de voorouders van de blanken en van hun eigen voorouders, maar de blanken hebben de adressering veranderd. Ofwel: de instanties hebben een sleutel van de onderwereld en geven die niet af. Enkele jongeren krijgen dromen, delen goederen uit die zij eerst gestolen hebben, organiseren gebedsstonden en militaire oefeningen op de kerkhoven, maken geheime geneesmiddelen en verwachten goederen (en ook wapens om de vreemdelingen te verdrijven) als cargo van komende schepen. Na veel onrust loopt de beweging dood. De oudere generatie krijgt het bedrog door. De ontevredenheid zelf blijft, zoals zal blijken in 1959.⁵²

Cappetti vertrekt en de heer J. Du Buy volgt hem op, niet anti, niet pro Missie, maar duidelijk voorstander van 'niet ingrijpen' en 'volle vrijheid'.

De Papoea moest het zelf gaan doen... dus niet controleren, weinig optreden van de politie. De missionarissen werkten gewoon door, maar Meuwese heeft met zijn ziekte aan dynamiek verloren en de eigen temperamenten en inzichten van de jonge MSC beletten 'echt' teamwork bij de Missie. Deze jongeren, die in de nieuwe gebieden hebben gezien hoe de Yahray vroeger is geweest, wensen de straffe intensieve werkmethode te continueren en zetten zich tegen de nieuwe H.P.B. en Maturbongs af, die het nieuwe bestuursbeleid gedogen.

Ook is het werk van de 'gevormde catechisten' vaak niet bevredigend. Zij zien hun werk vooral als een betaalde baan en bij de Yahray zelf stijgt de behoefte aan tabak voor de vele feesten (tuinen, huwelijken, hoogtijdagen). Het wekken van RAMAI, feestvreugde, staat bij de missiemethode voorop.

1959

Enerzijds lijkt het goed te gaan – doopfeesten volop – maar anderzijds is 'de goede naam van de Mappi' voor nieuw personeel bij het Bestuur een reden om de strakke leiding uit het verleden los te laten. Klachten stapelen zich op: geen bestuursbezoek aan de nieuwe gebieden; de klapperaanplant bij de Yahray is geen succes (diefstal en laten afbranden)⁵³; het niet-optreden van de politie doet het vuistrecht van de Yahray herleven; de onderwijzers (nu schoolmeester geworden) laten de kampongzaken op hun beloop; de Yahray zien hun honger naar Westerse goederen niet bevredigd, de Cargo-cult is mislukt, zij wensen terug te keren naar de oude tijd.

Du Buy ziet niet in dat de dorpen niets meer verwachten van Bestuur en Missie, maar zelfstandig de goederen willen bemachtigen. Dat noemen zij 'merdeka', zelfstandig worden, naar het voorbeeld van Indonesia. Aan de Miwamon trekken de mensen de bossen in en bouwen daar de ouderwetse mannen- en vrouwenhuizen. Overal worden speren aangemaakt en oorlogsprouwen gekapt. Op de missiefeesten neemt het dansen, trommen en zingen een zó wilde vorm aan dat de pastoors deze moeten stopzetten. Boelaars schrijft de artikelen: *Het Mappi-Streekplan dreigt te mislukken* en *Gezagscrisis in de onderafdeling Mappi*, die door de bisschop aan het Bestuur te Hollandia worden voorgelegd. Men belooft Du Buy daarover te onderhouden.

52 Samenvatting uit de brieven van 1957. Map Yahray, bundel Mappi. Archief MSC, Tilburg.

53 J. Butter berekende dat van de honderdzestienduizend aangeplante klappers er slechts veertigduizend behouden bleven en daarvan nog de meeste bij de Awyu aan de Digul.

Reeds in 1957 hadden Van der Velden en Huiskamp een onderzoek gedaan naar de situatie van de bevolking aan de Boven-Mappi. Nu, in februari, gaan Meuwese en Lommertzen per motorboot naar de Citah mensen aan de Becking en Huiskamp en Van der Velden reizen naar de Awyu bevolking aan de Boven-Mappi. Zij zullen elkaar ontmoeten, hetgeen mislukt. De conclusie van de twee rapporten komt neer op het verzoek aan monseigneur een pastoor te plaatsen aan de Boven-Mappi (te Boma) om daar met catechisten te beginnen. De vrees is dat de protestanten vanuit Tanahmerah dit terrein zullen gaan bewerken.

In maart kwam de nieuwe gouverneur op bezoek en vroeg de dansen te mogen zien. Op bevel kwamen de vezelrokjes en de lijfsbeschildering voor de dag onder het protest: 'Wij zijn geen bosmensen meer.' Maar bezoekers namen films op, hoe wilder, hoe liever. Gedeelten van dorpen wensten terug te gaan naar hun plaats van herkomst. Bij een onderzoek bleek dat de 'snel-wegen' vanuit de Miwamon naar de Mappirivier waren schoongemaakt en dat daar op elke bocht een bivak was gebouwd. Maturbongs ging erheen en bepraatte de lui handig dat in de moderne tijd de wapens moesten worden geregistreerd. Toen men ernee voor de dag kwam, regelde hij dat die wapens, in bundels bijeengebonden, onder het huis van het dorpshoofd opgeslagen moesten worden. De politie brandde de bivakken aan de Mappi af.

Het werd juli. Resident C.F. Knödler kwam naar Képi en stelde een maandelijke vergadering van Bestuur en Missie voor. Het H.P.B. Du Buy ging met Maturbongs naar de Abogé, naar de mensen aan de Asuwé. De politiecommandant, de heer Sourbag, was tijdelijk de verantwoordelijke bestuursman.

Toen gebeurde het. In juni was een groep Citah mensen naar Képi gekomen en, na hun sago geruild te hebben voor ijzerwaar en kleding, waren zij veilig naar huis teruggekeerd. Einde juli kwam een tweede groep, een tachtig mannen en een twintigtal vrouwen en kinderen, eveneens naar Képi. De reis liep van de Pasuwé rivier af, door de Miwamon naar de Oba voor Képi.

Het dorpshoofd van Kogo (Miwamon) – wiens broer twintig jaar geleden gesneld was door de Citah – had een krijgsplan opgesteld. Janggadipé, een oorlogsaanvoerder van Wanggaté, had de jongelui beschaamd gemaakt door hen te verwijten getrouwd te zijn zonder een kop aan de arm van hun bruid gehangen te hebben.

Op zaterdag 26 juli ging de eerste groep van Képi uit, door de Miwamon op weg naar huis, voorzien van wat zij voor hun sago geruild hadden, opgewekt en ontwapend. Toen die prauwen het dorp Kogo voorbijgevaren waren, kwamen ineens prauwen van Kogo hen achterop, juist op het smalle stuk van de Miwamonrivier. De roeiers daarvan eisten van de Citahers hun tabak en ruilartikelen en toen de Citahers weigerden, gooide een man van Kogo de eerste speer. Tegelijk doken uit het riet op de kant de mannen van Kogo op, vielen de Citahers aan, vermoordden hen, snelden de koppen van oud en jong, sleepten de lijken naar allerlei plaatsen en begroeven die en legden de koppen voorlopig bij de lijken om deze later op te halen voor een koppenfeest. Gadöm kwam van de andere kant, viel aan, en die mensen slachtten de lijken en aten weer mensenvlees.

's Avonds was iedereen thuis in het eigen dorp, in afwachting van de tweede helft van de Citahers.

De grotere helft kwam op zondag. Kogo liet hen voorbijgaan. Enem en Rep kwamen hen achterop, Gadöm en Wanggaté sloten de rivier af. Citahers sprongen te land, kaptten bamboestelen af tot speren of vluchtten het moeras in, maar de overmacht van de bezeten aanvallers kreeg hen te pakken en maakte hen af. Slechts één jongen

ontsnapte door onder water te duiken, gewond en wel. Hij wist zich schuil te houden in het riet, 's nachts een prauwtje te stelen en met een plankje terug te roeien tot bij Képi, waar hij 's morgens werd gevonden door vrouwen en naar het Bestuur werd gebracht, dodelijk uitgeput, maar behouden. De mannen van de Miwamon waren 's avonds thuis en weer aanwezig in de zondagavonddienst. De onderwijzers van hun dorpen hadden niets uitzonderlijks opgemerkt. Het krijgsplan, dacht men, was volkomen geslaagd, want ook de dorpen aan de Obarivier en die aan de Asuwé, waren in het complot opgenomen om vluchtenden op te vangen en te voorkomen dat iets van dit gebeuren zou uitlekken tot bij het Bestuur of de Missie.

Maar dat was mislukt door de ontsnapping van deze ene jongeman. Sourbag begreep wat er gebeurd was, en zag het gebeurde als een Papoea opstand, waaraan alle dorpen van de Oba en de Miwamon hadden deelgenomen. Hij stelde zich snel op de hoogte van de 'slag op de Miwamon', maar liet de politie eerst in alle dorpen de speren breken en de boshuizen afbranden. Eerst was een pacificatie nodig om mogelijk nieuwe aanvallen op de bestuurspost, de missiepost en de onderwijzers in hun dorpen te voorkomen. Vervolgens ging zijn politiemacht de daders halen in de dorpen. Weldra zaten een tweehonderd man met de koppen omlaag op het veld voor de politiekazerne en toen begon het onderzoek.

Het H.P.B. Du Buy werd per radio en per brief opgeroepen, maar kwam niet. Hij bleef op zijn boot, maakte een omweg, had het geluk enkele gevluchte Citahers op te vangen en bereikte uiteindelijk Képi. Meuwese was daar, hij, die altijd nog gepreekt had tegen het koppensnellen en nu weer waarschuwde dat de koppen gezocht moesten worden om een nieuw koppenfeest te voorkomen. Boelaars was in Merauke, hoorde daar wat er gebeurd was en liep huilend het huis uit: alles was stuk, het werk van jaren, nu de jongere generatie weer gesneld had. Met de Resident keerde hij naar Képi terug.

Pater Huiskamp, de pastoor van de Miwamon, bezocht de dorpen, zocht de schuldigen, spoorde hen aan te bekennen, begreep dat ieder zijn onschuld staande hield en anderen beschuldigde, en kwam tot de conclusie dat niemand meer te vertrouwen was en dat ook de allerbesten – de tua agama's – gezwegen hadden, terwijl reeds maanden een actie was voorbereid in alle dorpen. Hij hoorde waarom het dansen op de doopfeesten van de laatste maanden zo wild was geweest, waarom overal grote prauwen waren aangemaakt en waarvoor die boshuizen hadden gediend. Dáár waren de snelzangen in alle hevigheid opgeleefd, het krijgsplan opgesteld en daar waren de jongelui beschaamd gemaakt. Hij was er kapot van. Van der Velden had maar één zorg. Hij, de pastoor ook van het Abogé gebied Boven-Massin, het gebied waar de Citah's wraak konden nemen, wilde het welzijn van zijn catechisten daar veiligstellen.

Du Buy kwam thuis, de Resident reisde naar Képi, overleg met de Missie volgde. Het verslag aan monseigneur vermeldde de genomen maatregelen, zoals: de leiders kregen tien jaar gevangenisstraf te Merauke, de feitelijke moordenaars twee jaar in Tanahmerah, de schuldige dorpen dwangarbeid bij de aanleg van een vliegveld. Van missiezijde werd verklaard dat men overtuigd was van de onbekwaamheid van het H.P.B. Deze werd overgeplaatst. Boelaars ging met de Resident naar Merauke en stelde daar met monseigneur stukken op die doorgestuurd werden naar de regering en de pers in Nederland.⁵⁴

54 Krantenknipsels uit de pers in Nederland zijn bewaard in het archief van de MSC te Tilburg.

Monseigneur zelf kwam naar de Mappi en kondigde een 'interdict' af, een half jaar lang werd niemand tot de sacramenten toegelaten, daarna alleen na een examen in het opnieuw gegeven catechismusonderricht. Monseigneur richtte zich in een brief tot de onderwijzersfamilies om hen te vragen vol te houden, en tot de christenen om hen de ernst van hun daad te doen beseffen.⁵⁵

Vanzelfsprekend volgde een gewetensonderzoek bij de missionarissen zelf. Waar was alles fout gegaan? Het was te gemakkelijk het minder nadrukkelijke beleid van het Bestuur alleen de schuld te geven. Had men uit angst voor de Zending te extensief gewerkt, te snel massaal gedoopt, te autoritair leiding gegeven, zonder voldoende aandacht voor wat er in de mensen zelf omging? Moest heel de aanpak van de Missie niet herzien en gewijzigd worden?⁵⁶

In september haalde Van der Velden de onderwijzeres Catharina (Marind) op te Agats, vierde zijn 'honeymoon' aan de Asuwé, en vertrok via Képi naar Tanahmerah waar de Zending Artikel 31 hen beiden opving. Via Hollandia ging hij naar Nederland, volgde daar een theologische cursus en kwam als dominee terug om zendingswerk te verrichten aan de Boven-Mappi (Boma).⁵⁷

Dat eerste halfjaar betekent een zware tijd voor de missionarissen tijdens hun dienstreezen. De mannen zijn in de gevangenis, of telkens een week op en af naar Képi voor het werk aan het vliegveld. De vrouwen blijven alleen achter en moeten voeding brengen naar Képi. De kerkelijke oefeningen zijn niet opwekkend, een rouwperiode gelijk. Overal heerst de angst nog schuldig bevonden te worden; er is een drang om te gehoorzamen. Maar geleidelijk komt het leven weer op gang, de aanleg van het vliegveld wordt voltooid, de gevangenen uit Tanahmerah keren terug en het interdict kan worden opgeheven.⁵⁸

II Képi 1960-1995, en de parochies

HET PERSONEEL

- C. Meuwese MSC, 1959-1962
- H. Kemper MSC, 1962-1964
- C. Hendriks MSC, 1963-1969
- C. Schipperijn MSC, 1964-1965
- Adr. Vriens MSC, 1969-1970
- H. Weijtens MSC, 1970-1975
- J. Nuij MSC, 1975-1987
- C. Van Halen MSC, 1987-1995

Bovendien: P. Drabbe MSC, 1959-1960, voor taalonderzoek van het Gondu gebied en J. Boelaars MSC, 1967-1968, voor adatonderzoek.

Het dorp Képi blijft de plaats van de hoofdpastoor en het centrum van samenkomst

55 De gegevens over deze gebeurtenissen zijn ontleend aan een reeks brieven, de correspondentie tussen Képi en Merauke. Map Yahray, bundel Mappi. Archief MSC, Tilburg.

Boelaars MSC, J., *Bijdrage Yahray gebied*, pp. 59-66.

56 Boelaars MSC, J., *Tot mensen gezonden*. Oegstgeest, 1986, pp. 79-83.

57 Zegwaard MSC, G., *Rondschrijven aan de Confraters*. Map Yahray, bundel Mappi. Archief MSC, Tilburg.

58 Boelaars MSC, J., *Bijdrage Yahray gebied*, p. 66.

voor de pastoors van de andere parochies. De hoofdpastoor onderhoudt de betrekkingen met het Bestuur en met de leiding van de Missie in Merauke. De zorg voor de algemene belangen (ook van de zusters, de onderwijzers, de catechisten) voor het Welvaartsplan, de opvoer en afvoer met betrekking tot de materiële behoeften, behoort tot zijn taak. Bovendien heeft hij de pastorale zorg voor de dorpen aan de Obarivier. De vele bewaarde brieven vermelden het volgende verloop van zaken.

1960

Het Hoofd Plaatselijk Bestuur is nu J. Thoof, die het goede contact tussen Missie en Bestuur herstelt. C. Meuwese is de hoofdpastoor.

De eerste zorg na het gebeuren in de Miwamon betreft het behoud van het Streekplan. Nieuwe dorpen moeten de kans krijgen gezinnen naar het LTC te sturen. Daar is de heer Butter opgevolgd door de heer Sauerwalt. Deze wenst naast de aanplant van klappers en cacao ook rubberzaden uit te zetten. Hij ziet de noodzaak de opleiding strenger aan te pakken ('niet de verzorging van de kandidaten als op een blaadje geserveerd, maar zelfwerkzaamheid'), de ongeschikte leerlingen te verwijderen en de abturiënten in de dorpen beter te begeleiden. Boelaars schrijft het artikel *Het Mappi-streekplan geenszins mislukt*.⁵⁹ Hij wordt overgeplaatst naar Merauke om leraar te worden aan het Klein-Seminarie.

Aan dat trainingscentrum is een toko verbonden, waar broeder Plechelmus voor een paar centen tabak en goedkope kleding verkoopt. De Belastingdienst maakt daar moeilijkheden over. Het blijft behouden.⁶⁰ Er komt een weg klaar van Képi naar Katan, Nambemon, en men vraagt Merauke om bromfietsen.

De aandacht gaat eveneens uit naar het meisjesinternaat. Er zijn nu 45 meisjes op de huishoudcursus. In de dorpen kan men al zien dat bepaalde moeders deze opleiding hebben gevolgd.⁶¹

De zorg voor het onderwijs is in handen van de Ressort Schoolbeheerder pater C. Hendriks. Hij is 56 dagen in drie maanden op tournee. De scholen moeten van C-scholen (beschavingsscholen) B-scholen worden. Er zijn er nog maar drie van. Het absentisme is gering, het onderhoud van de gebouwen is goed. Maar het godsdienstondericht is droevig, vaak niet meer dan het repeteren van de 'Dagelijkse Gebeden'. Hendriks stelt een nauwkeurig uitgewerkt leerplan voor dit godsdienstondericht op. Képi bezit een vvs met internaat (geleid door mejuffrouw B. Boot). De familie Sertons staat in voor het onderwijs. Het wordt echter al moeilijk leerlingen door te sturen naar Merauke, omdat de 'straf tijd' voorbij is en vakantiegangers uit Merauke vertellen 'dat alle meisjes in Merauke verloren lopen.'

Als pastoor merkt Hendriks op:

De vlag is teruggegeven, het interdict beëindigd, de algemene volgzaamheid verminderd. Ouderen lijken zich bewust "bekeerd" te hebben, maar onder de uit Tanahmerah teruggekeerde gevangenen zijn er die nu een tweede vrouw eisen (want zij hebben "gesneld")

59 Boelaars msc, J., *Het Mappi-streekplan geenszins mislukt*. Map Yahray, bundel Képi. Archief msc, Tilburg.

60 Correspondentie met betrekking tot de Toko. Map Yahray, bundel Képi. Archief msc, Tilburg. Meuwese msc, C., *Werkprogram Mappi*, notulen d.d. 3-3-1960. Map Yahray, bundel Képi. Archief msc, Tilburg.

61 Meuwese msc, C., *Beredeneerd verslag over de huishoudschool in Képi*. Map Yahray, bundel Képi. Archief msc, Tilburg.

en het gebeurt dat als dit volgens de adat geregeld is, deze polygamen gewoon aansluiten in de rij van biechtelingen en communicanten. Huwbare jongelui zijn zondags vaak afwezig. Er komen weer bivakken in de bossen in de oude stijl.⁶²

1962

Hendriks heeft ook de zorg voor de catechistenschool. De opleiding trekt minder kandidaten aan, want het Streekplan belooft weldra een groter inkomen dan men van een baan als catechist mag verwachten. Hendriks stuurt een lijst van de ongesubsidieerde catechistenscholen aan de Resident en vermeldt: '33 catechisten aan de Pasuwé en Asuwé, 16 catechisten bij de Gondu bevolking.'

Hij stelt een herhalingscursus voor van tweeënehalve maand (onder leiding van zuster Caroline FDNSC).⁶³

Een kinkhoestepidemie eist honderdvijfendertig sterfgevallen. De dienst van Volksgezondheid houdt er echter aan vast dat de bevolking uit zichzelf 'vrijwillig' naar het ziekenhuis moet komen, zelfs geen lichte dwang wordt toegestaan.

Er komt verandering in de personeelsstaat. C. Meuwese ziet er tegenop onder Indonesisch Bestuur te werken (1963) en gaat voorgoed naar Nederland. J. Duivenvoorde wordt teruggeroepen naar Merauke, W. van Dongen komt voor de Miwamon, de Mitah en de Citah, C. Hendriks moet een gehooroperatie ondergaan in Nederland. H. Kemper wordt overgeplaatst van Muyu naar Mappi.⁶⁴

1963

Kemper meldt dat de regeringswisseling (Nederland-Indonesia) stijlvol is verlopen, maar weldra blijkt dat de toko's in het binnenland nu geen nieuwe voorraden krijgen. Het LTC mag doorgaan, maar zonder subsidie; de verzorging komt geheel op de Missie neer; de toko van Plechelmus wordt opgeheven. Hij krijgt de zorg voor het jongensinternaat. Broeder Liborius gaat naar Merauke. Goeroe J. Renwarin neemt de leiding van het LTC over. De hosties zijn op, de miswijn bijna. Kemper vindt het onbegrijpelijk dat de opvoer vanuit Merauke stagneert. Hij heeft twee kisten tabak per maand nodig, want de mensen leveren niets meer, tenzij tegen tabak. Het doktershuis wordt afgebroken en met dit materiaal wordt de pastorie vergroot. Kemper vraagt: 'Kunnen er niet enkele Papoea zusters komen voor de huishoudschool?'

De dorpscholen puilen uit van de aantallen leerlingen. De Yahray sterft niet uit. Het godsdienstig leven wordt uiterlijk wel bevredigend beleefd, maar innerlijk ontbreekt er ontstellend veel aan. Met name blijkt ook dat de Yahray catechisten het niet halen in de nieuwe gebieden en Kemper laat Muyu catechisten komen. Pater Titus van de Vlucht komt Van Dongen vervangen. Hij zou een eigen boot nodig hebben voor Boven-Mappi, Pasuwé en Asuwé.⁶⁵

62 Hendriks MSC, C., *Verlag eerste kwartaal 1961*. Map Yahray, bundel Képi. Archief MSC, Tilburg.

63 Hendriks MSC, C., *Lijst ongesubsidieerde scholen, opgave aan de Resident*, 1-5-1962.

64 Boelaars MSC, J., *Bijdrage Yahray gebied*, pp. 70-73.

65 Boelaars MSC, J., *Bijdrage Yahray gebied*, pp. 73-75.

1964

Kemper meldt dat de motorboten wel benut worden: tochten naar Boven-Mappi, Gondu, Badé, Gententiri, Mindiptana (624 passagiers en 63.630 kilogram lading tussen mei en augustus).⁶⁶

Schipperijn neemt van Hendriks het rsb-schap en zijn dorpen over. Het touneewerk blijkt uit zijn verslagen: biechthoren: honderden mensen, heilige missen, dopen, huwelijken, godsdienstles aan jongeren. Overal zijn strafbare zaken met betrekking tot vrouwen. Geregeld storten kerken, scholen en goeroewoningen in, en dan moeten de mensen gestimuleerd worden om nieuwe te bouwen.

Over dat schoolbeheer vertelde Schipperijn later in een interview. Aanvankelijk bleek er een achterstand te zijn in de administratie. Na de overdracht in 1963 kwam er een hele groep onderwijzers uit Java. Zij hadden het idee 'alsof de Papoea's gisteren nog hun bordje mensenvlees hadden genoten'. Zij kwamen rechtstreeks van de kweek-school en op Java was de economische situatie ook heel beroerd. Zij vonden een goed goeroehuis, maar zij hadden zowat niets bij zich. De mensen echter verwachtten massa's goederen. Als iemand uit Nederland kwam, had hij van alles bij zich, déze mannen hadden zelfs nog geen mes om groente schoon te maken. Maar zij pakten wel degelijk aan en de kinderen kregen in de gaten dat er nu gestudeerd moest worden. De ouders waren bang dat alles moest gebeuren onder dwang van uniformen en geweren. In 1966 werd pater Paschalis Resubun schoolbeheerder. Hij paste zich beter aan bij de nieuwe situatie en begreep beter hoe de scholen geadmistriseerd moesten worden, ook met geïmporteerde goeroes.⁶⁷

Hendriks is terug, neemt het hoofdpastoorschap van Kemper over, pater C. Hoogeland komt van Merauke naar de Nambeomon, J. Ramaaker verhuist van daar naar Badé, en B. van Oers van Badé naar Ararè om Lommertzen te helpen. Vijf Awyu dorpen van dit Gondu gebied worden aan de parochie Abogé overgedragen.

Hendriks klaagt:

Deze verplaatsingen zijn noodoplossingen, waarbij de Oba tekort komt omdat telkens iemand anders de dorpen daar even erbij moet nemen.⁶⁸ Hij schrijft de secretaris te Merauke dat Képi nu een batig saldo bezit, onder andere doordat voor de opvoer van goederen veelvuldig van de motorboten van de Missie gebruik wordt gemaakt, ook door het Bestuur. De overgangscrisis is voorbij.⁶⁹

De kadervorming krijgt nieuwe aandacht; een cursus voor jonge gezinnen wordt gegeven door een team (pastoor, goeroe, arts, twee ambtenaren en zuster Caroline). Een andere cursus loopt voor de dorpsvoorgangers (tua agama). Men benut de gebouwen van de catechistenschool, sinds deze opleiding werd stopgezet.

Voor het internaat komen broeder Godefridus en broeder Bernulphus (Broeders van

66 Kemper MSC, H., *Pelayaran motor – motor – Képi, mei-augustus 1964*. Map Yahray, bundel Képi. Archief MSC, Tilburg.

67 Schipperijn MSC, C., *Driemaandelijke verslagen*. April-juni 1964. Map Yahray, bundel Képi. Archief MSC, Tilburg.

Boelaars MSC, J., *Interview met C. Schipperijn msc*, Merauke, 1987. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

68 Hendriks MSC, C., *Brief aan pater Overste, 7-1-1965*. Map Yahray, bundel Képi. Archief MSC, Tilburg.

69 Hendriks MSC, C., *Brief aan H. von Peij msc*, 17-1-1965. Map Yahray, bundel Képi. Archief MSC, Tilburg.

Voorhout). De laatste bouwt een goed huis voor Lommertzen in Ararè. De Indonesia-nisatie wordt voelbaar. Er zijn al Javaanse onderwijzers en één daarvan wekt de indruk of hij het bestuur van de Missie wil overnemen. 'Het is soms of wij voortdurend geschaduwd worden.'⁷⁰

Verrassend is het initiatief van de goeroes elke maand een vrijwillige bijdrage te geven voor de internaten. Er is onder hen een coöperatie opgericht (PGK: Persatuan Guru Katolik). Resubun laat Hendriks de salarissen afhalen van het bestuurskantoor en uitdelen. Hijzelf doet een beroep op de kps (Hoofd Plaatselijk Bestuur) om de zaak Gotup - Piay⁷¹ en het optreden van de Pendita (godsdienstleraar) te onderzoeken. Deze Pendita doet in het binnenland van de Asuwé alsof hij daar de kps is en verplaatst kinderen van de katholieke school naar de zijne. Resubun draagt zijn taak over aan de onderwijzer Th. Tawurutubun (een Keiees), die het moeilijk krijgt met enkele Javaanse goeroes inzake regeling van huizen. In november valt ook het bezoek van de neomist J. Tethool aan zijn ouders.

1966

Twee Javaanse goeroes, niet tevreden op hun katholieke school, doen een beroep op de kps, die hen overplaatst op een regeringsschool, iets dat niet tot zijn competentie behoort. Ook bij klachten van catechisten over de rantsoenen via de Missie, gaat de kps zelf de verdeling regelen. Absentisme is bij de goeroes hoog, bij de kinderen minder.

De kerkeraad te Képi wordt gedomineerd door een Javaanse goeroe en wordt daarom niet meer bijeengeroepen. De pastoor nodigt Irian mensen uit die hij dan zelf begeleidt. Een 'legio Mariae' wordt opgericht. Opvalt dat te Képi het kerkbezoek alleen goed is als er 'zegening plechtigheden' gehouden worden. Wèl roept men trouw de pastoor bij een ernstige zieke. De tolk van pater Boelaars, Yakobus Yabaimu, vanaf 1960 catechist, verkrijgt nu een prachtig getuigschrift omdat hem een baan is aangeboden op het bestuurskantoor (met een beter salaris).⁷²

De correspondentie met het Bestuur bevat de mededeling van een komende sacramentsprocessie, en een lijst van het missiepersoneel in verband met de distributie van rijst. Het Bestuur wenst een opleidingsschool voor goeroes (sGB: Sekolah Guru Bawah) en voor meisjes (sKP: Sekolah Kepandayan Puteri).

De correspondentie met Merauke gaat over de bouwerij (ziekenhuis en internaten), en onderdelen voor boten en motorfietsen.

In de maand juli komen de pastoors van Mappi en Muyu bijeen te Mindiptana voor een bespreking van het Concilie Vaticanum II.⁷³

In de maand oktober wordt een Mariabeeld rondgedragen van huis tot huis, op initiatief van de mensen zelf.⁷⁴

70 Hendriks MSC, C., *Brief aan pater Overste*, 5-7-1965. Map Yahray, bundel Képi. Archief MSC, Tilburg.

71 Zie hierna onder paragraaf IV: de parochie Miwamon en de zorgen van Titus van de Vlugt.

72 Hendriks MSC, C., *Brief aan het Bestuur met getuigschrift voor Yakobus Yabaimu*. 1966. Map Yahray, bundel Képi. Archief MSC, Tilburg.

73 Boelaars MSC, J., *Verlag van de bijeenkomst Muyu-Mappi*, juli 1966. Map Yahray, bundel Képi. Archief MSC, Tilburg.

74 Hendriks MSC, C., *Correspondentie 1966*. Map Yahray, bundel Képi. Archief MSC, Tilburg.

1967

Het jaarverslag vermeldt: aan de Asuwé, Pasuwé, Gondu en Boven-Mappi zijn nu in de dorpen catechisten werkzaam, afkomstig van de Yahray, van de Awyu (uit Badé) en van de Muyu. Allen krijgen een loonsverhoging van 100% om zelf zaken te kunnen betalen bij de KPS

Tawurutubun als RSB werkt goed. Er zijn al zesjarige scholen. Javaanse goeroes hebben zich teruggetrokken, maar er zijn nog Keieze (ook jongere) en de Missie wenst Papoea goeroes. De gezinscursus loopt goed. Nodig zou zijn een pastoor erbij voor de Miwamon en meer nazorg door de pastoors, nu er kerkeraden zijn. In die kerkeraden hebben de Keiezen nog teveel stem en er komen te weinig Papoea's in. Komen er Papoea's in de leiding, dan trekken de Keiezen zich terug. Het zusterhuis is opgeknapt, maar de woning voor de RSB komt maar niet klaar.⁷⁵

T. van de Vlugt is overgeplaatst naar Okaba, C. Hoogeland neemt Boven-Mappi erbij, G. Aerts heeft de Oba, Miwamon en de Pasuwé. Een cursus ter opleiding van 'noodgoeroes' wordt besproken op een bijeenkomst Muyu-Mappi te Képi. Muyu denkt eerder: enkele zesjarige scholen aanhouden, Mappi wenst hulpgoeroes overall, daar er van de honderd gesubsidieerde goeroes in 1965 nog maar zestig over zijn. Tijdens die bijeenkomst van Muyu-Mappi wordt aandacht gevraagd bij de catechese voor de eigen cultuur van de Papoea's: het aankweken van hun zelfrespect, om hun gevoel van onmacht te overwinnen door nadruk op hun productiviteit en hun hang naar ambten. Bij de leiders moet de klemtoon liggen op sociale rechtvaardigheid, bij de catechisten op meer inschakeling van de mensen bij de planning als iets van henzelf. Men vraagt zich af of het godsbegrip bij de Papoea's 'binnenwerelds' of 'transcendent' is en of zij met hogere machten marchanderen.⁷⁶

Einde 1967 komt Boelaars vanuit Mindiptana – na zijn studie en pastoraat bij de Mandobo stam – terug naar Képi. Het gelukt hem van de oude aanvoerder Yaro het verslag te krijgen van de feesten van de Yahray na een sneltocht. Deze vieringen hadden betrekking op het beëindigen van de rouwperiode (vooral van de vrouwen), op de bevestiging van de huwelijken en op de uitdeling van de eretekenen. Tijdens dat hoogste feest werden de kinderen en de jongelui geïnitieerd en de eretekenen (de rangen) toegekend. Daarna werd nog een feest gegeven om de band te bevestigen tussen de 'bezitters van de schedel' en de 'bezitters van de kaak'. Het geheel van deze vieringen en met name de aandacht voor de zonnecultus en de verschaft motivatie voor het snellen, gaf Boelaars een inzicht in de wezenlijke kenmerken van deze cultuur. De motivatie werd in twee Yahray woorden uitgedrukt, namelijk: yamé-èr (om te feesten) en: magati-èr (om te blijven). Hij heeft zijn visie neergelegd in het boek *Vechten of sterven*, met name in het slothoofdstuk dat de titel draagt 'Partners zonder dialoog' (p. 488). Typerend is namelijk dat deze mens de ander nodig heeft, maar dat steeds beleeft als een strijd, de survival of the fittest.⁷⁷

1968

Hendriks meldt dat G. Aerts tien rondzendbrieven naar de goeroes heeft gestuurd over de 'God-is-dood theologie'. Dit jaar wordt dit onderwerp diepgaander besproken

75 Hendriks MSC, C., *Jaarverslag 1966-1967*. Map Yahray, bundel Képi. Archief msc, Tilburg.

Hendriks MSC, C., *Correspondentie over 1967*. Map Yahray, bundel Képi. Archief msc, Tilburg.

76 Boelaars MSC, J., *Meer gedetailleerd verslag van de bespreking Muyu-Mappi*, juli 1967. Map Yahray, bundel Képi. Archief msc, Tilburg.

77 Boelaars MSC, J., *Vechten of sterven*, 1968. Niet gepubliceerd, p. 488. Archief msc, Tilburg.

op de algemene pastoorsconferentie te Merauke.⁷⁸ Het onderwerp werd te Képi de topic onder de gesprekken van de missionarissen en het riep een spanning op tussen Képi (het binnenland) en Merauke (de stadspastors).

Het onderwijs blijft de grote zorg. Er zijn al vijfendertig noodgoeroes en een nieuwe cursus loopt. Tawurutubun stelt voor alleen zesjarige scholen te handhaven in Képi, Enem, Yatan, Goba, Abogé en Ararè. Er zijn Javaanse goeroes gekomen, juist voor die scholen. Aerts denkt aan één echte school aan de Pasuwé, met toezicht op enkele tweejarige schooltjes met een noodgoeroe in de dorpen rondom. Zes Keiese gepensioneerde goeroes gaan daarbij helpen. In Taem en Gauda worden die centrale scholen geopend. Hoogeland sticht zo'n school aan de Boven-Mappi.⁷⁹

Te Rep wordt in september de dorpsvoorganger Wensislaus Waya vermoord; hij wordt als 'martelaar' beschouwd.⁸⁰

Te Rayóm slaagt Hendriks erin Thomas, die zijn jongere broer doodde en vluchtte, nu, jaren later, terug te laten komen en in een plechtigheid te laten heropnemen in zijn dorp.⁸¹

1969

In de correspondentie komt nu de bijzondere aandacht naar voren voor de samenwerking in teamvorm tussen de missionarissen onderling (gezamenlijke cursussen voor catechisten, noodgoeroes) en van pastors met leken (landbouw, ziekenzorg). Voor de centrale scholen staan elf Javanen en veertig noodgoeroes. De boten varen en broeder Thieu van de Mortel komt naar Képi en zet daar een dok op voor de reparaties.

Er zijn pogingen om ook met de Zending (Pasuwé) tot samenwerking te komen. De Pepera (de keuze van Irian voor Indonesia) verloopt rustig. Hendriks gaat op verlof en weet in Nederland drie buitenboordmotoren te organiseren. Een sociaal werkster uit Merauke en zuster Sesilia doen een onderzoek naar de toestand van de vrouw in de Mappi. Vriens, overgekomen uit Abogé, neemt tijdelijk het hoofdpastorschap waar.

1970

De personeelwisseling vraagt dat H. Vergouwen in de Nambemon komt en de dorpen aan de Oba daarbij krijgt; Hoogeland verhuist naar Abogé; Van Oers is Lommertzen opgevolgd in Ararè. De zusters betreuren het sterven van zuster Caroline; Marcellina gaat naar Kimaam, Jolenta wordt ziek, Fidelis staat voor de huishoudschool. Bij de broeders zorgt Plechelmus voor het internaat, Godefridus gaat op verlof, Xaverius vervangt hem; Gerritse komt als verpleger (Ararè).

78 Deze conferentie wordt besproken in hoofdstuk IX van dit boek (1968); dezelfde gedachtengang leefde bij B. van Oers msc, zoals gebleken is in hoofdstuk III.

79 cf. De bespreking van het werk van Aerts vanuit de parochie Wanggaté, verder in dit hoofdstuk.

80 Hendriks msc, C., *Doodsbericht W. Waya*, Rep, 19-9-1968. Map Yahray, bundel Képi. Archief msc, Tilburg.

Hendriks msc, C., *Brief aan pater S. Schuur* msc, 16-10-1968. Map Yahray, bundel Képi. Archief msc, Tilburg.

81 Hendriks msc, C., *Brief aan J. Verschueren* msc, 13-12-1968. Map Yahray, bundel Képi. Archief msc, Tilburg.

De kps laat zich wel de naam geven van een Mappi aanvoerder, maar kan niet eens een planning maken; de landbouw is actief in de Nambemon, de DVG doet weinig. De Missie zelf heeft kleine projecten, maar levert geen bijdrage aan het grote geheel. Algemeen is de dansvorm 'yosyim' in zwang gekomen, politie en militairen doen eraan mee.

De bevolking blijft afhankelijk van Keiezen en Makassaren; zelf heeft zij geen kader. De Pemuda Katolik (de jeugdbeweging) bestaat uit jongere Keiezen, maar er zit geen leven in. De Persatuan Guru Katolik heeft alle Papoea goeroes, maar is niet actief. De productiviteit ligt buiten de Yahray (alléén te Ararè, Abogé en aan de Pasuwé, onder leiding van de eigen pastoors).

Algemeen wordt gesteld: door het feit dat de bevolking alleen van bovenaf bestuurd wordt en zelf haar belangen niet ziet wordt dit alles afgeremd.⁸²

Pater H. Weijters msc, die eerst een taak had in het onderwijs te Merauke en te Jayapura, wordt nu hoofdpastoor in de Mappi (1970-1975). Merkwaardig genoeg is er geen enkel gegeven over zijn werk in het archief te vinden.

1975-1995

Pater Joop Nuij wordt overgeplaatst van Muyu naar Mappi, als hoofdpastoor te Képi (1975-1987). In een interview vertelde hij hoe daar gewerkt werd. Al tijdens zijn verlof in Nederland maakte hij teamvergaderingen mee en keek hij er de aanpak van af. Te Képi vergaderde hij eerst met de pastoors, de zusters en de broeders en hij stelde hen de vraag wat er van de hoofdpastoor verwacht werd. Het idee was: inspirator/stimulator. Daarna hield hij eenzelfde onderzoek bij de gepensioneerde onderwijzers en de leden van de kerkeraad. Hun echtgenotes werden ook daarbij uitgenodigd. Dat bracht wat spirit in de vergadering. Vervolgens bezocht hij de buitenparochies, Abogé, Ararè en Wanggaté. Zijn indruk was: 'Muyu is meer volwassen dan Mappi.' Dat volwassen doen worden werd zijn program. De methode leek: in een team werken met zusters en leken. Hij begon met het geven van bijbelcursussen en leerde vervolgens de lectoren verstaanbaar voor te lezen in de diensten. Aanvankelijk verliep het werk van de pastoors traditioneel, maar in 1978 kwam op de pastoorsconferentie te Merauke de 'consciëntianisatie' ter tafel. Van Java kwam broeder Hugo van Hest, de leider van de zogenaamde cursus Kuperda (cursus Perkembangan Desa) om na te gaan wat er bij de mensen aan eigen activiteit te wekken was.

Met de pastoor van Badé, Jan van der Zandt, en later met de pastoor van Ararè, Ben van Oers, en de pastoor van Abogé, Cor Hoogeland, kwam Nuij tot een team voor die bewustmaking. Dat vroeg accommodatie opzetten in de dorpen en de bouw van een centraal opvanghuis te Képi (ingewijd 1-11-1981) voor de cursussen, telkens aan vierentwintig mensen. Elke bijeenkomst vroeg vier dagen. De problemen werden geïnventariseerd en de kunst was om de mensen dan zelf aan bod te laten komen. De leiding lag ook bewust niet bij de hoofdpastoor, maar bij de teamleden om beurten. Dit gaf een gevoel van kameraadschap, men kon elkander iets zeggen. Geleidelijk namen vrouwen aan het teamwerk deel. De goede sfeer bleek vooral toen te Képi het

82 Vriens msc, Adr., *Jaarverslag*, september 1970. Map Yahray, bundel Képi. Archief msc, Tilburg.
Vriens msc, Adr., *Verslag voor K.P.S.*, 24-11-1970. Map Yahray, bundel Képi. Archief msc, Tilburg.

vijfenzeventigjarig bestaan van de Missie groots werd gevierd (1980). Drieduizend mensen kregen te eten op kosten van de mensen zelf, en er was nog geld over. Behalve de bijeenkomsten te Képi kwamen er nu ook teamtochten naar de dorpen. De aanwezigheid van de vrouw in het team bracht vanzelf mee dat de vrouwen in de kampong aandacht kregen. Daarbij kon de eigen Yahray taal gebruikt worden. Elke dag werd besloten met een bijeenkomst van het team onder elkaar, een evaluatie, een sharing rond een bijbeltekst en een gezamenlijk gebed.

De vraag of er vooruitgang geconstateerd werd, kreeg als antwoord: bij de kinderen viel op dat zij minder agressief werden; bij de volwassenen lag de drang tot vooruitgang verschillend naar de dorpen en ook verschillend naar de projecten die de aandacht kregen. Er waren dorpen met rijstbouw, andere met rubber, andere met houtbewerking. De Miwamon, waar weinig vooruitgang te zien was, bouwde wel mooie permanente kerken, echter niet meer als enkel het sacrale gebouw, maar men kwam er ook als volk bijeen om te feesten.

Uit een onderzoek van de huwelijksituatie bleek dat in nog vijf procent van de gezinnen polygamie voorkwam.

In vergelijking met de Muyu heeft Mappi duidelijk veel minder mensen voortgebracht die ambtenaar werden of hoger onderwijs genoten. Toen de Indonesische priesters kwamen, verbouwde Nuij te Képi een magazijn tot een 'stiltecentrum', een gebedsruimte voor meditatie en voor communiteitsgesprekken. In juni 1988 nam hij de uitdaging aan om het missiewerk op Zuid Frederik Hendrik Eiland opnieuw op gang te brengen. Hij had dertien afscheidsfeestjes te vieren.⁸³ Pater C. van Halen kwam van de Muyu en nam zijn taak over.

Na zijn terugkeer naar Nederland gaf Van Halen als volgt zijn indruk weer over zijn tijd in Mappi (1988-1995).

Uit zijn Muyu jaren kent hij het werk als team, zoals dit onder Joop Nuij daar en in de Mappi is begonnen. Hij wenst dit voort te zetten, maar bemerkt tegenstand bij de Indonesische confraters, die geen gezamenlijk beleid aanvaardden in hun eigen parochies. Men gaat wel eens gezamenlijk op tournee, men vraagt wel eens een collega een bijscholingsweekend te geven, maar daar moet het bij blijven. De poging om vaste taken over een team te verdelen wordt doorkruist door overplaatsingen.

Net als in Muyu vindt Van Halen in Mappi de 'kringbijeekkomsten', waar gebed en bijbellezing gepraktiseerd worden en van waaruit de actieve zorg voor de zondagsdienst wordt geregeld. Hij constateert er ook een offerbereidheid voor de bouw van een eigen dorpskerk. Bij overlijden wordt de uitvaart goed verzorgd. In Képi worden de huishoudcursussen centraal doorgezet, in dienst van de emancipatie van de vrouwen.

Maar Van Halen ziet in Mappi dezelfde moeilijkheden die hij kent van de Muyu, namelijk die met betrekking tot het onderwijs. In de dorpen zijn te weinig goeroes of de goeroes zijn vaak afwezig. De middelbare school te Képi heeft geen internaat meer, zodat de leerlingen in allerlei bivakjes een onderkomen moeten zoeken en vaak met honger naar school komen. Bovendien blijken het onderhoud van de schoolgebouwen in de dorpen en de beschikking over leermiddelen beneden peil. De

83 Boelaars MSc, J., *Interview met J. Nuij msc*, Merauke 1989. Map interviews met confraters. Archief MSc, Tilburg.

bestuursregelingen schieten hierin te kort en de Yahray laten het afweten wanneer hen bijdragen worden gevraagd voor de studiefondsen van leerlingen van die middelbare school.

De Yahray aanvaardden wel een 'volwassenen catechese' bij de voorbereiding op doop en vormsel en zij komen in groten getale naar de viering van het vijftigjarig jubileum, maar buiten de liturgische bijeenkomsten komt er van belangstelling voor cursussen niets terecht. Zelfs bij de liturgische bijeenkomsten is er nog geen sprake van eigen initiatieven, alleen de zang bij de grote feesten wordt goed verzorgd, soms zelfs door niet-goeroes maar met teksten in de Yahray taal.

Opvallend is dat, ofschoon de meeste mensen heel sober leven, de collecte in de zondagsdienst meer gaat opbrengen. Men wil het weinige geld dat men heeft goed besteden. In de Muyu gelukte het na de terugkeer uit de 'ballingschap'⁸⁴ het rubberproject weer op gang te brengen, maar in de Mappi ligt deze activiteit, ofschoon er veel bomen zijn geplant, volkomen stil. De hulp van buitenaf komt niet meer opdagen en de mensen hebben gezien dat die rubber hen niet veel opbrengt. Men noemt het project 'puur bedrog'. Mappi heeft wel oog voor de aanplant van vruchtbomen, vooral met hulp van de Bades (de regeringssubsidie voor elk dorp), maar de landbouwvoorlichtingsdienst geeft geen uitleg, geen begeleiding, geen nazorg. Die desasubsidie, zo was de opzet, zal met inschakeling van Zending en Missie worden verdeeld. Maar de plaatselijke ambtenaren doen dat juist niet. Zij wensen geen bemoeienis en zij steunen soms juist de dorpschoude bij foute beslissingen. Deze dorpschoude zijn nu aan de macht en laten horen: 'Wij hebben niemand nodig.' De macht van de Missie vroeger is voor het Bestuur te tastbaar gebleken.

Het Bestuur ging zelden op tournee en veel subsidiegeld bleef aan de strijkstok hangen. Dit gold zelfs ook voor de Papoea's die een baan kregen in het bestuursapparaat. Van Halen had de indruk dat de meeste ambtenaren geen belangstelling hadden voor het welzijn van de bevolking, al was soms de persoonlijke verhouding van hen met de pastoors heel goed.

Van Halen geeft als slotconclusie dat voor de Yahray alleen de zorg voor de dag van vandaag belangrijk is. Zij denken nog weinig aan een betere toekomst. Zij kunnen zich niet aanpassen aan de veranderingen. De afstand tussen het levenspeil van Indonesia en Irian is te groot. Zij missen de boot. De moderne wereld rolt over hen heen, de immigranten zijn hen te ver voor, de houtkap levert te weinig op, de handel is in handen van Makassaren of Chinezen, voor hogere ambten missen zij de kennis en de innerlijke vorming. Bovendien kunnen of mogen zij niet zeggen wat zij denken.

De situatie is economisch niet rooskleurig. Hun rijkdom aan gronden en grondstoffen wordt hen ontnomen als staatsbezit; sociaal gesproken verdwijnt hun adat langzaam aan. Bij urbanisatie komen zij in de laagste klasse terecht met het gevolg dat zij zich terugtrekken. En religieus gezien blijkt het nieuwe geloof nog vermengd met hun eigen geloof van angst en vrees, terwijl Cargo-cult bewegingen gemakkelijk weer opbloeien.⁸⁵

84 Halen msc, C. van, *De uittocht naar Papua New Guinea*, zie hoofdstuk VI.

85 Boelaars msc, J., *Interview met C. van Halen msc*, Arnhem, 1995. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

III Parochie Nambeomon-Bapay (Nambay) 1960-1988

HET PERSONEEL

- J. Ramaaker msc, 1959-1965
- B. van Oers msc, 1965 en 1968
- C. Hoogeland msc, 1965-1970
- H. Vergouwen msc, 1970-1974
- G. Aerts msc, 1975
- C. van Halen msc, 1975-1980
- Silv. Futunanembun msc, 1980-1988

1961

Het is de tijd na de snelmoord op de Citah mensen in de Miwamon. Ramaaker valt het op dat juist jonge mannen het opgelegde godsdienstexamen niet halen. Een kinkhoestepidemie eist honderdnegentien sterfgevallen. Bij de kerkinwijding te Monana zijn er vijftienhonderd communicanten. De weg Katan – Képi (35 kilometer) is klaar, vroeger was het een traject van zeven uur te voet, nu vergt het per motor tweeënehalf uur.

Ramaaker's taak is het gewone routinewerk.⁸⁶

1964

Het schoolbeleid lijdt onder de voortdurende wisseling van onderwijzers (Javanen, Florinezen, Muyuërs). Ramaaker prijst de trouwe inzet van de Keiezen. De mensen beginnen zelf permanente kerken te bouwen.⁸⁷

1965

Na drie jaar leraar te zijn geweest in Merauke, komt Cor Hoogeland naar de Nambeomon. Hij vergelijkt de godsdienstbeleving hier met die van de kust (Marind). Men is hier wel ijveriger, er zijn weinig huwelijkszaken, er zijn al misdienaars, men volgt de diensten keurig, maar de vieringen zijn te mager. De Bapay ligt achter, het gaat er ruw aan toe en hij moet optreden tegen het dansen van 'meiden en jongens'.

Het Kerstfeest, door de goeroes goed voorbereid, begon met een gevecht tussen de dorpen Ima en Goba, maar nadat de verzamelde wapens verbrand waren, groeide de sfeer uit tot een vredesfeest. Er werd gevoetbald en toneel gespeeld. De omdracht van het Kerstkind bracht honderd gulden en drie manden eten op, bestemd voor de schoolkinderen en het ziekenhuis.

Gelukkig waren de altaren reeds omgedraaid, men zong nog wel Latijn, maar ook reeds Indonesische liederen. De doopplechtigheid was al een familiegebeuren, de boeteviering was al bekend, aan het huwelijk ging een voorbereiding vooraf.

De niet meer schoolgaande jeugd vraagt zijn zorg; er is geen project voor hen van bestuurszijde.

86 Ramaaker msc, J., *Verlagen 1961*. Map Yahray, bundel Nambeomon. Archief msc, Tilburg.
Boelaars msc, J., *Interview met J. Ramaaker msc*, Arnhem, 13-8-1989. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

87 Ramaaker msc, J., *Toelichting bij de statistiek Nambeomon – Bapay, 1963-1964*. Map Yahray, bundel Nambeomon. Archief msc, Tilburg.

Zijn samenwerking met de B.A. van Goba is goed. Dorpen worden onderhouden, rivieren schoongemaakt. Hij besluit:

Het is allemaal zo jong, vooruitgang is er zeker; de Yahray is een mooi volk, de kinderen zingen, de mannen vechten. Zij zien het allemaal nog niet zo goed, maar je kunt dit niet afdoen met de doodoener: luiheid.⁸⁸

1966

Het verslag van Hoogeland zegt dat het Concilie te Rome om vernieuwing vraagt van de liturgie, geen one-man-show, maar de viering als een spel van priesters en dienaren als 'co-ministers', met zang en dans.

Het Paasfeest wordt vanaf januari voorbereid. De dorpsvoorgangers maken een kruis. De viering van het Paasfeest te Yatan ziet een grote opkomst, de intocht van de dorpen (met schertswapens), een boete-oefening, de Passie met drieën gezongen, het ontblote kruis op de dorpskruisen gelegd (achttien maal), optocht naar het kampongkruis (opgericht bij het eerste doopfeest in 1942) met een preek 'het geloof van de vaders te bewaren'. Op paaszaterdag gaat men op jacht en wordt er brandhout gehaald. Om middernacht wordt overal het vuur gedoofd; het paasvuur wordt ontstoken en het wordt rondgebracht naar huizen en bivakken.

Op eigen initiatief begint men te trommen onder het uitreiken van de communie. Er volgt een gezamenlijk paasmaal. Na het feest neemt men de kruisen mee naar de dorpen; het kruis wordt daar bij elke begrafenis en bij elke doop 'aanwezig gesteld'. De 'pedoman' (de opgeleide figuur naast de oude tua agama) wordt lector en leider van de zondagsdienst. Hij bidt bij de zieken en bereidt de trouwlustigen voor.

Reeds traden vrouwen op in de kerk. Bij een Eerste H.Communie werd het eten klaargemaakt; de ouders kwamen met hun kinderen naar de kerk en daar volgden de geloofsbelijdenis, de communie en de maaltijd. Een vrouw zong: 'Toen mijn kind klein was, droeg ik het op mijn arm naar de kerk. Zijn oogjes konden zijn moeder nog niet zien. De pastoor goot water over zijn hoofdje. Vandaag heb ik het aan mijn hand naar de pastoor gebracht en hij gaf het Tuhan Jezus en dat vergeet zijn moeder nooit meer.'

Hoogeland liet vijf gezinnen de godsdienstcursus in Képi volgen, hij dacht aan kandidaatjes voor het priesterschap.⁸⁹

Het volgende verslag vermeldt:

- Het bijgeloof. Een rozenkrans wordt gekookt en met het water worden wonden behandeld.
- Op het Bestuursfeest worden echte oude wapens van de Bapay verbrand.
- Te Agam neemt de pastoor een kind dat een etterende wond heeft op zijn schouder en hij dreigt de vader het kind zelf naar Képi te dragen en het dan als eigen kind te houden.
- De verbetering van de administratie geeft Hoogeland kennis van onopgeloste huwelijkszaken. Deze worden uitgepraat rond het vuurtje in de huizen zelf.
- De Asmatters zijn weer teruggekomen en krijgen een nieuwe goeroe.

88 Hoogeland msc, C., *Driemaandelijks verslag*, 5-2-1966. Map Yahray, bundel Nambemon. Archief msc, Tilburg.

89 Hoogeland msc, C., *Driemaandelijks verslag*, juni 1966. Map Yahray, bundel Nambemon. Archief msc, Tilburg.

- In Yamuy wordt een ouderwetse moord begaan. Niemand wordt meer tot de sacramenten toegelaten, zolang de zaak niet goed is hersteld.⁹⁰

1969

Cor Hoogeland schrijft de bisschop dat hij de kerk ook voor cursussen en feesten inricht en dat hij nu de dorpen bezoekt met een team.⁹¹

Hij gaat op verlof en pater J. Verschueren komt hem vervangen. Deze schrijft zijn kijk op de situatie in die tijd. Kort weergegeven komt het hierop neer:

Bij mijn vertrek in 1953 uit de Mappi was de Nambemon geheel katholiek, maar het Bapaygebied had toen nog niet eens de eerste catechist. Nu zijn daar ook jong en oud gedoopt. In de daaropvolgende jaren heeft de school doorgewerkt, zijn overal klapper- en rubbertuinen aangeplant, de kindersterfte is verminderd en de activiteit van de pastoors blijkt wel uit de verzorgde gebouwen van de kerken en de ingevoerde aanpassing, met name in de liturgie en de kerkelijke feesten.

Bij de grote middenmoot van de volwassenen is het religieuze leven, dat vroeger irreflexieve zekerheid gaf, nu reflexief bewust van invloed geworden op het leven van elke dag. De magische praktijken zijn omgebogen tot een persoonlijke gelovige levensaanvaarding. Men komt om Gods zegen vragen over huis en hof, werk en gereedschap en verbaast zich niet te horen dat gebed goed gedrag niet vervangt. Wel ervaart men ziekte nog als een straf, maar van collectieve straf werd deze: persoonlijk verantwoordelijkheidsbesef. Ruzies en vechtpartijen worden verklaard als het gevolg van “nog niet begrijpen van de godsdienst”.

Hij sluit dit af met te zeggen:

Er valt niet te twifelen: de Mappiër is in volle ernst katholiek geworden en is in volkomen voelbare ernst aan het zoeken dit nieuwe geloof ook eerlijk te beleven.

Merkwaardig genoeg is bij de Yahray na het afschaffen van mannen- en vrouwenhuizen de stammoraal bijven bestaan. De mannen en vrouwen dansen, zingen en praten apart. In het donker loopt geen vrouw door het dorp en de grotere meisjes staan nog geheel onder de hoede van de vrouwen. Er is nog samenwerking, vroeger van individuen, nu ook van de gehele dorpsgemeenschap (aanleg van tuinen en van wegen).

Toch is er een opvallend tekort. De vrouwen zijn duidelijk ten achter gebleven. Zij zijn in hun oude wereld gebleven, leerden geen Maleis, bleven sago kloppen en vissen op de traditionele wijzen, opgesloten in hun eigen bedrijf. Als vanouds: geweldig ijverig, agressief ophitsend, niet luisterend in de kerk. Ofschoon zelf ook op school gezeten, leren zij hun kinderen niets nieuws.

Verschueren benadrukt dat als men in de toekomst de verdieping van het geloofsleven wil bereiken, een meer persoonlijke ‘begeleiding’ van de mensen en van het gezinsleven nodig zal zijn, al ziet hij best dat de routine-tournees daar weinig tijd voor overlaten. Bovendien zou naast de ‘man/missionaris’ en de ‘man/goeroe’ een team ontwikkeld moeten worden van vrouwelijke helpsters, om ook de vrouwen voor het nieuwe te activeren. Bijzondere aandacht zou ook gegeven moeten worden aan de groep van jongemannen:

Deze leeftijdsgroep is teleurgesteld in de “Vooruitgang”, die hen niets heeft opgeleverd. Zij hebben het nieuwe leren kennen, maar krijgen geen kansen. Er is geen afzetgebied voor

90 Hoogeland msc, C., *Driemaandelijks verslag*, december 1966. Map Yahray, bundel Nambemon. Archief msc, Tilburg.

91 Hoogeland msc, C., *Brief aan monseigneur*, 10-2-1969. Map Yahray, bundel Nambemon. Archief msc, Tilburg.

een mogelijke export. Er is geen geld te verdienen. Er is ook geen begeleiding bij het tot ontwikkeling brengen van projecten (rijstvelden, rubberverwerking).⁹²

Een controlebezoek van de Onderwijsdienst laat zien dat er bij de goeroes nu noodgoeroes werkzaam zijn, van wie verschillenden het goed doen en anderen, nog te onvolwassen, meisjes zoeken of door hen worden lastiggevallen. Dit veroorzaakt moeilijkheden.⁹³

Hoogeland draagt einde 1969 de parochie over aan pater H. Vergouwen. In zijn rapport van overdracht benadrukt hij het belang van feesten voor de Yahray en daarbij een levendige liturgieviering. Het aankweken van de eigen verantwoordelijkheid moet de hoofdaandacht krijgen.⁹⁴

Over het werk van Vergouwen, 1970-1974, zijn geen gegevens in het archief te vinden. Tijdens het korte verblijf van G. Aerts (1975) stichtte deze, met name in het Bapaygebied, kleine internaatjes bij de centrale school te Goba.

Daar kwamen de beste leerlingen naartoe uit dorpen met enkel een kampongschooltje. Huisjes voor jongens, huisjes voor meisjes, onder leiding van een hulpgoeroe of van een pedoman of van een gezin van Goba. Soms ging het een tijdje goed, soms verliep alles weer, een blijvende zorg voor de pastoor.

Ook het werk hier van pastoor C. van Halen en Silv. Futunanembun vindt geen weerslag in het archief.

IV Parochie Wanggaté (Miwamon, Pasuwé en Boven-Mappi) 1960-1981

HET PERSONEEL

- J. Ramaaker msc, 1959-1962 (de Miwamon)
- W. van Dongen msc, 1962-1964
- T. van de Vlucht msc, 1963-1967
- G. Aerts msc, 1967-1972
- C. Schipperijn msc, 1973-1981

De pastoor, die in Wanggaté zijn woning had, had de zorg voor de dorpen aan de Miwamonrivier (Yahray), aan de Pasuwé (Mitah/Awyu), aan de Boven-Eilandenrivier (de Citah/Asmat) en aan de Boven-Mappi (Awyu).

De Miwamon (Yahray)

Er zijn weinig mededelingen over deze dorpen. In 1964 werkt T. van de Vlucht de registratie bij. Het enige probleem dat besproken wordt is de regeling van de school voor het dorp Gotup. Daar trekt de Piay groep weg en dat betekent dat de schoolsubsidie in gevaar komt. Later verhuist de Gandaimu groep van Gotup naar het dorp Wairu.⁹⁵

92 Verschueren msc, J., *Persoonlijke impressies in het Nambemon/Bapaygebied*, 30-3-1969. Map Yahray, bundel Nambemon. Archief msc, Tilburg.

93 N.N. *Laporan Patroli*. Map Yahray, bundel Nambemon. Archief msc, Tilburg.

94 Hoogeland msc, C., *Rapport bij de overdracht*, december 1969. Map Yahray, bundel Nambemon. Archief msc, Tilburg.

95 Vlucht msc, T. van de, *Kwartaalverslagen 1964*. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

Van 1973-1981 heeft C. Schipperijn de zorg. Hij meldt dat het religieuze leven traditioneel voortleeft.

Bij het onderwijs trekken nu alle Javaanse goeroes weg, alleen de Molukse blijven, maar ook zij kunnen niet meer bereiken dan vroeger toen zij als schoolhoofd tegelijk 'Bapa kampong' waren, terwijl nu door het Bestuur dorpschoudeken aangesteld zijn, die de leiding overgenomen hebben tezamen met hun 'aparatus desa' (dorpsraad). Bovendien moeten zij nu alles betalen.

Erger nog was dat het nieuwe leerplan vakken meebracht waarvoor zijzelf en evenmin de jongere Papoea goeroes waren opgeleid. Er waren wel 'optrekcurussen' en zij kregen de kans examen te doen, om zo een hoger salaris te ontvangen. Er werd ook wel met de punten gefoelzeld om pientere catechisten aan een diploma te helpen. Om de mensen enig inkomen te bezorgen, entameerde Schipperijn het maken van 'olie' (uit kayu putih of kayu lawang). Dit gelukte zolang hij er was.⁹⁶

De Citah (Asmat)

De Citah werd in 1960 bezocht door J. Duivenvoorde, die tezamen met de bestuursman Oosterman de Boven-Eilandenrivier en haar zijrivieren zo hoog mogelijk opvoer. Hij schatte de bevolking op vijf- tot zesduizend. Hij kon er twee catechisten plaatsen, namelijk te Asserib en te Senggo. In die tijd heeft de Zending (TEAM) in Senggo een zendingsleraar geplaatst.⁹⁷

Daarna, in 1962, bereiken W. van Dongen en T. van de Vlucht de Citah. De moeilijkheid is dat de Pasuwé (de waterweg van Wanggaté naar de Eilanden) telkens overdekt wordt met een dikke laag plantengroei, waar met de prauw of later met de motor bijna niet door te komen valt.⁹⁸ Vanzelf komt de gedachte op dat dit gebied (Asmatters) gemakkelijker bereikbaar is vanuit Ac (door de osc) en de vraag is waar de grens tussen de werkerterreinen van de msc en de osc getrokken moet worden. Van Dongen stelt Merauke voor te Senggo een hulpgoeroe te plaatsen en in grotere dorpen een gesubsidieerde school te openen.⁹⁹

In 1963 gaan zij samen nogmaals naar de Citah, nadat de politie daar te hardhandig is opgetreden.

In 1964 gaat Van de Vlucht naar de Citah, bekijkt de mogelijkheden van dorpsvorming en bouwt zich een huis in Senggo. Hij kan er enkele Muyu catechisten plaatsen. Er blijken weer snelpartijen te hebben plaatsgehad.¹⁰⁰ Het Burgerlijk Bestuur wil er opaf, maar komt niet door de Pasuwé heen. In 1965 bereikt Van de Vlucht de Citah, een windhoos had scholen en woningen van de goeroes verwoest. In dat jaar krijgt Van de Vlucht de beschikking over een motorboot en gaat hij naar pater Zachmann osc, pastoor van Yaosekor (Asmat) om de overdracht van het Citahgebied

96 Boelaars msc, J., *Interview met C. Schipperijn msc*, Merauke 1987. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

97 Duivenvoorde msc, J., *Brief aan Monseigneur*, 23-1-1960. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

98 Dongen msc, W. van, *Patrouilleverslag over het eerste kwartaal 1961*. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

99 Dongen msc, W. van, *Brief aan de Apostolische Vicaris*, 16-6-1963. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

100 Vlucht msc, T. van de, *Kwartalverslagen 1964*. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

aan de osc te bespreken. Deze overdracht komt tot stand.¹⁰¹ Tijdelijk trekt de osc de catechisten terug. In 1970 maakt pater Adr. Vriens een statistiek, hij komt tot 4.899 mensen in dertig dorpen.¹⁰²

De Mitah (Awyu)

Deze bevolking aan de Pasuwé werd door J. Duivenvoorde bezocht in 1960. Bovenaan de Pasuwé, dichterbij de Boven-Oba, ligt de plaats Gauda, waar de Awyu groep van het oorspronkelijke Masin zich heeft teruggetrokken. Duivenvoorde ontdekte dat er nog honderdvijftig mensen niet gedoopt waren¹⁰³, later zal Titus van de Vlucht daar een standplaats hebben voor zijn werk in die uithoek.

In 1961 komt J. Ramaaker naar de Mitah en ziet dat ook de Zending (TEAM) daar begonnen is. Haar evangelisten en catechisten trekken telkens een deel van de bevolking naar zich toe.¹⁰⁴

In 1962 vindt W. van Dongen reeds elf catechisten bij de Mitah, maar zij blijken vaak afwezig en hun schoolkerkjes staan er onverzorgd bij. Het TEAM heeft al zes Mitah kinderen naar zijn opleiding te Agats overgeplaatst.

In 1963, gezien de spanning tussen Missie en Zending, doet de kps van Képi aan beide genootschappen een brief toekomen om hen mee te delen dat in de Republiek Indonesia ieder vrij is de godsdienst te kiezen en dat alle dwang verboden is.¹⁰⁵ In het dorp Noghon bouwt het TEAM zich een huis en dit wordt de plaats voor hun dominee. Pater Titus van de Vlucht neemt dan het gebied over van W. van Dongen. In 1964 wordt vermeld: een doopfeest te Taem (93 jongens, 25 meisjes), een doopfeest in Gauda (waar een nieuwe kerk klaar kwam, 138 dopelingen), een doopfeest te Kèta (36) en te Kéyèh (46 gedoopten). Bij een gevecht te Gauda moet Titus de wapens afnemen. Te Fètah trekt het TEAM binnen en het katholieke groepje verhuist naar een oude kampong. Er volgen nog doopfeesten te Gauda en te Menya. Titus schrijft aan het einde van het jaar: 'De zorg voor het ontkiemde zaad vraagt voortaan een tweedaags verblijf per dorp.'¹⁰⁶

In 1965 neemt Titus de schoonmaak van de Pasuwé zelf ter hand. Hij slaagt met zijn dorpen voor het noordelijk deel, het Bestuur lukt dat niet voor het zuidelijk deel. De catechist van Noghon komt bij hem en brengt dertien kruisjes met de namen van dertien katholiek gedoopten die protestant werden. Titus probeert dan via correspon-

101 Vlucht MSC, T. van de, *Kwartaalverslagen 1965*. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

Vlucht MSC, T. van de, *Samenvatting van de tournees naar de Citah 1963-1965*. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

Vlucht MSC, T. van de, *Brief Overdracht Citah aan de osc*, 14-12-1965. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

102 Vriens MSC, Adr., *Statistiek Citah en Toelichting*, 27-7-1970. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

103 Duivenvoorde MSC, J., *Brief aan Monseigneur*, 23-1-1960. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

104 Dongen MSC, W. van, *Patrouille catechistendorpen*. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

105 Gultom, Bestuursassistent E., *Peri hal kebebasan untuk memilih agama Képi*, 17-5-1963. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

106 Vlucht MSC, T. van de, *Kwartaalverslagen 1964*. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

dentie tot een overeenkomst te komen met de dominee van Noghon.¹⁰⁷ Dit mislukt. In 1966 breekt die dominee de katholieke kerk van Noghon af om een vliegveld te kunnen aanleggen. De katholieken zelf werken daaraan mee.¹⁰⁸ In 1967 krijgt de school van Taem subsidie. Nu volgt G. Aerts Titus op. TEAM werft in Menya en Taem. Taem wordt verdacht mee te doen met de OPM (Organisasi Papua Merdeka). Het Bestuur brengt de catechist naar Noghon terug en het dorps hoofd geeft een terrein voor een nieuwe katholieke kerk.¹⁰⁹

1968-1969

Aerts schrijft een irenische brief aan de godsdienstleraar van Noghon en een brief aan monseigneur over de meningsverschillen met de dominee daar. Pater Sowada osc waarschuwt Aerts voor een agreement met het TEAM. Aerts vraagt monseigneur of een conferentie van pastoors en dominees van nut kan zijn. De dominee van Noghon nodigt TEAM-leden van Agats en Manokwari uit. Aerts nodigt monseigneur uit. De ontmoeting te Noghon (18-3-1969) heeft enkel de wederzijdse verklaring van welwillendheid tot resultaat.¹¹⁰

TEAM komt naar de katholieke dorpen. Een katholiek dorp breekt de kerk van de protestanten af om te tonen dat het de catechist wil behouden. De pensioen-goeroes Safsafubun en Kirwalakubun zijn als catechist werkzaam, maar klagen over hun moeilijkheden met Noghon.

De Boven-Mappi (Awyu)

HET PERSONEEL

- C. Meuwese MSC met J. Ramaaker MSC, 1960-1961
- W. van Dongen MSC, 1962-1965
- T. van de Vlucht MSC met C. Hoogeland MSC, 1965-1967
- G. Aerts MSC, 1967-1972

Reeds in 1960 vaart C. Meuwese de Mappirivier op. Hij telt de inwoners van vijf dorpjes (elk honderd mensen); hij zou er graag een pastoor geplaatst zien, omdat dit gebied anders vanuit Tanahmerah door de Zending bezet zou kunnen worden. Een

107 Vlucht MSC, T. van de, Correspondentie met dominee E. Jackson in Noghon, 1965. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief MSC, Tilburg.

108 Vlucht MSC, T. van de, *Kwartaalstaten 1966*. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief MSC, Tilburg.

Vlucht MSC, T. van de, Correspondentie Merauke, 1966-1967. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief MSC, Tilburg.

109 Aerts MSC, G., Correspondentie Merauke, 1966-1967. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief MSC, Tilburg.

Aerts MSC, G., *Kwartaalstaten 1966*. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief MSC, Tilburg.

110 Aerts MSC, G., *Rapport over moeilijkheden met de Zending, 25-9-1967*. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief MSC, Tilburg.

Aerts MSC, G., *Brief aan Pendeta*, 18-3-1968. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief MSC, Tilburg.

Aerts MSC, G., *Brief aan pater A. Sowada osc*, 16-11-1968. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief MSC, Tilburg.

Aerts MSC, G., *Brief aan Monseigneur*, 16-11-1968. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief MSC, Tilburg.

jaar later heeft hij er al enkele catechisten geplaatst en in het dorp Boma al een goeroe. De Zending heeft er al een Nederlandse onderwijzer geplaatst.¹¹¹

In 1962-1963 bezoekt W. van Dongen dit gebied. Hij ziet dat de dorpen nog onderling vechten en de catechisten het moeilijk hebben.¹¹²

In 1965 woont in Boma dominee J. van der Velden en Titus van de Vlucht zoekt zijn klasgenoot (uit de msc-tijd) op. Zij komen tot de goede afspraak dat de dorpen aan de rivier onder Boma aan de Missie blijven. Boma zelf heeft al een vliegveldje en twee gesubsidieerde scholen.¹¹³

Beneden aan de Mappirivier heeft Titus twee Yahray dorpen en hogerop tien Awyu dorpen. Daarvan zijn er enkele aan het doopsel toe, maar de daar voorkomende regeling van kinderhuwelijken en de homoseksualiteit, remmen de toediening daarvan af. In 1966 vermeldt hij dat de dorpen Sogho-Kanggo, Ingissi, Kowo I en Kowo II, Nanum, Ghayu en Baytaté gedoopt zijn, maar Yarè, Kuvé, Yoghota en Ghako nog niet.¹¹⁴

In 1970 schrijft G. Aerts:

Thans zijn alle scholen van de dorpen aan de Boven-Mappi die onder Tanahmerah vallen gesubsidieerd, maar de drie dorpen die onder Képi vallen nog niet.¹¹⁵

V Parochie Abogé 1960-1986

De naam Abogé staat hier voor de Awyu en Asmat bewoners van de Asuwérvier en haar zijtakken. Vóórdat dit missiegebied een eigen parochie werd (toen pater Geuskens daarvoor benoemd werd in 1959) was deze streek reeds ontdekt door de paters Verschueren en Meuwese op hun verkenningstochten in 1948-1952, en door pater J. van der Velden bezocht.¹¹⁶

HET PERSONEEL

- J. van der Velden msc, 1955-1959, vanuit Wanggaté
- H. von Peij msc, 1959-1960, vanuit Ac
- J. Geuskens msc, 1959-1960
- A. van Dongen msc, 1961-1965
- B. van Oers msc, 1965-1967
- Adr. Vriens msc, 1967-1969
- C. Hoogeland msc, 1969-1978
- Ad. van Esch msc, 1978-1986.

111 Meuwese msc, C., *Driemaandelijks Verslag*, 1961. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

112 Dongen msc, W. van, *Patrouilleverslag Mappi*, 30-1-1962 tot 9-2-1962. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

113 Vlucht msc, T. van de, *Kennismaking met de Mappirivier*. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

Vlucht msc, T. van de, *Vervolgverslag derde kwartaal 1966*. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

114 Vlucht msc, T. van de, *Kwartaalstaat IV, 1966*. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

115 Aerts msc, G., *Brief aan Monseigneur*, 18-7-1970. Map Yahray, bundel Wanggaté. Archief msc, Tilburg.

116 Deze tochten van Verschueren en Meuwese, die eigenlijk op zoek waren naar een verbinding met de Kasuarinenkust, zijn besproken in J. Boelaars msc, *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk VI.

Van der Velden tekent de Awyu als een bosmens, levenslustig, maar ook bangelijk en achterdochtig, niet erop uit conflicten openlijk uit te vechten, maar wel in hevige ruzies, niet vergevingsgezind, als vriend betrouwbaar, als vijand gemeen, ontvankelijk voor godsdienst, maar ook voor magie.

In de bossen leefden zij nomadisch, bovenin de bomen. Nu is er dorpsvorming aan de rivieren, soms ver van hun sago-arealen. Zij zijn echter geen vissers, maar jagers. Economisch is de toestand: een overvloed aan sago (en de larven daarin) en de voorhanden zijnde mogelijkheden voor de jacht. Thans komt men tot tuinieren, als er geschikte gronden zijn, op initiatief van de catechisten, maar het plantgoed moet in Képi gehaald worden. Er is uitvoer van sago naar Képi (ver weg); er waren kippen, maar het bestand is bijna geheel opgegaan, geruimd met de politie. Men jaagt krokodillen, maar telkens zijn de batterijen en het zout, nodig voor die jacht, te snel op. De aanplant van cacao en rubber heeft niet de aandacht van het Bestuur.

Medisch gesproken is de situatie: de anti-framboesia acties waren nuttig, maar er zou een mantri-verpleger nodig zijn.

Het Bestuur valt onder de B.A. van Masin (Mappi), F. Maturbongs, maar die is te oud. Sociaal gezien is de toestand: de dorpjes bestaan uit groepen met eigen hoofden. De aparte huizen voor mannen en vrouwen zijn verdwenen. Er zijn nog wel jongelingenhuisen. De verhouding mannen/vrouwen is in evenwicht; de vrouwen zijn goed bewaakt, homofilie komt zelden voor, kinderhuwelijken bestaan niet. Het huwelijk is een ruil- of betaalhuwelijk; er is inspraak van de jeugd, maar de beslissing is aan de ouderen. Het huwelijk komt tot stand als een meisje een jongen een brok sago aanbiedt, waarvan hij een stuk afbijt. Zij trekken in bij de familie van de man, of bij die van de vrouw, hebben graag kinderen, maar de sterfte is hoog. De school loopt goed, er is weinig absentisme.

Godsdienstig is de toestand: een eigen vorm is onbekend, magie bestaat. Geloof in schimmen leeft zodra iets vreemds als bedreigend wordt ervaren. Er zijn thans wel catechisten, maar de pastoor komt zelden; telkens moet hij hen opnieuw motiveren. Deze catechisten staan weinig boven de mensen. Hun loon komt van Képi, eens per maand maken zij een bon. De dorpelingen zijn echter vaak in het bos.

Bereikt is:

dorpsvorming, met een begin van klapperaanplant. Het vechten wordt minder, er is contact met andere dorpen. Het bidden in de Awyu taal (van Drabbe) gelukt bij de jeugd (ook in het Maleis), maar slaagt niet bij de ouderen.

De dorpen die bereikt worden zijn: Abogé (aan de Asuwé), Isagé (aan de Hamura), Eci (aan de monding van de Purmi in de Asuwé), Dufu kecil (aan de Purmi), Dufu besar (aan de Purmi), Kiki (aan de Asuwé), Assarin (aan de Sayang, een zijrivier van de Asuwé), Keiru (aan de Asuwé), Ganami (aan de Asuwé), Waganu (Asmatters aan de Asuwé), Soghonu (Asmatters aan de Asuwé), Yefu (naast Abogé), Zacharin (aan de Emogon), en Ametah/Mimi (aan de Miyaro). Daarbij sluit een groep Awyu dorpen aan: Amagatsu, Yagatsu, Watagaké, Tsoggopé, Katagaké, Tsepo), die het eerst benaderd zijn vanuit de parochie Ararè en later overgedragen aan de parochie Abogé. Aan de kop van de Aorivier ligt het dorp Tsoghomoné/Aboghoi.¹¹⁷

117 Velden msc, J. van der, *Het Awyu gebied langs de Asuwé rivier*. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

1960

Na het vertrek van Van der Velden (die uittrad uit de msc), moet tijdelijk pater Huub von Peij de parochie Abogé bezoeken vanuit Ac (Asmat gebied). Hij constateert dat het dorp Abogé (indertijd door het Bestuur vanuit Masin gesticht) blijvend iets voorstelt. Er is een pastorie, een kerk, en een school met twee gesubsidieerde goeroes. Er zijn al tien kinderen van dit dorp op het intermaat te Képi. Die schoolkinderen en een vijftigtal jongelui zijn gedoopt. Het kerkbezoek is trouw, ook komen wel oudere mannen ter kerke, maar vrouwen bijna nooit, een hele groep is in de leer. Dit grote dorp (zevenhonderd mensen) is een vast steunpunt voor de Missie. Men kan er al met Maleis terecht.

Op zijn tocht langs de dorpen stelt Von Peij onder andere vast: goede en zwakke catechisten, veel mensen telkens in het bos. Hij verzucht: 'Hoognodig zijn: medische verzorging en betere catechisten.'¹¹⁸

1961

Von Peij wordt voor korte tijd opgevolgd door pater J. Geuskens, en deze op zijn beurt door pater A. (Guus) van Dongen. Er worden goede, gesubsidieerde Keiese onderwijzers uit de parochie weggehaald en Guus schrijft zijn klacht aan Henk Kemper, hoofdpastoor in Képi. Deze kan enkel antwoorden: 'Nieuwe goeroes zijn in Merauke aangevraagd.'

1963

De Zending TEAM is gekomen, eerst in Dufo besar, en maakt propaganda in Tsoghomoné-Aboghoi. Guus stelde de leider een gesprek voor, maar hij werd brutaal afgewezen. Hij ziet het gevaar dat de Zending naar Tsepo zal gaan, een dorp met zevenhonderd inwoners, mensen met tuintjes en reeds vol ijver om er een kerk te bouwen. Guus wil naar Képi komen om met kps Walli te spreken over de problemen van het bijeenvoegen van dorpen (Dufo besar met Dufo kecil en Eci met Kiki). Bovendien meent hij dat Yefu, dat vroeger van zijn gronden werd beroofd door Abogé, deze terug zou moeten krijgen.

Kemper antwoordt: 'Deel dat zendingsgevaar zelf mee aan de bisschop.'¹¹⁹

In september meldt Guus: Tsepo verloren, drie catechisten ontslagen. Kemper antwoordt: 'Er komen twee nieuwe, gesubsidieerde goeroes voor Tsepo en voor Eci is een hulpgoeroe in aantocht.'¹²⁰

1964

Uit Tsepo trekt na een gevecht in het dorp een deel van de mensen weg en vormt een nieuw dorp dat de catechist meeneemt, namelijk Wagé (aan de Ayip). Het

118 Peij MSC, H. von, *Verlag Abogé, 1961*. Map Yahray, bundel Abogé. Archief MSC, Tilburg.

119 Dongen MSC, G. van, *Brief aan H. Kemper msc*, 18-5-1963. Map Yahray, bundel Abogé. Archief MSC, Tilburg.

Kemper MSC, H., *Brief aan G. van Dongen msc*, 9-9-1963. Map Yahray, bundel Abogé. Archief MSC, Tilburg.

120 Dongen MSC, G. van, *Brief aan H. Kemper msc*, 2-9-1963. Map Yahray, bundel Abogé. Archief MSC, Tilburg.

Kemper MSC, H., *Brief aan G. van Dongen msc*, 9-9-1963. Map Yahray, bundel Abogé. Archief MSC, Tilburg.

gevecht kostte zeven doden. Vier kampongs zijn aan de Ayip bijeengezet en daar is een catechist bij geplaatst. Het samenvoegen van dorpen maakt dat het aantal van negentien catechisten tot zestien is teruggebracht.

Guus kan in zijn verslag melden op het gebied van het onderwijs:

Abogé: 129 leerlingen, 2 goeroes, de school heeft 4 klassen en voor klas 5 zouden er al 49 leerlingen zijn. Als hulpgoeroes zijn er nu een Javaan en een Yahray (Joh. Yatagai).

Isagé: 120 leerlingen, 2 goeroes, namelijk een catechist en een abituriënt van de SMP Képi.

Eci: één klas, 60 leerlingen. De hulpgoeroe is daar ijverig maar dom.

Tsepo: één klas, 70 leerlingen, met een Muyu catechist.

Op het gebied van godsdienst:

Abogé is voor de helft gedoopt, heeft 200 communicanten. Er is wel enige kennis, maar nog geen christelijke levenswijze. Van Yefu zijn de kinderen gedoopt, jongeren zijn dooprijp, volwassenen nog lang niet.

Isagé is zeer ijverig, er zijn reeds 80 gedoopten en weldra kunnen er weer 100 gedoopt worden.

In Dufu besar werd de komst van de Zending een mislukking. Zij gaat nu naar Abogehoi.¹²¹

Eci en Dufu kecil zijn hevig anti-Zending, maar het dopen moet nog worden uitgesteld.

Assarin had vijf jaar een waardeloze catechist, heeft nu een nieuwe.

Ganami heeft drie Muyu catechisten, mogelijk hoopvol.¹²²

Het is een hoogtepunt voor dit gebied wanneer in Abogé een doopfeest gevierd wordt van zevenenvijftig volwassenen en de nieuwe pastorie kan worden ingezegend. Uit Képi komen de pastoors C. Schipperijn en J. Ramaaker en zuster Werenfrida om het feest luister bij te zetten.

1965

Guus van Dongen moet wel zeggen dat zijn catechisten nogal eens in moeilijkheden geraken (met vrouwen, door gevangenisstraf, door wegvluchten), terwijl de Zending probeert meer invloed te krijgen.¹²³ Zijn verslag wijst op de vooruitgang in het voorbije jaar. Abogé heeft nu een perfecte school onder de goeroe Tawurutubun, die twee Javanen heeft als hulpgoeroes en nog een noodgoeroe. Isagé heeft nu een goede vierjarige school onder goeroe Sel. Letsoin en een Yahray hulpgoeroe, Tsepo heeft een Awyu catechist (uit Badé), die het goed doet. Het is mogelijk dat zes dorpen een gouvernementsschool krijgen.

Als statistiek geeft hij: 17 dorpen, 18 catechisten, 1.728 katholieken en 1.967 leerlingen op de scholen en dit alles op een inwonersgetal van 4.537. Op de doop bereiden zich voor: 167 volwassenen en 183 kinderen. Eerste H.Communies waren er 224 en communicanten 664, met 17.286 'devotie-communies'.¹²⁴

121 De kps van Képi, W. Walli, schrijft een brief over het verbod over te gaan naar een andere godsdienst.

122 Dongen msc, G. van, *Verslag juli 1964*. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

123 Dongen msc, G. van, *De Rooms-Katholieke Missie Abogé*, 1-1-1965. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

124 Dongen msc, G. van, *Verslag Missiewerk*, juli 1965. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

Van Dongen gaat op verlof, Titus van de Vlucht neemt een keer waar vanuit Wang-gaté. Hij moet meemaken dat Tawurutubun en Letsoin weggehaald worden voor taken te Képi; een Muyu onderwijzer gaat naar Abogé en twee Keiezen komen naar Isagé. De Zending bezet de dorpen Ameda en Geibu. In dat laatste dorp komt een gouvernementsschool.

B. van Oers komt in 1965 naar Abogé. Hij constateert dat wat de godsdienst betreft de pastoor wel tot het Vaticaan Concilie gekomen is, maar dat de gelovigen nog bij 'Drabbe' zijn, dat wil zeggen bij diens catechismus in het Gauda dialect van de Awyu taal. Deze klopt echter niet voor de Abogé streek. De tekst van Drabbe (catechismus en bijbelverhalen) kan wel door de catechist uitgelegd worden, maar of dat begrepen wordt is de vraag. Er wordt ook al wel Maleis gesproken, maar niet begrepen. De liturgie is nog in het Latijn. Het biechten verloopt goed, maar misverzuim is nog een doodzonde. De catechisten werken voor hun loon, maar zonder overtuiging. De fout zit bij het systeem: zij zijn als 'voorlopers' voor korte tijd bedoeld, maar zij werden aangehouden voor een onderwijstaak, bij gebrek aan gediplomeerde onderwijzers. Daartoe zijn zij echter niet in staat. Hij vindt dat de Awyuërs angstig van aard zijn en bijgelovig. Zij hebben een minderwaardigheids-complex, hun verhalen over hun grote daden zijn gelogen. De gezondheid is slecht en het laatste bezoek van de DVG (uit Képi) had twee jaar geleden plaats.

Bij de overdracht aan Vriens (1967) geeft hij de hier bovenstaande gegevens, met kleine wijzigingen. Blijkbaar behoren de Awyu dorpen boven Ararè nu bij de parochie Abogé. Eci is hoofdplaats van het Bestuur geworden. Kortom: op de ene plaats gaat het beter, op een andere minder goed.¹²⁵

1967

De correspondentie met Képi bevat brieven van de hoofdpastoor C. Hendriks met betrekking tot overplaatsing van goeroes en de komst van gevraagde goeroes. Een groep brieven van Arie Vriens behandelt de moeilijkheden met het optreden van een godsdienstvoorganger en een dominee van het TEAM, eerst in het dorp Ameda, waar de Zending succes heeft en later in het dorp Amagatsu, waar de Missie wint.¹²⁶

Vriens en Van Oers geven samen enkele malen een 'optrekcursus' aan hun beider catechisten. Sterk komt de klacht naar voren dat deze laatsten wel luisteren, maar zelf niet meedenken; wel bij hun werk over Christus vertellen, maar niet de toepassing maken van zijn leer en zijn voorbeeld op de concrete omstandigheden in het leven van de Awyuërs, noch in dat van henzelf.¹²⁷

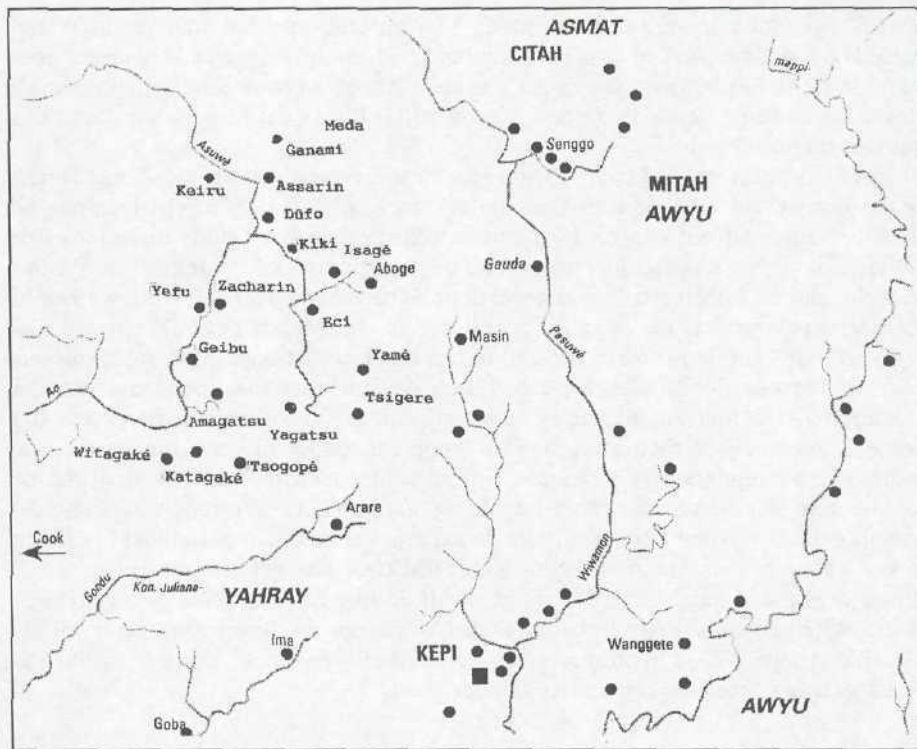
Meer algemeen stelt Vriens dat het wel mogelijk is te dopen of minstens de mensen een christelijke naam te geven (waar de mensen op uit zijn) en dat het wel mogelijk is ook de catechisten op te krikken, maar dat er geen christelijk leven zal komen zolang er geen nieuwe levensmogelijkheden ontstaan met werk voor loon. De tuinen leveren vanwege de slechte grond niets van belang op. Er is ook sago en wild

125 Oers msc, B. van, *Stand van zaken bij overdracht aan A. Vriens*. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

Oers msc, B. van, *Verlag tweede helft 1965*. Map Yahray, bundel Mappi. Archief msc, Tilburg.

126 Vriens msc, Adr., Correspondentie met betrekking tot de Zending in Ameda en Amagatsu, 1967. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

127 Dit is besproken in hoofdstuk III, Gondu.

Parochie Abogé / De Awyu aan de Asuwé en Pasuwé

genoeg. Planken zagen lukt hier en daar (vooral door het werk van Damianus van Badé), maar de uitvoer daarvan blijkt onmogelijk.¹²⁸

1969

In het *Overdrachtsrapport* van Vriens aan zijn opvolger Cor Hoogeland, staat te lezen:

De Awyu is benaderd vanuit Képi (1948) en benaderd ter plaatse in 1956-1959. De bevolking heeft een sterke verandering doorgemaakt en brak met het eigen verleden toen zij in Képi de Mappi hadden gezien, waar dorpen waren met huizen, een dorps hoofd, een school met een gediplomeerde goeroe en waar het Maleis reeds de overgangstaal was geworden. Maar al geschiedde deze overgang erg vlot, nu staat deze stil. Er is geen voorbeeld om verder te komen. De tuinen van Képi floreerden niet. Alleen Badé aan de Digul had uitvoer naar Merauke. Men leeft voor zijn natje en droogje en komt bij de pastoor voor zijn sigaretje.

128 Vriens msc, Adr., *De protestanten in de parochie Abogé*, 1969. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *Brieven aan K.P.S. te Képi*, 18-2-1968 en 18-2-1969. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *Jaarverslagen 1967 en 1968*. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

De situatie ziet er nu als volgt uit: Abogé heeft een goede school. Alle leerlingen kunnen de klassen 1 tot en met 4 volgen en de klassen 5 en 6 worden ook gevolgd door de beste leerlingen van de dorpen Isagé en Eci. Isagé heeft zelf een dorpschool. Eci heeft een school (ook voor Dufo besar/kecil en Kiki) en daarbij is een internaatje opgericht, geleid door een gepensioneerde goeroe (Keiees). Geibu heeft een dorpschool van het gouvernement en een school van de Zending in Aboghoi. Yagatsu heeft wel een centrale school van het gouvernement, maar geen schoolhoofd. De andere dorpen hebben nog hun catechist. Te Isagé zijn nu de kinderen die door Van der Velden zijn gedoopt en eigenlijk de Eerste Communie moesten doen, en er zijn de grote schoolkinderen die gedoopt zijn door Van Dongen. Bovendien zijn er volwassenen die wel gedoopt willen worden, maar geen les wensen te volgen. De hele administratie is in de war. Men luistert in de kerk, de biecht-oefening wordt trouw gevolgd, er wordt gedoopt en getrouwd zonder veel voorbereiding en de zeden zijn losjes.

Er is al eens gevraagd om een buitenboordmotor, want de afstanden per prauw zijn aanzienlijk, namelijk: Abogé – Masin: een uur varen, twee uur lopen; van Masin naar Képi: zes uur roeien; Abogé – Isagé, of Abogé – Eci: is heen twee uur varen (stroomaf) en vier uur terug (stroomop); Eci – Kiki: is één uur; Abogé – Dufo: is vijf uur, Yefu is vier uur per prauw en een uur te voet; Dufo – Assarin: is tweeënehalf uur; Dufo besar – Keiru: is vier uur; Keiru – Ganami: drie uur; Ganami – Meda: drie uur te voet over bomen, plus anderhalf uur varen; Eci – Yagatsu: is vier uur varen en vier uur lopen. Yagatsu – Ararè is tweeënehalf uur varen.¹²⁹

Vriens maakte in mei 1969 een overzicht van de resultaten van het voortgezet onderwijs voor de parochie Abogé: vanuit de driejarige dorpschool van het dorp Abogé werden zes jongens hulpgoeroe, vijf werkten bij de landbouw, een meisje werd kleuterleidster. Vanuit de zesjarige school werden drie jongens hulpgoeroe en werkte er een voor de landbouw, een meisje ging naar Merauke en werd verpleegster. Op de SMP Képi zijn twee jongens en twee meisjes van Isagé. Dit zijn de geslaagden, maar op studie gingen vijfendertig jongens en elf meisjes, van wie de meesten naar huis terugkeerden. Vriens zegt:

De Awyu kan wel leren, maar heeft last van heimwee. Er komen zo geen koplopers die leiding kunnen geven.¹³⁰

1970

Vriens is opgevolgd door C. Hoogeland. De spaarzame gegevens in het archief zijn: een lijst van catechisten (dertien gehuwden), twee brieven aan de bisschop in 1970, en zijn tourneeschema van 5 oktober tot 25 december 1970. Kort weergegeven is de inhoud de volgende: het hoge bezoek van het Bestuur (KPS, arts, B.A. en militairen) besliste ter plaatse dat Abogé een modelkampong moest worden met honderd nieuwe huizen, maar de uitvoering bleek een ramp te worden voor de mensen, omdat bij de planning geen rekening was gehouden met de tijd die nodig was om voedsel te zoeken. Het dorp Eci moest eveneens een stadje worden, een bestuurscentrum. Hoogeland zelf bouwt er een dépendance, terwijl Abogé zijn hoofdstandplaats blijft.¹³¹

129 Vriens msc, Adr., *Overdrachtsrapport aan C. Hoogeland msc*, november 1969. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

130 Vriens msc, Adr., *Overzicht resultaten voortgezet onderwijs in parochie Abogé*, mei 1969. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

131 Hoogeland msc, C., *Brieven aan Monseigneur*, 15-9-1970 en 25-9-1970. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

In zijn overzicht van het gebied verdeelt hij de dorpen in twee groepen: de bos-Awyu en de moeras-Awyu. De bos-Awyu heeft geen beste grond, de mensen zijn fysiek niet sterk, maar wel vriendelijk, weetgierig, echter weinig sociaal gebonden. Zij maken veel ruzie over sagobezittingen. Het valt op dat de oude lui geen gezag bezitten over de jeugd. De vraag was of zij aan bloedarmoede lijden. Broeder Han (Broeder van Zeven Smarten) deed er een onderzoek naar. De dorpen van de bos-Awyu zijn de volgende; Abogé (641) en Isagé (511), deze twee dorpen zijn bijna geheel katholiek en in het bezit van een gesubsidieerde school, Eci (840), Zacharin (500), Yefu (331), Keiru (135), Assarin (315), Ganami (220), en Meda (149). Deze dorpen hebben een catechist met zijn school en de helft van deze mensen is gedoopt. Hiertoe behoort het dorp Tsoghomoné-Aboghoi, dat het centrum werd van het TEAM. Daar is een gesubsidieerde school en werkgelegenheid. Katholieke kinderen worden er niet toegelaten. De moeras-Awyuërs zijn fysiek sterk, voor zeventig procent gedoopt. Hiertoe behoren de dorpen: Yagatsu (428), met de centrale school, Amagatsu (227), Katagaké (173), Tsogopé (154) en Wittagaké (267).

Over zijn werk vertelt hij dat de internaatjes bij de zesjarige scholen worden onderhouden door de opbrengst van kleine projecten en vanuit de winst, verkregen met winkeltjes. Hij weet wel dat dan een klein deel van de omzet verdwijnt, maar dat heeft hij al bij de prijzen ingecalculeerd. Zelf geeft hij cursussen op één plaats aan de verzamelde 'notabelen' en blijft dan een week in hun dorpen om zo de 'opleiding' af te wisselen met het routine pastoorswerk. Hij benut voor de catechese de samenvatting van de vier evangelies die door pater Kintrup is gemaakt. Aan de doop laat hij een catechumenaat voorafgaan, waarbij zelfs aan oude polygamen reeds de christennaam wordt gegeven. Bij de boeteviering worden algemeen bekende strafbare feiten ook in het openbaar behandeld. Bij de huwelijksregeling wordt de viering uitgesteld totdat de kandidaten het een en ander hebben gepresteerd.

Zijn wensen zijn:

- een buitenboordmotor voor de pastoor en een boot voor Ararè voor de afvoer van hout;
- een school voor de dorpen Assarin en Geibu;
- een ziekenverblijf te Abogé.

Vermeld wordt dat bij Eci (de bestuurspost) een vliegveld wordt aangelegd.

De voorafgaande zakelijke opsomming, ontleend aan de verslagen en de rapporten, heeft de problematiek van de missionarissen zelf in dit gebied onbesproken gelaten. In het archief zijn echter verschillende geschriften van hen en interviews met hen voorhanden die de problematiek kunnen verduidelijken.

Rond 1968 kwam een groep jongere missionarissen aan het woord. Zij waren onder de Tweede Wereldoorlog nog kinderen en zagen veel ellende of maakten die van nabij mee. Na de oorlog, opgegroeid in een andere wereld, opgeleid in een andere theologie, kwamen zij het missiewerk voortzetten van oudere collega's, die gewend waren aan en ervaren in hun traditionele methoden (sacramenten bedienen, scholen beheren... en rondsjouwen).

In de reeds bewerkte gebieden zagen de jongere paters dat de mensen daar nu wel gedoopt waren, maar nog lang niet katholiek leefden. Zijzelf trokken naar nieuwe gebieden en vroegen zich af of het daar ook zo moest. De oudere pastoors schrokken van hun begrip 'secularisatie', geformuleerd als: God-is-dood, religiositeit kan niet van bovenaf worden ingegoten, bóvennatuurlijk leven is onzin. De mens zelf is het

uitgangspunt en die moet tot ontplooiing worden gebracht, bewust gemaakt van het eigen kunnen. Niet dopen als men de meeste vragen van de catechismus van buiten heeft geleerd en trouw naar de kerk komt en in het dorp verblijft (veelal uit vrees voor het Bestuur of om de tabak van de pastoor), maar pas dopen als er een nieuwe gemeenschapsbeleving tot stand is gekomen met vrede en goedheid, ook voor de zwakkeren. De pastoor moet niet leiden, maar begeleiden.

Tegen deze achtergrond worden hierboven vermelde gegevens begrijpelijk. B. van Oers en C. Hoogeland willen zo dicht mogelijk bij hun mensen gaan staan. Van Oers laat het routine parochiewerk over aan een stagiaire en trekt zich terug in het dorp Tsemtaipm, waar hij een polikliniek opent en alle tijd neemt voor 'bewustmaking'. Hoogeland probeert een Awyu gemeenschap op te richten en een levende liturgie te beleven als Awyu met de Awyuërs. Hij komt dan in conflict met het Burgerlijk Bestuur wanneer hij tracht – in verband met de nationale verkiezing – de mensen aan de opgelegde dwang te onttrekken. Hij zondert zich zo sterk af van de buitenwereld, dat de MSC-overheid hem opzoekt en hem ervan overtuigt, ziek als hij is, de situatie los te laten en mee te gaan naar Merauke (1977).¹³² Na zijn herstel nam hij van pater A. de Graauw MSC de parochie Kelapa Lima te Merauke over.

Begrijpelijk wordt ook de frustratie van Van Oers en Vriens wanneer zij ook via hun cursussen de catechisten er niet toe krijgen uit eigen bewustzijn en overtuiging te handelen.

Wanneer G. Aerts zich inzet voor centrale scholen aan de Pasuwé en Boven-Mappi, is het hem minder te doen om schoolsonderwijs, dan om de vorming van zelfstandig denkende mensen.

Gedurende deze jaren had het onprettige gebeuren plaats van de verplaatsing van de bestuurspost. In 1970 werd het dorp Abogé, waar Missie en Bestuur gevestigd waren, door het Bestuur losgelaten, omdat het dorp Eci werd gekozen tot hoofdplaats van het district Asgon (Asuwé-Gondu). Daar werd het nodige gebouwd en ook de pastoor plaatste er een pastorie. Maar in 1978 verhuisde de bestuurspost van Eci naar Hayu, om in 1983 terug te keren naar Eci. De SMP, die te Hayu was geopend, moest volgen. In 1987 werd deze SMP een openbare (regerings-) school.

Pater Ad van Esch MSC was in 1971 aangekomen, had van 1970-1976 op het eiland Frederik Hendrik gewerkt, maar was in 1977 eerst voor Képi en na het vertrek van Hoogeland voor Abogé benoemd. Zij vierden samen nog het Kerstfeest. Voor Van Esch was de overgang van Kimaam (Frederik Hendrik Eiland) naar de Mappi groot. Hij schreef dat later aan zijn familie en kennissen.¹³³ Te Kimaam zijn onderwijs en godsdienstigheid goed ontwikkeld, in de Mappi, dat later werd geopend, is men ten achter. Bovendien is dit alles in het Abogégebied, waar men nòg later is begonnen, nog zwakker.

De mensen die hij hier aantreft zijn angstig van aard, omdat zij altijd omringd waren door koppensnellende Asmatters of Mappiërs. De meerderheid van de bevolking is katholiek gedoopt. De protestanten zitten aan de rand van het gebied. Zijn parochie omvat een tienduizend mensen, voor wie alleen hij, vanuit Abogé, en enkel één stagiaire, vanuit Ararè, de zorg hebben... en dat op 23 woonplaatsen.

132 Hoogeland MSC, C., *Brief aan J. Boelaars MSC*, maart 1993. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

133 Esch MSC, Ad van, *Brief aan familie en kennissen*, 3-4-1978. Map Yahray, bundel Abogé. Archief MSC, Tilburg.

Een jaar later schrijft hij dat het hem onmogelijk is al die mensen te kennen. Proberen hun levenswijze te achterhalen, zowel het 'goede' als dat 'wat beter zou mogen', brengt vooral mee 'je eigen beperktheid ervaren en het tekort aan personeel ondervinden.' Maar in de dorpen zijn kerkeraden, al zijn de leden vaak nog analfabeet en pas op latere leeftijd gedoopt. Alleen de jongeren brengen het tot onderwijs op een lagere school (hoogstens vier jaar). Het probleem is daarom 'kadervorming' op basis van beter onderwijs. Hij zoekt onderhoud voor leerlingen op een internaat te Abogé. Hij heeft daar veertig leerlingen uit zes verschillende dorpen. De besten stuurt hij naar Képi voor middelbaar onderwijs en hij hoopt dat de besten van hen in Merauke kunnen worden opgeleid tot onderwijzer, of voor een functie in de verpleging of in de landbouw.¹³⁴

De brief uit 1981 vermeldt dat er te Képi dertig scholieren uit acht dorpen zijn en te Abogé 36 leerlingen voor de zesde klas. Het probleem is onderwijzers te vinden voor de dorpscholen. Hij zoekt in Merauke abiturienten van de kweekschool, die nog geen rijksaanstelling kregen en minstens tijdelijk als 'honorairs' naar zijn gebied willen komen. Hij moet hen dan wel zelf betalen.¹³⁵

In 1983 kan hij opgeven dat in Képi nu al tachtig leerlingen zijn en in Abogé een nieuw gebouw voor het internaat klaar is. In Merauke heeft hij vijftien studenten op de kweekschool.

Naast de zorg voor de kadervorming start Van Esch de aanplant van rubberzaden en zet hij een timmerschool op in Abogé.¹³⁶

Hij stelt zijn familie gerust, dat hij van een kortstondige ziekte geheel is genezen. Drie jaar later vertelt zijn opvolger, J. Kunewara, dat Ad in januari 1986 noodgedwongen naar Nederland moest vertrekken voor een serieus onderzoek en verpleging en dat hij daar overleed.¹³⁷ De mensen schrokken hevig van het bericht, want zij hadden zo gehoopt dat hun pastoor terug zou komen. Zij waren erg verdrietig.

Dit overlijden heeft een tragedie voor de mensen en voor het werk van de pastoor tot gevolg. De efficiëntie en de stabiliteit van het werk raken in de knoei. De timmerwerkplaats wordt al snel gesloten, de dieren van de veehouderij raken verspreid, de internaten van Abogé verhuizen naar Eci, maar daar komt alleen een jongensinternaat 'tijdelijk' tot stand, omdat huishouding en onderhoud niet kunnen worden gewaarborgd. Sinds die tijd kunnen kinderen in Eci wel tot de zesde klas komen, maar onderdak en onderhoud is daar voor velen niet te vinden. Wel gelukt het bij enkele goede scholen parallelklassen te openen in buurdorpen. Het daar lesgevend personeel is praktisch al afkomstig uit de eigen streek, namelijk vrijwilligers uit de kerkeraden of mensen met een onderwijsdiploma.¹³⁸

134 Esch msc, Ad van, *Brief aan familie en kennissen*, Abogé, 12-11-1979. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

135 Esch msc, Ad van, *Brief aan familie en kennissen*, 20-9-1981. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

136 Esch msc, Ad van, *Brief aan familie en kennissen*, Merauke, 29-8-1983. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

137 Kunewara, J., *Geschiedenis en situatie van de opleiding van het volk Asu-Gondu*. Map Yahray, bundel Abogé. Archief msc, Tilburg.

138 De brieven van Ad van Esch msc waren ook altijd 'bedelbrieven'. Na zijn dood is in Nederland een stichting opgezet: 'Papoeajeugd naar school', die fondsen werft en projecten begeleidt om tot de gewenste kadervorming te komen.

V De Awyu aan de Digul

I Badé

Inleiding

De Awyuërs – Avio genoemd aan de Asuwé, Pasuwé, Boven-Mappi – werden gechristianiseerd vanuit de hoofdstad van de Yahray stam: Képi aan de Oba. Aanvankelijk waren het missionarissen die de zorg voor de Miwamonrivier op zich namen (hoofdstad Wanggaté) die deze nieuwe gebieden bezochten. Later kreeg de streek aan de Asuwé eigen pastoors te Abogé. Dit alles is behandeld in hoofdstuk IV: Yahray. Pater Meuwese was echter van het begin af aan ook naar het gebied van de Bamgi-Ia en de Ederah gegaan, op zoek naar de mensen daar. Dat waren de Awyuërs aan de Digul. In 1950 werd pater Vriens benoemd tot de eigen pastoor van dat gebied.

HET PERSONEEL

- Adr. Vriens MSC, 1950-1958
- M. Bennenbroek MSC, 1958-1961
- J. Geuskens MSC, 1960-1962
- B. van Oers MSC, 1963-1964
- J. Ramaaker MSC, 1965-1966
- C. Schipperijn MSC, 1966-1970
- W. van Dongen MSC, 1970-1975
- J. van der Zandt MSC, 1975-1979
- S. Nauce pr., 1978-1982
- C. Schipperijn MSC, 1981-1992.

DE BRONNEN

Alle gegevens voor de periode 1950-1958 zijn ontleend aan de *Bijdrage* van pater Arie Vriens: *De Awyu aan de Digul*, I.¹

De gegevens van 1958 tot 1992 zijn te vinden in:

- Boelaars en Vriens: *Getuigen spreken II*, p. 124.²
- Interviews met J. Geuskens en C. Schipperijn.³
- Een bijdrage van J. van der Zandt.⁴

1 Vriens MSC, Adr., *Bijdrage 1994: De Awyu aan de Digul*, I. Archief MSC, Tilburg. (Verder geciteerd als: *Bijdrage Awyu aan de Digul*.)

2 Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken*, I en II. Archief MSC, Tilburg.

3 Boelaars MSC, J., *Interviews met J. Geuskens MSC en C. Schipperijn MSC*. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

4 Zandt MSC, J. van der, *Laporan Paroki Badé/Getentiri*. Jakarta, 14-5-1979. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief MSC, Tilburg.

Aanvullend zijn de gegevens uit:

- Verschuieren MSC, J., *Nieuw Guinea, Uw naam is wildernis*, Bussum, 1950 (de Awyu-stam of Avio).
- Geurtjens MSC, H., *Op zoek naar Oermensen*, 1934. pp. 12-13.
- Amias Kemon MSC, Feliks, Skripsi: *Panorama Religiositas Suku Awyu*, november 1988, pp. 35-36.
- Drabbe MSC, P., *Inleiding Awyu talen*.
- Boelaars MSC, J., *Missionary Activities in: Euntes Docete*, 1966, pp. 253-254.

DE VOORGESCHIEDENIS

Aan de komst van pater Vriens gaat een serie gebeurtenissen vooraf die tot gevolg hadden dat deze Awyu stam een eerste bekendheid verkreeg.

De Digulrivier werd reeds in 1905 voor het eerst bevaren, tot 650 km van zee uit tot waar nu Tanahmerah ligt, door het s.s. 'de Valk' en later in 1909 door het s.s. 'de Zwaluw'. De oude lui vertelden dat zij in de bomen klommen om ongezien te achterhalen wat zich daar op de rivier afspeelde.

De Marind-anim van de Zuidkust ging op sneltocht naar het gebied Boven de Digul (1900-1923) en wel als volgt: de Sosom-groep (Kumbe-Wendu-Buti) naar de Fly-rivier, de Imo-groep (Okaba-Sangasé) naar de Ederah en de Mayo-groep (Wamal) naar de Mappi en de Bamgi-Ia.

Die Awyuërs hadden wel schrik voor die grote robuste Marinds, die opgesierd en bewapend op hen af kwamen, maar, kleiner van stuk, pienter en moedig, verschansten zij zich in hun nederzettinkjes, omringd door een twee- soms drievoudige omheining. Vanuit de hoge huizen op palen zagen zij de vijand komen, zelf gereed om met bogen en bussels pijlen de aanval af te slaan. De Marind wist dat ook!

Maar die geregelde aanvallen hadden toch wel het trieste gevolg dat telkens dorpjes gedecimeerd werden en de resterende mensen opnieuw bij elkaar moesten kruipen. Soms verdreven zij zelf weer andere groepjes uit hun dorp. Zo verschoof de bevolking in de bossen.

Daar kwam een tweede ramp bij. De Parijse mode wenste paradijsvogelveren op de dameshoeden en van 1912-1922 trokken de jagers van de Zuidkust het binnenland in en zij benutten Marindinezen en daar opgegroeide jongelui (als kind bij de Awyu gestolen) als hun gidsen. Zij betaalden die paradijsvogels wel met bijlen en hakmessen, maar als de ruilgoederen op waren, werden de vogels ook 'over de geweerloop' afgedwongen. Weer vielen er slachtoffers. Aan de Bamgi-Ia was het voorgekomen dat een hoofdman met behulp van het geweer van een jager zelf oude vetes met andere dorpen even vereffende. Pas in 1923 moet er vrede gesloten zijn tussen de Awyuërs en de jagers en toen kwam er een periode van rust aan de Digul, ofschoon in 1924 de Marind van Sangasé nog een ouderwetse sneltocht uitvoerden en hun gids zijn eigen mensen zag uitgemoord. Deze had toen de moed de leiders aan te klagen op het bestuurskantoor te Okaba. De moordenaars werden ingerekend en dat was het definitieve einde.

Maar de 'Mappiërs', toen nog niet onderscheiden in Awyu en Yahray, hadden het ijzer ontdekt. Het Bestuur had al in 1918 de post Asike aan de Digul geopend, om het doen en laten van de jagers in toom te houden. Deze post werd nu opgeheven en in Muting kwam in 1924 de blijvende bestuurspost. De Mappiërs trokken nu zelf naar de kust en ruilden baby's voor bijlen. Sommigen bleven zelf achter, onder andere op het Frederik Hendrik Eiland. Vriens schrijft:

De ruilhandel, onder oorlogsomstandigheden begonnen, werd nu in de vrede voortgezet. Vandaar treft men mensen van de Digul aan te Suam (Frederik Hendrik): Yahray te Ilwayap; Yahray te Komolom; Yahray te Dokib; Yahray te Imahui; Awyu te Nakias; Awyu/Yahray te Kiwalan; Yahray/Awyu te Kwemsid; Yahray/Awyu te Tago-epe.⁵

Het leek wel rustig, maar die andere stam, de Yahray, (zelf koppensnellers van beroep) ging nu de Digul op, moordde onder de Awyu en een bepaalde Awyu groep, de Yenimu (Bamgi-Ia) liet zich gebruiken om de Yahray dieper het land in te brengen, in de hoop zelf gespaard te blijven.

Aan het bloedbad te Ghoghoya ontsnapte de man Koghobi. Zijn voetzool hing er los bij, maar hij haalde het. Later nam hij wraak op de Yenimu en liet een van hun mannen vermoorden. Koghobi was zelf van de Pessimem groep. Deze leefde in een vesting.

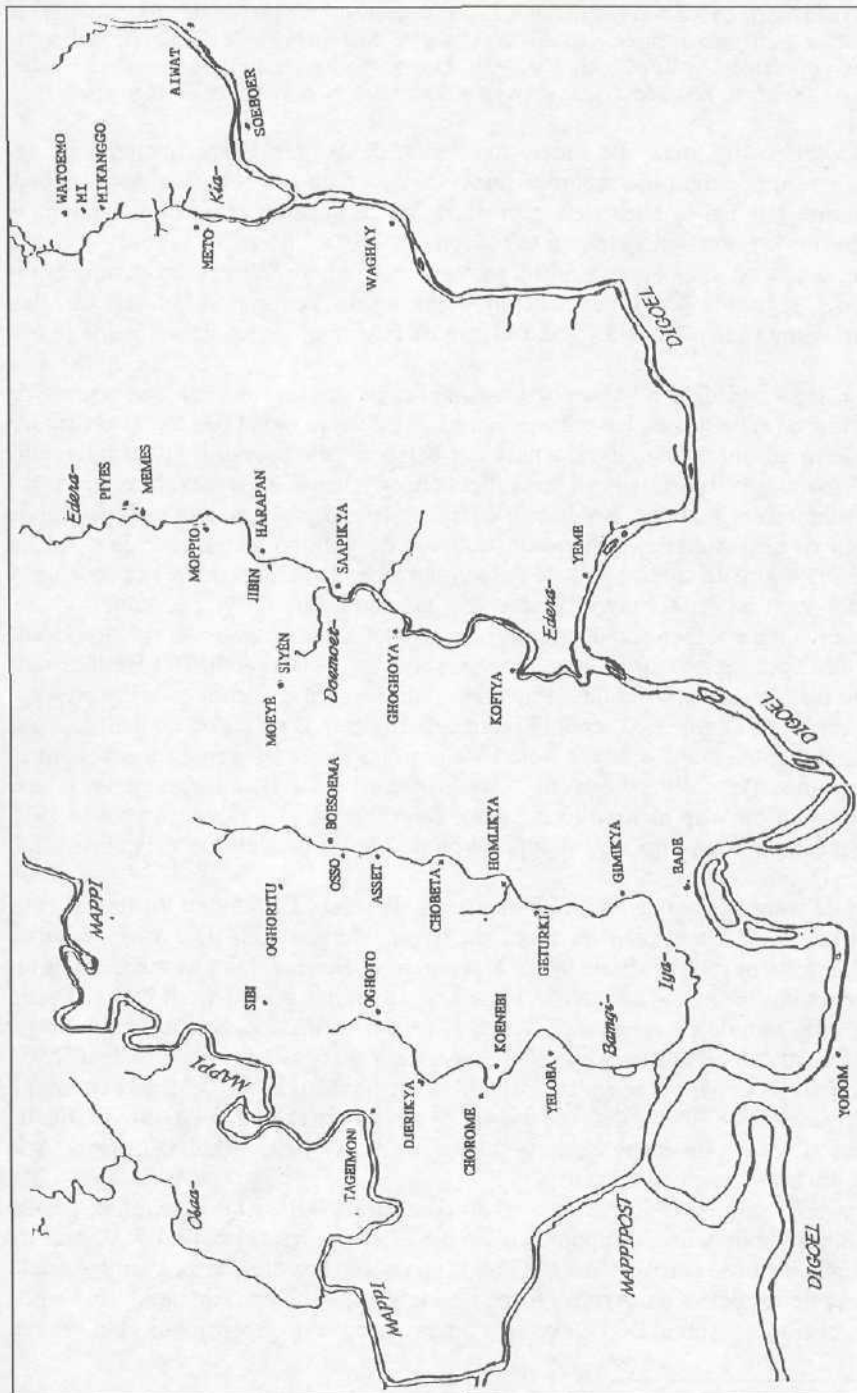
Op een dag werd deze vesting toch omringd door de Yahray. Die kwam over de omheining en schoot eerst het dak van het mannenhuis in brand. De bewoners rolden er tenslotte uit en werden afgeslacht, maar Koghobi, die toevallig in het hoge huis van zijn vrouw verbleef, nam de aanvallers onder schot en talloze Yahray lieten het leven, totdat de rest aftrok. Koghobi met zijn resterend groepje sloot zich aan bij de Aboghoi en organiseerde een wraaktocht, maar de Yenimu waren naar de overkant van de Digul gevlucht. Daar splitste deze groep zich: de hulpkrachten van de Yahray vestigden zich bij de Yahray te Wap en de anderen bij de Awyu te Molu.

De Yahray uit de dorpen aan de Mappirivier werden steeds drierster en snelden steeds hoger de Digul op, tot bij de Mandobo stam boven Tanahmerah. Het Bestuur wist toen dat niet de Awyu, maar de Yahray de snellers waren en richtte politieposten op, steeds verder de Digul afzakkend: Pesnamnam, Endebu. Daar raakte de politie slaags met een groep Yahray, waarvan velen vielen; hun prauwen werden meegenomen, twintig stuks. De politiepost werd verplaatst, eerst naar Banomepe en later naar Yodom (waar de Wap mensen toen zaten). De Yahray kwam nog terug, tot in 1936 de zogenaamde Mappi-post werd opgezet op de Tamao-heuvel, aan de splitsing van de twee Digulmondingen.

In dat jaar waren de eerste msc-missionarissen, de paters J. Grent en P. Rievers, met mensen uit de dorpen Wap en Molu de Digul overgestoken. Dat was de eerste verkenningstocht van de Missie in het Mappigebied. Een jaar later kwam C. Meuwese over uit west Nieuw-Guinea (de Vogelkop), toen dat gebied werd overgedragen aan de orde van de paters Franciscanen. Hij werd benoemd voor de Digul en geplaatst in Tanahmerah. Zijn werk voor Awyu en Yahray is besproken in deel II van *Met Papoea's samen op weg*, 'De Baanbrekers', hoofdstuk VI, De Beneden-Digul. Hier vermelden we slechts datgene wat op de Awyu betrekking heeft, om de situatie te schetsen waarin de eerste eigen pastoor voor de Awyu aan de Digul, pater Arie Vriens, in 1949, de mensen aantrof.

C. Meuwese kon geleidelijk een aantal dorpen aan de Bamgi-Ia openen met behulp van Molukse onderwijzers. In zijn *Dagboeken* en *Rapporten* klaagt hij vaak over de uithuizigheid van de dorpsbewoners. Hij kon niet weten hoe deze dorpen samengesteld waren uit de restanten van Awyu groepen, nadat de sneltochten van de Marind en de Yahray beëindigd waren. Dit betekende echter dat bepaalde groepen hun eten ver van

⁵ Vriens msc, Afd. *Overzicht van de ontdekking der Awyu bevolking*. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.

De Awyu aan de Digul

huis moesten gaan ophalen uit de sago-arealen en de jachtterreinen bij hun oorspronkelijke verblijfplaatsen.

Ook in 1950 was aan de huizenbouw te zien hoe onzeker deze mensen zich nog voelden. Die huizen waren allemaal nog provisorisch gebouwd uit bamboe en dunne palen. In 1937 waren dat de dorpen: Homlikya (aan de Ia), Kunebi (aan de Bamgi), Gimikya (aan de Ia), in 1939 Chobeta, en in 1941 Gubas/Asset.

De groep Kora vluchtte naar de overkant en met een deel van Molu kwam daar het dorp Imahui tot stand. Molu zelf kwam in 1946 terug naar de Bamgi-Ia (het dorp Yeloba).

Meuwese was in 1947 van Tanahmerah naar Képi verhuisd. In 1948 kwam pater J. Verschuieren en samen maakten zij tochten naar de Gondu en de Asuwé. Daarna nam Verschuieren de leiding over de Mappi over. Toen was dat nog de leiding over de Yahray en de Awyu. In die tijd moesten alle toernees nog per prauw geschieden en van Képi naar Homlikya was een zware lange tocht van drie dagen. Bovendien was het een gevaarlijke tocht, want de Digulrivier kent een getijgolf (de 'kepala arus', de kop van de stroom). Daarom werd een eigen pastoor aangevraagd voor de Awyu aan de Digul die ook het Yahray dorp Yodom erbij zou nemen.

Verschuieren bouwde alvast een grote kerk te Homlikya, ontmoette toevallig de nieuw aangekomen pater Vriens te Merauke en bracht de nieuwe pastoor voor de Awyu mee naar Homlikya toen hij daar Kerstmis vierde, 1949. Verschuieren bleef de hoofdpastoor, tevens de beheerder van de scholen. Met name de contactgoederen (tabak, vishaken, broekjes, jurkjes) die van Merauke naar Képi gestuurd werden, moesten door Verschuieren verdeeld worden. Begrijpelijk profiteerden de onderwijzers die dichtbij het vuur zaten het eerst van de bedeling. Vriens moest wel heel zuinig met zijn deel omgaan!

Vriens had in Homlikya een simpel pastorietje: de slaapkamer had twee stokken om het slaapzeil te spannen, de woonkamer had één tafel en één stoel. Het was overal behelpen. De onderwijzers beschikten voor het eerst over een zaklantaarn. Zo vierden zij die kerstnacht in het stikke donker met kleine oliepitjes aan de wand, want de enige stallantaarn had de dirigent nodig, Verschuieren zelf, om zijn Mis met kerstmelodieën uit te voeren. Vriens stond met zijn zaklantaarn aan het altaar. Bij het afscheid zei Verschuieren: 'Je zult aan die negen dorpen je handen nog vol hebben.' Vriens dacht: 'Maar ik heb nog niets te zeggen, hij is de hoofdpastoor.'

Maar op bezoek in Képi krijgt hij van Verschuieren in de lange avonden een idee van wat de Papoea bezighoudt en van de problemen die zij hebben om zich de ontwikkeling eigen te maken; en bovendien van de moeilijkheden die de missionaris heeft om daarop in te spelen. Na de bisschopswijding bevestigde mgr. Tillemans de benoeming van Vriens als pastoor van een eigen parochie (1950).⁶

6 Beschreven in: Vriens MSC, Adr., *Historische nota's over het Mappigebied*, 1952. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief MSC, Tilburg.

Vriens MSC, Adr., *De Awyu's van het Mappi gebied*, 1952. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief MSC, Tilburg.

Verschuieren MSC, J., *Commentaar*, 4-11-1952. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief MSC, Tilburg.

DE EIGEN PAROCHIE

Het waren maanden van 'wennen aan de situatie' om te ontdekken dat de Yahray stam – zoals beluisterd in Képi – uit heel andere mensen bestond dan die van de Awyu aan de Digul. Tijdens het Koninginnefeest te Masin in 1948, waren er ook Awyuërs van de Digul daar gekomen, terwijl ook mensen opdaagden van de Pasuwé en de Asuwé. Toen ontdekten zij dat de 'Avio' van de Asuwé en Pasuwé en de 'Awyu' van de Digul blijkbaar twee takken waren van eenzelfde volk. Vriens hoorde geleidelijk hoe dat zo gekomen was. De onderwijzer Petrus Kadmaerubun, al in 1934 goeroe te Wap/Yodom (hij hielp Grent en Rievers de Digul over), en later goeroe in Monana en Ima (aan de Bapay), had het oorsprongsverhaal afgeluisterd.

In Haupu aan de kop van de Bapay kwam Tahay uit een gat in de grond, gevolgd door zijn mensen. Daarop volgde nog de Bapays en de Pagaymu mensen. Men leefde daar in bivaks samen. Toldat men het oneens werd, want er woonden teveel mensen op één plaats bijeen. Eén van de Yahrays, Mangiregay, had in stilte in zijn bivak echte speren laten maken. Onder een danspartij kwam het tot vechten, waarbij Tahay met zijn mensen op de vlucht sloeg. Men trok weg over de Bapay naar de Mabur bij Monana, en verder tot men aan de Mappirivier kwam. Rusten kon men niet, van achteren drong men op en in alle haast werd een pontonbrug gebouwd van boomstammen en lianen. Maar het ging allemaal zo in haast, dat pas een gedeelte er overheen was toen Yenimu – uit vrees voor achtervolging – de lianen doorsneed en daarmee stonden de Yahrays aan gene en Yenimu en zijn mensen aan deze kant van de Mappirivier. Het overgebleven deel van de vluchtelingen zocht een goed heenkomen in de richting van het dorp Emeté (nabij Képi aan de Oba).⁷

Dit verhaal vindt een bevestiging in de erkenning van de mensen van Monana en Mur (aan de Nambemon) dat er klappertuinen liggen die door de Awyuërs zijn geplant. Datzelfde wordt gezegd van de klapper-arealen aan de Miwamon. Bovendien is het aannemelijk dat de Awyuërs van Boven-Masin eenzelfde oorsprong hebben en zich verspreiden hebben over de Asuwé en Pasuwé.⁸

Opvallend is ook dat de Yahray (mensen van het moeras) hun bijvoeding halen uit het moeras (vis en groente), terwijl de Awyu (mensen van het bos) dat doen uit het bos, waar zij op wild jagen en tuinen aanleggen. Typerend is daarbij dat de Yahray de geesten van het bos en de Awyu de geesten van het water vrezen. Bij de mensen aan de Bamgi-Ia leefde ook het verhaal dat er eenmaal drie ongetrouwde broers verdwenen waren... mogelijk de Awyuërs van de andere tak.

7 De verhalen, legendes van Humasumuri, zijn afkomstig uit Gimikya (Herman Wura en het dorpshoofd van Gimikya: Bédé). Die van de Bapay werden gehoord van Petrus Kadmaerubun te Yodom, aangevuld met eigen waarneming, beschreven in: Vriens msc, Adr., *Schets van het Awyu volk*, juni 1953. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *De historie ter inleiding*, 1957. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *Awyu samenleving*, 1956. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *Verhalen uit het Awyu gebied*, 1952. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.

8 Gehoord van de plaatselijke bevolking, later bevestigd door J. Verschueren msc. Het klapper-areaal op de landtong van Rep (Miwamon) was geplant door de Awyu, die rond 1950 in de buurt van Masin woonden. Dit gegeven is later bevestigd door de landbouwambtenaar J. Butter (Képi, 1956), tijdens een ontmoeting met hem te Wageningen, 15-2-1994. Butter berekende toen dat die oude klapperbomen aan de Nambemon geplant waren door de Yenimu (nu te Yeloba aan de Bamgi). Zij zijn minstens tachtig jaar oud.

Vriens zag hoe de Molukse onderwijzers hun taak uitvoerden in de dorpen. Zij leerden de mensen huizen bouwen met een betere dakbedekking en met de schoolkinderen legden zij tuinen aan voor hun gezin en voor de kinderen zelf. De goeroe was ook de belangrijke tussenpersoon wanneer Bestuur of politie de dorpen bezochten en wanneer de pastoor op dienstreis aankwam. De goeroe trad op bij onenigheid in zijn dorp en hij legde de vriendschappelijke contacten met de buurdorpen.

's Morgens en in de late namiddag kwamen de mensen bijeen voor het gebed en het godsdienstonderricht; door de dag legden de onderwijzers beslag op de schoolkinderen, die water vanuit de rivier aandroegen, naar school trokken en 's middags naar de schooltuin gingen of brandhout haalden. Van de achttienhonderd mensen die aan de Bangi-Ia woonden, waren er nauwelijks 400 katholiek gedoopt. Men liep nog in vezelrokjes en de enkele broek of jurk werd bewaard voor de zondagse gebedsdienst. De pastoor had tijd te over om overdag en vooral 's avonds te luisteren naar de vele verhalen waarin de mensen vertelden over hun verleden. De sneltochten van de Marind, de latere overvallen van de Yahray, lagen nog vers in het geheugen; mooi materiaal om ermee in dat lege huis in Homlikya de tijd door te komen.

Geleidelijk, soms naar aanleiding van een voorval, achterhaalde Vriens de 'ware aard' van de Awyu-mens. Hij kende al het verhaal dat de Yahrays, ofschoon zij op bezoek waren om kinderen te ruilen en reeds eten hadden gekregen, plotseling naar hun wapens grepen en het dorp van hun gastheren uitmoordden. Hij maakte zelf mee dat in een dorp zijn dragers niet te eten hadden gekregen. Men had ontdekt dat zijn kok uit Badé (aan de Digul) kwam en dat mensen van Badé de Yahrays geholpen hadden op sneltocht te gaan naar deze streek. Men had Vriens en zijn kok willen doden. Hij zag het nu: geen eten, dus vijanden, en stak een speech af over vrede, een speech in het Maleis. Zij verstonden er geen woord van, maar kwamen onder de indruk en hij kon naar huis terug. Een maand later vond hij bij hun dorpen gebroken schilden als teken van vrede.

Die Awyu mentaliteit werd aangeleerd in de vroege morgen, wanneer vader de jongens wakker maakte en de leefregels uitlegde: 'yi komè arakèn': 'leef als iemand die een toorts bij zich draagt. Eet niet in het donker, maar bij een helder vuur. Ga niet het huis van een ander zomaar binnen; loop 's avonds met een fakkel, dan weten de mensen dat je betrouwbaar bent en geen slechte bedoelingen hebt.' Lang niet iedereen nam deze richtlijnen degelijk in zich op.

Uit wat hij voor en na hoorde vertellen kon Vriens een ander oorsprongsverhaal dan dat van de Bapay als volgt vastleggen:

In vroeger dagen toen er nog niemand op de wereld woonde, leefde er een groot volk ondergronds, met Humasumuri als de stamvader. Zijn naam mag niet genoemd worden en is alleen bekend bij de oudsten, want mochten de vreemdelingen die Nieuw-Guinea zijn binnengedrongen van hem en zijn oorsprong horen, dan zouden zij zijn wegen nagaan en een groot ongeluk zou hem en zijn volk overkomen.

Te Busuno (aan de Iarivier) stond een grote Kafu-boom met brede wortels. Op zekere dag trok Humasumuri een van die wortels weg en zag door de ontstane opening het daglicht schijnen. Hij klom naar boven en zag in het helder licht het gras en de bomen en de vele dieren. Hij riep zijn mensen om naar boven te komen en samen op jacht te gaan. Achtereenvolgens kwamen allen naar boven gekropen. Alleen Süruwaghay, de vrouw van Humasumuri, kon niet naar boven. Het gat was te eng, zij droeg een kind op de schouder en bovendien was zij zwanger.

Maar Humasumuri had de geluiden opgevangen van geesten die tot boven doordrongen en dat had hem zo angstig gemaakt dat hij weigerde de opening in de grond groter te maken:

de geesten zouden dan ook gemakkelijk naar boven kunnen komen! Hij weigerde dus. Maar Süruwaghay werd kwaad en zei hem dat hij spoedig een groot ongeluk zou krijgen, want zij kon hem eeuwig jong maken en zonder haar zou zijn bestaan spoedig een einde nemen. Humasumuri liet haar echter ondergronds en in haar woede wenste zij hem de dood toe. Intussen liet Humasumuri zijn mensen overal bivaks opslaan bij de Kafu-boom in Busuno. Daarop wilde Humasumuri zijn volk verdelen, elk met een eigen naam, naar de verschillende takjes die hij van onder de grond had meegebracht. Maar toen zijn mensen de bivaks overeind hadden staan, riepen zij om vuur. En toen herinnerde men zich dat hun moeder Süruwaghay het vuur droeg. Men had haar echter achtergelaten en zij was nu weggelopen van de opening bij de Kafu-boom. Nu beval Humasumuri de bast van een boom te schillen. Eén voor één klom men in de boom en gleed naar beneden. De een na de ander roetsjte naar beneden en de boom werd warm; met ontvelde huid kwamen zij beneden aan, maar er kwam geen vuur. Toen ging men een rotan halen met droge bladeren en kort hout. De rotan schuurde, brandde door en gaf rook af, maar het werd geen vuur. Totdat de zonen van Süruwaghay het nog eens gingen proberen. Zij zouden de naam van hun moeder aanroepen, die immers met het vuur liep. Weer schuurde de rotan en op het geroep: "Geef ons vuur Süruwaghay" begon de brand in de bladeren en het werd een groot vuur. En toen iedereen bij het vuur zat, verdeelde Humasumuri zijn mensen in groepen, ieder met een eigen stuk land.

Hun verhalen gaan terug tot aan het begin van deze eeuw, en de mensen kennen de gebeurtenissen nog met naam en toenaam. Zij zijn landbewoners; hun uitgebreid weggennet getuigt daarvan. Rivieren en zijrivieren of grote moerassen bakenen de woongebieden af. Onderlinge vetes en oorlogen gaan niet om landverovering of grondbezit, maar om wraak na misdrijven. De Awyu is niet enkel de bezitter krachtens zijn voorouders, maar vooral omdat hij door zijn eigen aanplant (sago en tuinen) zijn 'gebruiksrecht' heeft veiliggesteld voor zijn nageslacht.

De grote lijnen van de bezittingen van de groepen zijn deze:

- de Saghamei: aan de kop van de Bamgi-Ia
- de Gyabang: bij de Nekau, aan de monding van de Ederah
- de Yas en Yenimu: aan de Bamgi-Ia
- de Aboghoy: aan de Ia
- de Uwe of Chata: aan de Midden-Ia.

Maar er is meer. Het verhaal van Humasumuri vervolgt:

De stamvader Humasumuri woont met de ouderen in het grote mannenhuis. Telkens wanneer iemand uit de wereld naar het stamhuis terugkeert, gaat bij de stamvader de staartveer van de jaarvogel op zijn hoofd heen en weer. Stilzwijgend bekijken de ouderen de nieuw gekomene. Wanneer hij druk pratend en lachend zijn verhaal doet, onderwijl etend van het voedsel dat wordt aangedragen, schudden de ouden hun hoofd. Eén van hen gaat naar beneden, zoekt naar de kleine zwarte gifslang en bovengekomen gooit hij deze tussen de benen van de nieuwkomer, die schrikt en tuimelt uit het hoge mannenhuis naar beneden. Weer gaat de staartveer van Humasumuri op en neer en er komt weer een nieuweling binnen. Hij kijkt nieuwsgierig rond en antwoordt wanneer hem vragen gesteld worden, en wanneer hem voedsel wordt gebracht deelt hij eerst uit aan de anderen voordat hij zelf begint te eten. "Awyu-dia" (hij is Awyu), roepen de ouden, dat is er een van ons, dat is een echte mens.

Eenmaal zo ingeleid, voelde Vriens zich op een dag ineens voor schut staan door op zijn eentje een sjekje te draaien en zijn tabaksdoos niet eerst te hebben laten rondgaan.

De verbondenheid met een stuk grond dat men beplante, is een sterkere binding dan afstamming of bloedverwantschap. Men kan, als de levensbelangen dat eisen, van groep veranderen. Goede betrekkingen is alles waard. Men deelt elkaar mee van de jacht; men heeft recht op een bepaald deel, bijvoorbeeld van een varken. Jongens die te zeer hun eigen weg gaan en bijvoorbeeld niet helpen bouwen, worden niet geschikt geacht om te trouwen en moeten hun eigen huis zelf maar opknappen.

De mannen leven samen onder het dak van het mannenhuis en houden van daaruit steeds een wakend oog op het huis van hun gezin. Het geheel van de woningen is beveiligd door een driedubbele omheining.

Alle huizen staan op palen. Langs een paal met inkepingen klimt men omhoog tot op een smalle waranda, en langs een deurgat komt men aan de vuurplaatsen rechts en links, met een ruime dansplaats in het midden. Men komt binnen aan voor- of achterkant. Bij de vrouwenhuizen echter, is de achterkant op het bos gericht en gaan de vrouwen via de achterdeur naar hun voedsel-arealen. Zelfs als er een rustige tijd is aangebroken, blijft het mannenhuis bestaan, want het dient niet alleen de veiligheid, het dient ook om ieders verantwoordelijkheid voor de gemeenschap – de eenheid van mannen en vrouwen – te handhaven. De Awyu is een persoonlijkheid die opkomt voor zijn gezin en tegelijk een sterk ontwikkeld sociaal besef bezit tegenover zijn leefgemeenschap. De seksescheiding en de verbondenheid blijken zelfs in de bivakjes bij de sago-arealen. Er is daar een scheidingswand: vrouwen en meisjes aan de ene, mannen en jongens aan de andere kant.

Deze gezinsverbondenheid wordt bevestigd met een eigen ritueel, namelijk het huis-inzegenings-ritueel. Vriens vertelt:

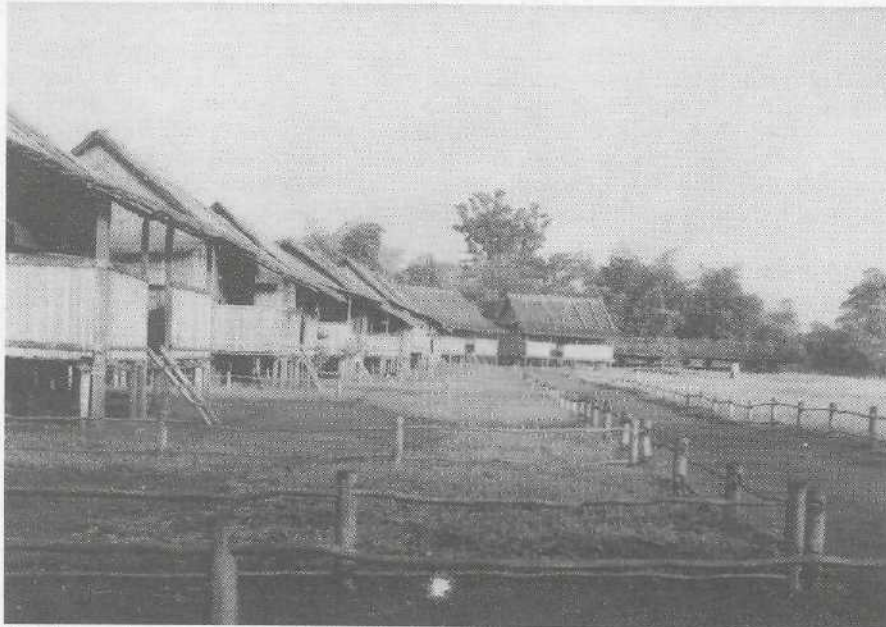
Ik wilde aan de Ederah een feest meemaken bij Yafa, mijn vriend, het dorpshoofd, maar er was een sterfgeval in het buurdorp, rouw dus en het feest werd uitgesteld. We zaten op de grond in half vergane bivaks en Yafa nodigde mij uit om voor de nacht maar het nieuwe hoge mannenhuis te betrekken. Ik weerde af: "het is nog niet ingezegend!"

Terwijl wij op de grond verder spraken gaf Yafa een teken aan een der jongens. Onder het gesprek door, zag ik die jongen even later van achter de vrouwenhuizen opkomen met twee stukken brandend hout. Halverwege het lange mannenhuis gooide hij een stuk brandend vuur over de nok, liep om het huis heen en klom aan de achterkant naar binnen. Ik veronderstelde dat hij daar het vuur aanstak. En toen even later Yafa mij aankeek, knikte ik naar boven, naar het mannenhuis. En Yafa knikte terug. Ik had hem begrepen en ben nog dankbaar dat ik niet nonchalant zomaar het huis beklommen heb. Alle eer aan de gastheer: Yafa had met het korte vuurritueel het huis ingezegend.

Door de studie van de taal en de levensgewoonten, was Vriens voorbereid om zijn pastoraal werk aan te pakken en voort te zetten. Moeilijker echter was het voor hem enige greep te krijgen op het doen en laten van de onderwijzers. Meuwese kon vroeger maar zelden komen, Verschuieren woonde nu ver weg. De goeroes waren gewend om alles zelf te regelen en dat staken zij niet onder stoelen of banken. De situatie was echter veranderd. Voortaan leefde er een pastoor in hun midden. Vaak gebeurde het volgende: Vriens vroeg bijvoorbeeld aandacht voor de jeugd die inmiddels van de school af was. De goeroes vonden dat een goed idee voor de Keieilanden, hier kon dat niet. Maar bij een volgend bezoek kreeg hij het verwijt te weinig aandacht te besteden aan de jeugd die van de school af was. Het was nu hun eigen idee en dus goed! De jeugd, eenmaal van school, voelde zich vrij ten overstaan van de onderwijzer en ontgroeid aan het gezag van hun ouders. Vriens begon met een soort maandbrief, *Kemudi*, (het Roer), waarin indirect het positieve van adatgebruiken

De paalwoning van vroeger

Het nieuwe dorp

behandeld werd. Het blaadje werd graag gelezen en bewerkte een andere mentaliteit bij de onderwijzers.

Datzelfde idee – aansluiten bij de adat – beïnvloedde geleidelijk ook de voorbereiding op de doop van de volwassenen. De moreel goede leefwijze was zeker zo belangrijk als het kunnen beantwoorden van de catechismus in hun taal (van Drabbe). Vriens had al in Nederland van Drabbe zelf de naam gehoord van zijn tolk: Herman Wura. Die jongeman had een merkwaardig begin van zijn leven meegemaakt. Bij een overval van de Yahray in het sagoeras had zijn moeder de baby onder de sago-bladeren verstopt. Na de aanval hoorden de ontsnaptten het kind huilen. De moeder lag onthoofd over het kind. Zo overleefde de kleine Wura. Jaren later leerde de jongen lezen en schrijven en hij werd door Drabbe ontdekt als een zeldzaam pientere tolk.

Als jongeman trok hij met Vriens geregeld mee om de mensen te zoeken die zich veilig hadden teruggetrokken in de bossen en moerassen in hun hoge paalwoningen achter hun omheining, ver van de grote wereld. Herman, die uit Gimikya afkomstig was, Henricus Yako, alsook het dorpshoofd Bédé en anderen hielpen Vriens zijn weg te zoeken. Jarenlang vertaalde Herman de teksten die nodig waren, of verbeterde hij de tekst die Vriens zelf al maakte. Zo gelukte het steeds beter in de eigen stijl van de mensen de kerkelijke plechtigheden te vieren, waarbij de mensen zich betrokken voelden.

Onverwacht ontving Vriens aanwijzingen van de mensen zelf om bijvoorbeeld het huwelijksritueel te verbeteren. Drabbe vond het ‘ja, ik wil’ al veel te onbepaald.

De mandoer van Konebi zei: ‘Je moet het zó zeggen: “Petrus, hier is Anna; zij is jouw vrouw, jouw enige echtgenote, er is geen andere.” Petrus moet dan antwoorden: “Anna, ik neem jou tot vrouw.”’ Blijkbaar had deze mandoer, een jonge katholiek, het zelf goed begrepen.

Langzaam maar zeker tekenden zich de contouren af van wat de Awyu als ideaalbeeld bezat, vooral toen in de volgende jaren het werkterrein aan de Bamgi-la zich uitbreidde naar dat aan de Ederahrivier, waar het oorspronkelijke Awyu leven nog in praktijk werd gebracht.

Vriens zegt:

De benaming Mappiër bleef algemeen gangbaar, alhoewel de onderwijzers van het eerste uur mij vertelden dat de naam “Awyu” voor het eerst gehoord werd bij het doopfeest te Mur (1944). Voor de pastoor aan de Digul had het geen zin zijn eigen naam in te voeren en hij noemde zich “pastoor Awyu”, zodat de naam Awyu ingeburgerd raakte. Het gevolg was dat studenten van de Digul op de internaten te Képi en Merauke, zich niet langer lieten commanderen wanneer de “Mappiërs” werden opgeroepen. Zij waren Awyuërs. Ook op de klapperplantage van Kolam-kolam, waar men vanuit de Mappi en de Digul ging werken, konden onze broeders maar niet achterhalen waar die Awyuërs thuishoorden en wie dan wel hun pastoor was, want “pastoor Awyu” stond niet in de personeelsstaat!

HET CHRONOLOGISCH VERLOOP VAN DE ONTWIKKELING

1946

Na Homlikya, Gimikya, Chobeta aan de Ia en Konebi aan de Bamgi ontstaat in 1946 een nieuw dorp aan de Digul: Badé. Afkomstig van de Nekau groep aan de monding van de Ederah, had een deel zich aangesloten bij de dorpen die een school hadden (Chobeta, Gubas/Asset), maar een ander deel bleef ter plaatse en verleende hand- en spandiensten aan de Yahray van Yodom, die tijdens de oorlog weer op sneltocht trokken. Toen het afliep vreesden de mensen nu zelf afgeslacht te worden en zij

zochten steun bij de geciviliseerde dorpen. De onderwijzer van Gimikya, Jan Renwarin, bemiddelde en zij kregen gronden van Gimikya. Later, in 1955, verschoof het dorp, werd de havenplaats aan de Digul en daar kwam nog een vliegveld bij.

In 1947 ontstond het dorp Geturki (met de eerste Yahray noodgoeroe, Joh. Yatagai); in 1950 vestigden zich nog andere groepen te Goromé aan de Bamgi-Ia en te Osso nabij Asset. Vriens zelf keurde het goed dat te Busuma en Jerikya groepen bijeen kwamen. Zijn ijver om dorpen te vormen viel niet in goede aarde bij de hoofdpastoor in Képi, J. Verschueren, die aan Vriens een brief schreef met als aanhef 'Aan het Hoofd van het Plaatselijk Bestuur', alsof Vriens zich een bestuurstaak aanmatigde. De reden van de onmin was dat 'dorpen vormen' betekende: een goeroe beloven (Meuwese en Verschueren hadden niets anders gedaan), maar te Merauke was nu juist tot een subsidiestop besloten, omdat eerst de reeds bestaande scholen op peil gebracht moesten worden. Zelfs noodgoeroes moesten ontslagen worden (David Yas, Hendricus Hagedo, Joh. Yatagai). Doodjammer, maar Vriens zag in hen reeds de eerste catechisten voor de tijd dat aan de streek aan de Ederahrivier gedacht kon worden.

1950

Vriens, de nieuwe eigen pastoor, zag onmiddellijk dat zijn goede, maar almachtige Molukse onderwijzers de zogenaamde Papoea voorgangers in de dorpen (de tua agama's) als hun knechtjes gebruikten. Hij riep deze jonge krachten bijeen en toonde hun zijn respect en dat initiatief nam Verschueren over door op het Grote Feest te Képi (1951) alle tua agama's een eigen uniform te geven. Vriens zelf zocht in zijn dorpen andere jongere jeugdleiders bijeen en kon in oktober 1951 een grote jeugddag houden met een eigen werkprogram, 'Bedafi bumi' geheten, dit is: het program van de vijf vingers, als leidraad voor de inschakeling van de schoolvrije jeugd in het dorpsleven.

De schoolvrije jeugd was een probleem geworden. De schoolinspectie benadrukte zozeer de schoolvakken, dat de onderwijzers die moeite hadden met die leervakken, het vak godsdienst maar lieten vallen. Het was hun een eer leerlingen te kunnen doorsturen naar de vvs te Képi. Die grote schoolkinderen waren wel al gedoopt, maar werden vooral benut om water en brandhout te halen voor bapa goeroe. Ook de bijbellessen waren al uitgevallen. Er moest juist voor hen een nieuw program voor godsdienstlessen opgesteld worden. In de kerk kroop die jonge schoolvrije jeugd op de achterste banken bijeen, onder de goeroe en de schoolkinderen uit. Zij trok vrij rond, soms naar het bos met een meisje om een huwelijk af te dwingen. De ouders, die ook al minder aandacht van de onderwijzer kregen – tenzij school of huis moesten worden opgeknapt – moesten deze jongelui zelf opsporen om hen weer in het gareel te krijgen. Zij kregen nu de hulp van de jeugdleiders. Bij zijn bezoek na het Grote Feest te Képi bevestigde monseigneur deze opzet en hij stelde voor om deze jeugdleiders verder op te leiden tot catechisten voor de Ederah. Homlikya werd het centrum; men telde veertienhonderd zielen aan de Bamgi-Ia.

1951

Arie Vriens had wel opgemerkt dat het Grote Feest van Képi sterk in het teken stond van de breuk met het oude heidendom. Het breken van de speren, het inperken van de dansliederen die aan de oorlogsdaden herinnerden, stond daar voorop. Zeker, er

was ook de doop van een duizendtal kinderen en het vormen van tweeduizend kandidaten. Maar de vraag kwam op: wat houdt je dan nog over van het eigen stam-bestaan om als christen te beleven? In de Awyu lag het toch anders. Vriens zegt hierover:

Bij de Awyu is in deze jaren de ijver nog groot. Morgen- en avondgebed waaraan niet enkel de schoolkinderen, maar ook veel volwassenen deelnemen, wordt gevolgd door catechismusonderricht. Regelmatig worden er doopfeesten gehouden, het aantal katholieken groeit in de meeste dorpen tot boven de 60%, zoals het verslag van Verschuieren (medio 1952) beschrijft.

Badé beleefde zijn eerste doopfeest tijdens het Grote Feest in Képi, juli 1951, samen met nog een duizend anderen uit de Mappi. Een week lang feest – een samenzijn van Yahray en Awyu – degelijk voorbereid, begonnen met een vredesfeest, als afsluiting van het verleden met zijn oorlogen en sneltochten. Een houvast voor de mensen was ongetwijfeld het goede voorbeeld van het onderwijzersgezin (dat bijvoorbeeld bij het biechten schoongewassen en in nette kleren opkwam). Ook de zondagsviering waaraan heiden en katholiek deelnam, en de grote feesten met Kerstmis en de Goede Week, waar alle dorpen van Bangi-Ia samenkwamen en samen zongen, gaven inhoud aan de uitgebreide catechismus die men te leren had. Er groeide een christelijke mentaliteit in de dorpen, die nauw aansloot bij positieve adatgegevens.

De Awyu heeft een persoonlijk geweten, kan niet terugvallen op familie en vrienden. Kinderen zitten vóór het biechten met elkaar te smoezen, maar in de biecht heeft ieder zijn eigen geformuleerd rijtje fouten.

Naarmate er meer gebruikgemaakt kon worden van de Awyu taal bij rituelen en feesten, kwam het eigene meer en beter tot zijn recht en dat ondersteunde het christelijk denken. Het voorkwam tegelijk dat men oude normen en vormen liet varen, vooral toen Badé havenplaats werd en met de jaren meer drukte gaf.

Licht heeft voor de Awyu een bijzondere betekenis als symbool voor het huisgezin, als teken "een goed mens te zijn". Zij beleven dat in hun huizenbouw, elk gezin heeft een eigen huis en in de gaande ontwikkeling een degelijk huis. De vrouw gaat met een brandend stuk hout naar de voedsel-arealen en komt ook met een brandend stuk thuis (zij had het ook kunnen halen bij de buurvrouw of met lucifers kunnen aanmaken, zoals elke Muiyür deed). Het huis wordt ingezegend met vuur. Het vuur wordt gezegend en daarna in huis op de vuurplaat aangestoken, waarna het nachtelijk inzingen begint.

1952

Merkwaardig: te Képi hadden Bestuur en Missie het 'Welvaartsplan Mappi' opgezet, maar de B.A. Felix Maturbongs was van mening dat de Awyuërs daaraan niet hoefden mee te doen, 'die waren toch al ijverig'. Maar tenslotte mochten zij meedoen. Zij deden het echter heel anders dan de Yahray. Bij de Yahray moest het 'tuinfeest' – het planten van de klappers – zo hevig mogelijk een feest zijn, met dansen en varkensvlees, en daarna bleek dat de klapper-arealen vervuilden en afbrandden. Bij de Awyu werd de ingestelde tuindag op maandag een nieuwe mogelijkheid de integratie van ouders en kinderen en de integratie van de groepen in het dorp te versterken. Hierover lezen we bij Vriens:

Men werkte alle maandagen van 's morgens tot 's avonds in de tuin. Zolang het toen nog gewoonte was om gezamenlijk het avondgebed te bidden, geschiedde ook dat in de tuin. Pas daarna trok men weer terug naar het dorp of vertrok men naar verre sago-dusuns. Zelfs in de droge tijd, wanneer het water zakte en jong en oud te springen stond om vis te vangen, was er op maandag niemand te vinden op de rivier. Zo groeide de traditie van "maandag: tuindag", waarvan men bij latere ontwikkelingen profijt had.

Maandenlang werkte men aan het rooien van de bomen, het branden en plantklaar maken van de klappertuin. Het feit dat school en onderwijzer ook 's avonds bleven doorwerken

(in tegenstelling tot het Mappigebied, waar de volwassenen met trom en dans naar de tuin getrokken werden, terwijl school en onderwijzer het op de middag al lieten afweten), werkte integrerend op de gemeenschap en versterkte de band tussen ouders en kinderen. Tegen oktober vonden dan de klapperfeesten plaats, dorp na dorp, hetgeen zich in de loop der jaren ook uitbreidde over de nieuw gevormde dorpen, eerst aan de Bamgi-Ia en later aan de Ederah. Met een H.Mis in de openlucht, zegening van klappers en tuin, begon het klapperfeest. Onder leiding van de onderwijzer was de klappertuin ingedeeld, waren de plantgaten gegraven en werden de klappers geplant, waarbij de een de ander hielp, zodat het feest kon beginnen. Het meegebrachte eten werd onder elkaar verdeeld, en met trom, dans en zang werd het tuinfeest gevierd.

De invloed van de onderwijzer was bij dit alles groot en belangrijk. De Keiese onderwijzers hadden er slag van om dit alles goed te entameren. Daarnaast zagen de mensen zelf ook nog kans hun eigen spel te spelen. Voor hen was ook belangrijk dat zij hun planteigendom konden veiligstellen. Daarentegen hadden de onderwijzers de rijen klappers willekeurig toegewezen aan de plaatselijke bevolking. Gelukkig wisten zij het zelf beter te regelen, naar hun eigen sociale structuur, zodat broer en zwagers de rijen klappers bijeen hadden. Dit geschiedde nogal eens tegen de zin van de onderwijzers, maar belangrijk bleef het voor het verzorgen en bewaken van de eigen aanplant, ook voor de toekomst. Het pleit voor onze nieuwe bestuursman, Valentinus Maturbongs, dat hij gevoel had voor de Awyu mentaliteit. Bij een slecht verzorgd stuk aanplant vol onkruid, werd de ongetrouwde jongeman ter verantwoording geroepen: "En van wie is dat stuk ermaast?" vroeg hij, en hij zei: "Zeker van een weduwnaar, want daar blijft een jongeman bij uit de buurt." En zo zien we telkens sociaal welzijn en economische belangen met elkaar in evenwicht, zolang de mensen zelf hun spel spelen en naarmate wij ons best doen om in hun spoor het spel verder uit te zetten.

1953

Het Mappi-/Digulgebied krijgt een eigen Hoofd Plaatselijk Bestuur, N. Nieland, en het zogenaamde Bamgi-Iagebied wordt nu het Ederahdistrict en staat onder de B.A. Val. Maturbongs. Deze B.A. maakte niet enkel zware patrouilles tot in de Ederah, maar had het er voor over om per prauw naar Képi te reizen, daar de politie op te halen en in één ruk naar de Ederah te varen, om daar orde en rust te herstellen.

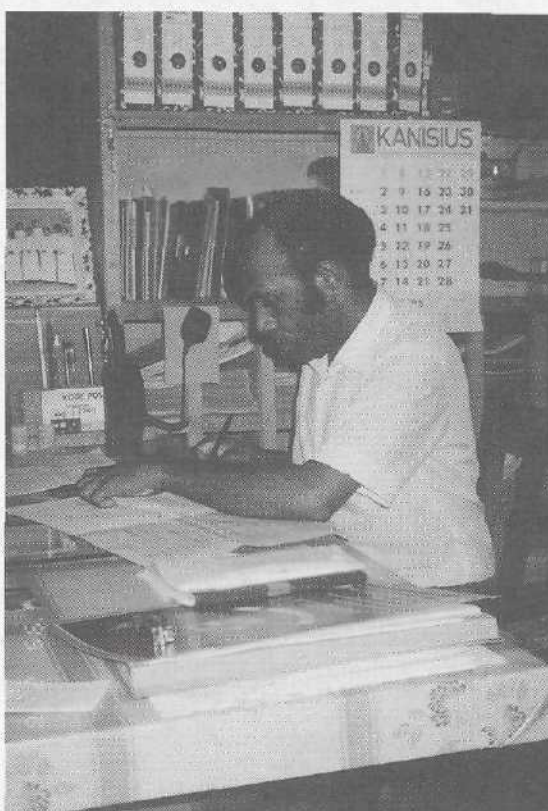
Nieland wordt opgevolgd door het H.P.B.: Frans Cappetti. Deze ontmoette Vriens en vroeg hem of hij het woord 'akia' kende. Vriens gaf toe het woord niet te kennen. Die avond, tijdens de vergadering, vroeg Cappetti of de 'akia mensen' naast hem kwamen zitten. Onder al die oudere mensen kwamen twee mannen naar voren. Aday werd gevraagd om bij de rechtspleging zijn woord te doen. Aday begon te spreken en het werd ineens doodstil. Iedereen keek naar de grond, hier was de 'akia-niti' aan het woord, de stem van de voorvaderen. Deze vorm van rechtspreken tussen en met het volk zelf, bracht de aanvaarding van bestuursbemoediging met het leven van de bevolking echt op gang.

Men zag aan de verbeterde huizenbouw de integratie groeien. Vriens beschrijft dit als volgt:

Badé aan de Digul begon als een klein dorp van honderdvijftig inwoners, groeide als havenplaats snel uit en nam met de jaren toe in de betekenis van overslaghaven. In 1953 deden de boten voortaan Badé aan in plaats van Yodom. Ook het Bestuur en de politie verhuisden erheen. In 1955 zocht men een betere ligging en men bouwde een heuse steiger. De oliemaatschappij NNGPM-Sorong kreeg in Zuid-Nieuw-Guinea een concessie voor nader onderzoek, drong de Digul binnen op zoek naar een geschikte plaats die als basiskamp kon dienen, ontdekte de nieuwe steiger en nam de steiger en een nieuwe opslagloods in gebruik als basiskamp. Grote en kleine boten kwamen af en aan, er ontwikkelde zich een grote bedrijvigheid die tevens werk bood aan de plaatselijke bevolking. Teveel mankracht werd

David Yas, een van de eerste catechisten aan de Ederah

Cayetanus Tarong msc, zoon van een Muyu catechist, gewijd in 1989

daarmee onttrokken aan de dorpen, waar de regering pas met bevolkingsprojecten was gestart, zodat het Bestuur regelend moest optreden. Overigens was men zeer voorkomend voor de pastoor en zijn werk, die vrij spoedig inzag dat ook hier pastorale hulp nodig was. Door bijna ieder weekend te verschijnen in Badé, kon toch de zondagsviering gehandhaafd worden. En nu pas waardeerden de mensen dat er 's zondags niet gewerkt mocht worden: eindelijk een dag rust.

Veel opzichters wilden doorwerken op zondag (dubbel loon), maar het katholieke werkvolk weigerde, zodat de leiding tenslotte toegaf: de situatie in het katholieke zuiden is anders dan in het protestantse noorden (Sorong) en men nam er genoegen mee.

Maar er kwamen ook op zondag boten binnen die gelost moesten worden, loodsen die overeind gezet moesten worden, zodat besloten werd wat er aan werk zaterdags niet klaar kwam en maandagmorgen klaar moest zijn, op zondag diende te worden gedaan.

Dank zij de goede verhouding – ook de Europese leiding op het basiskamp had behoefte aan aandacht en gezelschap – konden alle problemen worden opgelost. Het Plaatselijk Bestuur had daar meer moeite mee, gezien de bestaande rivaliteit tussen het gouvernement en de Oliemaatschappij. Men had dan ook van het begin af aan de opdracht de Missie waar mogelijk te helpen en zich weinig aan te trekken van bestuursbemoeningen.

En Vriens vervolgt:

Al waren deze proefboringen naar olie en het hele bodemonderzoek van tijdelijke aard, toch werd de vraag gesteld hoe de toekomst voor de Digul eruit zou komen te zien wanneer er in de toekomst oliewinning zou plaatshebben. Het gouvernement was juist in deze jaren doende een verantwoord sociaal-economische toekomst voor de Digul ten uitvoer te leggen. Landbouwambtenaren uit Hollandia kwamen zich oriënteren, gouverneur Van Baal kwam zich persoonlijk op de hoogte stellen van de mogelijkheden en vooral ook van de houding en mentaliteit van de mensen. Het zag er allemaal hoopvol uit voor de toekomst, ook zonder olieboring.

Het ontwikkelingsproject van het gouvernement had tot dan toe nog nergens tot desastreuze misvormingen geleid, maar ontwikkelde zich volgens oude adatgegevens, evolueerde zich vanuit oude leefgewoonten, men kon zich altijd nog aanpassen aan gewijzigde omstandigheden wanneer het NNGPM-onderzoek operationeel zou worden.

De beide tochten met Meuwese en Verschuieren in 1951 hadden een eerste bekendheid met het terrein tot aan de Kiarivier opgeleverd. Deze kennis werd later door de tochten van Vriens aangevuld.⁹

9 Meuwese msc, C., *Dagboek*. Tocht Beneden-Ederah/Dumut, 1939, oktober 1947. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *Verslag tournee bovenloop Bamgi- en Iarivier*, 1950. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.

Verschuieren msc, J., 'Verslag tournee Ederah-/Mappirivier door J. Verschuieren en Adr. Vriens, 29 januari-6 februari 1951', in: *Tijdschrift Nieuw Guinea*, nr. 12, pp. 93, 148, 185 en 227.

Verschuieren msc, J., C. Meuwese msc, en Adr. Vriens msc, *Tournee langs Ederah/Sebu/Kia naar Tanahmerah*, 15-29 september 1951. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *Bijzonder patrouilleverslag toestand Beneden-Ederah*, 15 september-8 oktober 1950 en 30 oktober-5 november 1951. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.

Verschuieren msc, J. en Adr. Vriens msc, *Verslag Awyu gebied annex reis Ederah (Maki)*, 27 februari-16 maart 1952, pp. 1-4. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *Verslag zoektocht Ederah (Yeme-groep)*, medio 1952 en *Rapport over het*

Hij vertelt hierover zelf als volgt:

In 1953 kwam aan de Midden-Ederah de Maki- en de Piyes-groep binnen de invloedssfeer en na herhaalde pogingen werd aan de Beneden-Ederah de voortvluchtige Yeme- en Kewigroep ontdekt. Een belangrijk gegeven! Contacten met het achterland van Okaba brachten geruchten binnen over de belangstelling van protestantse zijde om de Ederah binnen te dringen. De Mogerai, die naar die overkant verhuisd was, werd door politie en Bestuur van Okaba vastgehouden en ongewild voorzien van protestantse goeroes.

Het werd hoog tijd aan de Ederah catechisten te plaatsen. De jongere (tua agama's) waren herhaaldelijk meegetrokken, maar om nu zelf ver van andere catechisten aan het werk te gaan bleef een riskante onderneming. De dreiging van een protestantse invasie was niet uit de lucht gegrepen, en wie zou de moed opbrengen om de plaats in te nemen van een catechist die de benen nam? Misschien dat er in Merauke maar licht over gedacht werd, maar het was een enerverende tijd. Eerst op tocht door de Ederah om de situatie op te nemen, dan weer helemaal terug naar Badé in afwachting van de post uit Merauke, en opnieuw weer terug met catechisten om hen op strategische plaatsen neer te zetten. Die Awyu catechisten hadden wel moed, zij waren echter slecht uitgerust. Merauke had bovendien niet veel te missen, maar om achterstallige betaling af te doen met "Ze hebben het tot nu toe ook zonder dat kunnen stellen" ging mij iets te ver.

Zo werden in het najaar van 1953 de eerste catechisten geplaatst aan de Ederah: te Yeme aan de monding van de Ederah, te Bonggeram en Chafi (het latere Waghay) bij de Kia en bij de Kewi-groep (het tegenwoordige Saapikya) aan de Midden-Ederah. Meer moeite hadden Bestuur en Missie met de Chauni-groep onder de Dumut, waar men nog steeds in onmin leefde met de Yibin boven de Dumut. Maar flink optreden maakte voorgoed een einde aan deze oorlog en maakte de weg vrij voor twee catechisten bij de Chauni te Kofiya en te Biyet-Dogo.

Na een vormreis door de Mappi en Bamgi-Ia bezocht mgr. Tillemans het Ederahgebied (september 1954) op doortocht naar Merauke. Nadien verbaasde hij zich over het feit dat de pastoor na lange dagmarsen nog uren zat te praten met zijn catechist. Monseigneur wilde de pastoor meenemen naar Merauke, maar die wilde niet na enkele weken terugkomen in een leeggelopen Ederahgebied.

Het werk ging door. Op een middag, juist toen de pastorie stond te schudden onder een kleine aardbeving, kwam de catechist van Yeme aan de deur kloppen: de protestanten van Bebeke en Lau-Lau, van de overkant van de Digul, waren zijn dorp binnengevallen en wilden zich daar vestigen. Maar de mensen van Yeme hadden zich rond de catechist opgesteld en de protestanten waren afgedropen. In de consternatie van dat onverwacht bezoek, was de catechist zijn spiegelkje kwijtgeraakt... en dáárom kwam hij naar de pastoor gelopen.

Nu de vrede was getekend tussen de Chauni en de Yibin aan de Dumut, konden ook daar catechisten worden geplaatst in Kesaghamogun (Muye), Siyen en bij de Yibin en even later te Moppio bij de Ghako groep. Daarmee was de cirkel rond, want de Esagha groep tussen de Boven-Ederah en de Mappirivier hield zich afzijdig en bleef daarmee een dreiging voor orde en rust in de regio. Nadat al eerder aan de Bamgirivier Jerikya zijn catechist had gekregen, kwamen ook de andere groepen tussen Bamgi en Mappirivier in het zicht, zodat ook daar catechisten konden geplaatst worden te Tagaimon (mengeling van Awyu en Yahray) en in de Awyu dorpen Sibi en Oghoritu. Ook Oghoto kwam zich presenteren voor de pacificatie met Chorome-Jerikya, Sibi, Oghoritu, Osso en Busuma, waarmede zij de

Ederah gebied en patrouille naar Kewi-groep en de Yeme, augustus/september 1953. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *Verlag Ederah: doorsteek Maki/Sebu (Gobowèn), november 1954. Halfjaarlijks verslag 1954-1955. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.*

Vriens msc, Adr. en J. Jötten msc, *Tocht Ederah – Kali Kia – bovenloop Ederah, februari 1956, in Jaarverslag juli 1955/1956, p. 6. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.*

Saghamei-groep vormden, die met Wawi en Ghasaghami in vroeger dagen de buffer hadden uitgemaakt tussen de Yahray en de Awyu.

Dit alles speelde zich af in de jaren 1953-1954. Inmiddels begon ook het verre onbekende achterland tussen Tanahmerah aan de Digul en de Mappirivier in the picture te komen. Pastoor W. Thieman had zich gevestigd in Tanahmerah (1951) en verkende van daaruit de omgeving rond de Yer-rivier, de plaats van de Jair bevolking. Contact met politiepatrouilles vanuit Tanahmerah richting Mappirivier, had tot gevolg dat een aantal Awyu dorpen zich ging vestigen aan de Boven-Mappirivier. Dit deden zij heel schuchter, want tijdens een tocht met NNGPM-boten op de Mappirivier (september 1956) zagen we een aantal pas-gebouwde dorpen strategisch aangelegd op de rivierbochten, zodat men beide richtingen kon overzien. De hoge hutten stonden alle met de achterkant op de rivier gericht, zodat men bij enig onraad vanuit de voorkant onmiddellijk in het bos kon verdwijnen. De Awyu is een bosmens en woont normaal niet aan het water. We voeren door tot aan de Mappimeren, met aan beide kanten Awyu dorpen.

In 1957 maakte pastoor Thieman nog tweemaal een tocht langs zijn dorpen aan de Mappirivier. En aangezien de Zending plots belangstelling begon te krijgen voor de Mappirivier, maakten vanuit Képi de pastoors Van der Velden en Huiskamp een tocht langs de inmiddels bekende dorpen. Naar schatting een vijftienhonderd mensen. De Mappi pastoors keken uit naar plaatsen waar zij een catechist zouden aanstellen, en voor de verdere toekomst zou de Mappirivier bediend worden vanuit Képi.¹⁰

Zo bleef er tussen het patrouillegebied vanuit Homlikya naar de Ederah en vanuit Tanahmerah richting Mappirivier een stuk niemandsland over, waar men wel veel verhalen hoorde over politiepatrouilles en tochten van baardmensen, maar waarmee men zelf buiten elk contact bleef. Dat bleek later toen we van de kop van de Kiarivier een doorsteek maakten naar de Ederah. Het lawaai van stemmen en het eigenaardige geluid van patrouilleblikken joeg een groot alarm door het oerwoud. Niet lang daarna werden we staande gehouden door een groep zwaarbewapende mannen, die echter meteen gerustgesteld werden toen zij mij met mijn baard in zicht kregen. Die baard bleek een goed paspoort te zijn; uit verhalen wisten zij kennelijk dat zij niets te duchten hadden. Zij brachten ons meteen naar hun dorp en daar maakten zij spontaan een bivak klaar... zij wisten het allemaal van horen zeggen.

1954

Het zogenaamde 'routinewerk' aan de Bamgi-Ia zocht steeds meer aansluiting bij de symboliek die de Awyu zelf ook bezat: vuur en licht. Daarom was het niet moeilijk ook de ouderen tot het christendom te brengen. Kleine paaskaarsen werden naar de dorpen meegenomen om bij de doopplechtigheden het licht door te geven. Bekend van ouds was ook het uitsnijden van symbolen op de strijdschilden. In dezelfde stijl met dezelfde kleuren ontwierp Vriens kruisbeelden en naar dat model maakte zich elk dorp een uitgesneden kruisbeeld. De dorpen kwamen nog steeds voor de viering van de Goede Week tezamen in Homlikya. In 1954 speelden de dorpen een gezamenlijke levende Kruisweg: vanuit het huis van het Bestuur (als het huis van Pilatus) naar de kerk waar een groot kruis stond opgesteld. De nacht vooraf (Witte Donderdag), aansluitend bij de gewoonte van de oude tijd toen de jongelui het dorp moesten bewaken, waakten om beurten vijftien mensen in de kerk bij het H.Sacrament, terwijl buiten anderen rustten bij een vuurtje en de rozenkrans de kerkboekjes verving omdat die er nog niet waren. Na 1956 werd het te moeilijk om alle mensen op de grote feestdagen bijeen te laten komen, de vieringen moesten voortaan op verschillende plaatsen gehouden worden.

10 cf. hoofdstuk IV, Yahray, I Képi 1949-1960.

De aandacht voor het onderwijs verslaptte niet, integendeel. De directeur van de onderwijzersopleiding te Merauke kwam op bezoek en keurde zeven jongens uit Homlikya en Gimikya goed voor middelbaar onderwijs te Merauke. Het enig tekort was: zij kenden geen Nederlands! Later zijn die jongens terechtgekomen op de technische school van Merauke of op de Krani-school van de NNGPM te Sorong. Inmiddels had een aantal jongelui zich gemeld voor het politiekorps en anderen trokken om beurten per groep naar de missieplantage Kolam-kolam bij Okaba. Zij namen 'getikte' gebedenboekjes mee.

1955

De dorpsvorming – met name in het dorp Sauta aan de Ederah – liet nog eens goed zien dat bij de Awyu de onderscheiden groepen zich het best handhaafden 'tezamen', te midden van hun sago-arealen. Zo kwamen zeven groepen bijeen in Sauta onder de druk van een dreigende oorlog met de Chauni. Er kwam een catechist te wonen, die het dorp overreedde aan de Ederah te gaan wonen om te kunnen vissen. Maar toen viel het dorp uiteen in twee gedeelten. In overleg met de mantri-landbouw bedacht Vriens een Awyu-truc om de eenheid te herstellen. Men liet elk deel veel meer klappers verzamelen dan het zelf nodig had, met het gevolg dat men het restant ging planten bij de andere helft en zo groeide het dorp weer tot een eenheid op de oude plaats. Vriens schrijft:

We speelden het spel zoals zij zelf dat doen. De klapperaanplant (het Welvaartsplan Verschueren-Maturbongs) had de aandacht gekregen van het gouvernement. In September 1954 kwam er een oriënterend bezoek van de landbouw-consulent ir. Straatmans; begin 1955 volgde een bezoek van het Hoofd Bevolkingszaken dr. E. Grader en het Hoofd Landbouw/Visserij ir. Perk. Het viel de heren die het moderne Hollandia gewend waren, niet mee door enkele kleine moerassen te waden en de toch redelijk goede weg tussen Badé/Gimikya (twee uur lopens) te begaan en nog genoeg goede zin over te houden om een voor ons gunstig rapport in Hollandia op te stellen.

Met reeds concrete plannen in het achterhoofd, kwam daarop in juni 1955 de gouverneur zelf, dr. Jan van Baal, met zijn gezelschap naar het Mappigebied. De Awyu moest weer het voortouw nemen: eerst werden Badé, Gimikya en Homlikya bezocht, voordat men naar de hoofdpst Képi trok. Niet enkel de klappertuinen, waartussen de groentetuinen, ook de ontvangst maakte indruk: de zang van de schoolkinderen van Homlikya was zelfs beter dan het bekende jongenskoor van J.S. Kijne in Yoka (Hollandia).

Het "Mappi-streek-project" kwam er door. Ir. Zwollo met de landbouwambtenaar van Képi, J. Butter, kwamen de reële mogelijkheden bekijken (september 1955). In plaats van koffie zou het een cacaoaanplant worden. Er zou een Landbouwtrainingscentrum (LTC) worden opgericht, waar een vijftal jongemannen uit de verschillende dorpen zou worden opgeleid tot voorman voor elk dorp. Besprekingen volgden in Képi, de hoofdpst.

Enige moeilijke punten moesten worden doorgepraat. Gezien het voorgaande, was er een duidelijke samenwerking gegroeid tussen Bestuur en Missie. Het hele bestuursapparaat moest in die jaren nog worden opgebouwd, de pastoors bij Yahray en Awyu (zeven in aantal) werkten dagelijks onder de mensen en waren zeer geïnteresseerd in de gaande ontwikkeling. Confraters elders spraken dan wel enigszins denigrerend over dat "economisch christendom" dat wij aan het brengen waren, maar voor ons was het een eretitel! Toch kon het Bestuur zichzelf niet veroorloven dat de "Missie" hierbij de dienst zou uitmaken. Het hele bevolkingsproject zou onder leiding staan van het Plaatselijk Bestuur, terwijl het LTC onder leiding van de landbouwambtenaar Butter gerund zou worden door de Broeders van Voorhout, die landbouwwerfing hadden.

Besprekingen tussen monseigneur H. Tillemans en de Resident van Merauke, A. Boendermaker, opeerden voor de vestiging van het LTC in het gebied van de Awyuërs. Landbouw-

minded gezien, was de Awyu de Yahray van Képi ver voor. Anderzijds kon men het moeilijk verteren dat het LTC niet gevestigd was op de hoofdplaats van het Plaatselijk Bestuur, zodat toch gekozen werd voor Képi als plaats voor het LTC.

Einde 1955 werden de bouwmaterialen verzameld en kwam aan de rand van Képi te Yamutumugu het trainingscentrum. De broeders Liborius en Plechelmus zouden er de dagelijkse leiding hebben, voor verdere sociale begeleiding bijgestaan door enkele zusters die in Képi werkten.

Inmiddels was een ander belangrijk punt tot een goede oplossing gebracht: in het oorspronkelijke plan stond dat per dorp een vijftal jongelui op het LTC zouden worden opgeleid. Maar èn bij de pastoors èn bij het Bestuur (H.P.B. Frans Cappetti) was men vast van oordeel dat deze jongelui nooit gezag hadden of zouden kunnen krijgen binnen de eigen gemeenschap. Het project zou dus geen kans van slagen hebben. Mogelijk speelde de kwestie financiën hierbij een rol voor het gouvernement. Het gouvernement was doende meer gezag te geven aan de leiders van het dorp en het gezag van de onderwijzer moest daartoe worden teruggedraaid, men dacht al aan streekraden om de medezeggenschap te bevorderen. Maar men had kunnen leren van het Nimboran-project dat vrijwel mislukt was omdat door het verplaatsen van de mensen van de hoogvlakte naar het laagland de samenleving was ontwricht en men bovendien het adatgezag had vervangen door jonge mensen. Door het H.P.B. Cappetti, die al zeer kundig zijn gezag had weten te assimileren met het gezag van de ouderen in het dorp, werd daarom voorgesteld de vijf jongelui te vervangen door vijf jonge huisgezinnen. Dit werd goed gevonden!

Vriens nodigde Boelaars uit om eerst de sociaal-economische structuur bij de dorpen van de Bamgi-Ia en later aan de Ederah samen te bestuderen, hetgeen ook van nut zou blijken voor het streekproject voor de Mappi dat zojuist door Hollandia was opgezet.

Vriens zelf had namelijk opgemerkt dat er binnen elk dorp een soort werkverband bestond tussen de verschillende families bij de verdeling van de jachtbuit en bij het hakken van de prauwen. Op basis nu van dit werkverband werden die vijf kandidaat-gezinnen gekozen voor de cursus LTC in Képi. Vriens kende de indeling van de meeste dorpen of kon deze op korte termijn vaststellen.

1956

Vanuit het Agrarisch Proefstation onder leiding van ir. Van Soelen werd bodemonderzoek verricht in de Bamgi-Ia. Resident Boendermaker met ir. Mansveld-Beck (van het Rijstbedrijf Kurik), de heren Loenen en De Wilde de Ligny, ir. De Haan en ir. Homans (van Kurik) kwamen de zaak nader onderzoeken. Het belangrijkste resultaat van deze intense bemoeienis was dat duidelijk de participatie van de bevolking zelf werd aanvaard en benut, wat juist bij de Awyu, die steeds met aanplanten rechten op de grond verwierf, bijzonder slaagde.¹¹ Vriens geeft hiervan een beschrijving:

¹¹ Volgens het *Rapport* van F. Cappetti, hoofd Bestuur over de onderafdeling Mappi, waartoe ook Awyu/Digul behoorde, (Map Awyu aan de Digul, bundel Badé, Archief msc, Tilburg) waren er ultimo 1956 een 50.000 klappers aangeplant. Dit betekende voor:
het gebied van de Awyu aan de Bamgi-Ia: 16.484 klappers – bevolking: 2.438
het Obagebied: 21.031 klappers – bevolking: 6.022
de Nambeomon: 7.838 klappers – bevolking: 1.648
Bapay/Juliana: 5.321 klappers – bevolking: 1.966.
Gerekend per hoofd van de bevolking wordt duidelijk dat voor verdere economische ontwikkeling het Awyu gebied het voortouw neemt.

Het was een spannende dag die dinsdag in de eerste week van juli 1956. Het hele dorp Homlikya stond tegen de middag uit te kijken over de rivier heen, in spanning wachtend op de komst van een aantal prauwen met jongemannen die vanuit de havenplaats Badé aan de Digul op komst waren met de eerste cacaopitten.

In het kader van de economische ontwikkeling was het gouvernement gestart met een aantal bevolkingsprojecten. Als een der eerste zou Homlikya een aanplant krijgen van driehonderd cacaobomen per huisgezin. De opbrengst straks moest een goede basis vormen voor een betere huishoudeconomie.

In de verte kwamen de prauwen de bocht om, het zou niet lang meer duren. Op de voorgrond enkele kleine prauwtjes, kennelijk afkomstig van enkele dorpsgenoten die 's morgens nog gauw naar hun dusuns waren getrokken, en zich nu naar de verzamelde menigte daarboven op de landtong repten. Terwijl de prauwenvloot naderde, klom de oude Aday uit zijn prauw naar boven, met een kleine sago-mand om zijn nek, de roeispaan in de hand.

En.... terwijl de prauwen afmeerden met manden vol cacaopitten trok de oude Aday het mandje van zijn nek. Terwijl iedereen vol spanning uitkeek naar de mannen die de manden met cacaopitten voorzichtig naar boven droegen, liet de oude Aday triomfantelijk aan de omstanders de inhoud van zijn mandje zien: twee stekken cacaopitten!

Aday glunderde! Hij was die morgen ook naar Badé getrokken, had daar de ontvangst van de cacaopitten meegemaakt en was daarop vooruit gevaren, terug naar zijn dorp met de twee cacaostekken. Trots, want een Awyuër heeft niet veel muziek en dans nodig om zich uit te vieren wanneer hij mag planten. Je wordt eigenaar door iets te planten: moka-niti, eigenaar!

In januari 1956 was pater Lau Jötten aangekomen in Badé om zich te oriënteren op zijn pastoraal werk aan de Midden-Digul. Hij zou zich gaan vestigen te Getentiri (aan de splitsing van de Kao en de Digul). Met hem maakte Vriens een tocht naar de Kiarivier, waar de parochie van Jötten begon. Het bleek dat de bevolking daar meer georiënteerd was op Muting/Tanahmerah, waarvandaan de eerste catechisten gekomen waren.¹²

1958

Pastoor Vriens gaat op verlof en pastoor M. Bennenbroek neemt de 'Awyu' over. De correspondentie met de bisschop, samengevat in *Getuigen spreken*,¹³ verschaft enkele spaarzame gegevens over het missiewerk na pater Vriens. Op de lijst staan negen namen in dertig jaar tijd, 1960-1990. Verschillende pastoors verbleven maar een enkel jaar.

Vriens stelde aan zijn opvolger een nota ter hand, waarin hij de grote lijn van zijn apostolaat samenvatte. De grote zorg van zijn beleid was om de pas bekeerden ertoe te brengen dat wat zij passief aanvaardden zelf actief samen te gaan beleven. Daartoe was de eerste opgave de onderwijzers om te vormen, omdat hun goed bedoeld traditioneel handelen – zelf alles te regelen – een rem dreigde te worden op de eigen ontplooiing van de Awyuërs volgens hun eigen wensen. Dat was hem aan de Bangi-Ia al gelukt, maar aan de Ederah nog niet. De reden was dat de zorg voor de reeds gedoopten (christen geworden al vanaf de tijd van C. Meuwese, 1937) en de samenwerking met het Bestuur (het Streekplan), de invasie van de NNGPM (onderzoek naar olie) en de eisen van het nieuwe schoolbewind zóveel van zijn tijd vroegen dat de bezoeken aan de Ederah en het werk daar, niet met Molukse goeroes, maar met

12 cf. in dit hoofdstuk: De parochie Getentiri.

13 Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken*, II. Archief MSC, Tilburg.

Awyu catechisten, vaak routinebezoeken moesten blijven. De aandacht voor de sanering van de adat ter plaatse, kwam nog niet tot stand. Ook het Bestuur kwam daar minder vaak. De catechisten verloren hun aanvankelijk gezag en de dorpjes zelf, door hen bijeengebracht, dreigden bij gebrek aan gezamenlijke activiteit allerlei vetes zelfstandig uit te vechten en zich weer te gaan opsplitsen in kleinere eenheden. Daarom was Vriens nog niet tot gemeenschappen van gedoopte christenen kunnen komen.

Hij vermeldt dat:

- 71 leerlingen naar de vvs van Képi gingen en dat 28 van hen een verdere opleiding te Merauke genoten;
- aan de Ederah in zes dorpen tezamen 165 grotere en 277 kleinere kinderen gedoopt zijn. Volwassenen nog bijna nergens.

Toch had zijn gebied naar buiten een goede naam gekregen. Begrijpelijk is daarom dat Bennenbroek teleurgesteld was, met name ten aanzien van de Ederahdorpjes. Hij schrijft:

De kampongs zien eruit als veekralen, de mensen zijn bang. De vrouwenhuizen zitten weer hoog in de bomen, de dorpjes zijn zwaar omheind en staan soms maanden leeg, en dat terwijl die dorpen al vijf jaar een catechist bezaten.¹⁴

Hij stelt een leidraad op voor de catechisten. Het Bestuur is bereid opnieuw te beginnen.

Heel anders is zijn indruk van de Bamgi-Ia. De scholen daar kunnen B-scholen worden. Vooral echter valt het ook de schoolbeheerder Huiskamp op dat het contact met de mensen daar veel vlotter verloopt dan bij de Yahray. Geen terughoudendheid, geen gebrek aan werklust, bijna geen absentisme in school en kerk. Maar als hij bemerkt hoe weinig de mensen van de godsdienst afweten, voert Bennenbroek weer de wekelijkse les in, apart voor mannen en vrouwen.

Het gewone werk gaat door. Badé zal een nieuwe kerk krijgen, Homlikya knapt een huis op voor de te verwachten zusters. De protestanten van de overzijde van de Digul dreigen weer over te komen. Aan de Ederah komt Bennenbroek tot zestien catechisten en de aanvraag voor twee gesubsidieerde scholen wacht op antwoord.

Buitengewoon was dat Bennenbroek, een musicus, het zilveren ambtsjubileum van een goeroe kon vieren met een zelf gecomponeerd oratorium: een reeks van koren rond het thema van de ontwikkeling van de Missie. De uitvoering verliep zonder hem, want een niersteen aanval had hem naar Képi doen gaan, maar zij verliep in een uitstekende sfeer van samenwerking onder de onderwijzers.

Bennenbroek vertrok naar Merauke en J. Geuskens volgde hem voor korte tijd op. Hij maakte de keuze mee voor de leden van de Nieuw-Guinea Raad, maar ook de Untea-tijd en de overdracht aan Indonesia. Moeilijk was het dat in Badé een protestantse mantri met een katholiek meisje trouwde, en de protestantse goeroe van Amk (overzijde van de Digul) de plechtigheid verrichtte.

Geuskens verhuisde naar Tanahmerah en Ben van Oers kwam uit Ararè om hem te vervangen, weer voor korte tijd. Deze zag wat er al bereikt was, een heel andere situatie dan in Ararè:

¹⁴ Vriens msc, Adr., *Het werk aan de Ederah, het catechistenwerk*. Manuscript. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.

Als je uit Ararè komt en je loopt hier door de kampongs, dan zie je elke dag vrouwen langs de kali die tijdens het vissen ook nog de was doen; je ziet veel schone kleren, geen vuile baby's; je ziet mannen die de hele dag in de rubber tuin werken; je ziet geen ondervoede kinderen; je ziet hoe tweelingen blijven leven met blikmelk. Dat zijn wel vooral uiterlijke dingen, maar het is vooral de sfeer waaruit dit alles voortkomt. Als ik in Yeloba ben, is er iets wat je beschaving kunt noemen, iets wat duidelijk en zichtbaar op vooruitgang wijst. Men leeft niet meer alleen, want iedereen heeft familieleden die daar ver buiten wonen; elk kind van de school loopt rond met het idee dat de kampong niet noodzakelijk zijn leefmilieu in de toekomst hoeft te zijn. Elke keer wanneer zij verhalen horen van de oude lui, weten zij dat dit verleden is en niet terugkomt. Een mantri of een goeroe overschat zich niet meer, want Natalis, de zoon van die oude man daar, is detachementscommandant in Merauke, zijn neef Soter is ook goeroe en zijn broer Cornelis is mantri.

Daarom is het wel een probleem voor Van Oers hoe deze mensen toch ook weer zulke primitieve vormen van bijgeloof kunnen aanhangen. Hij vindt het ongelooflijk dat zij zelf de zaak niet doorzien en verwacht dat zij spoedig wel zo ver zullen komen.¹⁵

De bisschop laat hem van plaats verwisselen met pater Johan Ramaaker van de Nambeomon. Het waarom is niet duidelijk, maar het roept wel ontevredenheid op. Johan zelf vertelt in zijn brieven over enkele nieuwe initiatieven. Na een vorming te Képi van drie maanden, komen tien gezinnen naar hun eigen dorpen terug en worden dan 'pedoman agama' (leider) genoemd en zij gaan doen wat elders de catechisten deden, maar niet als bapa/mama (want hier zijn al goeroes en njora's), maar als 'kakak' (oudere broer of zus). Zij kunnen de onderwijzer vervangen bij de gebedsdienst en bij de begrafenissen; zij begeleiden zieken en stervenden en bevorderen het gebedsleven in de huizen door elke avond ergens voor te gaan. Zij bereiden trouwlustigen voor op het huwelijk en de laatste volwassenen op de doop.

Hij kan melden:

Er zijn nu 13 gesubsidieerde scholen, met 23 onderwijskrachten voor 1071 leerlingen. Men denkt al aan een vvs te Badé. In zes scholen zijn jongelui werkzaam "als surveillant".

Ramaaker wordt overgeplaatst naar Kimaam en Cor Schipperijn neemt de taak over (1966).

Schipperijn vertelde in een interview dat de overgang van Nederlands Nieuw-Guinea naar Indonesisch Irian Barat (later Irian Jaya) in 1963 plaats had in de moeilijke tijd vóór de coup d'état van Soeharto.

De hele economie was erbarmelijk slecht, de winkels waren leeg, dokters en verpleegsters waren vertrokken en de Javaanse onderwijzers die over kwamen, waren bang voor de Papoea's.

De pastoor was er nog wel. Hij regelde vroeger alles ten aanzien van de school en de gezondheidszorg, maar zijn positie werd nu een heel andere. Hij bleef trouw op dienstreis gaan, biechthoren, de mis opdragen, huwelijken onderzoeken, hij ging er wel toe over de liedjes in de kerk niet meer in het Latijn, maar in het Indonesisch te laten zingen, maar de mensen werden beïnvloed door allerlei ambtenaren, die aangesteld, betaald en beschermd werden door de militairen. Er kwamen maatregelen

15 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc. *Getuigen spreken*, II, p. 126. Archief msc, Tilburg.

die niet klopten met de sociale structuur (de zogenaamde desanisatie, het bijeenbrengen van dorpen in grote centra) en er waren rechtsschendingen bij de vleet.¹⁶

Typend is nu dat wanneer de bisschop het Sacrament van het Vormsel komt toedienen, er een officiële ontmoeting met een etentje moet plaatshebben voor alle Hoofden van Dienst. De Indonesische situatie vraagt dat. Opvallend is ook de invloed van de familie Paulus Fofid en Irma Resubun. De leken komen op voor alle christelijke activiteiten. In mei 1969 komen de zusters naar Badé. Fofid zorgt voor alles.

De zusters beginnen met de cursus voor de moeders en de jongedames van Geturki. Van maandagmorgen tot donderdagmiddag, zo elke week in een andere kampong. De hele kampong hoort hetzelfde, en voelt er zich bij betrokken. Later kwamen nog twee Indonesische zusters. De bedoeling was hen zelfstandig werk te geven, met name in Homlikya, terwijl zij het weekend in Badé doorbrachten.¹⁷

Maar bij de Awyuërs aan de Digul controleerde het Bestuur de aanplanting van klappers en rubber en voorkwam zo dat deze afgebrand werden, zoals bij de Yahray geschiedde. In 1976 kreeg Badé de prijs voor de beste aanplant. Via distributie en de coöperaties werd Irian geleidelijk van alles voorzien en men begon krokodillenhuiden te ruilen tegen tabak en zeep. De kampongstructuur kwam enigszins terug rond de families met hun grondbezit en de huishoudelijke mentaliteit. Het religieuze leven ging traditioneel door. Later echter trokken de Javaanse goeroes allemaal weg. De Molukse goeroes bleven, maar zij waren nu 'bapa kampong' af, omdat het Bestuur hoofden aanstelde met iets als een dorpsraad (aparap desa). Vroeger kwamen die dorpschouwen met de goeroe bepraten wat er moest gedaan worden, maar de goeroe was – al in de Nederlandse tijd – in zijn school opgesloten en nu kwam de samenwerking op een laag pitje te staan. De onderwijskrachten kenden ook zelf de vakken niet die werden voorgeschreven.

Voor het eerst wordt nu ook het rubbertappen vermeld, de bouw van de installatie om de sheets klaar te maken. De ontwikkeling van jaren draagt haar vruchten. In deze zin is het wel merkwaardig te lezen dat er nu met Kerstmis in Badé een oecumenische viering tot stand kwam. Het initiatief ging uit van de protestantse Indonesische goeroe. Na de inleidende voetgebeden, en de Kyrie en de Gloria, bad de protestantse voorganger een gebed, deed een lezing uit de Bijbel, leidde de tussenzang van de kinderen van Amk en Benggo en hield de preek. Daarna was er een korte Eucharistieviering van de katholieke gemeente. Men zag ook al de mogelijkheid om de Goede Week samen te vieren.

Het is nu het jaar 1970 geworden, de tijden zijn wel veranderd. Dit blijkt ook uit het volgende. Te Badé werd tot nu toe de naaicursus van de zuster nog steeds in de kerk gegeven. Maar binnenkort hoopt de parochie Badé de beschikking te hebben over een geschikte ruimte, de 'soska' te Badé. Het is de bedoeling dat het zangkoor daar zijn repetities houdt; er komt een bar in, een gelegenheid tot pingpongen, tot kaarten en tot het kopje koffie na de hoogmis op zondag. Gezien de samenklittende verbondenheid van ambtenaren en onderwijzers, en hopelijk ook van de jongelui die bij de landbouw werken, kan dit een prachtig stukje sociaal werk worden, met af en toe

16 Boelaars MSC, J., *Interview met C. Schipperijn msc.* Merauke, 1989. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

17 Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken*, II, p. 128. Archief MSC, Tilburg.

voorlichtingsfilmpjes en eventuele cursussen. Het zal zijn geld wel opbrengen. De mensen zelf hebben het grondwerk gedaan, stenen gesjouwd, cement gestort... dus: voor ons, door ons!

Rond 1980 werd Badé overstroomd met Makassaren. Badé was een overslaghaven geworden voor alles wat er voor het binnenland van Merauke kwam. Er kwam corruptie aan te pas bij de verdeling en de dorpen liepen leeg omdat de mensen gedwongen werden hout te kappen. Bulldozers trokken het hout naar de rivier, daar werd het opgemeten, maar wat daar berekend werd klopte niet met wat de mensen zelf al vastgesteld hadden. De Awyu trok zich terug. Alleen de groep Muyuërs die zich bij Badé gevestigd had en geen grond bezat, werkte door.

De Awyu plantte liever rubberbomen en verwerkte het reeds te tappen product tot sheets. De latex werd opgehaald bij de rookhuizen en de mensen, al werden zij onderbetaald, konden toch volop geld verdienen.

Voor de onderwijzers kwamen er optrek cursussen en voor geslaagden een hoger loon. Zelfs catechisten konden zo noodgoeroes worden en stilaan begonnen de scholen weer normaal te lopen. Iedereen wilde wel onderwijzer worden om salaris te krijgen. Ook waren er cursussen, bijvoorbeeld voor de echtgenotes van dorpschoude en er kwam algemeen een hoger peil van ontwikkeling. Dat gold ook voor het religieuze leven: meer samen betrokken bij de opbouw, betere omgang met andere groepen, een andere kijk op het leven. Toen het Scotch Paper Project werd opgezet bij Badé, verzette de bevolking zich dapper tegen de roof van hun adatgronden. De Papoea ging zijn grond bebouwen, andere gronden mocht de vreemdeling benutten, maar ook die gronden bleven van de bevolking zelf.

In het kerkelijk leven groeit de eigen verantwoordelijkheid. De mensen gaan zelf hun kerken bouwen en iedereen wordt aangeslagen bij de uitbetaling van de lonen. De opbrengst van de rubber wordt besteed voor de aankoop van stenen of voor het aantrekken van steenbakkers, voor cement en dakbedekking. Men wenst een goede organisatie voor de gebedsoefeningen. Komt er een pastoor, dan is hij welkom, komt er niemand, dan doen zij het zelf wel. De kerkeraad, bijvoorbeeld, bereidt de kinderen voor op de Eerste Communie.

Inzake het huwelijksleven was niet de polygamie het probleem, wel een te vroeg samenleven of een regeling die niet door de ouders gesanctioneerd was. De aandacht van de zielzorg ging uit naar het versterken van het persoonlijk inzicht en naar de moed kwaad te zien en te veroordelen; je hebt zelf te zorgen voor wat je bereiken wil. Deze nadruk op de zelfwerkzaamheid sprak de Awyuër aan. Zij brachten de pastoor het geld om hun kinderen in Merauke te laten studeren. Gesprekken, discussies, cursussen (catechese voor volwassenen) hebben al veel bereikt.¹⁸

Na pastoor Schipperijn heeft pater W. van Dongen (1970-1975) de zielzorg voor de Awyu aan de Digul op zich genomen. Van hem zijn geen rapporten of verslagen in het archief. Zijn opvolger pater Jan van der Zandt (1975-1979) vermeldt dat Willem hem heeft ingeleid. Hij schrijft:

Willem heeft mij veel verteld en alleen al door zijn hard en toegewijd werken zag ik de ernst van het werk in. Het was daarom een schok dat Willem onverwachts naar Bupul geroepen werd.

18 cf. Afronding, De Indonesische missionarissen.

Van der Zandt schreef in 1979 een *Verslag* over zijn werk aan de Digul¹⁹, meestal vanuit Badé, de laatste twee jaren ook vanuit Getentiri. Dit verslag geeft duidelijk aan hoe de situatie was ter plaatse en hoe de pastoor daar tussen de mensen in stond, deels met het traditionele rondtrekken voor de godsdienstige verkondiging en sacramentele bediening, deels met de zorg voor de materiële en geestelijke ontwikkeling van het leven van de mensen. Over dat laatste vertelt hij het meeste. Het was enerzijds een doorzetten van reeds door zijn voorgangers genomen initiatieven (de rubberaanplant, de bouw van de verwerkingscentra, het contact met het JDF (Joint Development Fund) in Jayapura²⁰, en anderzijds een aanpak van de problemen met een nieuwe methode.

Aanvankelijk kwam het op productie brengen van de rubberaanplant goed op gang, maar toen een goede leider (Pa Ismaël) vertrok verliep de zaak, onder andere door tegenwerking van het Bestuur dat de export van de houtaankap bijzonder ondersteunde. Hij zegt:

Al was die opbrengst van de rubber een uitkomst voor de kampong mensen (bij trouw tappen een vast en goed loon), de mensen zagen dat niet en gaven de voorkeur aan hout kappen in het bos (een vrij leven) boven de arbeidsdiscipline in de rubbertuin.

Daar kwam nog bij dat de Makassaren die houtkapwerkkampen afgingen en met rookwaar en luxe artikelen de arbeiders het geld afnamen, waardoor de vrouwen thuis niets ontvingen en honger leden. Die uithuizigheid had ook tot gevolg dat van de kerkelijke viering van de Vasten en de Goede Week niet veel terecht kwam.

Eerst in Badé en later in de dorpen werden 'kringen' opgericht onder leiding van de al bestaande kerkeraden. Mensen die nog onder pastoor Vriens de cursussen hadden gevolgd, kwamen opnieuw naar voren en overal hield Van der Zandt zelf (met een team) een zogenaamde 'penataran', een optrek cursus. Dat liep goed de eerste jaren, maar toen hij ook de parochie Getentiri erbij moest nemen, kwam die begeleiding tekort. Het kring-idee gelukte in Getentiri niet, omdat men daar nog niet aan de kadervorming à la Vriens was toegekomen.

De dienstreizen veranderden ook. De persoonlijke biecht werd vervangen door de boeteviering en per tournee stond een bepaald onderwerp voorop (huwelijk, doop, jongeren, enzovoorts). Dit doel werd voorbereid met de kerkeraden en Ibu (moeder) Sil – een activiste – ging hierbij een rol spelen, juist voor de vrouwen. Zij ging al alleen op stap en zo schrijft Van der Zandt:

Ik voelde toch dat ik haar een beetje teveel toevertrouwde bij gebrek aan tijd voor al die tournees.

Dat hing weer samen met het feit dat een diakon de leiding had aan de Ederah en zelf te weinig planmatig zijn tournees verzorgde. In Badé had Van der Zandt een theologant-stagiaire die op de SMP godsdienstles gaf, maar buiten die lessen activiteit wist te ontplooiën die na hem kon doorgezet worden door een diakon en door de volgende pastoor. Die pastoor was de eerste Papoea priester: Soter Nauce, die te zeer alleen aan Badé aandacht gaf, zodat de diakon zich overbodig voelde. Een nieuwe diakon deed het patrouillewerk, een andere werd liever hoofd van een gouverne-

19 Zandt msc, J. van der, *Laporan Paroki Badé/Getentiri*. Jakarta, 14-5-1979. Map Awyu aan de Digul, bundel Badé. Archief msc, Tilburg.

20 Joint Development Fund: Stichting Verenigde Naties voor Irian Jaya.

mentsschool. De hele situatie werd onzeker. Zo was het toen Van der Zandt in 1979 op verlof ging.

Een ander initiatief bestond in de oprichting van 'volkswinkeltjes' (tabak, zout, vishaakjes, simpele kleding). Een onderwijzer leidde dit ter plaatse. Er kwamen al gauw vijftien van deze winkeltjes, maar spoedig klopten de financiën niet meer. Voor de volgende pastoor was dit gedoe teveel en de Makassaren zetten eigen winkeltjes op.

Typerend voor die tijd was ook dat het al door W. van Dongen opgerichte Studiefonds – voor studenten te Merauke of Jayapura – aardig geld bijeen bracht zolang de pastoor er achterheen zat. Toen de mensen begrepen waarvoor dat geld moest dienen, bleek dat zij dat doorstuderen van hun jeugd niet zo belangrijk achtten. Voor de vijf studenten moest elders nog geld gezocht worden.

Goed tekent het *Verslag* ook de positie van de pastoor in die tijd met betrekking tot de scholen en de onderwijzers. Hij bekenet er veel meer buiten te staan, omdat het niet meer de kampongschooltjes van vroeger zijn en de Indonesische taal en de nieuwe leervakken hem niet zo bekend zijn. Hij nodigt de leerkrachten liever nu en dan eens uit bij hem thuis voor een onofficieel gesprek en een 'drink'.

Wel gelukte het, eerst in Badé en later in de dorpen, een TKK, een Taman Kanak-Kanak, (kleuterschool) op te richten en daarvoor jongedames enthousiast te maken, maar de financiering liep hier ook weer vast. Van de eerste vijftien TKK's bleven er drie over bij de Awyu en één te Getentiri.

Er was van alles te bouwen: Paulus Fofid was de man. Telkens gingen twee geschoolde arbeiders naar een dorp, zochten daar tien medewerkers (voor een klein loontje) en als het bouw materiaal bijeen was, kwam er een vakman om een kerkje, een school, een goeroewoning op te zetten. Deze opzet was tegelijkertijd een timmercursus voor de kampongmensen. In Getentiri leidde de goeroe Soter Butiop de zaken. Het ging goed. Een broeder, Ton van Elsen (Voorhout), had een steenbakkerij opgezet en zo kwamen er kerken klaar in Homlikya, te Yibin en te Asset en bovendien verschillende scholen.

Badé groeide uit tot een overslaghaven en vaak was Van der Zandt op tocht met zijn motor naar Képi of Mindiptana om de Missie daar van de benodigde goederen te voorzien. Ook de betaling van de JDF-steun voor het rubberbedrijf was hem toevertrouwd. Dit alles vroeg veel van zijn tijd. Gelukkig was er Bapa Fofid om in Badé de dagelijkse radioverbinding te verzorgen.

Het was alles bij elkaar een heel nieuwe tijd.

Echt iets voor deze tijd was ook de regeling van de twee parochies (Badé – Getentiri) toen Van der Zandt zou vertrekken. Beide parochies vielen toen onder het dekenaat Mindiptana. Pastoor Nauce kon Badé overnemen, maar hoe moest het in Getentiri? Merauke benoemde aanvankelijk geen opvolger. Bapa Butiop en de kerkeraad namen de verantwoordelijkheid op zich na een vergadering te Mindiptana, waar de verantwoordelijkheden in onderling overleg werden vastgesteld. Dat werd nog eens herhaald in Getentiri zelf. Het probleem was des te moeilijker omdat juist toen de Zending een dominee en een arts (met een eigen vliegveld) in het buurdorp Keisa had geplaatst. Tijdelijk hebben de paters M. Bennenbroek vanuit Merauke en C. Boer vanuit Badé Getentiri bijgestaan totdat pater C. de Rooij daarvoor benoemd werd.

Een schets van de situatie in Getentiri geeft goeroe Soter Butiop in een interview.²¹

Hij vertelt:

Ik was de eerste goeroe, afkomstig van de Mandobo stam en we begonnen daar (Getentiri) met het godsdienstonderricht voor de volwassenen. Als we zien wat de missionarissen toen vóór het Vaticaanse Concilie presteerden, hoe ze het allemaal brachten, tot en met naar het binnenland, door opvoeding en onderwijs, dan constateren we dat het allemaal groeide dankzij de samenwerking van de Regering en de Missie: er liepen geen naakte mensen meer rond en zij hebben allemaal het geloof aanvaard. Dat was het eerste tijdperk tot rond 1960.

Nu echter zitten de mensen in een tweede tijdperk. Ik zeg niet dat die ontwikkeling te vlug was gegaan, maar nu, na de Overdracht, gaat het veel te langzaam. De bevolking staat voor een uitdaging die zij niet kan begrijpen. Het is allemaal teveel wat nu op hen af komt, namelijk door de mass-media: eerst in de stad en dan in het binnenland. Vroeger spraken we over de aanleg van klapperaanplantingen en rubbertuinen en toen gingen Bestuur en godsdienst samen. Toen werd er met elan gewerkt. Bestuur en Missie stonden dichtbij de mensen. Wat we nu zien, vooral in het binnenland, is dat de bevolking in een staat van twijfel verkeert en de ontwikkeling maar moeizaam vooruit gaat. En dat is omdat de gewoonten van vroeger niet overeenstemmen met wat nu als gewoonte wordt ingevoerd en rondgebazuind, zonder dat er voldoende uitleg gegeven wordt van bovenaf door Bestuur of Missie. Het werkgebied heeft zich uitgebreid, maar het aantal werkkrachten niet. Goed is dat wij leken ook ons aandeel hebben gekregen in de bedrijvigheid van de missionarissen. De bevolking echter ziet nieuws en denkt dan: dat is de toestand van de tegenwoordige tijd, maar tegelijkertijd denkt men nog in de stijl van de Cargo-cultus. Zij hebben geen onderwijs gehad en worden plotseling geplaatst voor wat vroeger langzaam tot hen kwam. De begeleiding is moeilijk; we hebben hen in de moderne tijd laten vallen en dan staan we verbaasd dat zij in de war raken. Op de eerste plaats is een wijze en verstandige begeleiding nodig en dus voldoende krachten: priesters, diakons, stagiaires... er worden er wel gezonden, maar er zijn er onder hen, nou ja..., het blijven uiteindelijk ook mensen.

Zo kun je niet spreken van echte groei, vooral niet omdat de samenwerking met het Bestuur niet goed is. Dat zijn vaak oudere ambtenaren en die hebben altijd plannen die niet kloppen met die van de pastoors. Zo ontstaat er onzekerheid, want het Bestuur heeft de grotere macht, zodat de meerderheid van de mensen hen achterna loopt. De pastoors zeggen dan: zo is de nieuwe tijd; zij weten het ook niet. De jonge (Indonesische) pastoors geven het ook te gemakkelijk op. De Hollandse hadden altijd van alles om de mensen te helpen, maar de nieuwe moeten telkens zeggen: "Dat heb ik niet". Zij zijn dat beu en geven het op. Zij zijn het ook onder elkaar niet eens; ieder doet het op zijn eigen manier; de mensen weten niet waar zij aan toe zijn. Er zijn wel plannen, maar dan is er weer geen geld voor het transport.²²

II Tanahmerah – Getentiri

Inleiding

Terwijl Vriens en zijn opvolgers vanuit Badé de dorpen aan de Bamgi-Ia en de Ederah christianiseerden, ontstond hogerop aan de Digul een nieuw missieterrein vanuit het dorp Getentiri. Zoals in het benedengedeelte aan het werk van Vriens vanuit Badé een voorbereiding op de 'eigen parochie' was voorafgegaan door de bezoeken van pater C. Meuwese vanuit Tanahmerah en Képi, zo was voor de

21 Boelaars msc, J., *Interview met Soter Butiop*. Merauke, 1989. Map interviews met goeroes. Archief msc, Tilburg.

22 De moeilijkheden in de stad, door Butiop aangegeven, worden besproken in hoofdstuk X, Stad Merauke II.

aankomst van L. Jötten voor een eigen parochie te Getentiri de voorbereiding geschied door pater W. Thieman vanuit Tanahmerah en door de dienstdoende geestelijken van Muting, ten zuiden van de Digul, die de Digul waren overgestoken (S. Schuur, Eug. Baartmans, Titus van de Vlugt).

HET PERSONEEL

Tanahmerah:

- C. Meuwese MSC, 1937-1946
- W. Thieman MSC, 1952-1958
- C. Hendriks MSC, 1957-1959
- K. Huiskamp MSC, 1959-1961
- W. Thieman MSC, 1961-1963
- J. Geuskens MSC, 1963-1969
- P. van Mensvoort MSC, 1969-1970
- J. Geuskens MSC, 1970-1978
- H. Vergouwen MSC, 1978-1989.

Getentiri:

- L. Jötten MSC, 1956-1962
- H. von Peij MSC, 1962-1964
- W. van Dongen MSC, 1965-1969
- C. van Halen MSC, 1969-1974
- C. Boer MSC, 1974-1977
- C. de Rooij MSC, 1969-1979

DE BRONNEN

De gegevens voor dit gedeelte zijn door pater Adr. Vriens bijeengebracht en toegevoegd aan zijn *Bijdrage 1994: De Awyu aan de Digul*, I.²³ Hij vermeldt als zijn bronnen:

voor Tanahmerah:

Thieman MSC, W., *Geschiedenis missiewerk Tanahmerah en omstreken 1937-1947.**)²⁴

Geuskens MSC, J., *Historische gegevens parochie Tanahmerah 1937-1965.**)

Hendriks MSC, C., *Het missiewerk in de onderafdeling Boven-Digul 1951-1958.**)

Thieman MSC, W., *Verblijf in en rond Tanahmerah*, 1950.)*

Thieman MSC, W., *Dagboek Tanahmerah 1951-1958.**)

Thieman MSC, W., *Uittreksel Dagboek, tocht Kasuarisrivier*, 1953.)*

Thieman MSC, W., *Tourneeverslag naar Koreom en doorsteek Digul*, 1953.)*

Thieman MSC, W., *Tourneeverslagen, 1950, 1953, 1955, 1957.**)

voor Getentiri:

Schuur MSC, S., 'Tocht naar de kali Womo, 1936', in: *Dagboek Muting 1910-1937.*

Uitg. MSC Roma. Archief MSC, Tilburg.

Baartmans MSC, Eug., *Verlag werk Midden-Digul*, 1950.)*

23 Vriens MSC, Adr., *Bijdrage 1994: De Awyu aan de Digul*, I en II. Archief MSC, Tilburg. (Verder geciteerd als: *Bijdrage Awyu aan de Digul*.)

24 Alle hier met een *) aangegeven geschriften zijn te vinden in de Map Awyu aan de Digul, bundel Tanahmerah/Getentiri. Archief MSC, Tilburg.

- Dongen msc, W. van, *Kali's Seboe, Ki, Womo, 1952.**)
 Thieman msc, W., *Tourneeverslag tussen Ederah en Kia, 1952.**)
 Verschuieren msc, J., C. Meuwese msc, en Adr. Vriens msc *Tournee Ederah-Kia-Tanahmerah, 1951.**)
 Vriens msc, Adr. en L. Jötten msc, 'Tournee naar de kali Kia', in: *Jaarverslag Homlikya 1955-1956.**)
 voor Mappirivier:
 Thieman msc, W., 'Tocht: Képi – Masin – Mappirivier – Tanahmerah', in: *Brief aan Monseigneur, 20-8-1951.**)
 Vriens msc, Adr. *Verslag van de verkenningen aan de Bovenloop van de Mappirivier, 1956.**)
 Thieman msc, W., *Tocht naar de Mappirivier, 1957.**)
 Velden msc, Jac. van der, en K. Huiskamp msc, *Patrouilleverslag Mappirivier, 1957.**)

De parochie Tanahmerah

Van het gouvernement uit gezien had de Digul enkel belang voor de paradijsvogeljacht (1914-1922) en voor de kustbewoners – de Marind – was zij alleen belangrijk als gebied voor de koppenjacht.²⁵

In 1926 wordt door het gouvernement de onderafdeling Boven-Digul opgericht met als centrum Tanahmerah. Daar kwam het ballingsoord voor de extremistische elementen van Nederlands Oost-Indië. In 1927 betekende dat de komst van honderd gedetineerden, zestig dwangarbeiders en honderdtwintig militairen. Pater N. Verhoeven bezocht het kamp in 1927.²⁶ Het ballingsoord was gelegen op vijfhonderdzestig kilometer vanaf de monding van de Digul in een soort 'niemandslaan', zodat de ballingen moeilijk zouden kunnen ontsnappen. In 1935 spreekt men van tweehonderdvierenveertig geïnterneerden te Tanahmerah zelf en vierenzestig 'moeilijke gevallen', ondergebracht in Tanah Tinggi, vijftienzestig kilometer hoger de Digul op. Vanuit Langgur (Kei-eilanden) gaat pater M. Neijens op dienstreis naar Tanahmerah. Pater Hoeboer neemt dat van hem over. Er ontstaat onrust aan de Boven-Bian wanneer rond 1930 een aantal 'Digullers' zich daar komt vestigen. Er ontstaat ruzie over sago-arealen, er zijn pogingen van het Bestuur om de Zending binnen te brengen en er zijn sneltochten vanuit de Mappi (Yahray). Hoeboer neemt de kans waar met de Muyuërs onder deze immigranten, naar hun gebied te gaan en in oktober 1933 dit gebied open te leggen.²⁷

Behalve de Muyuërs zijn aan de Boven-Bian ook Mandobo mensen aangekomen. Door zich telkens op andere plaatsen te vestigen blokkeren zij echter de opzet hen onderwijs te geven.²⁸ Het thuisland van deze Mandobo's ligt tussen de Kia en de Boven-Digul.

25 cf. in dit hoofdstuk: I Badé, de voorgeschiedenis.

26 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk II, p. 47.

27 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk V, p. 146.

28 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk V, p. 145.

Hoeboer gaat van Muting uit al een keer de Digul over; na hem doet dat Schuur, tot aan de Kia in 1934. De naam 'Digullers' wisselt dan af met de naam Jair.²⁹ Na Schuur krijgen de Jair geen bezoek, terwijl Hoeboer de Muyu en Meuwese de Mappi openleggen, tot in 1947 pastoor Baartmans vanuit Muting de Digul weer oversteekt en de eerste catechisten brengt. Zijn opvolger W. van Dongen zet dit door.³⁰ Muting blijft dit doen tot de parochie Getentiri wordt opgericht in 1956.³¹ De Jair bevolking (Jair naar de Jerivier bij Tanahmerah) wordt pas goed benaderd wanneer na 1950 pastoor Thieman vanuit Tanahmerah oriëntatierizen gaat maken. Hij treft hier en daar katholieken aan die aan de Boven-Bian gedoopt zijn en weer naar hun dorpen aan de Kia, de Womo en de Mandobo zijn teruggekeerd. Onder de oorlog – 1943 – worden de geïnterneerden van Tanahmerah overgebracht, eerst naar de Boven-Bian en dan naar Australië. In het kader van de wederopbouw krijgt Tanahmerah weer betekenis als verblijfplaats van het H.P.B. (Controleur Muyu en Mappi). De oude strafgevangenis³² wordt ingericht voor zware delinquenten die ergens op Nieuw-Guinea veroordeeld zijn. Nog is daar het vliegveld, de verbindingsschakel tussen Merauke en het binnenland. De missiegebouwen zijn eerst deels ontmanteld toen Meuwese naar Képi verhuisde, maar blijvend benut tijdens de dienstreizen van de pastoor van Mindiptana (A. Drager) voor de katholieken onder de ambtenaren. Onder die ambtenaren waren ook Ambonezen en die vormden een zekere dreiging met het oog op een protestantse invasie. Reeds voor zijn wijding stuurt mgr. Tillemans pater Thieman op oriëntatieris naar Tanahmerah (september 1950). Voor de bewoners rond Tanahmerah betekent Tanahmerah alleen dat sommige Jair mensen daar rondhangen, vlees en groente ruilen voor kleren en tabak en soms als koeriers benut worden om boodschappen over te brengen. Uit het bestuursverslag 1945 blijkt dat er weinig contact was van het Bestuur met de naaste omgeving. Men kende het verschil tussen Muyuërs en Jairs niet eens. Tanahmerah groeide in deze jaren uit tot een klein stadje. Per vliegtuig of per boot kon men er komen en men moest dan zelf maar zien hoe Mindiptana te voet of Badé en Képi per boot te bereiken.³³

Thieman wordt de eerste pastoor van Tanahmerah als eigen parochie, 1951-1963. Hij vergezelt monseigneur op de reis naar het feest in Képi (juli 1951) om dan daar met pater Putman van Képi door te steken naar Tanahmerah (Jair gebied) en om kort daarop met Putman door te lopen tot aan de Koreom (Mandobo).

Thuis terug, vindt hij zeventien Muyu kinderen, die naar Merauke moeten voor de vvs, en even later komt een boot met honderdtachtig ton lading. De boot neemt de

29 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk V, p. 95.

30 Baartmans msc, Eug., *Verlag werk Midden-Digul*, 18-11-1950. Map Awyu aan de Digul, bundel Tanahmerah/Getentiri. Archief msc, Tilburg.

Dongen msc, W. van, *Patrouillenota's, pastoor Muting*, van 30-8 tot 9-9-1952. Map Awyu aan de Digul, bundel Tanahmerah/Getentiri. Archief msc, Tilburg.

31 *Dagboek Mutinggeschiedenis 1938-1948*. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *Statistiek 1950*. Archief msc, Tilburg.

Vriens msc, Adr., *Verlag Tournee 1952*. Archief msc, Tilburg.

32 Schoonheit, dr. L.A., *Boven-Digul*. Amsterdam, 1940.

33 Boelaars msc, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum 1953, p. 127.

Sneekes msc, J., *Hadden zij ons maar wild gelaten*. Aartsbroederschap O.L.Vrouw van het H.Hart, Sittard, 1991, p. 42.

kinderen mee tot Yodom, en van daar lopen zij naar Merauke. Op die boot zijn een broeder en een zuster die naar Mindiptana willen, te voet. En nog in diezelfde dagen komen Verschuieren en Meuwese aan, die een tocht van Badé via Ederah en Kia gemaakt hebben.

Tanahmerah is een doorgangshuis. Thieman vermeldt zijn ervaringen in zijn *Dagboek*.³⁴

Tussen alle bedrijven door ziet Thieman kans zijn parochie nader te verkennen en met 'voorlopers' tot een eerste ontwikkeling te brengen. Het was hem van het begin af opgevallen dat zoveel mensen al vlot Maleis spraken, onverschillig stonden tegenover het krijgen van een goeroe en het verschil tussen een katholieke of protestantse goeroe niet kenden. Door de verkenningen van Thieman breidde het werkkerrein zich uit over de dorpen van de Mandobo en van de Jair en groeide de parochie uit naar 2077 zielen, van wie 238 katholiek, met onder andere negen catechistendorpen.

In 1954 komen er zusters, namelijk zuster Caroline (FDNSC) en de zusters Catharine en Oliva (Helpsters van Christus), die een internaat opzetten als steunpunt voor beter onderwijs. Zij krijgen later hulp van Nederlandse leerkrachten. Geleidelijk komen ook de gebieden van de Boven-Digul en de Boven-Mappi onder Bestuur en deze worden door Thieman vanuit Tanahmerah en door de pastoors van Képi bezocht en van catechisten voorzien.³⁵

De Zending doet haar werk vanuit de centra Noghom, Boma en Kawagit. In 1957 komt C. Hendriks Thieman helpen, vooral voor het Mandobogebied.³⁶

Pater J. Geuskens werd benoemd voor Tanahmerah in 1963, toen Thieman om gezondheidsredenen naar Merauke verhuisde. Geuskens vertelt:

Het vliegtuig dat me erheen bracht zat vol militairen die in het binnenland werden geplaatst, het hele Bestuur werd gemilitariseerd. Ik moest goede relaties aanknopen en heb nooit vervelende dingen meegemaakt, tenzij in 1968, bij gelegenheid van de voorbereiding van de Act of Free Choice, een erezaak voor Indonesia.³⁷

Naast zijn werk voor Tanahmerah (kerk, zusters, internaten, scholen) had Geuskens de zorg voor de dorpen aan de Digul en de dorpen op de waterscheiding Arimop. Hij had te maken met de Awyu/Jair, met de Mandobo's en met Muyuërs. Deze groepen

34 Thieman MSC, W., *Verslag verblijf in en tournee rond Tanahmerah*, 1950. Map Awyu aan de Digul, bundel Tanahmerah/Getentiri. Archief MSC, Tilburg.

Thieman MSC, W., *Brief aan Monseigneur*, 1951. Map Awyu aan de Digul, bundel Tanahmerah/Getentiri. Archief MSC, Tilburg.

Thieman MSC, W., *Tourneeverlagen 1950, 1953*. Map Awyu aan de Digul, bundel Tanahmerah/Getentiri. Archief MSC, Tilburg.

Thieman MSC, W., *Dagboek Tanahmerah 1951-1958*. Map Awyu aan de Digul, bundel Tanahmerah/Getentiri. Archief MSC, Tilburg.

Thieman MSC, W., *Tourneeverslag Ederah-Kia, 1952*. Map Awyu aan de Digul, bundel Tanahmerah/Getentiri. Archief MSC, Tilburg.

35 Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens, *Getuigen spreken*, II, Tanahmerah-Getentiri. Archief MSC, Tilburg.
cf. hoofdstuk IV: Yahray, Wanggaté.

36 Hendriks MSC, C., *Tourneeverlagen*, 1958. Map Awyu aan de Digul, bundel Tanahmerah/Getentiri. Archief MSC, Tilburg.

37 Boelaars MSC, J., *Interview met J. Geuskens MSC*, Arnhem 1991. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

Het parochiehuis te Tanahmerah

Leden van de parochieraad, ± 1975

waren in Tanahmerah zelf niet erg geneigd om samen te werken; er was veel rivaliteit. Daar vrede en eenheid bij te bewerkstelligen stond bij de pastoor voorop. De eerste jaren na de overdracht (1963) waren moeilijke jaren, omdat toen de aanvoer van levensmiddelen en noodzakelijke contactgoederen stagneerde. Dat betekende vooral dat de onderwijzers van de buitendorpen telkens naar de hoofdplaats kwamen; daar zagen zij bovendien dat de kleine ambtenaartjes niets te doen hadden of zaten te kaarten en dat gingen zij toen ook maar doen.

Geuskens trachtte de wrijving onder de stammen te voorkomen door veelvuldig huisbezoek en het oprichten van groepen uit de verschillende stammen, om zo de wijken bij elkaar te houden en te laten samenwerken met de ambtenaren en met de boeren, die van veraf sago moesten aanbrenge.

De onderwijzers hadden hun salaris. Maar de parochie hoopte op een inkomen door het naaiwerk van de zusters, die echter eerst aan hun internaat moesten denken. Geuskens had een parochiehuis willen bouwen, maar hij had er het geld niet voor, hoogstens een beetje voor een cementen vloer hier of daar.

In 1969 op verlof in Nederland onderging hij een nieroperatie, maar hij kon in 1970 terugkeren. In Holland had hij steun gekregen voor dat parochiehuis, tevens kleuterschool. Daar gaf hij ook dia-avonden om de Papoea's te laten zien hoe elders gewerkt werd voor landbouw en visserij. De sociale zorg voor materiële zaken (veertig meisjes, negentig jongens op het internaat, en zout, suiker, tabak, lucifers voor de goeroes en de kampong mensen) nam zijn meeste tijd in beslag. Voor zijn tournees had hij een eigen prauw met een buitenboordmotor, die hem door de Nederlandse onderwijskrachten geschonken was.

Geuskens zegt:

Door die sociale hulp kon ik de mensen bereiken. De pastoor kwam niet enkel "om te bidden" maar ook "om iets voor de mensen te doen". Zo heb ik heel prettig in Tanahmerah kunnen werken tot 1978.³⁸

Hij herinnert zich wel moeilijkheden gehad te hebben met de Zendingsdominees uit Biak en Kalimantan, toen een van hen anti-Rome boekjes had uitgedeeld en deze door de katholieken verzameld waren en verbrand. De dominees kregen echter een betere indruk toen zij bij de pastoor op bezoek kwamen, te eten kregen, en konden logeren. Zij kwamen in moeilijkheden omdat zij weigerden de staatsfilosofie, de Panca Sila, te aanvaarden. De formulering 'Ketuhanan mahaesa' verwees niet naar de ene God, de Vader van Jezus Christus. Daarom moesten zij en hun goeroes vertrekken.

Intussen blijft Tanahmerah een belangrijk centrum. Veel Muyuërs en Mandobo mensen trekken naar Tanahmerah, zoeken daar werk, of vertrekken van daar per boot of per vliegtuig naar Merauke. Zo is Tanahmerah tot een schakel geworden in de mentale ontwikkeling van deze voorbijgangers. Het zustershuis met de eerste Papoea zusters heeft veel invloed gehad op de vorming van de meisjes in en rond Tanahmerah. Ook het onderwijs met gekwalificeerde Europese krachten heeft tot aan 1962 een goede grondslag gegeven, waarop anderen later konden doorgaan. Ook voor de catechistengezinnen aan Digul en Mandobo was Tanahmerah met haar goede schoolse opleiding (annex internaat) een belangrijke oplossing bij het probleem een goede opvoeding te geven aan hun eigen kinderen. Velen van deze kinderen hebben via Tanahmerah de weg gevonden naar middelbaar en hoger onderwijs. Op een later tijdstip gold dat ook voor de jeugd van de Jair en Mandobo dorpen. Kayetanus Tarong msc, zoon van de catechist Theodorus (afkomstig van de Muyu, maar jarenlang werkzaam in de parochie van Getentiri) werd onlangs (1989) priester gewijd in Merauke. Anderen zijn nog in opleiding. De parochie zelf kent een honderdtal mensen met een betaalde functie. Er is veel gedaan aan de opvang van deze 'transit mensen'. Het resultaat daarvan wordt duidelijk wanneer deze mensen later naar Merauke trekken en minder moeite hebben zich aan te passen aan het stadsleven en op een meer volwassen manier hun gezinsleven gaan opbouwen.³⁹

38 Boelaars msc, J., *Interview met J. Geuskens msc*, Arnhem 1991. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

39 Vriens msc, Adr.: Een opvallend verschil in 'gedragsspatroon' te Merauke ziet men tussen de mensen uit Muyu/Mandobo en zij die uit Mappi, Kimaam en Asmat komen. De eersten weten zich te settelen, de anderen blijven zoekers, parasiterend op hen.

De parochie Getentiri

In januari 1956 kwam pater Lau Jötten in Badé aan om zich te oriënteren voor zijn pastoraal werk aan de Kiarivier. Hij zou zich gaan vestigen in Getentiri, dichtbij de splitsing van de Digul en de Kao. Met Vriens maakte hij een tocht langs de catechistendorpen. Vanuit Tanahmerah bereidde Jötten zijn hoofdstatie voor door daar een stijlvolle kerk te bouwen. De parochie begon met 2.236 zielen, één gesubsidieerde school, vijftien catechistendorpen (454 leerlingen), totaal 388 katholieken (statistiek 1956). Niet lang daarna kreeg hij de beschikking over een zogenaamde Mappi-boot (een motor launch) zodat hij tevens de opvoer voor Tanahmerah en Mindiptana vanuit Badé ging verzorgen. Deze Mappi-boot maakte het in een later stadium mogelijk om de parochiewerkzaamheden uit te breiden naar de Ederahdorpen en daarmee de pastoor van Badé te ontlasten van een aantal zorgen, gebonden als deze was aan het vliegveld en de haven van Badé zelf.

Toch blijkt het moeilijk de nieuwe parochie op gang te krijgen: onderwijzers voor de nieuwe dorpen zijn niet voorhanden, men moet omzien naar catechisten. Maar de Jair dorpen staan niet te springen om schools onderwijs te krijgen. Voor zijn werk had Thieman met pijn en moeite in Tanahmerah catechisten los gekregen uit Muyu en Muting. De renovatie van het onderwijs doorbrak de tot nu toe gevolgde missiemethode (dorpen openen door schools onderwijs), terwijl na de wereldoorlog verschillende gebieden verkend waren en klaar waren voor verdere pacificatie. Overal moest men omzien naar andere medewerkers, die dan ook 'voorlopers' werden genoemd, jongemannen uit katholieke gebieden, die ingezet werden om in voorbereiding op schools onderwijs de dorpse samenleving te verbeteren. Deze opzet lag buiten het traditionele beleid; er bestond nog geen opleiding en feitelijk lag het beleid in handen van de pastoors zelf, die probeerden om het voorloperswerk op gang te krijgen.

Voor het Digulgebied van Tanahmerah-Getentiri betekende dit: naast drie schooldorpen drieëntwintig catechistendorpen op een bevolking van 4.804 mensen (1956), waardoor 735 kinderen in staat waren onderricht te krijgen. En ofschoon Getentiri nog een jonge parochie is in vergelijking met de andere parochies, spreken de pastores na L. Jötten (1956-1962) van een goede indruk wanneer zij het werk overnemen. Opvallend blijft wel het duidelijke onderscheid in de twee bevolkingsgroepen, Jair en Mandobo, zij dragen elk een eigen karakter. Ook blijkt uit allerlei verslagen dat deze mensen jaren nodig hebben gehad om echt tot goede dorpsvorming te komen. Er bestaan veel kaartjes van de Boven-Digul, met telkens verschillende dorpsnamen, een bewijs dat men regelmatig verhuist of verhuisd wordt.

Al eerder was dominee Drost in Tanahmerah verschenen; hij trad vrij tolerant op, maar men kon niet voorkomen dat protestants gezinden naar aanwas zochten. Hijzelf richtte zich voornamelijk op het gebied boven Tanahmerah en ontwikkelde daar een centrum van de Zending in Kauh en Kawagit, daarbij geholpen door katholieke Muyuërs, eerst in dienst van pastoor Thieman, maar later, vanwege materiële voordelen, als motorist op de zedingsbootjes, terwijl de pastoor moeizaam te voet door de moerassen ploeterde naar de dorpen boven Tanahmerah.

De Zending maakte gebruik van de onrustige sfeer in de Diguldorpen. Met de verhuizing en de samentrekking van dorpen, kwam namelijk ook het recht op sago-arealen in het geding en bovendien was er de onvrede 'maar een catechist en geen echte goeroe te hebben' en het verlangen naar materiële vooruitgang dat een extra gelegenheid bood aan partijdige ambtenaren om de Zending erheen te brengen.

Bezoek van dominees (1961-1962) aan dorpen als Biantap en Getentiri, zorgde voor scheve verhoudingen en leidde tot brieven over en weer tot aan de bisschop en de Resident in Merauke. Butiptiri (vrij dichtbij de monding van de Kaorivier) viel in handen van de Zending en alles concentreerde zich rond Biantap, waar de protestantse Ludi-groep zich wilde afscheiden van Biantap. Biantap zelf wist zich te handhaven, maar Ludi ging 'voorlopig' op school in Amk (tegenover Yamè aan de Midden-Digul), een protestants dorp dat al jaren een bedreiging vormde voor de mensen aan de Ederah. Ludi werd tenslotte het protestantse dorp Keisa, nabij Waghay (kali Kia).⁴⁰

Na de overdracht aan Indonesia werd L. Jötten gevraagd te ruilen met een Indonesische confrater. Hij ging naar Jakarta en Paschalis Resubun ging naar Merauke. Te Getentiri kwam pastoor H. von Peij in 1962 vanuit het Asmatgebied dat overgedragen werd aan de osc (Orde van de Kruisheren, Amerikaanse provincie). Na hem volgden de pastoors W. van Dongen, C. van Halen, en C. Boer. Van hen zijn slechts weinig verslagen of brieven in het archief. Adr. Vriens schrijft in zijn *Bijdrage De Awyu aan de Digul*:

De personeelsstaat van Awyu-Digul laat duidelijk zien, hoe de mensen aan de Digul zich telkens moesten aanpassen aan een nieuwe pastoor. De meesten van hen maakten maar een periode van twee tot vier jaar, en dat kwam de continuïteit van de ontwikkeling niet ten goede. Men leefde bovendien in een overgangsfase, niet enkel van bosdorp naar een geordende samenleving, maar ook naar een andere bestuursvorm. In 1963 komt Nieuw-Guinea bij de Republiek Indonesia. Indonesische confraters worden binnengehaald om een goede verstandhouding met de nieuwe regering te verzorgen. Hetzelfde zien we gebeuren in Tanahmerah. En pas rond 1970 ontstaat er een zekere stabiliteit in deze regio. Vandaar dat er in deze jaren enkel sprake kon zijn van routinebezoeken aan de dorpen, waarbij voornamelijk het kerkbezoek en het naar school gaan aandacht krijgen.

Maar rond 1970 begint het samen-dragen van verantwoordelijkheid vorm te krijgen, alsook de zorg voor een goede economische ontwikkeling. Het verslag van Soeharto-Hartoto, bestuursambtenaar aan de Ederah, is een duidelijk bewijs dat men ook van bestuurszijde wenste door te gaan op de ingeslagen weg van groei naar vooruitgang. In zijn verslag over Bangi-Ia spreekt hij van 743,96 ha grond die bewerkt en beplant is, voor een overgroot deel met overjarige gewassen. De Ederah en het gebied van Getentiri komen hierbij nauwelijks ter sprake, daar stond men nog aan het begin.⁴¹ In Badé vraagt pastoor Van Dongen om een cursus voor de vorming van kerkeraden in de dorpen. Het lag hem niet, maar het was wel nodig vond hij. Ook elders aan de Digul, rond Biantap en Getentiri, komt de aanplant van rubber en klappers op gang. Tanahmerah wordt een 'heilighdom', want Indonesia is zich bewust van het vroegere ballingsoord, dat mede aan de basis lag van de republiek. Dankzij de goede verhoudingen met de nieuwe Indonesische ambtenaren en militairen, kan Tanahmerah in de jaren zeventig worden uitgebouwd. Er komt een renovatie van de kerk en van het zustershuis en de nieuwbouw van een school en internaat.

Wanneer de economische situatie in Indonesia zich gaat herstellen, duiken overal handelaren op en komt zelfs een grote houtaankap langs de Digul tot stand. Dat

40 'Kwestie Biantap'. Zie uitgebreide correspondentie. Map Awyu aan de Digul, bundel Tanahmerah/Getentiri. Archief msc, Tilburg.

41 Soeharto-Hartoto, *Auwyu dan Kemungkinannya* (Awyu en zijn mogelijkheden). Badé, 1968. Map Awyu aan de Digul, bundel Tanahmerah/Getentiri. Archief msc, Tilburg.

schept bij de bevolking grote verwachtingen van materiële welvaart, hetgeen achteraf bitter tegenvalt. Maar intussen trekken deze gebeurtenissen een zware wissel op de normale vooruitgang die gezocht moet worden, niet in de ontbossing, maar in het beplanten van eigen grond met rubber, koffie en kruidnagelen. In deze cruciale jaren zijn er gelukkig pastoors met aandacht voor deze ontwikkeling: W. van Dongen in Badé, Jan van der Zandt voor Badé en Getentiri, C. Schipperijn in Badé en Kees de Rooij in Getentiri.

Er worden cursussen gegeven in bewustzijnsvorming en er is onderling overleg om een gezamenlijke deelname mogelijk te maken. Met een team van medewerkers trekt Jan van der Zandt door de dorpen van de parochie Ederah en Getentiri en formeert daarmee die bereidwilligheid bij de mensen om tot een gezamenlijke aanpak te komen. De rubberaanplant neemt degelijke vormen aan, en via fondsen wordt de nieuwe aanplant en de afname van de rubber veiliggesteld.

Met de jaren is de rubberaanplant dermate uitgegroeid dat men tot productie kan overgaan. Een organisatie met UNO-fondsen gaat zich garant stellen voor de marktwaarde. De Delsos (Delegatus socialis) zorgt vanuit Merauke voor het materiaal, zodat de rubber kan worden getapt en bewerkt; landbouwfunctionarissen helpen bij het verwerken, de verscheping en de uitbetaling. Op bepaalde tijden wordt de nieuwe aanplant geregeld. De Delsos Piet van Mensvoort moet een hele lijn van contacten uitzetten om rubberstumps te laten overkomen vanuit Java en om de bestellingen en de verzending te regelen (radiogrammen over en weer, chartervluchten om de stumps zonder oponthoud via Biak-Jayapura naar Merauke en weer naar het binnenland te krijgen). Totdat men onder leiding van de pastoor van Getentiri zelf in staat is voor die nieuwe aanplant te zorgen. De pastoors van Badé en Getentiri hebben het er druk mee: de ontvangst van de rubberstumps, het uitzetten op kweekbedden, het planten door de bevolking, de aanleg van nieuwe arealen.

Op sociaal gebied is men rond 1970 ook coördinerend aan het optreden, zowel bij het Bestuur als bij het bisdom. Dorpen worden samengevoegd tot desa's en er worden cursussen gegeven om tot coöperaties te komen, activiteiten te ontwikkelen in samenwerkingsverband.

Even belangrijk blijft naast deze financieel kostbare onderneming, de inzet van de bevolking zelf. Er is intussen meer saamhorigheid opgebouwd, mede door het 'samen-kerk-zijn'. Het onderling beraad wordt een forum waar men met elkaar kan overleggen en de kans krijgt moeilijkheden te overbruggen. Dat onderling beraad krijgt meer vorm wanneer Jan van der Zandt als pastoor van Badé ook Getentiri waarneemt. Met zijn team leert hij de mensen naar elkaar te luisteren, open te staan voor de inbreng van anderen en zich bewust te worden van eigen verantwoordelijkheid, zodat de pastoor niet alomtegenwoordig hoeft te zijn.

Pater Kees de Rooij kwam in 1979 naar Getentiri na een periode van tien jaar te Ninati in de Muyu.⁴² Zijn ervaring daar opgedaan, kon hij inzetten bij de Jair (Awyu).⁴³ Hij ziet het verschil van aard tussen Muyuërs en Awyuërs. De Muyuër vecht voor zijn bestaan in een onvruchtbare, wild- of visarme streek, als tuinder en handelaar. De Awyuër, vooral rond Getentiri, is eigenlijk nog meer een 'verzamelaar'

42 cf. hoofdstuk VI, Muyu/Mandobo.

43 Boelaars msc, J., *Interview met C. de Rooij msc*, Arnhem 1994. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

en dat op betere bosgronden, waar ook vlees en vis te over aanwezig zijn. De Awyuër 'verzamelt' echter om te delen, is samen productief en samen consumptief en vanouds ook een aanplanter en verzorger van de sagoboom. Kees moet tochten maken langs zestien dorpen over een afstand van driehonderdvijftig kilometer. Hij komt er om te 'luisteren' naar de 'aspiraties van de mensen' en neemt daar jaren voor. Deze Awyuërs willen wel vooruit, maar bepalen zelf het waarin en het hoe. Kees is daar dan bij om hen met raad en daad te steunen, om hun eigen initiatieven tot ontplooiing te laten komen. Dit doet hij niet met te zeggen hoe het moet, maar door het voorbeeld te geven, het zelf eerst te doen. Rond zijn huis komen tuinen voor kruidnagel- en rubberbomen. Dit blijkt een type aanplanting dat deze mensen ligt en daardoor aanspreekt. Want beide soorten bomen groeien op en kunnen tijdelijk aan zichzelf overgelaten worden en benut als het uitkomt of gewenst is.

Bovendien heeft Kees al afgezien van groots opgezette plannen die werken zolang van buitenaf financiën geïnvesteerd worden en van bovenaf een leider alles regelt. Hij begint telkens klein met wat de mensen zelf wel willen, laat zijn technische bijstand – zaden en stumps bijvoorbeeld – betalen (zo goedkoop mogelijk). Het gevolg is dat wat er groeit en wat er geproduceerd wordt in het gevoel van de mensen hun eigendom is. Zo komen er hectaren aanplantingen en als de tijd voor bijvoorbeeld het tappen van rubber is aangebroken, komen er kleine rubberfabriekjes. Zo wordt een vaste, blijvende toekomst economisch verzekerd.

Dit apostolaat 'van het gesprek' wordt evenzeer op sociaal en religieus gebied voortgezet. Wederom niet volgens grondregels, niet via kerkeraden, maar via functionarissen in elk dorp apart als een 'kelompok basis', een groepje van personen die wel wat meer ontwikkeld zijn en belangstelling voor godsdienst vertonen. Daar bovenuit komt op de hoofdplaats een 'team pastoral', dat de zorg heeft dat het overal goed gaat. Belangrijker nog dan de zorg voor gebedsoefeningen is de versterking van de onderlinge verbondenheid, zodat men ook onder elkaar wederzijds kritiek kan uitspreken en accepteren. Elke donderdagavond komt dit team bijeen en de leiding wordt dan om beurten gegeven. Ook de pastoor zit niet altijd voor, het is zaak het zelfvertrouwen te wekken, het op eigen benen willen staan, self-supporting op alle gebied, een lokale kerk. Voor Kees was het een bewijs dat dit de goede weg was, toen tijdens zijn verlof 'alles gewoon doorliep'.

Als afsluiting van de Awyu aan de Digul (Badé, Getentiri, Tanahmerah) geeft Vriens de volgende getallen (inclusief de vele vreemdelingen/immigranten die neergestreken zijn aan de Digul):

Inwoners:

Badé-Ederah: in 1968: 6.190, in 1990: 13.236.

Getentiri: in 1980: 3.664, in 1990: 7.136.

Onderwijs:

Badé-Getentiri: 13 Inpres-scholen met 1.672 leerlingen, waarvan 1433 katholiek.
20 katholieke scholen met 2.656 leerlingen, waarvan 2.400 katholiek.

Tanahmerah: 5 Inpres-scholen met 717 leerlingen, waarvan 513 katholiek.
7 katholieke scholen met 805 leerlingen, waarvan 775 katholiek.

4 middelbare scholen: Badé: 1 SMP katolik
 Badé: 1 SMP Inpres
 tezamen: 666 leerlingen
 Getentiri: 1 SMP Inpres
 Tanahmerah: 1 SMP Inpres
 tezamen: 281 leerlingen

Economie:

In 1990: Badé-Getentiri: 1.768 bewerkte gronden
 dit betekent: 406 ha met 170.000 klapperbomen
 1200 ha rubberbomen, 400 per ha.

In vergelijking met andere gebieden, waar op instigatie van de pastoor of op initiatief van de regering plannen voor ontwikkeling zijn aangeboden, heeft de Awyuër aan de Digul daarop goed gereageerd. Er is bewust of onbewust ook goed ingespeeld op zijn landbouw-minded mentaliteit, zoals al eerder is geschetst bij de 'klappertuinfeesten'; hij heeft geen varkens of plukken tabak nodig om hem aan het werk te krijgen. Het in bezit nemen van grond door er te planten (sago, klappers) heeft hem altijd zekerheid van bestaan gegeven. In de Nederlandse tijd werden de adatrechten gerespecteerd; sinds zijn land bij Indonesia is gevoegd, wordt enkel het recht op bewerkte grond erkend als eigendom. Jachtgebieden en bosgrond, toebehorend aan een bepaalde groep van de samenleving, zijn nu ineens staats eigendom geworden. Moeizaam is de Awyuër uit het duister verleden opgeklommen van voedselverzamelaar naar landbouwer en grondeigenaar die zijn eigen land in cultuur heeft gebracht.

VI Muyu/Mandobo

Inleiding

Het land van de Muyuërs ligt tussen de twee zijrivieren van de Boven-Digul, namelijk de Muyu- en de Kaorivieren, een terrein dat met steeds hogere heuvels naar het bergland opstijgt in het midden van Irian Jaya. Een ander deel van deze bevolking woont in het aangrenzende Papua New Guinea.

Het is geheel overdekt met bossen. Aanvankelijk woonden daar de mensen in kleine groepjes bovenin paalwoningen. Zij leefden van kleine tuinen rond die boshuizen en van het fokken van varkens die zij onderling verhandelden voor schelpengeld (ot). In 1933 trok pater P. Hoeboer vanuit Muting daarheen en begon de mensen ervan te overtuigen dat zij een betere toekomst konden opbouwen door dorpen te vormen waar een onderwijzer met een school en de pastoor met de christelijke godsdienst hen de nieuwe wegen zouden tonen. Deze onderwijzers kwamen van de Molukse eilanden.

Toen de Japanners Nederlands-Indië bezetten en de verbinding met de Molukken werd verbroken, startte Hoeboer een opleiding tot onderwijzer voor Papoea jongens uit die streek. In 1943 kwam pater H. Tillemans – ontsnapt aan de Japanners aan de Wisselmeren – Hoeboer te hulp. Intussen was ook pater P. Drabbe aangekomen, die in de twee taaldialecten de teksten voor de catechisatie opstelde. Na de beëindiging van de Tweede Wereldoorlog, er waren toen in de Muyu vierduizend katholieken, kwam uit Nederland pater Adriaan Drager terug, die vóór de oorlog aan de Zuidkust gewerkt had. Hij nam het werk van pater Hoeboer over. Kort daarop, in 1946, kwam een nieuwe, jonge kracht, pater C. van Kessel (K.v.K. genoemd).

Zo begon de nieuwe fase van de missionering in de Muyu. Geleidelijk werd het gebied verdeeld over vier parochies: Mindiptana, Mokbiran, Ninati en Waropko.

Ten westen van het Muyugebied ligt tussen de Kao en de Digul het land van de Mandobo stam. Dit gebied werd in het zuidelijk deel opengelegd door pater W. Thieman vanuit Tanahmerah, terwijl in het noordelijk deel de bevolking vanuit Mindiptana en Waropko werd bezocht en 'bekeerd'.

HET PERSONEEL IN MUYU

Mindiptana:

- Adr. Drager MSC, 1946-1950
- J. Sneekes MSC, 1950-1958 en 1960-1963
- ad interim C. van der Linden MSC, 1959
- A. Verhage MSC, 1963-1965
- J. Nuij MSC, 1965-1975
- P. van Mensvoort MSC, 1975-1980 met B. van Oers MSC
- C. van Halen MSC, 1980-1990.

Mokbiran:

- W. Lommertzen msc, 1951-1954
- J. Geuskens msc, 1955-1958
- A. Welling msc, 1958-1960
- G. Aerts msc, 1960-1962
- K. Huiskamp msc, 1963-1965

Ninati:

- C. van Kessel msc, 1946-1953
- C. van der Linden msc, 1954-1958
- J. Geuckens msc, 1958
- G. Aerts msc, 1959-1960
- Adr. Vriens msc, 1960-1966
- P. van Mensvoort msc, 1967-1968
- C. de Rooij msc, 1968-1979

Waropko:

- W. Putman msc, 1949-1958
- H. Kemper msc, 1959-1962
- G. Aerts msc, 1962-1966
- J. van Kampen msc, 1966-1972
- C. Boer msc, 1973-1977

HET PERSONEEL IN MANDOBO
vanuit Tanahmerah:

- W. Thieman msc, 1951-1958
- C. Hendriks msc, 1957-1959
- K. Huiskamp msc, 1959-1961
- W. Thieman msc, 1962-1963

vanuit Mindiptana:

- W. Putman msc, 1949-1958
- A. Welling msc, 1960
- J. Boelaars msc, 1961-1967
- H. Vergouwen msc, 1962-1969
- P. van Mensvoort msc, 1970-1973
- J. Ramaaker msc, 1973-1978
- D. Kirwalakubun msc, 1978-1981
- A. Egging msc, 1984-1991.

DE BRONNEN

Muyu:

Sneekes msc, J., *Bijdrage 1994: De Muyu*¹, een bewerking van Boelaars/Vriens:
*Getuigen spreken II: hoofdstuk: Muyu.*²

1 Sneekes msc, J., *Bijdrage 1994: De Muyu*. Archief msc, Tilburg. (Verder geciteerd als: *Bijdrage Muyu.*)

2 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken, II*. Archief msc, Tilburg.

- Sneekes msc, J., *Hadden ze ons maar wild gelaten*, 1987 en *Mijn eerste baby*, 1991.
Beide uitgaven Aartsbroederschap O.L.Vrouw van het H.Hart, Sittard.
- Drabbe msc, P., 'Oorsprongsmythe der Kaeti's', in: *Nieuw-Guinea Studiën*, jg. 2, 1958.
- Kessel msc, C. van, *De geschiedenis van het Moejoegebied*.³
- Putman msc, W., 'Schets van een missiesituatie in West-Irian', in: *Het Missiewerk*, jg. 44, 1965, p. 205.
- Linden msc, C. van der, *Vorm en betekenis van het kinderhuwelijk in de Nigirum*.
- Linden msc, C. van der, *Het huwelijk in de Nigirum*.
- Linden msc, C. van der, *Positie van de vrouwen bij het polygame Muyu huwelijk*.
- Linden msc, C. van der, *Het adathuwelijk in het Muyegebied*.
- Linden msc, C. van der, *Het Mandobo huwelijk*.⁴
- Wonmut, Xav., *Berkembangnya Kepribadian Orang Muyu*. Skripsi Sekolah Tinggi Filsafat-Teologi, Abepura, 1990.
- Schoorl, J.W., *Kultuur en Kultuurveranderingen in het Moejoe-gebied*. Proefschrift. Den Haag, 1957.
- Schoorl, J.W., *Mobility and Migration in the Muyu culture*.⁵
- Haan, R. den, 'Het varkensfeest', in: *Tijdschrift Bijdragen Taal-, Land- en Volkenkunde*, deel 111.
- Mandobo:*
- Boelaars msc, J., *Mandobo's tussen de Digoel en de Kao*. Assen, 1970.
- Boelaars msc, J., 'The religion of the Mandobo', in: *Zeitschrift für Missionwissenschaft und Religionwissenschaft*. Jg. 53, 1969.
- Correspondentie Muyu – Mandobo – Merauke, 1946-1990.⁶
- Interviews:*
- J. Boelaars msc met de msc-collega's J. Sneekes, J. Geuskens, P. van Mensvoort, J. Nuij en C. van Halen.⁷

I Het Muyegebied

DE PERIODE VAN 1946-1951

In het tweede deel van deze trilogie, *De Baanbrekers*, was pater Piet Hoeboer de centrale figuur, want hij opende het missiegebied en kreeg daar de naam 'Kambarim Taarep', de grote hoofdman.⁸ Pater Drager, zijn opvolger, gaat daarna het beleid bepalen. Hoeboer vertelde dat hij blij was met de komst van pater Drager in het Muyegebied. Hij kende hem goed en wist dat Drager een man van 'ervaring' was. Deze had aan de kust in Wamal gewerkt en de weg naar het Frederik Hendrik Eiland

3 Kessel msc, C. van, *De geschiedenis van het Moejoegebied*. Map Muyu/Mandobo studies. Archief msc, Tilburg.

4 Al deze publikaties van C. van der Linden msc zijn te vinden in: Map Muyu/Mandobo studies. Archief msc, Tilburg.

5 Schoorl, J.W., *Mobility and Migration in the Muyu Culture*. Map Muyu/Mandobo studies. Archief msc, Tilburg.

6 Correspondentie Muyu – Merauke, 1946-1990. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

7 Boelaars msc, J., *Interviews met J. Sneekes msc, J. Geuskens msc, P. van Mensvoort msc, J. Nuij msc en C. van Halen msc*. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

8 Zo nog bekend tot op heden, 1994.

(Kimaam) geopend; hij was pastoor van Ambon geweest en had daarna ruim zeven jaar in Nederland gewerkt, omdat hij door de wereldoorlog niet kon terugkeren naar Nieuw-Guinea.

Hoeboer wist dat er een crisissituatie was ontstaan in het Muyugebied en hij zag de oorzaak vooral in het falend bestuursbeleid.⁹ Pater Drager heeft niet alleen geluisterd naar de verhalen en de kritiek van Hoeboer, maar heeft dat ook zelf geconstateerd. Reeds spoedig schrijft hij een artikel: 'Toestanden in het Moejoegebied'¹⁰. Hier volgt een citaat:

De invloed van het Bestuur op de bevolking in het Moejoegebied is de laatste jaren steeds minder geworden. Dat bleek mij duidelijk toen ik de vele gegevens van de Missie en het Bestuur ging bundelen en mijn voorganger mij avonden lang vertelde over alles wat hij hier in dertien jaar had beleefd. Ik kon mij zijn teleurstelling over de achteruitgang van het hier begonnen werk levendig indenken.[...]

Een ambtenaar die in 1941-1942 flink optrad, werd gedesavouéerd en gedegradeerd, want hij was te streng, pakte te straf aan. Het getuigenis van de pastoor werd niet geaccepteerd, was te partijdig! We hebben momenteel in dit gebied bestuursmensen die het bestuur van hun voorgangers hebben overgenomen, waarin geen lijn, tenzij een dalende, achteruitgaande lijn te onderkennen is.[...]

Gaat men hier op tournee, dan maken de dorpen waar men aankomt een doodse, desolate indruk. Bijna nergens is een volwassene te zien. In plaats van in de vroeger gebouwde woningen, leeft men nu in de bossen, bouwt men weer oncontroleerbare paalwoningen, vertrekt men naar andere dorpen, ofwel voorgoed, ofwel om een varkensfeest bij te wonen. Vanzelf hangt daarmee samen het enorm hoge procent absentisme op de scholen, soms van 65-70%. Op enkele uitzonderingen na is er dit jaar geen kind ingeschreven voor het nieuwe schooljaar. Een algemene plaag zijn de varkens die loslopen in de dorpen en die schooltuinen verwoesten.[...]

Zonder krachtig ingrijpen van het Bestuur zal er weinig of geen verbetering komen in dit gebied.

De paters Hoeboer en Tillemans hadden deze achteruitgang al eerder onder woorden gebracht.¹¹ Pater Drager begint de noodklok te luiden en hij blijft dat doen, zeer concreet, in zijn talrijke brieven aan de bisschop, mgr. Grent, aan de leiding van de Missie in Merauke, aan het Bestuur en aan pater Meuwese.¹² Hij blijft schrijven, ook over de zeer slechte verbindingen, over de goeroes, over het nadeel van het schelpengeld.¹³

De situatie is de volgende.

Het Muyugebied was moeilijk bereikbaar. Pater Hoeboer had vele, zeer zware tochten gemaakt en had om een motorboot gevraagd. De motor 'Paulus' was door de Missie in Langgur gebouwd en aan pater Meuwese in handen gegeven, die deze

9 J. Sneekes msc: 'Persoonlijke mededeling van Hoeboer.'

10 Drager msc, Adr., 'Toestanden in het Moejoegebied', in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*, jg. 8, 1947-1948, p. 103.

11 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk V, p. 184.

12 Drager msc, Adr., Brieven 1946 en 1947. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

13 Zie: C. van Kessel: *De geschiedenis van het Moejoegebied*, pp. 36-39. Map Muyu/Mandobo studies. Archief msc, Tilburg.

Schoorl, J.W., *Kultuur en Kultuurveranderingen in het Moejoe-gebied*. Den Haag, 1957, pp. 78-81 en pp. 230-247. (Verder geciteerd als: *Kultuur*.)

motorboot ook nodig had voor het Mappigebied. De boot kon vanuit Tanahmerah zowel het Mappigebied als het Muyugebied van dienst zijn. Tot 1946 was pater Meuwese ook pastoor van Tanahmerah; hij was ook de school-beheerder van òn het Mappigebied òn het Muyugebied. Dat 'beheer' had tot 1946 al veel moeilijkheden veroorzaakt tussen Meuwese en Hoeboer. In 1946 wordt Drager ook als pastoor van Tanahmerah benoemd, maar de boot bleef bij Meuwese. De correspondentie loopt niet over van vriendelijkheid. Samenvattend schrijft Drager naar mgr. Grent:

Na de brieven te hebben gelezen die er gepleegd zijn over de motor Paulus met mgr. Aerts, met Meuwese, met Merauke, heb ik de indruk dat deze zaak al twaalf jaar één grote ergernis is geweest! Ook nu weer blijkt het Mappigebied telkens opnieuw verbinding te hebben gehad en het Moejoegebied heeft geen verbinding... dat is toch geen verhouding.¹⁴

Inderdaad zal tot in de zeventiger jaren het vervoer naar het Muyu-gebied een probleem blijven.

Een ander levensgroot probleem voor het missiewerk in die tijd keert ook regelmatig terug in de correspondentie, namelijk de goeroes. Uit de voorafgaande geschiedenis van het Muyugebied weten we dat er tijdens de oorlog geen goeroes meer konden komen vanuit de Molukken. Daarom was Hoeboer begonnen met de opleiding van de zogenaamde Papoea goeroes. De meest pientere jongens uit het pas geopende Muyugebied kregen enige tijd extra scholing en vorming, zodat zij als goeroes geplaatst konden worden in nieuwe dorpen. Dit bleek een prachtig gedurfd initiatief in de tijd dat Hoeboer daar nog was, maar volgens de voorschriften van de Onderwijsdienst wilde pater Drager aan een meer intensieve aanpak van het onderwijs beginnen. Papoea goeroes konden moeilijk voldoen aan de eisen van de Onderwijsdienst en zij werden ontslagen. Drager vraagt aan mgr. Grent en pater Bus in Langgur om goeroes van de Molukken voor dit gebied. Maar zowel de reeds aanwezige goeroes uit de Molukken als de nieuwkomers, ondervinden aan den lijve dat het niet eenvoudig is om in dit Muyuse land te leven en te werken. De verbinding met de buitenwereld, dat wil zeggen met het verre Merauke (en dus ook de bevoorradings) is zonder meer slecht, zodat de goeroes dikwijls geen eten zoals rijst, zout, melk, vlees of vis kunnen kopen. Die goeroes moesten leven van hetgeen het land zelf opbracht, zoals: sago, pisang, knollen. Zij maakten met de schoolkinderen flinke tuinen, maar die werden dikwijls weer leeggegeten door de varkens. Bovendien konden de goeroes wel proberen om vol ijver onderwijs te geven, maar door het hoge absentisme stelde het onderwijs niet veel voor.

In die jaren heerst er dan ook een grote ontevredenheid onder de goeroes. Zij klagen en zij protesteren, zij maken ruzie met de schoolbeheerder. In het archief zijn heel wat boze brieven bewaard. Eén daarvan is de brief van A. Fangohoi, die schrijft: 'Vrijwel alle goeroes zijn niet senang. Pater Drager haalt dan liefst achttien punten aan als bewijs waarom zij niet senang zijn.'¹⁵

Daarop schrijft Drager als verweer naar mgr. Grent in de typische mentaliteit van deze jaren:

14 Drager msc, Adr., *Brief aan mgr. J. Grent*, 18-8-1946. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

15 Fangohoi, A., *Brief aan pater Drager msc*, februari 1948. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

De goeroes weten niet te gehoorzamen, hebben geen eerbied voor ons als hun leiders en priesters.¹⁶

Het blijkt dat deze jaren kommervol, zorgelijk en moeilijk zijn. Maar er zijn ook interne factoren die het werken daar moeilijk maakten. Deze kwamen voort uit het leven van de Muyuër zelf.

Het Muyugebied ligt niet alleen ver weg van Merauke, maar het is ook geaccidenteerd terrein, moeilijk begaanbaar, soms ondoordringbaar, met regenbossen bezet op lage en dichtbegroeide hellingen en dalen, bovendien vochtig warm, zelfs benauwend en zonder wegen of echte paden. De mensen verblijven in paalwoningen, zich beschermend tegen de vochtige grond en tegen de vijanden.¹⁷

Flora en fauna zijn niet vriendelijk: bloedzuigers (soms massaal), duizendpoten, schorpioenen, muskieten en slangen. Er zijn niet veel vogels (hier en daar paradijsvogels, jaarvogels, kroonduiven), wel veel varkens, die ook wel door de mensen gefokt worden omdat er buiten de varkens weinig vlees te vinden is. En tenslotte: in de snelstromende riviertjes zit weinig of geen vis. Zo is het menu schraal en onvoldoende, ook volgens verslagen van artsen. Het voedselpakket bestaat uit: sago, zoete aardappelen, keladi en ubi, die hier en daar aangeplant zijn in onvruchtbare grond, en uit vrij veel pisang.

De Muyuër zelf is ten eerste een uitgesproken individualist; hij leidt zijn eigen leven, hij heeft zijn eigen huis, zijn eigen grond, hij is zijn eigen tovenaars en zijn eigen rechter. Hij is zichzelf voldoende. Daarom wordt een moord met moord gewroken, hetgeen uitloopt op kettingmoorden. Een tweede kenmerk is zijn voortdurende angst en wantrouwen, een gevoel van onzekerheid wegens toverij, zwarte magie. Vandaar is het derde opvallende element: het zoeken naar bestaanszekerheid door het stichten van belangengemeenschappen op basis van welwillendheid. Hij zoekt en speurt naar relaties. Het huwelijk, het gezin is een van de voornaamste schakels in het spel van die relaties.

Beschermde en verborgen leeft hij in het bos, in zijn eigen huis met zijn gezin, met zijn familie (drie, hoogstens vier boshuizen bij elkaar). Op zoek naar relaties weegt hij kansen af en is hij ondernemend; hij trekt weg als hem dat veiliger lijkt of als dit beter voor hemzelf uitkomt. Hij gaat dan op reis, hij blijkt dus zeer 'mobiel' te zijn.¹⁸

Als de Missie en later het Bestuur in dit gebied doordringen, dan betekent dat een enorme verandering in het leven van de Muyuër: er komen dorpen en scholen. Een goede relatie met pastoor en Bestuur lijkt hem goed. Hij ziet de voordelen daaraan verbonden en hij wil ook graag vooruitkomen. Maar hij voelt zich tegelijk bedreigd in zijn individualiteit, zijn zelfstandigheid en in zijn mobiliteit. De greep van de heel nieuwe tijd doet zich gevoelen en hij voelt zich bekneld, zeker als het gaat over de school en de daarvoor noodzakelijke dorpsvorming. Daarom trekt hij zich terug in zijn bossen en in zijn boshuis, ofwel hij gaat op reis. En dat was precies niet de bedoeling van de Missie, met haar scholen, goeroes en dorpen. De paters Drager en

16 Drager MSC, Adr., *Brief aan mgr. J. Grent*, 10-7-1948. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief MSC, Tilburg.

17 Schoorl, J.W., *Kultuur*, geografische gegevens, pp. 7-11.

18 Schoorl, J.W., *Mobility and Migration in the Muyu Culture*. Map Muyu/Mandobo studies. Archief MSC, Tilburg.

Van Kessel hebben dit gevoeld en ervaren, net als de Molukse goeroes, die dikwijls alleen en zeer kwetsbaar in hun dorp verbleven.

Er staan zeer veel interessante, soms zeer persoonlijke, details over ervaringen en gebeurtenissen uit deze periode, in het vlot geschreven dagboek *De geschiedenis van het Moejoegebied* van Kees van Kessel. Vermeldenswaard zijn onder andere:

- 1 de overval van honderden mensen uit Jononggo, Ogemkapa en Mindiptana op de bestuurspost Mindiptana, in november 1946;
- 2 de aanleg van de 'paardenweg' Mindiptana-Ninati, door controleur Rafael Den Haan, in 1949;
- 3 de moordaanslag op Kees van Kessel, onderweg van Jumka naar Namas, 2 november 1946;
- 4 de ziekte en het zilveren priesterfeest van pater Drager;
- 5 de reis van pater Baartmans en de plaatsing van catechisten aan de Beneden-Kao;
- 6 de vele Merauke-reizen van Van Kessel, die noodzakelijk waren om wat op te knappen na de vermoeiende inspanningen in het Muyugebied, of om spullen op te halen in Merauke, die almaar bleven liggen;
- 7 de verhuizing van Ninati naar Yetetput;
- 8 het Vormbezoek van mgr. Grent in juli 1948. Deze moet zijn tournee naar Kanggim afbreken. Monseigneur vormt 1289 Muyuërs in Mindiptana en belegt daar ook een grote vergadering (19-7-1948) met alle goeroes van het Muyugebied.¹⁹

Misschien heeft men nu de indruk gekregen dat het in deze periode niet zo goed is gegaan, maar naast negatieve aspecten blijkt er ook vooruitgang en verdere ontwikkeling. Op het gebied van het onderwijs is er veel verbeterd door allerlei instructies van de schoolbeheerder.²⁰ Het kampongabsentisme is minder aan het worden en veel goeroes doen daartoe hun best. Ook het jongensinternaat (annex school) begint weer hoop voor de toekomst te geven. Broeder Alphons Meteray bouwt een nieuwe pastorie in Mindiptana en er worden voorbereidingen getroffen voor de bouw van een zusterhuis, een ziekenhuis en een polikliniek. In begin 1947 was er immers een brief gekomen van mgr. Grent, vanuit Nederland, dat er een derde pastoor zou komen en dat er zusters (Dochters van O.L.Vrouw van het H.Hart) zouden komen in dienst van het onderwijs en de gezondheidszorg.²¹ Het gaat niet allemaal even vlot, maar zowel door het Bestuur als door de goeroes wordt er naar beste vermogen gewerkt aan de nieuwbouw, alles van rond hout, gabagaba en atap.

Op 12 december 1949 vertrekken pater W. Putman, en de zusters Matthea en Bertilla naar Mindiptana. De aankomst te Mindiptana beschrijft Drager als volgt:

Samen met de zusters zat pater Putman op de motorboot; de boot liep vast omdat er te weinig water in de Kaorivier stond. De motor moest terugkeren naar Amboran om daar mensen en goederen aan de kant te zetten. Pater Putman deed toen wat iedere andere pastoor, zelfs met meer ervaring, niet zo gemakkelijk zou gedaan hebben. Hij stapte van

19 Kessel MSC, C. van, *De geschiedenis van het Moejoegebied*. Map Muyu/Mandobo studies. Archief MSC, Tilburg.

20 Drager MSC, Adr., *Brieven aan goeroes*, 8-2-1948, 13-5-1948, 11-11-1948. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief MSC, Tilburg.

21 Grent MSC, mgr. J., *Brief aan pater Adr. Drager MSC*, 4-2-1947. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief MSC, Tilburg.

de boot en ging in die onbekende streek, samen met een of andere jongen het bos in, op weg naar Mindiptana. Het bleek dat hij het Maleis niet of niet goed verstond, maar hij zette gewoon door en na viereneenhalf uur lopen bereikte hij Mindiptana. Hij vertelde mij wat er aan de hand was en ik liet hem achter in het huis, ging met de prauw naar beneden, en vond de motorboot met de zusters. Gelukkig begon het water te stijgen en 's morgens vroeg kwam de boot met de kostbare lading in Mindiptana aan.²²

Zo bewees pater Putman meteen dat hij een voortvarend en ondernemend man was. Hij zocht en vond zijn eigen weg. Dat bleek ook uit het feit dat 'de nieuwe' meteen vrijwel de hele Muyu deed. Want Kees van Kessel (K.v.K.) ging een half jaar naar Merauke, waar hij zich verdienstelijk maakte met het afbreken en overbrengen van de Landbouwschool van Sula.²³ Pater Putman oriënteerde zich zo spoedig mogelijk en hij maakte in dat eerste jaar een reis over land naar Muting en aansluitend een tocht naar de Beneden-Mandobo. Zo maakte hij ook spoedig met K.v.K. de zogenaamde 'Wambon-reis' naar onder andere de dorpen Ikyan, Betamol, Kukubun en Wambon.

Op 10 oktober 1950 vindt de bisschopswijding plaats van mgr. H. Tillemans te Merauke. Dat brengt ook voor de Muyu een verandering: pater Drager vertrekt met stille trom uit Mindiptana en pater Sneekes wordt benoemd als hoofdpastoor en schoolbeheerder.

DE PERIODE VAN 1951-1962

Zuster Francine, broeder Meteray en de paters Van Kessel en Sneekes vertrekken na de bisschopswijding vanuit Merauke naar Mindiptana. Na een reis van bijna drie maanden komen zij op 2 februari 1951 aan. Het was 'de barre tocht'.²⁴

De werkelijkheid van dit verhaal geeft een feitelijk beeld van de zeer slechte verbindingen en de vervoersproblemen, zowel van vóór als ná die tijd. Het verhaal komt in het kort hierop neer. Na een oponthoud in Képi van twee maanden (de boot van Merauke ging niet verder en de missieboot daar was stuk) kwamen zij toch in Tanahmerah aan, maar daar was geen bootverbinding met Mindiptana te krijgen. Dat betekende dat zij moesten gaan lopen. Voor het vertrek uit Merauke had men inkopen gedaan. Het kon namelijk evengoed drie als negen maanden duren voordat er weer rijst, meel, suiker, zout, blikjes vlees en melk, potten, pannen, kleren, lucifers, en petroleum te krijgen zou zijn. Voor het ziekenhuis: verband en watten, pillen en scharen; voor de scholen: schriften, potloden, verf voor de borden. Dat moest, nu men ging lopen, allemaal met dragers naar Mindiptana gebracht worden. Zij hadden wel een honderd dragers nodig en deze mensen moesten eerst van Mindiptana komen. Dat werd dus eerst weer wachten, maar omdat de Muyuërs wisten dat het loon minstens een ijzeren bijl en een groot mes zou zijn, kwamen zij echt wel opdagen. De reis naar Mindiptana was een tocht van negentig kilometer

22 Drager MSC, Adr., *Brief aan Monseigneur*, 17-1-1950. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief MSC, Tilburg.

23 Kessel MSC, C. van, *De geschiedenis van het Moejoegebied*, p. 60. Map Muyu/Mandobo studies. Archief MSC, Tilburg.

24 Kessel MSC, C. van, *De geschiedenis van het Moejoegebied*, p. 62. Map Muyu/Mandobo studies. Archief MSC, Tilburg.

Sneekes MSC, J., *Hadden zij ons maar wild gelaten*. Aartsbroederschap O.L.Vrouw van het H.Hart, Sittard, 1987, p. 42. (Verder geciteerd als: *Hadden zij maar*.)

door een onbewoond gebied. Er liepen geen echte wegen, alleen maar bospaadjes. Er waren welgeteld zesenvijftig riviertjes en een grote rivier die overgestoken moesten worden. Hoe dan ook, zuster Francine stond toch wel voor het probleem hoe in een lang wit habijt en uitwaaierende sluier dagenlang door een dicht oerwoud te lopen. Maar, al was dat nog nooit vertoond, de zuster maakte een paar stevige lange broeken en bloesen en verving haar kap door een zakdoek met vier knopen. Een rij van drieënnegentig mannen, zwaar beladen, dan een paar vrouwen, dan de zuster en als hekkensluis de pastoor. Het regende, de smalle paadjes waren modderig, vaak gleden zij uit en dan die bloedzuigers... ze schuiven over de grond, hechten zich aan de zwetende lichamen, zuigen zich vol bloed en... trek ze er niet ruw af, want dan blijft het wondje bloeden en irriterend jeuken. Het bleek hoog water te zijn. De kleine riviertjes waadden zij door tot aan het middel. Over grotere werd een boom, vers langs de kant gekapt, neergelegd. Dat werd sprietlopen boven snelstromend water.

De stoet kwam tot stilstand. De koplopers gaven het bericht door: 'We kunnen niet verder, de vallei vóór ons staat onder water.' Er werd krijgsraad gehouden: hier bivakkeren, de ochtend afwachten of maar terug naar Tanahmerah. Er werd besloten dat er de volgende morgen dertig mannen rotan-lianen zouden gaan kappen en deze dan van boom tot boom zouden binden en dat ze een hoge rotan brug zouden maken over de grote Mandoborivier. Dat werd een dag wachten. De volgende morgen zette de trein zich weer in beweging. De volgende vier uren waren een marteling: geprobeerd moest worden om van tak tot tak te komen, de voeten op de liaan, uitkijken voor de grote rode mieren die ook uit het water de bomen ingevlucht waren. Al na een half uur acrobatiek liep het zweet in de ogen en iedereen voelde zijn bloed kloppen in de oren. Na drie uur stonden zij voor de rotan brug over de grote rivier, een bruine, kokende watermassa. De rotanbrug zat goed in elkaar, het voetdek bestond uit drie dikke lianen, en op armhoogte nog twee lianen voor de handen. Als men erop is, begint het gevaarte te schommelen. Met een jongen vóór haar en één achter haar, haalde ook de zuster, met knikkende knieën, de overkant. Dat was dan die dag.

De volgende dag kon worden doorgelopen: modderkuilen, gladde boomwortels, bloedzuigers. 's Avonds trok men een bivak op; doodmoe, geradbraakt. 's Nachts brak een noodweer los, een zondvloed van water. Zij zaten met z'n allen in het bivak, schouders en ruggen tegen elkaar, met opgetrokken knieën en natte lichamen, want het dak lekte natuurlijk. Als haringen in een ton wachtten zij op de morgen. Nog een dag van zeven uur lopen, nog een laatste bivaknacht. Al dichtbij Mindiptana moesten zij door een sagomoeras, zware, zwarte modder. Francine viel een keer languit in de borrelende brij. Zij greep zich aan een sagotak vast, niet wetend dat die vol lange scherpe doorns zat. Een diepe schram aan arm en hand en toen voor het eerst: de tranen in de ogen. De aankomst was onvergetelijk. Geen erepoorten, geen toespraken, maar: '... spontane hartelijke mensen, die je even wilden aanraken, door elkaar heen praatten en zongen. Van harte welkom.'²⁵

Van belang is de volgende zaak die toen meteen aan de orde kwam en die ook voor Tanahmerah en het Mandobogebied zeer belangrijk zou blijken te zijn. In de jaren

25 Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken*, II, hoofdstuk III, p. 5. Archief MSC, Tilburg.

1946-1950 was pater Drager ook pastoor van Tanahmerah. Hij heeft ongeveer drie maal per jaar Tanahmerah bediend of laten bedienen. Vanuit Tanahmerah waren er veel bezittingen overgebracht naar Mindiptana of naar Képi, zoals meubilair, keukenspullen e.d., maar de gebouwen, namelijk kerk, pastorie en bijgebouwen, stonden er nog in verwaarloosde toestand.

Tanahmerah was wel de Bestuurspost voor het gehele Digulgebied en het Hoofd Plaatselijk Bestuur (H.P.B.) was in 1950 de heer Thenu, zowel voor het Mappi- als voor het Muyugebied. Pater Sneekes schrijft na aankomst in Tanahmerah in een brief aan mgr. Tillemans:

Toen wij de Digulrivier opvoeren, was het opvallend dat er langs deze rivier meerdere dorpen in aanbouw waren. Er was een opmerkelijke activiteit. Volgens Van Kessel werden er dorpen gebouwd die er enige maanden geleden nog niet waren. Het leek dat Aridua vrijwel klaar was en zeker vier of vijf dorpen waren in wording.

In Tanahmerah hoorden we dat de HBA (Hulp Bestuursassistent) Supit op patrouille was geweest langs de Digul en dat hij aan de mensen opdracht had gegeven om kampongs te bouwen.

Het zal voor ons vanuit Mindiptana moeilijk zijn deze zaak goed in de gaten te houden. Een pastoor in Tanahmerah kan dat gemakkelijker doen en de dorpen daar bezoeken. Volgens R.K.-mensen in Tanahmerah is een "goeroe Ambon" voor die dorpen wel degelijk de bedoeling! Alles is zelfs zó duidelijk dat de katholieke motorist van de motorboot van het Bestuur mij tijdens de reis in vertrouwen vertelde dat het wel niet meer zo lang zou duren. Voor een bezetting van Tanahmerah pleit ook dat er meerdere katholieke Nederlanders zijn bijgekomen bij de lijst die pater Thieman al aan U gaf.²⁶

Bezoek van mgr. H. Tillemans aan Mindiptana, 1951

Er werd toen vaart achter gezet, want niet lang daarna wordt door mgr. Tillemans pater Thieman benoemd tot pastoor van Tanahmerah. Bovendien schrijft de bisschop dat hij op 4 juni 1951 vanuit Merauke vertrekt naar Mindiptana.

De drie vrij jonge pastoors Sneekes, Van Kessel en Putman, waren spoedig begonnen met plannen te maken en hadden al een concrete aanpak uitgestippeld:

²⁶ Sneekes MSC, J., *Bijdrage Muyu*, p. 13.

We gaan zoveel mogelijk contacten leggen met alle mensen hier op een vriendelijke, uitnodigende, maar ook duidelijke manier; ook en zelfs op de eerste plaats met de goeroes, en we willen hen ertoe brengen zowel met de kinderen om te gaan als met alle dorpsmensen.

Het was het idee van 'bapa en mama kampong'. Dit wordt op de volgende manier voorgelegd aan de bisschop:

Het is de bedoeling dat wij hier in de Muyu bij Uw komst definitief een nieuwe fase inzetten. Daarom zijn wij van plan alle schoolkinderen te dopen in begin juni als U er bent en vervolgens de algemene Eerste H. Communie te vieren, met als slot een groot Vormfeest. We willen ook alle oudere mensen daarbij betrekken, want voor allen moet het een feest zijn.

De pastoors gingen in die sfeer alle dorpen van het Muyugebied bezoeken en de onderwijzers inspireren en instrueren. De bisschop kwam met een vliegtuigje van de NNGPM naar Tanahmerah. Omdat er geen bootverbinding was, liepen hij en pater Boelaars vanuit Tanahmerah naar Mindiptana.

Van heinde en verre kwamen de Muyuërs naar Mindiptana. Zij bouwden een groot bivakkendorp zoals bij hun grote varkensmarkten, zodat er huisvesting was voor duizenden mensen. Op 31 juni 1951 werden er 294 kinderen gedoopt; op 1 juli waren er 2.300 communicanten en op 2 juli 374 vormelingen. Het was voor alle bewoners van het Muyugebied een zeer groot feest, waarbij zij allemaal 'betrokken' waren, zodat er 'beweging' gekomen was in de Muyu wereld, ook voor de goeroes en ook voor de pastoors.²⁷

Dit 'christen-zijn' was nog geen realiteit in de praktijk van het leven. Daarom was het niet alleen noodzakelijk dat de pastoors regelmatig de christendorpen gingen bezoeken (er was een schema van minimaal tweemaandelijks bezoek) en dat de onderwijzers òn op school òn op het dorp het christendom doorgaven en voorleefden, maar eveneens dat de mensen – dus ook de niet-gedoopten, de ouderen – zelf de weg konden zoeken en vinden om zich concreet het christendom 'eigen' te maken en te beleven. Juist daarom werden de vroegere catechisten, dit waren de zogenaamde Muyu goeroes van Piet Hoeboer, weer benaderd. Toen zij waren ontslagen omdat zij niet konden voldoen aan de eisen van de gouvernementele Onderwijsdienst, gingen zij gedeeltelijk in dienst van het Bestuur, vooral als 'politie' (onder andere: Donatus Omben, Damianus Wanggeriop, Marius Wogan), terwijl anderen terugkeerden naar hun dorpen. Deze ex-goeroes werd gevraagd om 'godsdienstondericht' te geven aan de oudere mensen, met de belofte dat zij daarna weer als goeroe-catechist in nieuw te openen dorpen zouden worden aangesteld. Van deze oude garde zijn er meerderen die dit werk voortreffelijk hebben gedaan, zoals Amandus Aaron, Johannes Wikom, Johannes Konyopkok, Michael Miriweng, Theodorus Tarong, Thomas Tyamonop, Xaverius Kanembut en Andreas Boweng.

Toen een van hen, Petrus Woman, aan tbc stierf, was zijn laatste woord: 'Ik heb het voor O.L.Heer gedaan.'²⁸

Deze catechisten begonnen dus met godsdienstondericht aan de ouderen in de dorpen, waar ondertussen Molukse goeroes op de school stonden. Deze situatie zou

27 Boelaars MSC, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, p. 141.

28 Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken*, II, hoofdstuk III, p. 8. Archief MSC, Tilburg.

gemakkelijk kunnen leiden tot conflicten in het dorp, maar in een soort triduum waren zowel goeroes als catechisten erop voorbereid om harmonisch samen te werken, want alleen dan zouden de oudere mensen ook praktisch en concreet kunnen zien dat begrip, verdraagzaamheid en vrede tot het wezen van het christendom behoren. Vanzelfsprekend was bij dit speciale onderricht de Muyu taal heel belangrijk en werd er door de Muyu catechisten goed gebruik gemaakt van de bekende catechismus in de Muyu taal die pater Drabbe gemaakt had. Zo ook de gewone gebeden die, met behulp van de schoolkinderen, werden opgedreund, ook 's avonds in huis, allemaal samen. En dat liep feitelijk toch vooruit op 'samen leren bidden'. Op 17 november 1951 werd in het dorp Namas het eerste doopfeest van ouderen gevierd, namelijk zeventien vrouwen en zeven mannen. Amandus Aaron, zelf afkomstig uit Namas, had de mensen goed voorbereid. Dit doopfeest was ook een aansporing voor andere dorpen, zodat er binnen twee jaar in alle dorpen een doopfeest werd gevierd.²⁹

Onder deze oudere mensen deed zich wel een moeilijkheid voor, namelijk de polygamie. Want in deze generatie waren er in elk dorp meerdere mannen met twee of meer vrouwen. Het was moeilijk en onjuist om bijvoorbeeld zo'n tweede vrouw los te maken uit het familieverband waarin zij nu leefde. Enerzijds mocht ook voor de toekomst geen 'error communis' (algemene dwaling) ontstaan onder de Muyuërs omtrent de polygamie. Anderzijds was er bij die mensen toen zeer zeker dikwijls een subjectief goede gesteldheid aanwezig. Daarom werden zij, ofschoon niet gedoopt, wel opgenomen in de gemeenschap van gelovige mensen. Zij werden dan ook 'agama-ye-katuk' genoemd, dat wil zeggen: gelovige mensen.³⁰

Behalve de hierboven omschreven intensivering werd er ook gedacht aan de 'uitbreiding', want zowel dicht in de buurt als in verder afgelegen streken waren er mogelijkheden.

Kees van Kessel maakte met W. Lommertzen een pittige tocht naar het gebied boven Ninati. Met J. Sneekes ging hij naar die dorpen die volgens geruchten gevaar liepen te zijner tijd door een Adventist van goeroes voorzien te worden. Waar of niet waar: er werd besloten om Kunam, Kunggim, Ingembit, Kombontan, Jamtan, Toman (Mok-pit) en Anggutpin te gaan 'bezetten'. Aan de bewoners werd gezegd dat zij mochten beginnen met de bouw van een school en een huis voor de goeroe.³¹

Om voldoende catechisten te kunnen inzetten was er intussen te Mindiptana met een 'opleidingsschool voor catechisten' begonnen, zodat behalve de vroegere Muyu goeroes van P. Hoeboer, ook de abiturienten van deze school geplaatst konden worden.³²

Deze opleiding stond open voor jonge Muyuërs die zich mochten melden. Daarna werden, voor een cursus van zes maanden, de sollicitanten geselecteerd naar gedrag, kennis, betrouwbaarheid, ijver en status (gehuwd of verloofd). Het aantal leerlingen

29 Sneekes msc, J., *Hadden zij maar*, p. 62.

30 Putman msc, W., 'De doop van volwassenen', in: 'Schets van een missiesituatie in West-Irian', in: *Het Missiewerk*, jg. 44, 1965, p. 205. (Verder geciteerd als: *Schets*.)

31 Tillemans msc, mgr. H., *Brief aan J. Sneekes msc*, 13-1-1952. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

Sneekes msc, J., *Brief aan Monseigneur*, 31-1-1952. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

32 Sneekes msc, J., *Brief aan Monseigneur*, 19-9-1952. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

werd telkens beperkt gehouden, namelijk zeven tot tien, opdat de opleiding intenser kon zijn en omdat er rekening gehouden moest worden met de beperking van de kosten en met de beschikbare docenten. W. Putman en J. Sneekes waren de min of meer vaste (wel afwisselende) lesgevers, alsook enige goeroes uit de directe omgeving. Goeroe Fangohoi van Mindiptana regelde dat. Maar vrij spoedig werd er ook een andere mogelijkheid ontdekt, namelijk de zogenaamde 'hulpkrachten'. Naast een reeds ervaren, goede, oudere catechist (vooral uit de goeroes van Hoeboer) werd een hulpkracht aangesteld, totdat deze te zijner tijd geschikt werd geacht om ook zelfstandig te gaan werken.

Zo werden in juni/juli 1952 de eerste zes dorpen in de Muyu geopend door deze catechisten-'voorlopers', namelijk de dorpen boven Ninati. Niet lang daarna waren Waropko, Tembutkim en Monggobum aan de beurt, terwijl nog wat later in de Mandobo Tinggam, Ogenatan en Mirikapa een voorloper kregen.³³

Ook onder deze latere catechisten waren er zeer goede en ijverige krachten; zij hebben zeer veel betekend voor de Kerk in de gebieden Muyu, Mandobo, Jair, Awyu en Asmat. Men trof hen overal aan en we noemen hier enkele namen: Henricus Wui, Athanasius Koknat, Lukas Janis, Xaverius Wop, Petrus Woman, Bruno Komeran, Lukas Wayud, Bruno Aitan en Willem Wanten.³⁴

HET GESUBSIDIEERDE ONDERWIJS

De Molukse onderwijzers hebben het niet gemakkelijk gehad in het Muyugebied. Er zijn heel wat klachten geweest van en over hen, maar die eerste gezinnen van de goeroes die toen naar dat verre, donkere en sobere Muyugebied werden gezonden, hebben ook de spits afgebeten.³⁵ Deze goeroes hebben de grondslag gelegd voor het onderwijs in dit gebied en daarbij werd door hen ook de godsdienst, het geloof, voorgeleefd.³⁶ Dit onderwijs mag zeker voor de Muyu niet onderschat worden. Er is wel gezegd: 'Rond de school werd het dorp gevormd; de Missie beoogde de vestiging van de Kerk'.³⁷ Zonder te ontkennen dat niet alleen het onderwijs, maar het brengen van de godsdienst voor de Missie de eigenlijke taak was, blijkt toch dat de ontwikkeling van de mensen als zodanig via dat onderwijs ten zeerste behartigd werd. De Missie moest wel beginnen met de zogenaamde 'beschavingsschool', zoals dit eens werd uitgesproken door een algemene schoolbeheerder: 'Wij hebben voorlopig beschavingscentra nodig, heel elementaire, en later pas een school.'³⁸ Maar noch Hoeboer, noch Drager, noch Sneekes bleven stilstaan bij deze eerste schooltjes. Zij probeerden toe te werken naar goed en beter onderwijs, te meer omdat de Muyuër leergierig was, vooruit wilde. Het streven was erop gericht om binnen enkele jaren te komen tot 'volksscholen', waarbij de klemtoon lag op de schoolvakken. Al spoedig werd ervoor

33 Sneekes MSC, J., *Brief aan Monseigneur*, 22-5-1953. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief MSC, Tilburg.

34 Sneekes MSC, J., *Hadden zij maar*, p. 62.

35 Boelaars MSC, J., *Interview met A. Fangohoi*, Merauke 1987. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

cf. J. Boelaars MSC, *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk V.

36 Sneekes MSC, J., *Hadden zij maar*, p. 54-61.

37 Schoorl, J.W., *Kultuur*, p. 180.

38 Boelaars MSC, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, p. 35.

Muyu

Opleiding onderwijzers te Merauke, met directeur Herman Thijssen

gewerkt om deze C-scholen om te vormen tot B-scholen, zodat er vanaf de dorps-school direct aansluiting was op de Vervolgschool (vvs). Deze school was toen nog in Merauke, maar het was de bedoeling om in Mindiptana zelf een vvs te openen. Zo ontstond er in 1953 en in de volgende jaren zelfs een zekere naijver bij de goeroes om van hun school een modelschool te maken. Enerzijds probeerde men elkaar de loef af te steken, maar anderzijds kwam er ook een wederzijdse hulp op gang bij de opzet van betere schoolgebouwen, de goede afwerking van de school-administratie, de aanmaak van goed schoolmeubilair, enzovoorts. Deze ommekeer was zeker te danken aan de goede samenwerking van de pastoor/schoolbeheerder (J. Sneekes) en de gouvernementele schoolopziener (J.B. Letsoin). Zij overlegden en beoordeelden samen op welke manier de goeroes konden benaderd worden om tot beter onderwijs te komen; de pastoor kon vooral op het gebied van onderwijs en administratie zijn licht opsteken bij bapa Letsoin, die een goede, gehaaide en ijverige onderwijzer was en de goeroes achter de veren zat. Hij zag er niet tegenop heel vroeg op stap te gaan en onverwacht bij de schooldeur te staan wanneer de schooltijd begon. Zo wist hij tot driemaal toe op achtereenvolgende dagen de goeroe te betrappen die er niet op tijd was; want die man dacht: ik doe het maar wat gemakkelijker vandaag, want de schoolopziener is gisteren al geweest.³⁹

De Ressort Schoolbeheerder (RSB) mocht dan wel wat milder zijn, hij riep de goeroes nu en dan bijeen, waarbij de godsdienstigheid en het geloof voorop stonden. Hij probeerde hen te motiveren voor hun taak als onderwijzer en voorganger (de njora's werden daarbij ook betrokken). De schoolopziener gaf bij die gelegenheid instructies voor hun taak in de school.

39 Boelaars MSC, J., *Interview met J.B. Letsoin*, Merauke 1989. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

Van de ovo (Opleiding Volksonderwijzer) en later van de odo (Opleiding Dorps-
onderwijzer) te Merauke, kwamen er elk jaar ook in de Muyu pas afgestudeerde
onderwijzers en onderwijzeressen, die dan eerst als hulpgoeroes werden aangesteld.
Dat begon al einde 1951 met de komst van zeven nieuwe goeroes, waaronder ook
de eerste Muyuër, namelijk Lukas Kayom. Door de inzet van de goeroes (in deze
periode Keiese goeroes) is er op onderwijsgebied zeer veel bereikt. Omdat de
gesubsidieerde scholen een hoog onderwijspeil hadden, kon de zogenaamde Vóór-
school van Mindiptana omgezet worden in de Vervolgschool. Daartoe kwamen in
1957 de Broeders van Voorhout. Er waren in de Muyu zoveel kandidaten, dat later
de vvs van het Mappigebied te Képi een hele klas leerlingen vanuit de Muyu kreeg
toegewezen als aanvulling van het eigen tekort.

Het is zeker passend om de loftrumpet te steken voor de goeroes uit die tijd, die
ondanks moeilijkheden veel tot stand hebben gebracht. In de zestiger jaren komen
er steeds meer goeroes afkomstig uit het Muyugebied zelf. Toen wilden de goeroes
van de Molukken graag naar een ander gebied, zoals naar Képi, naar de kust en
vooral naar Merauke.

CONTACTEN EN VERHOUDING TOT DE KERKELIJKE OVERHEID

Er werd ongetwijfeld hard gewerkt in het Muyugebied, maar uiteraard werd daarbij
niet alleen gerekend op de instemming, maar ook op de daadwerkelijke medewerking
en de noodzakelijke hulp van bovenaf, dat wil zeggen vanuit Merauke, dus van mgr.
Tillemans, de bisschop en zijn secretaris pater Hoeboer. Een hele reeks brieven toont
aan dat er in die jaren zeer intensief contact bestond. Mgr. Tillemans had na zijn
wijding gezegd: 'Ga je gang', ook in de trant van: 'Nooit bij de pakken neerzitten...,
neem je eigen verantwoordelijkheid... ik sta achter elk goed en verantwoord plan en
zal je steunen voorzover nodig en mogelijk.'⁴⁰

In feite ging het brieven regenen naar Merauke over de reeds bekende moeilijkheden
zoals: vervoersproblemen, tekort aan personeel en bouwmaterialen (cement, zink
e.d.), voedseltekorten, goeroes en schoolzaken, geldtekorten, een bouwbroeder en
bouwactiviteiten, bemiddeling bij de bestuursinstanties in verband met absentisme en
het wegtrekken van mannen naar Merauke, naar Sorong en... naar de bossen.⁴¹

Niet alle vragen, verzoeken en bestellingen konden door Merauke positief worden
beantwoord.

De teneur van de hele correspondentie in die jaren wijst duidelijk op een grote inzet
en ijver (zelfs wat naijver) van de Muyu pastoors. Zij zetten zich niet alleen in voor
de goede zaak, maar wilden geen 'kansen' missen en zij probeerden kansen te creëren.
Zij bleven dan ook inderdaad 'aanhouden', terwijl in Merauke de mogelijkheden
beperkt waren. Dikwijls werd van daar de bal teruggekaatst: 'jullie moeten proberen
plaatselijk de moeilijkheden op te lossen'; 'doe je best, red jezelf'; 'zoek catechisten
en sticht een catechistenfonds in de Muyu zelf'; 'jullie moeten zelf de bossen ingaan
en op zoek gaan naar de bosbewoners'; 'reken niet op bootverbindingen.'⁴²

Zo ontstaat er nu en dan een flinke kortsluiting en dat is meestal een gevolg van te
hoge en te sterke spanning of van overbelasting. Duidelijk is dat er méér gevraagd

40 Gesprekken tussen mgr. H. Tillemans en J. Sneekes msc.

41 Correspondentie 1950-1957. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

42 Tillemans msc, mgr. H., *Brief aan J. Sneekes msc*, 26-1-1952. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

wordt door de pastoors in de Muyu en door de situatie daar, dan wat er door Merauke gedaan of geleverd kan worden.

In november 1952 komt de bisschop naar de Muyu en maakt een reis naar de plaatsen om de pasgedoopten (bijna allemaal ouderen) te vormen. Uiteraard komen ook de moeilijkheden en de tekorten ter tafel (vooral de aanvoer en de personalia). De bisschop constateert dat er zichtbaar overal vooruitgang is geboekt, en hij schrijft dat ook na zijn terugkeer in Merauke.⁴³

VERHOUDING TOT HET BURGERLIJK BESTUUR

Het Burgerlijk Bestuur had zeker in die eerste tijd een zeer belangrijke taak in het Muyugebied. De pacificatie, de rust, orde en veiligheid, vroegen een optreden tegen de moordenaars en een daadwerkelijk beleid voor het voortbestaan van de dorpen. Daarbij kwam tijdens de ontwikkeling en de vooruitgang van land en volk ook de zorg voor de openlegging en het openhouden van wegen, voor de gezondheidszorg, de landbouw, de recreatie en vooral voor het onderwijs.

Bestuurlijke samenwerking met de Missie was uiteraard noodzakelijk. In principe werd het belang hiervan niet alleen erkend, maar ook concreet nagestreefd. Tot 1955 zetelde de Controleur (Hoofd Plaatselijk Bestuur) in Tanahmerah. De pastoors van het Muyugebied gingen altijd, als zij te Tanahmerah kwamen, een bezoek bij hem afleggen om samen de zaken te bespreken (de heren R. den Haan, Thenu, Nieland en Stefels). Als de Controleur naar het Muyugebied kwam, zocht hij ook contact met de pastoors.

Er liggen in het missiearchief zeer veel brieven en rapporten over strafbare feiten (perkara's), wantoestanden, onrust in de dorpen, absentisme, varkens, schooltuinen en over de toestand van wegen en bruggen.⁴⁴

Er waren positieve resultaten, maar soms ook wel negatieve ervaringen, vooral met de lagere ambtenaren, i.e. de Bestuursassistenten te Mindiptana. Zij voerden een zwak beleid, niet doortastend, en bovendien wisselend. Soms stond dit beleid zelfs afwijzend ten opzichte van de Missie, die bleef vragen om een strenger en duidelijker optreden tegen wantoestanden zoals hierboven omschreven. Een merkwaardige uitspraak kwam van een bestuursambtenaar uit die tijd:

Wij (B.B.) maken zelf uit wat wij wel of niet doen; wij behandelen voortaan alleen maar zaken die door een dorpshef worden aangebracht.⁴⁵

Die dorpsheffen waren als regel figuren die absoluut geen leiding konden of durfden geven, die weinig of geen Maleis kenden, niet konden lezen of schrijven, die nog in 1954 door de onderafdelingschef een 'probleem voor het Bestuur' werden genoemd wegens hun geringe gezag, die uit angst voor wraak dikwijls niet durfden optreden, die niet ten aanzien van bepaalde personen, maar altijd heel in het algemeen spraken over dat wat er moest gebeuren.⁴⁶

Dit deed die uitspraak van de B.A. vreemd klinken, want elke twee maanden kwamen de pastoors in de dorpen, waar zij van de onderwijzers hoorden wat er in het dorp

43 Tillemans msc, mgr. H., *Brief aan de katholieken in het Muyu- en Kaogebied*. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

44 Correspondentie met het Bestuur. passim.

45 Sneekes msc, J., *Brief aan Monseigneur*, 9-8-1952. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

46 Schoorl, J.W., *Kultuur*, pp. 178-180.

aan de hand was. De goeroe schreef het bovendien op in zijn '*kitab kabar kampong*' (dorpsdagboek). Vanzelfsprekend gaf de pastoor of de goeroe berichten zo nodig door aan de B.A. De pastoor was wel goed op de hoogte.

De H.P.B. van Tanahmerah nodigde daarna de pastoor van Mindiptana uit om toch weer tot samenwerking te komen en de polemiek te sluiten.⁴⁷ Er wordt dan overeenstemming bereikt over het te voeren beleid, onder andere over dorpsvorming, absentisme op school, varkensmarkten, het tegengaan van polygamie.

In verband met de voortdurende problemen in het Muyugebied over de plannen voor economische ontwikkeling, en de grote afstand tussen Tanahmerah en Mindiptana, wordt in januari 1955 een eigen Controleur-H.P.B. voor het Muyugebied benoemd, de heer J.W. Schoorl, die reeds in 1954 een etnologisch onderzoek had verricht.⁴⁸

Voor het Muyugebied betekende dat een ommekeer. Na een persoonlijk bezoek van de Gouverneur en een tournee samen met de directeur van Sociale Zaken, na de plaatsing van een Landbouwambtenaar en een opzichter van de Dienst van Waterstaat en Opbouw, na de verbetering van de politieleiding, na de opening van een Chinese winkel, na de verbetering van de aanvoer (een sleepbarkas met een twintigtons lichter in Tanahmerah), na de komst, tenslotte, van de eigen H.P.B., gaat het Muyugebied een nieuwe tijd tegemoet.⁴⁹

De Missie blijft daarbij niet ten achter. Dat was al duidelijk bij de vooruitgang van de scholen, het extensieve werk van de catechisten, de zorg van de zusters voor de zieken en het werk van de bouwbroeder, C. (Kees) van den Berg (kerk, jongensinternaat, zustershuis, meisjesinternaat, schoolgebouwen en huizen).

Mindiptana wordt in de jaren 1954 en 1955 het centrum van het Muyugebied, met allerlei activiteiten die voor het gehele gebied belangrijk waren.⁵⁰

Rond Mindiptana werken op twintig locaties mensen die bomen verzagen tot planken. Sneekes doet de ene bestelling na de andere te Merauke. Hij krijgt dan wel te horen dat dit zelfstandig optreden buiten de instanties van de Missie in Merauke om, hem niet in dank wordt afgenomen; maar zijn dynamiek wordt zeker gewaardeerd.

Pater Putman zet er zich voor in om met de mensen een tracé te zoeken voor een autoweg dwars door de bossen, over de waterscheiding heen. Dat wordt de Kamkaweg van Mindiptana naar Waropko en Ninati. De publieke verbinding tussen de dorpen wordt een feit. Voortdurend zijn er mensen op weg van en naar de bestuursinstanties of van en naar het missiecentrum. Er zijn bestuursregelingen, onderwijszaken, ziekenverzorging, er valt iets te verhandelen, er is iets te verdienen. Het eigen gebied gaat iets betekenen. De pastoors van Waropko en Ninati krijgen meer armslag om de verderweg liggende gebieden intenser te gaan bewerken. Daarbij blijken de gelukkige eigenschappen van de Muyuër: zijn natuurlijke prestatiezucht, zijn eigen-gereid op eigen benen te kunnen staan, zijn zin voor avontuur en uitbreiding van zijn relaties. Bovendien blijken de abituriënten van de catechistenschool te Mindiptana de durf te hebben heel ver nieuwe gebieden in te trekken en daar het vóórloperswerk

47 Sneekes msc, J., *Verslag van het overleg Nieland-Stefels-Sneekes*, 14-2-1953. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

48 Tillemans msc, mgr. H., *Brief aan J. Sneekes msc*, 25-2-1954. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

49 Schoorl, J.W., *Kultuur*, pp. 148-154.

50 Sneekes msc, J., *Brieven aan Monseigneur*, 1954. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

gestalte te geven. Kortom, er is tegelijkertijd van alles op handen en van alles te beleven.⁵¹

In deze en komende jaren blijkt dat het Bestuur zelf actief aanpakt, ook op economisch en sociaal terrein. De Missie probeert op godsdienstig en moreel gebied de mensen tot een leven te brengen waarin zij bewust en overtuigd het christen-zijn gaan waarmaken.

Voor de rondtrekkende pastoors of voor de onvermoeibare zusters, kon het toch vaak lijken dat er weinig geestelijke vooruitgang te bespeuren viel. Telkens bij de voorbereiding van de doopfeesten van de volwassenen, kwam de vraag naar voren of het wel verantwoord was te dopen in dit 'liefdeloze' land. Ogenschijnlijk konden ook de reeds gedoopten zulk een onverschilligheid aan de dag leggen, zo gewoon de eisen van de oude adat navolgen, dat er van religieuze vooruitgang weinig sprake leek te zijn.⁵²

HOE KWAM DEZE VOORUITGANG TOT STAND?

De paters

Een van de factoren die grote invloed had was ongetwijfeld het regelmatig op dienstreis gaan van de missionarissen van dorp tot dorp, jaar in, jaar uit, en daarbij de goede verhouding met de goeroes en de catechisten in die dorpen, en vanzelfsprekend met alle dorpsbewoners. De missionarissen bleven als regel jarenlang in het Muyugebied en zij leefden samen met de Muyuërs als vrienden met wie zij lief en leed deelden.

Zo praatten zij met hen over alles en nog wat, ook over hun adat en hun dagelijkse leven. Daarom werd bijvoorbeeld pater Putman, die veel van hun adat wist en daarover later ook schreef, aangesproken als 'Konim' (vriend), pater Hoeboer als 'Kamberim Taarep' (de grote hoofdman) en pater Sneekes als 'Ambè' (vader) (zelfs nu, na vijftig jaar wordt hij in brieven nog steeds zo aangesproken).⁵³

De missionarissen uit die tijd verkondigden de geloofsleer, zij trachtten de levenswijze van de Muyuër in overeenstemming te brengen met de zedenleer, waarbij vooral aandacht werd besteed aan de Liefde (Christus en Zijn Hart) die vijandschap uitsluit, die geen nadeel toebrengt (zwarte magie), die steeds meer onderlinge Vrede benadrukt. Zij waren 'gezondenen' door de Kerk van Christus. Het was hun 'heilige' overtuiging dat het 'Christen worden' en het 'Christen zijn' voor de Papoea's weldadig was. Hun instelling was rechtlijnig duidelijk: leer aan de Papoea's wie en wat God is (de grote Baas, onze Vader), waardoor ook zij hun leven op God richten, waardoor het Heil, dat wil zeggen Zijn Goedheid, ook in hun leven kan doordringen, hen rijker maken. Dit heil wilden de missionarissen hen aanreiken, zowel voor het leven 'hier en nu' als voor het hiernamaals (sterk benadrukt bij overlijden en begrafenissen).

De missionarissen begonnen zeer dikwijls heel 'menselijk', onder andere door de zieken te helpen, zoals ook al door pater Hoeboer gebeurde toen hij hen opzocht in hun bossen en hen hielp door malaria-pillen, framboesia-injecties en bij de verzorging van hun wonden.⁵⁴

51 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, II, Muyu, p. 11. Archief msc, Tilburg.

52 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, II, Muyu, p. 15. Archief msc, Tilburg.

53 Sneekes msc, J., *Mijn eerste baby*. Aartsbroederschap O.L.Vrouw van het H.Hart, Sittard, 1991, pp. 1, 2, 14. (Verder geciteerd als *Mijn baby*.)

54 Sneekes msc, J., *Hadden zij maar*, p. 24.

Ook pater Van Kessel en pater Sneekes deden dit, maar zij hadden na 1949 de hulp van de zusters en hun ziekenhuisje.⁵⁵

De Muyuërs werden bijeengebracht in dorpen, waar een goeroe/catechist orde begon te scheppen, kinderen les gaf op school (in de Maleise taal), rekenen, schrijven, en 'zingen en bidden'. Dit laatste werd ten zeerste benadrukt; zo kon het geloof ontstaan (Onze Vader) en zo ontstond dat ook inderdaad. De 'Zondagsviering' werd ingevoerd (en zelfs gecontroleerd door de pastoor bij zijn dorpsbezoek). De grote feestdagen werden voorbereid en echt 'gevierd'; doopfeesten waren feesten van heel de gemeenschap, evenals huwelijksfeesten en vormfeesten. De Papoea's zelf verzorgden deze feesten. Wat pater, broeders, zusters, goeroes en catechisten deden, kan men lezen in *Hadden ze ons maar wild gelaten* en in een uitvoerig verslag van pater J. Geuskens.⁵⁶

Aan dit interview met pater Geuskens ontleen we het volgende. Als hij zijn zeventien dorpen ging bezoeken, dan waren dat tochten van twee tot vier uur lopen langs bosspaden. Wilde hij alle dorpen bezoeken, dan werd dat telkens een tournee van vijf weken. In het dorp gekomen staat er water klaar om te baden en de njora zorgt voor het eten. De goeroe heeft zijn administratie klaarliggen, onder andere: een schrift waarin de laatste gebeurtenissen geschreven zijn, namelijk sterfgevallen, geboorten, huwelijksregelingen, dorpsgebeurtenissen. Als er zieken zijn, dan gaat Geuskens hen meteen bezoeken en helpen. Terwijl hij de administratie doorneemt en met de goeroe bespreekt, worden de mensen opgeroepen om naar de kerk/school te komen: er is biechthoren, dat wordt voorbereid met een inleiding waarvoor het boekje van pater Drabbe in de Muyu taal wordt gebruikt. Na het biechthoren (en dat kan wel eens lang duren) bespreekt de pastoor met de goeroe het volgende deel van de catechismus en zij nemen samen de problemen door (de school, de schooltuin, de mensen en al hun wel en wee). Ook heeft hij aandacht voor de goeroe en zijn gezin.

De volgende morgen wordt de H.Mis opgedragen, de H. Communie uitgedeeld, terwijl de preek geloof, hoop en liefde tracht te versterken. Een godsdienstles op school staat op het program en de hele dag door komen mensen naar het goeroehuis of gaat de pater naar de huizen van de mensen om hun belangen te bespreken. Daarbij is het zaak de familiegegevens die op de administratiekaarten zijn genoteerd, te controleren of te corrigeren. Dit geeft die bijzondere band van de missionaris met zijn parochianen, die langzamerhand persoonlijk gekend en persoonlijk benaderd worden in verband met hun verleden, heden en naaste toekomst. De mensen voelen de hartelijke belangstelling; er groeit iets van vriendschap! De volgende dag wordt het weer inpakken en met de dragers op weg gaan naar het volgende dorp.

De zusters

In december 1949 kwamen zuster Bertilla en zuster Matthea en in februari 1951 zuster Francine naar Mindiptana. Niet alleen hun aanwezigheid (samen met een groepje grotere Muyu meisjes in het internaat, het 'Vrouwenhuis') was al zeer

55 Sneekes msc, J., *Mijn baby*, p. 15.

56 Sneekes msc, J., *Hadden zij maar*, pp. 33-62.

Boelaars msc, J., *Interview met J. Geuskens msc*. Merauke 1987. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, II. Muyu, pp. 12-14. Archief msc, Tilburg.

weldadig in dit land (dat niet vrouwvriendelijk was), maar ook het werk van de zusters droeg zeer veel bij aan de vooruitgang. De zorg voor de zieken en de zorg voor de meisjes en de vrouwen stond bij hen voorop. Niet alleen werd de framboesia weggespoten, maar talrijke zieken en gewonden kwamen naar het ziekenhuis tot ver vanuit het berggebied waar nog geen dorpen geopend waren. Ziekenzorg is door en door christelijk en dikwijls het begin van christendom.⁵⁷

De zusters werden ook geconfronteerd met de harde kanten van het oorspronkelijke levenspatroon van de Muyuërs, bijvoorbeeld toen van hen huisvesting en verzorging werd gevraagd voor meisjes (jonge vrouwen) die tweede vrouw moesten worden en een beroep deden op de Missie om hen te helpen. Dat gaf uiteraard wel eens problemen, eenmaal zelfs werd een meisje uit het internaat dichtbij het zusterhuis vermoord. Van deze meisjes uit het internaat werden er ook verschillenden naar Merauke gestuurd, waar zij een goed huwelijk konden sluiten, want er waren veel Muyu vrijgezellen in Kelapa Lima.

De zusters moesten bovendien zorgen voor de paters en broeders, die maar rondsjouwden en slecht voor zichzelf zorgden.⁵⁸

Tenslotte mag zeker wel worden vermeld dat de zusters zichzelf en ook het meisjes-internaat onderhielden, vooral door de verkoop van kleren die zij naaiden. Hard werkende, biddende vrouwen in het Muyuland.

De Muyuërs

De Muyuër is een streber, die de voordelen van de Nieuwe Wereld gaarne aanvaardt en zich toeëigent. Het is in deze studie een belangrijke vraag hoe en in hoeverre hij zich de godsdienst eigenmaakte. Natuurlijk speelt deze vraag door heel het relaas, maar vanwege het grote belang wordt deze kwestie nog eens uitdrukkelijk onder ogen gezien, temeer omdat de missionarissen die het proces hebben meegemaakt en begeleid, er niet alleen dikwijls over gesproken hebben onder elkaar, maar ook met de mensen zelf.

Eerst de kardinale vraag: was er bij de Muyuër een begrip voor 'God' te vinden? Omdat er in het algemeen geen uniformiteit bestaat in het gehele gebied, zijn er ook verschillen in namen voor goddelijke wezens. In de oorsprongsmythen zijn er eveneens onderling verschillen naar de plaatsen. Op sommige plaatsen (in Yibi en Kawangtet) wordt Komot beschreven als één van de belangrijkste bovennatuurlijke wezens (vooral aangeropen bij de jacht). In *Kultuur en Kultuurveranderingen in het Moejoe-gebied*, schrijft dr. J.W. Schoorl over Komot als: de figuur die het leven van de Muyuërs heeft geregeld zoals het nu is.⁵⁹

Toch treden daarnaast ook andere figuren op; er zijn ook andere namen in andere streken. In het systeem van de relaties dat in het Muyu leven aanwezig is en dat de mensen ook met elkaar in contact brengt, blijkt er omtrent het bestaan van een God, van een 'oergeest', overeenstemming te bestaan. Pater Sneekes ondervond dit toen hij in een gesprek met Muyuërs in een nieuw gebied uitdrukkelijk naar het bestaan van zo'n 'opperwezen' vroeg. Zij antwoordden eerst met te zeggen dat zij het een

57 Sneekes msc, J., *Mijn baby*, pp. 21-27.

58 Sneekes msc, J., *Mijn baby*, p. 42.

59 Schoorl, J.W., *Kultuur*, p. 93.

domme vraag vonden. Zij zeiden: 'Die Geest moet er wel zijn, maar die is onzichtbaar en we kunnen hem dus geen echte naam geven. (Hij is onnoembaar).' Sneekes kreeg als tegenvraag te horen: 'Zeg jij maar eens hoe hij heet, jij moet daarvan op de hoogte zijn, daar kom je toch voor!' Dat was een moeilijke vraag, want er moest een duidelijk, liefst concreet antwoord gegeven worden. Hij antwoordde: 'Die Oergeest die geen naam heeft bij jullie, is "Mijn Vader".' Dit antwoord maakte hen stil en een van hen vroeg: 'Hoe weet U dat zo zeker?' Sneekes antwoordde: 'Ik heb dat van mijn moeder geleerd toen ik nog een kleine jongen was. Zij vertelde dat er ooit iemand geweest was (hij heet Jezus van Nazareth) die gezegd had: "Die onzichtbare Geest is mijn Vader, maar Hij is ook jullie Vader, Hij is onze Vader!" Ik praat ook regelmatig met die Oergeest, zoals kinderen praten met hun vader. Luistert maar goed, want samen met mijn dragers (reeds gedoopte christenen) gaan we nu tot "Onze Vader" bidden.'

Rond de vuurplaats in dat donkere boshuis riep dat bidden een merkwaardige stemming op van verbondenheid met elkaar en met Onze Vader. Het maakte wel diepe indruk, want zij vroegen om in de toekomst meer en uitvoeriger te komen vertellen over Hem en over die Zoon! Zij konden zich niet alleen verenigen met die God, maar zij voelden ook aan dat deze grondwaarheid van het christendom goed en weldadig was voor hen.

Een van de catechisten, Johannes Konyopkok, leerde en vertelde ook over 'Onze Vader' toen plots één van die grote krachtfiguren in het dorp daarop doorging. Hij zei:

Ik heb meerdere zonen. Daar zitten ze! Maar daarna kreeg ik nog een dochtertje. Ik hield heel veel van haar. Zij was zo mooi als een vogel, zij huppelde en danste als een prachtige vlinder. Ik zocht kralen (vruchtjes) in het bos en maakte voor haar een halssnoertje. Zij werd door een slang gebeten en zij stierf in mijn armen. Mijn vrouw voelde het verdriet en de pijn zo diep dat zij zich een vingerkootje heeft afgehakt. Maar ik heb aan mijn dochtertje gezegd: "Je bent mijn dochtertje, ik houd van je en ik zal altijd van je blijven houden, want ik ben je vader en ik blijf je vader." Is God op deze manier ook onze Vader? Dat wil ik graag aannemen en geloven, want Hij heeft ons gemaakt.⁶⁰

Natuurlijk bleven deze mensen echte Muyuërs in hun eigen leef- en denkwereld die niet van dag op dag veranderde. Er was nog die geheimzinnige wereld en ook haar schaduwzijde. Althans zij kon ook worden ingeroepen en ingeschakeld om extra zelfverdediging op te bouwen en soms de eisen van machtswellust kracht bij te zetten. Een kwaadwillende kon er een medemens schade door berokkenen, zelfs de dood mee injagen. Dat geloof dat iemand je zó kon pakken en dat je zelf machtig kon zijn om een ander dodelijk te raken, had zich tot een klimaat ontwikkeld, een klimaat van wantrouwen dat heel de onderlinge verhoudingen kon vergiftigen. Iedere man en iedere vrouw kon formules of handelingen kennen die zulk een bedreiging inhielden, en zo had ieder zijn geheime macht. Ieder wist dat van de ander, elke simpele handeling wekte die vrees op. De energieke vastbeslotenheid, de Muyuër eigen, maakte die vage vrees tot een concrete angst zodra er van onmin sprake was. Het kwam dan zover dat iemand zich 'geraakt' voelde en het opgaf en doodging. Tevens was die dood dan de oproep tot wraak. Dat riep zo die kettingmoorden op, die bovendien door directe doding met pijl en boog van achter een boom of met een prik met een priem in de buik van een slapende, werden volvoerd.

60 Sneekes msc, J., *Mijn baby*, pp. 39-44.

Slechts een enkele keer, als de goede wil er was en de pastoor indringend aanwezig kon zijn, kon de ban van de zwarte magie worden doorbroken.⁶¹

Het was minder de onmacht van de priester tegenover dit geloof dan wel zijn onmacht tegenover deze haat en nijd, die hem telkens deed wanhopen of ooit de christelijke prediking bij dit volk deze grondinstelling van eigengereid, zelfzuchtig streven naar macht en rijkdom, zou kunnen veranderen. Des te meer is de bewondering van de missionarissen begrijpelijk voor die catechisten of jonge gezinnen die hier bovenuit kwamen en anderen ertoe wisten te brengen vrede te sluiten en liefde te stellen boven haat.

Een ander cultuurgegeven, dat gedurende heel dit omvormingsproces telkens opdook en waartegenover de Missie zich een houding heeft moeten aanmeten, was het cultuurverschijnsel van de 'varkensmarkten'. Aanvankelijk zag Hoeboer vooral de negatieve aspecten van dit gebeuren. De eiwitvoeding die de mensen zo misten in het gewone leven, werd door de overvloed van de dan geslachte varkens ineens opge maakt, op het ongezonde af. Bovendien belette de aandacht voor de jarenlange voorbereiding van die markten de dorpsvorming, die de voorwaarde was voor de vooruitgang. Maar zijn opvolgers Putman en Sneekes begonnen toch de andere zijde, de positieve kant te ontdekken. Juist voor individualisten als deze Muyuërs was zo'n markt de uitgezochte en lang voorbereide gelegenheid tot de samenkomst van velen uit vele dorpen. Het gaf de kans oude relaties op te halen en nieuwe relaties aan te gaan; vetes werden opgelost door de betaling van genoegdoening (of de regeling van een sluipmoord), huwelijken werden afgesproken, een behoefte aan onderlinge bijstand in vrede werd versterkt. Aan het gebeuren ging een ritueel vooraf rond het eten van een sacraal varken door de ingewijden. De kerngedachte was: dat de man Kamberap als pleegkind wordt verwaarloosd, uit de tuin knollen steelt en dan gevangen wordt in een uitgezette val, zich in een varken verandert, en op eigen verzoek wordt gedood. Maar eenmaal in tweeën gedeeld, blijkt de voorste helft, met name de kop en de keel, nog levend, en in staat het leven van de mens te ordenen en met een web van voorschriften en taboes te omringen. Dit verhaal is omgeven door de mythen die betrekking hebben op de voornaamste zaken in een mensenleven: het water wordt ontdekt, de ots-schelp ontstaat en uiteindelijk, als de mensen de bevelen van kop en keel niet opvolgen, verdwijnen zij met heel hun wereld, meegevoerd door een bandjir, de rivier af.

Ter herinnering aan dit oorspronkelijk gebeuren, komen de 'ingewijde mannen' vóór het marktfeest in het geheim bijeen om een 'sacraal varken' te doden. Het achterdeel wordt aan de vrouwen en oningewijde mannen gegeven, maar het voorste deel wordt ritueel gegeten, waarbij een initiatie plaatsvindt van jongemannen.

Deze achtergrond is een geheim dat op straffe van te sterven in hardnekkig zwijgen wordt gehuld, en zo ook nooit de Missie duidelijk werd als een gegeven dat een mogelijkheid tot inculturatie zou hebben verschaft. De symboliek van een die, ofschoon gestorven, nog spreekt en omwille van zijn dood het recht kreeg het menselijk leven een hogere ordening op te leggen, de symboliek van het gezamenlijke sacrale maal, gaven wel te denken, maar deze aandacht voor een versterking van de geheime krachten van het Al en sommige praktijken – zoals het zó strenge vasten van leiders, dat er van hen mensen dood gingen – stemde tot grote voorzichtigheid.

61 Sneekes MSC, J., *Mijn baby*, pp. 23-30.

Toch werd de feest sfeer van dit marktgebeuren welbewust opgeroepen bij de latere doopfeesten van de volwassenen.⁶²

Maar na verloop van tijd veranderde er iets in het leven en het levensklimaat van de Muyuërs. In het dorp wonend, kwamen zij dichterbij elkaar en dat beïnvloedde hun omgang. In tegenstelling tot hun oorspronkelijk leven in de bossen kwamen zij ook dichterbij een christelijke levenssfeer, vooral voor hen die gingen meedoen met het 'bidden', de gebedsdiensten samen in de kerk, en zelfs in hun huizen en elders. Zij vonden 'bidden' ook niet zo vreemd.

Op een keer moest pater Sneekes tijdens een tournee een rivier oversteken en de brug was een gladde, zwiepende boom, een stuk boven het snelstromende water. Hij deed dat samen met Titus, een betrouwbare, sterke (al gedoopte) man. De pater legde zijn hand op de schouder van Titus en prevelde in het Nederlands een paar verzuchtingen, schietgebeden, om zijn aandacht af te leiden van dat water onder hem. Voordat de dragers met hun blikken over de boom begonnen te schuiven, begon Titus ook te prevelen, in de Muyu taal. Sneekes vroeg: 'Wat doe je, wat zeg je, Titus?' Deze antwoordde: 'Ik doe hetzelfde als wat u deed.' Sneekes: 'Wat deed ik dan?' Titus: 'Ik weet het niet, want ik verstond het niet, maar ik denk dat de pastoor "gebeden" heeft.' Dat was ook zo, voor de pastoor, maar ook voor Titus.⁶³

De missionarissen hadden in het begin wel negatief gereageerd op zogenaamde afgoderij en bijgeloof, maar bij nader, meer persoonlijk, contact met deze oudere mensen, ontdekten zij dat die Muyuërs op hun manier 'gelovige mensen' waren. Zij ontdekten dat bij de Muyuërs, en dezen ontdekten dat bij de missionarissen. Sneekes vertelt daarover:

In een van onze dorpen woont een man die "de Jager" wordt genoemd. Hij komt altijd terug van de jacht met een goede buit. Iedereen weet dat hij vóór hij op jacht gaat, bepaalde gebaren maakt en een plechtige formule uitspreekt, om daarna zachtjes voor zich uit te lopen prevelen. Middenin het bos legt hij dan plotseling een vinger op zijn mond, knikt met zijn hoofd en spitst letterlijk zijn oren. Hij schiet altijd raak.

Ik had een goed contact met deze jager, hij wist wanneer ik in het dorp kwam en bracht altijd wat vlees. We raakten gewoon bevriend met elkaar, hij volgde ook godsdienstlessen, hij wilde gedoopt worden. Om hem ook als jager wat uit zijn tent te lokken in verband met zijn magische jachtpraktijken, vertelde ik hem uitvoerig ons christelijk verhaal over de H. Hubertus die op Goede Vrijdag op jacht ging en die toen als een teken uit de hemel dat grote hert zag met een stralend kruis tussen zijn gewei. Ik vertelde hem dat de jager Hubertus sindsdien vereerd en aangeropen wordt als patroon van de jagers. Ik heb die man gedoopt, hij wilde maar één naam, namelijk Hubertus! Hij bleef een goede jager, maar ik ben er zeker van dat hij zijn toverformules na zijn doopsel niet ineens vergeten was, integendeel. Dit heeft hij mij zelf verteld. Maar hij wilde aangesproken worden alleen als: Hubertus.

Geloven is een langzaam proces, dat alleen maar kan groeien in een sfeer waarin de ander – de Muyuër – zich vrij voelt en zich kan ontplooiën. Wat diep in een mensenhart leeft, is kostbaar en de missionarissen wilden daar ook niet overheen walsen. Het oude leven van de Muyuërs en het christelijk leven van de gelovigen, vloeiden in elkaar over en dat kon alleen maar gebeuren door de mensen zelf.⁶⁴

62 Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken*, II. Muyu, pp. 16-18. Archief MSC, Tilburg.

63 Sneekes MSC, J., *Mijn baby*, p. 83.

64 Sneekes MSC, J., *Mijn baby*, p. 88.

In die tijd doopten de missionarissen in een dorp als de gemeenschappelijke 'goede wil' naar voren kwam en er ook op het gebied van de christelijke naastenliefde vrede werd gevonden. Door samen te zijn en samen te werken in dorpsverband, werd feitelijk de eerste aanzet al gerealiseerd tot deze christelijke liefde. De verwerkelijking daarvan ging dan langzaam groeien.⁶⁵

Pater Putman heeft met zijn collega's dikwijls serieus besproken of de vorm van het doopfeest niet een varkensmarkt kon zijn, maar dit werd niet mogelijk geacht, omdat positief inzicht in de geloofswaarde van dit feest ontbrak en men alle eventuele verkeerde associaties wilde vermijden. Op de volgende wijze werd dan het doopfeest gevierd:

De ketmon-dans, met al haar gebruikelijke kleding, versiering en mimische uitdrukkingen, opende het feest. Deze dans werd door alle gasten uitgevoerd, die daarna door een oudere man (en de missionaris) plechtig ontvangen werden. Vervolgens werd er deels in huizen van mogelijke familie, deels in bivakken zoals op varkensmarkten, onderdak gevonden en daar kon dan ook geheel gratis eten worden ontvangen, ook al waren het totaal vreemden of kinderen. De gasten immers moest de bevolking zijn van de vier naastbijgelegen dorpen. Het eten was verzameld door de 'agama-ye-katuk' en de 'serani-ye-katuk'. Dan volgde 's avonds de doopplechtigheid, waarbij van iedere handeling uitleg werd gegeven in de Muyu taal. 's Avonds werden de door de missionaris gezegende varkens gedood, die door de feestgevers met ots waren betaald, en die de volgende dag geheel gratis aan de gasten zouden worden gegeven. Dit als teken van de aanvaarding van het geloof en van de universele naastenliefde.

De volgende morgen was er een plechtige H.Mis met de Eerste H.Communie, waarna onder het uitspreken van een gebed door de missionaris, eerst de feestelingen gingen eten. Dan was het de beurt voor alle aanwezigen om de klaargemaakte sago met vlees te verorberen. Tegen de avond was er dan nog een gebedsdienst met de uitreiking van medailles of kruisjes, speciaal aan de gedoopten, maar ook aan alle inwoners van het dorp: per huis een houten kruis, dat de vader in ontvangst nam. Dan ging ieder gezin onder zijn huis staan en zegende de missionaris ieder huis van buitenaf met daarbij ook het kruis dat de vader in de hand hield, en dat later aan de voorkant van het huis zou worden bevestigd. Tot slot werd dan nog een groot kruis opgericht en gezegend als teken van het geloof van het dorp. Die nacht werd er in alle huizen en bivakken gedanst op de gebruikelijk manier.⁶⁶

Tenslotte wordt de vraag: 'Waar ligt het contactpunt bij de Muyuër om het christendom te aanvaarden?' ook beantwoord als we de analyse van het levenspatroon van de Muyuër door W.Putman weer even naar voren brengen, namelijk het zoeken van bestaanszekerheid door het vrij stichten van een belangengemeenschap, niet louter in de zakelijke sfeer, maar als werkelijke gemeenschap van welwillendheid. Het stichten van die welwillende gemeenschap is de voortdurende zorg van elk individu. Waar de medemens als bedreigend wordt ervaren, zoals de vreemde, moet deze tot een wederzijdse betrokkenheid worden gebracht via de ruil en uitruil van waarden. Dit geschiedt in het gezin, in de geslachtsgroep en in de huwelijksbetrekkingen en tenslotte via banden van handel en vriendschap. Wordt nu ergens aan de verbonden-

65 Sneekes msc, J., *Mijn baby*, p. 45.

66 Putman msc, W., *Schets*, Het doopfeest.

heid tekortgedaan, dan wordt een extra gift als genoegdoening verwacht om de welwillendheid te herstellen. Dit geldt zelfs tussen man en vrouw. Het feit dat bijvoorbeeld bij de bruidsprijs een gedeelte wordt geretourneerd, wijst erop dat de huwelijksrelatie geen louter zakelijke rechtsrelatie uitmaakt, een koop en verkoop, maar in diepste wezen een vrij aangegane gemeenschap van welwillendheid vormt. Ook met de geestenwereld van de overledenen wordt zulk een relatie aangegaan.⁶⁷ De eis tot genoegdoening bracht heel wat negatieve en harde vormen mee in het leven van de Muyuërs: excessieve vormen van zelfverdediging, van wraak, van vijandschap en moord.

Maar zeer zeker ook onder invloed van het christendom kon eveneens het goede hart van de Muyuër zich uiten in een relatiespel met ieder ander mens als kind van dezelfde vader, onze Vader. Maar dat vroeg minstens een generatie, want eerst dan zou de mogelijkheid er zijn dat de Muyuërs hun eigen christendom maakten en het geloof tot hun eigen geloof. Dan pas kon er sprake zijn van echte inculturatie. Sneekes vertelde over de Muyu kinderen het volgende.

De tachtig internaatsjongens ontvingen samen van hem tien grote klappers als beloning voor extra werk dat zij hadden verzet. Onmiddellijk ontstond er een gevecht. Sneekes riep hen terug, liet de klappers bijeen leggen en zei: 'Jullie kunnen niet eens delen, en ik maar praten over naastenliefde. Morgenvroeg kunnen jullie ze komen ophalen.'

De volgende ochtend kwamen zij, geordend in rijen naar hun streek van afkomst en zij stelden voor: 'Wij raspen de klappers, mengen die met sago en geven dat mee voor de oude of zieke mensen in ons dorp.'⁶⁸

Terecht schrijft dr. Schoorl dat in de jaren 1950-1957 het oude religieuze systeem nog doorwerkte in de Muyu, zowel bij de niet-christenen als bij oudere en jonge christenen. Hij onderzocht en beschreef dit nauwkeurig.

Al staat er in het begin dat de interpretatie van de bekering naar christelijke geloofs-overtuiging niet wordt uitgesloten, toch stelt hij dat de missionarissen geen bezwaar hadden dat de Muyuër zichzelf mocht blijven en dat de Muyuër zelf het christendom in zijn cultuur moest opnemen. Ook zegt hij dat de missionarissen inderdaad de veranderingen ten goede van de Muyu mentaliteit zochten en bevorderden, vooral het geloven in God 'onze Vader', door Christus met zijn gebod van liefde, zodat er in dat land meer vrede en veiligheid ontstond.⁶⁹

Schoorl schrijft ook dat ongetwijfeld en zeer vanzelfsprekend dat laatste ook door het gerichte bestuursbeleid tot stand kwam.⁷⁰

De Cargo-cult

Een negatieve uitwas van die tijd was ongetwijfeld de Cargo-cult. De visie van de Muyuër sinds onheuglijke tijden werd bepaald door zijn kijk op vrouwen, varkens en schelpengeld (ot). In feite kwam dat erop neer: geen varken zonder vrouw die het fokt, geen ot zonder varken en geen varken zonder ot, geen vrouw zonder varken en

67 Putman MSC, W., *Schets*.

Sneekes MSC, J., Om deze laatste reden sprak J. Sneekes MSC bij de begrafenis de overledene persoonlijk met name aan.

68 Sneekes MSC, J., *Mijn baby*, p. 94.

69 Sneekes MSC, J., *Mijn baby*, pp. 50-55.

70 Schoorl, J.W., *Kultuur*, p. 210.

ot. Door het bezit van deze materiële goederen, wil de Muyuër zijn eigen leven veilig stellen en waarborgen. De belangrijkste interesse van de Muyuër ligt in de sfeer van geld, goederen, rijkdom.

In deze jaren tekende zich in hun leven een nieuwe tijd af, met voor hen onvoorstelbaar kostbare goederen (bijlen, messen, kleding, voeding). Dit bracht hen tot de zogenaamde Cargo-cult. Zij zagen al deze rijkdommen in handen van de nieuwkomers, van de blanken. Die goederen werden geïmporteerd door schepen (cargo) en vliegtuigen. Zij vroegen zich af: 'Waar komen al die goederen vandaan?' Zij wilden ook participeren in die rijkdom. Zij gingen daarover filosoferen, of beter: fantaseren. Het antwoord van de blanke, i.e. Bestuur en Missie, was dat al die goederen uit dat verre land van hun ouders en voorouders kwamen. In dat land was er generaties lang hard gewerkt om deze rijkdom te verkrijgen en op te bouwen...

De Muyuërs echter hadden ook hun voorouders. Zij vereerden hun voorouders en zij verwachtten ook steun en ergens in die onderwereld lagen die goederen op hen te wachten.

Maar de blanken hadden 'de sleutel' en die hielden die sleutel verborgen, zodat zij ook die goederen in handen kregen en hielden. Daarom zag men ook dat de Muyuërs 's nachts naar het kerkhof gingen; zij vergaderden, zij spraken toverformules uit, zij hoorden zogenaamde antwoorden, zij groeven diepe kuilen. Allerlei magische praktijken, obscuur en gevaarlijk, onrust, ontevredenheid.⁷¹

Vooraf door ingrijpen van het Bestuur werden deze bewegingen weggewerkt, alsook door de verdieping, het eigenmaken van het geloof. De missionarissen deden dat in de godsdienstige oefeningen (samen bidden), zowel op de hoofdstaties als tijdens de tournees in alle dorpen.

Zo werd er bijvoorbeeld in 1955 op initiatief van pater Sneekes een vereniging voor mannen en vrouwen opgericht te Mindiptana, waar zich toen honderden Muyuërs gingen vestigen. Deze vereniging had de naam 'Pemuda katolik Moejoe' (katholieke jongeren). Er werd een eigen blad uitgegeven *Kabar Moejoe*.⁷² De jongeren waren daarin zeer geïnteresseerd, want er werden stukjes van de Muyuërs zelf in opgenomen, onder andere over: trouw aan het geloof, loslaten van tovenarij, wraakmoorden en het schelpengeld.

Ninati

In het dorp Ninati, waar Hoeboer zijn Muyu werk begonnen was, was ook in de latere jaren – toen Mindiptana hoofdstatie was geworden – een pastoor blijven wonen. In 1954 was na pater Van Kessel een nieuwe kracht naar de Muyu gekomen in de persoon van Kees van der Linden msc, die na zijn werk onder de Marind aan de Zuidkust, met grote regelmaat vanuit zijn hoofdstatie Ninati dertig dorpen verzorgde. Naast zijn gewoon pastoorswerk verdiepte hij zich speciaal in de studie van het huwelijk in de verschillende regio's, namelijk: Muyu, Nigirum en Mandobo.⁷³

71 Zie: Kamme, F.C., *De Messiaanse Koréri-beweging in het Biaks-Noemfoors cultuurgebied*. Den Haag, 1954.

Schoorl, J.W., *Kultuur*, p. 262.

Sneekes msc, J., *Brieven aan het H.P.B.*, 19-3-1955 en 19-4-1955. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

72 *Kabar Moejoe*. Een exemplaar in: Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

73 Deze geschriften zijn vermeld bij de bronnen in de Inleiding van dit hoofdstuk en bevinden zich in de Map Muyu/Mandobo studies. Archief msc, Tilburg.

Ninati werd van 1960-1966 bediend door pater Arie Vriens. De twintig oorspronkelijke dorpen werden door de desanisatie tot elf centra teruggebracht. De pastoor vermeldt op zijn statistiek dat er 3.500 katholieken zijn en nog 457 niet-gedoopten. Hij schrijft dat er wel 1.646 communicanten zijn, maar dat er slechts 1.086 hun Pasen houden. Van de non-paschanten zijn er 62 gelovigen van wie het huwelijk niet in orde is, 71 die niet kerkelijk getrouwd zijn. Hij vermoedt dat er 427 parochianen zijn die zich niet veel van hun geloof aantrekken.

De onderwijzers, alsook de voorlopers, zijn verbaasd dat deze pastoor hen ook godsdienstig wil bijspijkeren om hun geloofsbeleving te versterken. Vriens ziet namelijk dat op de dag waarop hij komt de goeroe even achteruit gaat staan en de pastoor laat betijen, om daarna, na diens vertrek, op de eigen oude voet door te gaan. In de presentielijst staan de bijvrouwen gewoon genoteerd als de echtgenotes van hun man en Vriens vreest dat het hele probleem van de polygamie als een ingeburgerd verschijnsel is aanvaard.

Bovendien constateerde hij met spijt dat voorlopers die meerdere jaren in de nieuwe gebieden leiding hebben gegeven aan de eerste ontwikkeling van het sociale en religieuze leven, naar hun eigen dorp werden teruggestuurd en geen taak meer kregen in de parochie daar. Deze mensen misten daar het aanzien dat zij als voorlopers genoten hadden en zij misten ook hun salaris. Zij hadden op het einde van hun dienstverband wel een vergoeding ontvangen, overeenkomstig hun aantal dienstjaren, maar toen dat geld op was begonnen zij om een vast pensioen te vragen en dat kon hen niet gegeven worden. Hier werd een kans gemist bij aanwezige potentie om hen iets te laten betekenen voor hun eigen dorp. Het kwam voor dat enkelen van hen zich afzetten tegen het godsdienstige leven, en door een tweede vrouw te nemen zich toch een bijzondere status aanmatigden.

De 'Katholieke Actie' die ook in zijn dorpen tot stand was gekomen, bracht zeker de betere katholieken van de verschillende dorpen tot elkander, maar van de mensen zelf ging nog weinig uit. De pastoor probeerde dit ontwakend tot een eigen verantwoordelijkheid voor het christelijk leven te bevorderen, onder andere door de verspreiding van het in Merauke uitgegeven tijdschriftje *Gembira karena iman*⁷⁴ (Verheugd om het geloof).

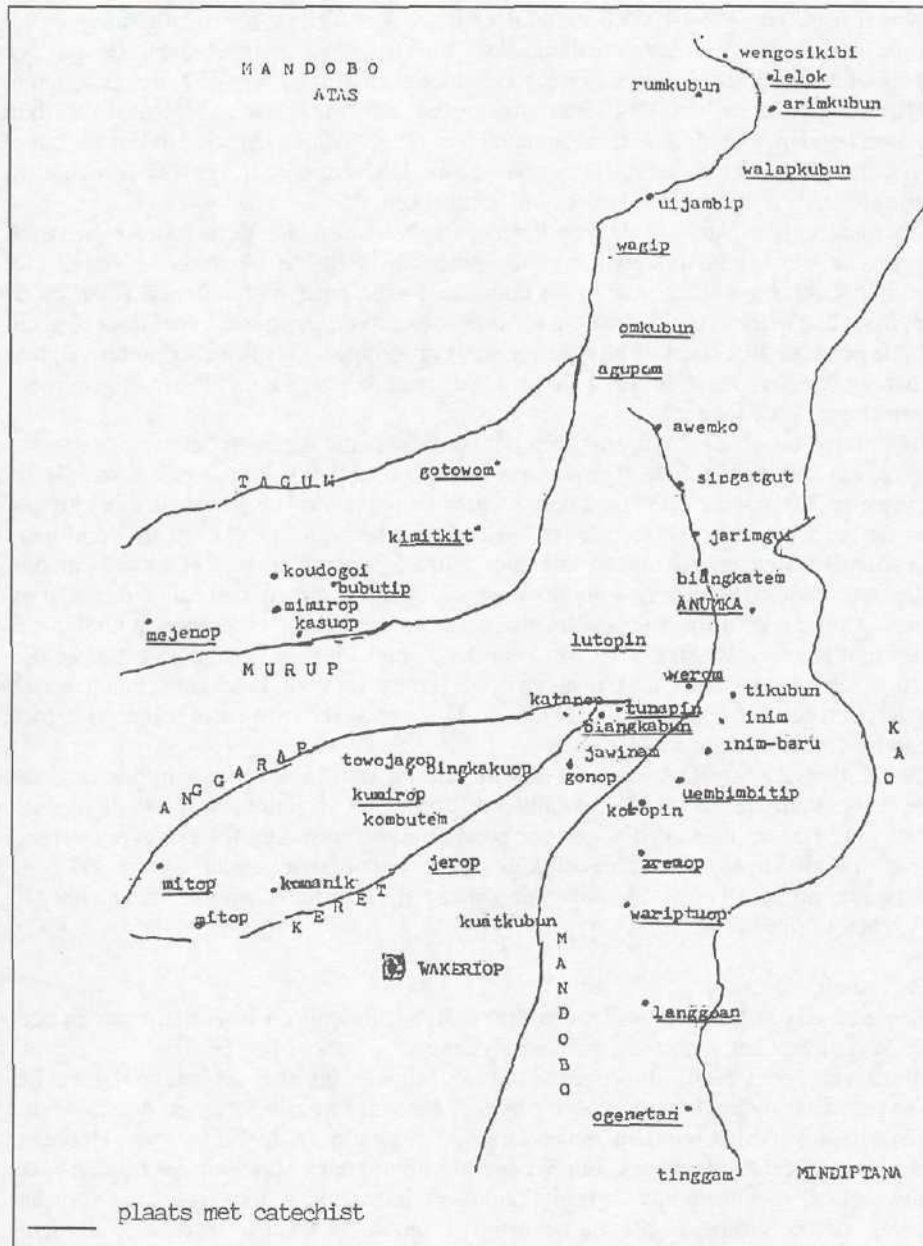
Polygamie

Een zaak die zich steeds meer naar voren drong, niet alleen in Ninati maar in heel de Muyu, was het probleem van de polygamie.⁷⁵

Hierboven werd reeds uiteengezet dat de Muyuër op zoek is naar relaties. De verwantschapsbetrekkingen spelen een zeer grote rol in zijn leven en daarin neemt vanzelfsprekend het huwelijk een belangrijke plaats in. In de *Notities* van Hoeboer, in het uitgebreide onderzoek van Schoorl, in de traktaten van Van der Linden is de huwelijksstructuur, de huwelijksgift (amot) en haar functie als vergoeding voor het geven van de vrouw, alsook de bevestiging van de verwantschapsrelatie, uitvoerig behandeld.

74 Vriens MSC, Adr., *Brieven aan Monseigneur*, 18-6-1963, 25-3-1963, 1-7-1964, 5-9-1964. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief MSC, Tilburg.

75 Vriens MSC, Adr., *Brief aan Monseigneur*, 11-6-1963. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief MSC, Tilburg.

Mandobo

Daaruit blijkt dat het polygame huwelijk in de Muyu cultuur als vanzelfsprekend, zelfs als ideaal, werd aanvaard en erkend.⁷⁶

Voorals mannen die rijk zijn, dus veel waardegoederen bezitten, kunnen zich een tweede, zelfs een derde vrouw veroorloven. Ook als een getrouwde man die zijn huwelijksgift heeft betaald sterft, dan gaan de rechten op zijn vrouw in eerste instantie over op zijn broer die de weduwe zonder meer kan huwen. Deze huwelijksstructuur verdwijnt niet van de ene dag op de andere.

In het christendom is het huwelijk monogaam. Er kwamen dus moeilijkheden. In het begin werd naar een oplossing gezocht, die uiteraard noodzakelijk werd toen de ouderen christen wilden worden. Als er een kerkelijk huwelijk gesloten was, dan hadden man en vrouw onder ede beloofd dat hun huwelijk monogaam was... 'tot de dood ons scheidt'. Er kwamen echter al vrij snel moeilijkheden, en zeker na verloop van tijd, in de zeventiger jaren. De missionarissen verboden de polygamie; zij spraken de betrokkenen daar duidelijk en principieel over aan. Maar het bleef een probleem. Uiteraard vroeg de Missie ook regelmatig de Nederlandse bestuursinstanties om hulp. Het Bestuur had geen 'wettelijke regeling' en dus werd er niet dwingend opgetreden, tenzij het een huwelijk betrof tegen de wil van de vrouw en een van de partijen de vrouw probeerde te dwingen. Dikwijls was dit echter moeilijk bewijsbaar. Een geveugeld woord bij de pastoors in de Muyu was dan ook: 'Een pastoor in de Muyu is een pastoor met huwelijksmoeilijkheden.'⁷⁷

II Het Mandobogebied

Pater W. Thieman was in feite de eerste vaste pastoor van Tanahmerah en ook de feitelijke daadwerkelijke pionier van de streek rond Tanahmerah. Dat begon met zijn benoeming in 1951. Van tevoren waren er wel pogingen om daar een vaste blijvende pastoorsplaats te vestigen, maar in de jaren 1945-1950 leek het erop dat de Missie daar alles wilde afbreken en overplaatsen naar Mindiptana (Hoeboer) en Képi (Meuwese).

Tanahmerah echter, waar de internering, de strafgevangenis van Nederlands Oost-Indië was gevestigd, bleek toch onmisbaar te zijn. Want in die vijftiger jaren zag men na dagen varen op de Digul temidden van dat oerwoud, ineens een reeks van goede gebouwen staan die achtergebleven waren van het grote strafkamp. Daar woonden nog ambtenaren van het v.b., er stond nog een postkantoor, een lichtmotor, een zendapparaat, een ziekenhuis, een gevangenis, er lag daar een vliegveld en daar was de nog bereikbare haven aan de Digul. Daar was de zetel gevestigd van het Nederlands Bestuur voor het ontzaglijk grote binnenland van heel de Digulstreek: de Controleur voor heel het Mappi- en heel het Muyugebied, het Hoofd Plaatselijk Bestuur van Képi, Mindiptana en Tanahmerah.

⁷⁶ Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk V.

Schoorl, J.W. *Kultuur*, pp. 26, 33, 42, 47.

Linden msc, C. van der, cf. Bronnen in de Inleiding van dit hoofdstuk.

Putman msc, W., *Schets*, p. 205.

⁷⁷ Vriens msc, Adr., *Brief aan Monseigneur*, 25-3-1962. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

In dit Tanahmerah begon pater Thieman met een nieuwe parochie. Hij knapte de gebouwen op, hij wist de mensen aan zich te binden, dus ook aan de Kerk. Hij opende een school, een zusterklooster en een internaat voor jongens en meisjes. Tanahmerah begon als missiestatie weer te leven. Daarbij zorgde Thieman zo goed mogelijk voor het moeilijke doorsturen van de aangevoerde goederen naar het Muyugebied. Hij begon ook met zijn tochten langs de Digul en bezocht daar de dorpjes van de Jair (Awyu). De parochie Getentiri wordt daar later geopend. Ook trok Thieman het binnenland in naar de Mandobo mensen. Zo maakte hij onder andere in 1951 een tocht samen met pater Putman, een grote verkenningstocht in het Mandobogebied.⁷⁸

De Mandoboërs vertonen overeenkomst in cultuur met de Muyuërs (huwelijksregeling, varkensmarkten, schelpengeld). Zij zijn echter niet zo gesloten, zij zijn vrijer, opgewekter in de omgang; qua aard staan zij dichterbij de Awyuërs (aan de Ederah en Bamgi-Ia).

Het missiewerk onder hen begon met dezelfde moeilijkheden als die in de Muyu, namelijk dorpsvorming vanuit de boshuizen in kleine nederzettingen. Het werd weer zaak de mensen te bewegen samen een groter dorp te stichten, zodat zij bereikbaar werden voor Bestuur en Missie en bovendien naar elkaar toegroeiden. Zo alleen konden voldoende kinderen bijeen komen om een school te stichten. Meestal was de school een aansprekend argument, want dan telden zij mee! Zij wilden ook delen in de vooruitgang die zij al in de Muyu waarnamen.⁷⁹

Met de onontbeerlijke hulp van Muyu catechisten, begon pater Thieman met de stichting van scholen, terwijl vanuit Mindiptana tegelijkertijd Sneekes de dorpen Tinggam, Kuken, Ogenetan en Pos, en Putman de dorpen Mirikapa, Konesan, Konekatan, en Tome (later samengevoegd te Winiktit) van een school voorzagen. Het feit dat de Zending vanuit Tanahmerah haar actie begon aan de Boven-Digul (Tanah Tinggi), gaf extra motivatie om de dorpen van de Arimop (de waterscheiding tussen de Mandobo en de Digul) te bezetten tot aan Biangkaten. Pater Putman maakte meerdere tochten in het Boven-Mandobogebied. Hij zocht ook samen met de heer Schoorl de weg tot in de bergen, tot de Ok-Sibil en de Sibilvallei.

Putman begint vanuit Waropko dorpen te openen en dit werk wordt voortgezet door zijn opvolger pater H. Kemper. Deze wist de belangstelling van de onderwijzersfamilies van de Muyu te wekken voor dit uitbreidingswerk en zij verschaften de eerste financiën om in acht dorpen een voorloper te kunnen plaatsen. Zelf werkte hij zeer hard.⁸⁰

Zo maakte hij ook samen met pater G. Aerts een tournee tot aan het dorp Katen, van waaruit een weg begint naar de Ok-Sibil in het Sterrengebergte.⁸¹

78 Putman msc, W., *Brief aan Monseigneur*, 14-9-1951. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

Putman msc, W., *Verslag*, april 1951. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

79 Lommertzen msc, W., *Verslag patrouille in de Mandobo*, 1-6-1953. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

80 Kemper msc, H., *Jaarverslag*, Waropko, 3-7-1961. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

81 Kemper msc, H., *Brieven aan Monseigneur*, 22-6-1960, 13-7-1960. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

Daar waren de paters Franciscanen hun werk reeds begonnen en ofschoon de MSC aanvankelijk dorpen tot aan Iwur probeerde te verzorgen, nam de OFM in 1973 ook dit gebied over, omdat het van bestuurszijde feitelijk tot het bergland gerekend werd. De verbindingslijnen met Mindiptana werden ook veel te lang.

Wel waren het weer de Muyu catechisten die in maart 1960 door de OFM werden gevraagd. Er werden er toen tien gestuurd.⁸² In die jaren werd er uiteraard geschreven over de catechistenschool in de Muyu.⁸³ Behalve voor het Muyu-/Mandobogebied blijven de pastoor van Tanahmerah evenals de Missie van de OFM en van de OSC om Muyu catechisten vragen. De pastoor van Mindiptana (J. Sneekes) vindt dat deze school zeker rijp is om te worden gesubsidieerd.

Pater A. Welling heeft ondertussen (1960) het werk in het Midden-Mandobogebied met voortvarendheid doorgezet. Er zijn daar reeds vijftienhonderd christenen. Hij dringt aan op de vorming van een centrale post, namelijk te Wakeriop, waar de catechist vervangen moet worden door een gediplomeerde goeroe en een gesubsidieerde school. De pastoor blijft aandringen op subsidiëring ook van de andere dorpen. Het Mandobogebied ontwikkelt zich goed, vooral in het middegebied. Het krijgt meer aandacht in het aantal pastoors, want in 1961 wordt de Zuid- en Midden-Mandobo toevertrouwd aan pater J. Boelaars, die daar ook een adastudie maakt. Hij maakt ook een tocht door het gebied van pater Kemper en zijn oordeel is onverdeeld gunstig.⁸⁴

Met goede moed en grote inzet begint pater Boelaars dan ook zijn taak als pastoor in dat gebied, en zeer zeker was dat in de bossen en het moeilijke terrein geen gemakkelijk karwei. In die jaren bracht hij het materiaal bijeen voor zijn boek *De Mandobo's tussen de Digul en de Kao*.⁸⁵

De Noord-Mandobo krijgt ook een eigen pastoor, in de persoon van Henk Vergouwen. Dat uitgestrekte noordelijke deel belooft hij over de waterscheidingen tussen de rivieren. Op een kaartje bij zijn eerste verslag ziet men tientallen stippen van kleine nederzettingen. Twee jaar later heeft hij meerdere centra van samengekomen groepjes. Maar in de jaren daarna gaat het touwtrekken tussen die groepjes nog voortdurend door: nu eens bijeen, dan weer uit elkaar. Maar Henk blijft doorzetten. Wel klaagt hij dat de bestuursinstanties hem daarbij niet voldoende steunen.

Ook een andere kwestie kwam in deze tijd naar voren, vooral in het Mandobogebied. Als er eenmaal een dorp met een catechist gevormd was, wensten de Mandoboërs toch wel, evenals de Muyuërs, dat zij een echte school zouden krijgen. Dat was zeker het geval als de catechist het niet zo goed deed; de ene catechist deed het beter dan de ander; er waren figuren onder hen die echt in aanzien stonden en die ook wel redelijk goed onderwijs gaven, maar de Mandoboërs wisten dat zij geen 'gesubsidieer-

82 Sneekes MSC, J., *Brief aan Monseigneur*, 4-3-1960. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief MSC, Tilburg.

83 Tillemans MSC, mgr. H., *Brief aan J. Sneekes MSC*, 21-3-1960. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief MSC, Tilburg.

84 Boelaars MSC, J., *Brieven aan Monseigneur*, 12-9-1961, 26-10-1961, 15-12-1961. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief MSC, Tilburg.

85 Boelaars MSC, J., *De Mandobo's tussen de Digul en de Kao*. Assen, 1970.

Boelaars MSC, J., 'The religion of the Mandobo', in: *Zeitschrift für Missionwissenschaft und Religionwissenschaft*, Jg. 53, 1969.

Andreas Andeyop, dorpshoofd van Wakeriop

de goeroe' hadden. Er kwam echter juist in die tijd een groot tekort aan goeroes, omdat de dorpscholen van driejarige tot zesjarige werden omgevormd. Toen er later van de goeroeopleidingen wel krachten vrijkwamen, waren dit zulke jonge mensen, vaak ongetrouwd, dat zij de weldadige invloed van de goeroe en de njora als Bapa-en Mama-kampong niet konden uitoefenen. Dat had weer tot gevolg dat de dorpsmensen deze jonge onderwijzer geen hulp meer gaven, maar soms zelfs brutaal bejegenden. Bij de minste onenigheid kregen zij te horen: 'Jullie komen alleen maar hier om van ons te profiteren.' Zelfs pastoor Vergouwen kreeg te horen dat hij zelf handen had en dus niet om dragers hoefde te vragen. Hij nam een blik op zijn rug en vertrok. Maar de mensen wisten natuurlijk heel goed dat de pastoor voor hèn kwam en zij brachten de twee andere blikken na.

De pastoor merkte op dat de heel nieuwe situatie, na de overdracht van Irian Jaya aan Indonesia, de mensen een gevoel van onzekerheid en onveiligheid gaf. De oudere generatie trok zich weer terug in het bos en de jongere eigende zich een vrijheid en

ongebondenheid toe, niet meer bereid een raadgeving of opdracht te aanvaarden. Velen vertrokken naar Merauke.

Anderzijds was er toch ook wel hoop voor de toekomst. Er waren dorpen dichtbij de Kaorivier die het eerst benaderd waren en soms al geheel gechristianiseerd en van gediplomeerde goeroes voorzien, die vrij goed en stabiel bleken, terwijl andere dorpen weer teleurstelden. De jonge christenen daar waren niet altijd opgewassen tegen de invloed van de oude adat, zoals polygamie en dwanghuwelijken.

De dorpen dichterbij de Digul kwamen geleidelijk onder de invloed van de Zending, die vanuit Kawagit dat gebied was binnengegaan. De Arimop bleef aan de katholieken en werd de grens.⁸⁶

De Zuid-Mandobo ligt aan de grote weg die in die jaren werd aangelegd tussen Mindiptana en Tanahmerah en die gaat over de Arimop. Daarop liggen, ten noorden van de weg van Mindiptana, nog enkele dorpen en met name de hoofdstatie Wake-riop. Daar had Boelaars al verschillende dorpen met een gesubsidieerde school. Hij merkte op dat in 1961 de altaren daar al waren omgedraaid, zodat de priester de H.Mis las (nog in het Latijn) met het gezicht naar het volk. Dat was dus nog vóór het Tweede Vaticaans Concilie. De pastoor had de bijzondere steun van het dorps-hoofd van Wakeriop, die ervan droomde van zijn dorp een grote stad te maken. Deze Andreas Andeyop was altijd bereid informatie te verschaffen over de adat van zijn volk.

Hoe gevoelig die adat nog lag, moest de pastoor ooit zelf ervaren toen hij zich eens echt met die adat wilde bemoeien. Hij vertelt:

Uiteindelijk zou het dorpje Ukumberop zich bij Ogenetan gaan voegen, en de catechist Johannes Konyopkok had die mensen op het doopsel voorbereid. Dat zou nu gaan gebeuren. Nu had ik opgemerkt dat in de andere dorpen de kleding al zo algemeen was aanvaard dat men ook bij de ketmon, de intrededans, de broek niet meer uittrok om met de penis-koker aan de dans uit te voeren. Toen bij het begin van het doopfeest de mensen zich beneden aan de heuvel opstelden voor de dans, zag ik dat zij wel tot de oude adat waren teruggekeerd, en ik vond dat dat de verkeerde kant op wees, juist bij een dóopfeest. Dus liet ik de boodschap brengen: "Ketmon wel, maar zo niet." Dit bericht maakte de Ukumberop mensen erg beschaamd, want op de heuvel stond Ogenetan de ketmon op te wachten. Het leek erop dat de intrededans werd afgelast. Ik ging het goeroehuis binnen. Niet lang daarna was er plots een herrie, een rennen in de kampong. Ik vloog het goeroehuis uit om te pogen de menigte tot bedaren te brengen, wat onverwacht snel ook gelukte. Toen zei Johannes: "Tuan, jij mag van geluk spreken. Toen je het huis uitrende, liep je toevallig op de man af die volgens de afspraak een pijl op je had moeten afschieten. De man schrok zo en het was van zo dichtbij, dat hij er geen kans toe zag." Daarmee was de aardigheid van de oploep eraf en vanzelf was iedereen tot rust gekomen.⁸⁷

Maar om ook de andere geaardheid van de Mandoboërs te illustreren, de geaardheid die de pastoor in staat stelde op een gezellige manier met hen veel klaar te krijgen, vertelde Boelaars nog aan Sneekes wat er gebeurde toen ook hij een kerk bouwde

86 Boelaars msc, J., J. Sneekes msc en H. Vergouwen msc, serie *Brieven aan Monseigneur*, 1962-1969. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

Vergouwen msc, H., *De catechistendorpen van de Mandobo*. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

Vergouwen msc, H., *De kwestie Iwur*. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

87 Mededeling van J. Boelaars msc aan J. Sneekes msc.

en wel in Aroa, dat tussen Wakeriop en Pos in lag. In Wakeriop had de lekenmissionaris Herman de Vries de keurige kerk gebouwd en de pastoor had goed afgekeken hoe deze vakman op de grond de hele spanten in elkaar zette en dan in een rij overeindtrok en met schoren met elkaar verbond. Aroa wilde niet achterblijven en maakte het hout gereed voor de nieuwe kerk. Dus werden de spanten op de grond klaargemaakt en in een rij omhoog getrokken en met vier grote schoren op de hoeken vastgezet.

's Avonds kwamen de oude lui kijken en zij merkten op dat de kerk toch wat overhelde naar links. Geen probleem. De volgende morgen zei de pastoor tegen een jongeman: 'Wij maken rotan touwen aan de rechterkant vast en als wij de touwen vasthebben, dan sla jij die vier schoren los, wij trekken de kerk recht en jij timmert die schoren weer vast.' Maar dat was een veel te ingewikkeld bevel. Vóórdat iemand de touwen vasthad, en terwijl er wel dertig mensen ergens onder- of bovenin de kerk zaten te werken, sloeg de jongeman de schoren eraf en daar ging de kerk... onder luid geschreeuw van eruit vluchtende mensen, tegen de vlakte.

We gingen langs de kant zitten om even van de schrik te bekomen en een plak tabak uit te delen en toen zei ik: "De lui van Wakeriop lachen zich een breuk en die van Pos (waar pas tevoren door de goeroe een kerkje was opgetrokken) kunnen maar niet ophouden met lachen!" "Dat is maar al te waar", zeiden zij, "maar we zetten hem gewoon weer overeind!"

Nu waren er al vier gedeelten van het dak met atap gedekt. Al die kammen weer losmaken en later opnieuw bevestigen, was een vervelend karwei. Zij wisten de oplossing: samen met de daksparen schoven zij die bladerenlast als een groot tapijt terzijde, en ik begreep al: die tapijten wilden zij er later weer zien op te leggen. Jammergenoeg waren juist die twee grote gezaagde balken gebroken. Ook goed, dan maar een steunpaal eronder, en daar ging het weer omhoog, maar nu werd tegen elke paal een stel schuine stokken geplaatst. Het zou geen tweede keer gebeuren.

De vierde dag stond de kerk weer overeind. Nu het dak nog. Ik naar de oude lui... "Wat denken jullie? Hoe krijgen we die dakbedekking weer naar boven?" "Dat gaat niet toean, onmogelijk." Ik naar de jongelui: "De oude lui zeggen dat jullie dat niet klaar krijgen!" "Dan moet U eens even kijken." Zij legden balken schuin tegen de palen van de kerk, maakten touwen vast aan het atap tapijt, toen kropen zij eronder en met het bladerendak op hun rug liepen zij tegen die schuine palen op. Van boven werd aan de touwen getrokken en eenmaal boven, hoefde van onder enkel geroepen te worden: een beetje naar links of rechts, en dan zakten zij door de knieën en het tapijt lag weer op zijn plaats. Dat deden zij binnen het uur viermaal. Toen kregen zij van de oude lui een pluim: zulke kerels, die jongens van hen, en die jonge kerels kregen een extra stuk tabak!⁸⁸

De parochie Zuid-Mandobo telde in 1964: inwoners: 2446; gedoopten: 1250; communicanten: 660; schoolkinderen: jongens 243, meisjes: 192; en catechumenen: 42.⁸⁹ In 1966 kwam de bisschop op bezoek om in de dorpen het H. Vormsel toe te dienen. Met hem kwam de toen al oude pater Thieman mee. Hij was het die dit gebied met veel geduld en humor had opengelegd. In alle eenvoud was hij van het ene groepje boshuizen naar het andere getippeld, had met de mensen een sigaretje gerookt en de samenkomst in de eerste dorpen tot stand gebracht. Het was prachtig om te zien hoe

88 Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken*, II, hoofdstuk Muyu/Mandobo, pp. 83-84. Archief MSC, Tilburg.

89 Boelaars MSC, J., *Brief aan familie in Nederland*, 1964. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief MSC, Tilburg.

hij stond te glunderen in de kring van de volwassenen en keurig het spel speelde alsof hij hen allen nog persoonlijk kende. Maar zij bleken hem wél te kennen en het bericht dat hij zou meekomen, hielp de pastoor wel om de weg schoon te maken en de feestjes met een varken te laten opluisteren. De oude toean was van hen en zij waren van hem.⁹⁰

III De nieuwe tijd van Muyu en Mandobo

De laatste tien jaren dat monseigneur H. Tillemans nog aartsbisschop van Merauke is (tot 1972), is ook voor het Muyu- en Mandobogebied een tijd van grote veranderingen, zowel voor de Papoea's als voor de missionarissen. Het wordt een nieuwe tijd, niet alleen omdat Indonesia het Burgerlijk Bestuur in handen heeft (1963), maar ook omdat 'berdikari' (het op eigen benen staan) van de Kerk zich dan doet gevoelen. Bovendien gaan de missionarissen, zeker na het Tweede Vaticaans Concilie, een andere koers varen.

In oktober 1962 komt pater Antoon Verhage naar Mindiptana als hoofdpastoor en schoolbeheerder. Hij heeft als eerste de Latijnse misgebeden in het Indonesisch omgezet en met zijn medepastores van Muyu-Mandobo (Muman) werkt hij zowel aan de verdieping als aan de uitbreiding van het gebied. Hij maakt de kerkelijke administratie up to date; hij verzorgt de kerkelijke plechtigheden; hij sticht een Congregatie voor getrouwden; hij leidt de Bond van het H.Hart. Hij stuurt vijf Muyu catechisten naar Képi en hij regelt dat pater Pitka osc, hoofd van de Agats Missie, maar liefst met zesendertig Muyuërs naar de Agats Missie kan vertrekken.

Meer uitdrukkelijk komt de nieuwe tijd naar voren met de komst van pater Joop Nuij als hoofdpastoor van Mindiptana (1965). Het duurt niet lang voordat er dan ook Indonesische priesters naar dit gebied komen, namelijk: Pascalis Resubun, Alex Welerubun, Silvester Rarun en Alo Rettob. Uiteraard is de aanpassing en inpassing geen eenvoudige zaak, maar zij krijgen hun kansen. Resubun heeft de moeilijke taak om de scholen aan te passen en zich bezig te houden met de onderwijzers. De Javaanse onderwijzers vinden hun werk in de Muyu niet eenvoudig. Rarun verzorgt de Mandobo vanuit Wakeriop en Welerubun werkt vooral in Mindiptana zelf.⁹¹

In diezelfde tijd komen ook de eerste stagiaires van het pas begonnen Groot-Seminarie in Jayapura enige tijd werken in dit gebied, evenals enkele fraters van het Groot-Seminarie Ledalero op Flores.

Reeds in de zestiger jaren waren de scholen in dit gebied goed vooruitgegaan, niet alleen omdat in vroegere catechistendorpen nu ook gesubsidieerd onderwijs werd gegeven, maar ook omdat de inhoud, de kwaliteit van het onderwijs in de dorpsscholen sterk was verbeterd. De Voorschool in Mindiptana werd al spoedig opgeheven, de vs was niet meer nodig, want in één jaar waren er al driehonderd kandidaten van

90 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, Getuigen spreken II, hoofdstuk Muyu, p. 84. Archief msc, Tilburg.

91 Resubun msc, P., *Brief aan Monseigneur*, 22-10-1966. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

Rarun msc, S., *Laporan tahunan paroki Wakeriop*, 10-8-1969. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

Welerubun msc, A., *Laporan pertemuan para pastor Muman*, 8-7-1970. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

de zesklassige dorpsscholen zelf. In 1961 had Mindiptana ook al een eigen goeroe-opleiding, de odo. De Broeders van Voorhout kregen bovendien versterking door de hulp van de heer Kessel.

Na de Overdracht in 1963 van Irian aan Indonesia, kwam deze school onder de leiding van Javaanse goeroes. Zij leidde op voor de odo, maar die odo kreeg de naam sgb (Sekolah Guru Bawah). En naast die sgb kwam een SMP (Sekolah Menengah Pertama), die kandidaten opleidde voor de SMA (Sekolah Menengah Atas), een opleiding voor kandidaten voor andere diensten van de regering.

Later werd de hele opleiding van de onderwijzers ondergebracht in een spg (Sekolah Pendidikan Guru).⁹²

Pater Joop Nuij had in het begin wel moeite met de benadering van het Indonesische Bestuur. Blijkbaar was de indruk gewekt dat de pastoors buiten de regering om werkten. Er waren ook pastoors die weigerden naar de hoofdplaats te komen. Zijn eerste taak was de omstandigheden zo te maken dat het aantrekkelijk werd om naar de hoofdstatie te komen.

De Muyuërs kwamen ook heel anders op hem over dan de mensen van Kimaam, waar hij eerst had gewerkt. Daar wist je het allemaal zelf beter, maar in de Muyu moest je leren dat bij te stellen. Je kon dan met deze mensen meer bereiken. Je moest hen wel hoogachten, ook als zij scheef zaten met een tweede vrouw. Joop dacht het eerst aan de opzet van de kadervorming, maar allerlei omstandigheden deden een opleiding van een elite niet tot stand komen. Toch stond de aandacht voor de kerk ten overstaan van de verantwoordelijkheid van de leden bij hem voorop. Daartoe was het nodig om kerkeraden op te richten, te beginnen in Mindiptana zelf.

Hij zegt:

We hebben gewoon een stel mensen gekozen die alle groeperingen vertegenwoordigden. Voor driekwart bestond de raad uit Papoea's. Eens per maand vergaderden we met koffie, thee en wat te eten. Daarbij werden de praktische zaken besproken, bijvoorbeeld: de Communie op de hand, de Eerste Communiefeesten, de schoolkwesties. De adatkwesties werden met het Bestuur doorgesproken.⁹³

In 1966 stelde Nuij 'Statuten' op voor de kerkeraden. De hele sfeer werd er een van gezamenlijk overleg van alle pastores, ook met die van de Mappi.⁹⁴

Aan allerlei andere missieactiviteiten en minder formele opleidingen werd ook aandacht besteed. De Dochters van O.L. Vrouw van het H. Hart verzetten in deze jaren zeer veel werk op medisch gebied, maar ook in hun internaten en in een goede skkp (Sekolah Kepandaian Kekeluargaan Puteri), een huishoudschool, in Mindiptana. De Broeders van Voorhout met hun opleidingsschool en goed verzorgd internaat voor jongens in Mindiptana, maakten zich ook verdienstelijk door de timmerschool van broeder Bernulfus, terwijl broeder Robertus de helper was van pater Van Kampen in Waropko. De broeders msc, vooral broeder C. van den Berg, hebben de bouwwerken

92 Nuij msc, J., *Brief aan Monseigneur*, 12-2-1970. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

93 Boelaars msc, J. *Interview met J. Nuij msc*, Merauke, 1989. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

94 Nuij msc, J., *Anggaran dasar Dewan Gereja Katolik*, 22-7-1966. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

Boelaars msc, J., *Verlag van de Bijeenkomst Muyu-Mappi*, juli 1966. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

in Mindiptana op een degelijke manier voortgezet. Er waren altijd tientallen mannen die vast werk hadden en zich rond Mindiptana vestigden. De broeders animeerden hun mensen dusdanig, dat zij in een goede sfeer en vriendschap hun werk deden en met hen verbonden bleven.

Vermeldenswaard in dit verband is de activiteit van pater Jaap van Kampen in Waropko (1967-1972), het dorp dat hij tot een heel nieuw centrum maakte met een centrale school voor de beste leerlingen van de catechistendorpen plus een internaat. Hij begon met een kaderopleiding voor tuin- en handwerk, hij zorgde door dat tuinwerk dat er elke dag eten op tafel stond voor zijn mensen. Hij vroeg aan de bisschop om broeders en zusters uit Kei te laten komen voor zijn missiecentrum. Hij schreef een nieuwe, aangepaste Kleine Catechismus, en werkte aan een Grote. Wat hem sterk bezighield was de vraag of de tijd niet gekomen was om permanente, getrouwde diakens te gaan wijden. Pater Verschueren nam het fel voor hem op. De bisschop voelde wel voor dit plan, maar in feite waren er geen echte goede kandidaten, de tijd was er nog niet rijp voor.

Over al deze zaken ligt in het Archief MSC, Tilburg, een indrukwekkende lijst van brieven, door Van Kampen geschreven.⁹⁵

In 1967 was pater Piet van Mensvoort overgekomen van Kimaam en in Ninati geplaatst. Zijn eerste indruk was: iedereen rekende op de Muyu als de beste volksgroep. Het viel echter tegen in vergelijking met Kimaam. Daar was het geloof wel ouderwets, maar hier had het de magie als aanhang. Het aantal geboorten in de Muyu liep ook erg achteruit. Arie Vriens had dit al piekfijn bijgehouden. Piet schreef de bisschop:

Het ziet er allemaal niet zo mooi uit, maar er is één perspectief: ze sterven langzaam uit. Alles wat daar aan geloof is doorgekomen en blijven hangen, is er zuiver en alleen opgeplakt. Vandaar dat bijgeloof. Alles wat je niet verklaren kunt, is voor de Muyuërs veel meer "waar" dan alles wat de pastoor ooit verteld heeft. Als je dat niet ook gelooft, kun je maar beter oprassen.⁹⁶

Ook een ander kritisch geluid laat hij horen.

In de jaren dat ik nu in Irian ben, heb ik in elk *Jaarverslag* al de vraag gesteld: Hoe komen we tot geloofsoverdracht? Hoe zorgen we dat de godsdienst hun leefwereld raakt? Ik ben langzamerhand steeds huiveriger geworden voor de missiemethode zoals die in de praktijk wordt toegepast in Kimaam en, zoals ik nu hier zie, ook in de Muyu. De oude leefwereld blijft de oude leefwereld waarmee we ons niet bemoeien, en we brengen iets heel nieuws dat daar buitenstaat. Ik kan me niet onttrekken aan de indruk, en dat is geen indruk van het laatste jaar alleen, dat we op deze manier de mensen nooit echt zullen raken. We kunnen misschien wel mooie gewoonten aanderen, maar wat we te vertellen hebben staat buiten hun leefwereld en gaat daarom aan hen voorbij. Ik ben me bewust dat het niet gemakkelijk is de levensbeschouwing van Kimaam en van de Muyu te begrijpen en dat het moeilijk is aspecten hiervan die men opvangt te interpreteren zonder dat men het geheel helder voor ogen heeft, maar van de andere kant dacht ik ook dat we niet overdreven bang hoeven te zijn om eens een bok te schieten...⁹⁷

95 Kampen MSC, J. van, *Brieven aan Monseigneur*, 6-6-1967, 12-12-1967, *Jaarverslag 1968-1969*. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief MSC, Tilburg.

96 Boelaars MSC, J., *Interview met P. van Mensvoort MSC*, Merauke, 1989. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

97 Mensvoort MSC, P. van, *Jaarverslag 1967-1968*. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief MSC, Tilburg.

Wel maakt hij in dit verband een verwijzing naar de catechisten, die als Muyuërs hun eigen mensen wel begrijpen, hun leefwereld delen, die in deze cultuur het geloof moeten maken tot 'hun geloof'.

'Na enige tijd', zo erkent hij, 'ben ik wel gegroeid in een betere opvatting van de opvattingen van de Muyuërs.' Het werd zaak dat de mensen zelf hun eigen levensbeschouwing bewust leerden hoogachten. In samenwerking met Ben van Oers, Johan Ramaaker en de Muyuse pastorale werkers, worden bijeenkomsten opgezet op basis van wederzijdse erkenning en het uitwisselen van gegevens. Zo leert men van elkaar, zich afzetten tegen de opvattingen haalt niets uit. De houding van de Muyuërs verandert. Vroeger moesten zij de pastoor naar de mond praten, maar nu hij zwijgt, kun je hem beter alles toevertrouwen. Zelfs de Cargo-cult beweging komt ter sprake. Zij waren ervan overtuigd dat de pastoor daar ook helemaal achter stond.

Het was de kwestie de geloofsleer en de aanvaarding van de adat tegen elkaar af te wegen. Men kon bijvoorbeeld wel eens de vergelijking maken tussen de Eucharistie en het eten van het sacrale varken. Dat ritueel was voor hen levende werkelijkheid en de sacramenten waren maar mooie verhaaltjes van de pastoor. Zij vonden hun adat stukken hoger staan dan de leer van de Kerk. Maar men kon toch de vergelijking niet in het algemeen gaan verkondigen. Het was alleen bespreekbaar met verder gevorderde christenen.

Deze aanpak werkte door in de kerkeraden. Muyuërs zelf namen de leiding voor de kerkdienst; de goeroe werd hoofd van de sectie liturgie. De mannen zagen niet graag dat ook vrouwen kerkeradsleden werden, maar als die thuis goed voor hen bleven zorgen, mocht het wel.

Pater Piet van Mensvoort zag dat de mensen in de dorpen geen vertier hadden en daarom begon hij de aanplant van allerlei producten te stimuleren (bonen, erwten, maïs enzovoorts). Hij kocht de opbrengst op en kon het opnemen tegen de tokohouders (de Makassaren). Maar dit alles liep zo goed, dat de Missie niet meer tegen de productie op kon. In 1974 begon de rubberexploitatie en dat werd weer zo'n groot bedrijf dat gelukkig een Nederlandse helper van een regeringsproject deze zorg van Van Mensvoort overnam. De pastoor behield alleen de controle op het geld. Niet alle confraters voelden daarvoor. Die zeiden: 'Ik ben geen pastoor om in de rubber te gaan werken.' Piet was intussen hoofdpastoor van Mindiptana geworden en regelde, vooral via de missieradio, import en export. Hij had zijn handen vol aan de zorg voor het onderwijs, de reparatie van de gebouwen, de regeling van de gelden en de voorzieningen voor de pastoors in het binnenland. Er kwamen 'kiossen', kleine winkeltjes, door de bevolking zelf gedreven. Dat eiste weer toezicht, maar toen er meer te koop was gingen de mensen ook méér consumeren en begonnen harder te werken om beter te kunnen leven.

Dit alles groeide later uit, toen Indonesia de Trans-Irianweg aanlegde (in 1993 reeds berijdbaar van Merauke tot Ninati). In 1980 kreeg Van Mensvoort te Merauke de taak van Delsos (*Delegatus socialis*), waar hij nu ook voor de andere ressorten zijn aanpak kon uitbreiden.⁹⁸

In de Mandobo werkte pater Johan Ramaaker, 1973-1978. In Wakeriop had hij de steun van het dorpshef, Andeyop, en de hulp van broeder Bernulfus, die een

98 Boelaars MSC, J., *Interview met P. van Mensvoort MSC*, Merauke 1989. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

zesklassige school bouwde, terwijl de regeringsschool zo slecht gebouwd was dat deze na anderhalf jaar onbruikbaar bleek. Tezamen met de pastorale werkers Kaipman en Wiro werden cursussen gegeven in godsdienst en adat. In 1978 werden de bemoeienissen hem te zwaar en na zijn verlof ging hij naar Java.⁹⁹

In 1975 kwam Ben van Oers naar de Muyu. In Ararè had hij zich al afgevraagd of ook de Missie met haar zorg voor het tijdelijk welzijn van de mensen, niet enkel 'kapitalisme' binnenbracht. Hij had als voorwaarde gesteld om naar de Muyu te komen dat hij niet met geld of goederen te maken zou krijgen. De Muyuër was toch al duidelijk een kapitalist. Hij begint er met cursussen om met de mensen uit te zoeken – hen er zich bewust van te maken – hoe de kayapak een 'kayapak' wordt (de Muyuër die door handel rijk en machtig wordt) en hoe politieagenten en goeroes rijk worden. Hij ziet ook onmiddellijk de uitbuiting en de discriminatie van de vrouw.

Het traditionele tourneewerk stond hem tegen, maar gesprekken voeren met de leden van de kerkeraad deed hij met hart en ziel en op moderne wijze. Hij liet de deelnemers kiezen uit een stapel foto's en dan moest ieder zeggen waarom hij/zij die foto gekozen had. Men voerde ook 'spelletjes' (rijk en arm) op en die werden geanalyseerd. Hij wilde hen de gedachte bijbrengen dat zij door de aanvaarding van de geldeconomie hun eigen cultuur kapot hadden laten maken. Ook de misbruiken bij de militaire overmacht..., alles kwam ter sprake. Hij begon telkens met te zeggen: 'Ik ben hardstikke een vreemdeling, jullie weten meer dan ik.'

Hij bekennt:

Ik zat er gelukkig met Piet van Mensvoort en die kon dat gevoel van mij een beetje relativeren.

In 1980 ging hij op verlof en op verzoek van confraters uit Merauke werd hem verzocht niet terug te keren.¹⁰⁰

Zeer zeker vermeldenswaard is dat pater Kees de Rooij in 1969 naar Ninati kwam. Op positieve wijze vertegenwoordigt hij de nieuwe generatie en na een jaar schrijft hij aan de bisschop:

Ik kan niet op de pastorie blijven zitten. Ik ben de hele dag in de kampong bezig met medicijnen, met tuinen en zelf werken en praten, met het gevolg dat er steeds meer leven in het dorp komt. Ik werk er hard voor dat de kampong werkelijk hun leefmilieu wordt. In deze werk ik nauw samen met het Bestuur, ik praat veel met hen, met het gevolg dat ik het afgelopen jaar liefst drie keer een patrouille van het Bestuur in mijn parochie heb gehad. Ik kan toch wel merken dat de achteruitgang enigszins gestopt is en er wel wat vooruitgang valt te bespeuren. Ik moet zeggen dat ik hier met de kps goed kan opschieten en ik geloof dat hij ons, bospastors, bij ons werk wil steunen. Hij hoort en ziet dat wij ons uiterste best doen om hier wat meer menselijkheid te brengen, met name de vrouwenemancipatie erg belangrijk vinden. Als ik zaken aanbreng dan regelt hij die ook, met name tweede-vrouw-zaken. Hij verkondigt in zijn speeches in de kampongs de tolerantie tussen de godsdiensten. Hijzelf is Islam, maar hij zegt: "Jullie Muyuërs zijn katholiek en dan mag je zomaar niet gemengde huwelijken aangaan; jullie horen de regels van de katholieke godsdienst na te komen."

Vandaag of morgen komt heel Ninati afzakken om het zink voor de kerk op te halen, vanzelf gratis, al gooi ik er wel een paar plakken tabak tegenaan. Daarnaast staat er een

99 Boelaars MSC, J., *Interview met J. Ramaaker msc*, Merauke, 13-8-1989. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

100 Boelaars MSC, J., *Interview met B. van Oers msc*, Arnhem, 10-11-1990. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

gebouw voor sociale activiteiten op mijn program. Het is mijn bedoeling met een soort jeugdwerk te beginnen. Ik breng mijn gaslamp mee, wat muziek, kaarten of andere spelletjes. Het wordt één avond voor de kinderen, één voor de jonge en één voor de oude lui. In het spel kun je hun individualistische wereld een beetje doorbreken, zodat zij op een ander moment kunnen samenwerken voor hun eigen vooruitgang.

Een woordje tussendoor doet wellicht meer dan een hele zondagspreek. Het klinkt misschien allemaal wat optimistisch, maar ja, we moeten wat doen..., proberen.¹⁰¹

Duidelijk is naar voren gekomen dat de zogenaamde 'nieuwe tijd' voelbaar en zichtbaar was, zowel bij de missionarissen als bij de bevolking van Muman: 'eigen verantwoordelijkheid' voor de kerk, voor Gods volk hier en nu. Op de jaarlijkse pastoorsconferenties kwamen de tegenstellingen met 'vroeger' sterk naar voren, met nadruk ook de zorg voor heel de mens en heel de leefwereld als taak voor elke gelovige en als taak van allen tezamen. Ieder naar eigen plaats en roeping.

In 1980 werd C. van Halen hoofdpastoor te Mindiptana. Wat begonnen was door zijn voorganger – de zorg voor de socio-economie – groeide uit tot een flink aantal goedkope winkeltjes (kiossen genoemd), waarvan de winst bedoeld was om met name de studenten te Merauke te helpen. In 1984 waren er al 30 van die tokootjes, die hun goederen betrokken van de centrale post, de zogenaamde Kooperasi Muman. Broeder Vergouwen had de leiding daarover. Deze taak kon hij al spoedig overdragen aan een jonge vrouw, Devota Kandan, die erg goed voldeed. Na 1984 stond de regering erop dat deze Kooperasi Muman werd opgenomen in haar instituut, het KUD (Kooperasi Unit Desa), maar men wilde dit niet en veranderde de naam in UB (Usaha Bersama, gezamenlijke zorg). Het bisdom wenste echter dat deze opzet zich los zou maken van de Missie en zelfstandig voor aankoop en distributie zou zorgen. Broeder Vergouwen werd naar Merauke geroepen. Met de UB ging het bergafwaarts.

Er kwamen nieuwe kerken tot stand, gebouwd met de hulp van een Muyu timmerman. Ook het andere werk werd voortgezet via cursussen en pastorale vergaderingen. In 1981 startte men cursussen voor vrouwen, telkens 24, die vijf ochtenden per week, drie maanden lang, onderricht ontvingen in gezondheidszorg, koken, naaien, tuinbouw en godsdienst, gegeven door drie zusters en twee leken. Opvallend was dat de mannen deze opleiding waardeerden, thuis bleven en op de kinderen pasten. Ook buiten Mindiptana vroeg men om een dergelijke cursus, maar het viel op dat in de dorpen in deze jaren veel jongemannen niet aanwezig waren. Er heerste al een gespannen sfeer. De Missie had de indruk dat de kleine ambtenaren van de regering, ook die van Irian zelf, de belangen van de bevolking niet behartigden. Maar het leek na de overdracht (1963) ook goed te gaan in de Muyu/Mandobo. Verbaasd waren buitenstaanders dan ook dat plotseling in 1984 de Muyu leegliep omdat de mensen via de bossen de grens overtrokken naar Papua New Guinea (PNG). De pastoors wisten dat er iets broeide, zij waren tijdens hun tournees gewapende mensen tegengekomen; ook waren er vroeger al mensen naar de overkant vertrokken, maar van de 'gesloten' Muyuërs kwamen ook zij niet veel te weten.

Vanuit het noorden en vanuit het bergland waren reeds vanaf 1970 aanhangers van de Organisasi Papua Merdeka, de OPM (Papoea Vrijheidsbeweging), naar het zuiden

101 Rooij msc, C. van, *Brief aan de bisschop*, 1970. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg.

gekomen en met name naar het bij het bergland aansluitend gebied van de Muyu en Mandobo. De Muyuër – zoals uit dit verhaal bekend zal zijn – is een sterk individualistisch, actief en mobiel mens, best in staat de nieuwe situatie te benutten, maar in feite teleurgesteld, omdat men de verhoopte kansen niet verwerkelijkt zag. Men vond dat het Indonesische Burgerlijk Bestuur en het militaire optreden er meer op uit was het eigen voordeel te zoeken dan aandacht te geven aan de vooruitgang van de mensen in hun gebied.

Er was geen werk, dus geen inkomsten en als er werk of handel was, werd men niet of onderbetaald, zelfs afgezet. De jacht op paradijsvogels was de bevolking verboden, maar wanneer overheidsfiguren toch vogels verhandelden, werd daar niet tegen opgetreden. De instanties gingen ook niet op tournee. De mensen voelden dat hun situatie niet verbeterde, ja, niet 'behartigd' werd. Bij zogenaamde vrije en democratische verkiezingen was het voorgekomen dat verkiezingen herhaald moesten worden en dwangpraktijken werden benut.

Na 1980 werd de OPM meer actief. In ieder dorp werd een 'Komando' ingesteld en men hield militaire oefeningen om zich te 'trainen'. Het Bestuur wist daarvan, riep honderden jongeren op om naar Mindiptana te komen, waar zij een week werden gestraft en liet hen daarna weer vrij. In 1983 kwam de Panglima (de hoogste militair) naar Mindiptana. De vierhonderd opgeroepen jongeren liet men 'marcheren' en toen zij dit deden als de 'gewoonste zaak' heeft de Panglima hen dit verboden en onder andere gezegd: 'Als jullie hiermee doorgaan, kom ik de volgende keer terug en dan zal er bloed vloeien en zullen de kogels rondvliegen.'

Men ging gewoon door. Een Muyuër meldde zich bij de Dienst van Openbare Werken in Jayapura en verwachtte er de aanstelling voor een hogere functie. Hij kreeg die niet. Hij had een diploma van de technische school, maar was blind aan één oog. Hij sloot zich aan bij de OPM, had de leiding bij een aanval op een militaire post en werd naar de Muyu gezonden om zich daar aan het hoofd van de beweging te stellen.

Dat was allemaal achter de schermen al volop gaande toen in 1983 de Muyu groots het feest van 50 jaar Missie (1933-1983) vierde. De bisschop en de camat (districtshoofd) konden vrij rondreizen. Toch trokken er al OPM-groepen rond, op de hoofdplaatsen bijgestaan door 'kleine mensen uit de bergen'. In februari 1984 waren er al wel geruchten dat er iets zou gaan gebeuren. Op 14 april 1984 (Witte Donderdag) brak een opstand uit van OPM-strijders in het dorp Waropko. Het dorp zelf werd bezet, de militaire post echter nog niet. Via de SSB (de radioverbinding) werd militaire hulp ingeroepen. Deze werd onderweg al bejild en de weg was 'versperd'. Daarop 'schoot' een uit Merauke overgevlogen groep militairen zich een weg naar Waropko. De bevolking vluchtte.

De OPM beriep zich op de woorden van de Panglima, beriep zich op de Panca Sila (ieder volk heeft recht op vrijheid), op de gedachten van de Cargo-cult, ja zelfs op de uittocht van Israël uit Egypte, om de mensen te dwingen naar Papua New Guinea te vluchten en zo de aandacht van de grote wereld voor de eigen belangen te winnen. Men zei al: Papua New Guinea neemt het op voor ons, Indonesia valt ons aan, dat kunnen Australië, Engeland en Amerika niet aanvaarden en die gaan strijden voor onze vrijheid.

Er was onvrede en men sloot zich massaal aan bij de nieuwe beweging. Dit was iets van henzelf en verhalen over 'slachtoffers' kende men alom. De jeugd had iets om na te streven (vrijheid) en de angst nam toe dat wie niet meedeed bestempeld zou worden tot vijand van het eigen volk. De beweging groeide uit tot een para-militaire

organisatie. Men oefende, men voelde zich sterk, men was klaar en wachtte op bevel uit het noorden.

Rond Pinksteren viel de oPM Mindiptana aan, dwong Kakuna en Imko weg te trekken en bijna heel Mindiptana zelf. Zo raakte heel de Muyu leeg, op een plukje mensen na in Mindiptana (Osso) en Wanggatki. In 1985 werd ook Wanggatki gedwongen te vertrekken. Enkele gezinnen dwaalden nog door de bossen, maar de dorpen waren leeg; een tienduizend mensen waren verdreven. Enkele rijke lieden (kayapak) bleven rond de Missie en het ziekenhuis achter. Maar zelfs kleine Muyu ambtenaren werden mishandeld als profiteurs en gedwongen zich te 'bekereren' en mee te doen aan de grote strijd.

De mensen – onbekend was wie zelf oPM-aanhanger was en wie niet – maakten de tocht (het was de natte tijd) naar de grens, kwamen in Papua New Guinea in kampen terecht, en moesten veel ellende doorstaan. Aanvankelijk leden zij honger, later kregen zij enige verzorging, maar tussen hen in zaten de oPM-ers en die beletten dat men terugging: men zou gemarteld en gedood worden. Men had foto's en gestencilde teksten. Tussen Papua New Guinea en de Muyu patrouilleerden oPM-militairen. Werden terugkerenden betrapt, dan volgde straf en zij moesten terug naar PNG. Vandaar dat er in de eerste jaren niemand terugkwam.

Deze uittocht heeft veel kapot gemaakt en zeer veel leed veroorzaakt.

Economisch had zij een stilstand van de rubberproductie tot gevolg, op sociaal gebied werden de relaties verzwakt en groeide de onzekerheid, en op het educatieve terrein waren de gevolgen: gesloten scholen, want onderwijzers en leerlingen waren weg. Er was slechts een opleving te zien in het aantal te regelen onderlinge vergoedingen, de schadeclaims.

Pas in 1986 kwamen kleine groepjes terug, tot 1988 hoogstens een vijfduizend. Vooral de dorpen boven Ninati keerden nog niet terug. In de zuid-Muyu twee derde, in Mokbiran vier vijfde, in Kawangtet allen. Angkamboran, Wambon, Mindiptana bleven nog in Papua New Guinea. Een paar duizend Muyuërs zullen er blijven.

Toch was de houding van Bestuur en militairen 'menslievend' tegenover de teruggekeerden. Dezen werden enkele dagen vastgehouden, werden toegesproken en mochten terug naar hun dorp als dat al mogelijk was of zochten zich een plaats te Mindiptana. Zij werden door de 'blijvers' goed onthaald. Wel werd hun gezegd dat zij 'vrijwillig' waren weggegaan en geen verhaal hadden op wat zij hadden achtergelaten.

De teruggekeerden bleken meer opgewassen tegen oPM-invloed. Er kwam meer samenwerking tussen de dorpen. De Missie kon echt helpen, daarbij gesteund door het kantoor van de Bisschoppenconferentie (KWI) in Jakarta.

Aan de brief waaraan deze gegevens over de uittocht zijn ontleend, voegt Cor van Halen nog het volgende toe. Als Missie kon je er zijn om de achterblijvers te bemoedigen en te helpen, ook om een tegenwicht te vormen toen Bestuur en militairen ontevredenheid wekten, maar je stond tamelijk machteloos. Er werd wel naar je geluisterd. De Panglima kwam met de pastoors praten. Met de gevluchten kwam echter maar sporadisch via contact tot stand. Na de uittocht bleven de SMP en SMA in Mindiptana met moeite in stand. Ook van de onderwijzers waren er enkelen gevlucht, het jongensinternaat moest gesloten worden.¹⁰²

102 Halen msc, C. van, *Brief aan J. Boelaars msc*, Merauke, 25-10-1994. Map correspondentie Muyu/Mandobo. Archief msc, Tilburg, aangevuld in een gesprek d.d. 15-6-1995 te Arnhem.

Merkwaardig blijft dat de Mandobo bevolking ook onder de druk van de OPM niet is weggevlucht. Slechts een kleine groep ging, onder dwang van de OPM, maar was na een jaar alweer terug. De Mandobo's hadden in het geheim de wapenvoorraad van de OPM-kampen bekeken en de armoede daarvan gezien. Bovendien hadden de Mandobo's geen familie en geen gronden in Papua New Guinea. Voor hen was er zonder grondbezit geen hoop op vrijheid.

Toch heeft deze 'uittocht' niet het laatste woord. Bij de OPM-ers zelf werden in het bos de zon- en feestdagen gevierd. De leden in de dorpen vroegen de pastoors om gebeden- en zangboeken. Zij waren en bleven katholiek. Ook de mensen in de kampementen in Papua New Guinea – waar veel protestanten woonden – hielden in de buitenlucht de gebedsdiensten.

Pater Van Halen¹⁰³ geeft zijn indruk van de stand van zaken rond 1990 als volgt weer:

Teruggekeerden en blijvers (Muman) waren door de gebeurtenissen het verleden echter niet vergeten. Vanaf 1987 werden de besproken jaarthema's van de pastoorsconferentie in Merauke, in de dorpen en hier in de evaluatievergaderingen te Mindiptana beoordeeld. Er trad ook hier een vermoeidheid op, omdat elk jaar een ander thema bestuderen te veel gevraagd was. Maar opnieuw kwamen de "kringen" tot leven. Er werd gezamenlijk gebeden en bijbel gelezen. De kerkeraad verzorgde de gebedsdienst van de Veertig Dagentijd, maar ook bijvoorbeeld de uitvaart bij overlijden.

In de Muyu trof men weer veel mooie gezinnen aan van mensen met geloof en een inzet voor anderen. De huishoudcursussen bevorderden de emancipatie van de vrouwen.

Daarbij waren er natuurlijk ook moeilijkheden. Het onderwijs, thans eigenlijk in handen van de regering, had te weinig goede goeroes. Dezen voelden zich ambtenaar en ontvingen hun salaris ook als zij niet werkten. Ook het onderhoud van de schoolgebouwen en de zorg voor voldoende leermiddelen ging achteruit. Dit gold niet alleen voor de dorpscholen, maar ook voor de SMP te Mindiptana. Bovendien waren bij gebrek aan subsidie de internaten opgeheven. De gebouwen werden benut als logement, later als opvangcentrum voor teruggekeerden. De leerlingen van buiten moesten zelf voor hun onderdak zorgen. Sommigen van hen konden een beroep doen op familie, maar de meesten leefden in miserabele optrekjes en leden honger. Toch was het opvallend hoeveel jongens en meisjes het opbrachten om in Merauke verder te gaan studeren. De "katechese voor volwassenen" werd wel gegeven bij de viering van doopsel en vormsel en bij gelegenheid van een retraite (waarbij videobanden werden benut), maar buiten de liturgische bijeenkomsten kwam van deze katechese weinig terecht.

Datzelfde beeld zag men bij de liturgie. Op grote feestdagen werd de zang goed verzorgd. Behalve de onderwijzers werden begaafde leken soms al dirigent, maar op gewone zondagen in de dorpen bleek eigen initiatief nog niet voorhanden.

Voor de tijdelijke belangen gelukte het het rubber-project rond 1988 weer op gang te brengen. De Muyuër zelf bleek nog steeds ijverig als het erom ging het eigen onderhoud te verbeteren door de aanplant van vruchtbomen en de aanleg van visvijvers. Het probleem was echter de besteding van de gelden die de regering gaf als zogenaamde "Bandes" (Bantuan desa: hulp aan elk dorp) en als de IOT (Inpres Desa Tertinggal, financiële hulp aan achtergebleven desa's). Deze hulp – tot twintig miljoen per desa per jaar – kwam voor een groot deel niet bij de kleine man terecht maar werd dikwijls besteed aan zaken die niet het algemeen welzijn bevorderden.

De gouverneur beklemtoonde dat bij de besteding van de ontwikkelingsgeldten van de regering met name "de geestelijke leiders" ingeschakeld moesten worden. In de praktijk trokken de plaatselijke ambtenaren zich daar bijna niets van aan.

103 Zoals ook vermeld in hoofdstuk IV, de Yahray.

Deze situatie was het gevolg van de Indonesianisatie. De pastores waren na het vertrek van de Nederlandse, de Indonesische priesters geworden en enerzijds vol ijver voor de geestelijke verzorging, pasten zij zich anderzijds gemakkelijker aan bij de regeringsinstanties, soms ten goede, soms de tekorten aan zorg voor de mensen aanvaardend. Deze Indonesianisatie komt ook druppelsgewijs over het gewone volk, dat in zijn hart wel een onafhankelijk Papoea land zou willen, maar dat te weinig ontwikkeld is om dit te verwoorden of te realiseren. Men laat het gebeuren passief over zich komen.¹⁰⁴

104 Gegevens uit een gesprek van J. Boelaars msc met C. van Halen msc, Arnhem, 15-6-1995.

VII Frederik Hendrik Eiland

Inleiding

Waar het Frederik Hendrik Eiland in Irian Jaya ligt en door wie en hoe de bevolking in contact kwam met de Missie en het Bestuur, is beschreven in hoofdstuk III van het tweede deel van deze trilogie.¹

Toch een paar woorden voor wie dat hoofdstuk niet kent. Het Frederik Hendrik Eiland ligt aan de Zuidkust van Irian Jaya in het verre westen. Het eiland wordt meestal vergeleken met een diep bord vol modder aan de binnenkant en met wat hogere grond aan de buitenkant. In dit moerasland wonen de mensen op door hen opgeworpen eilandjes. Zij leven van knolgewassen en vis, terwijl in de dorpen aan de oostkust ook aangeplante sagopalmen voedsel leveren.

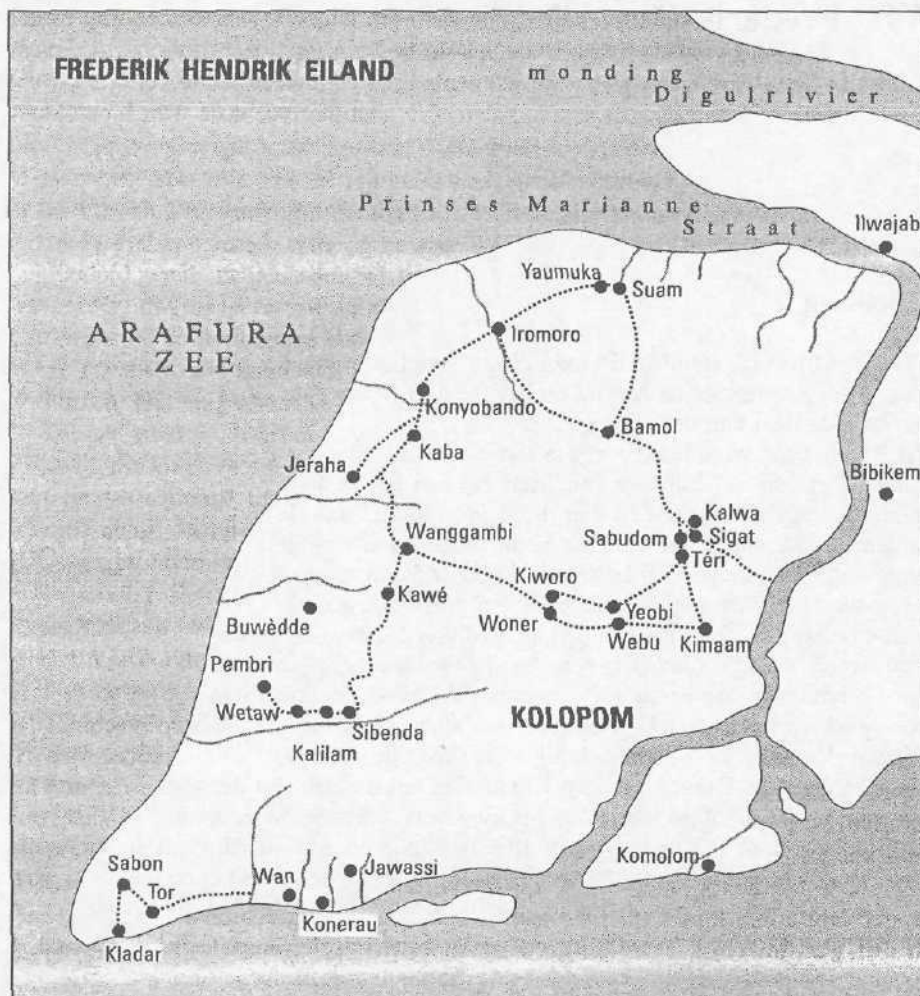
Nadat de msc de Zuidkust had opengelegd (1905-1925) en de daar wonende Marind stam werd 'gered' (venerisch granuloom, Spaanse griep), maakte de missie-overste Nico Verhoeven een eerste tocht naar het Frederik Hendrik Eiland in 1926. Aan de kust werkten toen pater H. Geurtjens in Okaba en pater Adr. Drager in Wambi en Wamal. Van daaruit voeren ook zij samen naar de zuidkust van dat eiland en later, in 1929, bereikte Drager het dorp Kimaam in het midden van de oostkust. Pater W. Thieman – de opvolger van Drager – ging verschillende malen vanuit Wamal naar de zuidkust en naar Kimaam en in 1935 vestigde hij zich in Kimaam als de eerste vaste pastoor aldaar. Hij ontdekte dorp na dorp, legde het eiland open, begon er met de christianisatie en bleef daar tot 1948. Toen werd hij opgevolgd door pater Anton Verhage (1948-1957 en 1966-1989).

Verhage onderscheidt de volgende bevolkingsgroepen²:

- 1 De Kimaamgroep:
 - a de eigenlijke Kimaamgroep, met de dorpen Kimaam-Mambum (267 inwoners), Yeobi-Webu (241), Kiworo (168) en Woner (133);
 - b de Sèwundagroep, omvattende de dorpen Teri (363), en Kalwa-Sigat-Sabudom (505);
 - c de Bamolgroep (690) verdeeld in zes onderdorpen;
 - d de Sabongroep, met de dorpen Wanggambi (105), Kawé (224), Buwèdde (45), Sabon (307), Kladar (239) en Tor (231);
- 2 de Riandanagroep, omvattende de dorpen Suam-Yaumuka (669), Iromoro (224) en Konjobando-Kaba-Yeraha (364);

1 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk III, p. 76.

2 Verhage msc, A., *Nota over het Frederik Hendrik Eiland*, 1957. Archief msc, Tilburg.

Uit: A. Verhage MSC, *Nota over Frederik Hendrik Eiland*

- 3 de Ndomgroep, met de dorpen Sibenda-Kalilam-Murba (274), Wetaw-Kamburada (209) en Pembri (116);
- 4 de Konoraugroep aan de zuidkust, met de dorpen: Wan-Konerau-Selimit (328);
- 5 de Komolomgroep (192).

HET PERSONEEL

- A. Verhage msc, 1948-1957
- E. Baartmans msc, 1950-1951
- Jos. Verhoeven msc, 1957-1959
- J. Nuij msc, 1954-1962
- J. van Kampen msc, 1958-1966
- A. van de Wouw msc, 1959-1960

C. van der Linden MSC, 1960-1963
 P. van Mensvoort MSC, 1963-1966
 C. van Halen MSC, 1964-1969
 J. Ramaaker MSC, 1967-1971
 A. Verhage MSC, 1966-1989
 A. van Esch MSC, 1971-1976
 S. Nauce MSC, 1973-1978
 A. van Dongen, 1978-1986
 J. Kunewara MSC, 1986-1989
 J. Nuij MSC, 1989-1995

DE BRONNEN

- De correspondentie Kimaam – Marauke – Kimaam, 1947-1973. Archief MSC, Tilburg.
- De correspondentie van A. Verhage MSC met zijn familie.
- Verhage MSC, A., *Bijdrage 1994: De missionering op Frederik Hendrik Eiland*.³
- Verhage MSC, A., *Nota over Frederik Hendrik Eiland*.⁴
- Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken*, II, hoofdstuk Het ressort Kimaam.⁵
- Boelaars MSC, J., *Interviews met A. Verhage MSC*⁶, met Cosmas Yewimu⁷, met de zusters FDNSC Germana en Jeanne⁸.

Bij de bespreking van het missiewerk – na pater Thieman – volgen wij hier voornamelijk de hierboven genoemde *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland* (1994) van Anton Verhage, eventueel aangevuld met gegevens uit de andere bronnen.

Het Marianne-project

Het verhaal van Verhage begint met een schets van de kerkelijke situatie bij zijn komst in 1947. Thieman vertrouwde hem een parochie toe van negentien dorpen, alle moerasdorpen met uitzondering van het dorp Kimaam op de hogere grond. Alleen in Kimaam stond een goedgebouwde pastorie (het werk van broeder Galiart MSC) en een kerk. Daar bevond zich ook een bestuurskantoor. Alleen de gebouwen van Missie en Bestuur hadden daken van zinken golfplaten.

3 Verhage MSC, A., *Bijdrage 1994: De missionering op Frederik Hendrik Eiland*. Archief MSC, Tilburg. (Verder geciteerd als: *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*.)

4 Verhage MSC, A., *Nota over het Frederik Hendrik Eiland*, 1957. Archief MSC, Tilburg.

5 Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken*, II, hoofdstuk: Het ressort Kimaam. Archief MSC, Tilburg.

6 Boelaars MSC, J., *Interview met A. Verhage*, Kimaam, 1988. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

7 Boelaars MSC, J., *Interview met Cosmas Yewimu*, Kimaam mei 1988. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

8 Boelaars MSC, J., *Interview met zuster Germana* FDNSC, Merauke, 1988. Map Zusters. Archief MSC, Tilburg.

Boelaars MSC, J., *Interview met zuster Jeanne* FDNSC, Merauke, 1988. Map Zusters. Archief MSC, Tilburg.

Het eiland (zo groot als de provincies Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland tezamen) bezat naast de 'parochie' van het noorden en het midden ook nog een tweede 'parochie', namelijk aan de zuidkust en die werd vanuit Wamal bediend door pastoor Fr. Kowatzki.

Het aantal inwoners werd toen geschat op een vijfduizend. Toon Verhage maakte twee tournees met Thieman langs zijn dorpen. Hij ondervond van het begin af aan dat de vaartochten in de natte tijd een zware opgave betekenden door de kronkelige sloten in kleine prauwen, maar dat de looptochten in de droge tijd door die sloten nog erger waren (het ene been op de rand in het overhellend riet, het andere been wegzakkend in de blubberige bodem), maar het ergste was: de muskietenplaag, de grootste temptatie.⁹

Na een paar jaar goed rondgekeken te hebben begon Toon te praten over een mogelijke verhuizing van de moerasdorpen naar hoger gelegen gronden. Tussen het eiland en het vasteland loopt een zeestraat, Marianne geheten, en aan die zeestraat liggen de hogere gronden. De pogingen om de mensen uit het moeras naar die oostkust te krijgen, ontvingen de naam: het Marianne-project. Het tragisch-moeilijke, maar uiteindelijk voor een deel geslaagde project, kan kort worden beschreven door een rij jaartallen op te noemen met wat er gebeurde.

Vooraf dient men te weten dat de zuidkust om de paar jaar geteisterd wordt door een vloedgolf, die dorpen, tuinen en waterbronnen onder zeewater zet. Dat betekent dan: honger. De 225 schoolkinderen vullen hun magen met torretjes die zij uit het strand peuteren. Drinkwater is voor allen 'het niet te drinken brak water'. Pater Thieman had na de springvloed van 1930 al geprobeerd de mensen te bewegen te verhuizen. Zij bleken mentaal 'niet bereid' en zij wonen er nog. Maar ook in het moeras komen telkens jaren voor van bijzonder hoge regenval. De 'beddingen' (= opgeworpen eilandjes) lopen dan onder (woonoorden en tuinen) en het gevolg is wederom: honger.

1947

Een voorstel van het Bestuur om de hutten van elk dorp samen te trekken op telkens één bedding, slaagde maar gedeeltelijk en had vaak tot gevolg dat het opvullen van de sloten tussen de beddingen met allerlei afval, onhygiënische toestanden opriep.

1951

Omdat de springvloed steeds terugkeerde, ontstond het plan om de kustdorpen naar een drogere plek in de buurt te brengen. Eenzelfde plan kwam op bij de moerasdorpen, maar 'jammer genoeg negeerden de toenmalige ambtenaren de problemen van de wateroverlast'. Andere plannen waren om sawa's aan te leggen in de moerassen, maar het waterpeil was niet te beheersen. Ook het plan om jongens te sturen naar de landbouwschool in Merauke mislukte, omdat de cursus in 1955 werd gesloten.

1957

Pater Verhage gaat op verlof. Zijn opvolger, pater Jos Verhoeven msc, probeert kleine dorpen bijeen te brengen om de schoolsubsidie te behouden. Het lukt niet. Hij constateert dat in de dorpen geen kind de vierjarige leeftijd haalt.

9 Verhage msc, A., *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*, hoofdstuk I.

1958

Pater Jaap van Kampen msc komt. Hij krijgt een eigen parochie in Bamol en omstreken.

De mensen van Suam kiezen een nieuwe plaats op hun eigen gronden, maar die blijkt te klein. Dat heeft weer een afscheiding tot gevolg en de basisschool wordt gesplitst in twee scholen, ieder met te weinig leerkrachten. Het dorp Yeraha blijkt onhandelbaar 'tot op de huidige dag'.

1961

Van Kampen probeert met twintig jonge gezinnen van Bamol op langere en bredere beddingen opnieuw te beginnen, vooral ook om daar tuinproducten te kunnen kweken. Met de antropoloog L. Serpenti ontwerpt hij plannen om met een baggermachine de sloten recht te trekken waardoor de waterafvoer versneld kan worden. De Landbouw Voorlichtingsdienst (LVD) wil helpen, maar de bevolking blijkt ook in de economische vooruitgang niet geïnteresseerd.

1963

Indonesia heeft het Bestuur overgenomen, noemt het eiland 'Yos Sudarso' (naar een oorlogsheld), maar de crisis van de overgang brengt grotere armoede mee. De werkgelegenheden te Sorong en Merauke vallen weg. Men wordt apathischer en verdrinkt het hongergevoel met 'wati' (de drug van de Marind).¹⁰ Het peil van het onderwijs zakt danig.

1964

Het districtshoofd laat een acht meter brede weg aanleggen vanaf het dorp Kimaam tot aan de zeestraat. De afwatering verbetert, en later is er bevolking die zich aan deze weg gaat vestigen.

1967

Verhage is terug en begint een intensieve campagne 'Op naar hogere gronden'. Hij denkt vooral ter wille van economische vooruitgang, met name voor 'hun kinderen'. De ouders vinden dat een probleem voor hun kinderen, zijzelf hebben niet eens geld meer voor 'spaden en bijlen'. Toon vraagt zich af:

Waarom is er in het bisdom wel een bureau voor catechese, maar niet voor ontwikkelingswerk?

Hoe betere christenen te verkrijgen als men niets doet aan de opbouw op maatschappelijk gebied?

Dat bureau kwam er wel, maar eerst enkel 'informatief'. Pas veel later (1981) praktisch, actief.

1969

Bij Kimaam wordt een vliegveld aangelegd, dat door Verhage tevens bedoeld is om met name de mensen van Bamol te leren wat er in samenwerking tot stand kan worden gebracht.

¹⁰ Wati: piper methisticum, een verdovend middel, bekend aan heel de Zuidkust.

1970

Een vergadering met het Bestuur leidt tot het besluit zoveel mogelijk vestigingsplaatsen te zoeken aan de oostkust. De moeilijkheid is echter: geen motorboten! Nu komt de naam Batu Merah op als een mogelijke woonplaats voor de dorpen uit het midden. Bamol zelf opent een nieuw dorp te Kaunce Wowenda, dichterbij de zee.

1972

Terug van verlof koopt Toon te Jakarta met geld uit Nederland zeventienhonderdvijfentwintig spaden en honderden hakbijlen. De springvloed op de zuidkust (negentig doden) dwingt tot de eerste verhuizing. De kustdorpen gaan naar Kumbis, de moerasdorpen in het zuiden naar Batu Merah, en de dorpen van het midden naar Teripatanga en Wagandua of naar Kimaam. Het Bestuur zegt dertien ton rijst toe, de Missie melkpoeder en rijst voor de overgangstijd. Op Kumbis werken al driehonderd mannen en te Batu Merah tweehonderd. Missie Merauke stuurt een huis als pastorie voor Batu Merah, ten behoeve van pater Ad van Esch. De Vastenactie van Delft schenkt twintigduizend gulden voor gereedschap.

1973

Broeder Liborius (Congregatie van Zeven Smarten, Voorhout), een landbouwdeskundige, vestigt zich te Batu Merah. Hij weet wegen aan te leggen en de waterafvoer te regelen om tuinen te kunnen aanleggen. Weer met de hulp van de Vastenactie kan er cement komen om waterputten te maken op deze nieuwe plaatsen. De regering helpt nog achthonderd mensen te verhuizen. De aanstaande eerste priester van West Nieuw-Guinea afkomstig van Auwira, helpt om zijn dorp te verhuizen. Grote honger na de brand in hun tuinen in de droge tijd, doet de dorpen Suwam en Youmuka de plaats Tabonji kiezen aan de kust.

De dorpen van het midden en van de zuidkust verhuizen als gevolg van de honger, om de gratis verstrekte rijst in Batu Merah en Kumbis te bemachtigen, maar geenszins van harte. Bovendien maakt het Bestuur de fout te Batu Merah rijst uit te delen aan iedereen. Verhage echter geeft het alleen aan hen die 'werken'. En dan weer september 1973: zoveel regen te Batu Merah en te Kumbis dat de tuinen onderlopen en de knolgewassen verrotten, terwijl de aanvoer van rijst stagneert.

1974

Een landbouwkundig team uit Manokwari keurt de gronden om een mogelijk exportgewas te bepalen. De grond bij Padua is redelijk, de grond te Kumbis blijkt minder geschikt. Bovendien begrijpt de bevolking niet dat er op de hogere gronden op een andere wijze moet worden getuind dan in het moeras.

1975

De Cargo-cult beweging aan de zuidkust dwingt de mensen van Kumbis en Batu Merah naar de oude dorpen terug te gaan. Pater Van Esch krijgt f50.000,- voor Batu Merah, de Missie bouwt er een basisschool. Het Bestuur doet dat op Kumbis, maar deze school is, door corruptie, van mindere kwaliteit.

1976

De bewoners van Batu Merah en Kumbis gaan terug naar hun oude dorpen, omdat daar in de droge tijd veel vis te vangen is. Aan zee mislukt dat, omdat men alleen

de moerasmethoden kent. Krokodillenjagers betalen met rijst, en men verwaarloost dan de tuinen. Weer blijkt er geen behoefte aan een verhoging van het levenspeil; sterfgevallen wijt men aan zwarte magie. Ad van Esch gaat op verlof en wordt overgeplaatst naar Abogé (Mappi). Pater A. van Dongen (Guus) volgt hem op in 1978. Ook rond Kimaam is er van vooruitgang geen sprake. Men wil geen nieuwe producten aanplanten, al is men te schamel gekleed om zo naar de kerkdienst te komen.

1977

Pater Verhage op verlof, zoekt financiën.

1978

Een nieuw districtshoofd animeert het vroeger opgerichte 'Transmigratiecomité' en Tabonji begint bewoond te worden. Daar kunnen dertig baby's gedoopt en negen huwelijken gesloten worden. Er wordt een pastorie gebouwd als model voor de dorpswoningen. Dat gelukt met hulp van Cebemo.¹¹ Door de hulp van zusters uit Nederland met f125.000,- voor cement en golfplaten, krijgt ook Kimaam-stad die goede huizen.

1979

Tabonji heeft al een overvloed aan knolgewassen, het helpt de internaten te Kimaam. Het schoolgebouw komt klaar. Pas later levert een gecharterde boot vijfduizend aluminium dakplaten en vierhonderd zakken cement.

1980

Tabonji zaagt hout; een polikliniek en een huis voor een verpleegkundige komen gereed met behulp van de Memisa.¹² De dorpen van het midden, bang voor elkaars magie, besluiten eindelijk aan de zeestraat te Padua te gaan wonen.

1981

Batu Merah heeft twaalfhonderd inwoners. Het gouvernement bouwt er woningen, maar corruptie viert hoogtij. Padua begint van de grond te komen.

1982

De lekmissionaris Gerhard Berning komt bouwen. Hij begint met een kerk te Batu Merah. Van Dongen gaat op verlof, er komt geen plaatsvervanger. Yasanto¹³ legt een weg aan van Padua tot aan de kust. Toon Verhage regelt nog achtduizend aluminium platen te Merauke.

1983

Kimaam komt klaar met de woningen, de internaatsgebouwen zijn gerenoveerd, de zusters krijgen een kapel, Toon gaat op verlof.

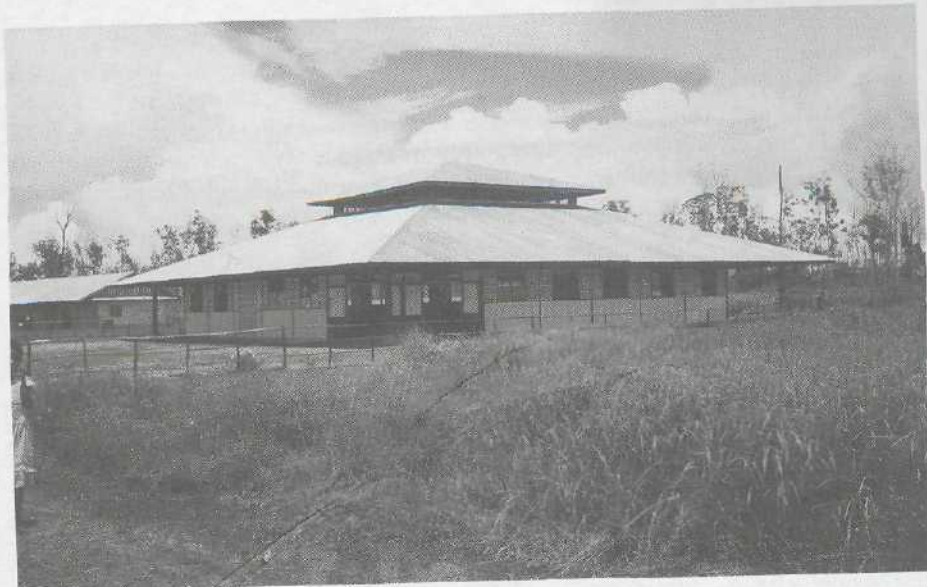
1984

Wageningen raadt de aanplant aan van cashewnoten als exportproduct. In Kaunce (Bamol) komt een noodkerk. Padua krijgt een pastorie, à la Tabonji.

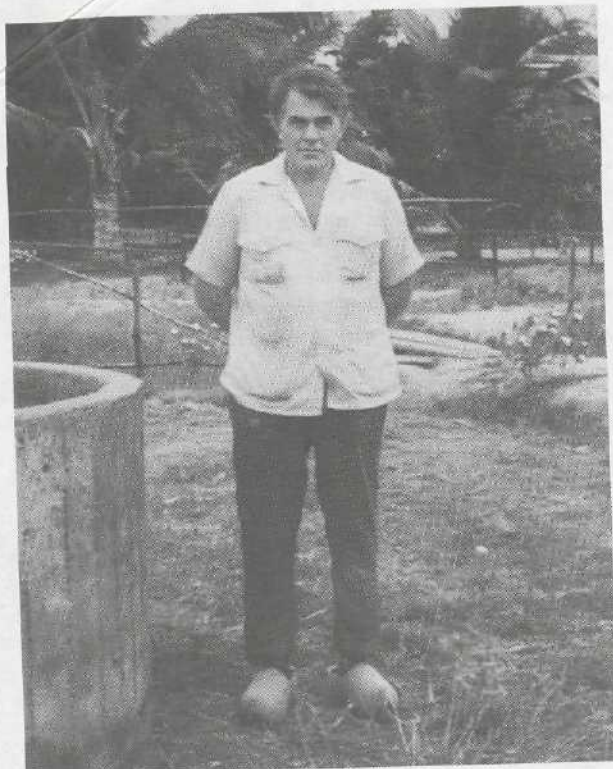
11 Cebemo: Centrale voor Bemiddeling bij Medefinanciering van Ontwikkelingsprogramma's, te Oegstgeest.

12 Memisa: Medische Missie Actie. Rotterdam.

13 Yasanto: Yayasan Santo Antonius; Stichting voor economische vooruitgang, Merauke.

Kerk te Tabonji

Gerhard Berning

1985

Een pater Jezuïet, Bentvelzen, landbouwkundig ingenieur van Salatiga op Java, onderzoekt de gronden, neemt monsters mee. Van Kimaam gaan twintig jongelui mee om bij hem een cursus te volgen. Zij komen terug en vormen dan het kader wanneer Yasanto het 'cashewnut project' aanpakt, met hulp van Cebemo. De gecharterde 'Safan' brengt achtduizend golfplaten en vierhonderd zakken cement en Gerhard Berning begint aan de bouw van de kerk te Tabonji. Het gouvernement helpt om cementen putten te laten maken.

1986

Voor Yasanto komt een kantoor gereed en de eerste kweekbedden worden aangelegd.

1987

De bouw van de kerk in Tabonji wordt voltooid. De bevolking werkt hard aan nieuwe woningen. De dorpen Youmuka en Iromoro zouden zich bij Suam en Tabonji kunnen vestigen (dezelfde taal), maar willen dat niet. Magie en grondrechten zijn 'tegen'. Zij gaan naar Uwuta, een droge plek in de buurt, maar te ver van zee en dus economisch niet verantwoord. Verhage liet hen maandenlang in de steek, maar kon dit niet te lang volhouden. Enkele families verhuisden wel naar Tabonji. Het dorp Auwira dacht ook over Tabonji, maar grondrechten hielden de stichting van een nieuw dorp Santoni (boven Tabonji) nog tegen.

1988

Er komt een stichting tot stand, geheel onder leiding van Kimamers, als onderafdeling van Yasanto.

1989

De aartsbisschop zegent de kerk van Tabonji in, maar de bouwheer Berning, die te Padua met de kerk begonnen was, sterft onverwacht en kan de dank van Tabonji niet meer in ontvangst nemen. Hij heeft dertig jaar als lekemissionaris op Irian Jaya gewerkt.

De situatie in Batu Merah is bedroevend. Pastoor Van Dongen ging in 1986 op verlof en de pastorale werker krijgt geen contact met de bevolking. Op een honderd mensen na loopt Batu Merah leeg. De nieuwe pastoor J. Nuij, die na vijfendertig jaar terugkeert naar zijn eerste post, probeert de teruggekeerden aan de kust vooruit te helpen.

Samengevat: het Marianne-project bereikte dat de noordelijke helft van het eiland zich op hogere gronden ging vestigen, dit is aan de kust of in de buurt van de oudere woonplaats of opgenomen in de stad Kimaam. Maar het zuidelijk deel heeft de verhuizing weer teniet gedaan. Hopelijk voorlopig, want niemand kan springvloeden tegenhouden.¹⁴

14 Verhage MSC, A., *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*, hoofdstuk VI.

Gezondheidszorg

Uit het voorafgaande is duidelijk dat de Kimamers in hun moerassen of aan de zuidkust, in omstandigheden leefden die buitengewoon primitief waren. De voeding van sago en knollen was een onzekere factor. De sago was aangeplant en dus beperkt, de knollen – al waren de Kimamers goede tuinders – konden wegvallen bij hoogwater. De noodoplossing was het merg van een bepaalde moerasvaren, en deze bleek bij onderzoek geen voedsel te bevatten. Het gebruik van groente en fruit was onbekend (gevolg: bloedarmoede). Vis of vlees waren niet elke dag voorhanden. Baby's en afgeleefde oude mensen gingen dood, maar alle anderen kwamen om door fysiek geweld of magische praktijken. Verband voor wonden, of medicijnen had niemand. Melaatsheid – ingevoerd van buiten – nam toe. De school besprak de hygiëne, maar dat had geen invloed in de huizen.

De Missie – Toon Verhage – was de enige dokter. Zijn actie voor 'verhuizen naar hogere gronden' is in 1950 nog niet gericht op export, maar op betere voeding. Invoer van eenden mislukt vanwege de ratten en de slangen. Berucht is de pastoor om zijn fulmineren tegen de moeraswortelvoeding. In 1953 begint hij een winkeltje voor tuingereedschap. Hij kapittelt het Bestuur dat teveel sago opeist voor de ambtenaren. Hij telt in 1951: 189 geboorten, tegen 215 overledenen. Hij kan echter bij een onderzoek in 1955 constateren dat op de 1.650 echtgenotes of weduwen, de vrouwen die huwden vóórdat de Missie kwam duidelijk minder vruchtbaar waren (gezien de oude gebruiken, het jus plurium) dan de vrouwen die christen werden (de school doorliepen), maar dat 40% van de geboren en de schoolleeftijd niet haalt. Tussen 1950 en 1955 is het geboortecijfer 38,16 %. Het eiland heeft 5.879 bewoners (in 1955: 4.990 katholiek), het aantal geboorten is 259, het aantal sterfgevallen: 231. Pater Joop Nuij bouwt in 1956 met behulp van de onderwijzers een woning te Kimaam voor hopelijk te komen verpleegkrachten (liefst zusters FDNSC).

Vanaf 1949 komen wel de doktoren van het gouvernement nu en dan op bezoek. Verhage stuurt in 1956 zes jonge vrouwen naar Merauke om dorpsverpleegster te worden en in 1957 brengt dokter L. Veeger dorpsverzorgsters en de verpleegster D. Roovers. Deze zuster trekt langs de noordelijke dorpen en woont te Kimaam. Het jaar daarop komen de zusters FDNSC en onder hen zuster Adela, verpleegkundige. Verplegers van het gouvernement hadden daaraan voorafgaande nogal eens stukken gemaakt. Toon telt dan 6.486 inwoners, 288 geboorten, 104 sterfgevallen. Aanvankelijk, ondanks de muggenplaag, bleek de malaria slechts in een mildere vorm aanwezig, later (1980) lagen er hele dorpen plat van. Toon zelf echter leed er nooit aan. In 1962 wijst een onderzoek op het feit dat de dorpen Youmaka en Iromoro uitsterven, maar die mededeling doet de dorpelingen niets.

Toon Verhage in 1966 terugkwam (na de overdracht aan Indonesia in 1963) bleek hem dat er geen medicijnen meer waren en dat het peil van het onderwijs gezakt was. Hij stelde vast: zonder gezonde mensen, zonder scholen, zonder ontwikkelingswerk is een beleefd christendom niet te verwachten. Hij schrijft de Memisa aan, krijgt 'gedragen kleding' om voeding te ruilen voor de internaten en hij tracht de verhuizing door te duwen (Marianne-project).

1970

De lepra neemt toe. Toon Verhage krijgt een microscoop. Een verpleger probeert deze te verkopen! Tourneegeld komt niet af; geen verpleger gaat nog op stap. Simavi¹⁵ stuurt Toon medicijnen.

Hij voert 'witte' varkens in; halfbloed varkens werpen méér jongen en zijn klimaatbestendig. De meisjes van de huishoudschool leren ermee om te gaan. Daar komen nog ganzen bij.

Hij constateert: 17¼% van de bevolking sterft in 1970-1971 door worminfecties, dysenterie, bloedarmoede, avitaminose. In Batu Merah zijn 459 sterfgevallen naast 237 geboortes. De gemiddelde leeftijd bedraagt nog geen dertig jaar.

Voorlichting is noodzaak. Een plakbord met foto's komt aan de kerkwand; dia-series (ook verkregen vanuit Zaire) worden vertoond in de kerk. Batu Merah (Ad van Esch) krijgt zijn Honda lichtapparaat met hetzelfde doel.

1975

Er arriveert een verpleger voor Tabonji, die zich voorlopig vestigt in Bamol. Een gift van de Leprastichting te Haarlem wordt benut voor een poli te Tabonji. Een griep-epidemie eist vele doden. De toestand is hopeloos. Toon vraagt het bisdom verlof om twee verpleegsters uit Nederland te laten komen, maar de 'Indonesianisatie' doet dit verzoek afwijzen. Memisa helpt en het gouvernement stuurt medicijnen aan de verplegers, maar vraagt de pastoor die te beheren. De bouw van goede huizen in Kimaam-stad, opgezet als model, komt van de grond. De post brengt tegelijk een rekening van f500,- voor een oogoperatie van een jongen te Ambon en uit Holland een gift van f500,- 'voor een zieke'!

1979

Zuster Margareta komt als maatschappelijk werkster. Dorpsverpleegsters krijgen medicijnen van Verhage. Tabonji houdt de kinderen in leven, maar in de moerasdorpen sterven zij zoals vroeger. Het jaar daarop wordt zuster Margareta alweer teruggedroepen. Verhage's nicht, Yvonne van Diemen, verpleegster, komt als 'toeriste' op bezoek. Zij wil wel blijven, maar haar visum is niet te verlengen. Het gouvernement begint een dokterswoning te bouwen; de bouw stopt, want het geld is verdwenen. De dorpsverpleegster Melania komt Verhage helpen in zijn 'apotheek'.

1981

Cement voor de poli van Tabonji komt aan, was reeds een jaar geleden besteld! Missie Merauke laat de ziekenzorg over aan het gouvernement, dat niets doet. Verhage klaagt:

Men ziet het verschil niet tussen de ressorten. Kimaam eist eerst "gezondheid", geestelijk leven volgt daarna.

1982

De poli te Tabonji is nu klaar, maar de poli van Kimaam wordt gesloten omdat een verpleger, die meisjes te na kwam, werd 'gestraft' en verplaatst. Verhage moet zieken naar Merauke sturen.

15 Simavi: Steun In Medische Aangelegenheden Voor Inheemsen.

1983

De Javaanse leerkracht die Toon Verhage verving tijdens diens verlof, heeft alle medicijnen uitgedeeld. Een meisje uit Bamol wordt door Toon naar Ujungpandang gestuurd om daar een opleiding tot verpleegkundige te volgen, maar zij sterft daar.

1984

Toon Verhage laat in elk dorp twee jongedames uitkiezen, geeft hen medicijnen en voorlichting (project 'Blote voeten dokter') en in 1985 komt zuster Martha FDNSC hen twee jaar achter elkaar een cursus geven. Memisa helpt bij de aankoop van medicijnen. Het project eist een vaste kracht. Toon probeert een verblijfsvergunning te krijgen voor nicht Yvonne. Intussen sterven in Kimaam zestig kinderen aan mazelen en in Batu Merah sterven velen aan longontsteking, maar de Gezondheidsdienst doet niets.

1986

Kimaam krijgt een eigen arts, die echter vaak voor 'conferenties' wordt weggeroepen.

1987

Yvonne arriveert in juni voor de tweede maal, nu uitgezonden door het Engelse instituut PHC¹⁶, en met het Medisch Centrum van Kimaam organiseert zij het werk; zij ziet er niet tegenop rond te trekken (ook niet in de droge tijd) en voorziende dat haar verblijf toch tijdelijk zal zijn, zet zij het program van het begin af aan zó op, dat het kan voortleven na haar. Als voorlichting dienen zelfs door haar ingestudeerde toneelstukjes.

1989

Een huis voor Yvonne komt klaar; drie aanhangmotoren en een motorsloep worden verkregen met de hulp van de Engelse ambassade te Jakarta. Kleine poli's in de dorpen worden mogelijk. Yvonne rent rond, stuurt 'stafleden' naar Merauke en Java voor verdere opleiding. Een eigen laboratorium komt tot stand.

1990

Toon en Yvonne vertrekken samen. Haar opvolger is een gediplomeerde Kimamer. Bij haar afscheid blijkt hoezeer men haar gewaardeerd heeft.¹⁷

Onderwijs

Vanzelfsprekend heeft de Missie intens aandacht besteed aan het onderwijs. Opvallend bij de concrete gegevens is de aandacht van Verhage zowel voor de opleiding van de vrouw als voor die van de man. Typerend daarbij is zijn nuchtere kijk dat opleiding geld kost, het aantal bedelbrieven is ontelbaar. Aanvankelijk ging zijn aandacht naar de basisscholen in de dorpen. Daaruit moesten de leerlingen komen voor de middelbare scholen (eerst te Merauke, later te Kimaam). De internaten echter

16 De PHC (Primary Health Care) wordt later PKMD (Pembangunan Kesehatan Masyarakat Desa).

17 Verhage MSC, A., *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*, hoofdstuk III.

vroegen sommen gelds. Het aantal Kimamers dat als goeroe of catechist of ook als ambtenaar functioneerde, is in zijn totaliteit niet bekend, maar de genoemde getallen in de *Bijdrage* bewijzen wel dat de aandacht van Verhage voor het onderwijs vruchtbaar is geweest.

Verhage stelde zich als eerste taak het onderwijs op de dorpsscholen te verbeteren. Hij maakte zijn dienstreizen als pastoor, maar tevens als RSB (Ressort Schoolbeheerder). In 1953 zijn er op het eiland al zeven C-scholen, drie B-scholen en 3 A-scholen, en op het vasteland (parochie Wamal): zeven C-scholen. Een onderwijzer die niet voldeed werd elders hulpgoeroe 'om bij te leren'. De beste leerlingen gingen naar Merauke: 3 meisjes naar de zusters (1949), 16 jongens en 11 meisjes naar de vvs (1952); 55 leerlingen naar de vvs en 25 jongens naar de Landbouwpraktijkcursus (1954); 15 jongens naar de Lagere Technische School, 7 naar de vvs (1956). Tientallen leerlingen lopen in die jaren naar Merauke (tien dagen), waar in 1957 reeds 117 jongens en meisjes op school zijn.

Op Kimaam gaan de scholen zo goed vooruit dat er een overvloed van kandidaatjes komt voor een eigen gvvs (Gemengde Vervolgschool), met een gesubsidieerd internaat. De zusters openen (1958) ook een Huishoudschool (SKW=Sekolah Kesejahteraan Wanita) voor 20 leerlingen per jaar. Deze ontwikkeling gaat door. In 1962 heeft de gvvs 130 leerlingen; in de Indonesische tijd wordt de gvvs een SMP (lagere middelbare school), waar in 1967: 11, in 1968: 16, in 1973: 18, en in 1974: 25 leerlingen slaagden. In 1980 waren er 125 internen; in 1984 wordt er een SMP negeri (openbare school) bij opgericht. De middelbare school van de Missie stuurt leerlingen naar de hogere middelbare school (SMA) te Merauke. In 1977 slagen er 10, in 1979: 13. Daarvan zijn in 1980: 8 studenten op het Groot-Seminarie (STFT) en 6 op de Uncen (universiteit). Van Kimaam komen 11 kandidaten naar het Noviciaat bij de zusters en Kimaam stuurt meer dan 30 catechisten naar de Asmat.

Dit is een kort overzicht van de resultaten, maar daar hoort een verhaal bij.

De taak van een pastoor-schoolbeheerder betekende bij het kerkelijk dienstwerk steeds een schoolinspectie houden, de zogenaamde kwartaalstaten van de onderwijzer controleren, alle klachten van en over de goeroes behandelen, nieuwe onderwijzers plaatsen en voor anderen de overplaatsing regelen. Daarbij kwam de zorg voor de schoolgebouwen, het meubilair en de leermiddelen. Maar bovenal hield die taak in: de onderwijzers instrueren en motiveren. Verhage gaf vanaf 1956 maandelijks een rondschriften uit. In de volgende jaren was van absentisme vrijwel geen sprake meer. Het klinkt ook zo gemakkelijk: in 1959 werd er te Kimaam zelf een vvs geopend. Maar even terugdenkend aan de hierboven beschreven situatie (namelijk het Marianne-project), vermelden we hier opnieuw de voedselsituatie (beter: de honger). Wanneer door omstandigheden het voedsel schaars werd, betekende dit ook een noodsituatie voor de internaten. De leerlingen maakten wel tuinen, maar dat werk mocht de studietijd niet te zeer bekorten. Was er wel voedsel, dan moest dit opgekocht worden. In de Indonesische tijd verviel de subsidie voor de internaten. Verhage plantte toen (1969) 65 ha land vol klappers. In 1974 stonden er al achthonderd bomen te wuiven, maar in 1980 brandden er vierduizend af. Die bron van inkomsten viel toen ook weer weg.

Waar Verhage het geld vandaan haalde, vertelt hij niet. Maar hij meldt wel dat hij te Kimaam aan studerenden te Merauke en studenten aan de universiteit duizenden guldens besteedde, opdat deze studenten konden afstuderen. Wel vermeldt hij zijn klacht. Hij begon te werken met Molukse onderwijzers, sommigen van groot formaat.

Goeroes, afkomstig van Kimaam

Geleidelijk werden zij vervangen door goeroes die van het eiland zelf afkomstig waren. Rond 1965 waren alle goeroes Kimamers. Hij was van mening dat goeroes van de andere stammen het niet op Kimaam zouden uithouden, maar van de Kimamers moest hij zeggen:

Kimamers zetten zich wel in voor hun eigen gezinnen, maar het Algemeen Belang zegt hen weinig. In hun oude dorpen was iedereen koning op zijn eigen bedding; dorpschouwen kenden zij niet, wel leiders bij sneltochten. Dus was er bij de Kimaamse goeroes weinig sprake van een inzet ten behoeve van alle kinderen van het dorp. Noch kenden deze goeroes een gestaag werktempo. Kimamers kunnen hard werken, maar nooit continu.¹⁸

Bij de bespreking van het onderwijs haalt Toon Verhage de woorden aan van president Julius Nijerere van Tanzania: 'Geef je een jongen onderwijs, dan voed je een persoon op; geef je een meisje onderwijs, dan onderricht je een land.' Daarom dringt Toon aan op de komst van de zusters. Nuij bouwt in 1954 al een huis voor hen. Zij komen in 1958: Adela voor de ziekenzorg, Germana voor de huishoudschool en Jeanne voor de gvvs. Later volgen: zuster Coleta voor de school en zuster Rafaëla voor het huishoudonderwijs. Het primitieve huishoudschooltje van zuster Germana wordt een skw (Sekolah Kepandayan Wanita) onder leiding van zuster Marcellina. Er is telkens een wisseling van de Nederlandse zusters. Maar er volgt een hele rij namen van zusters die afkomstig zijn uit Kimaam: Johanna uit Téri, Emiliana uit Mambum, Maria Ndaki uit Bamol..., in 1981 zijn er zes novicen uit Kimaam..., in

18 Verhage MSC, A., *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*, hoofdstuk IV.

1982 gaan Balbina Iwariwa uit Bamol en Josepha Wangirawa uit Kimaam-stad als zusters naar Ujungpandang voor de opleiding tot verpleegkundigen. Later gaat Juliana uit Bibikem naar Ambon voor de opleiding op huishoudkundig gebied. In de tachtiger jaren waren er nog vijf andere Kimaamse zusters. Toon moet echter besluiten: 'Zij traden allen uit, soms na jaren, maar soms ook verdienstelijk werkend.' Hij zegt:

Dat uittreden heeft misschien te maken met de levenshouding van de Kimamers. Alleen zij die gewend zijn zich niet veel zorgen te maken, houden het vol in de barre omstandigheden van Kimaam. Een diepergaande zorg om het celibaat te onderhouden ligt hen niet.

De Nederlandse en de Papoea zusters hadden de zorg voor de lagere school, de kleuterschool en de huishoudschool. Zij maakten de hele ontwikkeling van het eiland mee: de hongerperiodes, de ziekenzorg, de Cargo beweging, de verhuizing. Ontegengesteld is de invloed van de zusters groot geweest, met name door het onderwijs, waar vele meisjes alles leerden wat van pas zou komen bij het stichten van een gezin. Taken genoeg, maar arbeidsters, zusters, te weinig.¹⁹

Verkeer

De grote zorgen zijn nu besproken: verhuizen, gezondheidszorg en onderwijs. Pater Verhage voegt daaraan een hoofdstuk toe over het verkeer op dit eiland..., te voet..., per prauw..., uiteindelijk per motor! Over zijn vele tochten vertelt hij de volgende ervaringen.

In Wanggambi zou het eerste doopfeest zijn van oude lui. Goed uiterekend op 3 oktober, het feest van St. Theresia, patrones van de Missie. Maar ik had nog niet in de gaten dat je geen datum kunt bepalen in de droge tijd, want je weet nooit hoeveel water er ergens nog staat. Ik ben erin getrap. We vertrokken uit Kimaam, eerst naar Yeobi, Kiworo, Woner en vandaar kun je doorsteken naar Wanggambi. Dat is praktisch dwars door het eiland, ik schat een vijftig kilometer. We liepen de eerste dag; het water was niet voldoende om te varen, maar je kon eigenlijk ook niet fatsoenlijk lopen. We haalden dus een bekende pleisterplaats niet, waar enkele oude beddingen lagen waarop we zouden kunnen uitrusten, eten, slapen. Dus ergens in het moeras biezen opgehoopt en gaan liggen. De volgende morgen liepen we door, maar weldra verging ik van de dorst. Geen stukje schaduw tussen die muren van riet. In mijn onnozelheid vulde ik mijn veldfles met zwart water, ergens uit een poeltje, met het gevolg dat ik binnen de kortste keren een geweldige diarree kreeg. Toen we eindelijk dat pleisterplaatsje bereikten, heb ik de hele volgende dag onder de klamboe gelegen, niet kunnende eten en geen water. Goddank is toen een van de dragers doorgelopen naar Wanggambi. Op mijn verzoek gaf de goeroe hem een fles met aangefengde zoete melk mee. Hij kwam dezelfde dag nog laat terug. Op de vierde dag was ik zover dat ik, wel verzwakt, kon doorlopen en Wanggambi bereikte. Als alles goed gaat, kun je die weg in één dag lopen; Thieman deed het, Nuij ook, maar die heeft gezworen: dat nooit meer. Omdat ik na het feest de moed niet had om dezelfde weg terug te gaan, stootte ik door naar het zuiden, mede voor de schoolinspectie. Helaas bleek daar dat in de dorpen alleen brak water voorhanden was, veertien dagen lang. Eindelijk terug in Kimaam, ging het op een hoiletje naar de badkamer om daar weer eens helder regenwater te drinken.²⁰

19 Verhage msc, A., *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*, hoofdstuk VII.

20 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, II, pp. 163-164. Archief msc, Tilburg.

Zo ging dat in het moeras, maar bij de noordkust die aan de Arafurazee ligt, aan de oostkust die aan de zeestraat Marianne ligt en aan de zuidkust die vanuit Wamal of Kimaam bediend moest worden, betekende het verkeer het volgende.

In 1961 verliest pastoor J. van Kampen achttienhonderd gulden aan goeroelonen als zijn prauw omslaat aan de noordkust.

In 1963 maakt pater Van Mensvoort mee, hij kon niet zwemmen, dat hij zich aan een plank en aan een binnenband van een kruiwagenwiel moest vastklemmen tot hij na een uur uit het water aan de zuidkust werd opgevisst. In datzelfde jaar bracht het dorp Kladar de internaatskinderen terug naar Kimaam. Van hun tien prauwen sloegen er vier op de heenreis en vijf op de terugreis om.

Verhage zelf zat op de terugweg van een schoolinspectie te Komolom dagen op het strand omdat de oversteek van de zeestraat onmogelijk was. Het drinkwater raakte op. Hij bad om een cadeautje tot Maria op haar geboortedag. Middernacht werd het stil. Hij waagde de overtocht in de duisternis. Aan de overkant lag een zeilprauw van een krokodillenjager met plenty water aan boord.

Tenslotte kwamen er motorboten.

1961: Het Mimikaressort staat zijn boot, de 'James', af; de boot is al versleten en vaak kapot.

1967: Pater Johan Ramaaker heeft tijdens zijn verlof een polyester motorboot bijeengebedeld. Deze komt naar Kimaam, maar moet weldra worden afgestaan aan het Mappiressort.

1973: Pater Ad van Esch krijgt een houten sloep met aanhangmotor en later nog een tweede. Beide boten worden gebouwd door broeder Kees Vergouwen. Zij houden het niet lang uit.

1980: Een Mappi-boot helpt tijdelijk. De polyester zal worden opgeknapt en aan Kimaam teruggegeven.

1982: De motor van de polyester is versleten. Het bisdom stuurt een aluminium sloep met buitenboordmotor.

1984: De poging een boot te kopen op Java mislukt.

1985: Een bijzonder grote aluminium sloep kan tijdelijk geleend worden. Toon Verhage koopt dan een 9-tons boot van Makassar en een nieuwe motor voor de polyester.

1987: De polyesterboot krijgt scheuren. Toon koopt een 6-tons motorboot erbij. Die boten krijgen de naam 'Kuraru I en II', genoemd naar de naam van de gronden bij Kimaam-stad. De betekenis van deze grotere boten staat in verband met het Marianne-project, dit is: de verhuizing naar en de kampongbouw aan de oostkust.

De verbinding met Merauke:

Er voeren wel eens boten van het gouvernement of van Chinese handelaren van Merauke door de zeestraat Marianne en terug, maar niemand wist vooraf wanneer. Pater Nuij wachtte eens driemaal elf dagen, dag en nacht, aan de monding van de Ndamburivier om catechisten te helpen vertrekken, maar de boten voeren gewoon voorbij. Bestellingen te Merauke konden pas maanden later geleverd worden; men wachtte een half jaar op de post.

1956: De Marine richt een zendmast op te Kimaam en geeft een lijntje elektriciteit aan de pastorie. Het opnemingsvaartuig de 'Snellius' doet dan regelmatig Kimaam aan.

1969: Het Bestuur heeft een plan een vliegveld aan te leggen, maar doet niets. Verhage weet bij het bezoek van een hoge militair de uitvoering van het vliegveld door de Missie aan te bieden en begint de dag daarop.

1970: De eerste Cessna landt in januari op het vliegveld.
 De Missie heeft de boot 'Kali Maro'. Broeder Fleskens vaart regelmatig ook op Kimaam, maar ook die boot heeft wel onderhoud en reparatie nodig.
 1974: Kimaam heeft geen rijst meer, geen dieselolie, geen cement.
 1975: De weg van de pastorie naar het vliegveld – een gevaarlijk slangenpaadje – wordt opgeknapt door de internaatsjongens. Er komt een beter zendapparaat.
 1976: Na de verharding van het vliegveld met 'betere modder', landt er een Twinotter (16 passagiers); deze vliegverbinding van de Merpati, elke week en later eens per maand, laat de import van meer goederen toe.
 1980: Twee jaar na de bestelling brengt een boot dakbedekkingsplaten en cement (voor Tabonji), maar bijvoorbeeld te Batu Merah is er geen stof meer voor enige kleding.
 1981: Boten leggen aan bij Batu Merah, maar hoe moeten bijvoorbeeld de twintig drum brandstof overgebracht worden naar Kimaam? Dan komt de nieuwe motor voor de polyesterboot.
 1982: Broeder Liborius gaat Kimaam verzorgen vanuit Merauke via het luchtverkeer.
 1984: De boot voorziet de zusters van goederen. Ook de toko van Verhage draait weer; een gecharterde boot brengt 14.000 liter brandstof.
 1985: Er zijn geen hosties meer. De houtbewerkingmachines, vier jaar geleden besteld, komen aan.
 1986: Weer een charter: 20.000 kg rijst, 6.600 liter brandstof.
 1989: Alle post ging tot nu toe via de pastorie. Nu komt er een hulppostkantoor. Het radiocontact met het bisdom Merauke (tweemaal daags) verzorgt de radiogrammen van Jan en alleman.²¹

De collega's/medewerkers

1950

Reeds vanaf 1935 bediende pater Kowatzki vanuit Wamal de zuidkust van Frederik Hendrik Eiland. In het jaar 1950 kwam pater Eugen Baartmans, overgeplaatst van Muting, naar Kimaam om hem te helpen. Hij wilde aan de zuidkust gaan wonen, maar werd overspannen, overtuigd dat men hem wilde vergiftigen. Hij ging terug naar Merauke en op doktersadvies naar Nederland, waar hij herstelde en nog jaren werkte. Kowatzki deed het weer alleen tot 1955, maar al in 1953 kwam pater Joop Nuij hem te hulp.

1954

Toon Verhage heeft dan de zorg voor 3.567 bewoners in het noordelijk deel en Nuij voor 2.570 mensen van het zuidelijk deel. Dat zuidelijk deel maakt, gezien de spaarzame bezoeken vanuit Wamal, een verwaarloosde indruk. De kerken moeten alle vernieuwd worden en de reisroute daarheen, òf door de moerassen òf in gevaarlijke tochten overzee, vraagt tournees van veertig dagen.²² Die kerken behoren te worden ingezegend en de nieuwe pastoor vraagt daartoe verlof aan de bisschop. Dan wordt de komst van de zusters in het vooruitzicht gesteld, maar hoe komt er voor hen een huis gereed? Monseigneur laat horen dat pater Nuij bouwpastoor moet worden...

²¹ Verhage msc, A., *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*, hoofdstuk V.

²² Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, II, p. 174. Archief msc, Tilburg.

tegen het commentaar van Verhage in dat dit betekent dat de zuid weer verwaarloosd gaat worden. Nuij begint dan in Kimaam-stad een voorlopig zusterhuis te bouwen. Het vraagt meerdere maanden om met de mensen het terrein bouwrijp te maken, hout te laten kappen en tot een stevig geraamte te laten verwerken. Er zijn geen kruiwagens, alle zand wordt in kistjes aangedragen.²³

1957

Pater Jos Verhoeven komt, want Verhage zal op verlof gaan, maar dat heeft geen haast. Bij de schoolinspectie blijkt dat 20% van alle leerlingen capabel wordt geacht om te gaan doorstuderen in Merauke. Verhage heeft al 38 kandidaten om een Vervolgschool te beginnen in Kimaam zelf. Hij laat aan de bisschop horen:

Het lijkt wel of Merauke Kimaam verwaarloost, terwijl Kimaam vijftien catechisten naar Agats zond, zes hulponderwijzers naar Mappi en eenentwintig naar Muyu.

Hoe lang werkt Nuij al niet op het zusterhuis, maar voor de bouwerij komt maar geen broeder. Er zijn op het hele eiland nog maar 771 'heidene' over. Toon Verhage gaat dan op verlof en zal pas in 1966 terugkomen naar Kimaam.²⁴ Te Merauke schrijft hij zijn *Nota over het Frederik Hendrik Eiland*.²⁵

Verhoeven krijgt te maken met het begin van de Cargo-cult beweging. Bij de plaats Tawe bestaat een groot gat. Dat blijkt nu gevuld met alle wensbare goederen, vooral met wapens, tot tanks toe. Het wachten is slechts op het tijdstip waarop die goederen eruit zullen komen en dan moeten alle vreemdelingen van Bestuur en Missie uitgemeord worden. Het eiland wordt vrij; het heeft een eigen vlag (zwart van kleur). In de dorpen van de noord- en westkust zijn overal aanhangers. Beplanting wordt uitgetrokken, want het eten zal in overvloed uit het gat komen; men vraagt geen verlof meer om de ngadzi-dans op te voeren; er komen meer strafbare feiten met betrekking tot vrouwen; men trekt het bos in en dorpen staan maanden leeg; de scholen verlopen en de gebouwen worden niet meer onderhouden; goeroes vluchten voor de bedreiging vermoord te worden. Verschillende namen van leiders worden genoemd, allen mensen die in Sorong of Merauke geweest zijn en ook een ontslagen agent van de politie.

Verhoeven gaat samen met de Bestuursassistent de betreffende dorpen af. Het wordt een barre tocht langs de ontredde kampongs en de min of meer openlijk opstandige mensen. Er wordt trouw aan de Nederlandse vlag gezworen; er worden mensen opgepakt en weer vrijgelaten; slechts kleine groepjes mensen ontvangen de sacramenten. Eigenlijk is iedereen in de war en de hele streek in rep en roer.

Terug in Kimaam schrijft de pastoor een uitvoerig rapport. Als hoofdoorzaak van dit gebeuren ziet hij de crisis van alle gezag, daar het Burgerlijk Bestuur geen gelijke tred had weten te houden met de groeiende ontwikkeling, vooral niet met de invloed van de vele mannen die elders nieuwe ideeën hadden opgedaan. Hij noemt met name een steenfabriek in Merauke, waarvan de baas een felle anti-Nederlandse en pro-Indonesische propaganda voert. Bij hun bezoek had het H.P.B. dit eiland reeds 'onbestuurd gebied' genoemd. Feitelijk was het ook zo, want dit Bestuur bestond uit één Bestuursassistent, één schrijver en enkele agenten van politie.

23 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, II, p. 174. Archief msc, Tilburg.

24 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, II, pp. 175-176. Archief msc, Tilburg.

25 Zie de bronnen aan het begin van dit hoofdstuk.

1958

Men hoort dan enige jaren niet veel meer van deze beweging.

Het gewone pastorale werk kon weer voortgang vinden. Pater J. van Kampen had het noordelijk deel toegewezen gekregen en vestigde zich in Bamol. Hij wordt telkens geconfronteerd met de macht van de tovenaars, die zowel als 'genezers' maar ook als 'moordenaars' worden beschouwd. Dat geloof in geesten en machten is het enige antwoord van de bevolking op ziekte en dood. Als een 'geloof' activeert het een religieuze grondhouding, maar omdat het mensen zoveel macht geeft staat het echte afhankelijkheid van God in de weg. De pastoor voelt de onmacht van de Missie en van het Bestuur om de mensen in deze te helpen. De Missie ervaart dat juist de ouderen, die de geheime machten weten te benaderen, het onderricht van de priester in een nieuw geloof niet kunnen vatten.

Het zijn niet enkel ziekte en dood die het aanroepen van de geesten en machten nodig hebben, maar evenzeer de voedselvoorziening (de tuinen, de feesten en de eerzucht). Dat besef belet ook de aanvaarding van de meer rationele inzichten die de school tracht te brengen. Het Bestuur probeert via de medische dienst (verpleegkrachten en kampongverzorgsters) wel iets te doen, maar geleidelijk laat men deze bemoeienis ook weer links liggen. Optreden van het Bestuur tegen chantage en bedrog stuit telkens af op het feit dat niemand de durf heeft tegen een tovenaars te getuigen. De pastoor ziet wel een zekere eerbied voor de Sacramenten. Hij denkt aan een vertaling van het Nederlandse huwelijksritueel; hij maakt met zuster Jeanne zelfs een nieuwe catechismus, uitgaande van schriftuurteksten en met toepassingen op het adatleven; hij denkt aan een 'bond', de H.Familie, voor de volwassenen en aan 'gidsen' voor de jeugd; hij maakt teksten voor de zondagsdienst onder leiding van de goeroe, maar men trekt alles in de sfeer van de magie. Misschien kan een verhuizing naar betere gronden die sfeer doorbreken. Voorlopig ijvert hij voor het verbinden van eilandjes om een gemeenschappelijk erf te verkrijgen, waarop een meer openbaar dorpsleven tot ontwikkeling zal kunnen worden gebracht.

Plaatselijk bereikte hij daar wel het een en ander mee, maar het tekort aan een vast beleid bij het Bestuur en de eigen zorg voor de vele kerken en vooral de taaie weerstand van de bevolking zelf, beletten het verhoopte welslagen.

1959

Aan de zuidkust komt nu de Cargo-cult beweging boven. Pater J. Nuij komt daar middenin te staan. Verhage schrijft:

Oorspronkelijk geloofden de Kimamers aan de kracht van de tovenaars met hun zwarte of witte magie, en aan de diepere zin van dromen, en tekenen (zoals slangen op de weg, het geluid van vogels). Zij geloofden aan geesten van overleden voorouders, het verschijnen van overledenen aan nog levenden; zij geloofden aan de magische kracht van voorwerpen, aan geesten die in bepaalde bomen huisden, en aan land- en watergeesten.

In de zuidelijke dorpen van het eiland geloofde men dat de ziel van een overledene het dode lichaam (via de anus) verlaat en aan het zwerven slaat totdat de gebruiksvoorwerpen van de dode zijn verbrand. Dan pas gaat de ziel naar de plaats MARINDI, de zeer prettige plaats voor overledenen, waar niemand meer hoeft te werken. De ziel kan dan toch nog contact leggen met nog levenden (dromen, geluid van vogels, natuurverschijnselen, bomen, al of niet door de bliksem geraakt). Ook kunnen levenden zelf contact zoeken met overledenen door na hun overlijden een stukje van hun nagels of hoofdhaar weg te nemen. De ziel van de overledene zal reeds in de eerste nacht na het overlijden als MENS aan de levende verschijnen. Reeds in die eerste nacht, om te voorkomen dat de levende niet meer bereikbaar zou zijn omdat hij naar een andere plaats is vertrokken. De ziel in mensengedaante zal dan zijn

nagels of hoofdhaar teruggeisen. Maar de levende zal daarvoor iets anders terug willen hebben, met name magische gebruiksvoorwerpen. De ziel zal daar aanvankelijk niet op ingaan, maar de levende op allerlei manieren proberen bang te maken. Als de levende ondanks dat alles weet vol te houden, zal hij toch verkrijgen waarom hij vroeg.

De Kimamer gelooft dat in dromen overledenen mededelingen komen doen, hetzij over wat er te gebeuren staat, hetzij over wat reeds gebeurd is. Goede dromen, dat wil zeggen dromen die voordeel verzekeren, zijn afkomstig van de overledenen; slechte dromen, die nadeel verzekeren, zijn afkomstig van slechte geesten uit de natuurlijke omgeving. Droomt hij bijvoorbeeld over iemand die hem vlees komt brengen, dan betekent dat dat hij, de dromer, weldra op de jacht succes zal hebben. Droomt hij over bijvoorbeeld het omslaan van zijn prauw, dan duidt dat op zijn nabije dood. Men aanvaardt de droom letterlijk: droomt men bijvoorbeeld over naar zee gaan en daar een grote krokodil ontmoeten die de dromer vervolgens kan doden, dan zal de dromer toch naar zee vertrekken.

Eens in mijn missie jaren maakte ik daar misbruik van. Een jongeman nam het niet af te nauw met zijn huwelijksleven; derhalve berispte ik hem, maar dat haalde niets uit. Korte tijd later vertelde hij mij over een groot vuur te hebben gedroomd. Hierop zei ik hem: "Natuurlijk, dat is het hellevuur...". Op slag keerde hij terug van zijn dwaalwegen! Ontelbare keren heeft men mij om droomuitleg gevraagd, omdat zij met hun dromen soms danig in hun maag zaten.

Wanneer mensen van een bepaalde cultuur contact krijgen met anderen die een geheel andere cultuur bezitten, en die twee culturen elkaar gaan beïnvloeden, spreekt men van acculturatie. Lang niet altijd verloopt dat soort onderlinge beïnvloeding even vlot, ja, soms ontwikkelen zich excessen met heel nare gevolgen.

Tenslotte kan de vraag naar boven komen naar het "waarom" van die onderlinge beïnvloeding en als hierop geen antwoord wordt gegeven, kan er een ongewenste spanning ontstaan en dat kan weer leiden tot reacties zoals de Cargo-cultuur bewegingen.

Het leggen van een schakel tussen godsdienst en een Cargo-cultus beweging, verklaart men aldus: op school hebben de Papoea's geleerd dat letterlijk ALLES door God is geschapen. Uit het evangelie vernamen zij dat Christus zegt aan Petrus de SLEUTELS van het RIJK DER HEMELN te overhandigen. Via Petrus – zo redeneert men – is die SLEUTEL in handen gekomen van de niet-Papoea's. God wil echter dat ook de Papoea's die sleutel in handen krijgen. Van fabrieken heeft men geen idee; men ziet alleen de eindproducten en vraagt zich dan af waar die producten vandaan komen. Men denkt dan: al die goederen zijn afkomstig uit het hiernamaals, Marindi..., Rijk der Hemelen..., waar geesten en voorvaders die goederen bezitten. De verkondigers van het christendom weten dat, maar houden het geheim. Dit geheim en het in handen krijgen van de SLEUTEL kan alleen doorbroken worden door heel veel bidden, vasten en godsdienstige ceremonies.

Deze eerste Cargo-cult golf is begonnen in augustus 1959 en wordt ook wel genoemd de Kakak Jezus beweging (die van de oudere broer Jezus). Over deze eerste golf en haar ontstaan bestaan twee lezingen.

De eerste lezing zegt dat de golf vanuit het dorp Wamal (op het vasteland van Zuid-Nieuw-Guinea) oversloeg naar het dorp Konerau, waar Jacobus Woringga beweerde Jezus te hebben gezien. Jezus zal de SLEUTEL geven voor het openen van de PUT en uit die put zullen alle soorten goederen komen. Als plaatsvervangers (spreekbuizen) treden enkele lui naar voren die "radio's" worden genoemd. Die "radio's" geven de berichten door, onder andere om heel veel te bidden, te vasten en niet langer te vertrouwen op eigen werkzaamheid, omdat ALLES VAN JEZUS moet komen. Daarom is het dus ook niet langer nodig om te tuinieren. En dit wordt gezegd waar de aanleg van tuinen in al de dorpen aan de zuidkust in hun eerste levensbehoeften moet voorzien. Het zijn knollen-eters, sagobomen waren daar niet. Via het dorp Konerau komt deze golf dan in de dorpen Tor, Kladar en Sabon. De leiders treden op als priester. Men doopt, vergeeft zonden, doet een Mis... en hun vlag bestaat uit allerlei christelijke symbolen en teksten, zoals die in een droom hen zijn voorgelaten.

De tweede lezing laat de golf ontstaan in het dorp Sabon. Er zijn enkele jongelui uit Merauke teruggekeerd, waar zij grote boten hebben gezien waaruit veel goederen werden gelost. Verbijsterd luistert de dorpsbevolking naar hun verhalen. Een van die teruggekeerden, Donatus geheten, ziet in een droom een figuur die hij zelf Sint Paulus noemt. Die figuur toont hem een SLEUTEL. Die Sleutel had God al aan de Nederlanders en Australiërs gegeven, die echter ook de goederen stalen die door de voorouders voor de Papoea's bestemd waren. Die voorouders hadden immers medelijden met hen. Welaan, die Sleutel zal Donatus ontvangen om daarmee de loodsen vol goederen te kunnen openen. Maar, daar zijn wel bepaalde voorwaarden aan verbonden, onder andere: berouw hebben, heel veel bidden (driemaal daags de rozenkrans) en geen sex, tenzij op bepaalde tijden en dan alleen nog maar onder reeds gehuwden. Wie met name aan die laatste voorwaarde zich niet houdt, zal de doodstraf ontvangen. Een groep controleurs zal scherp letten op het naleven van de voorwaarden.

Wanneer de Sleutel alsmat niet wordt gevonden, beschuldigt men Elisabeth en haar man Damasus met nog een ander paar ervan de gestelde voorwaarden niet te hebben opgevolgd. Deze vier Sabonezen worden danig afgeslagen. Damasus weet echter te ontvluchten. Daarom grijpt men zijn vrouw Elisabeth, slaat haar, hakt haar armen en benen af, steekt haar de ogen uit en werpt het stervende lichaam in de rivier; haar lijk begraaft men in het bos. Haar pleegdochter huilt om dit gebeuren en dat, waar huilen absoluut verboden is. Men steekt ook haar de ogen uit, hakt haar benen af en werpt ook haar lichaam in de rivier. Met haar armen probeert Hubertina de oever te bereiken. Men vangt haar op, brengt haar terug naar het dorp en slaat haar met een bijl dood. De hoofden van deze twee slachtoffers zou men op het altaar in de dorpskerk hebben geplaatst als offerande (Vroeg God ook niet aan Abraham om zijn zoon Isaac te offeren?... aldus later hun tegenwerping). Men wacht nu op drie dagen vol duisternis; op de derde dag zullen de loodsen in Marindi open gaan. Maar enkele jongelui van het dorp Sabon vinden dat gedoe wel wat al te gortig en vragen de Molukse goeroe, Lucidius Nuhujan, om een brief te schrijven naar Kimaam, waar het burgerlijk gezag zetelt. Aanvankelijk durft de goeroe het niet, schrijft dan toch een brief naar het districtshoofd te Kimaam en via het dorp Wan bereikt de brief Kimaam. Ook in het dorp Tor worden enkele lui door de zogenaamde controleurs gestraft. Ze moeten op een rek gaan liggen, waaronder vuurtjes worden gestookt met een grote rookontwikkeling; er vallen daarbij echter geen slachtoffers.

Het districtshoofd te Kimaam stuurt politiemannen die het dorp Sabon omsingelen en de leiders oppakken, die vervolgens naar het dorp Tor worden gebracht. Nog diezelfde nacht echter proberen de mensen van Sabon de gevangenen te bevrijden. Deze poging mislukt wegens het schieten door die agenten: er valt één dode, terwijl een andere overvaller in zijn been wordt geraakt. De agenten trekken weer naar Sabon, maar heel het dorp blijkt te zijn weggevlucht. De gevangenen worden vervolgens naar Merauke afgevoerd.²⁶

Wanneer in de loop van februari 1960 pater Joop Nuij MSC die dorpen bezoekt, doet men daar alsof er niets aan de hand is geweest. Van berouw is geen sprake, men blijft geloven in de PUT vol goederen. De pater bepaalt dat er boetewerken moeten worden uitgevoerd zoals: herstel van goeroewoningen, bouw van een kerk, maar de bevolking komt daar nauwelijks aan toe. Men heeft alle tijd nodig om weer hard aan de tuinen te werken. Ondergronds blijft de Cargo-cult golf smeulen tot haar volgende uitbarsting.²⁷

Pater Van de Wouw, 1959-1961, heeft als hoofdpastoor te Kimaam meerdere initiatieven. Maar telkens blijkt Merauke het daar niet mee eens:

26 Verhage MSC, A., *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*, hoofdstuk: Cargo-cult.

27 Het verhaal van pater Joop Nuij staat in: Boelaars MSC, J. en Adr. Vriens MSC, *Getuigen spreken*, II, pp. 182-184. Archief MSC, Tilburg.

- Hij denkt aan een optrek cursus voor de dorpsvoorgangers en de dorpschouwen. Monseigneur waarschuwt hem de goeroes en het Bestuur niet te passeren.
- Hij denkt aan de opzet van een loterij; hij wil een toko-missie opzetten. Monseigneur wijst hem erop dat het Kerkelijk Wetboek geestelijken verbiedt handel te drijven.
- Hij stelt voor een weg aan te leggen en de onkosten te dekken met de verkoop van krokodillenhuiden. Merauke ziet dat niet zitten.
- Hij schrijft een hoogst onvriendelijk briefje aan een tokhouder te Merauke. Dat valt daar verkeerd.
- Transport blijft een probleem. Van Kampen kan een buitenboordmotor krijgen van zijn familie; Van de Wouw vraagt om de 'James' (de oude motorboot van Agats). Merauke vindt 'dat het tot nog toe altijd goed gegaan is met de Papoea prauwen'.²⁸

1960-1963

C. van der Linden is hoofdpastoor geworden in Kimaam. Hij ziet dat Kimaam door de bouwerij van broeder Fleskens een ander aanzien heeft gekregen. Hij maakt mee dat de gvvs de eerste afgestudeerden naar Merauke kan laten gaan en dat de huishoudschool de belangstelling geniet van de bevolking.

1961

Van Kampen ziet dat het raadslid van de Nieuw-Guinea Raad, de heer Samkakai, de mensen van Kalwa zover krijgt dat zij publiekelijk de 'rouwstola's' verbranden. Nuij constateert een opleving van de godsdienst bij een goede opkomst tijdens zijn bezoek. Weinig absentisme op school, de voorbereiding op de Eerste Communie verloopt goed, de vormreis van de bisschop is welkom, de ouden die nog niet gedoopt zijn komen wel naar de kerk. Bijna in alle dorpen is er een begin van een Mariacongregatie of een H.Familie. Maar Kawé lijkt wrok te koesteren en op Komolom zijn meer strafbare feiten ten aanzien van vrouwen dan overal elders samen.²⁹

1962

Het is de tijd van de Untea, de komende overdracht van het Nederlandse naar het Indonesische Bestuur. De onzekerheid legt het Bestuur lam; Van de Wouw is naar de Kasuarinenkust; Van der Linden naar Ambon.³⁰

Reeds in april 1962 begint het weer te rommelen in Wan en Konerau, temeer omdat de Molukse ex-goeroe Appolinaris Ivacdalam (daar vroeger goeroe) de bevolking probeert pro-Indonesisch te maken. Dit bloedde echter dood. Wel bloeit de Cargo-cult in Kawé weer op, krijgt er een anti-godsdienstig tintje maar wel een pro-Indonesia trek. Er zullen nu ook wapens uit de PUT komen. Na een oproep aan de bevolking van Kawé om op het bestuurskantoor in Kimaam te verschijnen, verdwijnt die bevolking in de bossen aan de rivier Kworima. Pater Van Kampen probeert tevergeefs hen daar op te sporen. In andere dorpen meent men dat de vrijheid die Indonesia zal brengen, meer zal zijn dan een politieke vrijheid alleen: het wati-gebruik neemt toe, evenals het nachtelijk dansen. De oude gebrui-

28 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, II, pp. 185-186. Archief msc, Tilburg.

29 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, II, p. 186. Archief msc, Tilburg.

30 Voor deze Nederlandse kracht komt in Merauke een Indonesische in de plaats, namelijk: pater Paschalis Resubun msc.

ken leven weer op, zoals de regeling van al te jonge huwelijken. Tegen deze regeling komen jongeren wel in protest, maar het Nederlandse gezag staat op het punt te verdwijnen.

In 1963 sterft te Kawé Hendrika, de vrouw van Pius. Omdat die Pius als genezer wordt beschouwd, maar niet in staat bleek zijn eigen vrouw te genezen, wordt hij gehoond en bespot. Daarom trekt Pius zich terug naar afgelegen plaatsen, ook al omdat hij zeer verdrietig is over het sterven van zijn vrouw. Pius dagdroomt en fantaseert dat zijn vrouw weer zal terugkomen. In een droom ziet hij dan zijn vrouw, die hem vraagt niet langer verdrietig te zijn. Zij zal terugkomen op een heel grote boot, volgestouwd met goederen van de voorouders. Die boot zal voor anker gaan bij de monding van de Kworimarivier. De bevolking moet in de tuin Tjirer, waar zijn vrouw een vlag zal hijsen, op die boot wachten. Pius vertelt het zijn naaste familieleden, die daarop naar Tjirer vertrekken en beweren de vlag te hebben gezien. Zij keren terug naar het dorp en vertellen er wat zij hebben gezien. De volgende dag vertrekt het hele dorp Kawé naar Tjirer, maar ziet niets. Pius verklaart dan: "Ja, wij hebben gezondigd, wij zullen hard moeten bidden om de aankomst van de boot te bespoedigen." Nog diezelfde nacht roert men de trommen en beginnen de dansen. Men viert voortdurend feest, tuint niet langer, gooit alle gereedschappen en alle aanwezige potten en pannen in de rivier. Er zullen immers zoveel nieuwe goederen arriveren!

Opdat het Burgerlijk Bestuur geen weet zou krijgen van hun doen en laten (van de Marindi-II) gaat heel de dorpsbevolking aan de Kworima wonen, waar men elkaar opjut met dezelfde soorten verhalen als bij Marindi-I. Na maandenlang tevergeefs wachten besluiten enkelen van hen om alles te gaan rapporteren aan het Burgerlijk Gezag, dat vervolgens de dorpsbevolking beveelt terug te keren naar hun dorp.³¹

1964

De driemaandelijke verslagen en de jaarverslagen 1963-1966 geven een goed beeld van het werk van de pastoors, ieder in hun gebied. Van Kampen is nu hoofdpastoor en heeft de noord, Van Mensvoort heeft de zuid en het Wamalressort en later komt pater C. van Halen, die de zuid overneemt. Om beurten nemen zij de hoofdstatie Kimaam waar, en hun samenspel is bijzonder goed en prettig.

Maar er komt heel wat bij kijken. De moeilijkheid blijft het maken van de dienst-reizen. Elk seizoen heeft de eigen moeilijkheden: te hoog water en de dorpen staan blank; te laag water en de vaargeulen zitten dicht; de westen- of oostenwind maakt de zee onbevaarbaar voor prauwen. Men vaart zelfs eenmaal rond de noord om in de zuid te kunnen komen; met een buitenboordmotor vraagt dat dertig uur en dus een teveel aan benzine die niet meer te krijgen is. De klacht blijft: er komt maar geen goede motorboot voor Kimaam, terwijl andere gebieden er soms meer dan een hebben bemachtigd. De 'Kali Maro' (de boot met broeder Fleskens) helpt voorbeeldig, maar dat is enkel nu en dan een meevaller. Ondanks de moeilijkheden wordt er wel gestadig rondgetrokken.

Als een typerend voorbeeld geven we hier een patrouilleschema van P. Van Mensvoort 1963-1964:

20 juli – 28 augustus: Patrouille Wamal – Dokib – Jowid... uitzoeken van de administratie, aanleg van nieuwe status animarum, afwerking van het kaartstelsel. De zomermaanden lijken niet erg geschikt om de dorpen te bezoeken, de kampongs zijn leeg. De goeroes en de njora's leven in de tuinen met de kinderen. Op 23 augustus via Dodalin en Wobojo naar Bibikem. Daar het bericht Van Kampen af te lossen in Kimaam, eerst op en neer naar Wamal, dan naar Komolom, hoge koorts, door naar Kimaam. In september, opgeknapt, per

31 Verhage msc, A., *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*, hoofdstuk: Cargo-cult.

prauw naar de zuid; bijna verdrongen, langs alle dorpen. In november terug in Kimaam, last van niersteentje. Eind december naar Wamal. Nieuwjaar bij pater Schuur in Okaba. In januari terug naar Kimaam. Februari tournee in ressort Wamal, terug naar Kimaam, nieuwe niersteenaanval. In maart naar Wamal. April: communie- en huwelijksfeesten, administratie in het Wamalse, langs de dorpen terug naar Kimaam. In mei: tocht langs de noordelijke dorpen, juni de hele zuid, te Kalilam een nieuwe kerk opgezet.³²

1965

De overgang van het Nederlandse naar het Indonesische Bestuur heeft volgens Van Kampen tot gevolg dat enerzijds de mensen op een meer primitief levenspatroon zijn teruggevallen, maar er anderzijds een opvallend beter beleven van de godsdienst ontstaat. Zij hebben nu voldoende tijd gehad om met het nieuwe Bestuur kennis te maken. Het koloniale bestel viel samen met de kennismaking met de Westerse cultuur, die grote indruk maakte op de bevolking. Men wilde deelhebben aan die wereld. De school werd daartoe al gauw het aanvaarde middel. De ordening van het Bestuur, al klopte die niet met de adat, en daarnaast die van de godsdienst, die daar ook niet mee klopte, werden toch beschouwd als reeds een ingaan in die nieuwe wereld. Dit dualisme ontwikkelde zich verschillend. Soms kwam de adatordening tot verval, maar elders, waar de conservatieve groep sterk was, werd het nieuwe maar gedeeltelijk aanvaard. Daar bleef de oude adat gelden en werd de nieuwe gemakkelijk verwaarloosd.

Het nieuwe Bestuur maakte een geheel andere indruk: zij moesten die begerenswaardige wereld niet hopen te verkrijgen van anderen, maar zij hadden die in hun eigen macht, zij moesten die verwachten van henzelf. De coöperatie deed haar intrede. De honger naar goederen konden zij nu zelf stillen, niet meer afhankelijk van de Chinees en zijn toko. De 'Organisasi Pengamanan Rakyat' (OPR) werd opgericht; de zaken werden niet meer bij de politie aangebracht, maar zij moesten die zelf regelen. De eerste hoge verwachtingen zijn nu wel bekoeld. 'Maar', zegt van Kampen,

ik zie het volgende: de Nederlandse les – alleen eigen inspanning geeft vooruitgang – wordt nu pas begrepen. De betovering van dat alles vernieuwende Bestuur is verbroken; het vertrouwen dat het nieuwe Bestuur hen geeft, versterkt het zelfrespect en de zin voor verantwoordelijkheid. Maar tegelijk veroorzaakt de onmacht van dat Bestuur een herleving van de oude gebruiken. Grote zaken worden ook niet door de OPR geregeld. De familiehoofden regelen de vergelding. Ongunstige kanten van de adat krijgen meer levenskansen, zoals de tovenarij, seksuele misbruiken, chantage, verwaarlozing van de opvoeding en de voeding van de kinderen. Men valt terug op kleine gemeenschapjes en gaat zich bezinnen op eigen bezit (krokodillen-vangst in de eigen area wordt plotseling aan anderen verboden). De twijfel aan het nut van de school, die niet tot de deelname aan de rijke wereld bracht, maakt de mensen minder bereid zich daarvoor offers te getroosten. Er is respect voor de pastoors, omdat die bleven en nog gezien worden als vertegenwoordigers van de begeerde wereld. Er is een grotere volgzaamheid, een veelvuldiger ontvangen van de sacramenten, misschien is de Missie nog in staat alles ten goede te keren.

Wellicht is het door de Voorzienigheid zo geregeld om het geloof te zuiveren van misvattingen. Belangrijk is de nieuwe mogelijkheden snel onder ogen te zien. Ook wij moeten onze weg nog vinden, afstand doen van oude methodes en wegen gaan die ons eigenlijk niet liggen.³³

32 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, II, p. 191. Archief msc, Tilburg.

33 Van Kampen in: Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, II, p. 188. Archief msc, Tilburg.

1966

Toon Verhage komt terug naar Kimaam. Zoals vermeld gaat hij nu de hoofdaandacht geven aan het Marianne-project.³⁴ Van Halen verzorgt de zuid, Toon de noord. Het is niet te verwonderen dat Verhage, die bijna tien jaar weggeweest is en de twee golven van de Cargo-cult en de gezagscrisis bij de overdracht niet van nabij meemaakte, aanvankelijk teleurgesteld is.

Pastoor Van Halen krijgt een compliment van de bisschop voor zijn zorg voor de zuid sinds 1964, maar voelt zelf in 1967 dat een nieuwe golf van de Cargo-cult onder de fraaie oppervlakte van kerkelijke trouw naar boven komt. Verhage schrijft hierover:

De grote man binnen deze derde golf, is Elias Tsyiwel Buër. In de vijftiger jaren werd hij met nog anderen door mij naar Sorong gestuurd om bij de NNGPM lager technisch onderwijs te volgen. Daar kreeg hij contact met andere jongelui uit Noord-Nieuw-Guinea en dezen waren afkomstig uit gebieden waar men ook met de Cargo-cult te maken had gehad. Er werd bij die beweging een hemel op aarde beloofd. Geen wonder dat dit alles aansloeg bij mensen van de zuidkust waar de levensomstandigheden allesbehalve gemakkelijk waren. Deze Elias, van het dorp Kladar, keerde in 1959 naar zijn dorp terug en huwde met Helena. In 1964 maakte hij echter Walburga Dunggaya zwanger en deze Walburga stierf door zelfdoding. Elias voelt zich dan diepbedroefd, gaat dagelijks naar haar graf en bidt dat Walburga terug zal komen. Walburga verschijnt hem dan in een droom en vertelt Elias door God gezonden te zijn om de Papoea's klaar te maken voor hun intrede in het paradijs. Bij de voorbereiding daartoe moet Elias de leider zijn. God vraagt echter ook dat men berouw moet hebben en veel moet bidden.

Aanvankelijk reageert de bevolking ongelovig, maar Elias weet hen te overtuigen door "wondertekenen". Zo zal later bekend worden dat hij een van zijn handlangers zich laat verbergen in een kuil vlakbij het graf van Walburga en wanneer de dorpsgenoten verzameld zijn beantwoordt die handlanger met verdraaide stem de vragen van Elias. Walburga heeft dan gesproken. Dit soort gebeurtenissen wordt ook in de andere dorpen bekend. De geest van Walburga verschijnt ook aan anderen. Zij noemt zichzelf de spreekbuis van God. Haar invloed wordt met de dag sterker. Haar geest verschijnt alleen in de avondschemering of 's nachts. Zij is dan in het wit gekleed met een witte sluier en niemand is het toegestaan haar van nabij te benaderen. Pater Van Halen ontdekt dan dat het witte bruidskleed van Marianne na de huwelijksluiting door Elias is meegenomen. De verschijning zegt dat het einde van de wereld nabij is: volop aardbevingen en zoveel rook dat het drie dagen lang zeer donker zal zijn. Op de derde dag komt dan de engel Gods de trompet steken: alles wordt weer helder, het paradijs wordt zichtbaar, de voorouders verschijnen, er zal geen dood meer zijn, allen zullen eeuwig leven. Elias zal de plaatsvervanger zijn van Jezus, het eigenlijke Hoofd van dat Paradijs. Kladar zal het nieuwe Jeruzalem worden, Sabon wordt Nazareth, de oude cultusplaats Sidegera wordt Bethlehem, en Wan-Konerau: Calvarië. De geestverschijning beveelt Elias te zorgen voor militaire training en dat vele maanden lang. Men zal immers het Gezag moeten weerstaan. Volgt weer het uitrukken van de tuinoogsten, het slachten van de varkens en het houden van grote feesten. In de jaren 1965 en 1966 wordt er honger geleden. Het burgerlijk Gezag stuurt dan vanuit Merauke rijst, want het heeft nog geen weet van deze derde golf. Men heeft alleen gehoord van vloedgolven die de tuinen hebben vernietigd. Pater Cor van Halen constateert in 1964 overal een sfeer van ontevredenheid; er is geen werklust, veel geruzie en grijpen naar pijl en boog; de schoolgebouwtjes staan er miserabel bij; kinderen komen ook niet meer naar school, want hun goeroes moeten voedsel zoeken. In 1966 heeft de pastoor nog niets in de gaten, al bemerkt hij wel dat de mensen bijzonder veel bidden en alsmar vragen om rozenkransen.

34 Verhage MSC, A., *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*, hoofdstuk II.

In mei 1967 vraagt goeroe Hendricus Pakura van Tor de pastoor om uitleg over de herkomst van alle goederen en dit doet hij op bevel van de "Dame in het wit" die hij zegt gezien te hebben. De uitleg van de pastoor accepteert hij niet. In juli 1967 komen er twintig lui uit Wan-Konerau naar Komolom voor een bijeenkomst. Albertus Padi van Komolom ontdekt de bedriegerij en vertelt het de Molukse goeroe van Komolom (Natalis Roinwowan), zodat ook de pastoor het te weten komt. Opvallend is dat deze Albertus Padi van Yeobi zich steeds fel tegen de Cargo-cult blijft verzetten, zoals ook de goeroe Fidelis Dahawi. Felle voorstanders zijn Hendricus Pakura, Amandus Amai en Hilarius Dewi uit Téri. Téri is nooit een gelovig volk geweest. Op 19 september gaan enkele lui van Komolom naar Wan en Tor vanwege de geruchten over de "put met goederen".

Zij keren naar hun dorp terug met verhalen over een groot licht, maar ook met het verbod iets door te vertellen aan Bestuur en Missie.

Van Halen berispt de mensen van Komolom streng. In september 1967 ontvangt de ressortschoolbeheerder, Bernardus Baragi, te Kimaam een brief van goeroe Pakura, waarin deze schrijft dat Elias de grote man is, dat men niet langer Indonesiër wil zijn, dat er veel moet worden geëxerceerd, dat er wapens zijn, enzovoorts. Baragi gelooft erin. Mensen uit de dorpen Kalilam, Sibenda en Wetaw komen naar de kust, evenals het dorps hoofd van Wanggambi. Wanneer aan Elias wordt gevraagd de wapens te tonen brengt hij soms voorwerpen mee, verborgen onder een witte doek. Als atoombom toonde Baragi een fles, gevuld met wat later aangelengde medicijn bleek te zijn. Pater Van Halen schrijft een algemene brief naar zijn dorpen, maar men hecht er geen waarde aan. Op zijn tournees verbiedt hij het ontvangen van de sacramenten, geeft uitleg op uitleg, maar men luistert vrijwel niet naar hem.

Begin november bezoekt Elias met zijn handlangers het dorp Komolom en belegt er bijeenkomsten. In de avonduren verschijnt de bekende witte gestalte die vertelt dat Bestuur en Missie alleen maar bedriegen en dat de scholen verder niet meer nodig zijn. Bovendien dat op 1 januari 1968 alle niet-Papoea's gedood moeten worden, want dan komen de drie dagen duisternis, zes dagen aardbevingen, de verrijzenis der doden, die met de nog levenden de wapens zullen opnemen. Goeroe Roinwowan rapporteert alles aan het Bestuur te Kimaam, dat Merauke waarschuwt. Op 19 december arriveert de missieboot de 'Kali Maro', met het nieuwe districtshoofd Rumsano en drie leden van de mobiele brigade, die de raddraaiers te Komolom gevangen nemen en naar Merauke afvoeren. Een maand later echter komen die alweer terug.

Het Bestuur gaf aan deze derde golf de naam: Sigo-sigo, of: Siden-sigo, naar de oude cultuurplaats Sidegera, gelegen tussen Kladar en Sabong. Wanneer begin 1968 enkele goeroes van de zuidkust in Kimaam aankomen worden zij vastgezet, onder andere de schoolbeheerder Baragi. Zij bekennen wel, maar schuiven de schuld op Elias. Baragi (met in zijn handen de "atoombom") wordt in Merauke gevangengezet tot april 1968.

Districtshoofd Rumsano (een Papoea) pakt de beweging streng aan. Twintig mensen van Téri, die de zuidkust hadden bezocht, worden te Kimaam gevangengezet. Hijzelf vertrekt naar de zuid, met medenemen van politiemannen. Omdat men Sabon ervan verdenkt Elias te verbergen, wordt dit dorp omsingeld en zoekt men er naar wapens. Eind mei worden de prauwen van Sabon stukgeslagen en rooft men tuinen leeg, want Rumsano cum suis had niet voldoende voedsel bij zich. Men rooft er ook bijlen, kapmessen, pijlen en bogen van de bevolking. Vier raddraaiers worden onmenselijk afgeslagen, twee van hen bezwijken eraan. Goeroe Leonardus Garima gaat met anderen op zoek naar Elias en vindt hem met enkelen van zijn handlangers. Allen worden via Kimaam naar Merauke afgevoerd. Slechts twee maanden werden de raddraaiers in Merauke vastgehouden.

Reeds in september 1967 had ik het Bestuur gewaarschuwd en nu bleek ook dat Elias ongetrouwde meisjes in die dorpen misbruikte onder het mom van zelf bidden, en deze meisjes zouden later de "landsmoeders" worden. Wanneer pater Van Halen de dorpen bezoekt, vraagt men om vergeving. Voorlopig schijnt er geen vuiltje aan de lucht te zijn.³⁵

35 Verhage msc, A., *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*, hoofdstuk: De Cargo-cultus bewegingen

1969

Alles lijkt weer tot rust te zijn gekomen, maar Van Halen legt wel een gedetailleerde lijst van namen van betrouwbare en niet-betrouwbare mannen over, voordat hij einde 1969 op verlof gaat. Pater J. Ramaaker, die in 1967 Wamal toegewezen kreeg, nam zuid-Kimaam tijdelijk over.

1970

In april keren de gevangen genomen goeroes terug naar Kladar en Wan. De plaatsvervangende ressort-schoolbeheerder gaat met hen mee en in de dorpen blijkt hem dat men bang is nooit meer een pastoor te zullen zien.

1971

Pater Ad van Esch komt voor de zuidkust. Er zijn vier uitgebreide brieven van hem, geschreven aan zijn familie en kennissen.³⁶

Hij schrijft over de verhuizing van de moeras- en kustdorpen naar de hogere gronden in Batu Merah en Kumbis. Het is de honger die de mensen dwingt de hulp te aanvaarden van Missie en Bestuur. In 1970 had wederom een springvloed plaats, die 50% van de tuinen vernielde. In Tor is dan sprake van 30% sterfgevallen. In 1972 is er niets meer in de tuinen. Dysenterie heerst veelvuldig, de kinderen zijn broodmager, je kunt hun ribbetjes tellen. In 1974 valt in vier dagen tijd 400 mm regen, waardoor de tuinen onder water raken en de knollen verrotten. Daarbij komt de gebrekkige methode van de landbouw. Men heeft drainage-sloten gegraven in het pas omgekapt oerwoud, maar deze kunnen niet diep genoeg zijn, zodat de waterafvoer bij hevige regen slecht is. Tegelijkertijd is er totaal geen medische verzorging en hygiëne is nergens te vinden. In een paar kampongs heerst malaria tropica. Van Esch is al spoedig door zijn voorraad kinine heen. De mensen hebben geen weerstand vanwege de honger, bloedarmoede, gebrek aan vitaminen. Wel nattigheid en muskieten. In twee jaar tijd vallen er 150 doden op 2.600 mensen.

Ad van Esch legt een tuin aan en plant er rijst, in de hoop dat deze voldoende zaaizaad oplevert voor de tuinen van de mensen. Er is ook rijst gekomen uit Merauke en zelfs melkpoeder, maar plotseling stagneert de aanvoer weer. In juli 1972 is de verhuizing gelukt, in 1974 draait Batu Merah nog. Maar het zal nog wel een paar jaar duren voordat deze transmigratie klaar zal zijn. Ad prijst dan het werk van broeder Liborius (Voorhout), maar de uiteindelijke afloop van dit project is teleurstellend.³⁷

1973

De nieuwe bisschop wijdt te Kimaam op 11 februari Soter Nauce tot subdiaken en op 24 augustus tot priester, de eerste Papoea priester van het aartsbisdom. Hij komt te Bamoi wonen en Verhage hoopt op zijn steun voor de verhuisplannen.

1978

Broeder Ton van Elsen (Voorhout) helpt de mensen te Batu Merah om stenen te bakken voor de huizenbouw. Toon Verhage zegt: 'Hij bakt de goede stenen, maar zijn leerlingen, als hij weg is, slechte.'

op het eiland Kimaam.

36 Esch MSC, A. van, *Brieven*, d.d. 9-10-1971, 11-3-1972, juli 1972, 17-5-1974. Ordner Kimaam. Archief MSC, Tilburg.

37 Verhage MSC, A., *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*. Hoofdstuk II, Het Marianne-project.

1979

Studenten van de STTK komen stage lopen. Het oordeel van Toon is: 'Naast God zijn zij alwetend; zij kunnen onmogelijk afstand bewaren ten aanzien van het vrouwvolk.'

1982-1984

John Kunewara uit Bamol, afgestudeerde van de STTK, wordt benoemd tot pastorale werker te Kimaam. Maar door gebrek aan personeel wordt hij feitelijk de internaats-leider. Na zijn studies in 1986 voltooid te hebben, keert hij terug naar Kimaam en omdat Guus van Dongen ziek naar Nederland afreist, neemt hij Batu Merah over. John schijnt het niet aan te kunnen en Verhage moet toch alles zelf doen.³⁸

1988

De dorpen van de zuidelijke helft van het eiland, zijn terug naar de kust of naar het moeras, maar terug is ook Pater Joop Nuij, vijfentwintig jaar na zijn eerste periode 1954-1962. Zijn eerste indruk van de situatie luidt: 'De toestand is nog dezelfde als die van vroeger. Men heeft niets geleerd.'

De Kimamer wordt christen

Al het bovenstaande vormt eigenlijk enkel de uitleg van de omstandigheden en de middelen die het bekeringsproces op het eiland Kimaam mogelijk hebben gemaakt of belemmerd. Vanzelfsprekend is hierbij de oorspronkelijke levenswijze de ondergrond en het uitgangspunt. Een uitgebreid overzicht van de levenswijze van de Kimamer heeft Verhage na zijn eerste periode (1947-1957) neergelegd in zijn *Nota over het Frederik Hendrik Eiland*.³⁹ Aan deze *Nota* ontleen wij hier enkele belangrijke gegevens.

Zoals zoveel primitieve volkeren waren de Kimamers animist: in elk wezen, ook het levenloze, schuilde een geest (ook vlakten, bossen en meren bijvoorbeeld hadden elk een eigen geest). Bijzonder opvallende voorwerpen of dieren werden tot geest verklaard. Als voorbeeld vertelt Verhage een persoonlijke ervaring:

Het was 8 mei 1955. Ik zat in Bamol met enkele oude mannen te praten over de bijgelovige praktijken. Een van die mannen vertelde me dat er nog steeds een kwade geest huisde op een van hun tuineilandjes. Die geest had de naam DEBU. Ik zei kennis te willen maken met Débu. Dat kon. We stapten in enkele eenvoetsprauwen. Dra bleek me dat die Débu nogal achteraf woonde. Uiteindelijk kwamen we toch bij een laag sago-eilandje. We stapten uit, maar geen Débu te zien. Mijn roeiers wezen me op een rood stuk steen dat net boven de grond uitstak. Middenin die steen zag ik een ronde opening. Ik vroeg mijn roeiers dat stuk steen uit te graven, maar niemand had daartoe de durf. Dus stak ik mijn hand in die opening en begon te trekken. En ineens stond daar voor me een pracht van een stenen **WIJNKRUIK**: dat was Débu. Op de zijkant van die tien-liter kruik stond het adres van een wijnhandel in een oud Engels stadje. Wie zal zeggen hoeveel eeuwen geleden een of andere Oost-Indiëvaarder die kruik overboord heeft geworpen? Men vertelde me dat zeker meer dan honderd jaar geleden die kruik in Bamol was aangeland, na ooit te zijn aangespoeld op het strand van het dorp Suam. Omdat stenen voorwerpen vroeger onbekend waren, had men in die kruik een magisch voorwerp gezien, de verblijfplaats van een geest. Men was gewoon om door de smalle halsopening een busseltje etensresten te werpen van een persoon

38 Verhage MSC, A., *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*. Hoofdstuk VI, pp. 1-6.

39 Verhage MSC, A., *Nota over het Frederik Hendrik Eiland*, 1957. Archief MSC, Tilburg.

die men graag dood wilde toveren met behulp van Débu. Waren de etensresten verrot, dan zou de persoon zeker sterven. Zwarte magie dus.⁴⁰

Om zicht te krijgen op het verloop van de christianisatie, is het nodig de hoofdmomenten van het oorspronkelijke culturele leven te bekijken.

Bekend mag worden verondersteld dat de Moeras-Papoea's leefden op hun opgeworpen eilandjes. Zij kenden een dagverblijf (een afdak) en een nachtverblijf in de vorm van een bijenkorf. De kleding van de mannen bestond uit een schelp of kokosdop, de vrouwen droegen een schaamgordel.⁴¹ In hun leven zijn de hoofdmomenten: de huwelijksregeling, de adoptie, de rouw en de ndambu feesten.

HET HUWELIJK

De ouders beslissen voor het meisje (rond 14 jaar) en voor de jongen (rond de 20) 'wie met wie' trouwt, bij voorkeur in een ruihuwelijk, steeds met niet-verwanten. De overeenstemming van de ouderparen wordt gevolgd door de betaling van een bruidsprijs. Dan is het huwelijk gesloten tussen de families en zijn de jongelui getrouwd, dit is: verloofd. Het meisjes komt bij de familie van de jongen in huis en de jongen, die nog in het jongelingenverblijf woont, heeft al de zorg voor de voeding van zijn schoonouders en 'zijn vrouw'. De jongen wordt ingesmeerd met sperma, verkregen uit de omgang van oudere mannen met het meisje of met vrouwen van de broers van de jongen. Omgang van de jongens met de eigen verloofden is niet toegestaan, maar uitruilen van verloofden tussen de jongemannen wordt oogluikend goedgevonden. Het officiële huwelijk heeft plaats wanneer jongen en meisje samen op een mat gezeten uit één etensbakje (in de vorm van een prauwtje) eten. Daarna wordt het verzamelde voedsel verdeeld, waarbij: 'hoe meer wati, hoe groter feest'. Het 'jus primae noctis' was niet een Kimaams gebruik en werd alleen gepraktiseerd daar waar de invloed van de Marindcultuur nog sterk was. Dan kon ook hulp bij zwaar werk betaald worden met het uitlenen van de vrouw. Het noemen van de naam van iemand van de schoonfamilie was verboden, maar het contact van een zoon met zijn schoonvader, of een dochter met haar schoonmoeder was geoorloofd.⁴²

Een groot voordeel is wel dat de Kimamer het monogame huwelijk kent. Bovendien zijn Kimamers geen stugge mensen, maar spontane en vriendelijke lui, met zin voor humor.

Met genoeg dosis aan gezond verstand nemen zij het leven gemakkelijk op. Zij ondergaan de regelmatig terugkerende hongerperiode met gelatenheid, zonder daarbij hun levensblijheid te verliezen. Wanneer hun naam of die van hun dorp in het geding komen, kunnen zij zich vol energie inzetten, maar al te lange tijd en voortdurend zich inspannen is weldra al teveel gevraagd. Op hun manier zijn zij levensgenieters, die het liefst van het ene feest naar het andere toeleven. Het ligt daarom ook wel in hun lijn om een afkeer te hebben van gezag: men wil zijn eigen gang gaan. Dorpshoofden waren vroeger onbekend; alleen bij sneltochten waren er leiders, met name degenen die al veel koppen hadden gesneld.⁴³

40 Verhage msc, A., *Overpeinzingen*, toegevoegd aan *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*.

41 Serpent, L., *Cultivators of the Swamps*. Assen, 1965. cf. J. Boelaars msc, *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk III, p. 83.

42 Verhage msc, A., *Nota over het Frederik Hendrik Eiland*, 1957, p. 37. Archief msc, Tilburg.

43 Verhage msc, A., *Toevoeging* aan pag 2 X van de *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*.

DE ADOPTIE

Binnen de eigen familiegroep worden vrijwel alle kinderen geadopteerd, dat wil zeggen: verschillende ooms en tantes nemen de zorg op zich. De adoptie kan zover gaan dat het kind niet weet wie zijn ouders zijn of het wel weet, er vaak ook heen gaat om te eten, maar leeft en woont bij de pleegouders, die ook de huwelijksregeling in handen hebben. Wanneer de reden is de vrees voor een tovenaar, is het afstaan definitief. Het gevaar dat het kind tekort komt is dan het sterkst. Wanneer adoptie een zaak is van hulp, omdat de ene moeder teveel en de andere geen kinderen heeft, of de afbetaling van de bruidsprijs niet voltooid is, dan zorgen ò de pleegmoeder ò de eigen moeder voor het kind. Adoptie kan goed zijn als met de omstandigheden rekening wordt gehouden, maar vaak blijkt het de hoofdoorzaak van de kindersterfte omdat, al wordt het pleegkind als een eigen kind beschouwd, de zorg ervoor toch minder is. Opgegroeid zorgt een kind voor zijn pleegouders en voor de eigen ouders als die niet te veeleisend zijn.

DE ROUW

Typerend voor Kimaam zijn vooral de rouwfeesten. Eerst kende men een graf dat onzichtbaar gemaakt werd om diefstal van de schedel te voorkomen, later een graf als een heuveltje dat juist het opgraven en het roodschilderen van de botten toeliet. Het hele gebeuren kende een rij van vieringen, namelijk:

- de bouw van het grafhuisje op het heuveltje;
- de betaling van de begravers en het met een tovenaar uitzoeken wie schuldig was aan dit sterven;
- de betaling van de 'troosters' tot twee- of driemaal toe;
- het nog eens schoonmaken van het graf;
- de betaling van degenen die de palen voor het feesthuis kaptten;
- de betaling van degenen die de dakbedekking voor de feesthutten leverden;
- de bouw van het feesthuis en dagen van overleg voor de uitnodigingen;
- het slotfeest: de opgraving, terugplaatsing van de beenderen, de sluiting en het met de grond gelijkmaken van het graf. Op het graf werden matten gelegd en daarop het verzamelde eten, daarop de gedode varkens en daarop de opgesierde kinderen voor de initiatie;
- de dans, de hele nacht door;
- na de dansnacht de voedselverdeling en het afleggen van de rouwkleding.

De rij feestjes vraagt een jaar en al die tijd moet de rouwende familie zich terugtrekken en verborgen leven (in een rouwmantel, zonder te baden).

HET NDAMBUFEEST

Er is een verschil tussen noord en zuid. In het noorden gaat het bij het feestje om de grootste knol, in het zuiden om de eer van de hoeveelheid. Het is de uitdaging en het antwoord. Het gaat niet om de tuin van de feestjes bij sterfgevallen, maar om een eeuwige concurrentiestrijd tussen dorpen, dorpsgedeelten, of individuen met hun aanhang. De ndambutuin wordt aangelegd op hogere gronden en de plaatselijke geest ervan moet door het familiehoofd, de initiatiefnemer, eerst gunstig gestemd worden. Hij is de leider van de magische praktijken:

- De geest wordt voorgesteld in drie beelden of in een toevallig aanwezige bijzonder grote boom. Deze geest wordt dagelijks voorzien van pinangnoten.

- De ndambutuïn is mannenwerk. Seksuele omgang of zelfs de droom daarvan wordt schadelijk geacht.
- In een kuil wordt een magisch mengsel uitgestort en een deeltje daarvan verstopt iedere deelnemer op zijn stuk.
- De leider gaat na gember gekauwd te hebben vochtig blazend en neuriënd rond: de bezwering van alle stukken.
- Is de oogsttijd nabij, dan wordt de lengte van de bladeren gemeten en aan de vrouwen getoond, die dan de mandjes gaan klaarmaken.
- De oogst: het ndambuhoofd graaft alleen de eerste knollen van de verschillende beddingen uit en zoekt de grootste uit. Daarop komen zijn medehelpers alles afwassen en meten. Het dorp krijgt knollen te eten, maar wie de grootste teelde, wordt nog goed geheim gehouden. De oogst van de eerstelingen, aangeraakt met de naar de oksel geurende hand, wordt door de telers gegeten. Daarna maken zij een uitdrijvend gebaar naar de geest. Het dorp krijgt nu volop te eten.
- Dan volgt het oogstfeest; de uitnodigingen, de opkomst en dat feest worden vaak verbonden met de rouwfeesten. Daarop heeft de wedstrijd om de grootste knol plaats. De oude maten worden voor de dag gehaald en wie deze overtreft, heeft gewonnen. De verliezende partij kan bespot worden, en soms wordt dat een pijn-en booggevecht. De gasten nemen de grootste knollen mee en hun deel van het verzamelde eten.⁴⁴

Het is in dit cultureel milieu dat de *christianisering* geschiedde. Het is duidelijk dat de dodenfeesten, de huwelijksvieringen, de adoptie en de magie op hun positieve en hun negatieve kanten beoordeeld moesten worden. Het probleem van de catechisatie ligt daar. Er wordt iets aangeboden – een kijk op het leven, op God en de naaste – maar tegelijk moet al het mensonwaardige afgeschaft worden. Dat is een proces van jaren.

Als oergeest noemde de Kimamer de geest (aka) Kuruwama. Het lag voor de hand bij godsdienstonderricht God de grote aka te noemen en te spreken over goede aka's (engelen) en kwade aka's (duivels).

Het bekeringsproces wordt door Toon Verhage behandeld in hoofdstuk VIII van zijn *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*.

Thieman in het noorden en Kowatzki in het zuiden hadden tezamen 2.500 kinderen gedoopt, maar toen Toon in 1947 kwam verwonderde hij zich dat er nog geen enkele oudere gedoopt was. Hij zag als reden: de missiemethode van die tijd, namelijk christendom brengen via de basisscholen (beschavingsscholen). Er waren nog dorpen onbekend en in andere was nog niet gedoopt. Hij erkent niet te weten hoe hij ouderen die nooit op school zijn geweest, catechumeen kan laten worden.

1948

In dit jaar doopte Verhage baby's en schoolleerlingen te Wetaw en hij vroeg de onderwijzer, Cosmas Rungewur, om te beginnen met de voorbereiding van de ouderen te Kawé. Na twee jaar werd een groep ouderen gedoopt.

⁴⁴ Verhage MSC, A., *Nota over het Frederik Hendrik Eiland*, 1957. Adoptie: p. 21, rouw: p. 12, ndambu: p. 27. Archief MSC, Tilburg.

1950

Hij deed de ervaring op hoever de Kimamer van het doopsel afstond, hij moest zelf namelijk nu dáár beginnen waar Thieman was begonnen in zijn tijd. Hij besloot nu het dorp Buwèdde te gaan 'ontdekken' en had een bevriend tovenaar om hulp gevraagd. Bij zijn aankomst in het bivak met ongeveer zestig mensen, troffen hem bovenal de ogen: 'precies de ogen van wilde dieren'. Later bleek dat hun angst te zijn voor straf, want zij hadden een dozijn Molukse jongens vermoord die uit Tanimbar waren aangespoeld op weg naar Kei. Het was Toon Verhage al opgevallen dat sommige jongelui een broek droegen. De volgende dag was een zondag. Omwille van zijn roeiers improviseerde Toon een altaar. Hij had een rood kazuifel meegebracht en toen dat klaarlag besloten de jongelui hem af te maken om zich die rode lap toe te eigenen. Op dat moment zag de tovenaar hen aankomen met slaghouten, maar op datzelfde ogenblik stak Toon met zijn aansteker de kaarsen aan. Twee witte stokjes waar vuur op stond! Toen sprak de tovenaar de jongelui aan en zei: 'Pas op, dit is een hele grote tovenaar. Als hij zo doet (met zijn aansteker) boven jullie huizen, verbranden alle hutten met wat erin ligt.' Dat redde de zaak. Vele jaren later werden de tovenaar en de mensen van Buwèdde gedoopt.

1951

Pater Baartmans vond Pembri, trof er honderd mensen aan en doopte alle baby's. Dat was te vlug, er was nog geen onderwijzer. Verhage zelf zocht overal de schoolkinderen op die nog niet gedoopt waren, en zette met de goeroes eerst een catechumenaat op voor de volwassenen.

1952

Naar de voorlopige telling waren er toen 5.604 bewoners op het eiland. Verhage telde 3.234 gedoopten. Hij stuurde zijn eerste *Rondzendbrief* en besprak het gebed bij de Eucharistie, de rozenkransmaanden en het avondgebed. Hij zag dat de altaren niets voorstelden, voerde kraanzagen in, maar twee bomen tot bruikbare planken zagen kostte zes maanden leertijd... Geleidelijk moesten overal de schoolkerkjes worden vergroot en het onderhoud of de vernieuwing daarvan heeft vooral de onderwijzers steeds veel moeite gekost. Onder hen waren figuren als Melchior Silubun in Kalwa, die zijn mensen leerde bouwen en meubilair maken. De ouderen van Kawé en Wanggambi kwamen dit jaar aan de beurt en ook nog tachtig ouderen van Kimaam-Mambum.

1953

Tweehonderd ouderen van Kalwa-Sigat-Sabudom worden in januari gedoopt en in juni: zeventig ouderen van Yeobi-Webu. Reeds stelde Verhage de vraag waarom in deze christelijke gemeenschappen geen Eucharistie op zondag werd gevierd, en waarom de aanwijsbare goede voorganger niet werd gewijd? De onderwijzers hielden woord- en gebedsdiensten, maar daarvoor waren er geen handleidingen. Hoe konden bij de zo van feestviering levende Kimamers ooit Eucharistievieringen worden aangepast aan de goede adat? Eerst baden de goeroes een avondgebed met de kinderen in de school, maar later, toen de volwassenen gedoopt waren, betekende het klokgelui een oproep om in de huizen samen te bidden.

1954

Tweehonderd ouderen te Bamol en tweehonderd in Cètera (Suam en Yaumuka) worden gedoopt en later in het jaar is er een groot feest in Téri. Voor de zuid is dan pater J. Nuij gekomen.

1955

Een kleinere groep wordt gedoopt in Iromoro. Het valt op dat de contractarbeiders, teruggekomen uit Sorong, goed naar de kerk komen, terwijl die uit Merauke dat zo direct niet deden. Nuij krijgt een nieuwe kerk ingezegend in Wan aan de zuidkust, met een opkomst van 900 mensen.

1956

Te Auwira: 75, te Kiworo en Woner: 60 gedoopten. Er zijn geen zangbundels. Verhage krijgt de hulp van broeder P. Kok in Merauke, die voor hem liederen stencilt en bundelt. Nu begint het vertrek van Kimamers naar Sorong, Merauke en Hollandia en later wordt dit vertrek: een taak op zich nemen als catechist bij de Asmatters, of als goeroe in de andere ressorten.

Een doofstom meisje verdwaalde in het bos en werd nooit teruggevonden. Men zei dat het was meegenomen door een bosgeest. Het geloof in geesten verdween niet met het ontvangen van het doopsel en hetzelfde gold voor de magie. Een vorm daarvan bestond in iets van iemand (bijvoorbeeld restanten van zijn eten) te laten verteren, hetgeen dan de dood van de eigenaar tot gevolg had. Verhage zelf vond de schillen van iemands betelnoot onder het beeldje van St.Jozef, te Yeobi. Oud en nieuw werden verbonden. In de zuid zou dit later hevig gebeuren bij de Cargo-cult beweging.

Een poging om in Bamol een echte kerk te bouwen in Kimaam-stijl, mishukte. Er werden twee dagverblijven tegenover elkaar geplaatst, maar de goeroe begreep dat niet en verbond die door één dak.

De Molukse onderwijzers meenden niets van de mensen ter plaatse te kunnen leren. Ook al zagen zij de adat rondom zich nog levend in praktijk gebracht, het goede daarvan als uitgangspunt nemen bij hun godsdienstonderricht, kwam niet bij hen op. Maar zonder hen zou er van christianisatie geen sprake zijn geweest. Men moet hun moed bewonderen om tientallen jaren in veraf gelegen dorpen te leven en te werken in veelal heel primitieve omstandigheden, met dikwijls tekort aan voeding. Er waren er die meer voelden voor krokodillenvangst dan voor lesgeven. Zij werden gedegradeerd tot hulponderwijzers. Maar het overgrote deel van hen voelde zijn verantwoordelijkheid en bracht de eerste beginselen van beschaving door voorbeeld, de man en de vrouw.

Verhage vermeldt dan even dat de vrouwen mooie matten leerden vlechten en dat tienduizenden matten via hem werden uitgevoerd. Met de opbrengst kwamen vooral de kinderen goed in de kleren te zitten. Hij noemt de namen van enkele figuren die – zij het soms met harde hand – scholen op peil brachten en huizen en kerken bouwden die er mochten zijn. Deze vormen van christelijke beschaving waren de voorbeelden voor de andere goeroes. De begeleiding van deze hulpkrachten door de pastoor als ressortschoolbeheerder, was leiding geven aan het bekeringswerk in de praktijk. Dankzij de inspanningen van deze Molukse goeroegezinnen waren er eind 1956 al 5.160 gedoopten op 5.970 bewoners van het eiland.

1957

Toon Verhage zoekt echte zangboeken en vraagt Papoea-melodieën tot in Papua New Guinea toe. Hij vraagt de bisschop om alvast Eucharistiegebeden te mogen maken in het Indonesisch, en na het Concilie mocht hij dat ook.

1959

Van Kampen (in Bamol) denkt aan de opzet van een Katholieke Actie via een H.Familiebond, aan een Gidsenbeweging, de opleiding van dorpsvoorgangers en aan aangepaste huwelijksrituelen. Verhage steunt hem. Later, na de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesia, komen dan van daar de algemeen gebruikte teksten voor de liturgie. De zondagsdienst heeft hun beider belangstelling, maar zelfs de goeroes komen niet los van hun traditie, want zij kennen de taal niet voldoende. Om samen met bepaalde mensen de preek voor te bereiden, is nog teveel gevraagd. Dat zal later pas mogelijk worden, als er kerkeraden ontstaan zijn.

1960

Deze eerste ontwikkeling komt in een crisis, wanneer de Cargo-cult beweging invloed krijgt. Wel gelukt het de rouwgebruiken met de bevolking kritisch te bekijken (de rouwmantels, de afzondering en de feesten). De rouwstola's worden publiekelijk verbrand.

1961

Evenzo kan nu worden opgetreden als men teruggrijpt naar oude gebruiken, zoals het begraven onder het dagverblijf, of het overmatig gebruik van de wati.

1963

De overdracht aan Indonesia wordt een feit. Tijdelijk loopt alles vast, maar Van Kampen laat zijn plannen om de mensen vooruit te brengen niet varen. Hij schaft sagemolens aan. Hij plant gierst, laat beddingen aaneensluiten en visvijvers aanleggen. Hij laat slaapmatten aanmaken en maakt kandelaars met Papoea motieven. Hij tracht de eigen cultuur bij de godsdienst te betrekken, maar ervaart hoe moeilijk dat allemaal is. Denk maar aan het Ndambu knollenfeest en de magie die daarbij behoort. Maar bijvoorbeeld het opsieren van de kinderen bij de kerkelijke feesten, bij hun Eerste Communie, bij het Vormsel en bij een huwelijk, dat komt nu wel in zwang. De godsdienst wordt iets van Kimaam. Het wordt gewoon om een deel van het voedsel voor een feest eerst voor het altaar te verzamelen en na de zegening te laten uitdelen aan de zieken of aan de kinderen op het internaat.

De doopfeesten gaan door: Wan: 24, Wetaw: 64, Kalilam-Sibenda: 79.

1965

Van Kampen schrijft een prekenboek voor de goeroes en stelt een nieuwe catechismus op vanuit verhalen uit de bijbel.

Er doet zich dan een merkwaardige poging voor van het Indonesisch Bestuur om ook de Kimamers te doen beseffen dat zij hun vooruitgang niet passief moeten verwachten van boven- of van buitenaf, maar zelf actief ter hand moeten nemen. De materiële achteruitgang echter maakt de Kimamers eerder apathisch.

Wel zien zij dat de Missie is gebleven en dat wordt een basis – heel traag en geleidelijk – om zich door de Missie te laten leiden bij de planning van de verhuizing naar hogere gronden.

1966

Terug van verlof valt Verhage de armoede op, maar het godsdienstig peil valt hem mee. Hij begint dan met de aanstelling van parochieraadsleden en hij vraagt hen om in hun dorpen uit te zoeken wat wel en wat niet klopt in hun adat met een christelijk leven, en hoe de christelijke rituelen zijn aan te passen aan hun eigen gebruiken. Maar de Cargo-cult beweging remt en magie blijkt onuitroeibaar zolang er geen sprake is van een goede ziekenzorg.

1968

Het voordeel dat Kimaam-stad elektriciteit heeft wordt nu benut om op zondagavond diaserie te projecteren, met dia's die te maken hebben met ontwikkeling op allerlei gebied.

1969

Een 'herderlijk schrijven' is nodig omdat de Cargo-cult beweging weer opkomt. Een Javaanse goeroe, P.C. Ribut, die de pastoor van top tot teen onder de modder zag, vraagt ook MSC te mogen worden. Hij vertrok naar Java en is nu pater Budiharjo MSC.

1970

Bezoek van monseigneur Tillemans (er is nu een vliegveld) bij het zilveren feest van Toon Verhage. Een groots feest, maar steeds meer wordt het de herder duidelijk dat hogere ontwikkeling in christendom er niet zal komen zolang de lijfelijke noden niet worden aangepakt. Daarom richt Toon zich nu meer op het Marianne-project.

1972

De wijding van de nieuwe bisschop J. Duivenvoorde. Toon gaat erheen met 'Papoea leken', terwijl andere gebieden nog Molukkers als afgevaardigden meebrengen.

1973

Priesterwijding van Soter Nauce, vijfduizend feestgangers en 'levende cadeaus'. Een goede gelegenheid om de mensen bij te brengen zelf aan het onderhoud van hun pastoor bij te dragen.

De geregelde dienstreizen blijven doorgaan. Enkele citaten uit de *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland* maken nog eens duidelijk wat dat betekende 'voor de bekering!'

Gestaag de dorpen bezoeken behoort tot de hoofdtaken van een pastoor, ook al zit je soms twaalf uur lang drijfnat in een prauw, omdat de regen niet aflat. Zo kwam ik in de buurt van de moerasdorpen Suam en Youmuka, waar de moerasvegetatie in de droge maanden dusdanig was verbrand dat er meren waren ontstaan en wij dus de weg naar het nieuwe Youmuka kwijt waren en dat in de nacht; twee uur lang zochten we en onderwijl de muskieten maar zingen. Toen we eindelijk drijfnat in Youmuka arriveerden, bleek het dorp uitgestorven, omdat vanwege de honger iedereen in de bossen zat om er wild te schieten of op de stranden zat te wachten op het aanspoelen van rotte kokosnoten. Kom je je hut binnen, blijken bij het naar boven kijken grote gaten in het dak je nog meer met regenwater te willen overspoelen.... kijk je naar beneden, schiet me daar een giftige slang vlak voor je voeten weg. Op het eiland zijn veel slangen, waaronder vele giftige; enkele keren trapte ik er bijna op, maar geen enkele missionaris is er ooit gebeten en dat, waar in de noordelijke dorpen jaarlijks wel een half dozijn mensen stierven aan slangenbeet. [...]

Naast de muskietenplaag vormden dergelijke looptochten door het moeras de grootste temptatie voor de missionaris. Geen wonder dat in die droge maanden politieagenten noch ambtenaren de moerasdorpen bezochten! [...]

Die muskietenplaag was in zo'n groot moeras wel begrijpbaar, maar benam soms de burger wél de moed. Zo arriveerde ik eens in het dorp Kawé na een looptocht vanuit Wanggambi. Ik was mijn dragers ver vooruit, was drijfnat vanwege het geplons door de diepere gedeelten van de waterweg, viel bijna om van de honger en stapte toen doodmoe mijn pastoriehut te Kawé binnen... om daar te worden overvallen door wolken muskieten. Op dat moment vroeg ik me af: wat doe ik eigenlijk in dit land? Hoe kan een mens dit volhouden???

In de dorpen Kalilam en Wetau waren er perioden, dat muskieten ook volop overdag iedereen lastigvielen. Je stapte dan ook in geen geval vanonder je muskietennet de luid gonzende wereld binnen vóórdat schoolkinderen vuren onder de op palen staande pastoriehut hadden gestookt: je stikte dan wel bijna in de rook, maar dat deden de muskieten ook. In Kalilam kon menigmaal alleen dan Eucharistie worden gevierd, als van tevoren met fakkels langs de wanden van de schoolkerk was gegaan en men rond het altaar vier vuurpotten had geplaatst... En dan nog had ik maar één hand over om de muskieten van mijn lijf te slaan, want de andere hand was nodig om de bladzijden van het missaal om te slaan.⁴⁵

1975

Bezoek van mgr. Duivenvoorde tezamen met pastoor Nauce. In Flores werden honderden zangbundels besteld.

Na jarenlang aandringen van mijn kant komt er te Merauke een catechetisch bureau voor het bisdom, maar nog geen bureau ook voor Liturgie. En dat laatste is juist nodig om tot een lokale kerk te komen. Het is mij allemaal te Romeins.

Verhage ontvangt een filmprojector. Het bisdom Agats leent hem films uit, jarenlang. En 'Het leven van Jezus' doet heel Kimaam uitlopen.

1976

Bij het vormfeest – ook reeds bij communiefeestjes – verzorgt Kimaam-stad het feestmaal zelf voor tweehonderd genodigden.

Er is nu een kerkboek en een bijbel. Toon Verhage probeert in de dorpen gezinsgroepen (kringen) op te zetten die eens per week samen bidden, samen bijbel lezen en daarna hun wel en wee bespreken: baby's en moedermelk, scholen en leermiddelen, regeling van huwelijken. Hier en daar gelukte dat, soms was er elk einde van de maand een feestje; kringen kozen de plaatselijke kerkeraad, maar het initiatief bleek te hoog gegrepen, omdat er nog geen 'leiders' waren en de stagiaires (pastorale werkers) bleken zich daarvoor nog niet te kunnen inzetten. Men kwam wel tot het gezamenlijk bidden van de rozenkrans.

1981

In Merauke denkt men aan 'bewustwordingscursussen', maar alleen broeder Jan Bouw zet dit ook op voor de Papoea's tijdens de begeleiding van kleine sociaal-economische projecten in Kimaam (projecten van Yasanto). Hij geeft de leiding in handen van Kimamers zelf.

De bisschop komt vormen (meer dan duizend in Kimaam-stad en Bamol) en hij zegt 'dat het Kimaamse volk godsdienstiger is dan de gelovigen elders in het bisdom.' Een bezoek aan Merauke doet Toon beseffen dat zijn Kimamers daar 'ontworteld' raken: dronkenschap viert er hoogtij. Terug in Kimaam ziet hij te Bamol dat men daar

45 Verhage MSC, A., *Toevoeging aan hoofdstuk I van de Bijdrage Frederik Hendrik Eiland.*

Offergave

Kerk te Kimaam-stad

ook al aan de sterke drank toe is (palmwijn) en hij dreigt niet meer te komen, het altaar af te breken, het kruis mee te nemen, geen moeder meer te zegenen. Het werkt, men stopt met de aanmaak van sagero.

Hij telt in het noordelijke deel te Kimaam en Bamol 4.876 christenen, en nog maar 9 niet-gedoopten, maar ervaart dat juist in die dorpen 'zelfdoding' gaat optreden als men wanhoopt. Hij redt een vrouw door haar een kikker in de mond te stoppen die het braken van het visvergif opwekt, nog juist op tijd. Zelfdoding komt voor, soms om een kleine ruzie.

Kerstmis 1981 kent de eerste oecumenische kerkdienst in Kimaam-stad, goed voorbereid door de parochieraad. Goeroe Simon Kapura, broer van Soter Nauce, leert eigenlandse melodieën aan de mensen van Auwira.

1983

Drieëntwintig paren op Batu Merah en twintig in Kimaam stappen in de huwelijksboot.

Na het verlof tekent Toon Verhage aan dat zijn terugkeer hem niet verblijdt; de muskieten en de onverschilligheid ten aanzien van vooruitgang bij Kimamers vallen hem weer op en hij vindt over de hele lijn dat het morele gedrag is afgezwakt.

Toon vindt een tekening voor een definitieve kerk in Kimaam-stad (namelijk: het oorspronkelijke model voor een kerk te Kelapa Lima, Merauke) en vindt geld voor de bouw in een erfenis van Thieman en in een subsidie van Rome. Op Oudjaar stelt hij te Kimaam en Bamol vast: 295 doopsels, 72 huwelijken en 87.000 communies.

1986

Tijdens de pastoraalconferentie te Merauke valt het Toon op dat Kimaam en Bamol oog hebben voor het leggen van een economische basis voor gezondheidszorg, het maken van waterputten, huizenbouw en internaten. Broeder C. Vergouwen kwam het zand van Kimaam keuren voor de bouw van de kerk. Het bleek ongeschikt en beter zand zou moeten worden gehaald van de noordpunt van het eiland; het hout zou moeten worden besteld in Agats. Grind was te koop in Bibikem. Men vroeg 200.000 roepia. Toon vroeg de ouders 1.500.000 roepia als vergoeding voor de onkosten die gemaakt waren voor hun kinderen op de internaten. Daar bleef het bij!

1987

De oude kerk wordt afgebroken; om beurten haalt iedereen zand en de Chinees Wempi met zijn ploeg en dertig Kimamers begint aan de bouw van de kerk. Deze wordt 28 x 28 meter groot, met sierstenen en gekleurde plastic ramen, met een altaar dat het Javaanse snijwerk van het Laatste Avondmaal naar Leonardo da Vinci draagt, met kerkklokken. De bouw duurt zeven maanden.

1988

In mei is de kerk klaar. Een Molukse verpleger, een kunstschilder, voorziet de kerk van taferelen uit het leven van Christus, aangepast aan Kimaam mensen: met opgesierde Papoea's en met varkens als schapen. Het wordt een ruime kerk waar het volk Gods in een halve cirkel rond het altaar kan zitten.

Ook Bamol krijgt een nieuwe kerk en in augustus begint Gerhard Berning aan de bouw van een kerk in Padua (op de hoge gronden!).

Tussendoor deden zestig inwoners van het dorp Turiram een aanval op de post van

de militairen, die verwacht werden niet thuis te zijn, maar er wel waren. De aanvallers werden zó hevig 'afgeslagen' dat de commandant zijn militairen berispte en allen beval 'elkaar vergiffenis te vragen'. Alleen de twee raddraaiers bleven gevangen.

1989

Grootse viering van de inwijdingen: eerst de kerk van Tabonji, daarna die van Kimaam. Te Tabonji 300, te Kimaam 543 vormelingen; Papoea melodieën bij de zang en misdienaars in Papoea dracht. Verhage schrijft:

Soms bemerk ik dat de Kimamer achter veel dingen de bovennatuur ziet; hij ervaart dat er achter de natuur meer is dan hij ziet. Het is ook opvallend hoe sommige verhalen en oude legenden ergens aansluiten bij bijbelse verhalen. Velen schaffen zich een bijbeltje aan en gaan daarin ook zitten lezen. Bij de diensten in de kerk is een religieuze sfeer voelbaar: de Kimamer weet te bidden en komt soms ook op een gewone dag naar de Eucharistieviering; zelfs jongelui weten voor hun "geloof" uit te komen. Zodra de Kimamer echter uit de hem vertrouwde omgeving weg is (naar de stad bijvoorbeeld) raakt hij gemakkelijk zijn houvast kwijt en laat zich meeslepen door anderen die al langer in de steden verblijven; hij wordt dan een drinker en toont een obstinaat gedrag. Keer op keer heb ik hen in die jaren gewaarschuwd niet de weg te gaan van Indianen, Maori's en Australische Aboriginals. Met vallen en opstaan ontwikkelde de Kimamer zich tot een volwaardig christen. Hopelijk zal deze plaatselijke kerk met respect voor de eigen cultuur zich zó verder ontwikkelen dat zij steeds meer een eigen gezicht krijgt.⁴⁶

1990

Op 25 januari verlaat Toon Verhage Kimaam. Hij zegt daarvan: 'Het eiland latend voor wat het geworden was.'

46 Verhage msc, A., *Bijdrage Frederik Hendrik Eiland*, hoofdstuk VIII.

VIII De Zuidkust

Inleiding

De Marind-anim aan de Zuidkust vormde het onderwerp van bespreking in het eerste deel van de trilogie *Met Papoea's samen op weg: 'De Pioniers.'* Het was de tijd van de msc'ers M. Neijens, H.Nollen, J. Viegen, E. Cappers, J. Van de Kolk en P. Vertenten. Het ging om de redding van deze stam toen deze, aangetast door het venerisch granuloom en gedecimeerd door de Spaanse griep, dreigde ten onder te gaan.¹ Het Reddingsplan van de Missie (Vertenten) en de medische hulp (dr. M. Thierfelder) slaagden.

In het tweede deel, 'De Baanbrekers', werd de verwerkelijking van dit plan (model-dorpen, onderwijs) behandeld. Daarop volgde de openlegging van het binnenland. In dit derde deel, 'De Begeleiders', werd tot dusver de ontplooiing van dit binnenland besproken. Nu keren we terug naar de kust-Marind en naar de naaste burens van deze stam, namelijk de binnenland-Marind (aan de Kumbe en de Bian) en de Yei-nan (aan de Maro). De politieke situatie van het land van de Papoea's verandert. De inlijving bij Indonesia (1963) brengt de mensen tot het besef van samen-Papoea-zijn, vergroot het bewustzijn van de eigen identiteit, terwijl op kerkelijk terrein het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) een nieuwe mentaliteit en een andere aanpak meebrengt bij de missionarissen (leiders worden begeleiders).

HET PERSONEEL

Voor de kust-Marind:

- Wendu: P. Rievers msc, 1943-1948, vanuit Okaba
J. Sneekes msc, 1948-1950, vanuit Okaba
C. van der Linden msc, 1951-1953, Wendu-Kumbe
K. Huiskamp msc, 1953-1954, Wendu-Kumbe
J. Verschueren msc, 1954-1970, Wendu-Kumbe
Adr. Vriens msc, 1970-1988
Th. Yuliono msc, 1988-heden 1995.
- Kumbe: Adr. Vriens msc, 1970-1983, vanuit Wendu
P. Bwariat msc, 1983-1984
Th. Yuliono msc, 1984-1989
S. Futunanembun msc, 1989-1995.

1 Verbod op koppensnellen en rituelen, en de omvorming van de mannen/vrouwen/gemeenschap naar gezinswoningen, bracht Sir Hubert Murray tot de uitspraak: 'According to our British ideas, this social revolution should have been the end of the Marind-anim: we should expect them to lose all interest in life and simply to disappear.' In: *Annual Report of Papua, 1930-1931*, p. 16-17.

- Okaba: P. Rievers msc, 1935-1948, Wendu-Kumbe
 J. Sneekes msc, 1948-1950, Wendu-Kumbe
 W. Thieman msc, 1950-1951
 S. Schuur msc, 1951-1953
 A. van de Wouw msc, 1953-1959
 J. Sneekes msc, 1959-1960
 W. Thieman msc, 1960-1961
 S. Schuur msc, 1961-1967
 T. van de Vlucht msc, 1967-1994.
- Wamal: Fr.X. Kowatzki msc, 1935-1955
 A. van de Wouw msc, 1955-1959, vanuit Okaba
 M. de Brouwer msc, 1961-1962
 P. van Mensvoort msc, 1963-1966
 J. Ramaaker msc, 1969-1970
 L. Rettob msc, 1970-1972
 T. van de Vlucht msc, na 1972, vanuit Okaba.

Voor de parochies in het binnenland:

- Muting: A. de Jong msc, 1942-1946
 E. Baartmans msc, 1946-1949
 W. van Dongen msc, 1950-1953, uit Bupul
 M. de Brouwer msc, 1953-1956
 T. van de Vlucht msc, 1956-1962
 C. Schipperijn msc, 1962-1963
 J. Nuij msc, 1963-1965
 A. van Dongen msc, 1966-1978
 M. Bennenbroek msc, 1978-1981, vanuit Merauke
 M. Bennenbroek msc, 1981-1994, te Muting.
- Bupul: J. Verschueren msc, 1931-1947
 W. van Dongen msc, 1947-1953, vanuit Muting: 1953-1966
 W. Thieman msc, 1966-1968, vanuit Merauke
 S. Schuur msc, 1968-1971, vanuit Merauke
 mgr. H. Tillemans msc, 1972-1975, vanuit Merauke
 W. van Dongen msc, 1975-1976
 A. Maskim, pr.
 Fr. Mandagi msc.

De bron van de gegevens voor dit hoofdstuk, tenzij anders vermeld, is de *Bijdrage van pater Arie Vriens msc: De Marind aan de Zuidkust* (1994).²

² Vriens msc, Adr., *Bijdrage 1994: De Marind aan de Zuidkust*. Archief msc, Tilburg. (Verder geciteerd als: *Bijdrage Marind Zuidkust*.)

Ter onderscheiding van de Nota's geeft Vriens vooraf deze uitleg:

De door Archief msc-ROMA uitgebrachte *Dagboeken* (alle aanwezig in het Archief msc, Tilburg), waarnaar wordt verwezen, bestaan uit:

* *Okaba Geschiedenis 1942-1947*, waar Wendu bediend wordt vanuit Okaba;

* *Wendu Geschiedenis 1936-1966*, 1936-1938: M. de Brouwer msc, 1938-1939: S. Schuur msc, 1964-1968: J. Verschueren msc en H. Tillemans msc;

OVERZICHT VAN DE GEBEURTENISSEN

Verschueren schreef in 1947 in een beschouwing over de verdere toekomst:

Zuid-Nieuw-Guinea was het enige stukje van Nederlands-Indië dat onder de wereldoorlog vrijbleef, het enige land waar we onze vlag stevig konden vasthouden toen ze overal elders werd neergehaald. [...]

De bevolking van de Zuidkust was de enige die al die oorlogsjaren door, loyaal en eerlijk, niet enkel achter ons gezag heeft gestaan, maar overal en altijd zoveel als maar mogelijk was, actief heeft meegeholpen om de moeilijkheden die een oorlog met zich brengt, uit de weg te ruimen. [...]

Zo komt de algehele drainage van het muskietrijke en malariaverpeste Merauke gedurende de oorlogsjaren onder leiding van enkele Australiërs, geheel voor hun rekening. [...]

Het grote vliegveld van Merauke wordt nog steeds door hun zorgen netjes en zuiver gehouden: hun niet te onderschatten verdiensten als koelies en gidsen bij de vele militaire patrouilles door het binnenland, zijn algemeen bekend. En vooral bij de opbouw van het door Japanse bommen vrijwel verwoeste Merauke, zijn zij het geweest, en zijn het nog, die zowat al het materieel, dat door het achterland geleverd kon worden, hebben bijeen gebracht. Zelfs een zeer substantieel deel der voeding voor de burger-bevolking onder en na de oorlog werd door hen geleverd. [...]

De Papoea van de Zuidkust, die vol onbegrip zijn kop wel heeft geschud bij het zien van zoveel soldaten, die heeft staan fluiten van bewondering bij het aanschouwen van zoveel ongekende helse machines en werktuigen voor het voeren van een moderne oorlog, heeft zichzelf bij dat alles zeker wel erg onbelangrijk en minderwaardig gevoeld, maar het heeft hem nooit zijn volmaakte goede wil om mee te helpen, ontnomen. [...]

En het mooiste lijkt nog wel dat hij dat gedaan heeft zonder er zelf veel nut van te onder vinden. Zijn behoeften waren er ook vóór de oorlog niet groot: wat eenvoudige kleren, een enkel stuk gereedschap en... de onmisbare pruim tabak!

Maar ook dit weinige bleek in de oorlogsjaren nog teveel: in de distributie werd hij – misschien was het wel onmogelijk – evenmin ingeschakeld als de kangoeroes op de vlakten zodat hij zelfs het allernoodzakelijkste, neem zijn zo nodige pruim tabak, moest ontberen. Want voor het geld dat hem ruimschoots werd gegeven, wist hij nog minder een bestemming dan voor een of ander verwoest vliegtuig dat neerviel in zijn eindeloze vlaktes.³

Na het einde van de oorlog konden de missionarissen eindelijk op verlof en nieuwe krachten kwamen binnen. Daarmee kregen allereerst de gebieden in het binnenland de hoognodige versterking en bleef de Zuidkust wat verweesd achter: Fr. Kowatzki bediende (al sinds 1935) Wamal en de zuidkust van Frederik Hendrik Eiland; Piet Rievers kreeg naast het gebied van Okaba (ook al sinds 1935) nog de zorg erbij over het gebied van Wendu-Kumbe.

In 1948 komt pater J. Sneekes msc pater Rievers opvolgen voor Okaba-Wendu. Rievers geeft de raad vooral de catechisatie voor de ouderen te benadrukken. Onder Sneekes begint aan de kust een heel nieuw proces: de ouderen die zich van het begin af aan buiten het christianiseringsproces hebben gehouden, beginnen uit zichzelf te vragen om ook in de Kerk opgenomen te worden. In deze jaren laten zich 288 mensen (van ongeveer 50 jaar) dopen.⁴

* *Wendu Geschiedenis 1950-1959*, 1950-1954: C. van der Linden msc, 1954-1955: K. Huiskamp msc, 1955: J. Verschueren msc, 1958-1959: J. Duivenvoorde msc en Adr. Vriens msc;

* *Wendu Geschiedenis 1950-1970*: J. Verschueren msc.

3 Verschueren msc, J., 'Wat doen we met de Bevolking van Zuid-Nieuw-Guinea; een studie en een poging tot oplossing.' Batavia, 28-3-1947 in: *Tijdschrift Nieuw-Guinea*, jg. 8, 1947, pp. 65-66.

4 Sneekes msc, J., in *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, pp. 1-5. Archief msc, Tilburg.

Tot de jaren '50 ligt de hele pastorale zorg bij de pastoor van Okaba. Zijn commentaar is:

Het ligt voor de hand dat de achtergrond van het vrijwel spontane en algemene binnenkomen ligt in de grondige omverwerping van hun oude religie. Maar ook zonder religie konden zelfs de ouderen niet leven; en het jaar in jaar uit van hun kinderen opgevangen en stilaan bezonken idee van het nieuwe christelijke geloof, maakte ook hen tenslotte willig zich eraan over te geven.

En geheel in overeenstemming met hun manier van leven, werd het een gemeenschappelijke beweging, waaraan slechts hier en daar een enkeling niet meedeed. De overkomst is er zeker een geweest in volle ernst: de roerende eerlijkheid waarmee deze verouderde mensen hun geloof aanvaardden en later jaar na jaar, veel beter dan de jongere generatie, beleden, is zeker een bewijs voor de oprechtheid van hun keuze.⁵

In 1951 komt pater C. van der Linden (voordien aalmoezenier) en neemt het gebied Wendu-Kumbe over.

Uit de *Wendu Geschiedenis 1950-1959* komt sterk naar voren dat de beide nieuwe pastores voor de Marind, Sneekes en Van der Linden, elke twee maanden de dorpen bezochten en naast de catechisatie voor de ouderen, bijzondere aandacht hadden voor de viering van de kerkelijke feesten, zoals Kerstmis, de Goede Week en Pasen, evenals de andere feesten zoals doopsel en vormsel. Deze vieringen werden vooral gebruikt om de nog jonge christengemeenschap tot een levendige beleving te brengen. Van daaruit wordt ook begrijpelijk dat daarin ook de ouderen zich gemakkelijk konden vinden en serieuze christenen werden. Dat ondanks de moeilijkheden, zoals dronkenschap, moordpartijen en de druk van protestantse zijde, die hier en daar sterk aan het binnendringen was in de katholieke dorpen en de nodige last veroorzaakte. Het is goed even stil te staan bij de vrij eigen manier van werken die pastoor Van der Linden aan de kust gebruikte en die misschien een gevolg was van zijn werk als aalmoezenier.

Hij was een man van menselijke contacten, en waar de oudere Marind het hem niet gemakkelijk maakte door hun eigen taal, kwam hij als vanzelf meer terecht bij de overal langs de kust wonende vreemdelingen, of dat nu Chinezen waren of Indonesiërs, en zonder ook maar in het minst onderscheid te maken in godsdienstige overtuigingen. Het waren tenslotte allemaal zijn vrienden, van wie hij er geen een oversloeg als hij een dorp bezocht. En stilaan groeide daaruit een nieuw apostolaat. Men praatte en discussieerde en na aanvankelijke belangstelling kwam er ook een trek naar het katholicisme, die tot dan toe in die groep niet bestaan had. In de vier jaren dat hij in het Wenduse werkte, heeft hij tientallen vreemdelingen of zogenaamde 'peranakans' in de kerk opgenomen.

In zijn *Dagboek* schrijft Van der Linden zelf:

Inderdaad, deze uitbreiding van gelovigen is geen achteruitgang geworden, want ook achteraf hebben deze mensen blijk gegeven dat zij het meenden.⁶

Door de bisschop zelf naar Merauke gehaald, kwamen in januari 1953 Karel Huiskamp en Toon van de Wouw aan in Merauke, bestemd voor de kust van Wendu en Okaba. In een brief kijkt Huiskamp terug op zijn werk.

⁵ *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, pp. 1-5. Archief msc, Tilburg.

⁶ Linden msc, C. van der, *Wendu Geschiedenis 1950-1959*. Archief msc, Tilburg.

Linden msc, C. van der, *Bijdrage 1994: Het zijn toestanden aan de Pantai*. Archief msc, Tilburg.

Oorspronkelijk zou ik naar Canada worden gestuurd om een graad te halen, want de bedoeling was dat ik professor zou worden op een groot-seminarie op Celebes. Juist in die tijd kwam de bisschop van Zuid-Nieuw-Guinea op verlof, die voor zijn diocees twee muzikale mensen wilde hebben. Die heeft hier staan vloeken en tieren dat hij nooit kreeg waar hij om vroeg en het gevolg van een en ander was dat ik samen met een klasgenoot naar Nieuw-Guinea zou gaan. Hij speelde piano, ik speelde viool – en wij moesten het moeilijkste volk van Nieuw-Guinea via muziek en dans en met gebruikmaking van hun culturele gewoonten, langzaam het christendom binnenbrengen.

Voor de nieuwgekomen missionarissen, die de Marind enkel kenden uit verhalen van Henri Geurtjens msc – of analoog daaraan, uit de propaganda in Nederland waar Kees Meuwese zijn verhalen deed over 'Doodskopstammen' die hij pas ontdekt had – moet het werken onder de Marind een vreemde gewaarwording zijn geweest. Zij werden wel bij aankomst in Merauke (1953) in de gelegenheid gesteld de Marind taal aan te leren, zoals die onlangs door P. Drabbe msc op schrift was gesteld.⁷ Dat had tot voordeel dat men de mensen kon benaderen in hun eigen taal, maar ook het nadeel dat men soms teveel aan de weet dacht te komen, hetgeen de argwaan versterkte.

Huiskamp vervolgt:

In Nieuw-Guinea kreeg ik op de hoofdplaats ruim een maand de tijd om mij in die taal een beetje te ontwikkelen en daarna werd ik naar mijn missiepost aan de kust gestuurd. Normaal kwamen daar nieuwelingen, die de taal nog helemaal moesten leren en mijn parochianen wisten niet beter of dat was bij mij net zo. Al gauw kreeg ik in de gaten dat zij me achter mijn rug uitlachten, dat ik een van die stommeriken was die er geen benul van hadden wat er allemaal leefde in dat gebied.⁸

Met die inzet van twee jonge krachten probeerde de bisschop nieuw leven te blazen in wat nog altijd heette de inerte Marind, op wie de vooruitgang geen vat kon krijgen. Al onmiddellijk na zijn bisschopswijding was mgr. Tillemans, met in zijn gezelschap de jonge etnoloog Jan Boelaars msc, langs de verschillende gebieden van zijn bisdom getrokken, en daarbij de confrontatie aangegaan met de Marind en zijn geheimrituelen.⁹

En voor het oog van het kerkvolk had de Marind aan de Bian en de Kumbe en aan de kust een tip van de geheimzinnige sluier opgelicht en tegelijk een plechtige toezegging gedaan, alsof dit meteen het einde betekende van alle geheime rituelen. In de toekomst zal blijken dat ondanks die plechtig gedane belofte bij het eerste bezoek van de eigen bisschop van Merauke in 1951, die geheimrituelen niet onmiddellijk uitgebannen konden worden. Men gaf heel voorzichtig maar een deel prijs!

7 Drabbe msc, P., 'Spraakunst van het Marind', in: *Anthropos*, deel 11, Wenen 1955.

Drabbe msc, P., *Catechismus Marinds*. Allah end mean agretoka. Marind-Anim ipe agama katolik meai in nango. 1952. Archief msc, Tilburg.

Drabbe msc, P., *Gebedenboek*. Sembahjang agretok. Marind anim tuhan Allah apano rahet epe. 1953. Archief msc, Tilburg.

Drabbe msc, P., Stencil Merauke. Agama. Kitab rek mean. Archief msc, Tilburg.

8 Kerklaan, Marga, *Het Einde van een Tijdperk*. Baarn, 1992, pp. 173-183.

9 Boelaars msc, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, p. 54.

Dagboek Merauke II, 1951 e.v. Archief msc, Tilburg.

Wendu Geschiedenis 1950-1970, pp. 3-6. Archief msc, Tilburg.

Maar zelfs dat deel hadden vrouwen en kinderen nooit meebeleefd, en het mocht ook niet in hun tegenwoordigheid vertoond worden: men bestierf het bijna van angst!¹⁰ Later zal de bisschop klagen bij de schrijver van *Wijkende Wildernis*:

Wij zeiden: zie, het werk van Vertenten en Van der Kooy draagt rijke vruchten. Ja, dat dachten we. Maar we maakten een fatale vergissing door zo te denken. Sinds kort weten we dat we gefaald hebben. Wij streden een halve eeuw lang tegen heksenmeesters, tovenaars en duivelaanbidders en dachten ze verslagen, overwonnen te hebben. We vergisten ons. Zij traden alleen maar terug, uit het licht. In de duisternis gingen zij voort en behielden hun greep op de mannen, de vrouwen en de kinderen in de kampongs. Ze werkten uitsluitend in het verborgene.¹¹

Zonder de ervaring van een man als Piet Rievers (Okaba, 1935-1948) en Jen Verschuieren¹², bovendien opgejaagd door het idee dat zij als reddende engelen naar de Marind kust waren gestuurd, kwamen en Van de Wouw in het Okabase en Huiskamp in Wendu/Kumbe al vrij spoedig met rapporten over geheimzinnigheden onder de Marind.¹³ Huiskamp, die niet enkel muzikaal was, evenals zijn klasgenoot Toon van de Wouw, maar ook zeer inventief gebeden kon samenstellen en aan kinderen fantastische verhalen deed, had ook de gave van een goochelaar. Dat bracht schrik en ontsteltenis bij deze mensen die zo gevoelig waren voor magie en maar niet konden of wilden begrijpen dat hun pastoor alleen maar vingervlug was. Het was wellicht niet tactisch van de pastoor om op die manier zijn supermacht te tonen.¹⁴ En... het lokte reacties uit. Op zijn eigen manier beschrijft hij hoe de Marind hem schrik aanjoeg, zodat hij tenslotte moest worden overgeplaatst naar elders.¹⁵

Ook uit de hoek van Okaba kwamen verdachtmakingen, soms gebaseerd op een verkeerde interpretatie bij gehouden rituelen en gewoonten, omdat men op de Missie in Merauke nu eenmaal argwanend was ten opzichte van de gedragingen van de Marind. Want vanuit het Imo-centrum nabij Sanggasee (Okaba) waren er vieringen gesignaleerd in het Mutingse en in de dorpen aan de Kumbe, dikwijls onder het mom van neutrale of traditionele plechtigheden.¹⁶

De reactie van de kant van Kerk en Bestuur wordt later besproken, ook in verband met andere belangrijke activiteiten aan de kust.¹⁷

De gedragingen van de Marind in het dagelijks leven waren soms moeilijk in te schatten. Dagen waarop men leefde in een roes van ngadzi-dansen en dronkenschap en geen tijd had voor andere zaken, naast wekenlange heel serieuze voorbereiding op de viering van kerkelijke feesten. Dan was men weer wekenlang druk doende met

10 Kritische nota's van J. Verschuieren msc op dit gebeuren in *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, pp. 6-7. Archief msc, Tilburg.

11 Kampen, Anthony van, *Wijkende Wildernis*. Uitgeverij C. de Boer, 1956, pp. 223-225.

12 Kampen, Anthony van, *Wijkende Wildernis*. Uitgeverij C. de Boer, 1956, pp. 228-232.

13 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, pp. 21-23. Archief msc, Tilburg.

14 Huiskamp msc, K., *Verslag van de patrouille langs de Kumberivier, 15 februari-5 maart 1953*. Archief msc, Tilburg.

15 Kerklaan, Marga, *Het Einde van een Tijdperk*. Baarn, 1992, pp. 173-174.

16 Verschuieren msc, J., *Rituele promiscuïteit bij de Marind-Anim*. Merauke, 16-8-1953. Archief msc, Tilburg.

Verschuieren msc, J., *Rapport omtrent de Imo en de verspreiding in het binnenland*. Buti, 31 maart 1937. Archief msc, Tilburg.

17 Dr. J. van Baal, eerst als Hoofd Bevolkingszaken (1949) en later als Gouverneur blijft zich met de Marind bezighouden en er komt een grootschalig onderzoek (spc).

de aanmaak van kopra omdat men geld nodig had, of bleef men verstarnd nietsdoen onder druk van suangi-(tover)praktijken waarmee de ouderen probeerden hun greep op de maatschappij te houden.¹⁸

Toon van de Wouw kon na de Imo affaire van Sanggasee alle aandacht besteden aan de opbouw van Okaba-Wambi en hij wist het schoolpeil in Okaba en Wambi omhoog te brengen, waardoor leerlingen, beter voorbereid, in Merauke verder konden studeren. Door regelmatige schoolinspecties en door de goeroes tegen elkaar uit te spelen waar de een beter was in rekenen, de ander weer in lezen en schrijven, groeide het peil van de school. Door ook de meisjes enthousiast te maken voor verder onderwijs, kreeg hij tenslotte ook verlof van de ouders; hij trok met hen van dorp naar dorp en kwam met vijftien meisjes aan in Merauke voor het voortgezet onderwijs. Een van de mooie resultaten hiervan is de bekende Trees Esi, onderwijzeres geworden, die zich ontwikkelde als sociaal werkster en jarenlang lid was van de Volksvergadering. Voor andere meisjes, die door omstandigheden niet konden doorstuderen, kwam in Wambi een centrum voor verdere vorming.

Evenals in sommige andere dorpen bij de Marind, kende men ook hier nog een soort internaat van schoolkinderen, om hen te beschermen tegen de verkeerde invloed van het dorpsleven. Met de onderwijzer en zijn vrouw werden tuinen geopend, voor eigen onderhoud en voor de verkoop, zodat men op deze manier de kinderen kon voorzien van goede kleding. Met de oprichting van een soort Maria-congregatie, die regelmatig bijeenkomsten hield en met eigen uniformen een aparte aantrekkingskracht had, kon Van de Wouw de jeugd op een betere toekomst voorbereiden.

De pastoor van Wamal, Frans Kowatzki msc, met patrouilles tot diep in het binnenland en over zee naar de zuidkust van het Frederik Hendrik Eiland, bleef in alle eenzaamheid doorwerken¹⁹, terwijl de pastoor van Okaba, zoals boven gezegd, niet enkel de zorg had over alle dorpen vanaf Wambi/Okaba tot aan Merauke, maar ook aandacht moest geven aan de klapperaanplant te Kolam-kolam en aan de daar werkzame broeders msc.

Na de oorlog stijgt weer de kopra-prijs; het werkvolk uit de omliggende dorpen wordt vervangen door werkers uit het Mappigebied, die elke drie maanden worden afgelost. Een goede werkverschaffing, die de Mappiër leert werken en hem zo het felbegeerde gereedschap verschaft.

Bij zijn verlof in 1947 was de parochie van Jen Verschueren (de Maro, de Kumbe en de Fly) overgenomen door de jonge pastoor Wim van Dongen. Met vooruitziende blik had Nico Verhoeven, de missieprocurator in Nederland, al tijdens de oorlogsjaren enkele toekomstige missionarissen zich laten voorbereiden op een bijzondere taak (kerkelijk recht, taal- en adatstudie en agrarische ontwikkeling). Opgeleid op de Landbouwschool van Deventer, miste Van Dongen toch de ervaring die Jen Verschueren zich had eigengemaakt aangaande de aard van de bevolking en de mogelijkheid van grondbewerking.²⁰

18 Boelaars msc, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, p. 94.

19 Fr. Xav. Kowatzki msc (1892), in Indonesië op de Kei-eilanden 1922-1928), opent de Mimika op west Nieuw-Guinea (1928-1933), terug naar de Molukken (1933-1935), naar Wamal aan de zuidkust van Nieuw-Guinea (1935-1954), naar Duitsland, overleden 1957.

20 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk IV, pp. 134-135.

Het werd daardoor een zware klus de goed opgezette Landbouwschool van Sula aan de Marorivier over te nemen en, zoals de bedoeling was, uit te breiden en geschikt te maken voor jongelui uit andere gebieden.

Daar kwam nog bij dat de Broeders van Zeven Smarten (Voorhout), die in 1948 naar Merauke kwamen voor vak- en beroepsopleiding, niet in staat waren om de Merauke en de Landbouwschool van Sula te verzorgen. Het complex Sula werd in 1949 naar Merauke overgebracht (lees: opgeheven) en fungeerde nog enige tijd als Landbouw Trainingscentrum (LTC).²¹

De parochie Bupul, omvattend de dorpen aan de Maro en de Kumbe, is in die jaren in haar christelijke beleving de andere gebieden aan de Zuidkust ver voor, hetgeen ook tot uiting komt in het aantal leerlingen, studenten en roepingen. Maar met het wegvallen van het Landbouwcentrum en door het feit dat de pastoor van Bupul/Maro vanaf 1950 ook het gebied van Muting binnen zijn pastorale zorg krijgt, raakt het gebied zijn elan kwijt. Ook voor de komende jaren kan men voor Muting/Bupul niet langer spreken van een continue pastorale leiding.

Het gebied van de Bian, parochie Muting, was al verweesd achtergelaten tijdens de oorlogsjaren, toen de pastoor A. de Jong en in Muting en in Wendu en in Merauke doende was (!), tot in 1946 Eug. Baartmans msc naar Nieuw-Guinea kwam en Muting kreeg toegewezen. Hij bracht de Bian en de daarbij behorende migrantendorpen van Digul en Mandobo aan de Boven-Bian en aan de Digul tot ontwikkeling door enkelen uit zijn parochie aan te stellen als catechist in die migrantendorpen en hij legde daarmee de basis van ontwikkeling in latere jaren van onder andere dorpen als Biantap.²²

Na het vertrek van Kowatzki kreeg Toon van de Wouw het gebied van Wamal erbij. Ondanks de oprichting van voetbalclubs en zelfs van een echte fanfare, had de pastoor minder succes bij de jongens. Hij gooide het over een andere boeg en probeerde met de mensen een eigen kopra-coöperatie op te zetten.

In de maand oktober van 1954 werd het plan opgevat en een begin gemaakt met kopra-bereiding door de Marind van de kust in het ressort Okaba-Wamal.²³

Voor aan- en afvoer van producten is men aan deze kusten sterk afhankelijk van de zeilprauwen en de situatie op zee. Voor de prijs van de talrijke kokosnoten blijft men afhankelijk van vraag en aanbod en daarbij is de bevolking aan handen en voeten gebonden door de ruilhandelaren.

Opzet van de coöperatie is de mensen te bevrijden van deze onwaardige ruilhandel en het werd in het begin een succes, spoedig weer overvleugeld doordat de bevolking haar zakken kopra tot driemaal toe doorverkocht!

Toen de eerste zakken kopra klaar lagen en er nog geen gereede gelegenheid was tot verscheping, bleek noodzakelijk – om het enthousiasme erin te houden – dat voor de gereed

21 Haripranata sr, H., 'Soela', in: *Ikhtisar Kronologis Sedjarah Geredja Katolik*. Irian Barat, deel III: 1937-1950. Jayapura, 1969, p. 53. Archief msc, Tilburg.

Januarius, broeder van Zeven Smarten, *12½ Jaar Missiewerk*. pp. 10-11, 19, 24. Archief msc, Tilburg.

Ariëns msc, M., 'De ark van pater Verschueren', in: *Annalen*, jg. 64, 1950, p. 106. Archief msc, Tilburg.

Boelaars msc, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, pp. 43-51.

22 Baartmans msc, E., *Kort verslag* (met kaartje). Merauke, november 1950. Archief msc, Tilburg.

23 Wouw msc, A. van de, *Verslag Okaba 1956*. Archief msc, Tilburg.

zijnde, maar nog niet verstuurde kopra reeds goederen werden verstrekt. Hierdoor werd de band steviger gemaakt en werd voorkomen dat bij een lang uitblijven en op zich laten wachten van de kopra-verzending voor noodzakelijke goederen, toch weer klappers zouden verdwijnen.

De pastoor meldt nog in hetzelfde verslag dat er in goederen werd betaald tot tweederde van de prijs: 'Dit vanwege de wisselvalligheid van de kopra-prijs en omdat het gewicht van de kopra aan "verligging" onderhevig is.'

Twee jaar later is de animo al gezakt, en bij de mensen en bij de pastoor! De mensen hadden geld en goederen nodig, zodat de voorraad die op verscheping wachtte en voor twee-derde al was betaald, weer was doorverkocht.

Ook de pastoor trekt zijn conclusies:

De geregelde controle, het steeds weer herhaalde bezoek van de administrator (= pastoor zelf) is een onmogelijke zaak voor iemand die deze kopra-regeling "er bij doet".

Hijzelf was ook nog druk doende met de bouw van een poli-huis, kraamkamer en huis voor meisjes. Bovendien hadden de mensen zich op deze manier flink in de schulden gestoken, die zij maar moeilijk wilden aflossen. Uiteindelijk bleven de ruilhandelaren aan het langste eind trekken: voor allerlei benodigdheden kon men dag en nacht bij hen terecht. Men wilde en kon hen niet missen.

En zo blijft het voor de pastoors van de Marind een moeilijke opgave te leven en te werken aan de religieuze, culturele en materiële vooruitgang.²⁴

In deze jaren is er weinig bekend over het werk van de onderwijzers in de dorpen aan de kust of in het binnenland. Er is een interview met goeroe Felix Mitakda²⁵, die na een periode op Kimaam door ASB (Algemeen Schoolbeheerder) Rievers werd overgeplaatst naar Galum, een plaatsje boven Wamal, waar hij de school redde door het kinderaantal te verhogen met zijn eigen kinderen en later de school van Dokib wist uit te bouwen via de stadia van C-school (beschavingsschool) tot B-school (volkschool) en van A-school (vierklassig) naar de 6-jarige school. Ditzelfde geschiedde ook in andere dorpen. Van die scholen – waar men zes tot zeven jaar verbleef – werden de beste leerlingen (jongens en meisjes) naar Merauke gestuurd om daar de Voor- of Vervolgschool te gaan volgen. Behalve deze scholen kreeg Merauke: de technische school, het klein-seminarie en het noviciaat voor de zusters.²⁶

In de vier eerste jaren van zijn missionarisbestaan aan de Zuidkust (juli 1950-1954) blijft C. van der Linden zich verbazen over de twee Marind gezichten die hij elke twee maanden weer tegenkomt rond Kumbe tot aan de Bian, langs de dorpen aan de Kumberivier, en in het Wenduse. Mensen verdwijnen maandenlang op krokodillen-

24 Overzicht van de kopra aktie in Okaba-Wamal in 1956: totaal: 1.630 zakken kopra, zijnde 108.825 kg, in geldswaarde toen: f40.159,27.

Overzicht bevolking Marind, telling 1954:

- Zuidkust van Nasem/ Merauke – Wamal:	4.215
- Kumberivier:	999
- Bian – Maro:	<u>2.121</u>
totaal:	7.335

25 Boelaars MSC, J., *Interview met de onderwijzer Felix Mitakda*, Merauke, 19-4-1989. Map interviews met goeroes. Archief MSC, Tilburg.

26 Zie hoofdstuk IX, Stad Merauke I, 1950-1972.

jacht; en telkens wanneer in Merauke de kpm-boot komt, stromen de dorpen leeg om die boot te lossen.

Met wantrouwend oog bekijkt hij de feestelijkheden, waaraan de ngadzi-dansen niet mogen ontbreken en zogenaamde geheimrituelen weer eens worden opgevoerd.

Hij blijft er wel nuchter bij wanneer hij zijn *Dagboek*²⁷ volschrijft over dronkenschap, geheimzinnige moordpartijen en over ruzie en naijver onder zijn Molukse onderwijzers, waardoor kerkelijke vieringen de mist ingaan; om dan weer te noteren dat de toeloop buiten verwachting enorm is.

Tussen dat alles door krijgt hij hout bijeen voor een degelijke pastorie in Kumbe, Kerstmis 1953. Nu nog een echte kerk, als het nodig is dan maar zelf mee om balken te kappen! Het lukt allemaal, zij het met pijn en moeite (die kerk komt pas in 1960, omdat het degelijke hout eerst gebruikt wordt voor het Gouden Feest, 1905-1955). Terwijl de invloed van de aanwezige 'pu-anims' (vreemdelingen die daar ruilhandel drijven) duidelijk zijn stempel op de samenleving gaat drukken (met onder andere toenemend drankmisbruik en de invoering van de 'badendang-dans', waar mannen en vrouwen samen dansen), ziet hij toch kans oudere kust-mensen en een aantal vreemdelingen te dopen, en hij weet door die contacten een tegenwicht te bouwen om zijn pastoraal werk te kunnen doen.²⁸

Desondanks probeert Van der Linden een greep te houden op het kerstensen van de samenleving. Er wordt veel werk gemaakt van de kerkelijke vieringen, waar tevens meerdere dorpen samenkomen en ook andere festiviteiten als voetbal en 'bazar' gehouden worden. En natuurlijk met ngadzi, al plaatst de pastoor daarbij wel een aantal vraagtekens.

Pasen 1953 in Saror aan de Kumberivier: Van der Linden moet ervoor door de natte moerassen: 'Alle dorpen van de Kumberivier zijn aanwezig, zelfs de mensen uit Kumbe: 780 Communies!'²⁹

Dwars door dat alles heen loopt de opkomst van het protestantisme, dat vooral in Kumbe een stevig bruggehoofd aan het bouwen is door een protestantse onderwijzer binnen te halen (weer met steun van protestantse ambtenaren). Men probeert zelfs een eigen school en katholieke kinderen gaan er ook heen. Maar...

Na veel gepraat kwam ook dit weer in het reine! Een katholieke jongen kreeg op school toevallig een pak slaag van een protestants vriendje. Het protest hiertegen van de katholieken had meer succes dan al het gepraat van de Pastoor. Het is allemaal zo eenvoudig in 't leven!³⁰

Ondanks alle successen, zelfs een sacramentsprocessie in Domandé, blijft hij pessimistisch tegen de toekomst aankijken. Op verzoek van de bisschop schrijft hij zijn indrukken neer wanneer in 1953 een team namens de South Pacific Commission (SPC) een bevolkingsonderzoek komt doen bij de Marind. Wanneer Jen Verschueren vanuit de Mappi naar de kust komt en hem het Marind-plan uitlegt, heeft hij zijn twijfels over de toekomst van de Marind.

27 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, p. 6-10. Archief msc, Tilburg.

28 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, pp. 6-10. Archief msc, Tilburg.

29 Linden msc, C. van der, *Wendu Geschiedenis 1950-1959*, pp. 57, 83. Archief msc, Tilburg.

30 Linden msc, C. van der, *Wendu Geschiedenis 1950-1959*, p. 104. Archief msc, Tilburg.

J. VERSCHUEREN MSC

Medio 1953 keerde Jen Verschuieren terug naar de Zuidkust, die hij in 1947 had verlaten voor zijn werk in en rond het Mappigebied. Hij bracht, op verzoek van zijn bisschop, een plan voor de Marind mee om de bevolking tot nieuw leven te brengen. Bij zijn schets van zijn beeld van de Marind, laat Verschuieren tegelijk uitkomen hoe hij, vijftig jaren na het eerste msc-contact, tegen de situatie aankijkt. De Marind komt hierin naar voren als een gemeenschapsmens, die in zijn religieuze denken beheerst wordt door de vruchtbaarheidscultus en in zijn culturele uitingen blijkt geeft van kunstzin en prachtlievendheid.

Dat alles maakt hem tot een totaal tevreden mens. Juist door die totale tevredenheid met zijn leven, is hij de joviale, vriendelijke, opgeruimde, open en eerlijke mens geworden die we langs de kust ontmoeten. Want, in zijn religieuze denken omtrent vruchtbaarheid van alle dingen en wezens, in zijn overtuigde houding dat alles gedijen en groeien zal onder de onfeilbare zegen van zijn grote rituelen, in die in zich optimistische houding van het eeuwig wordende en zich vernieuwende, waar de idee van dood en verderf slechts accedenteel en negatief een plaats heeft, in die zuiver positieve houding waarin de mensengemeenschap van heden nog steeds de glorieuze uitbloei en beleving vormt van de in legenden en mythen eens roemvol gestichte gewoonten, in de prachtige eenheid van zijn religieuze systeem dat hem de degeneratie van de zwarte en deprimerende magie op een gezonde manier bespaarde, moest de Marind wel een oer-optimist worden.

Zo over de Marind schrijven, kun je alleen wanneer je aan dit leven zelf geproefd hebt. Verschuieren schrijft verder:

De Marind is een met zijn leven totaal tevreden mens, maar geen verzadigd mens.[...]
Zijn tevredenheid met alles is louter resultaat van zijn allesovertreffende liefde voor zijn eigen cultuurbezit. Dat komt duidelijk genoeg naar voren in het meerwaardigheidscomplex dat hem in alles zo specifiek eigen is. Omdat hij dat als het grootste bereikbare goed beschouwt, kan hij voor geen enkele andere cultuurvorm, welke dan ook, enige appreciatie opbrengen die ze gelijk zou maken aan de zijne.
Vóór onze komst beschouwde hij zich ten opzichte van andere, hem bekende Papoea's absoluut als de meerdere niet alleen, maar als de enige echte: de ANEM-HA, de enige echte mens. En nu moge het zijn dat wij, vreemden, hem versted hebben doen staan van vele dingen, met een onnavolgbare superioriteit heeft hij juist alleen van ons aangenomen wat hem wel van pas leek te komen, terwijl de rest hem volkomen koud heeft gelaten.

En Verschuieren vraagt zich af wat er nog over is van die kenmerken van de Marind cultuur, nu, na vijftig jaar beïnvloeding van buitenaf en het brengen van een nieuwe godsdienst. Zijn zij gebleven? verdrongen? of naar de achtergrond geschoven? Iedereen langs de kust kan waarnemen dat er nog zo weinig van het nieuw-gebrachte leeft onder deze mensen.

Maar (zo schrijft hij), we mogen daarbij niet vergeten dat zoiets tijd nodig heeft; en ook dat wij, missionarissen, het allemaal veel te vlug voor elkaar willen hebben. Overigens... alle hulde aan al die missionarissen die onder dit kustvolk niet enkel hun beste krachten, maar vaak ook hun beste verstand hebben gegeven.³¹

Bij het opmaken van zijn Marind-plan maakt Verschuieren ook melding van de aanwezigheid van vreemdelingen, de handelaren, die een funeste invloed hebben gehad

31 Verschuieren msc, J., *Hoe zouden we de Marind moeten aanpakken, met hoop op succes?*, Képi, 1952, p. 58. Archief msc, Tilburg.

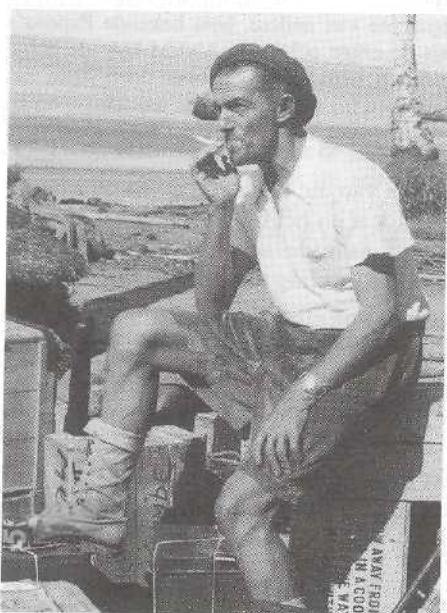
Tournee met het SPC-team

Dr. S. Kooijman

L.M. Veeger, arts

J. Verschueren msc

M. Dorren, arts

op het leven van de kustbevolking. De *Dagboeken* van Okaba en Wendu³² (vooral dat van Okaba) maken regelmatig melding van onderlinge ruzies, schietpartijen en geheimzinnige moordpartijen.

Op zijn eigen aanpak van de situatie komen wij later terug.

HET SPC-PROJECT

Het Nederlands gouvernement dat pas in december 1949 zijn officiële status krijgt, heeft enkele jaren nodig om orde op zaken te stellen, maar dan gaat het ook als in een stroomversnelling! We noemen bijvoorbeeld het bevolkingsonderzoek langs de Zuidkust, en daarmee samenhangend een onderzoek naar het dagelijks menu van de Marind, door voedselkundigen. Los van Indonesia leunt het gouvernement sterk aan tegen de ontwikkelingen in andere delen van de Stille Zuidzee. Problemen zoals die zich voorgedaan hebben bij de Marind, de depopulatie alsook de 'moral depression', vormen een leerzaam onderwerp voor ontwikkeling elders in de South Pacific. Onder leiding van S. Kooijman wordt een spc-team gevormd met twee gouvernementsartsen van Merauke: L. Veeger en M. Dorren, waaraan toegevoegd Jen Verschuieren als kenner van de Marind en het acculturatieproces dat zich daar aan het voltrekken is.

Om zich met deze opdracht te kunnen bezighouden, gaat Verschuieren zich vestigen te Buti, nabij Merauke, en hij verricht van daaruit met het spc-team het bevolkingsonderzoek. Dat onderzoek is bedoeld om – ook voor andere gebieden in de Pacific – uitsluitel te krijgen over het probleem van depopulatie en achteruitgang, veroorzaakt door Westerse invloedssferen. Maar het team brengt eerder aan het licht dat de Marind al op zijn retour was vóóordat er sprake was van Westerse inmenging en dat Westerse invloed van Bestuur en Missie/Zending dat proces van uitsterven min of meer had weten tegen te houden.

Gouverneur Van Baal is over deze uitkomst niet tevreden en wil dat het team zijn huiswerk nog eens overdoet, zodat Verschuieren zelfs voor enkele maanden naar Nederland wordt gehaald om dat rapport 'bij te schaven'(oktober-december 1955).³³ Alhoewel niet als zodanig bedoeld: het bevolkingsonderzoek dat namens de spc gehouden wordt over alle dorpen van de Marind (december 1952-maart 1954) brengt met zich mee dat de belangstelling voor het oude verleden weer bovenkomt en als het ware nieuw leven gaat krijgen. Onder het mom van 'aangepaste' vieringen duiken oude rituelen op, die zich weer in het geheim voortzetten.³⁴

32 *Okaba Geschiedenis 1942-1947*. Archief msc, Tilburg.

33 Kooijman, S., *Rapport Bevolkingsonderzoek Marind-Anim*. 1958. Project S.18, spc. Archief msc, Tilburg.

Kooijman, S., 'Population research project among the Marind-Anim and Yeei-Nan people in Neth. S.N.W. Guinea', in: *Nieuw-Guinea Studiën*, 1959, 2, pp. 244-265.

Baal, J. van, *Brief aan S. Kooijman*, Hollandia, 28-3-1955. Archief msc, Tilburg.

Verschuieren msc, J., *Brief aan spc-team*. Archief msc, Tilburg.

Kooijman, S., *Brief aan J. van Baal*. Archief msc, Tilburg.

Kooijman, S., *Voorlopig verslag van het Bevolkingsonderzoek bij de Marind-anim*. Leiden, 25-9-1954. Archief msc, Tilburg.

Zie ook: Map: Studienota's *Depopulation in Pacific Areas*; Map: Overige correspondentie met betrekking tot Project S.18, spc; Map: Medische bijlagen; Map: concept *Demografisch verloop van de bevolking en zijn verklaring*. Archief msc, Tilburg.

34 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, pp. 43-48. Archief msc, Tilburg.

Het komt tot excessen, die vooral onder de volgende pastoors (A. van de Wouw in Okaba en K. Huiskamp in Wendu/Kumbe) naar de openbaarheid worden gebracht en tot een officieel onderzoek leiden. (Rapport *Imo-ritueel en verspreiding in het binnenland*.)³⁵

J. Verschueren komt nog eens met een pittige brief over het gebruik van de ngadzi³⁶ en zal later (1955) een rapport uitbrengen over het Imo-ritueel dat zich vooral aan Kumbe en Bian manifesteert.³⁷ Dit rapport krijgt ook de aandacht van gouverneur Van Baal, waar deze zijn bezorgdheid uitspreekt over de gaande ontwikkeling en de toekomst van de Marind.³⁸

In een reactie constateert Van Baal met Verschueren:

[...] dat hiertegen alleen positief heil te verwachten is van een positieve geloofsprediking allereerst... en in het positief zoeken naar wegen, waardoor dit volk in onze technische cultuur een plaats vindt en zelf iets presteert, waardoor het op gelijk niveau met anderen komt.

De situatie blijft velen bezighouden en vraagt andermaal om nauwe samenwerking, om in een gezamenlijke inspanning de Marind tot leven te brengen.

HET RIJSTPROJECT

Terwijl dit team van december 1952 tot maart 1954 onderzoek doet langs alle dorpen van kust en binnenland en ook de Yei aan de Maro in het onderzoek betreft, verschijnen bodemdeskundigen en mensen van het kadaster ter voorbereiding van een ander plan: rijstbouw aan de Kumbe als supply voor de rijstaanvoer op Nieuw-Guinea.³⁹

Dit rijstproject 'Kumbe' gaat voor een deel voorbij aan de plaatselijke bevolking, gronden worden afgekocht en redelijk vergoed, maar de deelname aan het project zelf komt in handen van jongelui, nazaten van de 'pu-anims' en mensen uit Muyu, Mandobo en Kimaam, die in de stad geen werk kunnen vinden. De Marind zelf heeft er voorlopig geen belangstelling voor. Ir. Homans, de projectleider, kon smakelijk vertellen hoe die kerels de velden bouwrijp maakten met hun draglines, en dan plots... terwijl de dragline verder huppelde, over het veld een kangoeroe achterna holden, om dan met een laatste duik te verdwijnen in de sloot rond het veld, terwijl de kangoeroe onder de jager doorgleed en rechtsomkeer maakte.⁴⁰

Voortaan werkend vanuit Wendu raakt Verschueren onmiddellijk betrokken bij de plannen van het Rijstbedrijf 'Kumbe', temeer waar in april 1955 gouverneur Van Baal zelf een bezoek brengt aan dit bedrijf. Het probleem Marind blijkt bij die gelegenheid niet bespreekbaar! Dit zal wel samenhangen met het feit dat de Marind bevolking zich rond dit grootse project weinig gelegen laat liggen aan de mogelijkheden van ontwikkeling en vooruitgang.

35 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, pp. 22-23. Archief msc, Tilburg.

36 Verschueren msc, J., *Vraagstuk Gadzi op Zuid-Nieuw-Guinea*, Okaba, 17-8-1951. Archief msc, Tilburg.

37 Verschueren msc, J., *Rapport: Imo-ritueel en verspreiding in het binnenland*, Buti, 31-3-1955. Archief msc, Tilburg.

38 Baal, J. van, *Brief naar aanleiding van Imo*, Hollandia, 15-4-1955. Archief msc, Tilburg.

39 Kool, R., en J. Vollema, 'Het rijstproject Kumbe', in: *Nieuw-Guinea Studiën*, 1957, pp. 213-215. Linden msc, C. van der, *Wendu Geschiedenis 1950-1959*, p. 91. Archief msc, Tilburg.

40 Ir. Homans bij bezoek aan Homlikya bij Adr. Vriens msc, 1956.

Er gebeurt veel tegelijk. De verwarring aan de kust, de plannen van het gouvernement, de wisseling van de pastores: Van Dongen die ook nog de parochie Muting bedient, Van der Linden die 'even' de parochie Okaba erbij krijgt wanneer S. Schuur naar de Mappi verhuist (begin 1953).⁴¹

Verschueren schrijft:

Het zal wel een noodzaak zijn geweest, maar achteraf moet het voor iedereen duidelijk zijn dat met al dat bijentrekken van parochies de Marind zelf er maar slecht afkomt en het tenslotte niet hoeft te verwonderen als de christelijke geest er niet bij wint.⁴²

Toch brengen al deze zaken Verschueren niet af van de hoofdgedachte: hoe aan de samenleving, de dorpsgemeenschap meer levensvatbaarheid kan worden gegeven. Het spc-onderzoek heeft hem nader tot de Marind gebracht, speciaal de Marind zoals hij leeft rond Wendu-Kumbe, naar hij neerschrijft in zijn *Dagboek*⁴³ en bovendien in enkele rapporten voor het spc: *De Oorspronkelijke Cultuur der Yei-mensen*, Merauke, 14 maart 1954, *De Oorspronkelijke Marind-Cultuur, naar oude en nieuwe gegevens spc-onderzoek*, Wendu, 6 april 1954, en *Het Acculturatieproces bij de Marind-Anim*, Merauke, 26 juni 1954.⁴⁴

Naast de tournees voor het spc-onderzoek blijft het directe werk onder de Marind Verschueren bezighouden, zoals blijkt uit zijn *Welvaartsplan Gawir*, voornamelijk bedoeld voor zijn werkterrein rond Buti en het achterland van Merauke (Yanggandur) dat aparte aandacht krijgt.⁴⁵

Uit zijn geschriften, zoals *Broeikassen of Bulldozers?* en *Politieke bewustwording*, komt duidelijk naar voren hoe Verschueren zich blijft verdiepen in de plannen vanuit de Westerse beschaving en de wijze waarop de bevolking dit op een eigen manier kan waarmaken. Hij waarschuwt ook tegen het 'zoethoudertje gadzi', dat eerder stagnerend werkt op de gaande ontwikkeling. Dans en ontspanning is gezond na inspanning, maar niet om de inspanning te ontlopen!⁴⁶

In september 1953 verschijnt een nieuw tijdschrift *Nederlands Nieuw-Guinea*, dat de ontwikkeling van dit land gaat registreren en begeleiden, onder het veelzeggende motto: 'Wat ons in Nieuw-Guinea bezighoudt.' Wetenschappers worden aangetrokken om Nieuw-Guinea te inventariseren en de mogelijkheden nader te bekijken. En al spoedig wordt 'community development' een intrigerend begrip, met als uitschieter: de coöperatie. Het zijn allemaal plannen en projecten die mens en land tot voorwerp hebben. Zij staan dikwijls haaks op de groei ter plaatse, omdat die van het land primair staat en van de bevolking alle medewerking gevraagd wordt om het land en de streek tot ontwikkeling te brengen. En dan ligt het voor een groot deel aan de

41 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, p. 78. Archief msc, Tilburg.

Wendu Geschiedenis 1950-1970, pp. 14-15. Archief msc, Tilburg.

42 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, p. 10. Archief msc, Tilburg.

43 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, pp. 13-14. Archief msc, Tilburg.

44 Niet gepubliceerd, resp. 24, 100 en 47 pagina's. Archief msc, Tilburg.

45 Verschueren msc, J., *Welvaartsplan Gawir*, Buti, 3-2-1955. Archief msc, Tilburg.

Verschueren msc, J., *Het tuinenprobleem in Yanggandur*, Merauke, 15-12-1955. Archief msc, Tilburg.

46 Verschueren msc, J., *Broeikassen of Bulldozers?*, Buti, 29-12-1954. Archief msc, Tilburg.

Verschueren msc, J., *Politieke bewustwording in Zuid-Nieuw-Guinea*, 7-2-1955. Archief msc, Tilburg.

Verschueren msc, J., *Gadzi op de Zuidkust*, Yanggandur, 16-12-1955. Archief msc, Tilburg.

sociale instelling van pastoor of dominee die de bevolking begeleidt en mentaal klaarmaakt voor de eigen vooruitgang, of aan de goede contacten tussen Bestuur en Missie, een samenwerking die de plaatselijke groei ten goede komt.

Wie tijd en gelegenheid heeft om de eerste jaargangen van het tijdschrift *Nederlands Nieuw-Guinea* door te bladeren, zal beseffen dat het gouvernement op alle fronten aan het werk is; niet enkel met algemene beleidslijnen, maar ook met concrete bevolkingsprojecten op het gebied van dorpsontwikkeling, landbouw, coöperatiewezen of gezondheidszorg. Verschuieren haakt hierop onmiddellijk in door sterk te pleiten voor samenwerking op allerlei gebied, zoals blijkt uit de gehouden vergadering, juli 1955, waarbij het H.P.B. van Merauke, het Hoofd DVG te Merauke en het Hoofd van de Landbouwvoorlichtingsdienst met J. Verschuieren vergaderen 'om te komen tot een juist inzicht in wat de Marind allereerst nodig lijkt en tegelijkertijd tot een zo groot mogelijke coördinatie en samenwerking in de verschillende plannen en mogelijkheden.'⁴⁷

Tussen al die bedrijvigheid door, vierde Merauke het gouden Missie-feest op grootse wijze, en Verschuieren was daar maandenlang méér bij betrokken dan de feestrede die hij daar hield op 12 augustus 1955 doet vermoeden.⁴⁸

De bisschop drong aan op een nieuwe aanpak voor de Marind, na het vertrek van K. Huiskamp, en Verschuieren schrijft over zijn tweede bezoek aan de Kumberivier:

Zelfs met het duidelijkst idee voor ogen is het nog onmogelijk zo'n universeel plan overal door te voeren. Bovendien zal ieder proberen, van onze kant alleen, altijd weer op een fiasco uitlopen: ook de Marind zal door iedereen moeten worden aangepakt, op elk gebied en in harmonieuze samenwerking.

De bovengenoemde vergadering van diensthooftden in Merauke heeft voor Verschuieren een duidelijke blauwdruk opgeleverd: samenwerking van alle instanties bij de totstandkoming van een kerngroep, die de plaatselijke ontwikkeling gaat leiden. 'n Soort menselijke kerncentrale per dorp of streek. De plannen, eerder bestemd voor het gebied van Buti-Nowari en Yanggandur, probeert Verschuieren te realiseren aan de Kumberivier, wanneer hij medio 1955 ook de parochie Wendu-Kumbe gaat overnemen.⁴⁹ Daar is dan al sprake van aanplant van koffie, die in latere jaren uitgroeit tot koffieplantages in Keisa en Senegi.

Als tussendoortje in 1956 is er een discussie over het onderwijs, waar de missiedeskundige voor het onderwijs, de heer P.C. Schoe, nogal breedspakerig het belang van het onderwijs als zodanig benadrukt, terwijl Verschuieren blijft aandringen op de hoogstnoodzakelijke acculturatieproblemen, die men niet opzij kan schuiven.

Waar P. Schoe de oude leefwijze als een hindernis wegduwt, zoekt Verschuieren naar aanknopingspunten in het oude om de nieuwe wereld leefbaar te maken. Het is een problematiek waar men ook elders in de wereld mee doende is: 'We moeten niet een christelijke wereld opbouwen en dan andere mensen of andere volken uitnodigen

47 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, p. 26. Archief msc, Tilburg.

48 Zie hoofdstuk IX, Stad Merauke I, 1950-1972.

49 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, pp. 27-29. Archief msc, Tilburg.

Verschuieren msc, J., *Een nieuw ontwikkelingsplan voor de bevolking van de Koemberivier, Yanggandur, 14-2-1955*.

Verschuieren msc, J., *Ontwikkelingsplan Kali Koembe, patrouilleverslagen 1 t/m 10, 1956-1957*. Archief msc, Tilburg.

erbij te komen', zo kan men lezen in tijdschriften uit die dagen. 'We moeten veeleer de wereld zoals ze onder ons in aanbouw is, zoals ze met ons in aanbouw is, christelijk trachten te maken.'⁵⁰

J. van Baal formuleert het nog eens in *Om een eigen wereld* en J. Verschuieren werkt het idee uit in *Om een nieuwe wereld*:

Nu zijn er twee elkaar complementerende zaken, die iedere geestelijke ontwikkeling met zich brengt: het bijbrengen van kennis en het beoefenen van het geleerde in de praktijk van het leven: met andere woorden: onderwijs en opvoeding.⁵¹

De pastoor van Bupul gaf een gedetailleerd overzicht van de medische situatie bij de Yei mensen aan de Marorivier⁵²; het tekort aan voedsel, de werkdruk op de vrouwen, het beroep van de stad Merauke op de mannen (werk en materiaal leveren), en dit ten koste van het eigen bestaan. De regelmatige tournees van artsen om de paar maanden en het inschakelen van enkele mantri-verplegers in nog zeldzame poliklinieken, bieden geen oplossing. Het ziekenhuis in Merauke ligt door het primitieve vervoer te ver weg. De kindersterfte zou ter plaatse bestreden moeten worden.

DORPSVERZORGSTERS

In de jaren na de oorlog is er aan de medische faculteiten in Nederland een organisatie van en door de studenten opgericht, de Academische Leken Missieactie (ALMA). De opzet was om pas afgestudeerde artsen naar de missielanden te laten gaan. Twee leden daarvan kwamen naar Merauke, namelijk dokter M. Dorren, door mgr. Tillemans aangezocht (1951-1954)-en dokter L. Veeger (1951-1958), op eigen verzoek. Beide artsen waren in dienst van het gouvernement. Dokter Dorren werkte in Merauke en in de Muyu en dokter Veeger aan de kust en in het binnenland en beiden samen, zagen wij reeds, in het team van SPC.

Veeger constateert op zijn tournees langs de Maro de droevige situatie en in zijn rapporten zoekt hij naar de oorzaken en mogelijk te nemen preventieve maatregelen. Met die gedachte begint hij in het ziekenhuis te Merauke een viertal meisjes uit die streek op te leiden tot 'dorpsverzorgsters'.

Het idee, opleiding van Papoea meisjes tot medisch-sociale dorpsverzorgsters in de kampings, wordt nader uitgewerkt. Zuster Michaella kreeg een belangrijke taak in het project. Daarna wordt het plan voorgelegd aan de bisschop, want ook de steun en medewerking van het missiepersoneel is onontbeerlijk: de pastoors in het binnenland, de onderwijzers in de dorpen, alsook de medewerking van de religieuze zusters met haar meisjesinternaat.

De bisschop zegt zijn hulp toe. Het ligt allemaal in de lijn van de ontwikkeling (Community development) die de World Health Organization (WHO) voorstaat, maar in deze bijzondere vormgeving blijft het groene licht van het hoofd van de Dienst voor gezondheidszorg in Hollandia erg belangrijk. Dr. H.J.T. Bijlmer en zijn opvolger dr. J. Bierdrager geven hun fiat.

In die tijd (1952) zijn er in het ziekenhuis te Merauke Papoea meisjes werkzaam in de huishouding en de verpleging. Van hen worden enkelen geselecteerd om opgeleid te worden tot dorpsverzorgster. Zij krijgen praktijklessen op de polikliniek voor moeder en kind, de kraamkamer en de ziekenafdelingen. Zij doen essentiële kennis op om ondervo-

50 Verschuieren msc, J., *Onderwijs aan primitieven*, 1956. Archief msc, Tilburg.

Schoe, P.C., *Reactie*, 1956. Archief msc, Tilburg.

51 Deze artikelen van Van Baal en Verschuieren zijn besproken in J. Boelaars msc, *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk VIII, p. 300.

52 Boelaars msc, J., *Nieuw-Guinea, uw mensen zijn wonderbaar*. Bussum, 1953, pp. 38-42.

Dorpsverzorgsters

ding, malaria, longontsteking en dysenterie te behandelen. Met flanelborden leren zij gezondheidsvoorlichting te geven.

In januari 1954 worden de eerste vier dorpsverzorgsters geplaatst in het Yei gebied.

Nazorg en toezicht op hun werk kreeg speciale aandacht. Zusters in aangepaste kleding trekken uit op inspectie. Natuurlijk stuiten zij op problemen, maar over het algemeen is het resultaat bevredigend. In 1955 komt J. Bierdrager, directeur van de Dienst voor gezondheidszorg op bezoek en maakt een tournee naar het Biangebied. Dit resulteert in toestemming voor een snelle uitbreiding van het werk. Benodigde salarisregeling wordt gevoteerd. Augustus 1955 worden vijf kampongverzorgsters geplaatst in het Biangebied. Zuster Van Schaick begeleidt hen en gaat bij hen in Muting wonen. Dan volgt in 1956 en 1957

uitbreiding van het project in Wendu aan de kust en komt het Frederik Hendrik Eiland aan de beurt. Zuster Roovers gaat erheen met vijf dorpsverzorgsters. In 1958 volgen de dorpen langs de Kumberivier. Andere dorpen rond Merauke krijgen regelmatig polikliniek voor moeder en kind, waarbij tevens de cursisten hun praktijk uitoefenen. Daarmee waren in 1958 zeventenwintig dorpsverzorgsters geplaatst. Intussen werd in 1955 het rapport over kindersterfte en de bestrijding ervan gepubliceerd in *Mededelingen van de Dienst van gezondheidszorg*⁵³. In hetzelfde jaar richtte dr. Bierdrager in Hollandia de landelijke afdeling Kindersterfte Bestrijding (KSB) op. In 1957 wordt de opleiding tot dorpsverzorgster officieel vastgesteld en worden vijf opleidingscentra verspreid over Nederlands Nieuw-Guinea aangewezen. Het is dr. Bierdrager die het eerst spreekt over 'De blauwe brigade', naar de blauwe uniformen die de dorpsverzorgsters dragen.⁵⁴ In de volksmond heetten de dorpsverzorgsters wel 'Blauwe engelen'. De verdere ontwikkeling van het werk werd beschreven door H.W.A. Voorhoeve.⁵⁵ De naam van de afdeling KSB werd gewijzigd in Afdeling Zorg voor Moeder en Kind (1962). Het is interessant om in dit verband op te merken dat bij de Volkstelling van 1979 ten opzichte van 1954 een bevolkingstoename geconstateerd wordt, die in de dorpen rond Wendu zelfs $\pm 100\%$ bedraagt.⁵⁶ Een toename die waarschijnlijk niet te verklaren is zonder de invloed en de inspanning van de 'Blauwe Brigade'.⁵⁷

Na de Bestuursoverdracht aan Indonesia is dit werk niet officieel gecontinueerd, maar vele dorpsverzorgsters bleven in eigen omgeving helpen waar dit nodig was.⁵⁸

De plannen van Jen Verschuieren, boven reeds genoemd met betrekking tot de Marind aan de kust en de Kanum te Yanggandur, krijgen na jaren een reële uitwerking in de coöperatie KKK, de Kongsì Kali Kumbe. J. van Baal zal later in het 'In Memoriam' over Jen zeggen:

In Verschuieren ging een diep respect voor de oude culturen van zijn werkterrein samen met een vastberaden wil tot vernieuwing.[...]
Hij leefde in twee werelden: het verleden van "zijn" mensen en hun toekomst.⁵⁹

Doorbouwend vanuit opgedane ervaringen aan de Maro (1931-1947: de feesten als ontspanning na inspanning, de Landbouwschool van Sula als integrerend element

53 Veeger, L.M., 'Kindersterfte en haar bestrijding', in: *Mededelingen van de Dienst van gezondheidszorg in Nederlands Nieuw-Guinea*, jg. 2, nr. 3, september 1955, pp. 35-42.

54 Bierdrager, J., 'De blauwe brigade', in: *Tijdschrift Nederlands Nieuw-Guinea*, januari 1960, pp. 25-27.

55 Voorhoeve, H.W.A., 'Zorg voor Moeder en Kind', in: *Tijdschrift Nederlands Nieuw-Guinea*, jg. 1962, pp. 24-27.

56 Vergelijkend overzicht voor de kust van Wendu: 1954-1979

inwoners te:	1954	1979
Urumb	146	288
Nohotif	140	247
Yatom	74	152
Bahor	77	142
Wendu	12	203
Matara	100	304
Anasai	32	---
totaal	689	1336

57 Veeger, L.M., 'Nursing Aids For Merauke Villages', in: *SPC Quarterly Bulletin*, July 1956.

58 Deze korte samenvatting is van Veeger zelf (in 1993).

59 Baal, J. van, 'In Memoriam Jan Verschuieren MSc, 28 juli 1970', in: *Tijdschrift voor Taal-, Land- en Volkenkunde*, jg. 127, 1971, pp. 490-491.

voor sociale en economische zekerheid binnen het eigen dorp) en de ontwikkeling van dorpstuinen in de Mappi (1948-1953), ontvouwt Verschueren een nieuwe strategie die de hele mens moet omvatten. Het belangrijkste element hierbij lijkt te zijn: omvorming van mentaliteit, die vooral plaats moet vinden in de religieuze sector en in het onderling beraad; de zelfwerkzaamheid bevorderen en veiligstellen door de oprichting van coöperaties. Exponent van dat alles is het gemeenschapshuis, de centrale plaats voor religieuze vieringen en voor vergaderingen; met als 'aanleunwoning' de poli en het verblijf voor de dorpsverzorgster; verblijf voor ambtenaren en pastoor die de bevolking bezoeken.

In een tiental tourneeverlagen (1956-1957) beschrijft hij de vorderingen die het uitgewerkte plan vormgeven, evenals de vele hindernissen die moeten worden genomen, maar op 4-5 november 1957 komt het tot een groot cultuurfeest in Wayau. Typerend hierbij is dat de uitnodiging is ondertekend door de mensen zelf!⁶⁰

Bezoekers van buiten (Europees missiepersoneel en het Europese personeel van het Rijstbedrijf Kumbe) mogen dan genoten hebben van zang en spel van het feest op 4 en 5 november, voor Verschueren zijn altijd de voorafgaande maanden van voorbereiding van essentieel belang, want die bepalen de vooruitgang op de dag van morgen.

Met de openlegging van tuinen, de verkoop van patatten, de jacht op krokodillen, het zagen van planken, de verwerking van gedroogd vlees en vis, kwam de KKK tot leven. In coöperatief verband werd de afvoer geregeld naar de verkooppunten te Kumbe en Merauke. Tien procent van de opbrengst kwam in de coöperatieve dorpskas, een fonds waaruit jaarlijks materiaal voor het dorp kon worden aangeschaft, zoals naaimachines, gereedschapskist, kraanzagen. Verschueren zelf verzorgde de in- en verkoop, betaalde uit op zijn dorpsjournees en in de centrale toko in Wayau was alles te koop!⁶¹

Desondanks probeerden sommigen hun producten buiten de coöperatie om te verkopen, ook al door contacten met ambtenaren en handelaren. Anderen doken in magische praktijken om zonder werken toch aan goederen te kunnen komen. Maar vooral de overgang naar Indonesia in 1963 gaf de doodsteek aan de goedlopende KKK. Het was voor de tegenstanders niet moeilijk om Verschueren, met zijn kennis en gezag van de Marind, in een kwaad daglicht te stellen bij de Indonesische autoriteiten. Met alle fysieke kracht had hij jarenlang gesjouwd voor zijn mensen. Hij wilde niet geholpen worden, zodat de mensen van de Kumbedorpen hem in feite exploiteerden.⁶²

'Verschueren stond voor zijn mensen', aldus J. van Baal.

Hij verliet ze ook niet toen het Bestuur in Indonesische handen overging, al gaf hem dat wel moeilijkheden. Wat geen wonder is, want Verschueren placht ook de Nederlandse autoriteiten heel precies te vertellen wat hij over hun optreden dacht. [...]

Verschueren was een man met een ongelimiteerd enthousiasme in al wat hij deed. Dat maakte hem tot een lastige man voor autoriteiten, ofschoon hij in de grond coöperatief was ingesteld en daar ook naar handelde.

60 Verschueren MSC, J., *Eerste Cultuurfeest KKK (Kongsi Kali Kumbe)*. Archief MSC, Tilburg.

61 Eigen waarneming Adr. Vriens MSC, 1959.

Wendu Geschiedenis 1950-1970, pp. 33-35. Archief MSC, Tilburg.

62 Eigen waarneming Adr. Vriens MSC, 1959-1960.

En Jan van Baal kon het weten! Hij schreef:

Er is sinds 1936 een vriendschap gegroeid, die door verschillen van mening nooit teniet is gedaan, ook niet toen we in latere jaren eens een ernstige botsing hadden.[...]

Hij was gegrepen, in het bijzonder door het volk der Marind-anim. Zijn kennis van hun oude cultuur en gebruiken was indrukwekkend. [...]

Zijn bijdragen aan mijn boek *Dema* bedragen zeker 200 pagina's druk.⁶³

Wanneer de belangen van de Marind in het geding waren, ging Verschueren niemand uit de weg. De gouvernementsarts van Merauke, J.A. van den Hoeven, op onderzoek in het achterland van Okaba, constateert wati misbruik bij vrouwen en de nadelige gevolgen daarvan en krijgt onmiddellijk commentaar!⁶⁴

In juni 1956 wordt, in tegenwoordigheid van de gouverneur en anderen, op grootse wijze het eerste oogstfeest gevierd op het 'Kumbe-rijstproject'. Ondanks allerlei moeilijkheden wil men gaan uitbreiden. Het rijstproject, groots opgezet, is een landsbelang en wanneer de Marind, ondanks alle pogen, daaraan niet wil meedoen, raken de 'stambelangen' in de verdrukking. Er ontstaat een polemiek over grondrechten en gezag⁶⁵, temeer omdat men de gronden achter Wendu wil gaan bewerken. Dit 'wasbordencomplex', met zijn eigen drainagesysteem van de oude lui zal daarmee aan de bevolking onttrokken worden. De bevolking protesteert; ook ir. Homans van het Rijstbedrijf is er om technische redenen tegen, maar Den Haag regelt alles en ondanks het feit dat Verschueren in januari 1959 een lezing houdt voor het overheidspersoneel in Hollandia, weet hij niemand te overtuigen.

Zelf vertrekt hij voor een studiereis door Australisch Nieuw-Guinea (PNG), de neerslag daarvan had een boek moeten worden⁶⁶, maar dan schiet zijn vakantieverlof erbij in, zodat hij in augustus 1959 naar Nederland afreist, waar men hem vasthoudt tot april 1960.

Hij klaagt er zijn nood bij de publicist Anthony van Kampen, die daarop met enkele experts voor de televisie een forum houdt over Nieuw-Guinea waar Verschueren kort en krachtig het probleem Wendu bespreekt. Enkele dagen later wordt Verschueren op paleis Soestdijk uitgenodigd en van daar naar de speciale commissie in Eerste en Tweede Kamer geroepen. Vooral ir. Van Meel en de heer Van Rijkevorsel van de Tweede Kamer spannen zich ervoor in en in de Kamerzittingen van juni 1960 wordt het plan Wendu radicaal van de hand gewezen.

63 Baal, J. van, 'In Memoriam Jan Verschueren msc, 28 juli 1970', in: *Tijdschrift voor Taal-, Land- en Volkenkunde*, jg. 127, 1971, pp. 490-491.

64 Verschueren msc, J., *Wati bij de Marind*, naar aanleiding van een artikel van J.A. van den Hoeven. Wendu, 1-12-1958. Archief msc, Tilburg.

Verhage msc, A., *Commentaar*. Kimaam, 21-12-1958. Archief msc, Tilburg.

65 Verschueren msc, J., 'Rechten op de grond bij de Marind-anim', in: *Nieuw-Guinea Studiën*, 1956, pp. 244-265.

Boendermaker, A., *Rechten op de grond*. Nienhuis, Bibliography West Irian, 1984, Inventaris nr. 353, 354.

Verschueren msc, J., *Bemerkingen bij Rechten op de grond*, door dr. P. van Ernst. Wendu, 1956. Archief msc, Tilburg.

Boendermaker, A., *Brief*. Merauke, 17-7-1956. Archief msc, Tilburg.

Verschueren msc, J., *Commentaar op grondrechten en gezag*. Wendu, 11-6-1956. Archief msc, Tilburg.

66 Verschueren msc, J., 'A Growing World', verslag missiereis Oceania/PNG, 1959, in: *Carmelus*, vol. 7, 1960. Archief msc, Tilburg.

'De door Van Meel toegestuurde debatten, waren voor ir. Homans en mij prettige lectuur', zo meldt het *Dagboek* van Verschueren, die in april 1960 weer terug is in Wendu.⁶⁷

Terwijl in andere parochies van het kustgebied de pastoors elkaar opvolgen (zie aan het begin van dit hoofdstuk), wat voor een goede ontwikkeling niet bevorderlijk is, beleeft ook Wendu zijn interim-regime in 1959/1960 (J. Duivenvoorde, Adr. Vriens). Kumbe houdt er een gerenoveerde pastorie aan over en een nieuwe kerk, nodig omdat het personeel van Kurik, waar het Rijstbedrijf gevestigd is, op zondag voor kerk en recreatie graag naar Kumbe komt. Ondanks de goede relaties met het Europese personeel aldaar, wordt er weinig gedaan aan het sociaal welzijn van het werkvolk, dat maar weinig privacy bezit in de bestaande barakken. En toen men zijn fiat gaf voor een klein gebouw voor kerk en algemeen welzijn, ontbraken bij de leiding de financiële middelen. Dat alles had tot gevolg dat bij het wegtrekken van het Europese personeel, bij de overdracht aan Indonesia 1962/1963, het werkvolk de vrijgekomen woningen betrok en in eerste instantie 'uitwoonde'. Pas later zou men, dank zij de vrouwen die elders als dienstmeisje emancipatie hadden opgedaan, tot een beter bestaan uitgroeien. In alle dorpen wordt in die jaren het onderwijs opgetrokken tot een volwaardige dorpsschool, die overigens weinig abiturienten levert voor het voortgezet onderwijs. Alleen in het gebied van Okaba, waar men over goed-onderlegde onderwijzers beschikt, ziet Anton van de Wouw kans een groep meisjes vanuit Wamal-Wambi-Okaba-Sangasé naar Merauke te krijgen, van wie de meesten zich later in de ziekenzorg en bij het onderwijs verdienstelijk hebben gemaakt.⁶⁸

Zo was de situatie toen in 1963 Indonesia het bestuur van Nieuw-Guinea/Irian Jaya overnam. Verschueren maakte daar persoonlijk kennis mee toen hij in juni 1963 een dropping van Indonesische parachutisten ontdekte en de militairen ontmoette.⁶⁹

Terwijl in deze jaren de verslagen van de parochies Okaba-Wamal en Muting-Bupul zich voornamelijk bezighouden met het kerkbezoek en de school, wordt Verschueren voortdurend geconfronteerd met verdachtnakingen door de vreemdelingen overal langs de kust, die zich ineens 'Indonesiër' weten met een bevolking die in dobbelen, dronkenschap en geruzie haar heil zoekt.⁷⁰

Het Rijstbedrijf Kurik komt in de problemen met het verdwijnen van de Europese leiding; ook het werkvolk zal na vijftien jaar trouwe dienst ontslagen worden (dagloners!); de vaste kern blijft zijn best doen het goede te behouden, ook al zijn veel vitale onderdelen inmiddels verdwenen.⁷¹ Ook de Kongsi Kali Kumbe (KKK) raakt langzaam maar zeker in diskrediet.⁷²

Ondanks alle tegenslagen en vernederingen blijft Verschueren enthousiast werken aan de coöperatie en de bouw van de gemeenschapshuizen, die een vitale poging betekenen om de Marind tot leven te brengen. Maar wanneer Verschueren eind 1966 reflecteert over het wel en wee, komt wel de kust, maar niet de kali Kumbe ter sprake (cf. *Nota-1966*, zie verder). Het lijkt een afgesloten hoofdstuk, sinds na de Bestuursoverdracht

67 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, p. 43. Archief msc, Tilburg.

68 Wouw msc, A. van de, *Gegevens*. cf. *Gegevens vws-meisjes Merauke 1946-1962*. Archief msc, Tilburg.

69 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, p. 58. Archief msc, Tilburg.

70 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, p. 64. Archief msc, Tilburg.

71 Eigen waarneming Adr. Vriens msc.

72 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, pp. 64-70, pp. 73-74. Archief msc, Tilburg.

een aantal pro-Indonesische parochianen in een goed blaadje dachten te komen door hun pastoor verdacht te maken met malversaties rond de KKK; het betekende tevens het einde van de KKK.⁷³ Desondanks: Verschuieren zou Verschuieren niet zijn wanneer hij de veranderingen en nieuwigheden niet op zou nemen in zijn gedachten- en daden-drang. Hij volgt de indoctrinatie-cursus op Java, samen met andere missionarissen (begin 1964), nadat hij eerder al door bemiddeling van de hoofdaalmoezenier van de troepen (E.H. Wagio) gerehabiliteerd was naar aanleiding van allerlei 'klachten', die ongegrond bleken.⁷⁴

In diezelfde tijd komt van de hand van dr. Van Baal het standaardwerk *Dema*⁷⁵ uit, waaraan in gedegen en kritische briefwisseling Verschuieren zijn bijdragen had geleverd. Beiden worden gezien als Marind experts, en Jen Verschuieren wordt door de Indonesische autoriteiten met argwaan bekeken omdat hij niet, zoals Van Baal, de papieren Marind beheerst, maar de levende Marind vertegenwoordigt.

Pas begin 1967 komt eindelijk zijn re-entry-permit, de ambtenaren in Merauke en Jayapura hebben dan nog een maand nodig eer hij op verlof kan!

Nieuwe strategie

Op verzoek van de bisschop schrijft Verschuieren zijn *Nota-1966: De Marind, speciaal in het Wenduse in deze tijd*. Wendu, 14-10-1966.⁷⁶ Het is een 'evaluatie-rapport' van zevententwintig pagina's, in twee delen: algemeen, wat een soort reflectie inhoudt op de gevolgde missiemethode, en in detail, waar het de afzonderlijke dorpen van de parochie Wendu betreft. Verschuieren had het jaar daarvoor al een half jaar in Merauke moeten doorbrengen, oververmoeid en met een longaandoening, terwijl anderen⁷⁷ op toerbeurt de gekneusde parochie waarnamen, waar met dobbelen, dronkenschap en onderlinge ruzies de veranderde tijdsomstandigheden werden geïnitieerd. Niets van dat alles vindt men terug in *Nota-1966*. Verschuieren reflecteert over alle sociale, morele en religieuze waarden en hoe deze in het acculturatieproces van school en kerkgebeuren bij de Marind al dan niet een houvast hebben gevonden. Hij doet dat met veel zelfkritiek en ondanks teleurstellende resultaten, blijft hij zoeken naar aansluiting. Hoe verder de mensen van hem en de Kerk wegkruipen, hoe meer hij hen tracht te benaderen. Dat komt duidelijk tot uiting in het tweede deel van deze *Nota-1966*: door onder andere aanwezig te zijn bij elk adatgebeuren, door vieringen ter plekke in plaats van in de kerk, en door het naar voren halen van positieve elementen bij zijn parochianen.

Het 'aflossen van de wacht' gaat nog steeds door in de parochie Wendu, maar Okaba en Muting hebben intussen een vaste bezetting gekregen in respectievelijk Titus van

73 De jaarlijkse winst werd niet onder de leden verdeeld, maar benut voor zaken van algemeen belang (timmergereedschap, naaimachines).

De bevolking stond onder druk van een aantal agitators; gesteund door het Indonesisch militair optreden, probeerden die het gezag van de pastoor te ondermijnen.

74 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, p. 62. Archief msc, Tilburg.

75 Baal, J. van, *Dema*, Den Haag, 1966. Map correspondentie J. Verschuieren-J. van Baal. Archief msc, Tilburg.

76 Verschuieren msc, J., *Nota-1966: De Marind, speciaal in het Wenduse in deze tijd*. Wendu, 14-10-1966. Archief msc, Tilburg.

77 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, p. 89, pp. 91-92. Archief msc, Tilburg.

de Vlucht voor Okaba en August van Dongen voor Muting/Bian, wanneer begin 1968 Verschuieren terugkomt. Hij wordt naar de Mappi gestuurd en zal pas medio 1968 naar de kust van Wendu komen. Verschuieren liet in de Mappi zijn *Mappi-Memoires* achter, waarin hij aandacht vroeg voor de Mappi vrouw die in de Mappi samenleving altijd van betekenis was geweest en met wie in de pastoraal weinig rekening was gehouden.⁷⁸ Al vanuit Jayapura, op de pas gestichte Akademi Teologi Katolik (ATK) had Verschuieren een aantal ideeën bijeengezet.⁷⁹

Interessant is het te zien hoe Verschuieren zichzelf mentaal klaarmaakt voor de nieuwe vorm van aanpak. Vanuit Indonesia pakt hij de 'musyawarah' op, de dialoog, het samen-overleggen en daarmee maakt hij zichzelf afhankelijk van andermans plannen, terwijl hij die vroeger overnam en voor zichzelf tot nieuwe plannen maakte. Pogingen om anderen iets te laten doen wat hij zelf kon, had hij altijd van de hand gewezen: hij droeg zelf zijn zware fiets en de zware bagage naar de rivier en in het oversteekbootje, hij wilde daarbij niet geholpen worden. Hij deed alles voor de KKK, sjouwde met alles, en iedereen parasiteerde op zijn goodwill. In 1960, tijdens zijn lange verlof, kon het de mensen duidelijk gemaakt worden dat zijzelf wel eens voor hun pastoor konden zorgen: hij had jaren eerder de Kumbe geopend, hen katholiek doen worden en nu zelfs leren genieten van een economisch christendom. Zij waren bijvoorbeeld gewend om, als zij in de coöperatie-winkel hun shagtabak kochten, eerst nog gauw een shagje uit de tabaksdoos van de pastoor te pikken, om vervolgens met vier pakjes onder de arm op huis aan te gaan!

En het was het genieten waard te zien hoe de mensen zelf voor de pastoor gingen zorgen: olie bewaarden voor de druklamp, eten klaar maakten en water haalden. Maar toen Verschuieren na een jaar terugkwam, schafte hij dat alles af; hij wilde niet bediend worden. Nu, vijftien jaar later, ziet ook hij om naar mensen die iets te zeggen hebben, leiding kunnen geven. Al in *Nota-1966* is daar tastend sprake van.

Mede door de stichting van de ATK in Jayapura, waar de bisdommen van Irian Jaya voortaan pastorale werkers en diakens voor parochiediensten gaan opleiden, krijgt het idee van 'samen kerk-zijn' hier en daar een overtrokken betekenis. Men gaat al denken aan een opleiding van priesters op dorpsniveau!

Verschuieren krijgt de handen vrij wanneer op de jaarvergadering van augustus 1968 de hele Zuidkust, tot dan toe ressorterend onder Merauke, een eigen dekenaat wordt: het dekenaat Wendu. Onmiddellijk daarop volgt in november de eerste dekenale vergadering van de drie parochiegebieden: Wendu – Muting – Okaba.

Geheel in de sfeer van die dagen wordt er voorgesteld: '...we zouden onze mensen zelf meer actief moeten maken, iets waaraan het bij de Marind totaal ontbreekt. We zouden de hulp nodig hebben van wat toegewijde, verantwoordelijke Marind mensen, die niet enkel de pastoor zouden kunnen helpen, maar ook als een zuurdesem zouden kunnen werken voor meer eigen leven en activiteit.'⁸⁰

78 Verschuieren msc, J., *Mappi-Memoires*. Persoonlijke impressies, ervaringen, overwegingen. Képi, 1970. Map Yahray, bundel Nambeomon. Archief msc, Tilburg.

Wendu Geschiedenis 1950-1970, p. 97. Archief msc, Tilburg.

79 Verschuieren msc, J., Artikelen: *Hoe wil men het doen? Wat doen zij? Wat gaan wij doen?* Archief msc, Tilburg.

Kampen msc, J. van, *Commentaar*. Mindiptana, 16-3-1968. Archief msc, Tilburg.

80 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, pp. 97-98. Archief msc, Tilburg.

Vanuit deze mentaliteit is het niet verwonderlijk dat het dekenaat Wendu besluit tot de oprichting van de diakenschool Wendu.⁸¹ Het idee alleen al brengt veel commotie teweeg bij de bisschopsraad van mgr. Tillemans in Merauke en het dekenaat Wendu wordt teruggefloten.⁸²

In een tweede vergadering, medio januari 1969, komen de pastores op hun besluit terug: 'Misschien is het achteraf maar goed dat de diakenschool wordt bestreden; nu zijn we wel verplicht verder over alles na te denken, want op de een of andere manier zullen de mensen toch zelf moeten worden ingeschakeld en vooral zelf actief moeten worden gemaakt.'⁸³ En in de komende maanden leeft de 'diakenschool' verder als 'School voor Tua agama's', maar dan wel in een andere betekenis dan tot heden: de tua agama is niet langer een loopjongen van onderwijzer of pastoor, maar een geroepene die, gemotiveerd, zich ten dienste stelt van de dorpsgemeenschap. De 'opleiding' zal gedragen worden door een vorm van musyawarah, onderling overleg en beraad.⁸⁴ Men zal in alle Marind dorpen gaan zoeken naar kandidaten, door de dorpsgemeenschap aangewezen, en het leefprogramma dat zij gaan opstellen zal nadien aan die gemeenschap worden voorgelegd. Met kennis van zaken stelt Verschuieren een gedetailleerd program samen, zo melden de dekenaatsverslagen.⁸⁵

Tijdens zijn verblijf in Nederland krijgt Verschuieren de uitnodiging om voor de televisie op te treden in het programma van Willem Duys. Zijn enthousiaste voordracht wordt spontaan beantwoord door een geldinzameling (het gironummer van het Missiehuis Tilburg moet tijdens de uitzending worden opgevraagd) en deze schenking stelt hem in staat om na zijn terugkeer achter zijn pastorie in Wendu een ontmoetingscentrum te bouwen. Op dat centrum zouden alle Marind dorpen hun afgevaardigden laten samenkomen om, zoals Verschuieren het zelf formuleerde, 'zelf maar eens te zeggen hoe het verder moet.' Ondanks zijn vele jaren ervaring en zijn kennis van taal, adat en de mensen moest Verschuieren toegeven dat hij beter henzelf aan het woord kon laten. Hij noemde zijn nieuwe plan: Van, Voor en Door de Mensen Zelf. In 1970 werd Verschuieren ernstig ziek, hij moest naar Jakarta en stierf daar op 28 juli 1970.⁸⁶

Verschuieren msc, J., *Verlag Dekenale Bijeenkomst, Wendu, 14-16 november 1968*. Archief msc, Tilburg.

Verschuieren msc, J., *Een experiment, de Tua Agama-school te Wendu, 18-9-1969*. Archief msc, Tilburg.

81 *Correspondentie 'diakenschool'-bisschopsraad*: H. von Peij msc, 14-12-1968; J. Sneekes msc, 9-12-1968, 13-12-1968 en 23-12-1968; mgr. H. Tillemans msc, 18-12-1968, 21-12-1968 en 25-12-1968. Archief msc, Tilburg.

82 Sneekes msc, J., *Brief over probleem 'diakenschool'*, 13-1-1969. Archief msc, Tilburg.
Verschuieren msc, J., *Verlag dekenale vergadering Wendu, 15-17 januari 1969*. Archief msc, Tilburg.

83 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, pp. 101-102. Archief msc, Tilburg.
Resubun msc, P. (hoofd YPKK), bevestigt dat van Regeringszijde verlof is gekregen op 23-6-1969. Archief msc, Tilburg.

84 Verschuieren msc, J., *Brief aan Monseigneur*, schema Tua Agama-school. Archief msc, Tilburg.
Aerts msc, G., *Brief aan J. Verschuieren msc*, Mindiptana, 4-2-1969. Archief msc, Tilburg.

85 Verschuieren msc, J., *Verlag Dekenale Vergadering, Wendu, 16-18 juni 1966*. Archief msc, Tilburg.

Verschuieren msc, J., *Schema cursus Tua Agama, Wendu*. Baad, 9-5-1969. Archief msc, Tilburg.

86 Baal, J. van, 'In Memoriam Jan Verschuieren msc, 28 juli 1970', in: *Tijdschrift voor Taal-, Land- en Volkenkunde*, jg. 127, 1971, pp. 490-491.

De situatie van de Marind is voortdurend veranderd. Van het begin af aan tot nu toe. De stichting van Merauke (1902) brengt een groot aantal gelukszoekers naar de Zuidkust. Een deel verdwijnt weer spoedig, anderen zien wel toekomst in de overvloedige klapperarealen; gewapend met geweren strijken deze 'vreemdelingen' (punanim=schietmensen) neer tussen de bevolking en beginnen een handel in kopra, die met zeilprauwen wordt afgevoerd naar de haven in Merauke. Zij worden gedoogd, want hun eigen jongelui, die zich ook zo gaan kleden en gedragen, worden 'Marind-punanim' genoemd. Merauke moet zorgen voor 'selfsupporting' en de koprahandel is een welkome bijdrage.

Timorezen uit Roti worden aangetrokken voor de rijstbouw (1906), maar gaan in de veehandel. De vreemdelingen langs de kust gaan op paradijsvogeljacht naar het binnenland (1914-1924). Men telt in die tijd zo'n achthonderdtwintig 'vogeljagers' en drieënvijftig boten; in één jaar tijds worden twintigduizend vogelhuiden verhandeld. Rond 1920 komt er een Javanenkolonie naar Moppa, achter Merauke, en deze legt sawa's aan. Na de bombardementen op Merauke tijdens de Pacific-Oorlog (1942-1945) verdwijnt men richting Wasur en gaat zich later vestigen in Kuprik. Naar schatting zijn er zo'n tweeduizend vreemdelingen in die dagen in Merauke en de kuststreek.⁸⁷

Na 1945 zijn het vooral Papoea's uit het binnenland (uit Muyu-Mandobo en Kimaam) die naar Merauke-stad trekken, daar werk zoeken en ook vinden, en later, wanneer het Rijstbedrijf Kurik van start gaat ook daar aan het werk gaan. In Merauke telt men in 1950 vijfhonderd Papoea's, oplopend naar vijftwintighonderd in 1960 (onder wie ook een groeiend aantal studenten). Het aantal vreemdelingen is in 1960 gegroeid naar drieduizend.⁸⁸

TRANSMIGRATIE

De grote ommezwaai komt tot stand wanneer Nieuw-Guinea bij Indonesia wordt ingelijfd. Merauke groeit in enkele jaren stevig uit: van zevenduizend inwoners in 1965 naar meer dan twaalfduizend in 1980 en meer dan dertigduizend in 1990. Dit is een aanwas van mensen die elders al hebben leren werken om te overleven, die veelal goed geschoold zijn zodat zij makkelijk de arbeidsmarkt gaan beheersen, en de Papoea, veelal ongeschoold, buiten spel zetten.

Al aan het begin van 1965 komen de eerste transmigranten naar Kumbe, zevenentwintig Javaanse gezinnen. Na de mislukte coup van 30 september in Jakarta zal blijken dat velen van deze groep mede de macht hadden moeten overnemen. Zij worden later geëlimineerd, verdacht van communisme, wanneer de Nieuwe Orde (1969) aan de macht komt.⁸⁹

Niet veel later (medio 1966) komt een nieuwe groep transmigranten (zesennegentig Javaanse gezinnen) en ontstaan er locaties in Ahemmylya, rond het Rijstbedrijf

N.N., *In Memoriam J. Verschueren msc.* Uitg. De Brug, msc, 1970. Archief msc, Tilburg.

N.N., Een artikel bij het overlijden van J. Verschueren msc, in: *Lenbaran Paroki*. Merauke, juli 1970. Archief msc, Tilburg.

87 Baal, J. van, 'De bevolking van Z.N.Guinea onder Nederlandsch Bestuur: 36 Jaren', in: *Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde*, deel LXXIX, jg. 1939, afl. 3, pp. 21 e.v.

88 Lagerberg, C., *Jaren van reconstructie*. 1962. Overzicht Bevolking 1951-1960, pp. 222-223.

89 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, p. 76. Archief msc, Tilburg.

Kurik.⁹⁰ Het is een aanloop op de grote transmigrantenstroom die vanaf 1970 op gang gaat komen.

Het had dan ook geen zin om mensen die regelmatig met hun tuinproducten de markt in Merauke bezochten, warm te maken voor een visserij-coöperatie. Men kende de inertie van de Marind, maar zocht niet naar achtergronden om de oorzaken daarvan te achterhalen en die te betrekken in de planning.

Jan van Baal, als bestuursambtenaar in Merauke (1937), heeft zich al druk gemaakt en over deze apathie van de mensen en over mogelijkheden van ontwikkeling, uitgaande van de mensen. Aan dit soort overwegingen is onder andere de beschavingsschool te danken.

Ook Jen Verschueren mengt zich in deze discussie en komt er jaren later steeds op terug: de vreemdeling, de ruilhandelaar, heeft de Marind aan handen en voeten gebonden.⁹¹ Daarentegen blijft Van Baal tot in de laatste jaren volhouden dat juist de ruilhandelaar in al die dorpen een zegen is geweest voor de economische ontwikkeling, door het aandragen van goederen ter plaatse.

Het begon al vrij vroeg toen de handelaren langs de kust de concessie kregen over het klapperbestand, zodat de bevolking vrijwel niets over eigen bezit te zeggen had: vader stond onder de boom uit te kijken of er geen handelaren in de buurt waren, terwijl moeder in de boom klom om klappers te plukken, zo wist Petrus van Wendu nog te vertellen in de jaren 1970.⁹²

De Missie wist te bewerken dat de stichting 'Matskapai Kelapa' verboden en geliquideerd werd (1919-1929) en hield daaraan zelf de klapperplantage Kolamkolam, nabij Okaba over, overigens in goed overleg met de plaatselijke bevolking.⁹³

Het economisch welvaren, waarvoor Verschueren vanaf zijn terugkomst aan de kust (1953-1970) in de weer is geweest, en waarvoor met name ook Toon van de Wouw in het gebied van Okaba geijverd heeft, is niet van de grond gekomen.

Het proces van uitsterven in de jaren 1915-1925 had natuurlijk tot gevolg dat de overlevenden heel royaal in hun klapperbestand staken en daardoor moeilijk te overtuigen waren van een tekort aan klappers.

In de middaguren tussen 15.00 en 18.00 uur, door de missionarissen het 'heilig uur' genoemd omdat in die uren vrijwel niemand bereikbaar was, ging men klappers verzamelen om te ruilen: vijf voor tabak, vijf voor pruimgerei, tien voor een kilo rijst. Een dagelijks terugkerend ritueel. Wat aan oude noten bleef liggen, groeide op tot een wildstand die een goede uitgroei van het klapperareaal tegenhield. Bovendien: de westerstormen in de natte tijd deden honderden bomen sneuvelen aan de strandwal. Er moest hoognodig worden aangeplant. Maar mensen die leven van dag naar dag, zijn blind en doof voor de dag van morgen.

De Marind laat zich niet bedotten! Hij is er niet van te overtuigen dat hij door de ruilhandelaar benadeeld wordt; hij verkiest het de ruilhandelaar te blijven sauveren boven hulp te aanvaarden die hem geboden wordt om op eigen benen te staan. Hij wordt pas nijdig wanneer de handelaar niet tijdig de voorraad heeft aangevuld, zodat

90 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, p. 78. Archief msc, Tilburg.

91 Verschueren msc, J., *Zuid-Nieuw-Guinea onder Missie-Invloed, 35 jaren*. III, De huidige toestand der Zuidkust. Archief msc, Tilburg.

Verschueren msc, J., *Het Marindplan (1952)*, pp. 37 e.v. Archief msc, Tilburg.

92 Vriens msc, Adr., eigen waarneming.

93 Vriens msc, Adr., *Zuid-Nieuw-Guinea 1948*. Manuscript, pp. 7-9. Archief msc, Tilburg.

hij niet op zijn wenken kan worden bediend. In feite zijn die handelaren schatrijk geworden.

In het kader van het indoctrinatieproces werden niet enkel missionarissen naar Jakarta gehaald, ook vooraanstaande Papoea's en desahoofden. Vanuit de altijd tolerante houding van de Marind ten opzichte van de 'vreemdeling' – die kennelijk thuis niet te eten had, zo zei men – zeiden sommige desahoofden dat er grond genoeg was voor mensen van de andere eilanden.

Van deze toezegging is later door regeringsinstanties misbruik gemaakt door zonder verdere ruggespraak grond in bezit te nemen. Ofschoon overal officiële desahoofden waren aangesteld, waren zij er niet van op de hoogte dat mensen van het kadaster plotseling opdoken en opmetingen kwamen doen. Dat bracht onrust in de dorpen: met pijn en boog ging men af op de mensen van het kadaster, die zeiden hun werk te doen in opdracht van hogerhand. Elders zagen de mensen tot hun verbazing dat gedeelten van hun jachtgronden voorzien waren van borden met het opschrift 'Staatsbezit'.

Protesteren was vrijwel onmogelijk, men was onmiddellijk verdacht als behorend bij de OPM (de Organisasi Papua Merdeka, die eigen zelfstandigheid voorstaat) en dus 'staatsgevaarlijk'. Wat men bovendien niet kende, en waarmee Indonesia lange tijd geen rekening heeft willen houden, is het eigendomsrecht, de rechten op de grond. De Papoea's hebben hierover heel andere opvattingen dan wat vastligt in het wetsbestel van Indonesia dat zegt dat grond, die niet in cultuur is gebracht, eigendom is van de staat!

Op Nieuw-Guinea heeft elk stukje grond tot in de toppen van de hoogste bergen zijn eigenaar en dat is een onvervreemdbaar recht. Grond is niet te koop, kan enkel in gebruik gegeven worden. Dit gegeven kan in de toekomst nog voor grote problemen zorgen, wanneer de Papoea zijn deel komt opeisen van de opbrengst van zijn grond, die door de transmigranten in gebruik werd genomen en in cultuur werd gebracht.⁹⁴ Verschueren schreef al over dat eigendomsrecht en pleitte voor de Marind, toen het Rijstbedrijf Kurik op gang kwam.⁹⁵

Nu had men met 'musyawarah', onderling overleg, veel moeilijkheden kunnen voorkomen. De Bupati van Merauke, het regeringshoofd voor de Zuid, beweerde wel dat hij afstand van grond tekende na overleg met de bevolking, maar voor het Transmigrantenproject was slechts zijn handtekening belangrijk. Een enkele maal kreeg een desahoofd iets van waarde toegestopt, maar het desahoofd had geen zeggingsmacht over de gronden van zijn onderdanen! Hij hoorde de rechten van zijn mensen te beschermen in plaats van te verkwanselen. Anderen dachten er voordeel uit te halen door zelf eigen grondbezit te verkopen voordat het 'om niet' onteigend zou worden, soms ten nadele en onder protest van eigen kinderen.⁹⁶

De transmigranten werden vrijwel onmiddellijk na aankomst naar de locatie vervoerd, maar de confrontatie daar met de plaatselijke bevolking verliep niet overal even vlot.

94 Fofid, M., *Marind dan Kelapa*, 1977. Archief msc, Tilburg.

95 Verschueren msc, J., 'Rechten op de grond bij de Marind', in: *Nieuw-Guinea Studiën*, 1956, pp. 244-265.

96 Eigen waarneming Adr. Vriens msc in Kumbe, 1982.

Meestal werd grond verkocht voor genotsmiddelen; protesteren hielp niet, zoals een goedwillende politiecommandant aangaf: 'Wij zijn allemaal Indonesiër, hebben allemaal dezelfde rechten!'

Hij vond de transactie dom, maar kon niets doen.

Vooral niet rond Kumbe-Kurik. Men deed nogal uit de hoogte, ook in uitingen en gedragingen, niet wetend dat de Papoea's hun neus ophaalden voor deze niet-hygiënische en onfatsoenlijke Javanen. De Papoea heeft dan wel geen wc, maar nog nooit hebben zich daarom epidemieën voorgedaan. Zij maken heel sterk onderscheid tussen was- en drinkwater, in tegenstelling tot die transmigranten, die hun behoeften deden op de openbare weg, en schoon drinkwater bedierven door het voor van alles te gebruiken: drinkwater, badwater, waswater.

In de manggatijd klommen deze transmigranten in de manggabomen en vulden zakken vol met de mangga's 'die bapak President daar voor hen geplant had.' En de eigenaren hadden heel wat moeite om de Javanen uit hun bomen te jagen! Zo zijn er in het begin ook rellen ontstaan, die tot effect hadden dat de Papoea's, afkomstig uit allerlei groepen en talen, zich onmiddellijk aaneensloten en als één man optraden wanneer iemand, wie dan ook, te na gekomen werd door Javanen of Makassarers.⁹⁷ Daarnaast werden de Papoea's dikwijls ingeschakeld voor administratie en coöperatiewinkeltjes, vanwege de taalproblemen!

Het Transmigrantenproject, dat door fondsen van de UNO gefinancierd werd, werkte met groot materieel voor wegeaanleg en huizenbouw. De migranten kregen elk twee hectare grond, waaronder een halve hectare rond het eigen huis, kant en klaar, terwijl de grond was voorbereid. Zij werden een jaar lang onderhouden en konden na tien jaar werken een certificaat van eigendom verwerven.

Dit alles in schrille tegenstelling tot de situatie van de omliggende dorpen, waar men voor ontwikkeling was aangewezen op de hulp van het vijfjarenplan (Repelita). Ook het werken aan de opbouw van de locaties bood weinig gelegenheid voor ongeschoold personeel. Enkelen konden hun vaardigheid kwijt als chauffeur op de trucks en bulldozers, anderen konden hun energie alleen maar kwijt bij het laden en lossen van materiaal dat pre-fab aangeleverd werd. Hun ouders konden in het verleden als jongeman met handenarbeid leren zagen en huizen bouwen, omgaan met vee en ploeg; voor de jonge generatie was die tijd voorbij, toen men met tractoren en bulldozers werkte en zaagfabrieken het materiaal leverden.

Bovendien heeft de vorming van de locaties achter Kumbe-Kurik de kustbevolking beroofd van haar jachtgronden, terwijl de vorming van desa's de mensen weghaalde van het strand naar de zwarte grond. Dat laatste leidde dan wel tot de ontdekking dat men rond het eigen erf kon tuinieren, maar men miste de proteïnen van de jachtvelden. Voedselkundigen hadden al jaren eerder ontdekt dat speciaal in de droge tijd, wanneer niets meer wilde groeien, de Marind aan zijn trekken kwam. Van de kust trok men dan naar de 'dé-har', de vlaktes waar men jaagde op allerlei wild en zo op krachten kwam en bleef wanneer tijdens de regentijd met muskieten en westerstormen de mens weer inteerde.⁹⁸

Er zijn in de loop der jaren nogal wat pogingen ondernomen om de kustbevolking tot een betere materiële welvaart te brengen, om haar te laten deelnemen aan het

97 In Merauke en op de locaties braken rellen uit nadat een Papoea was aangevallen en verwond: als één man trokken de Papoea's op. Een verstandige politiecommandant in Kurik kon een slachtpartij voorkomen.

98 Luyken, R., 'Vorderingen op het gebied van voedingsonderzoek in Nieuw-Guinea', in: *Nieuw-Guinea Studiën*, nr. 5, 1961, pp. 93-103.

Luyken, R. en F.M.W. Luyken-Koning, 'Nutritional state of the Marind-Anim', in: *Doc. Medicina Geographica et Tropica*, nr. 7, 1955, pp. 315-339.

productieproces. In voorgaande bladzijden is dit punt dikwijls naar voren gebracht. Eenmaal behorend bij Indonesia (1963) werd de kustbevolking regelmatig 'geplaagd' door allerlei instanties die met plannen kwamen om haar te activeren: serieuze plannen, die echter niet aansloten op de noden of behoeften van de mensen en daarom geen succes waren. Dat was al te zien aan de houding van de mensen die, stevig leunend tegen een klapperboom, deze lange redevoeringen over zich heen lieten gaan. Het werkte evenmin toen vanaf de jaren 1970 de regeringsinstanties zich daarmee intensief bezighielden. In Wendu werd een grote klapperplantage aangelegd, waarbij ook de militairen hulp boden..., deze bleef nadien verwaarloosd liggen.

In het kader van de vijfjarenplannen kregen de dorpen kisten met gereedschap, golfplaten zink voor huizenbouw; het lag allemaal te roesten in het zand. De zinken dakbedekking werd dankbaar benut voor kleine onderkomens bij feestavonden, in plaats van voor de huizenbouw. Door ervaring wijzer geworden, stelde de Regering in een later stadium zink beschikbaar wanneer het hout voor de huizen klaar lag!

En zo heeft de Marind veel kansen voor vooruitgang laten liggen en het ligt niet in zijn aard om zich vroeg of laat te beklagen omdat hij zich verwaarloosd en achteruitgesteld weet. Zoals hij ook geen verwijt laat horen, of zelfs maar wil horen, over de manier waarop die ruilhandelaren hem in feite hebben behandeld.

Door de aanwezigheid van die ruilhandelaren wist hij zich verzekerd van al hetgeen hij nodig had in zijn dagelijks bestaan: tabak en pruiningerei, wat zout en petroleum, wat kleren bij bepaalde gelegenheden (en die kon je kopen op de pof). Had hij ergens zoveel schulden dat hij niet langer 'kredietwaardig' was, dan trok hij naar een ander.⁹⁹

Dat verklaart enigszins, en mag als verontschuldiging worden aangevoerd voor, de winsten die de handelaren maakten bij de ruilhandel met de kustbevolking.

Toch is de komst van de transmigranten (begonnen in 1963 in Kumbe, en na 1970 op grote schaal) niet zonder betekenis geweest voor de kustdorpen van Wendu en Kumbe. De dorpen rond Kumbe hadden in feite een zekere welstand bereikt in de jaren rond 1960! Men had in huis een tafel, stoelen en banken, hier en daar een naaimachine, maar aangezien de kustmensen leefde van dag tot dag, werden deze zaken door de transmigranten spoedig opgekocht, voor het tijdelijk genot van een karton bier of een fles jenever.

Rond 1979 komt het gebied tussen Kumbe- en Marorivier aan de beurt. Teams als Euroconsult, voor bodem- en wateronderzoek, bereiden de locaties voor. Sommige leden willen hun contract niet meer verlengen wanneer zij merken dat er volkomen wordt voorbijgegaan aan de belangen van de Papoea's en wanneer zij zien dat er vrijwel geen rekening wordt gehouden met hun aanwijzingen en rapporten: The show must go on!

Zo ontstaan er begin 1980 de locaties rond Kuper aan de Maro: Semangga en Tanah-Miring en onder Poo aan de Maro de locaties Seramayam en Jagebob.

En rond 1990 begint men zelfs aan de Bian rond Muting: de Trans-Irianweg is inmiddels zover gevorderd dat deze streken binnen bereik van het Transmigrantenproject liggen.

Men telt in 1991 zo'n vijftigduizend transmigranten in deze streek rond Merauke, voor het overgrote deel islamieten (veertigduizend); rond Kumbe-Kurik zo'n duizend

⁹⁹ *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, p. 76. Archief msc, Tilburg.

katholieken, voornamelijk lokale bevolking (Muyu-Mandobo); en nog eens zeven-duizend op de locaties aan de Maro: Muyuërs, destijds gevlucht naar Papua New-Guinea, en een grote groep katholieke Florinezen. De laatsten, wel afkomstig van Flores, vormden duidelijk heterogene groepen, elk met eigen adatkleding en identiteit, waarbij onderlinge naijver en twist meestal met de parang werden beslecht. Maar zeer devotierijk, verzorgden zij de vieringen goed.

Het gevolg van dit alles is dat de parochie Wendu (van Merauke tot aan de Bian en langs de Kumberivier) wordt opgesplitst in twee parochies: Kumbe en Wendu, en dat er zich rond Kuper met zijn locaties een nieuwe parochie vormt. Ook in de overwegend katholieke streken van Bupul (Boven-Maró) en Muting (Bian) neemt het aantal inwoners toe en zakt het percentage katholieken. Het katholieke zuiden is een minderheidsgroepering geworden.¹⁰⁰ En dat niet alleen. Terwijl we constateren dat de kustbevolking zich in fysiek opzicht aan het herstellen is: de Marind bevolking in de dorpen rond Wendu is in vijftientig jaar met 100% toegenomen: van 694 naar 1.334, kan zij toch geen gelijke tred houden met de nieuwkomers. Ook al begint zij te produceren, het blijft in feite beperkt tot eigen consumptie.

Met de aanleg van de Trans-Irianweg, van Merauke-stad via Maró naar Muting aan de Bian, groeien er nu mogelijkheden voor de mensen aan de Bian. Dat gebied heeft nooit de overlast gehad die de Zuidkust kenmerkt met de invloed van vreemdelingen op de plaatselijke bevolking. Wat de mensen aan de Bian geïnspireerd heeft, is nog niet duidelijk, maar de degelijke en mooie huizenbouw valt op. Toch staat men niet open voor andere vormen van vooruitgang: de aanplant van koffie en peanuten verloopt heel stroef.

Max Mahuse, zelf afkomstig uit de Bian, heeft zich met een eigen stichting (Yapsel) ingezet voor de mentale en economische ontwikkeling: een goede oogst kan de mensen over de moeilijke streep halen.¹⁰¹

Bovendien: rond de jaren 1990 zijn de transmigranten-locaties doorgedrongen tot het gebied van Muting en de Bian. Het 'eten zoeken' en leven van de natuur wordt langzaam maar zeker onmogelijk; en men is zich er niet van bewust dat het wegval-len van de jachtvelden een belangrijke aanslag is op de gezondheid. Dat moet worden ondervangen door aanleg van groentetuinen. De ontsluiting van de Bian door de Trans-Irianweg kan de mensen ertoe brengen producten te maken die in Merauke verkoopbaar zijn. Je hebt immers geld nodig wanneer je naar de stad gaat.

De transmigranten die thuis geen huis, geen grond hadden, vonden hier een nieuw bestaan; in de kortste tijd hadden zij zich een fiets veroverd, kochten zij de jachtbuit op van de jagers (Papoea's) en vervoerden die naar de markt in Merauke. Enkele

100 De *Jaarstatistieken* van Wendu, Kumbe, Muting en Bupul wisselen van data, vanwege de groei van het aantal locaties en de opsplitsing/samenvoeging van de parochies.

parochie	1975	1990	(globaal)
Wendu	1.296	1.565	
Kumbe-Kust	1.500	1.800	
Kurik-Saror	1.096	21.251	(20.000 trs)
Kali Kumbe	983	999	
Maro-Kuprik	157	9.187	(9.000 trs)
Maro-Bupul	971	9.607	(9.000 trs)
Bian-Muting	1.873	8.755	(7.000 trs)

(trs=transmigranten)

101 Overweel, J., *The Marind in a changing environment*. Yapsel, Merauke, 1993, p. 49.

maanden later kwamen zij met hun rijst en tuinopbrengsten en veroverden zij de markt in Merauke. Zij verkochten hun producten zo nodig tegen lage prijzen, want zij hadden het geld niet nodig voor hun dagelijks bestaan. De Papoea daarentegen, probeerde zijn opbrengst zo duur mogelijk aan de man te brengen, want het geld had hij hard nodig voor vandaag: eten, kleding, geld voor school en ziekenzorg.

Daar tussendoor was het een komen en gaan van transmigranten en kustbevolking om producten met elkaar te ruilen: bananen en kokosnoten, vlees en vis tegen rijst. Op alle locaties waren wel winkeltjes om kleine benodigdheden aan te schaffen als thee, suiker, zout en petroleum. Het was soms een gedwongen gaan naar de locaties, aangezien in het eigen dorp de handelaren waren verdwenen en daarmee ook de service van elke dag. Een enkeling trouwde in bij de transmigranten, was daarmee vrijwel verplicht islamiet te worden, maar werd toch vroeg of laat door zijn eigen mensen weer teruggehaald naar het christelijk geloof, meestal met de vrouw erbij! Toch is er duidelijk een vorm van islamisering gaande, al wordt dit officieel niet toegegeven. Men komt als katholieke transmigrant maar moeilijk binnen (tenzij in de Flores groep), en eenmaal binnen als 'pseudo-islam' wordt men door de Transmigrantendienst moeilijk geaccepteerd als katholiek. Toch heeft zich in de afgelopen jaren een aantal transmigranten gemeld voor het katholieke geloof. En... de katholieken weten wel voor hun geloof uit te komen. Ook katholieke onderwijzers in deze (islam-)locaties presenteren zich ijverig voor godsdienstonderwijs en kerkdiensten.

Samkay

In deze situatie, Verschueren is gestorven in Jakarta, wordt pater Adr. Vriens msc uit het Mappigebied gehaald om samen met de pastores T. van de Vlucht (Okaba) en A. van Dongen (Muting), zijn werk voort te zetten. Er gaat een uitnodiging naar alle Marind dorpen voor de eerste samenkomst in Wendu op 17 januari 1971.

'De adat zegt: wanneer vader is overleden, nemen de kinderen het over. Amai, jullie vader is gestorven, het is aan jullie om te zeggen hoe het nu verder moet!'. Met dit In Memoriam aan pater Jen Verschueren begon de Tua agama-school van Wendu op 29 januari 1971! Een gedenkwaardige dag voor de Marind, want een halve eeuw terug had Petrus Vertenten msc, de 'Redder der Kayakaya's' het eerste reddingsplan voor de Marind gesubsidieerd gekregen. Hier begint het nieuwe reddingsplan, ditmaal op eigen kracht, 16 deelnemers uit Okaba, Wendu en kali Kumbe, waarbij later Wamal en Muting zich zullen aansluiten. Zelf aan het woord en op eigen kosten!¹⁰² En zij geven het een eigen naam: 'Sekolah AMai Komb AY', dit is: Grootvader is het die het plan opstelde van deze school, die er nu is en in het kort wordt genoemd 'SAMKAY'.¹⁰³

De eerste 'vergadering' duurde vier weken, van 's morgens 06.00 uur tot 's avonds 20.00 uur! Dat jaar 1971 werd er nog tweemaal bijeengekomen (mei en september) om het eigen leefprogram in te vullen. De twee hete hangijzers uit de eerste dagen waren: 'Wij zijn onze "onderlinge eenheid" kwijt en "de opvoeding" van onze kinderen tot mensen van waarde voor onze samenleving.' Verhalen en verklaring van

102 *Kroniek en Verslagen van Samkay-Wendu: 1971-1972*. Samkay 1972 en Pedoman Samkay (handleiding). Map Samkay. Archief msc, Tilburg.

103 Letterlijke tekst d.d. 25-2-1971. 'Samkay': Amai (J. Verschueren) heeft dit voor ons klaar gemaakt. Wij nemen het nu in handen.

Samkay betekent ook: sam kay=grote weg, voor iedereen, in alle omstandigheden.

Samkay

oude gewoonten en mentaliteit scherpten het probleem aan op zoek naar een verantwoord houvast voor de toekomst.¹⁰⁴

De klassikale opstelling van banken en tafels maakte al spoedig plaats voor een *carré* vorm als stimulans om naar elkaar luisteren. De vraag van de een werd een vraag van allen; samen zien om samen te zoeken naar oplossingen, zodat men bij terugkeer in de eigen omgeving een zelfbewust program had. Een mentale omwenteling! Waar men tientallen jaren eerder enkel had mogen luisteren naar de ideeën van anderen, de dorpsonderwijzer, het bestuursapparaat, de pastoor, was het nu zijn eigen program en hij zou het uitvoeren ook! Iedereen was erbij betrokken.

Elk dorp bracht geld bijeen voor de volgende cursus en de 'cursist' sprak in naam van zijn mensen en bracht bij terugkeer hun aller program: 'Samkay – dat zijn wij allen!' Pas achteraf gaven zij toe dat het zeer vermoeiend was geweest: zij hadden nog nooit zo lang op een bank gezeten!

Ook voor de begeleider was het inspirerend om te zien hoe scherpzinnig en kritisch zij hun problemen naar voren brachten: niets van de veranderingen was de Marind ontgaan, maar hij had nooit de gelegenheid gehad daaraan uiting te geven. Verschueren was zich daarvan sterk bewust geworden bij de voorbereiding van zijn Diakenschool en zijn tijdelijk verblijf in de Mappi, waar de pastoors in teamverband wilden gaan werken. Hij schreef:

Wij zullen ons idee van superieur zijn, van alléén de stuurman zijn, moeten opgeven en beginnen met een groot geloof en vertrouwen te hebben in onze mensen. Wij zullen moeten leren te doen wat zij willen: hen echt helpen, to be of service.¹⁰⁵

104 *Kroniek Tua Agamaschool Wendu, 29-1 tot 28-2-1971*. Map Samkay. Archief msc, Tilburg.

105 *Wendu Geschiedenis 1950-1970*, p. 91. Archief msc, Tilburg.

Met de tijd meegroeïend, verdween de discrepantie tussen adat-denken en christelijke beleving, nu de Marind zelf aan het woord kwam en vanuit een christelijke visie probeerde vorm te geven aan zijn Marindinees leefpatroon.

De 'gap' werd ontdekt die was ontstaan in 1921 met de vorming van gezinswoningen en de verschijning van school en goeroe. Op het cruciale moment dat niet langer de gemeenschap, maar de ouders binnen gezinsverband hun kinderen zouden gaan opvoeden, namen school en goeroe de totale opvoeding over. Nu een beroep doen op de verantwoordelijkheid van de ouders in deze, riep enkel reacties op als: 'Wij zijn zelf door school en goeroe opgevoed! Dus...!' Dat de invloed van school en goeroe inmiddels beperkt bleef tot schooluren van 08.00 uur tot 13.00 uur, dat de band tussen ouders en kinderen geen invloed van betekenis had, werd hier op de Samkay schrijnend duidelijk gemaakt.¹⁰⁶

In de situatie van het moment (Indonesia probeert grip te krijgen op Irian Jaya), konden de pastores buiten de kerk weinig doen, maar daarbinnen lagen veel mogelijkheden voor ontwikkeling en vorming van het zelfbewustzijn. Al na de eerste sessie namen de mensen van Samkay de leiding van de geloofsgemeenschap over van de goeroes. Hen werd enkel gevraagd het godsdienstonderwijs op school en de preek bij de gebedsdiensten te blijven verzorgen. En dit werd de pastores lang niet door allen in dank afgenomen: vooral de Molukse onderwijzers zagen dit als een aantasting van hun positie. Slechts de Menadonees, oud-goeroe van het eerste uur, had tranen in de ogen: hiervoor ben ik jaren geleden van Menado gekomen. Hij (Augustinus Tuyu) was trots dit nog te mogen meemaken.¹⁰⁷

Ook anderen waren verbaasd dat de goeroes niet direct bij de Samkay betrokken werden: maar zij waren juist degenen die de Marind monddood hadden gemaakt en ook nu niet konden of wilden genieten van het resultaat van hun werk.

Er was een duidelijk zelfbewustzijn aan het groeien. Dat bleek onder andere bij een Eerste Communiefeest. De goeroe had het goed voorbereid, met thee en koek erna op het erf van de goeroe. Keurig aangekleed kwamen de communicantjes naar de kerk, met hun familie en dorpsgenoten, maar men beseftte: de tantes die naar gebruik knollen, bananen, sierlijke krotonbladeren en stukken wati als een loper van welzijn en geluk uitstrooiden, waren nergens te bekennen. Het was hun eigen feest niet, alles was georganiseerd door de onderwijzer!

Bij gebrek aan faciliteiten had men jarenlang het lezen en schrijven niet in praktijk kunnen brengen. Wat er toen aan gebedenboeken of andere lectuur voorhanden was, lag in feite in handen van de onderwijzers. Toch konden de mensen van de Samkay goed schrijven en lezen en voorgaan in de gebedsoefeningen. Met hun 'beschavings-school' hadden de onderwijzers eigenlijk heel wat bereikt. Telkens opnieuw tijdens die vergaderingen sprong de gedachte naar voren: We hebben te laat het potentieel vermogen van deze mensen onderkend, te laat gebruik gemaakt van de resultaten die school en goeroe hebben bereikt.

En de Samkay-mannen waren hoog gemotiveerd. Een kostbaar document is de foto van 1972: onverhoeds genomen 's avonds tegen negen uur: vrijwel iedereen was nog actief bezig met lezen en schrijven! Te gek om waar te wezen!

106 *Kroniek Tua Agamaschool Wendu, 29-1 tot 28-2--1971*. Map Samkay. Archief msc, Tilburg.

107 Eigen waarneming Adr. Vriens msc.

Een groot voordeel was dat er twee kerken in de nabijheid waren in Wendu en Nohotif, zodat men elke week kon optreden bij de eucharistieviering of gebedsdienst, bij doop- en trouwplechtigheden, alsook bij het rouwgebeuren (begrafenis en de dodenherdenking [yamu] op de veertigste dag).

In het kader van 'van, voor en door' moest men voor zichzelf zorgen. Het was niet leuk om bij aankomst in Wendu de mannen te vragen naar de dorpsbijdrage, terwijl zij daar stonden met gezwollen knieën van twee weken lopen van Wamal-Dokib-Okaba of vanuit Muting via de kali Kumba naar Samkay-Wendu. Daarom zocht de pastoor naar een passende 'surprise' rond Kerstmis en Pasen voor deze voormannen en hun gezin.

De SAMKAY mocht niet beperkt blijven tot de deelnemers aan deze bijeenkomsten, dezen mochten geen autoriteiten worden als surrogaat voor de onttroonde goeroes; al de eerste sessie leverde een lijst op van potentiële medewerkers in het eigen dorp.¹⁰⁸ De Samkay-voormannen hebben overigens nooit gevraagd om een aparte status in de vorm van honorarium, uniform of andere faciliteiten. Zij deden gewoon hun werk als een van de anderen. Toch vroegen voorbereiding op de diensten, aandacht voor zieken en stervenden en de regelmatige Samkay-bijeenkomsten van een maand, veel tijd van hun eigen privé-bestaan en zorg voor eigen gezin.

Vrijwel alle deelnemers hebben tien jaar lang deelgenomen aan de Samkay-bijeenkomsten. Het was een druk program: bij toerbeurt werd het eten klaargemaakt en de ruimte schoongehouden, dan waren er de vergaderingen waar geoefend werd in voorlezen, optreden in het openbaar, samen gebedsdiensten opstellen, en gebedsdiensten leiden en tenslotte werden de problemen die men naar voren bracht, samen besproken en werd er samen gezocht naar goede oplossingen. Zo groeide het Samkay-program, dat na elke sessie werd bijgewerkt en uitgebreid tot het in 1977 officieel geproclameerd werd. De bisschop, die overigens elke sessie zijn belangstelling had getoond, stelde hen aan als Hoofd van de kerkeraad (Ketua dewan Samkay) (17-7-1977, Samkay X). Daarmee werd tegelijk het teamverband van de voorman en zijn vaste medewerkers benadrukt.¹⁰⁹

Naast een goede service die vanuit msc Merauke werd gegeven, was er ook de hulp van de Broeders van Zeven Smarten die de elektriciteit kwamen aanleggen. Eveneens kreeg de Samkay met de jaren de beschikking over boeken die nodig waren voor de diensten in de dorpen. Van regeringszijde kwamen bijbels van het Nieuwe Testament, waarmee men dikwijls heel ijverig omging. Iemand vertrouwde de pastores toe dat hij elke avond op zijn slaapmatje, bij een klein oliepitje, in dat boek las. Hij was nu voor de tweede keer bezig!

Juist in die dagen werd een opgang beleefd, een hernieuwd begin. Een nieuwe klapperaanplant, de aanleg van rijstvelden en de bouw van degelijke huizen, gebouwd door vakmensen. Deze getrouwde kerels hadden vroeger in hun jonge tijd gewerkt bij de vreemdelingen aan de kust en in de stad, zij konden omgaan met hamer, beitel en zaag, zij hadden leren werken met cement... altijd in dienst van anderen... en nooit voor zichzelf... totdat men opeens in de jaren '80 aan eigen huizen begon.¹¹⁰ Het

108 *Kroniek Tua Agamaschool Wendu, januari 1971*. Map Samkay. Archief msc, Tilburg.

109 Zie: Pedomani Samkay, waarin negentien Samkay-bijeenkomsten met korte inhoud staan aangegeven. Map Samkay. Archief msc, Tilburg.

110 'Kegiatan Rakyat Desa Wendu'; vergeleken met stijgende kosten, in: *Bundel Aksi Puasa*. Archief msc, Tilburg.

succes van de rijstooft bracht een ommekeer in hun bestaan, zoals zijzelf enkele jaren later konden bevestigen (cursus Flying-team Delsos – 1984). Gevraagd naar hun leefomstandigheden zeiden de cursisten (leeftijd 40 jaar en ouder): toen we nog klein waren, hadden we geen zorgen; vader en moeder hadden tijd voor ons, namen ons onder de vakantie mee naar de savannes achter de strandwal, we vingden vis en aten volop van het opgejaagde wild, varkens, kangoeroe en hert. Maar sindsdien zitten we in de problemen, de zorg om het dagelijks bestaan geeft ons geen tijd voor de kinderen. De sago-arealen zijn uitgedund of verbrand, het leven is hard.

In het kader van 'Samkay' en het bewustwordingsproces dat daarmee op gang kwam na 1970, zijn jaar na jaar acties gevoerd om dit 'economisch welzijn' door te lichten. Vooral de 'Vastenacties' werden daarvoor benut. Gevraagd werd aan eenieder eens zijn klapperbestand te tellen! En dat bracht al een beetje de overtuiging dat men toch niet zo rijk was als men dacht. Bij een volgende Vastenactie begon men met het noteren van het aantal klappers dat men in feite elke week naar de ruilhandelaar bracht. Dat was meer dan 400, genoeg voor een zak kopra; zo kwam er een ommekeer ten goede. En men ging inzien dat 400 noten verzamelen en tot kopra verwerken, meer opleverde dan alleen maar ruilen.

Tussen allerlei voorbeelden dit ene:

- een zak rijst van 100 kg, kost de Marindinees (inclusief vervoer) f100,-;
- verkoopt hij 40 kg, voor 10 klappers per kilo, dan levert hem dat 400 klappers, en die, verwerkt tot kopra, brengen hem, in guldens omgerekend f120,- op.
- Verkoopt hij van de overgebleven 60 kg rijst nog eens 40 kg rijst, dan betekent dat nog eens een zak kopra=f120,-. Zo kan het goed benutten van de rijst hem f120,-+f120,-=f240,- opleveren terwijl de 20 kg rijst die overblijft de verzekerde voeding is voor het avondeten.

Maar met het inzakken van de kopramarkt en het verdwijnen van de meeste ruilhandelaren in de kustdorpen, komt er een kentering ten goede. Vooral ook toen in 1980 de prijs voor rijst van 100 roepia per kilo opklom naar 250-400 roepia. Dat werd zelfs de Marind te duur! En hij begon zijn kokosnoten zelf te verwerken tot braadolie. Eerst in bierflessen, die hij aan de gewillige kopers al afleverde aan de haven: als hij maar een prijs kreeg die aan zijn behoeften beantwoordde. Later trok men met jerricans naar de markt en begon een goede prijs te bedingen voor de 32-36 flessen, de inhoud van een jerrican. En hij keerde huiswaarts met 20-30 kg rijst, teveel om die dag op te eten. Hij nam het er royaal van en minder ijverige burens leenden van hem hun portie rijst, zodat hij binnen enkele dagen niets meer in huis had. Langzaam kwam een betere huishoudeconomie op gang. Men leerde om te noteren zowel wat men naar de markt bracht (inkomsten), als wat men er kocht (uitgaven). Bovendien begonnen de instanties in Merauke belangstelling te krijgen voor deze olieproductie, die mogelijk naar het binnenland gestuurd kon worden, maar de kwaliteit was onder de maat (instant). Wanneer men niets meer had, haalde men een paar honderd noten in huis, bewerkte die in de avond en bracht dat de volgende morgen naar de markt.¹¹¹

Een belangrijk verschijnsel deed zich voor: jongelui die tot dan slechts werkten wanneer zij voor zichzelf een nieuw hemd of, naar de mode, een nieuwe broek wilden aanschaffen, werkten nu algemeen mee aan de huishoudelijke productie. De

111 *Bundel Aksi Puasa*. Archief MSC, Tilburg.

hele dag niets-doen, behalve het 'heilige uur', van 15.00 uur tot 18.00 uur (klappers rapen), begon plaats te maken voor een hele werkdag.

Naar het succesvolle voorbeeld van Urumb dat, dichtbij Merauke, elke dag met tuinproducten naar de markt ging, begonnen ook de andere dorpen tuinen aan te leggen. Die tuinen moesten worden omheind tegen loslopende paarden en sapi's, maar soms kwam men niet verder dan een halve pagger! Men moest nog leren omgaan met de hak of patjol. De vreemdelingen die van oudsher tussen de bevolking woonden, waren gewend om te werken, ook hun kinderen konden van klein af omgaan met schop en patjol, maar de jonge Marind had na een kwartier al pijn in de rug. Merkwaardig, want diezelfde jongelui waren wel in staat om een zak rijst (100 kg) uit de boot te tillen en over het strand driehonderd meter verder bij de handelaar in huis te leggen, keer op keer, tot de boot leeg was.

Het werk aan die kokosolie en het werk in de tuinen heeft de Marind fysiek en mentaal klaargemaakt voor een betere toekomst: de een na de ander begon een rijstveld aan te leggen, het werkte aanstekelijk, vooral toen men na maanden zwoegen de oogst binnen had. De samenwerking aan de olieproductie en op het rijstveld bracht de leden van het gezin weer bijeen, en... men had nu voor maanden eten in huis. Dat gaf rust en energie, ook om bomen te verzagen en, voor het eerst, een echt degelijk huis te bouwen!

De geregelde bijeenkomsten uit alle Marind dorpen van kust en binnenland op de Samkay-meetings in Wendu brachten veel gegevens binnen, die bijgedragen hebben tot een andere mentaliteit, tezamen met de aangepaste gebedsdiensten en de Vastenacties 1970/1980.

In Wendu kwam een twintigtal mensen bijeen (1984). Na de reflectie over het leven vroeger en tegenwoordig, waarover hier eerder al is geschreven, werd aan de deelnemers gevraagd een eigen persoonlijk werkplan op te stellen van wat men de komende zes maanden zou moeten doen, rekening houdend met tijd en omstandigheden. Het werd een groot succes. Bij de evaluatie zei men: ik heb dit altijd al gewild en nooit klaar gekregen. Maar dit is nu mijn eigen plan, ik heb gebouwd aan mijn eigen wereld.¹¹²

Drs. Yos Meteray, al jaren geïnteresseerd in het wel en wee van de Marind (hij schreef onder andere *70 Jaar acculturatie bij de Marind*) werd gevraagd een Evaluatierapport te maken over tien jaar Samkay.¹¹³ Een gedetailleerd verslag (46 pagina's folio) van de bijeenkomsten, maar vooral ook van de wijze waarop het leefprogramma in praktijk is gebracht: de verzorging van de zondagsdiensten, begrafenissen en dodenherdenking (yamu) (beter verzorgd dan vroeger gebruikelijk was), de zorg aan voorbereiding op doop, eerste communie, vormsel en huwelijk (waar duidelijk is gewerkt aan participatie van de betrokkenen). Datzelfde blijkt dan ook uit de vieringen van Kerstmis, de Goede Week en Pasen, met spontaan georganiseerde dramatisering van het gebeuren, alsook uit de bijdragen van de Vastenactie en Kindje-wiegen op Kerstmis. Vooral bij dit soort gelegenheden kwam de herwonnen eenheid tot uiting, omdat velen meededen aan de voorbereiding en de vieringen zelf.

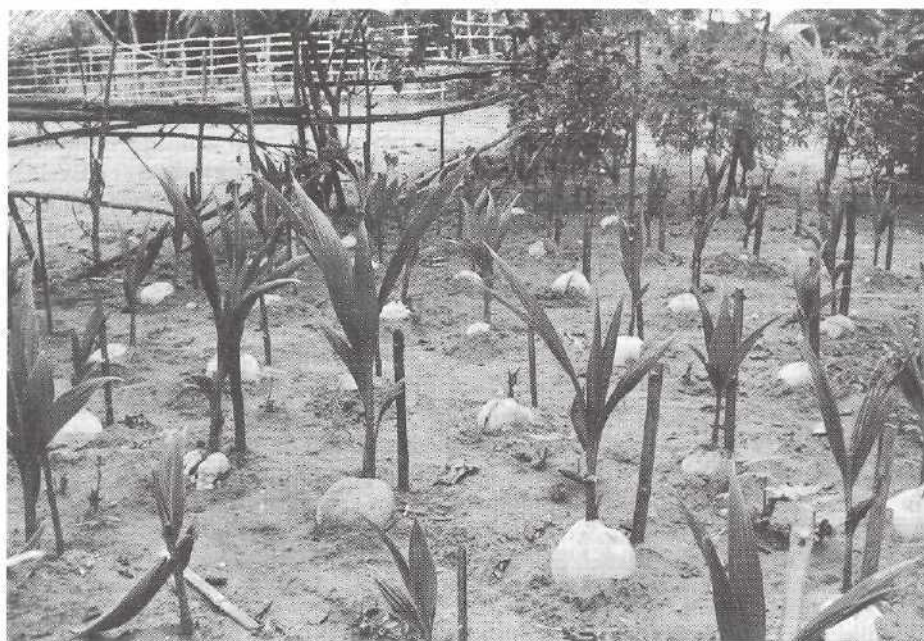
112 Flying-team Delsos: *Rapport 1984*. Archief msc, Tilburg.

113 Meteray, Y., *70 Tahun dalam proses akkulturasi*. Dinas Sosial Kabupaten Merauke, 1972. Archief msc, Tilburg.

Meteray, Y., *Lembaga pengembangan hidup kristiani daerah pantai*. Evaluatierapport Samkay. Jayapura, 1981. Archief msc, Tilburg.

Rijstvelden

Renovatie van het klapperbestand

Ook de afdeling Landbouw, onder leiding van Marcus Fofid, ontwikkelde een saneringsplan: renovatie van oude klapperbestanden, nieuwe aanplant en de verwerking van kopra door de bevolking zelf. Het plan concentreerde zich voornamelijk op de dorpen tussen Kumbe en Bian (1976-1978) en was eigenlijk een groot succes.¹¹⁴ Het bracht tegelijk het groot potentieel vermogen aan het licht en van het klapperbestand en van de bevolking ter plaatse: dorpen als Kaibursé, Onggari en Domandé leverden per maand elk zes ton kopra (gegevens over zes maanden). Jammer dat het program door omstandigheden geen follow-up kreeg en vooral te weinig sociale begeleiding kende, zodat het vele geld dat men kreeg (½ miljoen roepia per maand) geen verbetering in de leefomstandigheden betekende.¹¹⁵ Toen de afdeling Landbouw zich terugtrok, verviel de bevolking weer in het haar vertrouwde systeem van de ruilhandel.

De vernieuwing in de vooruitgang liep niet overal even vlot. Aangezien de export van kopra daalde, raakte Okaba nog meer geïsoleerd dan vroeger; ook al werd er in latere jaren gewerkt aan een landweg, evenwijdig aan de kust tot aan Domandé en over de Bian heen tot achter Okaba in de richting van de Digul. Mensen van Wendu die Okaba bezochten, kwamen terug met de constatering: wat moet er daar nog veel veranderen aan de manier van denken, eer men tot een beter doen komt. Het was zelfs de Marind van Wendu opgevallen en die indruk wordt later bevestigd in de studie van Jeroen Overweel *The Marind in a changing environment*.¹¹⁶

Ook de dorpen aan de Kumbe blijven een stoffige indruk maken.

Zo ijverig en levendig als men was in de coöperatietijd van Verschuieren, zo stoffig was het na 1970. Ondanks alle activiteiten rond Kumbe door de verschillende locaties van transmigranten, greep men zelf de mogelijkheden niet aan om met tuinproducten een markt te openen, noch gebruikte men de kans stenen te gaan bakken, waarvoor men in Wayau de kennis had. Men liet het allemaal liggen.¹¹⁷ Ook de restanten van de kkk, de gemeenschapshuizen, werden dermate verwaarloosd dat zij geen waarde meer hadden.

De transmigranten en hun vrouwen echter trokken voor dag en dauw naar de dorpen om daar klappers te ruilen voor een handvol eten of wat pruimgerei. Uit onverschilligheid voor de eigen rijkdom liet de Marind eigen klapperarealen leeg plunderen. En later kwamen de transmigranten met hun eigen rijstooft langs de dorpen: een kilo rijst voor vier, vijf kokosnoten. Terug op de transmigratielocatie, werden die vijf kokosnoten gekleefd en ruilde men bij burens 5 halve noten tegen rijst, om daarna weer langs de dorpen 1 kilo rijst aan te bieden voor 5 hele kokosnoten! Ieder heeft zo zijn eigen rekenmethode.

De ouders en ook de gemeenschap opnieuw betrekken bij de opvoeding van de kinderen was het tweede hete hangijzer, al meteen naar voren gebracht aan het begin van de Samkay. De gemeenschap van de Marind is opgebouwd naar leeftijdsklassen

114 Fofid, M., *Marind dan kelapa*. 1977. Archief msc, Tilburg.

115 *Kroniek Tua Agamaschool Wendu*. Map Samkay. Archief msc, Tilburg

116 Overweel, J., *The Marind in a changing environment*. Yapsel, Merauke, 1993.

117 In de jaren 1950-1960 werden door de kkk veel tuinproducten afgevoerd naar de markt te Merauke; internaatskinderen van Merauke op vakantie konden in Saror en Baad meer dan voldoende opkopen.

en aangezien er buiten de kerk door de pastores weinig activiteiten konden worden aangeboden, werd er een goede oplossing gezocht en gevonden in de kringloop van de sacramenten: van doop naar huwelijk naar doop.

- Voor de doop stond hun eigen 'vaseb-anggei' model, waarbij de gemeenschap een pasgeboren lid opneemt en daarmee verantwoordelijkheid ten aanzien van het nieuwe lid tot uitdrukking brengt. In drie voorbereidingen werd de opvoeding opnieuw in handen gelegd van de ouders. Een Javaanse familie (Sugiyanto) wist dit gegeven zeer kundig uit te leggen.
- Een half jaar voor het naar school gaan, begonnen ouders hun kinderen daarop voor te bereiden. Ook hier werd geprofiteerd van de kundige aanwijzingen van de familie Sugiyanto.
- De ouders werden betrokken bij de voorbereiding op de eerste communie en later weer geattendeerd op de nodige opvang, samen met de dorpsraad, wanneer de kinderen eenmaal van school waren.
- Kinderen luisterden al jaren niet meer naar hun ouders. Ouders hadden zich al jaren niet beziggehouden met hun kinderen, waren enkel verontwaardigd wanneer hun kind geen schooldiploma kreeg (en natuurlijk kreeg de goeroe de schuld!). Zij begonnen zich erin te mengen wanneer bleek dat de jongelui een eigen partner hadden uitgekozen. Zo kwam men maar moeilijk tot een echt huwelijksfeest, en toch: wie wil niet een dag gevierd worden als koning-koningin? Als oplossing werd de 'verloving' ingevoerd, en dit werkte. Bij die gelegenheid gaven de ouders verlof en was er tevens gelegenheid de jongelui te zeggen hoe zij zich als verloofden hadden te gedragen als voorbereiding op een goed huwelijk.
Het huwelijk bleef een gemeenschapsgebeuren. Echtscheidingen kwamen in het verleden zelden voor. Nu ging men eerder samenwonen, maar het ontbreken van het verlof van de ouders bleef men voelen, zodat men zonder steun van familie en gemeenschap weer uiteen ging. In de veranderde leefomstandigheden, waarbij jongens en meisjes vrijer dan vroeger met elkaar omgingen, bood het statuut van verloving en voorbereiding op het huwelijk een goed houvast om toch een degelijke verbintenis te kunnen waarmaken. Men trouwde met verlof van ouders/familie (= verloving), in de kerk (= kerkelijk huwelijk), gesanctioneerd door de gemeenschap (= middag- en avondfeest). Dat laatste slaagde lang niet altijd: de voorbereiding vroeg (te) veel tijd en dikwijls werd wat men aan geld en eten had verzameld, voortijdig geconsumeerd.
- Binnen datzelfde kader werd ook het vormfeest voorbereid. De Marind kent bezigheden waardoor iemand bewijst volwassen te zijn. Op voorstel van de Samkay-mannen legden zij een schrift aan van hun dagelijkse bezigheden: dat werd hun getuigschrift op de dag dat de bisschop hen het Sacrament van de Volwassenen kwam toedienen.

De Samkay-voormannen hielden zelf de registratie bij van geboorte en doop en kwamen aan de hand hiervan nog wel eens terug op dat gegeven, door de ouders opnieuw bijeen te roepen en navraag te doen over de beloofde verantwoordelijkheid voor hun kinderen.

Terugkijkend op de ontwikkeling van de laatste twintig jaren heeft de Samkay-gedachte een opleving van de Marindinese gemeenschap gebracht, zowel in religieus als in socio-economisch opzicht. Het vergemakkelijkte ook het werk van de pastoor:

de pastoraal was voorbereid; heel belangrijk in een extensieve parochie, waar anders pas na weken of langer de pastorale diensten konden worden verricht, of waar men zich zonder veel voorbereiding moest beperken tot de uitdeling van de sacramenten. Daarnaast was er het grote voordeel dat er bij afwezigheid van de pastoor toch goede zorg was voor zieken en stervenden en voor een goed verzorgde begrafenis en dodenherdenking, beter dan ooit tevoren. Dat groeiend zelfbewustzijn leidde ook tot groter sociaal en economisch welzijn. Men liep niet langer aan het handje van een ander, maar ging zelf aan het werk. Vanzelfsprekend vroeg dit alles wel nadrukkelijk om een goede begeleiding en respect voor wat de mensen zelf konden doen en ook deden.

SAMKAY: dat zijn wij allen samen. We doen het voortaan zelf.

Pater Dijkstra SJ zal later zeggen:

Het is een genot om te zien hoe hier op Irian Jaya het samen-kerk-zijn gestalte krijgt, wanneer ik naga hoeveel moeite me dat kost op Java.¹¹⁸

Namens de bisschoppenconferentie van Indonesia (kwi) kwam H. Huber SJ uitgebreid informatie inwinnen voor zijn sectie 'Katekese Umat' en hij schreef lovende woorden in het kwi-bulletin:

Wat wij met zeer veel moeite trachten op gang te brengen en met tastend zoeken proberen te bereiken in de andere bisdommen van Indonesia, is in Merauke volop aan de gang!¹¹⁹

Er is veel veranderd in de laatste jaren: Wendu, een eigen dekenaat (1968) met drie pastores (Wendu – Okaba – Muting) groeit, mede door de transmigratielocaties, uit tot een dekenaat met vijf, zes pastores.

De kali Maro (Bupul) wordt afwisselend verzorgd vanuit Merauke, totdat pastor M. Bennenbroek MSC in 1980 de kali Maro en Muting gaat verzorgen, eerst per tournee, maar al spoedig krijgt zijn pastorale zorg een permanent karakter, vooral wanneer in 1990 locaties voor transmigranten geopend worden tussen Bupul en Muting. Ook Yapsel is hier actief voor de socio-economische zelfontwikkeling aan de Bian, terwijl Yasanto hetzelfde tracht aan de Maro voor de lokale bevolking.

Kumbe wordt in 1983 een eigen parochie, evenals Kuper voor de Beneden-Maró en er komt een eigen pastor voor de katholieken (Florinezen) aan de Maró; dit alles in verband met het toenemend aantal transmigrantenlocaties. Dat betekent ook dat Indonesische confraters het werk gaan overnemen.

118 Tot groot ongenoegen van pater Dijkstra SJ, promotor van de Sociale Beweging op Java, ontbreekt in de eerste *Pedoman Pastoral Indonesia* nog de participatie van de leken; de officiële *Pedoman Pastoral*, een uitgave van het Spectrum, geeft die ruimte aan de leken.

119 Huber SJ, H., *Brieven*, 2-1-1981, 28-1-1981. Archief MSC, Tilburg.

Huber SJ, H., 'Katekese umat in action', Samkay – Wendu – Merauke, in: *Berita pwi kateketik*, 4/1981. Archief MSC, Tilburg.

N.N. 'Samkay – Pedoman hidup kristiani daerah pantai' in: *Hidup*, nr. 18, mei 1983. Archief MSC, Tilburg.

DEEL II

324

IX Stad Merauke I, 1950-1972

Inleiding

Na het eerste hoofdstuk waarin over de wijding van mgr. Tillemans werd gesproken, zijn in de daarop volgende hoofdstukken de gebeurtenissen vermeld van de diverse ressorten. Nu komen wij terug naar Merauke, enerzijds om de ontwikkeling van het missiewerk in de stad Merauke te volgen en anderzijds om het verloop van de bemoeienissen van de leiding met betrekking tot het werk in stad en binnenland na te gaan. Dit is: het beleid van de bisschop in zijn bisdom en de zorg van de msc overste voor zijn confraters.

Om de verbinding aan te geven van de situatie 1950-1972 met de tijd daarvóór, bespreken we eerst nog even de toestand in Merauke direct na de Tweede Wereldoorlog, de tijd 1945-1950.

Paters, broeders en zusters zijn dan uit Australië of uit Nederland teruggekeerd, en nieuwe krachten zijn geleidelijk binnengekomen. Aanvankelijk had pater J. Grent msc de leiding als administrator (na de dood van mgr. Aerts) en als regionale overste msc. Hij werd echter in 1947 benoemd en in Nederland gewijd tot de apostolisch vicaris van Nederlands Nieuw-Guinea. Zijn vicariaat betrof toen nog zowel de Molukken als Nederlands Nieuw-Guinea. Hij verhuisde van Merauke naar Langgur (Kei-eilanden) en benoemde pater P. Hoeboer msc tot zijn plaatsvervanger voor Nieuw-Guinea. Hoeboer was toen reeds werkzaam in Merauke als algemeen schoolbeheerder (ASB). Pater M. de Brouwer msc, die onder mgr. Grent praktisch reeds sinds 1946 de dagelijkse leiding bezat, werd in 1950 officieel tot overste benoemd van de msc.

In het archief is een map correspondentie van brieven aan en van De Brouwer en deze correspondentie geeft een beeld van wat er gaande was op alle gebied in de ressorten waar het missiewerk na de oorlog weer op gang gekomen was.

CORRESPONDENTIE MET CONFRATERS:

- De Brouwer - Meuwese: Berichten over confraters die wel of niet de oorlog overleefd hebben; de verdeling van de opgezonden goederen; de subsidieregeling voor de scholen.¹
- Meuwese - De Brouwer: De 'Paulus' (het bootje van de Missie) ligt kapot in Képi; in Mappi wordt nog gesneld.²
- De Brouwer - Meuwese: Goederen voor Képi zijn geladen; de zaagmachine te Kolam-kolam is geplaatst; de NNGPM is met 75 Muyuërs naar Sorong vertrokken;

1 Brouwer msc, M. de, *Brieven aan C. Meuwese msc*, 14-4-1945, 22-9-1945, 24-12-1945, 25-1-1946. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

2 Meuwese msc, C. *Brief aan M. de Brouwer msc*, 27-8-1947. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

- de zusters naar Mimika; goeroes voor de Asmatters zijn daarheen; de regeling voor goeroelonen moet weer anders; monseigneur is naar Batavia; de landkaarten voor het boek van J. Verschueren zijn getekend.³
- Van Dam – De Brouwer: De Missie zeilprauw, de 'Gloria', kan worden verkocht; de post was slecht verpakt; het wachten is op nieuw werkvolk.⁴
 - Rievers – De Brouwer: Verantwoording financiën van het werk van broeder Tops.⁵
 - Verhage – De Brouwer: Het bezoek aan Kimaam is niet te regelen.⁶
 - Sneekes – De Brouwer: De kustdorpen zelf zijn kopra aan het maken; de Missie kan helpen met zakken; er is contact met protestanten te Domandé; meerdere dorpen hebben geen tua agama; de ouderen komen niet naar de kerk; Paulus Nafi zou uit Kumbe gezet moeten worden, terroriseert de Marind; grote processie in Wambi op 14 augustus.⁷
 - Sneekes – De Brouwer: Een matroos van de missieboot wil eraf, zou een goede tua agama zijn voor Okaba, graag een aanstellingsbrief; kan er meel gestuurd worden voor hosties?⁸
 - Verschueren – De Brouwer: Hierbij een eigen lied, gecomponeerd voor het internaat; in tweeënhalf maand geen boot meer gezien, onze verwachtingen zijn hoog gespannen; in Mimika moeten aan de Asmatters goeroes gegeven worden, anders doet het Bestuur dat (protestantse goeroes).⁹
 - De Brouwer – Verschueren: De zusters zijn naar Mimika weggebracht, zij hebben daar een goed huis en internaat; er is ook een plan voor zusters in Mindiptana; het onderdeel voor de motor van de 'Paulus' gaat hierbij.¹⁰
 - De Brouwer – Verschueren: Terug van Kimaam (na vijfeneuhalf week); Ariëns bouwt aan het nieuwe huis; de Billy-boot is op komst; Hollandia is prefectuur geworden; na de schoolinspectie (Maro, Kumbe, Gabgab) ga ik zelf op verlof; Merauke bouwt een ziekenhuis.¹¹
 - Verschueren – De Brouwer: De Keiese leerlingen voor de school komen later; 41 speren komen mee.¹²

3 Brouwer msc, M. de, *Brieven aan C. Meuwese msc en J. Verschueren msc*, 14-10-1948, 6-3-1949, 4-4-1949. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

4 Dam msc, P. van, *Brief aan M. de Brouwer msc*, 31-3-1949. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

5 Rievers msc, P., *Brief aan M. de Brouwer msc*, 8-2-1946. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

6 Verhage msc, A., *Brief aan M. de Brouwer msc*, 12-2-1949. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

7 Sneekes msc, J., *Brief aan M. de Brouwer msc*, 14-5-1949. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

8 Sneekes msc, J., *Brief aan M. de Brouwer msc*, 17-5-1949. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

9 Verschueren msc, J., *Brief aan M. de Brouwer msc*, 22-5-1949. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

10 Brouwer msc, M. de, *Brief aan J. Verschueren msc*, 25-5-1949. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

11 Brouwer msc, M. de, *Brief aan J. Verschueren msc*, 12-7-1949. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

12 Verschueren msc, J., *Brief aan M. de Brouwer msc*, 7-7-1949. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

- Van Dam – De Brouwer: Geen boten voor afvoer kopra; zeep gemaakt; touw geslagen; buik niet in orde; briefje voor de dokter met verzoek obat te sturen.¹³
- De Brouwer – Verschuieren: Speren en foto's ontvangen; onderdelen voor de motor zijn besteld in Holland; veel van wat je vraagt is er niet. Er zijn al twee boten vergaan, onder andere de 'Gloria'; goeroes erbij krijgen wordt moeilijk.¹⁴
- De Brouwer – Verschuieren: de kist met schoppen, rieten en houthiepen, voor f900,-, is nog niet terecht.¹⁵
- De Brouwer – Verschuieren: Terug van verlof, nog overste benoemd ook; veel veranderd, niet met alles eens; wel vertrouwen in Tillemans; Beschavingsschool wordt hopelijk behouden; men gelooft dat Indonesia Nieuw-Guinea zal binnenvallen.¹⁶

CORRESPONDENTIE MET BESTUUR:

- De Brouwer aan B.B.: Nopens gevallen van cholera.¹⁷
- De Brouwer aan B.B.: Nopens absentie op school Onggari.¹⁸
- De Brouwer aan B.B.: Tappen van sagoweer en ngadzi zonder verlof.¹⁹
- De Brouwer aan B.B.: Geheime vieringen te Keibursé.²⁰
- De Brouwer aan B.B.: Misbruiken te Buti.²¹
- De Brouwer aan B.B.: Vernieling van de schooltuin te Kuprik.²²
- B.B. aan De Brouwer: Over het dobbelen; het aftappen van elektriciteit; overmaken van gelden naar Batavia; tekort aan lege drums; het vangen van verwilderde sapi's.²³

Het *Dagboek van Merauke* vermeldt het vertrek op verlof van hen die onder de oorlog moesten blijven: in 1947: Tillemans, Galiart, Hoehoer en Verschuieren; in 1948: Drabbe en Thieman; in 1949: Meuwese en De Brouwer; en de aankomst van hen die terugkeerden of als nieuwe krachten arriveerden: in 1947: Van Hoof, Ariëns, en Verhage; in 1949: Van Loendersloot; in 1950: Van der Linden en Galiart; in 1951: Schuur, Boelaars, Willemse en Lommertzen.

Vermeld staat ook de komst van nieuwe zusters FDNSC; en van de broeders van de congregatie van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten in 1948 (hieronder Broeders van Voorhout genoemd).

-
- 13 Dam msc, P. van, *Brief aan M. de Brouwer msc*, Kolam-kolam, 14-7-1949. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.
 - 14 Brouwer msc, M. de, *Brief aan J. Verschuieren msc*, 26-7-1949. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.
 - 15 Brouwer msc, M. de, *Brief aan J. Verschuieren msc*, 6-10-1949. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.
 - 16 Brouwer msc, M. de, *Brief aan J. Verschuieren msc*, 31-1-1951. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.
 - 17 Brouwer msc, M. de, *Brieven aan Boldingh*, 7-5-1946, 10-5-1946. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.
 - 18 Brouwer msc, M. de, *Brief aan Wolff*, 14-5-1946. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.
 - 19 Brouwer msc, M. de, *Brief aan Wolff*, 21-5-1946. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.
 - 20 Brouwer msc, M. de, *Brief aan Wolff*, 4-5-1946. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.
 - 21 Brouwer msc, M. de, *Brief aan Wolff*, 10-7-1946. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.
 - 22 Brouwer msc, M. de, *Brief aan Wolff*, 5-8-1946. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.
 - 23 Bestuur: *Brieven aan M. de Brouwer msc*, 20-5-1946, 11-4-1946, 17-6-1946, 26-6-1946, 18-7-1946. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

De situatie van de opleidingen in 1949 ziet er als volgt uit: de ALS: 143 leerlingen; de Papoea Volksschool: 51 jongens en 55 meisjes; de Papoea Vervolgschool: 160 jongens en 30 meisjes; de Huishoudschool: 20 meisjes.²⁴

BRONNEN

Er bestaat in het archief slechts één overzicht over de ontwikkeling van het missiewerk in de stad Merauke, namelijk: het boekwerk *Getuigen spreken*, I en II.²⁵ Hieraan worden gegevens uit verspreide berichten en interviews toegevoegd, die in de voetnoten ook als bronnen worden vermeld.²⁶

Het verloop van de gebeurtenissen in het vicariaat Merauke onder mgr. H. Tillemans MSC

1951

Op 25 maart zegent monseigneur het noviciaatshuis in voor de nieuw opgerichte congregatie van de 'Penolong Christi' (de Helpsters van Christus). De vier eerste meisjes beginnen hun postulaat. Vele Papoea's uit de nabijgelegen dorpen zijn bij de plechtigheid aanwezig.²⁷

De dorpen aan de kust worden bediend vanuit Merauke. In oktober worden 79 volwassenen (de laatste 'heidenen' van Buti, Yobar en Sepadem) gedoopt. De bisschop vormt 120 personen. 's Avonds wordt een 'Sosom-spel' opgevoerd, gevolgd door een ngadzi-dans.²⁸

De Medische Dienst ziet twee katholieke artsen komen, de heren M. Dorren en L. Veeger.

In Merauke zelf is na de oorlog de kathedraal hersteld en vergroot. Deze kerk blijft voorlopig het centrum van de godsdienstoefeningen. Pater Drager is uit Mindiptana gekomen en wordt de plebaan. Zijn parochie is een gemeente van gelovigen van diverse bevolkingsgroepen (Keiezen, Javanen, Chinezen en Papoea's van allerlei herkomst). Het werken onder deze groeperingen is niet eenvoudig, omdat er altijd een groep is die de eigen stempel op het geheel wil drukken, wat door de anderen niet geaccepteerd wordt. De Papoea's beseffen dat zij niet tegen de anderen zijn opgewassen en dat maakt hen erg passief. Zij komen, maar kijken enkel toe. Het liturgisch gebeuren wordt sterk beïnvloed door de jongens- en meisjesinternaten (de zangers, kosters en misdienaars komen daar vandaan). De kerkdiensten (de H.Mis en het Lof) geschieden nog alle in het Latijn. De oudere generatie zingt nog uit het hoofd Kyrië, Gloria, en Credo en geen rouwdienst is denkbaar zonder het Requiem en het In Paradisum.

1952

Het *Dagboek van Merauke* noteert heel getrouw wat in die jaren belangrijk wordt geacht voor het missiewerk:

24 *Het Dagboek van Merauke*, het jaar 1949. Archief msc, Tilburg.

25 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, I en II, 1986-1988. Een te Merauke gestencilde uitgave, later ingekort vertaald in het Indonesisch met behulp van N. Dister OFM. Archief msc, Tilburg.

26 Interviews, gebundeld in Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

27 *Dagboek van Merauke*, jaar 1951. Archief msc, Tilburg.

28 *Dagboek van Merauke*, jaar 1951. Archief msc, Tilburg.

- de aankomst van leken uit Nederland, onderwijskrachten voor de scholen;
- het vertrek van de eerste zusters naar Muyu en Mappi;
- de aankomst van pater Lommertzen, eigenlijk bestemd voor de Muyu, maar naar de Mimika gezonden om Zegwaard vrij te maken voor Agats omdat het Amerikaanse Zendingsgenootschap TEAM dreigt zich daar te gaan vestigen;
- de deelname van de bisschop aan de Raad van Volksovoeding te Hollandia, waar dr. Van Baal de verlevendiging van het dorpsleven aan de orde stelt;
- de terugkeer van de drie Keiese msc-broeders naar de Molukken;
- de komst van de heer H. Thijssen als directeur voor de obo;
- de overname van de Mimika door de Franciscanen;
- de reis van monseigneur naar Nederland.

Tegelijk is er aandacht voor transport en voeding. De 'Billy' (de 'grote boot') is door broeder Van Loendersloot in Sorong gerepareerd en komt te Merauke aan; Kolam-kolam krijgt 'witte varkens'.

1953

Pater Hoeboer verhuist naar Hollandia om de schoolzaken te behartigen bij het Bestuur. Pater Meuwese moet voor ziekte naar Nederland, de nieuwe paters A. van de Wouw en K. Huiskamp krijgen hun taken voor de kust (Okaba en Wendu); de oudgediende pater C. Dammann komt van Java en wordt secretaris van monseigneur. Twee nieuwe initiatieven van het gouvernement worden vermeld, namelijk: het South Pacific Commission Project (de artsen Kooijman, Veeger, Dorren en pater Verschueren) om de reden van het uitsterven van de Marind stam te onderzoeken en de komst van een Commissie van Agrariërs om de mogelijkheid te bestuderen van de opzet van een groot rijstaanplantingsproject achter het dorp Kumbe (Kurik). Een parlementaire missie uit Nederland komt over. Kolam-kolam krijgt een oliepers om de hele Missie van braadolie te voorzien. De heren J. Jongbloed en H. de Vries komen als motorist en timmerman.

Aan de rand van de stad hebben zich al enkele jaren steeds meer Muyu mensen gevestigd te Kelapa Lima. Nu blijkt onder hen een merkwaardige beweging op gang te zijn gekomen. Leiders achten zich bezielde van een 'geest' en menen 'alle rijkdommen plus de wetenschap van de blanken' toegestuurd te krijgen door de voorouders, zodat zij in staat zullen zijn zichzelf te besturen. Zeer veel jongelui staan onder hun invloed.

Op 16 oktober komt plotseling, met een extra vliegtuig, gouverneur Van Baal met zijn echtgenote naar Merauke. Daar zit dit verhaaltje achter: Hoeboer op bezoek bij de gouverneur, liet zich ontvallen dat de zusters een feestje hadden, maar dat dit niet gevierd zou worden. Mevrouw Van Baal gaf met haar voet een teken aan haar man. Zij vond dat de betekenis van de zusters onderschat werd. De volgende dag kwam er bericht in Merauke dat de gouverneur en zijn vrouw erop stonden het feest van de zusters mee te vieren, namelijk de herdenking van hun vijftienvintigjarig verblijf op Nieuw-Guinea.²⁹

Pater J. Nuij komt aan en gaat naar Kimaam, pater Jos Verhoeven wordt overste msc, M. de Brouwer verhuist naar Muting en W. van Dongen naar de Mappi.

²⁹ Baal, J. van, *Ontglipt Verleden*, II. Franeker, 1989, p. 422.

Intussen is het inwonersgetal van Merauke toegenomen en men is al genoodzaakt om op Kerstmis tweemaal een nachtdienst te houden. De 'bijkomers' zijn mensen van het binnenland: Marind van de Bian, Kimamers van het Frederik Hendrik Eiland en vooral veel Muyuërs. De uittocht van jongemannen uit de Muyu is daar al zichtbaar en in Merauke staan vierhonderd mannen tegenover vijftientig vrouwen. Hoeboer, de 'Baanbreker van de Muyu' is met hen begaan. Hij kan, terug uit Hollandia, een huis en tuin bij hen in de buurt krijgen (Kelapa Lima) en uit deze zorg groeit een eigen parochie (1956) naast die van de kathedraal, met een eigen kerk in 1958, die later vernieuwd werd tot een grote kerk in 1969.

Vermeld wordt een mazelenepidemie; 214 internaatskinderen liggen ziek; voor de meisjes waren er de zusters, voor de jongens broeder Piet van Hoof, voor de vs (Voorschool) en vvs (Vervolgschool) de Broeders van Voorhout. Een zware tijd! Pas toen werd er te Merauke een gedeelte van de hoofdweg geasfalteerd.

1954

Na de overdracht van de Mimika aan de Franciscanen komen de zusters FDNSC van daar naar Merauke. Zuster Pancratia wordt sociale verzorgster in Kelapa Lima. Zuster Caroline opent met de twee eerste 'Helpsters van Christus' de stichting van de zusters te Tanahmerah. De vier eerste kampongverzorgsters (van dokter Veeger en zuster Michaëlla) worden aan de Marorivier geplaatst. Pater Drabbe is terug van verlof. In Nederland werden zijn Marind grammatica en het gebedenboekje gedrukt. Hij gaat naar Tanahmerah om de talen van de Mandobo en de Jair te bestuderen. Broeder C. van den Berg komt aan. De Medische Dienst ontvangt een nieuwe arts, L. Koch, voor Képi. In juni komt pater W. Kintrop, oud-China-missionaris, die de zorg voor de Chinezen in Merauke op zich neemt. In juli wordt het werkgebied van de Franciscanen een zelfstandig vicariaat onder mgr. Ant. Cremers OFM als apostolisch administrator. Vanzelfsprekend werd als belangrijk feit gevierd dat de bouw van de vvs, het internaat en het broederhuis (Broeders van Voorhout) waren klaargekomen en dat de behuizing aan de haven (in Consethutten) kon worden overgebracht naar Kelapa Lima. Illustratief voor die tijd is ook dat toen die leerlingen op vakantie wilden gaan naar hun gebied van afkomst, het duidelijk werd hoe armoedig de transportmogelijkheden van de scheepvaart nog waren.

Voor het eerst werd een Algemene Pastoorsconferentie georganiseerd te Merauke (oktober). Bijna allen – de ouderen en de nieuwelingen – waren aanwezig. Het missiewerk kwam onder alle aspecten ter sprake. De bisschop legde heel sterk de nadruk op onderzoek en studie van de plaatselijk verschillende adat. Dit riep hevige discussies op, zo hevig dat de bisschop bijna tien jaar wachtte voordat hij een tweede vergadering bijeenriep.³⁰

Op 8 december vierde de MSC het honderdjarig bestaan van de congregatie. Het hoogtepunt was een Mariaspel, door de bisschop zelf geregisseerd, dat tweeduizend kijkers trok.

Het leger en de marine trokken weg uit Merauke en van hun kampementen kon de Missie de 'oorlogsverblijven' overnemen, terwijl ook hun 'katholiek militair tehuis' in missiehanden overging. Dit gebouw, 'de Hap', werd later als de 'Soska' van grote betekenis voor het sociale leven van de katholieken van Merauke.

30 Zie hoofdstuk X, Stad Merauke II, 1972-1993, 'Het pastorale beleid.'

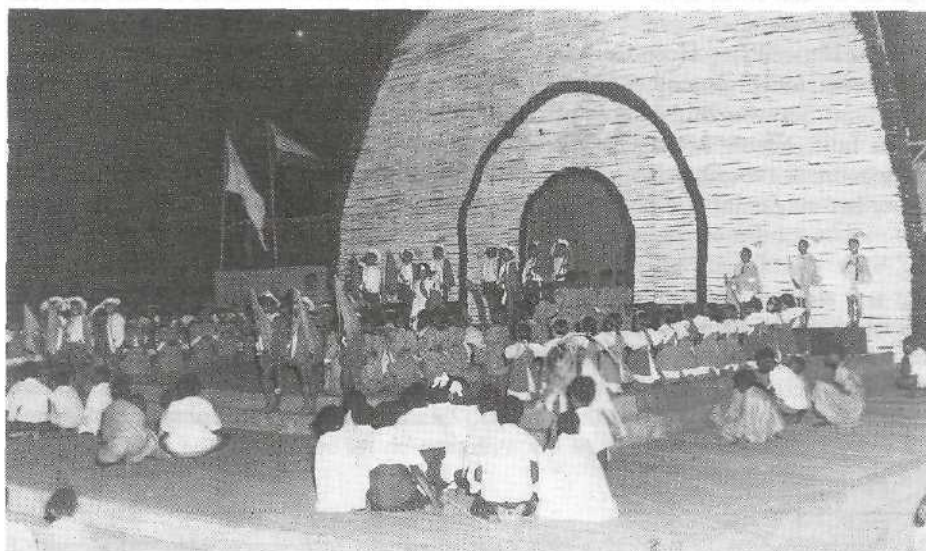
De heren Fr. Nas en B. Albers komen aan en de heer Herscheit wordt de boekhouder van de Missie. Pater J. Geuskens is dan al aangekomen en benoemd voor de Muyu. De 'Billy' maakte een reis naar Agats, en naar de Kumbe, maar bij een tocht de Digul op bleek de boot niet tegen de stroom opgewassen. Men probeerde de boot nog te verkopen, maar toen dat niet gelukte werd al het waardevolle eraf gehaald en verroestte de boot op de ligplaats aan zee.

1955

Monseigneur bracht ook de vorige jaren bezoeken aan de Muyu en de Mappi, maar het bezoek in januari aan Képi, tezamen met broeder overste van de Broeders van Voorhout, bracht de beslissing dat het Mappi-streekplan kon doorgaan en het Landbouw Trainingscentrum geleid zou worden door broeder Liborius.

Vermeld wordt dat ook Mindiptana thans 'per radio' bereikt kan worden. Deze hele opzet van de missie-radio riep vanzelfsprekend een nieuwe binding op van Merauke met de buitenposten. Tal van zaken (zoals op- en afvoer van goederen en regelingen voor de onderwijzers) konden snel worden afgewerkt, wat een hele verlichting betekende na de jaren van onzekere bootverbindingen.

Als nieuwe paters komen Titus van de Vlucht voor Muting en Jac van der Velden voor Mappi. En daarna de heer P.C. Schoe. Deze laatste was de expert voor het onderwijs en zijn opzet om van de Beschavingsscholen echte onderwijsscholen te maken, werd van grote betekenis. Bovendien wist hij bij de regeringsinstanties in Hollandia klaar te krijgen dat Muyu, Mappi en Kimaam eigen Vervolgscholen met internaat kregen, waar uit Nederland aangetrokken leerkrachten die scholen op peil brachten. Er blijken intussen zoveel Nederlands sprekende katholieken te zijn in Merauke dat er Lijdensmeditaties en een eigen Kruisweg in het Nederlands worden gehouden. Deze Nederlandse sfeer komt naar voren omdat de onderwijsexpert het vak Nederlands bevordert op de middelbare scholen. Bovendien ontvangen msc paters

Het Jubileumspel

en broeders koninklijke onderscheidingen. De uitreiking daarvan gaat gepaard met een feestje, speciaal voor de Nederlandse gemeente. De stad, zo lijkt het, is voor het Bestuur (met de Chinese toko's) en voor de Missie (de kadervorming). De Papoea leeft in de buitenwijken.

In juli komt broeder S. Werkhoven aan en hij bouwt later de groots opgezette werkplaats voor de Missie op en voorziet deze van de benodigde machines. Men is verbaasd dat monseigneur het zo groots laat opzetten. Men ziet zijn beleid: Nederlandse onderwijskrachten, een onderwijsexpert, een eigen zustercongregatie, een goed opgezette centrale werkplaats, een bekwaam administrateur... en de 'Billy', de 'grote boot', die jammergenoeg geen succes bleek te zijn.

Van Kessel gaat Zegwaard, die voor verlof aan de beurt is, vervangen in Agats. Een Chinese diaken, Jozef Lin, komt inwonen bij Kintrup, die de zorg voor de Chinezen tot een eigen kerkgemeenschap heeft uitgebouwd.

Monseigneur bereidde zelf de viering voor van het vijftigjarig missiejubileum (1905-1955). Verschueren schreef het toneelstuk, monseigneur regisseerde het spel. Er werd een machtig groot podium voor gebouwd.

Begin augustus komen van alle ressorten de gasten voor het feest naar Merauke en eerst worden allerlei jubilarissen van priester- en professiefesten gehuldigd. Mgr. Ant. Cremers OFM komt, de gouverneur komt, de commandant van de marine en de directeur van de gezondheidszorg arriveren. Een plechtige H.Mis voor de overledenen wordt opgedragen en op de vooravond spreekt Verschueren een rede uit in tegenwoordigheid van de hoge gasten en talloze belangstellenden. Hij geeft een overzicht van het missiewerk in deze vijftig jaar.

Deze geschiedenis wordt 's avonds uitgebeeld in het jubileumspel: de eerste fase: de mislukking en de tegenwerking, de ziekte en de dood aan de kust; de tweede fase: de extensieve openlegging van het binnenland; de derde fase: de intensivering met de bekroning dat Merauke een eigen vicariaat wordt. Een machtige opvoering met driehonderd spelers.³¹ Tijdens de pontificale H.Mis vindt de priesterwijding plaats van de diaken Jozef Lin.

Een nieuw initiatief wordt voorbereid. Broeder Tops gaat een seminarie bouwen te Kelapa Lima. Pater Hoeboer krijgt de leiding. Broeder Galiart begint het Papoea zusterhuis te vergroten; er zijn al enkele nieuwe kandidaten. De Broeders van Voorhout bouwen zelf de op te richten technische school. De bisschop krijgt een eigen huis. Nieuw komen de paters L. Jötten voor Getentiri (Midden-Digul), M. Bennenbroek (voor het internaat, later voor Badé) en broeder Thieu van de Mortel (voor het magazijn). De bisschop reist rond om 'het feest' in de ressorten te vieren.

1956

Dit jaar ziet een ontplooiing van werkzaamheden te Merauke en in de ressorten. In Merauke: een eigen pastorie voor Drager, een nieuwe Algemene Lagere School (ALS) op het opgehoogde terrein achter de oude ALS, Kelapa Lima wordt een zelfstandige parochie, de eerste Klein-Seminaristen komen binnen. In Agats verschijnt de Zending. Te Ayam heeft een bloedbad plaats (29 slachtoffers). Te Képi start het Mappi-

31 Verschueren msc, J., *Rede*, 12-8-1955, en tekst van een *Jubileumspel*. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

streekplan, te Badé zet de NNGPM een groots onderzoekscentrum op, te Kuprik wordt het Rijstplan aangepakt.

Nieuwe mensen: een Chinees echtpaar als onderwijzers voor de Chinese school, broeder P. Fleskens als bouwheer, pater J. Duivenvoorde als secretaris, pater H. Weijtens als algemeen schoolbeheerder (ASB), de dames Salzmans voor de ALS, Van de Klein voor het jongensinternaat en A. Jansen als onderwijzeres, pater H. von Peij voor Agats. J. Verhoeven, oud-overste, vertrekt naar Kimaam en G. Zegwaard wordt benoemd als de nieuwe superior MSC.

De sfeer bij de Missie in Merauke was in die tijd 'onderling gespannen'. In deze beginfase van het 'eigen bisdom' moest iedere functionaris zijn werkterrein bepalen en ergens afpalen tegenover dat van de andere gezaghebbende figuren. De behuizing was te klein. De kamers van de hoofdpastoor, de overste, de bisschop en de algemeen schoolbeheerder lagen naast elkaar. Zoals gebruikelijk in de tropen stonden alle kamerdeuren altijd open, men zag en hoorde alles van elkaar. Bovendien waren deze vier volwassen mannen juist degenen die ieder voor hun gebied de pioniers waren geweest en alles hadden kunnen regelen zonder ooit op de vingers te zijn getikt. Nu waren zij hier samen verantwoordelijk voor werkterreinen die elkaar overlaptten. Ondanks de oude vriendschappen was dit een onverdraaglijke toestand. Die gespannen verhoudingen in Merauke hadden een weerslag op de missionarissen in het binnenland. Dezen trokken zich steeds meer op hun eigen werkterrein terug en bepaalden hun eigen beleid en werkwijze. Toen de provinciaal, G. de Gier, uit Nederland op visitatie kwam naar de Filippijnen, kreeg hij de wenk mee van daaruit ook Merauke te bezoeken om zich op de hoogte te stellen van de moeilijkheden daar. Toen Zegwaard overste werd, werd van hem verwacht de zaken op het goede spoor te zetten.³²

Dit werd mogelijk omdat mgr. Tillemans de nieuwe overste benoemde tot zijn vicaris delegatus en acht jaar lang zijn verantwoordelijkheid met hem deelde, consequent en soms met de nodige moeite.

De combinatie van de functies van overste en vicaris delegatus (en tevens van secretaris die de financiën beheerde) werd door de Nederlandse provinciaal stilzwijgend goedgekeurd en door de missionarissen aanvaard. Bisschop en overste beseften beiden dat deze delegatie van verantwoordelijkheden behalve voordelen ook nadelen opleverde voor het bestuur en de persoonlijke verhoudingen zou bemoeilijken. De delegatie (1956-1965) was vooral belangrijk toen de bisschop overspannen raakte en later voor langere tijd afwezig was vanwege het Tweede Vaticaans Concilie. Toen kwam de hele dienst op de delegatus neer. Dit stelde hem in staat aandacht en geld te besteden aan de distributie van de benodigde goederen, de aanschaf van transportmiddelen voor het binnenland, de introductie van radio-telefonie (onder andere ten nutte van de zondagse praatjes) en de herinvoering van de jaarlijkse retraite, de pastoorsconferenties.

In het archief zijn met betrekking tot de volgende jaren niet zulke details beschikbaar, omdat het *Dagboek van Merauke* ophoudt na 1956. Het tweede deel van *Getuigen spreken* vermeldt dat in de parochie Kelapa Lima A. De Grauw, een diocesaan priester van het bisdom Breda, de pastoor wordt. Hij leidde deze parochie van 1958-1978 en hij trad toe tot de congregatie van de MSC in 1963.

32 Boelaars MSC, J., *Interview met G. Zegwaard MSC*, Rotterdam, 29-9-1987, p. 35. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

1959

In dit jaar had in de Mappi de snelmoord plaats op de Citah mensen.³³ De Resident van Merauke verdedigde het bestuursbeleid voor de Mappi in een brief aan de bisschop. Dit beleid was uitgegaan van de reeds bereikte 'orde en rust' en er was minder politiecontrole ingezet en meer vertrouwen gegeven aan de bevolking en aan de dorpshoofden. De Missie had gewaarschuwd (C. Meuwese had de aard van de Yahray en hun agressief gedrag te goed gekend). Naar de Missie was niet geluisterd. Nu onder dit nieuwe beleid deze massamoord had plaatsgevonden, kwam het hoofd van het binnenlands bestuur met de Resident bij de bisschop op bezoek. Mgr. Tillemans toonde zich boos en na een aanvankelijk langdurig zwijgen, begon hij aan een stuk door te praten, totdat niemand meer iets durfde te zeggen... Het was zo emotioneel dat tegenspraak een hoogst ongewenste scène zou hebben opgeroepen. De Resident kreeg zijn brief terug en werd later ontslagen. De bisschop stuurde alle gegevens naar de pers en naar de Tweede Kamer in Nederland, uit respect voor de visie van de pastoors ter plaatse.³⁴

Typierend voor die tijd was ook wat er gebeurde na de komst van een parlementaire missie uit Nederland. In het verslag stond de klacht vermeld dat de mensen van Kelapa Lima geen waterleiding konden krijgen, terwijl het overschot aan begrotingsgeld bestemd werd voor een zwembad voor het Nederlands publiek. Dat kwam in Nederland in de Kamer. Er kwamen vragen over en de minister vroeg informatie aan de gouverneur, en deze weer aan de Resident van Merauke, en diens ambtenaren kwamen weer op de Missie om een goed antwoord te formuleren.

Het goede contact bleek nuttig toen bij een ontwerp voor een nieuwe huwelijkswetgeving het bezwaar van de Missie tegen de in de ordonnantie geboden vrijheid tot echtscheiding begrijpelijk gemaakt kon worden.³⁵

Niet lang na de schokkende gebeurtenis in de Mappi had daar een ander pijnlijk gebeuren plaats, namelijk het vertrek van pater Jac. van der Velden met de onderwijzeres Catharina Gebze. De overste schreef een rondzendbrief opdat ieder zich zou realiseren dat eigen onvoorzichtig gedrag ten aanzien van meisjes ernstige gevolgen kon hebben.³⁶

1961

Een heel apart probleem kwam aan de orde, opgeroepen door de situatie van de Missie, namelijk de kans op werk voor ouderen of zwakkeren. De Congregatie, aan wie door het 'Jus Commissionis' dit werkterrein was toevertrouwd, zorgde in Nederland voor de opleiding van het personeel. Eenmaal aangekomen in Merauke, benoemde de vicaris, in overleg met de overste, de missionarissen voor een bepaalde taak. Daarmee waren de missionarissen de facto 'geïncardineerd', en werkten zij als alles goed ging levenslang in het vicariaat. Maar voor wie het werk in de bossen en

33 Zie hoofdstuk IV, Yahray.

34 Boelaars msc, J., *Interview met G. Zegwaard msc*, Rotterdam, 29-9-1987, p. 30. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

Een bundel van deze in de Nederlandse kranten verschenen persberichten is aanwezig in het Archief msc, Tilburg.

35 Boelaars msc, J., *Interview met G. Zegwaard msc*, Rotterdam, 29-9-1987, p. 33. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

36 Zie hoofdstuk IV, Yahray.

moerassen te zwaar werd, bleef theoretisch alleen de 'stad' Merauke over als mogelijkheid voor een taak. Daar echter was de medische verzorging nog gering en daar was voor senioren geen taak te vinden die recht zou doen aan hun capaciteiten, ervaring en verwachting. Deze situatie leidde ertoe dat mgr. Tillemans in verschillende lastige gevallen de oplossing zocht door deze mensen naar Nederland terug te laten gaan en de Nederlandse Provincie om nieuwe jonge krachten te vragen. Dit 'personeelsbeleid' wekte wel eens irritaties op, zowel bij de betrokken missionarissen als bij de Nederlandse Provincie. Het was in die tijd (Nederlands Nieuw-Guinea stond politiek los van Indonesia) ook niet gemakkelijk om personeel uit te wisselen tussen de verschillende werkterreinen van de MSC in de Oost. In deze omstandigheden vertrokken de paters Drager en Hoeboer naar Nederland.³⁷

Pater Mies Bennenbroek nam de parochie van pater Drager over (1961-1980). De parochie 'Kathedraal' telde een vierduizend inwoners, waarvan tweederde katholiek. Bennenbroek beschrijft de situatie, die wij hier in het kort weergeven.

Het gebeurde bij de registratie dat Papoea gezinnen niet eens werden genoteerd; het Suku-isme (de eigen afkomst van de verschillende eilanden) belette gemeenschappelijke organisaties. Bij een Maria-congregatie of een Maria-legioen zou geen Papoea zich aansluiten. De jeugdbeweging en de vrouwenbond stelden niets voor. Men draafde bij gelegenheid op in uniform, men showde. Hoogstens was het mogelijk Kimamers bij elkaar te krijgen om over hun situatie in de stad te praten. Voor de pastoor die voor alles alleen stond, was het moeilijk te beslissen wat er voorrang moest hebben. De parochie was opgedeeld in twintig kringen (elk van ongeveer vijftien gezinnen). Iedere kring bezat een eigen voorzitter en deze voelde zich bedreigd als een ander meende over godsdienstige zaken ook iets te kunnen zeggen. Deze kringhoofden vergaderden met de pastoor eens per maand, en aanvaardden opdrachten zoals: het leiden van de gebedsdiensten, het doorgeven van de namen bij geboorte, Eerste Communie, huwelijk en sterfgevallen. Verwacht werd ook dat zij op tijd de kinderen zouden opgeven voor de katholieke school. De pastoor bezocht hen, maar gaf ook lessen aan militairen, bezocht het ziekenhuis en de gevangenis en wekelijks verscheen er een gestenciïd parochiebladje.

Bennenbroek was een begaafd musicus en koorleider. De verzorgde zang maakte de liturgische vieringen vaak bijzonder goed. Onder de oorlog was de zangbundel *Alleluja* van Hoeboer en Verschueren tot stand gekomen, later vervangen door het zangboekje *Orate*. Dit samen zingen veranderde de oude gewoonte waarin de goeroe de gebeden voorzei of een lied voorzong, wat dan allen nagalmden. Het kerkbezoek (zo'n duizend per zondag) was goed. Er waren vele goede christelijke gezinnen, maar de 'adat' werkte nog sterk door, vooral omdat de groeperingen de adat activeerden als sanctie op het morele leven van de stad.

De vervulling van de godsdienstplichten werd nog gezien als 'door de dienst verplicht'. De internaatskinderen kwamen onder het schooljaar trouw, maar men mocht blij zijn als zij tijdens de vakantie op zondag de kerk bezochten. De geestelijke verzorging was te algemeen, bijvoorbeeld: godsdienstlessen op school en de biecht

³⁷ Boelaars MSC, J., *Interview met G. Zegwaard MSC*, Rotterdam, 29-9-1987, pp. 36 en 21. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

in groepsverband. Aan de noodzakelijke 'kadervorming' kwam de pastoor niet toe bij deze overvloed aan werkzaamheden.³⁸

Over de tweede parochie, 'Kelapa Lima', spreken de verslagen van pastoor De Graauw. Bij de geestelijke verzorging van deze parochie (van Papoea's) bleken het Maria-legioen, een Bond van het H.Hart, ziekenzegening en geleidelijk een groeiende devotie tot O.L.Vrouw van Fatima van grote invloed te zijn geweest. De kroning van dit beeld in zijn kerk, de viering van haar hoogtijdagen en de bedevaarten vanuit de stad, werden de triomfdagen van het geloofsleven voor deze uit het binnenland gekomen mensen.

De kinderen blijken ongezeglijk, komen niet trouw op school, zij staan al onder invloed van de stad. Jongelui vinden moeilijk werk en van dit niets om handen hebben worden zij lastig. In 1959 kwam van de Catechisten (Zusters van de Eucharistische Kruistocht, Bouvigne, Breda), zuster Koch. Zij zette zich in, bijgestaan door een Papoea zuster, voor het sociale werk in deze parochie. De pastoor kan in 1961 constateren dat de deelname aan de kerkelijke vieringen en het ontvangen van de sacramenten gestadig toenemen.³⁹ In 1970 telde de parochie reeds 450 katholieke gezinnen (alle monogaam), al lieten het gezinsleven en de opvoeding van de kinderen te wensen over.

De stad breidt zich uit langs de zandweg naar het vliegveld te Moppa. Aan die weg vestigen zich Chinese toko's en vooral ook Molukse families van gepensioneerde onderwijzers. In 1959 nam pater Hoeboer het initiatief om voor deze gemeenschap de zielzorg op zich te nemen en hier groeide de derde parochie 'Bambu Pemali', de Jozefparochie. Pater Kintrup volgde Hoeboer op (1961-1963) en na hem komen Paschalis Resubun (1963-1965) en pater Thieman (1966-1975). Aan deze weg werd te Moppa een ziekenhuis ingericht voor melaatsen, waarvoor om beurten de pastoors van Merauke de zielzorg op zich namen.

De situatie in de ressorten wordt duidelijk uit een korte samenvatting van een *Overzicht van de driemaandelijke verslagen, januari-april (1961)*:

- Aan de Kumberivier is bij de komst van de pastoor het ontvangen van de sacramenten 100%; de twee eerste 'rumah rakyat' (volkscentra, een initiatief van Verschueren) zijn in aanbouw; de kampongverzorgsters doen goed hun best.
- Muting: op tournee gaan is moeilijk door de hoge waterstand van dit jaar; het enthousiasme voor de houtkap is verzwakt. In de protestantse dorpen neemt een zendeling bijbelverhalen op in de taal. Er wordt rubber aangeplant; van Bupul naar Muting komt een 'autoweg'.
- Aan de kust is de opkomst 75%, met name slecht bij de jonge vrijgezellen; een kumpulan onder de Vasten bewerkt een nagenoeg volledige opkomst met Pasen. De kerk van het dorp Kumbe is bijna klaar. Er zijn werkgemeenschappen opgericht, bevolkingstuinen aangelegd, klappers aangeplant. Te Ongari doet een kampongverzorgster alle bevallingen.
- In de Kanumdorpen is de opkomst 100%. Te Yanggandur poogt men de tuinen

38 Boelaars msc, J., en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, II, p. 230. Archief msc, Tilburg.

39 Graauw msc, A. de, *Geschiedenis van de parochie Kelapa-Lima*. Niet in het archief.
Graauw msc, A. de, *Jaarverslag, juli 1961-1962 en Jaarverslag 1963-1964*. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.
Graauw msc, A. de, *Situatie parochie Kelapa-Lima, 1970*. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

- dichterbij het dorp aan te leggen, men wil een nieuwe kerk en krijgt waterleiding. De Vasten wordt serieus gevierd rond een opgericht kruis.
- In Kurik werken 120 mensen. De katholieke Mandobo's en Awyuërs zijn niet ijverig inzake godsdienst.
 - Okaba: In de kustdorpen daar is het ontvangen van de sacramenten niet rooskleurig (soms maar 1/3); in Wambi is de kerk klaar, in Okaba begint men aan een nieuwe bouw. De school van Okaba kan B-school worden, die van Wambi A-school (absentisme tot 0 teruggebracht door het opleggen van boetes door de dorpsraad); te Yawimu 80% lepra.
 - Wamal: het geloofsleven van de Marind is niet florissant. Het is hoog nodig dat deze hoek meer aandacht krijgt. Zuid-Kimaam bereidt zich voor op het Vormfeest. Het kerkelijk leven is nu weer zeer bevredigend. Men is de crisis te boven. De motor-zeilboot, de 'James', is door broeder Van Dam in orde gemaakt.
 - Kimaam: in de dorpen laat het kerkelijk leven te wensen over. In Kimaam-stad is door godsdienstondericht op de scholen de toestand beter. Er loopt een onderzoek naar hogere gronden. De antropoloog L. Serpenti werkt aan zijn onderzoek. De bouw van de vvs vordert.
 - Képi: de hoofdpastoor verzorgt de klapperfeesten en de godsdienstige vorming op de internaten. Op 19 maart heeft de uitzending plaats van veertien catechisten. Op 1 mei begint een nieuwe cursus.
De Pasuwé en de Boven-Mappi worden bezocht. Daar zou een pastoor voor moeten komen. De landbouw heeft een fors programma voor rubberaanplant.
 - De Obarivier: Nu de gevangenen thuis zijn en de Nederlandse vlag door het Bestuur is teruggegeven, is de gedweeheid minder, maar de opkomst 100%. Bij het godsdienstexamen slaagt de middelmoet vlot, de jongelui minder, schoolkinderen het best. De C-scholen worden B-scholen.
 - De Nambeomonrivier: in één dorp worden nog dertien mensen niet toegelaten tot de sacramenten. In de Asmat dorpen heerst spanning. Kumpulans doen het nog goed, er worden semi-permanente scholen gebouwd.
 - Ararè: Lommertzen werkt aan een catechismus, weer in een ander dialect. Met Van Oers reist hij de gebieden af, zoekt plaatsen voor een catechist en met de dokter volgt hij de framboesia-campagne. Op de hoofdplaats is het schoolbezoek voorbeeldig.
 - Citah aan de bovenloop van de Eilandentrivier: de registratie geschiedde van vierduizend mensen, een catechist werd geplaatst. De osc kwam poolshoogte nemen.
 - Mitah aan de Pasuwé: daar worden catechisten verwacht.
 - Abogé aan de Asuwé: het dorp Abogé heeft een groep trouwe christenen en twee ijverige goeroes, maar de zorg voor de andere dorpen vraagt meer dan de aanwezige catechisten kunnen geven. De gezondheid is ongunstig. Landbouwbemoeienis is noodzakelijk.
 - De Kasuarinenkust: in 22 dorpen zijn 8.200 mensen geregistreerd. Een bocht in de Fayitrivier werd gekanaliseerd. C. van Kessel schreef een artikel over de religie. De Zending plaatste drie catechisten.
 - Ac: Bij ouderen weinig interesse voor godsdienstondericht. Het schoolbezoek bij de catechisten is goed. Er wordt snijwerk gemaakt voor toeristen. Gedoopte meisjes worden door oudere mannen ingepikt. De pastoor moet met zijn boot een vechtpartij verhinderen.

- Agats, Yamas, Saowa-Komor: de eerste lichter Kruisherer komt de msc te hulp.
- Badé: de pastoor is in twee maanden vijfenveertig dagen op tournee. De opkomsten zijn goed. Geen absentisme op de scholen. Nieuwe klappertuinen en onderzoek voor rubberaanplant.
- Getentiri: doopfeesten aan de Ederah, klapperfeesten. Met Pasen alle dorpen en catechisten bijeen te Getentiri.
- Tanahmerah: de kerk wordt te klein. De Lagere School B (LSB) heeft zes klassen; dit vraagt de nodige godsdienstlessen. De pastoor heeft nog acht dorpen in de omgeving.
- Mandobo: De pastoor telt langs de Kao: 1.500, noordelijk: 1.000, tussen de Arimop-Dumut: 850 en ten westen van de Arimop: 1.000 bewoners. Deze mensen worden bereikt vanuit Mindiptana, Waropko en Tanahmerah. In dorpen in de nabijheid is de jeugd gedoopt. De pastoor moet de catechisten lees- en schrijfoefeningen bijbrengen.⁴⁰

Over de Muyu wordt niets gezegd.

1962

Reeds vóór de overdracht aan Indonesia werd pater Zegwaard in zijn functie van overste msc opgevolgd door pater J. Sneekes msc. De eigen taak van de overste – de zorg voor paters en broeders msc – bracht Sneekes ertoe volle aandacht te geven aan de onderlinge communicatie. Er was reeds een eigen radioverbinding met de posten in het binnenland. Sneekes begon met de uitzending, elke zondag, van een praatje met nieuws over Merauke, over gebeurtenissen in kerk en wereld en met een felicitatie bij verjaardagen. De hele Missie luisterde mee en men ontving informatie over elkaars werk. Het vliegschema van de AMA werd aangegeven, de materiële bevoorrading kwam ter sprake. Als vrijgestelde voor zijn taak bezocht de overste de ressorten waar hij inlichtingen kreeg voor de bisschop (hij was raadslid). De jaarlijkse Pastoorsbijeenkomst (de conferentie) kwam weer op gang. Ook de jaarlijkse retraite. Sneekes, gevraagd naar zijn herinneringen uit de tijd dat hij overste was (1962-1975), gaf in 1994 zijn indrukken weer met betrekking tot het 'geestelijk leven' van de Nederlandse confraters. Hij schrijft:

Men hield samen recreatie en sprak veel over het werk, de kerk, het geloof, (vooral dat van de mensen). Verjaardagen en jubilea werden samen gevierd. In Mindiptana, Mappi en later in Merauke, zijn er tijden geweest van gemeenschappelijk avondgebed of H.Mis, soms tezamen met broeders en zusters. Ikzelf heb wel gedacht dat er een geestelijk leven of beter wellicht: een geestelijke gelovige inspiratie als motivering aanwezig was, al was het zo dat de regels, de traditionele kloosterkostuimen, geen rol speelden.⁴¹

Typerend voor de tijd (1960) was de reactie van de confraters op het bezoek van de generale assistent uit Rome, pater Jac. Nouwens msc. Hem viel het aanstonds op dat de toog niet meer gedragen werd, terwijl de witte toog elders in Indonesia nog de gewoonte was. Maar toen hij even de stoffige weg in Merauke en de 'wegen' in het binnenland had gezien, werd zijn eigen witte toog met koord spoedig vervangen door

⁴⁰ Zegwaard msc, G., *Overzicht van de driemaandelijke verslagen*, januari – april 1961. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

⁴¹ Sneekes msc, J., *Brief aan J. Boelaars msc*, 22-10-1994. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

de kaki tourneekleding. Voor hem was het ook vreemd dat de motorboten van de Missie genoemd werden: Missie-I, -II, -III en niet: de 'Theresia', de 'Paulus' enz. Tijdens een gesprek liet hij horen aan de Generaal geschreven te hebben: 'Moge het H.Hart van Jezus deze Missie behoeden nog verder af te zakken naar het materialisme.'⁴² Tijdens het bezoek verzamelde hij alle klachten (zonder de mensen en hun situatie te kennen) en hij bracht deze klachten allemaal ter sprake bij de bisschop en de overste te Merauke. De slotconferentie te Merauke aan het eind van zijn bezoek, werd spontaan met gelach onderbroken: iedereen voelde dat men niet meer, zoals deze assistent blijkbaar zelf wel, in de sfeer van vroeger leefde.⁴³

Mgr. Tillemans was heel erg geschrokken van de dropping van Indonesische parachutisten en hij maakte zich grote zorgen over de Nederlandse onderwijzers, de onderwijzeressen en de zusters. Hij werd hierbij sterk beïnvloed door de paniekstemming in kringen van de bestuursambtenaren en negeerde de adviezen van zijn medewerkers, die nuchterder op de toestand reageerden. Hij besloot dat dezen, de meest bedreigde krachten, zo spoedig mogelijk moesten vertrekken, zelfs degenen die de ontwikkeling nog even wilden afwachten. De vicaris delegatus en de algemeen schoolbeheerder probeerden tevergeefs de aftocht te vertragen. Moeder Overste besloot de zusters niet te laten gaan. Zij nam dit besluit in overleg met de overste msc, de vicaris delegatus.

1963

In 1963 liep de Untea periode ten einde en kwam Nieuw-Guinea onder het bestuur van Indonesia. Nieuw-Guinea werd Irian-Barat (later: Irian Jaya).

Het bleek gewenst enkele Nederlandse paters naar Indonesia te laten vertrekken en enkele Indonesische confraters te laten overkomen naar Irian (pater L. Jötten maakte plaats voor pater P. Hardjosoemarta en pater C. van der Linden voor pater Paschalis Resubun). Dit gaf vanzelf problemen voor de parochies waar de paters weggingen, en voor de nieuwe missionarissen die moesten worden ingewerkt. Iedereen moest ook de Indonesische taal bestuderen, want het in Nieuw-Guinea gebruikelijke 'pasar Maleis' moest vervangen worden door de 'Bahasa Indonesia' (bijvoorbeeld in de radio-uitzendingen). Er kwamen tal van onderwijzers uit Java, voornamelijk voor de middelbare scholen in Merauke en het binnenland. De Primaire Middelbare School (pms) werd een Sekolah Menengah Pertama (smp); de Opleiding Dorpsonderwijzers (odo) werd een Sekolah Pendidikan Guru (spg).

Op het eind van de Unteatijd was het vicariaat, dank zij de ijverige bemoeienissen van de achtergebleven Nederlandse onderwijzer A. Mutsaers, erin geslaagd de bestaande onderwijzersopleiding van de Missie in Merauke, met instemming van het reeds door Indonesiërs bezette hoofdkantoor van Culturele Zaken in Hollandia (Sukarnapura), te promoveren van sgb (Sekolah Guru Bawah) naar sga (Sekolah Guru Atas). Na de Unteatijd maakte hetzelfde kantoor bezwaar en eiste dat de sga 'zou worden teruggegeven aan de Regering van de Republiek Indonesia.' De katholieke bevolking en de studenten in Merauke protesteerden heftig. De gouverneur en

42 Nouwens msc, Jac., Gesprek met J. Boelaars msc, Merauke, 1960. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

43 Zie de beschrijving van de geestelijke achtergrond in: J. Sneekes msc, *Hadden zij ons maar wild gelaten*, hoofdstuk: De waardering voor grote figuren bij paters, broeders, zusters. Uitgave: Aartsbroederschap O.L.Vrouw van het H. Hart, Sittard, 1991.

de directeur voor Culturele Zaken maakten een speciale reis naar Merauke, om de eisen van de Regering kracht bij te zetten. Toen het vicariaat ondanks alles de SGA toch opende, stuurde de Resident van Merauke de politie om de school te sluiten. Omdat de studenten weigerden zich te laten inschrijven bij de openbare SGA die de Regering intussen had geopend, werd na overleg met de katholieke groep van Merauke besloten om na de kerstvakantie de katholieke SGA te heropenen.

Na de heropening werden de paters Zegwaard, Weijtens en Hardjosoemarta bij de Resident ontboden (mgr. Tillemans was niet in het land) om tegenover de Panca Tunggal, de vijf topmensen van het Bestuur, de Militairen en de Rechtelijke Macht verantwoording af te leggen. Pater Zegwaard deelde mee dat de heropening was gebeurd nadat het vicariaat van het katholieke onderwijskantoor in Sukarnapura had vernomen dat de President van de Republiek Indonesia bij 'perintah' (bevel) zijn wens te kennen had gegeven dat de SGA katholiek moest worden voortgezet. De Resident vroeg om een schriftelijk bewijs van dat bevel. Pater Zegwaard stelde voor het bericht radio-telefonisch te verifiëren. De Resident voerde als excuus aan dat de verbindingen die dag erg slecht waren en bleef de heropening verbieden. Hij dreigde de politie nogmaals in te schakelen als de school niet onmiddellijk werd gesloten. Het laatste woord van missiezijde was dat zij als buitenlandse instantie er een eer in stelde 'het bevel van het Staatshoofd' uit te voeren.

De school bleef open en de politie kwam niet. Dit alles speelde zich af op een dinsdag. De daaropvolgende zaterdag werd de Missie weer op het kantoor van de Resident ontboden (om 12.00 uur, sluitingstijd) en zij kreeg te horen dat de Regering van de Republiek Indonesia had besloten het voortbestaan van de katholieke SGA niet langer te verbieden, op voorwaarde dat de school de nationale ideologie zou volgen. Om dat te bewijzen deelde pater Zegwaard mee dat de school de naam zou dragen 'SGA Katholik Yos Sudarso'.⁴⁴ Alle heren van de Panca Tunggal werden uitgenodigd voor de officiële inauguratie van de school, die de volgende avond plaats zou vinden. Deze uitnodiging werd graag aanvaard. De volgende dag oogstte pater Zegwaard veel applaus van de katholieke groep van Merauke, toen hij President Soekarno lof toezwaaide voor zijn trouw aan de belofte van godsdienstvrijheid die hij in mei 1963 op het vliegveld Moppa had gedaan, en mgr. Tillemans roemde die President Soekarno aan diens belofte had herinnerd.

In een apart gesprek met de Resident (later Bupati genoemd) kon uitgelegd worden dat er berichten waren dat militairen hier en daar wreed gehandeld hadden, maar dat dit zonder twijfel voortkwam uit angst.⁴⁵

Drie weken later werd pater J. Smit (osc) moedwillig doodgeschoten op de steiger in Agats.⁴⁶

De aanleiding was wederom de zorg voor het onderwijs, namelijk: het behoud van een katholieke school in Pirimapun. Na de 'overwinning' te Merauke had Smit het advies gekregen krachtig voor die school op te komen. Merauke moest ook dit weer opvangen. Er arriveerde een parlementaire missie uit Jakarta. Een lid daarvan was de jurist Vincent da Costa. Zijn grondig onderzoek en krachtig optreden bereikten dat de schuldige bestuursambtenaar Fimbay gestraft werd.

44 Yos Sudarso was de commandant van het marinevaartuig dat bij de aanval op Nederlands Nieuw-Guinea door de Nederlandse verdediging tot zinken werd gebracht.

45 Boelaars msc, J., *Interview met G. Zegwaard msc*, Rotterdam, 29-9-1987, p. 31. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

46 Zie hoofdstuk II, De Kasuarinenkust.

1964

In 1964 vertrok een hele groep missionarissen naar Java, uitgenodigd door het gouvernement, om een 'indoctrinatiecursus' door te maken. Verschuieren schreef het verslag als zijn *Persoonlijke impressies*.

Na de reis wil ik aan de propagandistische bedoeling van de Regering niets afdoen, maar ik ben wel tot een nieuwe overtuiging gekomen, namelijk dat de Regering een uiterst belangrijk beeld heeft laten zien van de grote waarde die zij aan geestelijke waarden hecht en de grote moeiten die zij zich getroost om de leiders en bringers van die geestelijke waarden eensgezind achter zich te krijgen. De Panca Sila en in het bijzonder de KeTuhanan zijn geen vlag, maar wel degelijk de fundamenten van deze nieuwe Staat. Dat bleek uit het grote respect waarmee de Rombongan (gezelschap) overal werd ontvangen. [...]

Het bleek toen we over heel Java en Bali trokken en overal het christelijk leven bloeiend vonden en de leiders positief over de tolerantie van de Regering. [...]

De gewone mens laat een levensritme zien dat ons mensen vreemd is, doch allerduidelijkst zijn grote belangrijkheid legt in het vlak van het spirituele. [...]

Wat mij ook sterk is opgevallen is dat de mensen (ambtenaren of eenvoudige lieden) een zekere blijde trots uitstralen, ervan overtuigd dat hun land de moeite waard is. Terecht, want er is in het jonge Indonesia kolossaal veel bereikt (moderne verkeerswegen, in de steden efficiënte ziekenhuizen, universiteiten, kerken en moskeeën... en op het land: de slierten van schoolkinderen). [...]

De eigen katholieke geest...? Wellicht nog teveel stadgericht, te weinig op de eigenlijke desaman.[...]

Maar de uitvoering hier in Irian dekt nog niet de plannen daar; de methoden hier lijken er meer opuit de Regering onsympathiek te doen vinden, dan de mensen voor de nieuwe eenheid te winnen.⁴⁷

Dit was de indruk van Verschuieren na de reis van de eerste groep missionarissen, die als toeristen door heel Java keurig werden rondgeleid. Maar de indruk van de tweede groep was heel anders. Deze tweede groep werd tien dagen lang met vier uiteenzettingen van minstens twee uur, tot laat in de nacht, 'gehersenspoeld'. Deze 'indoctrinatie' had plaats kort na de moord op pater J. Smit osc te Agats. Mgr. Tillemans was meegegaan en hij zorgde voor de nodige opschudding door op de laatste dag publiekelijk te weigeren naast de Sekjen (Secretaris Generaal) voor Irian zaken plaats te nemen omdat deze, zo zei Tillemans letterlijk, 'als hij in de schoenen van Fimbay (het H.P.B. te Agats) zou hebben gestaan op dezelfde wijze zou hebben gehandeld.' Daags daarna werd mgr. Tillemans bij een receptie op het paleis te Bogor door Soekarno zelf heel demonstratief als zijn eregast behandeld, duidelijk met de bedoeling een soort excuus aan te bieden voor de moord op één van zijn missionarissen.⁴⁸ Het gevoel, een zekere fobie bij de missionarissen ten aanzien van Indonesia, bracht de bisschoppen ertoe de Javaanse Jezufet pater H. Haripranata te laten overkomen, juist om de clerus voor te lichten over de nieuwe situatie. Deze werkte zich eerst terdege in. Hij stelde een overzicht samen van de gebeurtenissen, van de geschiedenis van de katholieke kerk in Irian-Barat en benutte met name wat de OFM en MSC

47 Verschuieren MSC, J., *Rombong Rohaniwan*, 19-2-1964 tot 10-3-1964. Map stad Merauke I. Archief MSC, Tilburg.

48 Zegwaard MSC, G., *Brief aan J. Boelaars MSC*, Rotterdam, mei 1995. Map stad Merauke I. Archief MSC, Tilburg.

gepubliceerd hadden.⁴⁹ Hij bezocht daarna alle hoofdstates. Zijn 'voorlichting' heeft de aanvaarding van de nieuwe situatie sterk bevorderd.

1966

Op 3 december 1966 werden de vicariaten op Irian-Barat verheven tot bisdommen: Merauke aartsbisdom, Sukarnapura en Manokwari, suffragaan-bisdommen.⁵⁰

Naast de bestaande parochies (Kathedraal, Kelapa Lima, Bambu Pemali) vroeg de uitbreiding van de stad Merauke, gezien ook de aanwezigheid van de protestanten, een nieuwe parochiekerk te Moppa-Lama, gebouwd als een oecumenische kerk in 1968 voor zo'n tweeduizend inwoners daar ter plaatse.

De stad telde in 1965: 7.000 inwoners, in 1980: 12.400, in 1985: 26.400, in 1990: (door de toename van de immigranten) 35.000. Een overzicht naar inwonertal en godsdienst ziet er in 1985 als volgt uit:

parochie	inwoners	katholiek	protestant	islam
– Kathedraal: met de bijkerk	14.901	6.097	3.700	5.104
– Gudang Arang:	1.453	1.110		
– Kelapa Lima:	5.454	4.630	283	537
– Bambu Pemali:	5.623	2.020	1.299	2.300
– Moppa-Lama:	1.161	613	312	236
– Sang Penebus:	2.215	1.765	216	228

Het jaar 1969 zag de zogenaamde Pepera (Penentuan Pendapatan Rakyat), de keuze van de bewoners van Irian-Barat, al of niet vóór Indonesia. Deze keuze werd zo goed voorbereid – soms met militaire bijstand – dat de Irianezen voor Indonesia kozen.

De beleidslijnen

Welke zorgen er in Merauke zijn wordt goed uiteengezet in drie documenten van de hand van de secretaris pater G. Zegwaard, namelijk: a) het *Jaarverslag 1957*, b) enkele *Notities over de katholieke Missie (1957)* en c) *The Vicariat of Merauke*.

Een kort overzicht van de voornaamste gegevens volgt hier.

- Het werkteerrein is overdekt met oerwoud of moerassen; de bevolking is onderverdeeld in stammen met diverse talen, wonend in kleine dorpen (± 150 inwoners), meestal uren lopen of varen van elkaar verwijderd, oorspronkelijk elkaar vijandig (koppensnellers, menseneters), nu gepacificeerd. Vaak ging de Missie (pastoor en zijn onderwijzers) vooruit en volgde het Bestuur, de diensten. Alleen de hogere leiding is Europees, op districtniveau alleen Aziatisch.
- Het missiepersoneel bestaat thans (1958) uit: 51 MSC, 28 FDNSC, 9 Helpsters van Christus, 17 Broeders van Voorhout, 4 osc.
- Het transport van de Missie heeft geen motoren; men reist te voet, per prauw of benut het openbaar vervoer van het Bestuur (zelf klein van opzet).

49 Haripranata sJ, H., *Ichtisar Kronologis Sejarah Geredja Katolik Irian-Barat, I en II*. Sukarnapura, 1967.

50 Boelaars MSC, J., 'South-Western Irian missionary activities, 1905-1966', in: *Euntes Docete XXII*, Roma, 1969.

- De geloofsverkondiging geschiedt door de priesters met behulp van onderwijskrachten, namelijk 141 gesubsidieerde scholen met 5.500 leerlingen en 161 catechistenscholen met 6.000 kinderen.
Voor het werk van deze catechisten gaf de Regering geen subsidie en kwam de extra subsidie van Rome niet af.
Voor het godsdienstonderwijs bestudeerde pater P. Drabbe vijftien talen. Hij maakte telkens een grammatica, woordenlijst, catechismus, gebeden. Het aantal gedoopten is 43.000 op de 100.000 inwoners. De Beschavingsscholen worden overal opgewerkt tot Volksscholen en daarop kunnen de vier middelbare scholen voortbouwen. Hierop komt een bovenbouw voor de opleiding voor onderwijzers (80 leerlingen) en technici (Lagere Technische School, 130 leerlingen). Een primair middelbare school geeft toegang tot de opleiding van verpleegkundigen, landbouw-mantri's en bestuursassistenten. Het Klein-Seminarie (17 leerlingen) is aan het derde jaar toe.
- Omdat de gezondheidstoestand op vele plaatsen slecht is (een hoge kindersterfte) en de grond vaak onvruchtbaar, wordt in de ressorten aan landbouwonderwijs veel zorg besteed. In de stedelijke centra treedt alcoholisme op en met name in Merauke is zo'n grote toeloop van mannen uit het binnenland, dat hier teveel ongehuwde mannen zijn en in het binnenland een teveel aan vrouwen (polygamie). De Missie probeert daar een oplossing voor te vinden.⁵¹

De moeilijkheden van die jaren toen alle ressorten volop in ontwikkeling kwamen, lagen in Merauke het meest voelbaar op het gebied van de financiën. Zegwaard schrijft hierover het volgende.

Om met de beperkte en soms fluctuerende geldmiddelen een vicariaat op de been te houden, was heel wat vindingrijkheid en flexibiliteit nodig. Deze uitspraak is gebaseerd op mijn ervaring tussen de jaren 1956-1965 als secretaris van het vicariaat. Het vicariaat, niet de Nederlandse msc Provincie, was financieel verantwoordelijk voor het onderhoud van de missionarissen en voor de kosten van de activiteiten die door de missionarissen werden uitgevoerd. De Nederlandse Provincie leverde de opgeleide krachten en behartigde via een religieuze overste hun geestelijke belangen, maar verder waren "de mensen en de middelen" de zorg van het vicariaat. Die zorg groeide mee met het toenemend aantal mensen en activiteiten. Het is duidelijk dat het vicariaat in deze jaren nog niet kon rekenen op enige financiële steun van de plaatselijke gelovigen. Het vicariaat had een klapperplantage (kokosbomen), waar kopra werd gemaakt en verkocht. De plantage lag op een geïsoleerde plaats met onzekere transportmogelijkheden en werd geleid door msc-broeders, die dus ook erg geïsoleerd leefden. De fluctuerende prijs van de kopra op de wereldmarkt veroorzaakte een vrij grote marge van verschil in de jaarlijkse verdiensten. De plantage heeft het vicariaat financiële voordelen opgebracht, maar deze voordelen waren niet groot genoeg om er de "kurk" van te maken waarop de Missie kon drijven.

Het Nederlandse thuisfront, familie en vrienden van de missionarissen, hielp op bescheiden schaal de individuele missionarissen en hun programma's. Deze bijdragen en giften bleven voor het vicariaat geheel van ondergeschikte betekenis.

51 Zegwaard msc, G., *Jaarverslag over de katholieke Missie*, 6-7-1957. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

Zegwaard msc, G., *Enkele notities over de katholieke Missie*, aangeboden aan de heer Denninghof Stelling, 25-7-1957. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

Zegwaard msc, G., *The Vicariat of Merauke (Netherlands New Guinea)*. Voor De Propaganda Fide te Rome. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

De zusters en de paters/broeders MSC vormden samen een eenheid die dezelfde financiële regelingen volgde. Zij ontvingen via hun religieuze oversten een maandelijks bedrag in geld, maar daar stond tegenover dat zij al hun inkomsten, salarissen en anderszins aan de kas van het vicariaat afdroegen. In de laatste jaren van het Nederlands Bestuur brachten de zusters onderwijzeressen en verpleegsters meer geld in dan zij aan levensonderhoud ontvingen. In de loop der jaren begon het gouvernement ook de werkzaamheden van de ressort- en algemeen schoolbeheerders met een bescheiden "beheerssubsidie" te honoreren. Ook deze gelden kwamen ten goede aan de kas van het vicariaat.

Het Internationale Genootschap van de Pauselijke Missiewerken gaf elk jaar een "gewone subsidie" voor het levensonderhoud van de missionarissen en zo nu en dan een "buitengewone subsidie" voor speciale projecten, bijvoorbeeld de bouw van kerkjes. Met het geld van de gewone subsidie kon het vicariaat amper de internationale vliegtickets van de gaande en komende missionarissen betalen. Het St. Petrus Liefdewerk gaf steun aan de seminaries en de seminaristen. Een enkele keer kwam er ook steun van de H. Kindsheid, voor kinderprojecten. De aanvraag en verantwoording van deze subsidies was de taak van de secretaris. De distributie en de besteding vergde veel vindingrijkheid en de kunst om te passen en te meten.

De Missie van Merauke verzorgde ongeveer 95% van het hele onderwijs in Zuid-Nieuw-Guinea. Voor de erkende scholen ontving het vicariaat gouvernementssubsidie voor de salarissen van de onderwijzers, voor leermiddelen en voor de bouw van centrale vervolgen middelbare scholen, inclusief de internaten die aan die scholen waren verbonden.

Voor enkele huishoudelijke trainingscursussen voor dorpsmeisjes kon ad hoc een kleine subsidie worden aangevraagd.

Vanwege de snelle uitbreiding van het missiewerk in pas geopende gebieden en de afwezigheid van voldoende gediplomeerde onderwijzers, ging het vicariaat ertoe over "hulp-onderwijzers" aan te stellen, dat wil zeggen plaatselijke jongelui zonder diploma en meestal zonder verdere opleiding dan de lagere school. Voor deze categorie (catechisten, noodgoeroes) wilde het gouvernement geen subsidie verlenen. Zij kwam dus ten laste van het vicariaat.

In het algemeen kan worden gezegd dat het vicariaat van Merauke in deze jaren steeds krap bij kas was, maar dat het anderzijds toch genoeg financiële armslag had om veel werk te doen dat de moeite waard was. Natuurlijk gaf de besteding van de beschikbare fondsen wel eens aanleiding tot onderlinge meningsverschillen. Soms had de secretaris niet voldoende geld om de toezeggingen van de vicaris uit te voeren. Maar het was gelukkig zo dat de meningsverschillen niet tot grote moeilijkheden hebben geleid.⁵²

Niet de Missie, maar het gouvernement bepaalde de taken van de Nederlandse leerkrachten. Wie dat waren, was wel een zorg van de leiding van de Missie. Voor de ODO was de heer H. Thijssen gekomen en zijn leiding bleek jarenlang voortreffelijk. Er was kans dat hij inspecteur zou worden bij het gouvernement, en mgr. Tillemans wist dat in Nederland de heer Mutsaers bereid was om de taak te komen overnemen. Maar de benoeming van Thijssen ging niet door en Mutsaers nam genoegen met de leiding van de SMA, met een minder salaris, jarenlang. Ook in de Unteatijd (1963) bleef hij nog een jaar en maakte toen van de ODO de SGA nieuwe stijl.

Vermeld is reeds dat de bisschop een onderwijsexpert aantrok, namelijk de heer P. Schoe, die heel voortvarend en soms erg zelfstandig te werk ging. Zijn stijl van optreden en zijn docerende, bladzijdenlange tractaten streken vele ambtenaren, bijvoorbeeld van Culturele Zaken in Hollandia, tegen de haren in en irriteerden ook sommige

52 Zegwaard MSC, G., *Brief aan J. Boelaars MSC*, Rotterdam, mei 1995. Map stad Merauke I. Archief MSC, Tilburg.

missionarissen. Maar zijn werk wordt algemeen erkend als een belangrijke verbetering van de kwaliteit van het katholieke onderwijs in Zuid-Nieuw-Guinea.

Algemeen gesproken kreeg bij het missiewerk de direct pastorale zorg de hoofdaandacht: de sacramenten regelmatig toedienen volgens goed opgestelde tourneeschema's. Maar daarbij en daaromheen speelde bij iedereen de aandacht voor een of andere activiteit die hem meer lag. De een had zorg voor het onderwijs, de ander liet dat aan de schoolbeheerder over, maar had meer oog voor de sociaal-economische ontwikkeling, of de studie van de culturele achtergronden. Mensen verschilden en in de ressorten waren de toestanden telkens anders. Die ressorten lagen ver uit elkaar, ieder met eigen behoeften en voor Merauke waren de transportmogelijkheden uiterst 'belabberd'. Bovendien waren de missionarissen er meer op gericht extensief dan intensief te werken (de protestanten voorblijven). Dat betekende de plaatsing van steeds meer catechisten, terwijl men zich in het binnenland niet eerst afvroeg of Merauke dat allemaal wel kon betalen. Tegelijkertijd arriveerden buiten de rij van door het gouvernement betaalde leerkrachten ook verschillende 'leken-missionarissen', door de Missie uitgenodigd en dus door de Missie te betalen. Die verscheidenheid van krachten – meestal zeer toegewijde, soms vreemde figuren – bracht de moeilijkheden mee van de goede omgang onderling. Ook dit eiste begeleiding.⁵³

De verzorging van het binnenland vanuit het missiemagazijn te Merauke, lag eerst in handen van broeder Piëtte, daarna bij de heren Baron en Van der Togt en werd in 1956 aan broeder Thieu van de Mortel toevertrouwd. Hij zag dat de administratie goed was opgezet, maar merkte wel spoedig dat die verzorging geen eenvoudige zaak was. Er moest van alles ingekocht worden bij de toko's, die weinig hadden, of later bij de Nigimij (het import- en exportbedrijf van de Regering), maar heel vaak was de kas van het bisdom leeg en wat er verstuurd kon worden, moest worden ingepakt in kisten of ingenaaid in zakken door jongens die dat ook nooit omhanden hadden gehad. Daarna moest er bootgelegenheid worden gezocht, ladingsbrieven ingevuld en verlot tot lading verkregen worden. Het was zaak er telkens op tijd bij te zijn, liefst de anderen vóór te wezen. Maar Thieu zag aan de bestellingen vanuit het binnenland dat de zaak vooruitging en dat inspireerde hem. Bij de overdracht van Irian aan Indonesia werd de situatie wel weer enkele jaren moeilijk, maar geleidelijk kwam met nieuwe regelingen een redelijk verloop van die verzorging weer tot stand.⁵⁴

Het is mogelijk de betekenis van het kerkelijk beleid zoals dat in de voorafgaande chronologie van de gebeurtenissen reeds naar voren kwam, aan te vullen met de archiefstukken die het pastorale beleid als zodanig bespreken, namelijk de verslagen van de reeks van 'Pastoorsconferenties' die in de loop van de jaren in Merauke gehouden zijn. Wij bespreken daartoe eerst de conferenties uit de voorafgaande tijd om de ontwikkeling onder mgr. Tillemans daarna beter te kunnen begrijpen.

In het eerste deel van deze trilogie, *De Pioniers*, met name in hoofdstuk IX, worden de missiemethode en de spiritualiteit van de missionarissen behandeld. Kort weergegeven komt de inhoud daarvan hierop neer.

53 Boelaars msc, J., *Interview met G. Zegwaard msc*, Rotterdam, 29-9-1987, pp. 17, 37. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

54 Boelaars msc, J. en Adr. Vriens msc, *Getuigen spreken*, I en II, p.9. Archief msc, Tilburg.

De 'Pioniers' waren de mensen van hun tijd, de tijd van de tweede helft van de vorige eeuw, de tijd van de eerste opbloei van een wetenschappelijke en technische aanpak van de wereldproblemen, de tijd ook van de emancipatie van het katholieke volksdeel in Nederland en België. Het was de tijd van het conventionele christendom⁵⁵, gekenmerkt door een rotsvast katholiek geloof, enerzijds defensief ingesteld tegenover de gevaren van de 'moderne wereld' (le mal moderne) en anderzijds bezield van een elan dat geloof te brengen aan de 'heidenvolken'.

Daarin kreeg de nieuw gestichte congregatie van de Missionarissen van het H.Hart (Jules Chevalier, Issoudun) haar plaats. Vanaf de jaren 1880 trokken haar missionarissen (msc) naar de grote oost. In 1905 begon de Missie op Zuid-Nieuw-Guinea. De congregatie had als leuze: Bemind zij overal het H.Hart van Jezus. De missionarissen toonden zich mensen met een goed hart, maar zij dachten aan kerkjes en scholen om hun godsdienstige opvattingen uit te dragen. Zij beseften daarvoor de taal van de bevolking (i.e. die van de Marind-anim op de Zuidkust), te moeten aanleren en de levenswijze van die mensen te moeten bestuderen om het goede te behouden en het kwade te kunnen bestrijden. In feite kwamen zij bij een stam die fysisch en psychisch dreigde ten onder te gaan aan haar super-seksualiteit. De 'gezonde' mensen zagen zij feitelijk 'dierlijk' leven (de geheime rituelen); de 'zieken' probeerden zij in stervensgevaar te dopen. Zij bereikten aanvankelijk niet meer dan gewaardeerd te worden als 'barmhartige mensen', anders dan de handelaren, eigenlijk waard om opgenomen te worden in de eigen stam. Pas na jaren (1902-1913) trad het Bestuur op tegen het 'koppensnellen' en pas in 1920 kwam door de samenwerking van Bestuur en Missie de lijfelijke redding van deze Marind stam tot stand. In heel die wachttijd trachtten zij het goede van de dans, de groteske opsiering, de feesten, de tuinarbeid en de jacht te waarderen. Opvallend was dat zij van het Bestuur dwangmaatregelen verwachtten, maar zelf de individuele vrijheid van elke persoon hoogachtten. De studie van de taal betekende voortdurend op zoek gaan naar de mogelijkheid de abstracte begrippen van het godsdienstondericht tot uitdrukking te brengen: de zeven hoofdzonden, berouw, naastenliefde, hulpvaardigheid. Men zocht naar de eigen religiositeit in mythen en rituelen, om zich daartegen beter te kunnen afzetten. Blijkbaar was de grote vraag van de mensen: waar zijn onze doden? Het oordeel Gods na de dood maakte diepe indruk.

Het lijkt erop dat de 'Pioniers' gewerkt hebben met een godsbegrip, dat de Almacht, Alwetendheid en Alomtegenwoordigheid benadrukte, een God als beloner van goed en straffer van kwaad. De Christusfiguur was de grote Verzoener – met zijn bloed – van de erfzonde. De liefde van God toonden zij door hun eigen praktijk van barmhartigheid en toewijding.

Hun eigen motivatie blijkt uit hun herhaald getuigenis dat zij vertrouwden dat God uit deze 'stenen' wel 'kinderen van Abraham' zou verwekken, dat beproeving hen beter overtuigd zou maken dat alles van Hem afhing, dat van de nood een deugd te maken was als offer voor het heil van de zielen. Het werk werd gezegend, al hadden zij daar geen recht op als slechts Gods nietige instrumenten. Duidelijk staan bij de bouw van het eerste huis de kapel, het altaar centraal. Bidden en retraite houden worden telkens vermeld. De devotie tot het H.Hart hielp henzelf, maar de hyperseksualiteit van de Marind belette hen een entree voor de Liefde te zoeken bij de vruchtbaarheids-

55 Zie: Pol, dr. W.H. van de, *Het einde van het conventionele christendom*. Roermond/Maaseik, 1966.

gedachte en de erotiek. Het kruis, zo heette het, is niet zonder reden het teken van het christendom en de ommekeer van de zielen is slechts het werk van Gods genade. Toen de Missie de selectie van de 'goeden' wilde bewerken door het vormen van modeldorpen, nam het Bestuur deze 'dorpsvorming' over voor allen. In die nieuwe situatie behield de Missie de school en de jeugd, de school die geleid werd door katholieke goeroes, aangetrokken uit de Molukken, die echter vooral bedoeld waren als godsdienstleraren (1920).

De tweede fase wordt beschreven in deel II, *De Baanbrekers*, de tijd dat vanuit de 'geredde kust' het binnenland werd opengelegd (1925-1950).

De 'Baanbrekers' komen dan ieder jaar bijeen te Merauke voor de Pastoorsconferenties.⁵⁶ Typerend voor deze jaren is het feit dat een conferentie steeds aanvangt met een 'casus', een studievorm die men kende uit de eigen opleidingstijd. Het pastorale optreden werd bepaald door de trouw aan de toepassing van de traditionele (westerse) moraal: de doop in stervensgevaar van een 'goede heiden, nu buiten bewustzijn', de doop van ouders die kinderen naar de protestantse school lieten gaan, de geldigheid van een huwelijk van een katholiek met een protestant. En vele andere voorbeelden. Steeds sterker wordt de aandacht voor het (met naam, toenaam en datum genoemde) foutief optreden van het Bestuur ten aanzien van belastingeisen, herendienstverplichtingen, drankmisbruik en bevoordelen van protestantse activiteiten, en voor de slapheid van het Bestuur bij de controle op de adatdansen.⁵⁷

Rond 1936 treedt tijdens de Pastoorsconferentie telkens pater J. Verschuieren op met een Inleiding. Eerst wijst hij op de 'gronden van de moeilijkheden', die hij vooral legt bij het 'slappe Bestuursbeleid' en het gebrek aan samenwerking met de Missie, om daarna de studie van de 'verchristelijking van de adat' naar voren te brengen. Hij doet dit zelf door bijvoorbeeld de administratie per gezin te verbeteren, de afschaffing van de jongelingshuizen opnieuw te bekijken en de ngadzi-dans te vervangen door de 'etor'. Hij bespreekt gebruiken, met name de 'rouwgebruiken', die deels te behouden zijn onder een nieuwe opvatting en andere gebruiken, met name de 'bloedwraak', die niet te dulden zijn. Hij gaat van de dopelingen eisen dat zij hun lidmaatschap van de geheimbonden afzweren.

In de jaren 1937-1938 komt voor het eerst gezamenlijk overleg met het Bestuur tot stand (onder dr. J. van Baal). De vraag wordt gesteld of de invoer van de 'gezinswoning' niet mede de oorzaak is van de toename van 'overspel'. Men bespreekt onder andere de aanleg van kerkhoven, het gebruik van anti-conceptionalia en de vraag of wati (drug) de onvruchtbaarheid van de vrouwen tot gevolg heeft.

Wanneer Van Baal zijn *De bevolking van Zuid-Nieuw-Guinea onder Nederlandsch Bestuur: 36 Jaren*⁵⁸ publiceert, schrijft Verschuieren daarop zijn commentaar.⁵⁹

Tijdens de Pastoorsconferentie van 1941 geeft pater J. Grent een uiteenzetting over de richtlijnen van de kerk inzake catechese en geeft Verschuieren richtlijnen over een

56 Zie voor de *Verlagen van de Pastoorsconferenties* in 1934 en 1935: Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

57 Zie vooral de figuur van pastoor Adr. Drager msc in: J. Boelaars msc, *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk II, pp. 49 e.v.

58 Baal, J. van, *De bevolking van Z.N.Guinea onder Nederlandsch Bestuur: 36 Jaren*, in: *Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde*, deel LXXIX, jg. 1939, afl. 3.

59 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk VIII, pp. 300-331.

onderzoek naar een Opperwezen en een Eredienst aan de Zuidkust. Bij de rondvraag wordt de mening van de deelnemers gevraagd over de *Open Brief* van Verschueren omtrent de 'ngadzi in de kerk'.⁶⁰

Tot aan de Tweede Wereldoorlog gaat de aandacht van het pastoraat enerzijds naar de concrete toepassing van het Kerkelijk Recht en anderzijds naar de leefgewoonten van de Papoea's, maar dit laatste vooral naar de af te keuren uitingen die de ont-plooiing van een hoger menswaardig bestaan in de weg staan. Alleen Verschueren denkt aan de mogelijke verchristelijking van bepaalde gebruiken en zelfs aan aanknopingspunten in de levensbeschouwing van de Marind. De algemene teleurstelling dat de Marind godsdienstig niet te beïnvloeden was, leidt niet tot een opgeven van de Missie. Er blijft hoop. Aan de juistheid van de traditionele kerkvisie wordt niet getwijfeld.

De oorlog brengt de verwoesting van de missiegebouwen te Merauke, de sluiting van een deel van het Mappi ressort. Alleen Hoeboer kan in de Muyu doorwerken, door te beginnen met de opleiding van Papoea jongens tot goeroes. De eerste jaren na de oorlog komt mede door de nieuwe krachten het herstel tot stand.

1950

In 1950 wordt Zuid-Nieuw-Guinea een eigen vicariaat onder mgr. H. Tillemans. Deze missionaris heeft onder invloed van pater Drabbe reeds in de Mimika een ommekeer doorgemaakt. Aanvankelijk zich fel verzettend tegen de adat (het neusdoorstekingsfeest) is hij later het 'uitgaan van de eigen levenswijze van de mensen' gaan waarderen (de bisypalen, de optocht met de sagoblokken bij het doopfeest). Hij heeft Verschueren ontdekt als de animator van een nieuwe aanpak. Hij zei tot hem na de wijding: 'Jen, wat jij altijd gewild hebt gaan wij nu doen.' Reeds op zijn eerste rondgang door zijn vicariaat staat hij toe dat het Ezam-Uzum ritueel te Mandum als een spel wordt opgevoerd. In 1954 roept hij de pastoors bijeen te Merauke voor de conferentie.

1954

In zijn inleiding stelt monseigneur:

De tijd is gekomen om naar elkaar te luisteren en al werkt iedereen hard, te bekijken of bepaalde werkmethode niet doelmatiger blijken te zijn en eventueel ons eigen inzicht op te offeren om gezamenlijk door te drukken wat nodig zal blijken. Neem deze gelegenheid waar om alles uit te praten.

Hij voegt daaraan toe:

Het Bestuur (gouverneur Van Baal) teert op zijn ervaring van controleur te zijn geweest in Merauke. Het zich afzetten van de Missie tegen de ambtenaren, de macht van pastoors en goeroes zit hem hoog; hij zal doen wat hij kan om deze te breken. Het feit dat de Verenigde Naties geld beschikbaar stellen (buiten de confessionele organisaties om) doet de tendens ontstaan economische plannen buiten onze bemoeienis te houden. Deze zijn echter van enorm belang voor ons werk, daar zij onze katholieke mensen betreffen. Dus samenwerking zoeken. Het onderwijs blijft aan ons. Daarom zal een onderwijsdeskundige uit Nederland worden aangetrokken. De financiën eisen kapitalen: ook voor de boekhouding zal een expert worden gezocht.

60 De studies van J. Verschueren msc zijn bijeen bewaard in de Map Verschueren. Archief msc, Tilburg.

Nieuw is: een gezamenlijk weloverlegd werkplan, samenwerking met het Bestuur, inschakeling van experts, ontwikkeling van de bevolkingseconomie als mede een taak van de Missie.

Het verslag behandelt het volgende:

- De doelstelling van ons werk God te dienen in de eigen cultuur om hier en hiernamaals gelukkig te zijn.
- Het onderzoek naar hoe de mensen 'waren' om te begrijpen waarom zij nu zo zijn.
- De opdracht om op schrift te stellen 1) de materiële toestand; 2) de sociale situatie en 3) het religieuze besef.
- Tot in details worden besproken:
 - het wonen, de kleding, de voeding, de lichaamsverzorging;
 - hoofden, machtspersonen, clanverdeling, scheiding der seksen (onder andere: probleem van het dansen);
 - de mythen en riten.
- Het Bestuur de eer gunnen voor hetgeen het op zijn terrein te doen heeft; samenwerken en fouten openlijk bespreken.

Na deze algemene toelichting op het werk, werden nog de volgende punten bekeken:

- de sacramenten en sacramentaliën (minimum eisen);
- de opvoeding van goeroes en catechisten;
- het godsdienstonderricht;
- schoolkwesties;
- voorkeur voor extensief werk.

Opvallend is de aandacht van monseigneur voor de uitbreiding van het missiegebied. Hijzelf had het bergland geopend vanuit de Mimika. Later zal de vraag gesteld worden of deze tendens niet één van de redenen was waarom de intensiviteit bij de bekeringen niet het gewenste resultaat bereikte.

Een tweede document in het archief over deze conferentie behandelt het verloop van de discussies over de hierboven gegeven onderwerpen. Wij ontleen hieraan enkele gegevens om te zien wat er toen bij de pastoors leefde:

- de in 1951 aangekomen, pas afgestudeerde antropoloog dr. J. Boelaars MSC mocht een inleiding verzorgen: 'Cultuur en religie'. Hij zag het wezen van de missie in Kerkplanting, een directe behartiging van de geestelijke belangen, maar tevens een indirecte bemoeienis met de tijdelijke behoeften (cultuurverbetering geeft een grotere objectieve godsverering, het gaat om de hele mens).
- Het debat spitste zich toe op de bemoeienis met de keuze van dorpschouwen en hevig werd de discussie met betrekking tot kleding, westers?, zedelijk?, bij ouderen, bij jongeren, in de stad of in het binnenland.
- De ziekenzorg roept vragen op: mag men injecties geven? Mag men dwingend optreden om patiënten naar het ziekenhuis te doen brengen?
- In hoeverre is seksenscheiding te handhaven (in kerk, school, fluitorkest, badplaatsen?).
- Monseigneur stelde de vraag: 'Is bij de toepassing van de sacramenten 'aanpassing' mogelijk? Is er een nieuw ritueel mogelijk dat aansluit bij adatfeesten, te beginnen bij het doopsel, zo snel mogelijk? Al in het baarhuisje?' Verschuieren antwoordt: 'Aangezien de hele cultuur rot is, is aanpassing bij de adat onmogelijk. Er is alleen aan te passen bij de 'mensen', hun karakter, belangstelling en liefhebberij.'

- Monseigneur vraagt naar aanpassing aan de adat bij het huwelijk. De verscheidenheid van huwelijksvieringen vereist studie. De vragen om de 'status liber' vast te stellen moeten opnieuw bekeken worden.
- Het belang van de sacramentaliën wordt erkend, ook al zijn deze bij deze mensen 'met magische kracht' geladen (Verschuieren).
- Wanneer kun je sacramenten weigeren?
- Als het Maleis al gebruikt wordt, moet dat benut worden om uitleg te geven.
- Het vormsel is zo 'verplicht' dat bij afwezigheid van de bisschop de hoofdpastoor het mag toedienen.
- Het blijkt dat niemand weet hoe de begrafenis van katholieken geschiedt. Dit moet geregeld worden als taak van de goeroe.

Ter sprake kwam ook:

- De betekenis van de 'tua agama' in de dorpen en zijn verhouding tot de goeroe.
- De adat Kei, vooral inzake het huwelijk en de mogelijkheid de huwelijken op Nieuw-Guinea zelf te regelen, onafhankelijk van het thuisland Kei.
- De catechisten. Ieder ressort vertelde de ervaringen.

Verschuieren acht in de nieuwe gebieden adastudie het eerst nodige en bovendien de mensen leren 'werken'. Het godsdienstonderricht kan wachten. Intellectuele ontwikkeling bergt het gevaar in zich topzwaar te worden. Boelaars wenst eerst: optreden tegen misbruiken, gevolgd door catechese en daarna aanpassing. Zegwaard zag dat in de Mimika gepraktiseerd, maar met het gevolg dat misbruiken verheimelijkt voortleven.

Andere vragen waren:

- Of men met de 'ouderen' zal kunnen beginnen en niet enkel met de schoolkinderen. De reacties zijn: de dorpen willen een school; de ouderen zijn onbereikbaar; eigenlijk moeten zij ingeschakeld worden in de streekplannen, daarbij kan dan godsdienstonderricht gegeven worden.
- Of het drinken van wati kan worden toegestaan. Verschuieren meent van wel.
- Hoe de polygynie, met name in de Muyu, moet worden bekeken.
- Wat te denken van tovenarij (want in de Muyu ligt dat anders dan bij de Marind).
- Of de westerse vorm van 'paardansen' mag worden ingevoerd, een zaak van dulden of zich ertegen verzetten.
- Of de zorg extensief te werken, eventueel goeroes daarvoor vrij maken, niet nodig is om de protestanten voor te zijn; wie het eerst komt, heeft de bevolking (aldus monseigneur!).

Uit het overzicht van deze documenten blijkt dat een zekere uniformiteit in de pastoraal - wat mgr. Tillemans vooropstelde - feitelijk nog niet tot stand kon komen en dat men eigen onkunde omtrent de adat van de verschillende gebieden moest toegeven. De conferentie bracht duidelijk de ervaren moeilijkheden bij de traditionele aanpak ter tafel (de sacramenten bedienen, het schoolwezen). Eensgezindheid van mening was nog ver te zoeken. Het verschil van werken 'van onderaf' (vanuit de adat) tegenover een werken 'van bovenaf' (vanuit onze godsdienstbeleving) was voortdurend voelbaar, ook al werd deze tegenstelling zo nog niet onder woorden gebracht. Uit de voorafgaande hoofdstukken zal zijn gebleken dat deze accentverschillen doorwerkten in het werk van de diverse ressorten.

De bisschop was voor zichzelf tot de conclusie gekomen dat de tijd voor gezamenlijk beraad nog niet rijp was.⁶¹ Hij heeft tien jaar lang geen Pastoorsconferentie meer bijeengeroepen. Het ligt echter voor de hand aan te nemen dat ook de afwezigheid van de bisschop – eerst op verlof naar Nederland en later naar Rome voor het Vaticaans Concilie – dat bijeenkomen heeft doen uitstellen.

1962

Een gezamenlijk herderlijk schrijven van de apostolische vicarissen van Merauke en Hollandia en de prefect van Manokwari bevat de aankondiging van het Concilie, wat het is, wat het bedoelt en sluit met een oproep tot gebed.⁶²

Er zijn in het archief geen verslagen over de sessies in 1962-1965, maar na het Concilie worden 'periti' uitgenodigd naar Merauke te komen om de documenten te behandelen (cf. Infra 1968).

1967

Een comité van katholieken publiceert de besluiten van de vergadering: *Musyawah kerdja Front Katolik I Merauke*. Men denkt aan de organisatie van de Partai Katolik, de Pemuda Katolik, de Wanita Katolik en de PKK (de groep van katholieke goeroes). Men vraagt aandacht voor de problemen op sociaal-economisch terrein, kadervorming, vrouwenorganisatie, jeugd, en financiën.⁶³

1968

Voorafgaande aan de Pastoorsconferentie schrijft pater A. Verhage *Suggesties met betrekking tot het godsdienstonderwijs op onze lagere scholen en over het onderwijs in het algemeen*.⁶⁴

Tijdens de conferentie zelf worden de volgende inleidingen gegeven:

I

- H. van Münster OFM: Secularisatie; God is dood; Priester in de toekomst.
- B. Van Leeuwen OFM: Kerk en wereld; huwelijk en recht; geloof in levende God; geboorteregeling.

De vragen die door de inleiders gesteld worden zijn deze:

- Zijn in onze opvattingen seculariserende tendensen merkbaar? Bedreigt dit ons leven en werken?
- Zien we dat onze macht verzwakt is en dat de sancties vanuit het burgerlijk leven dwingender zijn dan die vanuit ons geloof? Moeten wij niet van extensief naar intensief werk?
- Moet onze relatie met God niet veeleer gestalte krijgen in de onderlinge verhouding van de mensen?
- Gaat u in de verkondiging uit van Christus als mens of van Christus als God?

61 Mededeling van mgr. Tillemans aan de schrijver.

62 Tillemans MSC, H., P. Staverman OFM en P. van Diepen OSA, *Herderlijk schrijven over het Concilie*, februari 1962. Map stad Merauke I. Archief MSC, Tilburg.

63 Keputusan 2, Musyawah, 20-5-1967. Map stad Merauke I. Archief MSC, Tilburg.

64 Verhage MSC, A., *Suggesties over verschillende onderwerpen*. Merauke, 3-8-1968. Map Catechetik. Archief MSC, Tilburg.

Het Missiepersoneel in ± 1968

II

- P. van Mensvoort msc: De opbouw van de Kerk in Irian Barat, de infrastructuur.⁶⁵
- G. Aerts msc: Biechten en Eucharistie als basis voor teamwork.⁶⁶
- J. Verschueren msc: Missiemethode.⁶⁷

De vragen zijn:

- Wat wordt er gedaan om het 'volk Gods' bewust te maken van zijn opdracht?
- Vraagt het 'volk Gods' om een eigen structuur of denken wij het zelf wel af te kunnen?
- Is er onder ons al sprake van teamvorming?
- Is het in deze tijd, nu de nadruk niet langer valt op het Misoffer op zondag, maar veel meer op de beleving van het geloof in oprechte menselijkheid, niet belangrijk dat wij het religieuze bij onze mensen zoeken niet in het vieren van hun ritueel, maar in de aanvaarde beleving van de door het Opperwezen gegeven levensregels?
- Is het niet beter ons routinewerk (sacramentenbediening, schoolinspectie) af te zwakken om tijd te hebben voor, aandacht te geven aan de mensen (familie of individu) door hun levenszorgen te delen, hen te 'begeleiden', hun leven te beleven vanuit de liefde?

65 De tekst is niet in het archief msc.

66 Aerts msc, G., *Religieus Christendom*. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

67 Verschueren msc, J., *Missiemethode*. Map stad Merauke I. Archief msc, Tilburg.

Uit de discussies blijkt dat de nieuwe visies begrepen en min of meer aanvaard worden, maar dat daardoor tal van praktische problemen worden opgeroepen, bijvoorbeeld ten aanzien van een andere 'liturgie' bij de sacramenten en ten aanzien van de inschakeling van het Bestuur bij het ontwikkelingswerk (of alleen meewerken?). In het teamwork worden broeders en zusters ingeschakeld en eveneens: catechisten, stagiaires van de STTK (en hun opleiding daartoe).

In zijn slotwoord – bij alle waardering – laat monseigneur horen dat hij de aandacht voor het gebed gemist heeft. Hij stelt voor daar het volgend jaar over te spreken.

1969

Over de Conferentie van 1969 is in het archief geen document, maar er is een pak brieven van de correspondentie onderling als uitleg van de besproken visies van 1968 en de reacties daarop van meer traditioneel denkenden, onder andere ten aanzien van het gebed.⁶⁸

1972

Mgr. H. Tillemans werd opgevolgd door pater J. Duivenvoorde, die op 1 oktober 1972 door hem tot bisschop werd gewijd. Hijzelf nam nog de zorg op zich voor de Marorivier en stierf te Merauke, 23 augustus 1975.

68 Briefwisseling 1969-1970. In: Map stad Merauke I. Archief MSC, Tilburg:

- 1 Aerts MSC, G., *Brief aan Overste*, 4-2-1969. ...Optimisme ten aanzien van ontvangst van nieuwe visies.
- 2 Aerts MSC, G., *Brief aan Monseigneur*, 11-2-1969. ...Plan voor maand lang cursus in de voornaamste dorpen.
- 3 Vriens MSC, Adr., *Open Brief aan Confraters*, 10-3-1969. ...Noodzaak bij nieuwe planning de bevolking zelf te horen.
- 4 Vriens MSC, Adr., *Infrastructuur*.
- 5 Janssen OFM, Th.M., *Pastoraal-theologische opmerkingen omtrent de sacramenten in het algemeen en het doopsel in het bijzonder*, 2-3-1969. ...De Schillebeeckx's en de antropologische visies.
- 6 Hendriks MSC, C., Adr. Vriens MSC, G. Aerts MSC, B. van Oers MSC, en C. Hoogeland MSC, *Brief aan confraters*, 18-3-1969. ...Heeft de Conferentie 1968 doorgewerkt?
- 7 Vriens MSC, Adr., *God is dood*.
- 8 Janssen OFM, Th.M., *Brief aan pater Aerts*, 15-3-1969. Begeleidend schrijven bij: zie 5).
- 9 Aerts MSC, G., *Brief aan Monseigneur*, 19-4-1969. ...Het werk aan de Boven-Mappi.
- 10 Verschueren MSC, J., *Brief aan Képi*, 29-4-1969 en 27-5-1969. Reacties op brief zie 6). ...Wens geen gewetensonderzoek.
- 11 Vlucht MSC, T. van de, *Brief aan Képi*. Reactie op zie: nr. 6. ...Niet warm voor al het nieuwe.
- 12 Campen OFM, J. van, *Antwoord op enquête Képi*, april 1969. ...Kritisch instemmend.
- 13 Vriens MSC, Adr., *Antwoord aan pater Valette*, Pinksteren 1969. ...Goede Weekviering.
- 14 Aerts MSC, G., *Brief aan pater Th.M. Janssen ofm*, 22-5-1969. ...Uiteenzetting van eigen visie.
- 15 Campen OFM, J. van, *Brief aan G. Aerts*, 11-6-1969. ...Kritische beschouwing.
- 16 Janssen OFM, Th.M., *Brief aan pater Aerts*, 10-7-1969. ...Bezwaar tegen God-is-dood theologie.
- 17 Vlucht MSC, T. van de, *Brief aan B. van Oers*, 10-9-1969. ...Nuchtere kritiek.
- 18 Aerts MSC, G., *Brief aan Confraters*, 22-10-1969. ...Over het gebed.
- 19 Campen OFM, J. van, *Reactie op brief van G. Aerts*, zie: 18).
- 20 Verschueren MSC, J., *Brief aan B. van Oers*, 31-12-1969. ...Dependentie of interdependentie?
- 21 Verschueren MSC, J., *Brief aan B. van Oers en J. van Kampen*, 6-1-1970. ...Dependentie of interdependentie?
- 22 Aerts MSC, G., *Brief aan Monseigneur*, 13-5-1970. ...Wensen voor Pastoraalconférentie 1970.

De figuur van mgr. Tillemans wordt in het tweede deel, *de Baanbrekers*, getekend als de voortvarende missionaris in de Mimika en de Pionier van de Missie aan de Wisselmeren in het bergland.⁶⁹

Deze energieke mens werd de bisschop van het nieuwe bisdom Merauke in 1950. Met diezelfde energie – soms heel gevoelig en emotioneel – pakte hij de problemen aan. Als iets niet kon langs de ene weg, dan moest het maar langs een andere weg. Beter laveren dan enkel recht door zee...: 'de zaak zàl vooruit!'. Hij was bereid iets aan te pakken vóórdat de financiële mogelijkheden en de financiële consequenties bekeken waren...: 'het geld moet er maar komen.'

In zijn beleid stonden twee principes voorop:

Ten eerste: eerder extensief dan intensief werken. Dit werd enerzijds ingegeven door de vrees gebiedsdelen aan de protestanten te verliezen, maar anderzijds was zijn gedachte: eerst globaal de hele gemeenschap bekeren en later het aanvaarde geloof in de individuen tot diepere ontwikkeling laten komen.

Ten tweede: de 'adat' ter plaatse bestuderen en al wat er goed in is als uitgangspunt nemen voor de verkondiging, de viering, de beleving. Dit tweede principe kwam sterk naar voren op de eerste algemene Pastoorsconferentie in 1954. Het riep daar heftige tegenstand op, omdat in de traditionele methode steeds was uitgegaan van de trouwe bediening van de sacramenten als de beleving van het ware geloof. De lijn van Tillemans werd echter vooral onder invloed van pater J. Verschuieren geleidelijk algemeen aanvaard.

Voor deze gedegen opzet zocht mgr. Tillemans de beste middelen: voor het transport werd de motorzeilboot 'Billy' aangekocht, maar dit bleek geen succes. Voor de uitbreiding werd het catechistensysteem in het leven geroepen, maar bedoeld als 'Voorlopers' op de komst van gediplomeerde onderwijzers bleek toch dat deze Voorlopers – toen het tekort aan onderwijzers een feit werd – niet tot voortzetting van hun taak in staat waren. Het gouvernement gaf voor hun werk nooit subsidie.

Voor de opbouw van het onderwijs nodigde monseigneur Nederlandse leerkrachten uit en bovendien een onderwijsexpert. Hij had daarbij de bekwame hulp van de zusters en de broeders, maar hij moest toezien dat na de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesia – en de hogere eisen aan het onderwijs – de Papoea's zelf de snelle ontwikkeling niet konden bijhouden. In de verschillende ressorten kregen zijn missionarissen te maken met de zogenaamde Cargo-cult en met de grote snelmoorden in de Miwamon (Mappi) en in Ayam (Agats). Van overal regende het ook klachten omtrent niet ingevulde beloften en niet uitgevoerde bestellingen.

Bij gebrek aan nieuwe missionarissen msc droeg hij eerst de Mimika (zijn eigen parochie!) over aan de paters Franciscanen (OFM), en later het zo moeizaam opengelegde Asmatgebied aan de Amerikaanse Provincie van de Kruisheren (OSC). Hij begon met een eigen Zustercongregatie, met een Klein-Seminarie en met een Broedersopleiding, maar al deze initiatieven beleefden niet het resultaat wat hij daarvan gehoopt had.

69 Boelaars MSC, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk VII.

Leest men nu achteraf de correspondentie tussen de werkers in de binnenlanden met hun bisschop, dan wordt het duidelijk dat zijn gezag erkend werd, maar zijn optreden wel kritisch werd bekeken. Men moet daarbij bedenken dat Tillemans te maken had met zijn tijdgenoten, die zelf ook Pioniers waren en eveneens gebieden hadden opengelegd. Enkele malen werd dit Tillemans ook te machtig. Hij ging dan naar Nederland en eenmaal dacht hij er ernstig over om niet meer terug te gaan. In zijn beleid was Tillemans een doorzetter, maar in zijn persoon was hij overgevoelig ten aanzien van de kritische reacties op dit beleid. Hij kon mensen stimuleren, maar ook mensen – soms van groot formaat – toch maar laten vertrekken. Dezelfde mens was bijzonder charmant in zijn optreden. Hij wist tot in de hoogste kringen de sympathie voor zijn persoon en voor zijn taak te wekken. Maar evengoed, wanneer men het werk van de Missie te na kwam, kon hij zeer resoluut en bekwaam de zaak verdedigen, ook ten aanzien van de hoogste ambtenaren. Hij speelde het spel mee, maar ieder voelde dat het hem ernst was, trouw aan zijn bisschoppelijk devies: 'Adveniat regnum tuum', Uw rijk kome.

X Stad Merauke II, 1972-1993

De parochies

Nadat in de voorafgaande periode de nieuwe parochies ontstaan waren en tot een eerste ontwikkeling gekomen, fungeert de parochie van de Kathedraal nu als de hoofdparochie van het dekenaat Merauke. De pastoor M. Bennenbroek bleef daar tot 1981 en werd opgevolgd door de Javaanse pater msc Y. Paiman (1978-1983). Deze werd opgevolgd door pater Izak Resubun (Keiees). Deze laatste vertelde in een gesprek dat hij tijdens zijn studie in Australië een 'omslag' doormaakte vanuit het oude pastoraat 'van bovenaf' naar een nieuw pastoraat 'van onderaf'. Hij vond in Merauke een parochie van Chinezen, Javanen, Florinezen en Molukkers, en... Papoea's. Hij zag het als zijn taak om eerst te luisteren naar wat de mensen 'behoefden', en met dat doel voor ogen praktiseerde hij dit in zijn bezoeken aan de mensen. Hij voelde de noodzaak zich te laten helpen door 'bekwame mensen', zoals economen en kwam zo bijvoorbeeld tot een kerkdeposito op de bank. Hij had contact met allerlei leken bij Missie en Bestuur. Hij leerde geduld te hebben bij de uitvoering van plannen, bijvoorbeeld de bouw van een kathedraal, en hij kwam tot het inzicht: de geloofsverkondiging volgt het ritme van de verstandsonwikkeling van de mensen. Vandaar het belang van het onderwijs als missiemethode (Westers onderwijs).

Maar hij vroeg zich wel af of dat proces niet versneld had kunnen worden door uit te gaan van de adat en door het zoeken naar aanknopingspunten voorop te stellen. Blijkbaar volgden de 'gelovigen' niet wat hen gezegd en voorgedaan werd, omdat zij hun 'ontwikkeling' zelf niet meebepaalden. Het had moeten leiden tot verchristelijking van hun leven, niet enkel tot opname in de 'gebrachte' kerkvorm. De zogenaamde 'kringvieringen' bleken een betere poging tot verdieping van het geloofsleven dan alleen de collectieve kerkdiensten van vroeger. Hij vreesde dat de 'geldbezitters' te zeer bepaald hadden wat er mocht worden gedaan.¹

Na hem verzorgde J. Mengko msc (Menadonees) de parochie tot 1995. Hij nam de leiding om tot een meer uniforme manier van werken te komen met de pastoors van de andere parochies.²

De parochie Kelapa Lima blijft verzorgd door pater Antoon de Graauw. In zijn verslag (1970) spreekt hij over 450 katholieke gezinnen onder 3.000 mensen. Bij de massa blijkt de adat dieper verankerd dan de geloofsovertuiging, maar een kleinere kerngroep (mensen van allerlei afkomst) bestaat nu uit leden van het Marialegioen, de Mariacongregatie, en de Bond van het H.Hart.

1 Boelaars msc, J., *Gesprek met J. Resubun msc*, Arnhem, 18-11-1992. Map Indonesianisatie. Archief msc, Tilburg.

2 Cf. *Infra*. De leiding van Mengko bij de voorbereiding van de Pastoorsconferenties 1986 en 1987.

In 1969 is een nieuwe grote kerk gereedgekomen en al is het kerkbezoek wel goed, toch mist De Graauw vaak de Papoea volwassenen. De mannen die in de week werk hebben, gaan 's zondags op jacht voor de vleesvoeding van hun gezin, terwijl veel Papoea vrouwen op zondag handel drijven op de markt. Zij nemen dan ook hun kleine kinderen mee. Het is gewoonte geworden maandelijks een doopplechtigheid te houden, waarbij nu ook de vaders aanwezig zijn. De toestand van de bevolking is echter verre van rooskleurig. Veel mannen verdubbelen hun loon en de vrouwen raken hun tuinproducten moeilijker kwijt omdat de transmigranten nu de markt overstromen. De gezondheid, vooral bij de jeugd, is zwak (wormen, bloedarmoede, tbc). Het schoolbezoek is slechter dan ooit. De onderwijzers hebben het te druk met de eigen hogere opleiding om huisbezoek te doen.³

Over deze situatie hier aan de rand van de stad, vertelde de Mandobo onderwijzer Soter Butiop het volgende:

Nu ik in Kelapa Lima verblijf in het huis van mijn eigen kinderen, kan ik 's nachts niet slapen vanwege de herrie die de jongeren maken op straat. Maar dat is nu de ontwikkeling; wij hebben hen niet langzamerhand daarin opgebracht. Zij geven zich over aan die moderne ontwikkeling, verbaasd, maar zij gaan meedoen en doen alles na, ook al gaat het nog zo rechtstreeks tegen hun vroegere overtuiging in. Er is op veel gebied inderdaad vooruitgang; de verandering heeft ingezet, zowel op kerkelijk als wereldlijk gebied, maar de echte geestelijke verandering houdt dat niet bij, die gaat maar heel langzaam, en dat komt omdat de begeleidende krachten die de gelovigen moeten verzorgen zelf nog niet de uitweg weten. Als we de problemen bekijken van de jongens en meisjes dan is het duidelijk: zij beginnen met het afbreken van de schoolopleiding, omdat de ouders niet meer in staat zijn de kosten ervan te dragen. Bovendien is er de discriminatie bij het aannemen van de leerlingen. Men kijkt naar de afkomst. Zij gaan van de school af en de jongens worden onruststokers. Als deze jonge mensen al werk zoeken, worden zij haast nooit aangenomen, want dan vraagt men: welke school heb je af? Wat heeft zo iemand voor kansen? Hij komt in opstand en doet waar hij zin in heeft. Voor hem bestaat alleen nog maar: in leven blijven en zich vermaken. Dan gaat hij sagero tappen en begint te drinken, maakt dan herrie. De kinderen zien het bij hun eigen ouders die tegen de bierkaai vechten en laten de moed zakken. Zij gaan achter de vrouwen aan, ontzien het geldige huwelijk niet.

Nu kunnen wij van bovenaf wel stellen dat ze hun kwalijk gedrag moeten verbeteren, maar het volk zou tegen het hoofd van de politie kunnen zeggen: "Zolang Uw mannen permanent dronken zijn... laat ze daarmee eens ophouden en dan verbeteren wij ons gedrag ook." Of tegen ambtenaren die elkanders huisvrouw niet ontzien en er maar op los leven: "Jullie geven bevelen aan het gewone volk, maar jullie hebben je eigen mensen niet onder controle."⁴

In 1972 bereidde de parochie zich voor op een Parochiële Beleidsvergadering van de leiders van de veertien kringen, waarin met name aandacht werd gegeven aan alle mistoestanden.

De parochie Bambu Pemali heeft pater Thieman als pastoor. Zijn verslag (1970) vermeldt:

Het aantal katholieken – 5.000 – is opgedeeld in twee wijken. De eerste, "Bambu Pemali", bestaat uit mensen van allerlei afkomst, maar de grootste groep is die van de Keiezen. Er

3 Graauw msc, A. de, *De situatie parochie Kelapa Lima 1970*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

Graauw msc, A. de, *De geschiedenis parochie Kelapa Lima 1971*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

4 Boelaars msc, J., *Interview met Soter Butiop*. Map interviews met goeroes. Archief msc, Tilburg.

wonen protestanten en islamieten, de verhoudingen zijn goed, ieder blijft bij het zijne. De tweede wijk heet "Pembangunan Baru". Deze wordt bewoond door een 70 Papoea's (Mandobo's) in lange hutten die door schotten in kamertjes zijn verdeeld. Zij zijn werkwil- lig, maar vinden geen baan in de stad en leven op de enkelingen die werk vinden. Daarom heeft niemand voldoende voeding of kleding, met als gevolg: allerlei ziekten. Dit roept het vasthouden aan hun tovenarij op.⁵

Kerkelijk gesproken domineren de Keizezen, nog sterk gebonden aan hun eigen adat. Al hebben de jongeren daar moeite mee, de ouderen winnen het. Er is een Kerkeraad, de leiders daarvan zijn tevens de adathoofden. Het Legio Mariae bezit als leden alleen vrouwen die bidden, zieken bezoeken en catechismus geven. Het kerkbezoek op zondag is goed wat de H.Mis betreft, maar slecht voor het Lof. Het kerkkoor is ijverig. Deze wijk is opgedeeld in 'kringen'. Wekelijks komt men bijeen, telkens bij iemand anders. De basisschool is goed bezet door katholieke en ook protestantse kinderen. Bovendien is er een kleuterschool voor 62 kinderen. Onder deze parochie vallen ook de internaten van de middelbare scholen (Broeders van Voorhout) en dat vraagt de zorg voor maandelijkserecollecties aldaar, en een SMEP (Sekolah Menengah Ekonomi Pertama) waarvan eenderde van de leerlingen katholiek is.

Thieman werd opgevolgd door H. Vergouwen (1975-1978) en na hem nam J. Geuskens, overgeplaatst uit Tanahmerah, de zorg voor de parochie over. In een interview vertelt Geuskens het verloop van zaken.

Zij dirigeren nu zelf de samenhang in de parochiekerk

5 Thieman msc, W., *Verslag parochie Bumbu Pemali 1970*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

De Mandobo's te Merauke zijn afkomstig uit de streken boven Tanahmerah. Thieman was hun eerste pastoor geweest en hij had hen van Tanahmerah uit gechristianiseerd (1951-1958). Geuskens zelf kende de bevolking uit zijn eigen tijd te Tanahmerah (1963-1978). Vanzelfsprekend ging zijn belangstelling uit naar deze groep. Gewoon fysiek gesproken was dit al een zware opgave, want de verharde weg hield op achter het vliegveld en deze mensen waren bij de uitbreiding van dit vliegveld gedwongen verhuisd naar de moerassen daarachter en waren enkel via modderwegen te bereiken. De twee kringen onder hen droegen de namen Kampong Baru en Kuda Mati (het dode paard).

Henk Vergouwen, zelf vroeger ook pastoor in de Mandobo (1962-1969), had deze twee kringen reeds goed georganiseerd onder hun eigen leiders. Hij had al twee kleine kerkjes van bosmateriaal met hen gebouwd. De actie van het leger 'ABRI masuk desa' (het leger komt naar de dorpen) had die twee kerkjes voorzien van een cementen vloer en een zinken dak.

Geuskens kende het hoofdprobleem van de Mandobo's, namelijk: zij waren niet bereid vlot om te gaan met mensen uit andere Mandobodorpen; nu deze mensen, uit talrijke verschillende dorpen afkomstig, te Merauke bijeen kwamen, moest het hoofddoel van zijn pastorale zorg bestaan in: vrede en eensgezindheid brengen en behouden.

Bij de overdracht aan 'de Geus' waarschuwde Henk hem aan bepaalde figuren geen geld te lenen, want men zag dat nooit terug, zij dronken het op. Ofschoon nu na jaren toch reeds een aantal mannen onder deze groep het tot kleine ambtenaartjes gebracht had, bleken de gezinnen vaak honger te lijden omdat de heren hun salaris – dat zij inden na dagen nietsdoen op 'kantoor' – uitgaven aan sterke drank. Alcoholisme bleek onder hen een volkskwaal geworden te zijn. Zij hadden dit van de kameraden uit andere eilanden afgekeken.

Geuskens ging op verlof in 1981. Pater A. Eijkens zorgde voor deze groepen vanuit Bambu Pemali. Pas in 1983 kon Geuskens terugkomen. Na een korte periode aan de Kathedraal, kreeg hij opdracht om van deze twee kringen een eigen parochie te maken. Hij koos de naam 'sang Penebus' (de Verlosser). Die korte periode aan de Kathedraal had hem niet alleen in contact gebracht met de Yahray en de Awyu, die in die hoek bij elkaar zaten, maar ook met de hoofdleiding van politie en leger. Het alcoholisme was niet minder geworden. Integendeel, want bij leger en politie waren krachten die de drank verkochten. Geuskens wendde zich tot de commandanten. Dezen beloofden op te treden, maar grepen feitelijk bij hun personeel niet in. De zaak bleef zoals zij was. Terwijl in de parochie, in samenwerking met de Kerkeraad, de religieuze situatie verbeterde, kreeg Geuskens de hulp van de Belgische organisatie 'Terre des Hommes'. Deze financierde het Mandobo-project en de pastoor kon de vrouwen en kinderen, de slachtoffers van het alcoholisme, helpen en bovendien hulpkrachten aantrekken om door de cursussen het algemene peil van ontwikkeling vooruit te brengen.

Met behulp van een andere ruime schenking kon een parochiehuis worden gebouwd, dat voor een deel een kleuterschool huisvestte en voor een deel de vergaderzaal werd. In die vergaderzaal kwamen eindelijk mensen van verschillende afkomst bijeen en kon de eensgezindheid groeien. Later gelukte het twee goede kerken te bouwen. In 1988 nam pater Vriens de parochie over, toen Geuskens definitief naar Nederland vertrok.⁶

6 Boelaars MSC, J., *Interview met J. Geuskens MSC*, Arnhem, 1993. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

De bisschoppen bij de wijding van mgr. J. Duivenvoorde.
 V.l.n.r.: J. Munickhoff OFM, P. van Diepen OSA, J. Duivenvoorde MSC, H. Tillemans MSC en A. Sovada OSC.

In deze jaren na 1970 ontstond naast de zorg voor de bestaande parochies een nieuw terrein voor het missiewerk. Niet enkel kwam het 'binnenland' naar Merauke, maar ook mensen van de andere eilanden – transmigranten – kwamen in hele groepen, soms op eigen initiatief, maar meestal georganiseerd door de Regering. Bovendien begon men aan het grote project: een wegverbinding van Jayapura naar Merauke, de zogenaamde Trans-Irian. Van Merauke uit loopt die weg naar het noorden parallel aan de Marorivier en aan die weg werden de zogenaamde 'locaties' opgezet, hele blokken woningen, ieder met twee hectaren grond, voor die immigranten en zelfs voor Papoea's die mee wilden doen. Het merendeel van deze transmigranten was islamiet, slechts enkele locaties behoorden aan mensen uit Flores (katholiek). De zielzorg voor deze mensen kwam neer op de Missie in Merauke en uit Flores kwam een diocesaan priester over, die met behulp van pastorale werkers deze taak op zich nam.

Een overzicht over het jaar 1992 vermeldt voor de oude dorpen aan de Maro en de eenentwintig nieuwe locaties een inwonertal van 29.537, van wie 6.251 mensen katholiek, 1.285 protestant en 20.000 islamiet.

Het pastorale beleid

De gegevens over het pastorale beleid onder mgr. J. Duivenvoorde zijn ontleend aan het bisschoppelijk archief te Merauke, met name aan vier ordners waarin de documen-

ten van de Pastoorsconferenties bewaard zijn⁷, aangevuld met gegevens uit interviews met paters, zusters en leken.⁸

1972

Te Merauke werd in juni een vergadering belegd van de Delsos van de diverse ressorten, om tot een meer gecoördineerde samenwerking te komen. Men vroeg zich af of er een algemene vergadering gehouden moest worden en stelde voorop dat de Missie, in plaats van zich onmisbaar te maken, er juist op uit zou moeten zijn om voor volwaardige vervangers te zorgen, dit is: het beleid richten op de eigen verantwoordelijkheid van de gelovigen en op de vervanging van Nederlandse door Indonesische functionarissen.

Ter sprake kwam:

- moet er al of niet doorgedaan worden met het Klein-Seminarie (1962-1972) dat tot dusver slechts één enkele priester heeft opgeleverd?
- zijn wij met de stagiaires van de STFR op de goede weg?
- wat te doen voor de onderwijzers en de catechisten?
- hoe kan de liturgie van de sacramentenbediening worden verbeterd?
- hoe staat het met de technische verzorging, de financiën?⁹

Benoemd, maar nog niet gewijd, schreef pater J. Duivenvoorde als vicaris-generaal een brief aan de pastoors ter voorbereiding van een Algemene Vergadering. De onderwerpen waren:

- een priesterraad
- de catechisten
- de evangelisatie
- de financiële self-supporting.

Hierop kwamen vooraf reeds antwoorden binnen:

- ten aanzien van de priesterraad:
 - G. Aerts en Adr. Vriens wensden naast een priesterraad een raad van leken en zij denken daarbij niet zozeer aan aanwezige functionarissen, maar aan 'competente figuren'.
 - Mgr. Tillemans wenst geen aparte bisschopsraad, maar plaatselijk overleg en rapporten van de dekens; de bisschop keurt goed of corrigeert, om zo tot eenheid te komen in pluriformiteit.
 - P. van Mensvoort wenst 'een raad' van priesters en pastores.
- ten aanzien van de catechisten:

Men waardeert de oudere catechisten, de niet echt opgeleide mensen, maar vraagt om 'gekwalficeerde krachten', met name abiturienten van de STFR. Men stelt dat 'aanstelling door de bisschop' niet gelijkgesteld mag worden met 'wijding'.

7 Archief Keuskupan Agung Merauke, Ordner I t/m IV, gedeeltelijk in fotokopie in Map stad Merauke IIA, Archief msc, Tilburg.

8 Boelaars msc, J., *De tijd vanaf 1972*, verslag van een studiereis naar Merauke, juli-september 1993. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

9 Aangeboden werd: *Bouwstenen of stenen des aanstoets ?* van Th. Janssen oem. Abepura, 1972. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

- ten aanzien van de evangelisatie:
De Mappi pastoors wensen dat een geest van geloof alles gaat bezielen. G. Aerts stelt dat evangelisatie betekent: de uitbloei van de mens in relatie tot God.
- ten aanzien van de self-supporting:
J. Duivenvoorde brengt naar voren dat de 'lokale kerk', als zij zichzelf wil zijn, ook wegen moet zoeken om zichzelf voldoende te zijn, ook op materieel gebied.

In augustus worden, voornamelijk door zusters en broeders, vergaderingen belegd ter voorbereiding, want ook zij gaan deelnemen aan de Algemene Vergadering.¹⁰

In het binnenland bereidt men zich voor:

Képi stelt de vraag: is pastoraal het 'bewust doen worden' van mensen of behoudt ook de traditionele methode van onderwijs, liturgische vieringen, een eigen waarde? Mindiptana stelt: een 'lokale Kerk' is een Kerk in een concrete cultuur; de eigen religie tot vervolmaking brengen. Onze Kerk wordt ontlusterd als wij in onze 'burch' blijven wonen, in onze rijkdom tussen arme mensen. Nodig zijn: basiseenheden, die zelf beslissen; nodig is eerst: aandacht voor volwassenen; nodig is: kadervorming, maar geen Westerse eisen.

In Merauke zelf vormt zich een comité van leken dat namens het dekenaat een 'paper' aanbiedt aan de Vergadering. Men vraagt:

- a betere catechese (naast preken ook discussies in de kringdiensten);
- b meer aandacht voor huwelijksmoeilijkheden;
- c minder 'afgescheiden' leven van broeders en zusters (op bezoek komen);
- d meer contact van de bisschop met de ambtenaren;
- e het financieel beheer meer modern, rationeel opzetten.

Het Biro Kateketik geeft verslag van het werk en een lijst van publicaties (389 nummers) op catechetisch gebied, verkrijgbaar op Java.

Na de bisschopswijding had de Algemene Vergadering plaats. Het woord was aan P. van Mensvoort MSC (de Mindiptana-visie), H. Peeters OFM (de opleiding op de STTK), B. van Oers MSC (het magisch denken)¹¹, broeder Reinardus (kloosterleven) en aan de heer Sumedi (de inbreng van het lekencomité). De punten van de *Rondzendbrief* van J. Duivenvoorde kwamen officieel ter tafel.

1973

Twee experts uit Java behandelden: *De groepsdynamica in dienst van teamwork* (Pater Hamma SJ) en *De betekenis van het onderwijs voor de opbouw van de maatschappij* (zuster Kristera).¹²

Ter lezing werd aangeboden de tekst van een artikel van P. van Mensvoort: *Akulturasasi - urbanisasi - evangelisasi*. Hij stelde:

Men komt vanuit het binnenland naar de stad, houdt eerst vast aan de stam-moraliteit, ontdekt dan de leefwijze van anderen, de eigen normen worden onzeker, de dorpscontrole valt weg, alleen hetgeen de publieke veiligheid bedreigt, wordt gestraft. Er blijven echter

10 Zie de samenvatting, gestencild als *Re-su-mé*. Map Broeders van Voorhout. Archief MSC, Tilburg.

11 Oers MSC, B. van, *Het magisch denken*. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

12 Kristera, zuster, *De betekenis van het onderwijs voor de opbouw van de maatschappij*. In bundel *Onderwijs*, in Map stad Merauke IV. Archief MSC, Tilburg.

wel echte "levensvoorwaarden". Deze te doen beseffen kan niet afgedwongen, maar moet "voorgeleefd" worden.¹³

1974

Op voorstel van de bisschop wordt er géén Algemene Vergadering gehouden, maar wordt er gevraagd de vergadering van 1975 plaatselijk voor te bereiden. Het thema zal zijn: 'Het pastoraal werk in ons bisdom'.

Deze oproep kwam goed over. P. van Mensvoort schrijft aan G. Aerts over wat geïntegreerde pastoraal zou zijn en wat de integratie voor West-Irian zou betekenen.¹⁴ G. Aerts stuurt een rondschrijven aan alle Delsos (de Delegatus Socialis van de ressorten), wederom over: de integratie van de pastoraal. Beide missionarissen zoeken deze integratie in het tot ontplooiing brengen van de mens, Aerts vanuit de potenties van de mens, Van Mensvoort vanuit de Openbaring. M. Bennenbroek (deken van Merauke) vraagt welke leken aan de Vergadering zouden kunnen deelnemen.¹⁵ G. Aerts stelt een concreet werkplan op voor de pastoraal in de komende jaren.¹⁶ Mgr. J. Duivenvoorde msc vraagt naar de visie van elk dekenaat op: de integratie van prediking, liturgie, catechetiek; de planning op sociaal-economisch gebied; geestelijke leiding; de visie op de 'lokale kerk' en de band daarvan met andere kerken en met de universele kerk; de visie op kerkeraden. Hij verwijst naar het plan van G. Aerts.¹⁷

Het binnenland bezint zich op deze thema's:

Te Képi:

acht Van Oers medisch werk praktischer dan sacramenten bediening, ter bevrijding van angst, honger en magie, een zaak van 'bewustwording'. Anderen komen op voor de liturgische viering, de bewustwording verlost te zijn, de zin van wat Christus daarin doet (ex opera operato bij ex opere operantis). Men acht het bewustmakingsproces 'praktisch' moeilijk bij de massa, wellicht mogelijk bij een elite. Men erkent de fout van een eigen te gegarandeerd leven ten aanzien van doodarme mensen, maar dat er wordt gezegd dat dat 'gegarandeerde leven' niet aanslaat bij de bevolking, gaat hen te ver.¹⁸

Te Mindiptana:

wordt geprobeerd de gedachten van de deelnemers naar voren te laten komen via praktische vragen ten aanzien van: doopsel, vormsel, Eucharistie. E. Rumlus, pr., tracht de leiders van de parochieraden 'de wijze van leiden' bij te brengen en 'de onderlinge samenwerking'.¹⁹

13 Mensvoort msc, P. van, *Akulturas, urbanisasi, evangelisasi*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

14 Mensvoort msc, P. van, *Brief aan G. Aerts msc, 20-3-1974*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

15 Bennenbroek msc, M., *Brief aan pastores te Merauke, 24-5-1974*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

16 Aerts msc, G., *Percobaan rencana kerja gereja lembaga keuskupan agung*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

17 Duivenvoorde msc, mgr. J., *Rondzendbrief, 12-6-1974*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

18 Weijtens msc, H., *Brief aan J. Sneekes (overste), als begeleiding bij het verslag, 9-7-1974*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

19 Rumlus pr., E., *Peminpin Umat, 5-12-1974*. (Vermeld in *Verslag, 22-8-1974*). Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

Te Wakeriop:
volgt een herhaling van Mindiptana.²⁰

Te Badé:
bespreekt men opvoeding tot eigen verantwoordelijkheid, het gezinsleven, de economische situatie.

Te Kimaam:
wordt de gelovigen een vragenlijst voorgelegd met betrekking tot geloof en adat.²¹

Te Wendu:
constateert Vriens het verschil bij de benadering van de problemen, namelijk: terwijl in Merauke de aandacht voor de verkondiging (van bovenaf) voorop staat, krijgt in het binnenland de aandacht naar wat in de mensen zelf leeft (van onderaf) voorrang. Hij constateert ook dat de 'vreemdeling' de mensen niet ziet als gemeenschapsmensen, maar de hulpkrachten enkel benut als 'handlangers' en 'uitvoerders', en hen niet opneemt in de 'planning'.

1975

Mindiptana vergadert in februari en april. Van Oers benadrukt het opstellen van een pastoreel plan als houvast voor opvolgers, als duidelijk beeld voor de Regering, als steun bij eigen moeilijkheden.²²

De *Vastenbrief* van de bisschop verduidelijkt de verandering van de vastenpraktijk. De voedselderving, aansluiting bij de voedselverboden in de adat, wordt een praktijk van eigen verantwoordelijkheid, iets opbrengen voor een goed doel.

Mindiptana bespreekt de opleiding op de STTK, de kerkdienst zonder priester, de catechese voor volwassenen en benadrukt dat de verantwoordelijkheid niet alleen bij de pastoor ligt, maar evenzeer bij de lokale krachten, met als uitgangspunt wat de mensen zelf behoeven en wensen.²³ Men bereidt twee teksten voor, namelijk: a) Over de taakverandering van de pastoor als alwetende en albepalende leider tot begeleider van de zelfverantwoordelijkheid van de gelovigen; b) de lokale kerk is een Aziatische kerk, een volkskerk van armen. Als zij zich verzet tegen verdrukkers, dan geschiede dat à la Asia, dit is, door overleg en gezamenlijke beslissing.

De bisschop waarschuwt: de gezamenlijke term 'pastor' voor priesters en diakens mag het verschil in functie niet verdoezelen en de armoede van de bevolking is niet karakteristiek voor de Irian-kerk en wordt door de gelovigen ook zo niet aangevoeld. Een te grote nadruk op een Irian-kerk is niet bevorderlijk voor de samenwerking met de Republiek Indonesia.²⁴

Voor de Algemene Vergadering was uit Java pater Soenarjo SJ uitgenodigd. Hij bracht het 'aandeel van religieuzen in het pastoraat' naar voren. Daarna kwamen de

20 Ramaaker MSC, J., *Brief aan Overste*, 11-12-1974. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.
Ramaaker MSC, J., *Brief aan Monseigneur en Overste*, 19-12-1974. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

21 Verhage MSC, A., *Losse gedachten*, 16-3-1975. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

22 Oers MSC, B. van, *Waarom een pastoreel plan?* (niet gedateerd) Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

23 N.N., *Pendapat pendapat dari sidang persiapan untuk rapat pastoril*, 5-2-1975. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

24 Duivenvoorde MSC, mgr. J., *Kepada Penyusun penyusun naskah untuk sidang pastoril di Mindiptana*, 28-4-1975. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

vele thema's van de ressorten ter sprake. De rijkdom aan gegevens en wensen maakte de opstelling van een algemeen geldige beleidslijn onmogelijk. Wel plaatste men voorop: geloofsverdieping/mensontwikkeling, catechese aangepast aan het begripsvermogen van de mensen, pastoraat voor volwassenen door persoonlijk contact. Aandacht kreeg ook het onderscheid tussen gewijde en niet-gewijde pastores.

In augustus kwamen de pastores van Mindiptana weer bijeen voor een kritische bespreking van de vergaderingen. Men kwam tot praktische afspraken ten aanzien van doop, rouw, huwelijk, polygamie, en desahoofden.²⁵

In november volgde een vergadering met een enkel thema: de parochie-financiën. Hierbij was ook de Camat (Bestuursassistent) uitgenodigd. Het uitgangspunt van de inleider, pastor Ainen, Papoea, was: de Nederlandse pastores hebben buitenlandse bronnen van inkomsten en zij maken bovendien gebruik van de handel, de Indonesische pastores hebben die mogelijkheden niet, hoe moet het in de toekomst?²⁶ Mgr. Duivenvoorde schreef als commentaar: 'Laat men zien dat de financiële mogelijkheden niet bepalend zijn voor pastoraal werk.'²⁷

In het archief volgen traktaten van Erik Rumlus pr. en Yos Somar pr., pastores te Mindiptana.

Rumlus:

- Het voorstel om hen die coöperatief waren maar aan hun tweede vrouw vasthiel- den, niet toe te laten tot het vormsel, lijkt in de overgangstijd niet juist.
- De verkondiging betreft de Muyu visie op "mens-zijn", niet de Europese. De "vrome teksten" zouden hulpmiddel moeten zijn om hen zelf van hun visie bewust te maken.²⁸

Somar, I:

Het doel van de pastor is niet hetzelfde als dat van de Regering. De Regering wenst "welvaart", de pastor wenst "opvoeding" tot een menstype dat de grondhouding heeft van de hemelse Vader. Duidelijk is die grondhouding in de christen: er zijn voor ieder ander, om die "goedheid" in zichzelf en in de ander tot ontwikkeling te brengen.²⁹

Somar, II:

Onze besprekingen te Mindiptana gaan uit van een ander kerkbegrip, namelijk niet van de kerk van en voor de massa, maar van een kerk van en voor "vrijwilligers". De massa-kerk vraagt uniformiteit van denken, doen en vieren, samenwerking van kerk en staat, het eren van de functionarissen/ambtenaren en van de "have's". De kerk van de vrijwilligers is de kerk van de kleine, overtuigde, enthousiaste, actieve groep. Deze andere visie vraagt een totaal andere werkwijze.³⁰

25 Mensvoort msc, P. van, *Laporan Percobaan Rapat Pastores Muman*, augustus 1975. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

26 N.N., *Laporan Rapat Para Petugas Gereja Muman Yang ke III*, 1975. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

27 Duivenvoorde msc, mgr. J., *Beberapa catatan pada laporan rapat III*, Mindiptana, 1975. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

28 Rumlus pr., E., *Tanggapan terhadap laporan Mindiptana*, augustus, 1975. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

29 Somar pr., J., *Tujuan karya pastoral dewasa ini*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

30 Somar pr., J., *Beberapa pikiran bagi rekan pastores SeDekenat Muman*, 1975. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

Langzamerhand blijkt dat de Indonesische medewerkers een stem krijgen in de vergaderingen en in de te ontwikkelen gedachtengangen. Het gaat 'om de mens', echter niet om zijn sociaal-economische welstand, maar om zijn geestelijke instelling en dat door 'te leven met', een mede-mens-ording, volgens het ideaal-model: de Christus. Een Indonesisch antwoord op de Europese visie van kerk-zijn. Men wil van extensief naar intensief.

Te Wakereop/Mandobo kwam een vergadering bijeen van vrouwelijke leden van kerkeraden in deze parochie, geleid door Bretonia, de echtgenote van pastor Anyom. Zij bespraken:

- De vrouw wordt beschouwd als onrein en als slavin.
- De oorzaken van de polygynie, en hoe is polygynie te voorkomen?

Dit was de enige vergadering apart voor vrouwen en geleid door een vrouw.

Deze vergadering werd gevolgd door een bijeenkomst van de mannelijke leden, die dezelfde problemen bespraken, met name de bruidsprijs.³¹

In november 1975 vergaderden de bisschoppen van Indonesia in Jakarta. Er werd een document uitgegeven over: De leek als leider van een godsdiensttoefening. De gelovigen hebben de plicht op zon- en feestdagen, ook als er geen priester is, bijeen te komen. Bisschoppen en priesters hebben de plicht de leiding toe te vertrouwen aan bekwame leken. De Woorddienst is op zich reeds een ontmoeting met Christus en is, waar mogelijk, te verbinden met een Communie. Ook doopsel en huwelijksluiting en de sacramentaliën kunnen geschieden door leken... Wel is vanzelfsprekend selectie nodig, een bijzondere opleiding en een proeftijd. Hiertoe behoren liturgieboeken gereedgemaakt te worden (hetgeen geschiedde).

1976

De diakon Cantius Kuktem, Muyuër, abituriënt van de STTK, schrijft aan pater Van Mensvoort:

Wat is de mening van de paters MSC over de toekomstige leiding van de Kerk in West-Irian: alleen gewijde celibataire priesters, of ook gehuwde diakons? Laat de opleiding in Abepura (STTK) daarop gericht zijn.³²

De Vastenbrief van de bisschop vraagt onderzoek naar 'wat men ook doet.'

In Mindiptana wordt een brainstorming onder de pastores georganiseerd om te weten te komen hoe te achterhalen is wat in het denken en doen van de mensen omgaat. Ook wordt de financiële onderbouw van het pastoraat besproken, de zorg voor de 'toko misi'. Daarop reageert Sneekes, die waarschuwt dat de formulering 'kas pastor' de Muyuërs de pastoor doet zien als ook een handelaar, zoals zichzelf. Beter is te spreken over de 'kas umat' (parochiekas).³³

Een verslag over het werk in de Muyu, geschreven door de diakon (Muyuër) Titus Tenyap, vermeldt dat Muyuërs kunnen samenwerken voor economisch profijt (de

31 N.N. *Rapat para anggota dewan gereja wanita paroki Wakereop*, oktober 1975. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

32 Kuktem, Cantius, *Surat kepada P. van Mensvoort*, 1-1-1976. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

33 Sneekes MSC, J., *Reaksi pada rapat pastores Muman maret 1976*, 22-5-1976. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

aanplant en het tappen van rubber, de aanplant van kruidnagel), maar niet als 'gelovigen'. Hij probeert de zondagsdienst en de 'wijkbijeenkomsten' te verbeteren, maar men neemt het hem kwalijk belangstelling te hebben voor een onderwijzeres. Hij vraagt om overplaatsing.³⁴

De parochie ziet de 'gehuwde diakon' nog niet als een evenwaardige pastor naast de priester.

De jaarvergadering te Merauke wordt geleid door pater Hardowiryo s.j. Hij behandelt 'Counselling en groepsdynamica' (werken als team). Dit was het jaar daarvoor gevraagd.³⁵

In de vergadering te Mindiptana, augustus 1976, worden de 'levenswaarden' van de Muyuërs onderzocht:

- vergelding dient niet om zelf safe te staan, maar als een sociale veiligheid, om vrede, om verbondenheid;
- goed is wie dit beleeft; goed is ook wie macht verwerft en die voor de gemeenschap benut;
- levenservaring en magie ondersteunen dat.

Voor de pastoraal betekent dit dat de verbondenheidsgedachte versterkt kan worden en dat magie, ten goede gebruikt, aanvaard kan worden.³⁶

In december wordt de vergadering te Mindiptana gewijd aan deze zelfde 'levenswaarden'. Men zoekt speciaal naar de achtergrond van de Cargo-cult beweging en vraagt aandacht voor de redenen waarom vele christenen niet kerkelijk trouwen.³⁷

Een verslag van de vergadering in de parochies te Merauke laat zien dat de wens van de bisschop om tot een algemeen werkprogramma te komen moeilijkheden ontmoet, omdat het niveau van ontwikkeling in de parochies sterk verschilt.³⁸

1977

Te Képi komen ter sprake:

- a de voorbereiding op doopsel en vormsel;
- b de 'levenswaarden' bij de Yahray (de grote invloed van de vrouw) en bij de Awyu (de regeling door de ouders);
- c de Cargo-cult beweging.³⁹

34 Tenyap, T., *Laporan Kerja paroki Mindiptana*, januari-mei 1976. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

35 N.N., *Notulen Rapat para pastores keuskupan Agung Merauke*, juni 1976. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

36 Oers msc, B. van, *Laporan sementara rapat pastor-pastor Muman tentang nilai-nilai hidup*, 10-14 augustus 1976. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.
N.B.: Van Oers bekent dat hij in het verslag zijn eigen visie geeft, maar bij zijn gedachte dat magie te aanvaarden is, plaatst een ander wel een vraagteken.

37 Tenyap, Titus, *Laporan rapat pastor-pastor Muman*, december 1976, januari 1977. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

38 Rahawarin, J.F., *Laporan pokok-pokok pembahasan pastores paroki-paroki Merauke dlm sidang dekenat*, 1975-1976. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

39 N.N., *Rapat pastoril dekenat Képi*, 13-16 juni 1977. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

Te Mindiptana wordt een tekst besproken die een nieuw kerkbeeld voorstelt, namelijk: de kerk opgebouwd uit 'basisgemeenschappen'.⁴⁰ De mogelijkheid van een concrete verwerkelijking daarvan voor de Muman (Muyu/Mandobo) wordt nog niet gezien.⁴¹

Te Képi, in een vergadering van drie Nederlandse pastoors en negentien Indonesische leerkrachten, oefent men eerst groepsdynamica (zien, luisteren) waarna men een brainstorming houdt over de problemen van de jeugdvorming.

Het opleidingsinstituut voor pastores te Abepura, dat speelde met de gedachte dat het celibaat zou worden afgeschaft, kreeg overigens wel klachten van de abiturienten dat zij zich na de opleiding onbekwaam voelden om in de parochies op gelijke wijze met de priesters op te treden. De leiding overwoog een korte stage na het eerste jaar en een langere stage (acht maanden) na het derde jaar (later top genoemd, dit is: Tahun Orientasi Pastoral). Over de problemen van de opleiding en over de wenselijkheid van begeleiding voor de stagiaires, kwam een breed opgezet beraad tot stand te Abepura tussen de docenten, de pastoors en de aanwezige studenten. Het verslag van deze bijeenkomst werd aan de deelnemers toegezonden, met het verzoek om hun commentaar hierop te geven. Van die tijd af komen de stagiaires naar de parochies en zij nemen als co-öperatores vanzelfsprekend deel aan de dekenaatsvergaderingen.

De aanwezigheid van de bisschop te Mindiptana en te Képi werd een gelegenheid om zowel de eensgezindheid van de pastores – en daartussen de stagiaires – als de eigen taak van ieder duidelijker vast te stellen. Nodig leek ook aan de gelovigen uit te leggen dat er een nieuwe structuur van paters, broeders, zusters, diakons (gehuwden) en stagiaires tot stand gekomen was bij de gezamenlijke zorg voor het kerkelijk leven. Een brief van E. Rumlus benadrukte dat de stagiaires per bisdom een vaste begeleider zouden moeten hebben en dat zijzelf het onderling contact zouden moeten opbouwen.⁴²

1978

In april geeft de bisschop in een rondschrĳven richtlijnen voor het Aartsbisdom. De leiding wenst een meer bewust samen kerk-zijn, de opbouw van een levende kerk van Evangelie en Kerk, een geloof beleefd in het dagelijkse leven. Dat vraagt:

- zoveel mogelijk gelovigen enthousiast maken om actief deel te nemen;
- dat iedere statie een kerkeraad bezit;
- dat aan allerlei groepen bijscholing moet worden gegeven;
- de verspreiding van de bijbel;
- de verbetering van de catechese; daarbij moet rekening gehouden worden met het volwassen worden van de gelovigen;
- de verbetering van de zondagsdienst;
- de verzorging van een christelijke begrafenis;
- de voorbereiding op het ontvangen van de sacramenten;
- aandacht voor de school en medewerking ten aanzien van de YPPK;

40 Peij msc, H. von, *Komunitas kristen hari ini dan besok*, vertaling van: *Christian community today and tomorrow*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

41 Mensvoort msc, P. van, *An overall view in building Christian communities*, Mindiptana, 5-3-1977. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

Oers msc, B. van, *Reactie op: Christian community today and tomorrow*, 7-3-1977. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg. (zie noot 40)

42 Rumlus pr., E., *Pembimbing stage*, 25-6-1977. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

- hulp voor economisch kleine projecten, overeenkomstig de Pembangunan (opbouw) van de Regering, in samenwerking met de ambtenaren;
- de ontwikkeling van het respect voor en het samenleven met mensen met een andere godsdienst (oecumene);
- de eigen inzet om zelf in te staan voor de nodige financiën.

Voor deze opzet zijn nodig: de jaarlijkse vergadering, de pastorale raad op bisdom-niveau, dekenaatvergaderingen, jaarverslagen, berichtgeving aan de bisschop via de dekens.⁴³

Aan de algemene vergadering in september te Merauke waren dekenaatvergaderingen voorafgegaan te Mindiptana, Képi en Merauke. De vraag was: 'Raakt onze pastorale zorg de mensen van Irian?' Het thema van de conferentie zelf luidde: 'Adat en onze verkondiging'. Ter inleiding werden de culturen van de oorspronkelijke bewoners en van degenen die van buiten gekomen waren (Molukse goeroes) tegenover elkaar gesteld als de culturen van 'verzamelaars/jagers' tegenover de culturen van 'agrarische volken'. Daarna werd de deelnemers gevraagd voorbeelden te geven van de feitelijke beleving van het christendom, positief of negatief. De bespreking leidde tot een speciale aandacht voor drie onderwerpen: de magie, de verhouding man-vrouw en de verhouding mens-God. Dit laatste thema beklemtoonde de overgang van een visie op God als de Almachtige naar een visie op God als Emmanuël, God voor de mens.⁴⁴

1979

Het program van 'bijscholingsdagen' (achtmaal in Muyu, tweemaal in Mandobo) toont de vernieuwing. De 'umat' – de plaatselijke gemeenschap – staat in alles voorop, heeft een leider en een kerkeraad. Nodig is samenwerking in het dorp. Zij regelen zelf de diensten, de voorbereiding op de doopsels, eerste communie en huwelijk. De voorganger krijgt een gewaad. En de raden bepalen welke kinderen gedoopt mogen worden; zij treden niet hard op tegen polygamen. Witte magie is goed. Adat en christendom staan niet tegenover elkaar. Lezingen uit de H.Schrift moeten worden opgenomen in de dienst en diensten met communie-uitdeling door de voorgangers zijn mogelijk. De pastoor helpt de leiding zo zelfstandig mogelijk op te treden. De bijscholing geschiedt door een team. De financiën voor de godsdienst behoren door het dorp bijeengebracht te worden.

1980

Er is blijkbaar te Merauke een probleem geweest ten aanzien van het functioneren van de 'Algemene Diensten' voor de algemene belangen van het bisdom (de aandacht voor het sociale leven, het onderwijs, de catechetik, het lekenapostolaat). In twee vergaderingen wordt geprobeerd een duidelijkere functie-omschrijving vast te stellen en om een verslag te verkrijgen van de activiteiten in het laatste jaar, maar vooral om een bewust gezochte en beoefende samenwerking tot stand te zien komen

43 Duivenvoorde MSC, mgr. J., *Petunjuk-petunjuk untuk pekerjaan pastoral di keuskupan agung Merauke*. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

44 Boelaars MSC, J., dan E. Rumlus pr., *Titik-titik pertemuan*, seri pastoral 19, Pusat pastoral Yogyakarta, 1979. Archief MSC, Tilburg.

tussen deze categoriale bemoeienissen. Tekenend voor de situatie zijn de verslagen van de Delegati (afgekort: Delkat, Delpen, Delsos). De Delkat en zijn medewerkers op het Biro Kateketik zijn het bisdom rondgereisd om de onderwijzers voorlichting te geven over de te behandelen stof en de juiste methode daarbij. Volgens het verslag stelden zij cursussen samen, verzorgden de verbreiding van lectuur, en hielden contact met het Departement van Godsdienstzaken van de Regering.

De Delpen brengt de grote ontevredenheid ter sprake betreffende de invloed van de Missie op het onderwijs, nu dat zo sterk is beknot door de macht van de Regering. Hij vindt dat vooral de aandacht voor de kadervorming beneden peil is.

Door de Delsos wordt de aandacht gevestigd op de aankomst van duizenden transmigranten die islamiet zijn. Het tekort aan kadervorming maakt deze komst bedreigend voor de oorspronkelijke bewoners.⁴⁵

1981

De uitgesproken noodzaak van teamvorming roept moeilijkheden op te Mindiptana. In twee vergaderingen tracht men vast te stellen wat bij wie hoort en wat terzake het beleid moet zijn. Men zoekt naar een dekenaal programma. Bovendien zijn er stagiaires aangekomen die ingepast en onder leiding geplaatst moeten worden. Hierbij speelt nu de spanning Nederlanders – Indonesiërs. Voorgesteld wordt om nu en dan gezamenlijke recollecties te houden om aan elkaar gewend te raken en zich open te stellen voor teamwerk met elkaar. Het gaat om vier Nederlanders, twee Keiezen, een Menadonees, een Minahasser en drie autochtonen (abituriënten $\sigma\tau\tau\kappa$, Abepura).⁴⁶

Een werkstuk uit Képi wijt de stagnatie van de religieuze vooruitgang aan de 'approach' van de geestelijkheid, die het eigene van de Yahray (hun collectief leven en hun 'volwassenworden') niet ziet. De mensen krijgen nog catechismus zoals zij die leerden als schoolkinderen, maar hebben behoefte aan een catechese voor volwassenen.⁴⁷

1982

Te Képi bespreekt het dekenaat het thema: 'De versterking van de toewijding in het gezin.' Uitgaande van concrete voorbeelden van deze beleving (positief en negatief) worden de achtergronden en de mogelijke oplossing van de problemen uitvoerig behandeld.⁴⁸

Begin juni stuurt broeder J. Bouw (van Voorhout), als medewerker op het kantoor van de Delsos, een brief aan de bisschop, waarin hij de vraag stelt of de Missie voldoende aandacht en financiële steun geeft om de achterstand van de bevolking in ontwikkeling en welvaart spoediger op te heffen.⁴⁹ De bisschop stuurt de brief rond. Hierop komen van vele zijden de reacties, zoals van Vriens, die de verdiensten opsomt van Verschuieren, Tillermans, en goeroes en de ijver ziet van de mensen aan de kust om naar het kantoor van de Delsos te gaan. Hij ziet het tekort in de mentali-

45 Oers msc, B. van, *Brief aan ouders*, 12-4-1979. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

46 Gegevens uit: J. Boelaars msc, *De tijd vanaf 1972*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

47 N.N., *Working paper Untuk Sidang Pastoral*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

48 Setitit msc, A., Th. Prasiti Adi msc, *Rapat pastoral dekenat Mappi*, april 1982. Map stad Merauke IIB. Archief msc, Tilburg.

49 Bouw, (Voorhout) J., *Brief aan de bisschop en zijn raad*, 1-6-1982. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

teit van de mensen in 'het alleen maar willen krijgen', en prijst de pogingen om in overleg met hen deze mentaliteit in zelfwerkzaamheid om te zetten. Hij ziet in de brief een poging om de zorg om de welvaart los te koppelen van bemoeienissen van de hiërarchie en over te dragen aan de leken. Hij voegt daaraan toe dat onder de transmigranten zelf reeds leiders gevonden worden die ook voor de geestelijke belangen opkomen.⁵⁰

Op de vooravond van de Algemene Conferentie komt de brief ter sprake en besloten wordt om onderscheid te maken tussen pastorale belangen enerzijds en direct sociaal-economische noden anderzijds. De eerste zullen het best door de katholieke organisaties van het bisdom kunnen worden behartigd, terwijl de laatste door een eigen, onafhankelijke sociaal-economische instelling aangepakt kunnen worden.

Tijdens die conferentie komt naar voren dat het boekje *Petunjuk-petunjuk* (Richtlijnen van het bisdom 1978) een aanvulling behoort te krijgen om tot een 'program' te komen.⁵¹

Het woord 'program' staat hier voor het eerst in de documenten en past bij het regeringsbeleid dat voortdurend over programma's spreekt.

Pastoor Van Mensvoort stelt de vraag wat er gedaan zou moeten worden aan kadervorming om een programma uit te voeren. Aansluitend – hij was zelf Delsos – laat hij horen dat het werk op sociaal-economisch gebied een kader vraagt, niet van de bisschop, de pastoors en de gemeenschappen van gelovigen, maar van een Delsos in Merauke met 'seksi-seksi sosial' in de parochies. Daarboven staat de pwi Sosek (Panitia Waligereja Indonesia voor Sosiaal-ekonomi) en daarnaast staan dan de autonome organisaties (Kuperda en Salatiga). Er is een opleiding voor Delsos op Java.⁵² Bij deze vergadering is ook een ambtenaar van de Regering aanwezig; de aandacht voor de samenwerking met de Regering wordt belangrijk geacht.

Ook wordt tijdens die conferentie besproken of de msc denkt zelf de opleiding van toekomstige leden te moeten verzorgen te Pineleng (Celebes/Sulawesi), of de opleiding te Abepura kan aanvaarden en daar één msc-er voor de begeleiding van de msc-kandidaten aan de staf wil toevoegen.⁵³

1983

Het is iedereen duidelijk geworden dat er een grote verandering is opgetreden in het werk van de Missie doordat de belangrijke factor van de missiemethode, namelijk het schoolwezen, praktisch onder het directe gezag van de Regering is gesteld. Er zijn nog confessionele scholen naast de regeringsscholen, men spreekt nog van een 'mitra' (partnership) tussen de regeringsinstanties en de beleidsorganen van de particuliere scholen, maar het laatste woord is altijd aan de Regering. Dat vraagt een andere houding bij de missionarissen en bij de onderwijzers. De vier bisdommen –

50 Vriens MSC, Adr., *Samkay-Wendu*, 3-7-1982. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.
Vriens MSC, Adr., *Brief aan monseigneur*, 5-7-1982. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

51 Peij msc, H. von, *Konkretisasi petunjuk-petunjuk pakerjuan pastoril*. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

52 Mensvoort msc, P. van, *Peranan Delsos Dalam Keuskupan*, 1983. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

53 Nuij msc, J., *Laporan Rapat Pastores Keuskupan Agung Merauke*, 1983. Map stad Merauke IIA. Archief msc, Tilburg.

de Kerk – hebben gezamenlijk een Yayasan Pendidikan Persekolahan Katolik (YPPK) opgericht, met onderafdelingen in de bisdommen, maar de uiteindelijke machteloosheid van dit orgaan roept ontevredenheid op bij allen die voor het katholieke onderwijs zorg dragen. Vandaar dat dit probleem het onderwerp wordt van de algemene vergadering in Merauke, september 1983.

Tevoren, in april, schrijft de bisschop de leden aan en hij stelt voor dat de conferentie zal gaan over de verhouding Kerk en Staat en over het onderwijs en dat er een 'hearing' zal zijn, een luisteren naar klachten. Een tweede brief stelt vragen omtrent het katholieke onderwijs.⁵⁴

De verschillende dekenaten sturen hun kijk op de situatie in. Muman beschrijft het verschil tussen het onderwijs vroeger en nu; Mappi geeft antwoorden op de vragen van de bisschop; de kust behandelt de invloed van het onderwijs op de maatschappij.⁵⁵ Pater Vriens toont de veranderingen aan in de tijd 1920-1980.⁵⁶ De bisschop zendt nog een aparte brief aan alle katholieke goeroes van het bisdom.⁵⁷

De conferentie laat eerst de secretaris van het bestuur van de YPPK de huidige structuur van het onderwijs uiteenzetten, waarna in groepsdiscussies de problemen worden besproken. De laatste dag komen verlangens en klachten ter tafel. Een tweede thema is het gewenste programma voor het bisdom, maar het eerste thema heeft zoveel tijd gevraagd dat deze wens niet echt aan de orde komt.

1984

De wens van de conferentie – namelijk een werkplan – wordt voor het eigen dekenaat besproken te Képi. Uitgaande van de invloeden van Kerk en Staat en het nieuwe dat daarbij is opgetreden, wordt tevens vastgesteld wat er in de aanwezige krachten voorhanden is en wordt bezien wat er 'formeel' en 'non-formeel' gedaan kan worden. Deze planning wordt in een overzichtelijk schema uitgewerkt.

1985

Ter voorbereiding van een 'werkplan' neemt het dekenaat van Merauke het initiatief tot een groots opgezette 'musyawarah pastoral' (gedachtenwisseling), duidelijk onder Indonesische leiding (deken J. Mengko MSC). Alle instanties van Bestuur en Missie worden uitgenodigd. De hoogste ambtenaar, de Bupati (Resident), spreekt het openingswoord. De parochies van Merauke vormen de discussiegroepen. Het eindrapport behandelt:

1 De situatie van ieder van de vijf parochies. Daarbij wordt vastgesteld dat kerk en maatschappij nog als twee gescheiden werelden worden ervaren. Gewenst worden:

54 Duivenvoorde MSC, mgr. J., *Kepada para peserta rapat pastoral*, 1983, I en II. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

55 Muman: *Uraian tentang pendidikan di sekolah katolik*. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

Mappi: *Jawaban atas pertanyaan*. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

Bwariat MSC, P. 1) *Pengaruh pendidikan katolik terhadap masyarakat*. 2) *Sumbangan pemikiran dalam rangka pembaharuan*. 3) *Suasana pendidikan di sekolah katolik K.A. Merauke*. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

56 Vriens MSC, Adr., *Pengaruh katolik di bidang pendidikan (met statistiek)*. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

57 Duivenvoorde MSC, mgr. J., *Kepada Yth. para guru katolik di K.A. Merauke*. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

Indonesianisatie, inculturatie, interactie van de 'kringen' en het geven van vertrouwen aan de leken.

- 2 De tekenen van de tijd, namelijk enerzijds: de overdracht van verantwoordelijkheden door de hiërarchie aan de leken, de oecumene, de gevoeligheid ten aanzien van de staatspolitiek, het gebrek aan roepingen en het te besloten leven van de religieuzen, en anderzijds: urbanisatie, transmigratie, emancipatie, bureaucratie, centralisme in de politiek, onderwijs als staatszaak en de invloed van de grootmachten van de internationale wereld.

Op basis van deze gegevens tracht men het Gezicht van de Kerk van de Toekomst te bepalen. Het eerste kenmerk moet worden: de zelfstandigheid (mandiri) in de geloofsbeleving, in de samenwerking met leidende lichamen in de kerkgemeenschap, in de begeleiding van de kringen (umat basis), in de zorg voor eigen financiën. Het tweede is: de aandacht voor de plaatselijke bevolking (adat), voor de zwakken, voor het evenwicht tussen het materiële en het geestelijke. Men werkt aan de voorbereiding van een werkplan.⁵⁸

1986

Op hetzelfde stramien worden muspas (musyawarah pastoral) vergaderingen gehouden te Mindiptana, Képi en Kimaam. De leiding berust bij broeder Th. van den Broek OFM en J. Mengko MSC.

1987

Na de drie muspas dekenat komt nu de muspas tot stand voor heel het bisdom. De bijeenkomst (juli 1987) verloopt volgens het schema muspas Merauke. Het eindrapport draagt de titel: *Program kerja pastoral*.⁵⁹ Nieuw is het vaststellen van acht prioriteiten:

- 1 de catechese
- 2 het huisgezin
- 3 de inzet van de gelovigen zelf
- 4 de eigen financiële bijdrage
- 5 de bevordering van de economisch-sociale belangen
- 6 de bekwaamheid van de onderwijzers
- 7 het werken als team
- 8 de opvoeding van de jeugd.

Het voorstel is om voor elk van de vijf komende jaren een bindende opdracht te geven, namelijk 1988: bewustmaking 'Wij zijn de Kerk'; 1989: het christelijk gezinsleven; 1990: de katholieke opvoeding; 1991: de zelfstandigheid van de kerkgemeenschap; 1992: evaluatie.

Het concrete werkplan geeft voor de acht aandachtsvelden aan: het doel, de middelen, de verantwoordelijken voor de uitvoering, de controlerende instantie.

De bisschop stelt in zijn slotwoord met vreugde vast: 'Wij hebben nu een werkplan.'

58 Mengko MSC, J., *Buku hasil musyawarah pastoral dekenat Merauke 1985*. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

59 Mengko MSC, J., *Program kerja pastoral 1987*. Map stad Merauke IIA. Archief MSC, Tilburg.

1988

Januari

De Delpas stuurt een studie rond in verband met het jaarthema (Wij zijn de Kerk). Hij wijst op het gezin als de Kerk in het klein.

Februari

Het ressort Mappi roept uit de vier parochies mensen op, meestal leden van de kerkeraden, om de mogelijkheid te bespreken een 'pastoraal team' op te zetten. De bedoeling wordt uiteengezet, behoeften van de gelovigen worden opgenoemd, goede en slechte ervaringen vermeld, en een werkplan wordt aangegeven.

Juni

Als voorbereiding op de komende algemene vergadering komen te Képi de pastores bijeen. Men stelt een gedetailleerde lijst op van de verschillende waarden, de traditionele, de christelijke en de moderne. Daarvan wordt het positieve en negatieve bestudeerd. De conclusie luidt: de traditionele waarden (het collectivisme) zijn nog dominant, onder invloed van de oudere generatie. Het wordt de taak van de pastores daartegenover hun houding te bepalen.

Juli

De algemene conferentie wordt geleid door de paters msc H. Kwakman, rector van het seminarie te Pineleng en J. Boelaars, docent antropologie aldaar. Het programma vermeldt:

- de openingsavond: een inleiding
 - over de veranderde tijd (J.B.).
 - over de verandering in de pastoraal (H.K.).
- de eerste dag: een inventarisatie van de 'aspiraties' van de gelovigen, een beschouwing daarvan in groepen en een pleno.
- de tweede dag: inleidingen van pater Kwakman:
 - wij zijn de Kerk.
 - de leiding in de Kerk.
- de derde dag: de nieuwe pastoraal, uitgaande van een inventarisatie van de waarden (J.B.).
- de vierde dag: de waarden volgens het evangelie (H.K.).

Deze conferentie benadrukte de aansluiting bij de waarden van de mensen zelf – de inwerking van de Geest vóór de Kerk kwam – en daarnaast de eigen functie van de kerkleiders en de noodzaak van hun samenwerking in gelijkheid als geloofsverkondigers.

1989

Januari

In verband met het jaarthema 'het christelijk gezin' gaf de commissie een boekje uit dat getiteld was *De geloofsbeleving in het gezin*.⁶⁰ Daarin komen ter sprake: de liefde, het geloof, de opvoeding en de huishouding. Dit laatste onderwerp kreeg een

60 In het archief van het Aartsbisdom Merauke.

uitgebreider behandeling in een tweede geschrift: *De regeling van de economie van het christelijk gezin*.⁶¹

Februari

Te Képi wordt onderzocht in hoeverre het thema 'Wij zijn de Kerk' in het dekenaat Mappi weerklank heeft gevonden. Men constateert een opvallende vooruitgang (bidden in huis, hulp aan zieken, voorgaan in zondagsdiensten, jeugdbeweging), bovendien een toename van misintenties en meer opbrengst bij de inzameling voor kerkenbouw. Daarna komt het belang van het thema voor dit jaar aan de orde met de bespreking van bovenvermeld boekje *De geloofsbeleving in het gezin*. Dit ter voorbereiding van telkens een punt voor de komende drie maanden.

Juli

De algemene vergadering behandelt het jaarthema 'Het christelijk gezin'. Het verslag geeft wederom in kolommen weer: het doel, de middelen en de verantwoordelijken.

1990

Het jaarthema 'De katholieke opvoeding/onderwijs' vond een eerste ondersteuning in een klein tijdschriftje dat onder verantwoording van de Delpen werd uitgegeven. Elke maand was er een weekendcursus voor de onderwijzers, telkens in een ander dekenaat.

Voorafgaande aan de algemene vergadering werden de volgende beschouwingen aan de voorbereidende commissie toegezonden:

- De persoonlijke mening van broeder Th. van den Broek OFM. 'Het zou beter zijn onze katholieke scholen zoals zij nu zijn over te doen aan de gouvernementsinstantie voor onderwijs, om zelf als Missie aandacht te kunnen geven aan een alternatief van opvoeding door slechts enkele scholen vast te houden, het technisch onderwijs voorrang te geven, het beurzensysteem op te voeren, en de begeleiding van de internaten te intensiveren.'
- Een programma dat de Delpas rondstuurde met betrekking tot de activiteiten van de onderwijzers en wijzend op: geloofsverdieping, beroepsbesef en aandacht voor de behoeften van de leerlingen.
- Een vergelijking, opgesteld door enkele leken, tussen de ('goede') Nederlandse tijd en de tijd van achteruitgang sinds de overdracht aan Indonesia.
- Een kort overzicht van de geschiedenis, geschreven door F. Rumlus, PSW (Hoofd van het scholenbestand voor de YPPK in de Zuid), waarbij hij de vraag stelt of de YPPK in staat is zich te handhaven naast de opzet van de Regering.

Tijdens de algemene vergadering geeft J. Tethool (hoofd YPPK), op uitnodiging, een uiteenzetting over het regeringsbeleid, de huidige toestand, en de mogelijkheden voor de YPPK in deze omstandigheden. Hij bespreekt de door het YPPK-bestuur genomen maatregelen. De situatie wordt in de studiegroepen bekeken. De notulen worden gestencild en een werkplan wordt opgesteld. Bij de vergelijking van het aantal

61 In het archief van het Aartsbisdom Merauke.

leerlingen van de YPPK en dat van de gouvernementsscholen, blijkt dat 31% van de katholieke kinderen op de lagere scholen niet onder de YPPK valt.

Het bureau voor sociaal-economische opbouw geeft een traktaatje uit over 'niet-formeel onderwijs'. Dit onderwijs wordt omschreven als opvoeding van volwassenen die erop gericht is op praktische wijze de ontwikkeling van de maatschappij te bewerkstelligen. De weg daartoe gaat langs bewustmaking en kadervorming. In Képi heeft men hiervoor al een werkplan opgesteld.

1991

In de maand januari geeft de provinciaal msc te Merauke een retraite en omdat de deelname algemeen is, vervalt de jaarlijkse musyawarah. Wel wordt een dag aandacht gegeven aan het jaarthema: 'gereja mandiri', de Kerk die voor zichzelf instaat. Op de bijeenkomst laat de bisschop horen dat deze gereja mandiri niet alleen maar kan betekenen een Kerk die voor het eigen personeel en de eigen financiën zal zorgen, maar dat er zeker een diepere betekenis bedoeld is. Uit de discussies komt de definitie naar voren: gereja mandiri betekent: een kerkgemeenschap die in staat is het geloof te beleven in een door de eigen cultuur gegeven vorm van het dagelijks leven. Monseigneur wijst erop dat dit niet uniformiteit meebrengt, maar ruimte laat voor verschillen van stad of binnenland.

Een 'working paper' wijst op 'persaudaraan' (het broeder en zuster zijn) als een naar binnen bidden en werken en een naar buiten gericht staan op de mensheid, met een bijzondere aandacht voor hen die het slachtoffer zijn van onderdrukking. De mandiri-gedachte wordt later uitgewerkt voor de vier parochies van Merauke en nog eens in een bijeenkomst te Képi voor het ressort Mappi.

1992

In het jaar van de evaluatie van het plan van 1987 heeft Yos Somar pr. de leiding op de algemene bijeenkomst in juli te Merauke.

In zijn inleidingswoord verwijst de bisschop naar de in het plan genoemde kenmerken voor de Kerk van de Toekomst, namelijk:

- een Kerk, trouw aan haar roeping op basis van haar Stichter, volgens de H.Schrift en de traditie;
- een Kerk die zich voortdurend vernieuwt, zich aanpassend aan de tijd en de behoeften van de maatschappij;
- een Kerk van en voor de gelovigen als de eenheid van alle lokale kerken;
- een Kerk die in staat is haar geloof te beleven in de eigen culturen, in het licht van het Evangelie en zelf kan zorgen voor haar personeel en haar financiële belangen;
- een Kerk die in de wereld staat, niet in het hiernamaals, een Kerk met haar goede en zwakke kanten.

De acht aandachtsvelden en vier jaarthema's die destijds waren vastgesteld, worden nu opnieuw bekeken op hun invloed in de voorbije vijf jaren:

- I 'Wij zijn de Kerk': met voldoening wordt geconstateerd dat deze gedachte in alle dekenaten goed werd verstaan en aanvaard en de basis werd van de eigen activiteiten van de leken. Maar, zegt men ook, dit wil niet zeggen dat de oude mentaliteit 'de hiërarchie is de Kerk' verdwenen is en dat men op sommige plaatsen niet meer wacht op het initiatief van 'bovenaf'.

- II 'Het christelijk gezin': drie aspecten van dit thema worden onderzocht, namelijk: de liefdesband, de geloofsbeleving en de ontwikkeling op sociaal-economisch gebied. De daarop gerichte initiatieven worden vermeld: in orde maken of herstellen van huwelijken, retraites voor huwelijksparen, cursussen van voorbereiding op het huwelijk, verschaffen van lectuur en leren hoe te sparen. Geconstateerd wordt dat er meer eigen verantwoordelijkheid komt voor het behoud van de liefdesband en de opvoeding van de kinderen, meer besef van de sacramentaliteit, een betere verhouding tot andere gezinnen (onder andere samen bidden). Maar over de ondervonden moeilijkheden wordt weinig gezegd.
- III 'Het katholieke onderwijs': verbetering van de inzet van de leerkrachten via recollecties en voorlichting, via bezoek aan de scholen, aandacht voor kleuters en dropouts, godsdienstlessen ook op de gouvernementsscholen. Deze maatregelen bereikten wel meer verantwoordelijkheidsbesef bij ouders en leerlingen, en meer samenwerking onder de onderwijzers en tussen hen en de pastores, maar de remmende factoren blijven: de macht van het gouvernement, de hoofdaandacht voor het eigen welzijn, meer zorg voor sportfestiviteiten dan voor godsdienstonderwijs en in deze te weinig hulp van het Biro Kateketik.
- IV 'Het zelf instaan voor de plaatselijke kerk, geestelijk en stoffelijk'. Als tekenen van de aanvaarding en de toepassing van deze gedachte worden vermeld: niet enkel praten maar ook doen, niet afwachten maar initiatief nemen, voorstellen doen bij de kerkeraden, acties voor het onderhoud van kerkgebouwen, bijebrengen van gelden voor mensen in nood (Vastenactie), onderlinge uitwisseling van ervaringen tussen dorpen, lekenapostolaat, competentie van kerkeraden, opkomst van de jeugdbeweging. Tegenwerkende zaken zijn: kwesties omtrent grondrechten op missieterreinen die vroeger waren afgestaan, het tekort aan internaten en de zorg daarvoor, gebrek aan medewerking bij het Bestuur (polygamen als dorpshoofd, het niet regelen van criminele of civiele processen) en de urbanisatie.

Samenvattend wordt gesteld dat in het bisdom een proces op gang is gebracht waarbij, uitgaande van het kerkbegrip dat de Kerk middel en teken is voor de band met God, men nu gegroeid is naar het besef dat de Kerk er is als de gemeenschap van de gelovigen (het volk Gods), gericht op het geestelijk en tijdelijk welzijn van de mens in deze wereld.

De vergadering besluit een onderzoek te gaan instellen naar de reeds voorhanden zijnde bronnen van menselijke bekwaamheid om dit ideaal in de komende vijf jaar te blijven verwerkelijken. Daarvoor worden nieuwe jaarthema's opgesteld. Men ziet de toekomst hoopvol tegemoet, in het volle besef van de mogelijkheden en de moeilijkheden.

XI Stad Merauke III, de medewerkende broeders en zusters

I De Broeders MSC

Inleiding

De gegevens over het missiewerk van de broeders MSC zijn ontleend aan interviews van de schrijver met deze broeders. Dat gelukte niet met ieder van hen, maar de besproken confraters staan hier in het concrete verloop van hun leven als vertegenwoordigers van de hele groep. De belangrijkste mededeling, die zelden door henzelf geformuleerd werd, is het feit dat het onderscheid tussen paters en broeders in de Missie veel minder voelbaar was dan in Nederland. Beide 'klassen' zaten daar samen in een vreemde wereld, ieder had zijn persoonlijke bijdrage en de pastorale omstandigheden van het werk van allen werden samen besproken en beleefd. De broeders hoorden alles wat tegen de theologische achtergrond door de paters behandeld werd en de paters luisterden naar wat de vakbekwame broeders ten aanzien van hun werk naar voren brachten. De bronnen – de interviews – laten wel zien wat die eigen bijdrage van de broeders was en welke de speciale moeilijkheden waren die zij in hun werk tussen en met de mensen moesten oplossen. Het is gewoon het missiewerk, maar vanuit de andere hoek bekeken. De ontwikkeling van de missionaris van de oude naar de nieuwe tijd maakten ook zij door.

Piet van Hoof, 1946-1980

Te Merauke aangekomen (via Makassar-Ambon-Kei) stond Piet van Hoof de derde dag als opvolger van pater Eug. Baartmans op het Papoea jongensinternaat aan de haven. Dat was het oorlogscomplex geweest van de marine, maar de barakken waren nu omgevormd tot drie slaapzalen, een eetruimte en w.c.'s. De 'opvoeding' van de jongens bleek een opgave: niet buiten eten met een bordje onder een boom, maar tegenover elkaar aan tafels, niet maar ergens poepen, maar op de w.c. en die zelf schoonmaken.

Baartmans brulde in een mengsel van Nederlands en Maleis en kon geen orde houden. De kleding was spaarzaam, ieder had twee "touwbroekjes" en die moesten zij zelf wassen en zij mochten niet met het schone broekje de boom in.

De voeding was al te sober, namelijk drie maal per dag mais en die bleek oud en moest een hele nacht koken voor het ontbijt en een hele dag voor middag en avondmaal. Daarbij kwam als groente de "kangkung", ergens achter het internaat geplukt.

Piet van Hoof liet de jongens op woensdag en zaterdag vrij om in Buti of Moppa klappers te 'halen'. Daarover ontstond ruzie met het Bestuur, maar er was geen andere bijvoeding. Ieder had zijn klappers onder zijn legerstede. En de 'tucht'?

Slapen in de drie verbonden hutten op de balè-balè, bijna tegen elkaar aan, ingedeeld naar de stammen zoals Hoeboer en Verschueren het hadden aangeraden.¹

Wekken kon je de jongens alleen maar door te klappen, schreeuwen, of op die balè-balè's springen; zij kregen een minimum aan tijd om naar de badruimte te gaan, waarna de ochtend-gymnastiek volgde om wakker te worden. Maar er zat geen "sjoem" in. Toen het zelf maar voorgedaan. Het was wel mijn meditatietijd, maar ik vond dit werk wel zo voornaam.

Zo kwamen zij los, waarna zij naar het kapelletje gingen voor de H.Mis van pater Drabbe. Moesten de jongens door de regen, dan werd het broekje opgerold, zij gingen piemelnaakt en hadden veel lol, jongens onder elkaar. Als zij kwaad werden sloegen zij elkaar met van alles. Piet sprong er dan tussen en zo nodig volgde er straf, enkele tikken met de rotan. Dat was soms nodig, want niet alleen wierpen zij stokken in de manggabomen om de onrijpe vruchten alvast te pakken te krijgen, zij stalen ook kleren in de stad om stamgenoten te 'helpen'. Moest Piet grote knullen van de Mappi (17 jaar oud) straffen, dan hoopte hij dat zij niet terug zouden slaan. Piet kreeg de fiets van pater De Brouwer en ging eten in het missiehuis, maar verder was hij de hele dag op het internaat, waar hij een eigen slaapkamertje had.

De medewerkers van Piet Van Hoof waren enkelen van de beste goeroes in een puike verhouding van wederzijdse hulp, zo nodig ook 's nachts. Er waren geen zieken, behalve door malaria, en voor hen was er kinine. Na twee jaar kwamen de Broeders van Voorhout. Zij namen geleidelijk de leiding over, bleven nog enkele jaren aan de haven en konden toen naar Kelapa Lima.

Piet werd benoemd voor het magazijn (de gudang) en kreeg daarbij de zorg voor de misdienaars in de kathedraal. Bij de pontificale missen werd hij de ceremoniaris. Hij herinnert zich dat bij de eerste keer de bisschop zich ergerde aan de grote schoenen en het lompe knielen van de verzamelde 'bospastors'. Na de dienst zei monseigneur:

De jongens waren goed gedrild; nou, Piet, ik heb nooit geen pastors meer nodig, laat de jongens het maar doen, dan gaat het tenminste goed.

Piet schakelde hiervoor eerst de Papoea jongens van zijn internaat in, vervolgens de Molukse jongens van de Algemeen Lagere School (ALS) en na de overdracht (1963) jongens uit de stad.

Naast het werk in de gudang² kwam de zorg voor de kleermakerij. Daar had men nog alleen handnaaimachines, totdat broeder P. Van Dam er trapmachines van maakte. De twee Keiezen die ervoor uit Kei gekomen waren, verdroegen elkaar niet. Piet fungeerde twee jaar als tussenpersoon en heeft later de een losgelaten en met de ander doorgewerkt. Vanuit de internaten kwamen er jongens helpen en die kregen zo wat opleiding. Er was volop werk aan de 'touwbroekjes' (een algemeen benut ruilartikel voor het binnenland); hele blokken stof zijn er verwerkt, vanzelfsprekend ook voor togen voor de pastors... en dan was het 'een knopen aanzetten van belang.' Later volgde onder andere de vervaardiging van patrouillekleding.

De ALS (voor de zonen van de onderwijzers uit het binnenland) bezat een eigen internaat. Piet kreeg er de leiding over. Dat waren wel andere jongens (Molukkers)

1 P. van Hoof msc: 'Dit waren twee oudere missionarissen en daar hadden wij indertijd ontzettend veel respect voor.'

2 Zie het interview met Th. van de Mortel msc, Piet had dezelfde moeilijkheden.

dan die uit de haventijd (Papoea's). Zij waren pienterder, en het was minder moeilijk hen orde en tucht te leren. Straffen was echter nogal eens moeilijker. Eigenlijk kregen zij meer straf (ook met de rotan) dan de Papoea's, die ook wel met wat woorden tot rede te brengen waren. Vooral de Keiezen waren koppiger, maar met het standsverschil dat zij onderling kenden, werd bij de leiding geen rekening gehouden. Een moeilijkheid was wel dat de ouders (de onderwijzers) geld en kleding stuurden naar het eigen kind. Zakgeld behoorde afgedragen te worden, maar aparte geschenken werden teruggestuurd. Piet zegt:

Papoea's lagen me spontaan meer dan Molukkers, maar bij de zorg maakte dat geen verschil.

Levendig herinnert Piet zich een epidemie op zijn internaat. Zeventig jongens waren tegelijk ernstig ziek, een stierf eraan. Opname in het ziekenhuis van dit grote aantal was niet mogelijk. Naar Leiden in Holland moesten bloed en ontlasting worden opgestuurd; het bleek een hersenaantasting door een virus dat door vogels uit Papua New Guinea was overgebracht. Gevolg: veertien dagen ziek, bed plassen, geleidelijk beter, en nog een poos in quarantaine. Later was er nog een epidemie van mazelen, maar toen kwam er hulp van de dames J. Vocking en Riek van de Klein (later Carmelites geworden op IJsland).

De grote vakantie was ook geen sinecure. Een klein deel van de jongens kon naar huis, de grote rest (zestig tot tachtig internen) ging naar Saror. De jacht op kangeroes was het feest. Piet was verbaasd over het 'vreten', en moest de jongens daar wel op wijzen.

Bovendien was het tijdens het jaar op iedere zondag feest. Piet was in het bezit gekomen van een installatie om plaatjes te draaien met dansmuziek voor zijn jongens op het internaat en voor de meisjes bij de zusters. Elk jaar gelukte het hem ook te Merauke een pasar malam te organiseren voor alle belangstellenden van de stad en verschillende malen werd hem gevraagd een feest op te luisteren op de hoofdstaties in het binnenland. Dat kon er allemaal nog bij.

Tijdens zijn eerste verlov (1955) zag Piet wat een drumband kon betekenen. De fluitjes op bamboe fluiten in Merauke, driemaal per week, stond zijn jongens tegen. Dus ging Piet aan het schooien; hij kocht trommen en trompetten en leerde die zelf bespelen. Monseigneur vulde de uitzet aan. Terug in Merauke met kisten vol instrumenten, begon Piet met de oefening. Toevallig bleek er bij de mariniers te Merauke een tamboer te zijn, lid van de Jozefgezellenvereniging te Amsterdam, en hij bood zich aan om les te geven, maandenlang. Na acht maanden had de band een repertoire van drie kwartier. Hoge militairen salueerden als de band langs marcheerde en uit de HAP (de soos van Merauke) stormden honderd mariniers naar buiten om dat te zien. Monseigneur trots, Piet voldaan en de jongens vonden het geweldig! Zo kon bijvoorbeeld de oude pater Thieman glorieus gehuldigd worden op zijn feest.

Ook in huis stond Piet met enkele jongens voor alles tegelijk: het eten op tijd op tafel en het bed in orde voor huisgenoten en gasten. 'Men zag niet wat dit allemaal aan zorg meebracht.'

Een blijvende steun vond hij bij zijn confraters.

Piet van Dam – eens schillenboer in Amsterdam – kon vertellen. Tops ook, maar die herhaalde zijn "plaatjes". Fleskens, een gezellige luisteraar, een meester in zijn vak, later gelukkig met zijn hobby fotograferen, was altijd bereid even in te vallen als surveillant op het internaat. "Ga jij maar een dutje doen, ik zal er wel bij blijven, zij zullen bij mij geen katekwaad uithalen." Thieu van het magazijn stond altijd klaar en had steeds goede zin. De een of ander was ook wel eens lastig, zo ging dat nu eenmaal...

Piet van Hoof bleef aan het magazijn verbonden totdat Thieu van de Mortel die taak overnam en hij bleef in het internaat zolang dit bestond. Hij keerde in 1980 voorgoed naar Nederland terug en stierf in Tilburg in 1988.³

Kees Willemse, 1951-1983

Met pater S.Schuur vertrok Kees Willemse per boot uit Nederland op 4 november 1950. Hij kwam te Sorong aan in februari 1951, wachtte er zes weken op de KPM en eenmaal in Merauke moest hij onmiddellijk naar de planting Kolam-kolam, want hij moest beslissen of de bestelde tractor rups- of luchtbanden moest krijgen. Te voet ging hij met Schuur naar Okaba (90 kilometer). Kees zegt:

Ik had er geen verstand van en koos voor luchtbanden, ofschoon broeder Piëtte dat niet zag zitten. En broeder Tops vroeg me al meteen: "Kunde gij daarmee rijden?" Maar het duurde nog anderhalf jaar voordat die trekker kwam. Die werd in Merauke gedemonteerd en de onderdelen gingen in een kleine zeilprauw naar Okaba. Broeder Van Dam zette het geval in elkaar.

Zo'n tractor was een vooruitgang, want tot dusver had men de kopra op een ossenwagen (viereneenhalve zak) naar Okaba moeten brengen en nu konden er twintig zakken mee. Kees herinnert zich:

Toen die tractor gereed stond, kropen alle Mappi jongens erop, maar toen de motor aansloeg, stoven zij alle kanten uit, zoiets hadden zij nog nooit gezien.

Het laden van de zakken op een zeilprauw was erg afhankelijk van de moessontijd. Was de branding te hevig, dan kon een prauw niet op het strand schuiven. Voordat Kees kwam hadden de broeders al een deel van de pastorie van Okaba in gebruik genomen, om er een voorraad in op te slaan voor de tijd dat laden mogelijk werd. Kees vond dat er een grote loods gebouwd moest worden voor tweehonderd zakken. Men kon dan – dagelijks liepen er wel mensen naar Merauke – een boot bestellen. Als die dan kwam moest er soms 's nachts worden geladen en dat betekende dat Kees erbij moest staan, want in het donker drukten de Mappiërs zich als zij de kans schoon zagen. Later legden de werkers van Kolam-kolam, onder leiding van de broeders, een eigen weg aan achter het strand om altijd de kopra te kunnen afvoeren, ook bij hoog water. Zij kwamen tot tweehonderd ton kopra per jaar.

Kees zegt:

Maar het hoofdwerk "kopra maken" mocht onder die extra klussen niet lijden, want iedere werker (Yahray of Awyu) moest per dag tweehonderd klappers van onder de bomen rapen. Dit was met dertig jongens: zesduizend klappers. Die klappers moesten ontbolsterd worden en driemaal per week opgestapeld – een tienduizend – anderhalve meter hoog op rails en dan boven het vuur twee dagen worden geroosterd. Daarna kon het vruchtvlies uit de doppen worden gestoken en in zakken gedaan. Die zakken moesten van Surabaya komen, via Merauke, hele balen, en dan eerst stuk voor stuk gemerkt.

Kees liet een bietensnijder uit Holland komen, die op de tractor kon worden aangesloten. Dat betekende dat nu niet vijftig, maar tachtig kilogram in een zak ging.

Dat opzakken konden de Marind mensen beter, daar hadden we mensen voor in vaste dienst. Het rapen en uitsteken konden de Yahrayers sneller dan de Awyuërs.

³ Boelaars msc, J., *Interview met P. van Hoof msc*, Klooster Bejaardenoord (KBO), Tilburg, 1987. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

Er stonden al veertigduizend klapperbomen binnen de omheining en Kees plantte er nog tweeënehalfduizend bij, buiten de omheining. Dat gebeurde op grond van de Marind, bij het dorp Alatip. Deze grond was al eens vroeger door de Missie betaald, maar werd nu nog eens afbetaald en toch kwam elke nieuwe generatie weer om 'haar betaling'. Die omheining bestond uit palen met zes prikkeldraden. Die palen uit het bos schoten weer uit en waren dan blijvers. Maar iedere week moest de hele omheining worden nagekeken en vaak gerepareerd en op vaste tijden moest een pad van twee meter breed daarlangs worden schoongemaakt vanwege brandgevaar dat van buitenaf de planting kon bedreigen.

Het is ook wel eens gebeurd dat de werkers een handgemeen kregen; je moest dan het bed uit om ertussen te springen en net te doen of je niet bang was.

Enkele keren liepen er wel eens Mappiërs weg, maar de politie te paard haalde hen terug. Zij moesten in de gevangenis ook werken en kwamen na enige tijd terug op de planting. Daarna wist men hoe dat zou gaan.

Dat stoken van de vuren, twee dagen en een nacht aan een stuk, gebeurde met de klapperdoppen, die brandden als de hel en ontzettende steekvlammen gaven. Er moest altijd water klaar staan.

Kees was eens een prauw aan het laden (1955) en hoorde en zag uit de verte: de oven staat in brand. Hij rende erheen, moest de race halfweg al opgeven 'je kunt niet harder dan je kunt', en wist: er is niets meer aan te redden. Een vonk van onder had de klapperstapel van boven geraakt. Het was een enorme hitte en de spoorrails werden verbogen als lucifershoutjes. Dat betekende dat een van de twee ovens was uitgeschakeld en dat er nieuwe rails moesten komen en nieuw hout voor de bokken (die moesten worden gekapt in het bos, twee uur ver), en dat er een maand lang slechts een gehalveerde opbrengst was. Het gebeurde een tweede keer in 1965.

In de buurt bleken vele melaatsen te zijn. In 1956 bouwden de broeders voor hen vijftientwintig huisjes, dichtbij de planting. Die mensen konden dan hun inkopen doen bij de Missie. Broeder Gerard van Abswoude heeft daar een tijd voor gezorgd, totdat in Merauke te Moppa een leprozerie was gebouwd. Toen de Indonesische parachutisten in de buurt neerkwamen, vluchtten de melaatsen, hun hutjes werden afgebrand, en zij die dat wensten gingen naar Moppa.

Kees zag de bui wel hangen. Als de Indonesiërs kwamen, zou de verbinding met Merauke vastlopen (de opvoer van rijst) en hij begon bijtijds achter de planting rijstvelden aan te leggen (veertien ha). Toen het zover was (1963) hield de opbrengst ervan hen in leven. Ook met het uitzetten van visnetten aan zee en het jagen in de bossen kon voor vis en vlees worden gezorgd. Tegelijkertijd kwam een zoutproductie tot stand en het drogen van vlees. Pastoor Schuur maakte zeep. De aanmaak van braadolie was al die jaren voortgezet, eerst als handwerk, daarna met een machine tot driehonderd liter per dag. Merauke heeft daarvan geprofiteerd, maar de verhoopte uitvoer naar de staties in het binnenland mislukte omdat een methode om olie te maken die langdurig goedbleef, niet werd gevonden.

Voor Kees Willemse op verlof ging in 1965, waren er Indonesische msc-broeders aangekomen om de planting te gaan runnen, namelijk B. Setitit, B. Ulukyanan en R. Remetwa. Anderhalf jaar werkten zij samen en daarna is de hele planting verkocht aan de firma Jaya Abadi van Merauke. Het bleek dat het niet meer lukte om werkvolk aan te houden. Men begon krokodillen te fokken in plaats van kopra te maken en uiteindelijk werd alles verwaarloosd.

Na het verlof vroeg de bisschop aan Kees om een rijstbedrijf bij Merauke op te zetten, vooral voor de voeding van de internaatskinderen. Hij vond grond, kocht die en daarop kwam een huisje waarin hij ging wonen. Broeder Piet van Dam kwam bij hem inwonen en bouwde een gereedschapsloods, waarin een woonruimte werd uitgespaard. Daar kwam pater S. Schuur erbij. Deze was vaak op tournee naar de Marorivier, naar Yanggandur of Kumbe. Van Dam ging weer weg. Kees bleef alleen achter en hij was blij als Schuur weer kwam opdagen, want Schuur maakte pinda-kaas, en hield van tuinieren. Kees zegt: 'Een prachtkerel, hij stierf in 1977.'

Voor dit rijstbedrijf legde Kees twaalf percelen open, elk van vier hectare, en hij vond dertien Muyuërs bereid om er ieder een deel van te bewerken. Het was de opzet die percelen als sawa's te verhuren. Er werd een waterhuishouding aangelegd met sloten, dijken, duikers en sluisjes. De huurders zouden met rijst van de opbrengst betalen, maar dat bleek weer teveel gevraagd. Kees bleef de zorg voor het geheel op zich nemen (ploegen, eggen, watervoorziening regelen) en zo liep de zaak wel. Hij zegt: 'We haalden twee ton rijst per hectare.' Maar die zorg ging hem niet in de natte kleren zitten. Hij werd kortademig, en moest het in 1983 opgeven en naar Tilburg vertrekken, waar hij in 1990 stierf. Langzamerhand werden de sawa's verkocht en er werken nu voor tachtig procent Papoea's.⁴

Gerard van Abswoude, 1957-1981

Opgeleid als timmerman vóór zijn intrede bij de msc, vertrok Gerard van Abswoude in 1957 naar Merauke. De eerste opdracht was een nieuw zusterhuis te bouwen te Tanahmerah. De taal zou hij wel al doende leren. De constructieve delen werden klaargemaakt in Merauke, maar in Tanahmerah werd verwacht dat deuren en ramen van het oude huis werden benut. De maten waren echter verkeerd opgegeven. Gerard deed zijn best oud en nieuw aan elkaar te passen. Hij stond er ook alleen voor, met één jongen... en onmondig wat de taal betreft. Het huis kwam klaar. Zuster Caroline, met één Keiese en twee Papoea zusters, trok erin. De bisschop kwam, had kritiek op de bouw, vond dat de broeder ook in de namiddag moest werken... tot pastoor Thieman zei: 'Mag de man ook even wennen?' Thieman was vaak op tournee in het Mandobo- en Jairgebied. De broeder was dan alleen thuis en zuster Caroline was geen gemakkelijke.

Op verzoek van pater Jötten in Getentiri bracht broeder Van Abswoude plafonds aan in diens huis. Terug in Merauke, kreeg hij van de bisschop te horen: 'Dat huis in Tanahmerah is niet zo best, ga maar naar Kolam-kolam broeder Willemse helpen.' Gerard bekende dat dit te moeilijke begin hem, klein van stuk en broodmager, negatief tekende, maar hem nooit heeft belet zich elders volledig in te zetten. Te Kolam-kolam was toen broeder Van Dam nog werkzaam en die bleek een goede confrater, goeroe voor het Maleis en beste inleider voor het werk daar.

Gerard kreeg de zorg voor de arbeiders. Die kwamen maar voor drie maanden en hij vond dat jammer, want die tijd was telkens tekort om met hen een persoonlijke band op te bouwen. Hij gaf hen catechismus, sommigen konden worden gedoopt. Ook werd hem de administratie van de planting toevertrouwd en de hulp aan de groep melaatsen. Hij hielp hen om het geld dat zij kregen voor hun werk in de kopra, te

4 Boelaars msc, J., *Interview met C. Willemse msc*, KBO, Tilburg, 1987. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

besteden in de toko van de planting.⁵ Dit duurde tot 1965 en hij ervoer deze jaren als de gezelligste tijd van zijn leven. Ook de tijd met de Indonesische broeders maakte hij mee. In 1965 werd hij overgeplaatst naar Mindiptana als opvolger van de bouwbroeder Kees van den Berg, waar hij voor de timmerloods moest zorgen en voor de regeling van de aanvoer van de goederen (de boten!). Hij bouwde een nieuw gedeelte aan de SMP en een onderwijzerswoning, en het lukte hem er de zijwanden van de kerk te verstevigen. Dit verblijf in Mindiptana duurde tot 1973 toen hij naar Képi (Mappi) ging. Onderweg kwam hij langs Badé. De kerk daar bleek bij zijn nameting tachtig centimeter uit het lood te staan en dreigde om te vallen. Gerard organiseerde de 'rechttrekking', een moeilijk en gevaarlijk karwei, en bracht de ontbrekende schoren aan. De zaak was gered en Gerard ging door naar Képi. Daar maakte hij de crisis mee van de jonge paters, medelevend, maar stilzwijgend, voor hem was de situatie vaak onbegrijpelijk. Weer had hij de zorg voor de verdeling van goederen onder de onderwijzers en de betaling van de voeding voor de internaten. Geleidelijk kwamen ook daar de Makassaren met hun toko's. Zijn taak liep ten einde. Hij ging in 1981 op verlof naar Nederland en bleef er.⁶

Kees van den Berg, 1959-1985

Kees van den Berg vond een interview niet nodig. Hij zou wel even op papier zetten wat hij in Irian was gaan doen.

Na een reis per boot en vliegtuig van zeven weken komt hij te Merauke aan op 29 januari 1959. Half maart gaat hij naar Képi om 'boservaring' op te doen bij broeder M. Ariëns. In juli gaat hij naar zijn eigen standplaats Mindiptana. Zijn werkzaamheden te Mindiptana zijn: de bouw van een nieuw meisjesinternaat (uit 'rond hout' en plaatselijk materiaal), en van het voorste deel van de pastorie. Hij herstelt er de kerk, bouwt de vvs en werkt aan de herbouw van het meisjesinternaat met 'vierkant hout', cementen bewanding en zinken dak. Bovendien bouwt hij het zusterhuis, de onderwijzerswoning en een huis voor de Broeders van Voorhout. Te Waropko geeft hij hulp bij de bouw van kerk, pastorie en dorpschool.

Na zijn verlof in 1962 bouwt hij de pastorie te Wakeriop en de SMP in Mindiptana. In 1964 wordt hij overgeplaatst naar Merauke, dan bouwt hij de kerk te Bambu Pemali, de dorpscholen te Bambu Pemali en Kelapa Lima, een woning voor het personeel van het Biro Kateketik en een aantal klassen bij de srg.

Na zijn verlof in 1969 gaat hij negen maanden naar Agats, daarna werkt hij in de zagerij te Merauke, helpt hij mee bij de bouw van de kerk van Kelapa Lima en van het parochiehuis voor Kuda Mati. Naast deze werkzaamheden in de bouw hielp hij de mensen met hun waterputten, doodskisten, hun deuren en ramen van 'hun' hout, en gaf hij hen adviezen bij hun eigen bouwwerkjes.

Hij schrijft:

Dit is wel alles heel kort samengevat, maar het bestrijkt toch wel een dikke dertig jaar. Of de bouwerijen in de juiste volgorde vermeld zijn weet ik niet meer, maar het feit is dat zij er staan.⁷

5 Zie ook: De koprabereiding en de aandacht voor de melaatsen, in: Boelaars msc, J., *Interview met C. Willemse msc*, KBO, Tilburg, 1987. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

6 Boelaars msc, J., *Interview met G. van Abswoude msc*, Arnhem, 1990. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

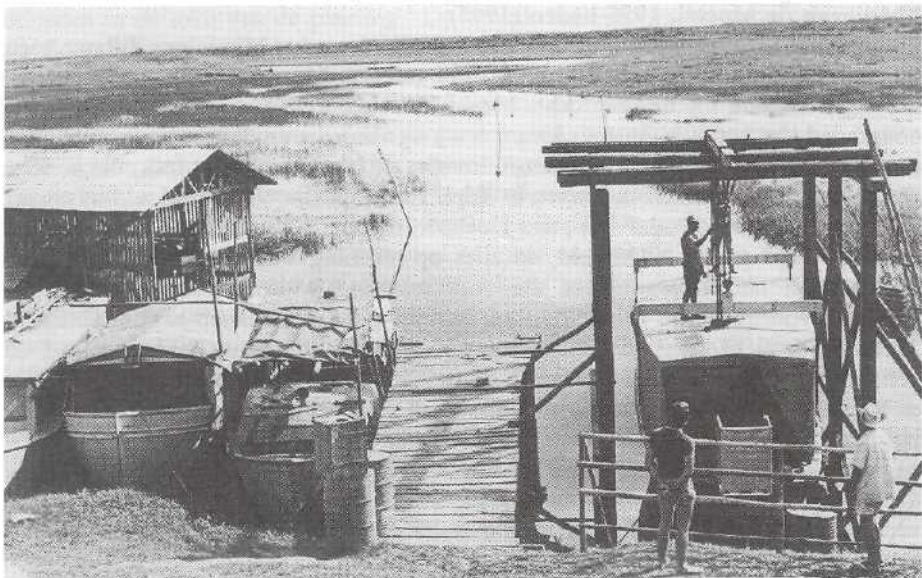
7 Berg msc, C. van den, *Korte samenvatting van gegevens*. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

van de Mortel, 1955-heden (1995)

Thieu van de Mortel stond al acht jaar in de keuken van het Missiehuis Tilburg, toen Piet van Hoof op verlof kwam en hem vroeg om naar Merauke te komen. In december 1955 maakte hij de overtocht. Men verwachtte een oudere broeder voor het onderhoud van het huis, maar er kwam een jonge broeder en deze was nu 'juist goed en nodig voor het magazijn' (gudang). Immers de heer Baron, een leek, die er eerst werkte was voor zichzelf begonnen in Képi. Het magazijn was wel al administratief goed opgezet door de neef van pater Hoeboer, de heer Van der Togt. Daarvóór had iedereen maar gepakt of besteld, en alles op rekening van de vicaris. Nu was er onderscheid, namelijk goederen die voor rekening kwamen van de vicaris, en goederen voor rekening van de overste, en alles ging met bonnen via de secretaris. Thieu leerde zichzelf typen. Officieel liep heel het transport naar het binnenland via het kantoor van de Resident, maar op de steiger wist Thieu meestal eerder wanneer en waarheen boten vertrokken, zodat hij al had geladen vóór de anderen opdaagden. Hij had, zegt hij, door het verschil in motivatie bij de andere gegadigden al gauw begrepen dat hij ervoor moest zorgen zijn kansen zo snel mogelijk te benutten. Hij dacht: 'De confraters in het binnenland, die moet ik helpen.' Toen bedroeg de verzending twee of drie ton per maand, maar dat werd steeds meer en na Thieu's eerste acht jaren was dat opgelopen tot zestien ton per maand. De te verzenden goederen moesten allemaal precies genoteerd worden en in kisten en zakken gepakt en hij moest dat doen met jongens die dat nooit hadden gedaan. Het was vaak de kunst breekbare waar tussen kleding te duwen, en alle gaatjes op te vullen. In een mok zat bijvoorbeeld nog een touwbroekje gefroemeld. Toen in 1960 pater Nouwens (assistent-generaal) op visitatie kwam, kon hij hem melden: 'Het gaat vooruit.' Het aantal bestelde hosties steeg van tweeduizend tot zevenentwintigduizend per maand. In het begin was alles nogal armoedig. Het was 's morgens, 's middags en 's avonds 'corned beef', maar geleidelijk voerde de Nigimij van alles in en kon hij zelfs vruchten op sap aanbieden. Alleen een borrel was er niet, wel miswijn, ook om zelf eens een keer te drinken. De bonnen voor het binnenland? De secretaris besliste over de hoeveelheden en met de getekende bon kon Thieu naar de toko's als er geld was. En dat was er in het begin vaak niet. Later kwam er wel geld, van de regeringssubsidie voor de bouwwerken van de broeders, maar dat kwam pas als een gebouw opgeleverd en gecontroleerd was. En dat vroeg tijd. Dan was de kas nogal eens leeg, want eerst moesten de bouwmaterialen door de Missie worden ingekocht. Pater Duivenvoorde, secretaris in 1957, begon een 'rekening courant' met de hoofdpastors. Die gaven op wat zij per jaar nodig hadden voor de mensen. Als dat wat zij ontvingen verkocht was, kochten zij zelf van de winst weer goederen toen er in het binnenland toko's gekomen waren. Maar eens kreeg een pastoor te horen dat hij het geld dat hij bij de verkoop kreeg, wel verantwoord moest bij de secretaris. Die pastoor kwam onthutst bij Thieu in het magazijn, zag toen wat er wel en wat er niet was en zei: 'Nu valt er gezellig eens wat te praten.' Maar de drukte kon zo hoog oplopen dat pater Zegwaard, de overste, wel eens het vertrek van een boot verzweeg uit bezorgdheid over Thieu.

Een andere herinnering. Er ging vijftien ton naar Mindiptana, cement, zink en bedden voor het internaat. Pater Sneekes schreef na ontvangst terug: 'Bedankt, ik wil je wel wat sturen, maar heb alleen helder water uit de Kaorivier.'

Er kwamen grotere boten (de 'Carstensz' en andere). Toen konden bijvoorbeeld ineens honderdvijftig zakken cement naar Képi en vijftig zakken rijst naar Mindip-

Het dok van de Missie te Képi

tana worden verzonden. Toen eenmaal de subsidiebouw op gang was, was het niet meer bij te benen. De 'Cycloop' voer via Badé-Getentiri naar Tanahmerah, daar moest alles worden overgeladen op de 'Tor' voor Mindiptana, of op weer een andere boot voor Badé-Képi-Agats. Bij die lading kwamen ook altijd nog de drummen olie voor de motoren.

Toen kwam de overdracht aan Indonesia in zicht. Dat betekende: alle geld opmaken, hamsteren en het magazijn met ijzerwerk voor de ramen versterken tegen een mogelijke overval. Maar het viel mee, wel was er in het begin niets meer te krijgen en langzaam werd de voorraad opgemaakt. Hij weet nog dat het vooral tabak was dat als ruilmiddel diende in het binnenland. Iedere kamer had als 'nachtkastje' een tabakskist.

In 1963 ging Thieu van de Mortel op verlof. Juist daarvoor waren eerst zijn vader en toen ook nog zijn moeder gestorven. De thuiskomst was geen feest. Hij wist al dat hij na zijn verlof niet naar het magazijn zou teruggaan, want hij had al getoond best een auto te kunnen repareren. En broeder Van Loendersloot, de monteur, had hulp nodig. Dus moest hij leren draaien en lassen. Bij de Broeders van Voorhout te Wolvega volgde Thieu een opleiding, een half jaar lang.

Terug in Merauke ging hij eerst naar Kolam-kolam om bij broeder Van Dam praktijkervaring op te doen. Daar werd de elektriciteit opnieuw aangelegd en een zender geïnstalleerd. Het was van 1964-1966 een hele zorg om de werklui – de Mappiërs – te kunnen betalen en er was kopra nodig om daarmee in Merauke dan weer cement en zink aan te kopen.

Thieu werd eerst rondreizend monteur, tot hij in 1968 een vaste plaats kreeg in Képi. Voor de missieboot I moest een nieuwe as afgedraaid en gelast worden. De boot van Getentiri liep op een boom onder water en had een scheur van zeventig centimeter.

Maar er was in Képi geen dok en de pastoor moest enkele malen zeventig kerels uit het dorp Muin vragen de boten op het droge te trekken en om te keren en ze later weer te water te laten. De lui van Képi begonnen zich al als 'stadsheren' te gedragen. Dat deden de mensen van Muin niet, maar ook voor hen bleek dit werk langzamerhand teveel gevraagd. Dus moest er een dok komen. In Agats had een zoon van de oude goeroe Tuyu een dok opgesteld. Thieu ging erheen. Het constructieplan werd getekend door broeder Kees Vergouwen. Er was onder andere zes kubiek ijzerhout nodig, maar er moest ook takelwerk worden benut. Wie zou, toen alles bijeen was, het dok opzetten? De broeders waren elders druk bezig en konden daar niet gemist worden. Intussen zette Thieu een nieuwe bodem onder de boten, maar Képi had niet eens een goede werkplaats, alle gereedschap lag door elkaar. Dat werd verholpen door een nieuw gebouw. En toen bestelde broeder Martinus van Dam (Voorhout) een nieuwe draaibank voor de technische school in Merauke. Hij had vroeger de oude uit het gras geplukt, toen het Bestuur een nieuwe aanschafte. Die oude draaibank kwam nu naar Képi. Eindelijk, in 1978, kwam broeder Fleskens naar Képi en tezamen werd het dok opgezet. Dat was een verlichting, want Thieu had al eens een week lang onder een boot zitten vijlen om er een nieuwe scheenbus te kunnen plaatsen. Van toen af aan werd Thieu's werk de reparatie van de zes boten van de Missie en op den duur van twaalf buitenboordmotoren. Daarbij kreeg hij goede hulp. Hij vertelt:

Ik leerde de Papoea's kennen. De Marind kijkt op anderen neer, geeft niets om geld; de Muyuër zit op de centen; de Kimamers helpen wel, steken daarvan iets op, maar er blijft niet genoeg van hangen; de Mappiër probeert nog zoveel mogelijk schuld erbij te maken. Als je Javanen ziet werken, krijg je het verschil wel in de gaten. Zij werken door en iedereen is wel "monteur".

Thieu kreeg een Javaan, John Bambang, in Képi, die zelfstandig kon draaien en lassen en die de werkplaats kon leiden. Verder had hij één Yahrayer, Lukas van Muin, die elke dag een uur roeide om te kunnen komen en één Awyuër, Augustinus, die al een motor kon reviseren.

Thieu van de Mortel had zijn ogen en oren niet in zijn zak, vooral in de recreatie beluisterde hij de gesprekken van de pastoors, eerst alleen die van de Nederlandse, later ook die van de Indonesische pastoors. Hij kende het spreekwoord 'Horen, zien en zwijgen', maar zijn opgewekt karakter bleef een steun voor allen tot nu toe (1995).⁸

Toon van Geffen, 1966-1980

Toon van Geffen kreeg al een benoeming voor Nieuw-Guinea in 1955, maar deze werd ingetrokken. In 1965 vroeg hij zelf om te mogen gaan. Hij moest wachten op een visum, maar begin 1966 kon hij met broeder W. Duisters per boot vertrekken. In Indonesia had in september de 'coup' plaatsgehad. Hoe dichterbij Jakarta, hoe moeilijker het werd. Bij Riouw was men al anderhalve week achter op het schema, te Bangka moest men twaalf dagen op de rede blijven, te Belawan werd gelost. Het was de tijd van de confrontatie met Malaysia (Ganyang Malaysia). Na nog eens drie weken werd eindelijk Jakarta bereikt. Daar moest hij eerst een indoctrinatie doormaken, daarna ging hij een halfjaar naar Kei.

⁸ Boelaars msc, J., *Interview met Th. van de Mortel msc*, Arnhem, 1992. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

Die reis naar Kei neemt hij de overheid nòg kwalijk. Hij werd niet op een plane, maar op een boot gezet, met de broeders Ben Boers en Guus Nuyten. Onderweg liet Toon zich in Surabaya een klysma toedienen om op de boot niet meer te hoeven, want op die boot stond hij tot de enkels in de urine en daar liepen joekels van ratten. In Ambon ging hij snel van boord, maar toen vergat hij zijn toog en daarin zaten al zijn papieren en geld. Pater Sträter ging terug de boot op, de toog kwam terecht, maar het geld was weg. De papieren kwamen terug via de douane. Van Ambon ging het met de 'Bakti' naar Kei. De Provinciaal kwam daar en hij wilde Toon doorsturen naar Irian, weer per boot. Toon sloeg met de vuist op tafel, hij wilde niet meer op een Indonesische boot. Hij was toch blij daar te zijn geweest, omdat hij later op Nieuw-Guinea zou merken dat bij verschillende missionarissen nog een anti-Javastemming voortduurde.

Toon had zich in Nederland voorbereid door bij pater Davy van de Bergh 'Maleis' te leren, en bovendien op de ambachtsschool in Maastricht een cursus sterkstroom te volgen (op verzoek van de bisschop). Maar, zegt hij: 'Wat steek je van die cursus op? Ik was van de schoolbanken af altijd schilder geweest, ook in het klooster.'

In Merauke werd het tòch schilderen. Dat was een moeilijk begin. De medewerkers in zijn dienst waren Keiezen. 'Als vakschilder zag ik onmiddellijk hoe weinig of zij per dag presteerden. Ik moest ze kwijt, maar hoe?'

De een stal twee kilo stopverf, mocht naar huis tot hij weer een oproep kreeg (dus nooit) en de ander ging naar Kei op verlof, bleef weg en toen hij zich weer meldde, kon Toon zeggen: 'Jammer, maar er is nu werkvolk genoeg.' Toen zijn Mappi arbeiders zich moesten melden bij de militairen, gingen zij aan de haal. De Muyuërs bleven, dat bleek steeds goed personeel, waaronder een Pius Ongkik die kon glas snijden en kleur bepalen. Hij werd opgeleid tot hij zelfstandig op karwei kon worden gestuurd naar het binnenland, net als Henricus Katom en Herman Metik en nog een Mandoboër.

Die Mandoboër, dat was wat. Recht uit het bos getrokken, geen werkdiscipline, telkens weer een week verdwenen, maar ik wilde hem niet missen want als hij er was kon hij flink aanpoten.

Toon kan zich de volgorde van zijn opdrachten niet goed meer herinneren. Hij was bijna steeds in Merauke, maar telkens één keer voor een paar maanden naar Kimaam, Mindiptana, Tanahmerah, en Képi.

In 1975 werd de oude bisschop ziek en Toon moest hem verplegen.

Daar heb ik heel wat onder geleden. Zolang hem verpleegd en dat hij toen nog dood ging.

Met Fleskens, dat zag hij wel, was het hetzelfde geval. Die stierf in Jakarta. Toon maakte ook het sterven van pater Aerts mee, die overspannen naar Nederland was teruggegaan, maar een jaar later weer in Merauke stond, ziek. Pater Sneekes heeft hem begeleid tot het einde toe.

Toon besluit:

Ik heb in 1980 moeten afblazen. Ik was wel in 1978 tegelijk met Sneekes in Jakarta afgekeurd, maar wij hoopten op redding bij pater Loogman in Purworejo. Na een halfjaar werd ik toch goedgekeurd en kon ik terug naar Merauke, maar het ging niet meer. In Holland heb ik twee open en twee gesloten hartoperaties gehad. Al zou ik terug moeten kruipen, zoals ik me momenteel voel, dan kroop ik terug, tot alle niet te zwaar werk nog steeds bereid.

Maar ik kom er niet meer in. Het is praktisch onmogelijk een re-entry visum te krijgen.

Toon van Geffen stierf in Tilburg in 1988.⁹

⁹ Boelaars MSC, J., *Interview met A. van Geffen msc*, Tilburg 1987. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

Piet Kok, 1961-heden (1995)

Piet Kok had de opleiding tot drukker gevolgd en werkte in de Drukkerij msc in Tilburg. Hij kreeg in 1960 drie aanbiedingen tegelijk, maar pater Arie Vriens (op verlof) won hem voor Merauke. Piet kon een elektrische stencilmachine kopen, leerde ermee werken in Hannover en vertrok in 1961 naar Irian Jaya.

Te Merauke had pater Hoeboer een huisje te Bampu Pemali. Piet kreeg de opdracht daar te beginnen met een inheemse broedercongregatie. Er kwam een drukkerijtje bij.

Hij zegt:

Ik kreeg zeven kandidaten en na twee jaar waren er al vijf weg. Eén Muyuër beloofde wat, maar die kreeg astma en moest ook weg. Nog enkele nieuwelingen kwamen, maar niemand hield het vol.

Het jaar daarop vertrok Hoeboer, ik had fijn met hem samengewerkt.

Piet kreeg er met zijn drukkerij volop werk, hij moest in grote oplagen alles drukken voor de scholen en het Bestuur. Toen de kandidaten weg waren, kwamen er zeven Javaanse goeroes bij hem inwonen. Dat zijn voormannen geworden van de parochiescholen. Achter het huisje lag een terrein wild bos. Dat moest worden ontgonnen en daar kwamen de kerk, de school en goeroewoningen op en later toko's van Chinezen en kantoren van het gouvernement.

Thieu van de Mortel had het magazijn, maar men wilde hem liever inzetten voor de techniek. Zijn plaats werd door Piet ingenomen nadat hij met verlof was geweest. Het leven na de overdracht aan Indonesia was moeilijker geworden. De rijstaanvoer stagneerde, en de voorraad raakte op. De boten kwamen nog maar zelden. Onverwachts ontmoette Piet een kapitein die hij kende uit de tijd dat hij zelf had gevaren vóór zijn intrede bij de msc. Met hem kon hij naar Jayapura en Sorong voor rijst en olie. Onderweg moest Piet de kapitein waarschuwen dat de stuurman de verkeerde richting uit voer, bij Aru liep de boot vast, maar kwam weer los. Terug in Merauke kon van de meegebrachte tractoren gebruik worden gemaakt om op het terrein achter de leprozerie rijstvelden aan te leggen.

In 1968 op verlof hoorde hij in Jakarta dat zijn vader plotseling was gestorven. In die tijd vroeg de Missie van Flores (svd) om ijzerhout en haar boot, de 'Rosari', en de msc-boot, de 'Bakti', brachten goederen en voerden het ijzerhout af. Piet kon ook met de 'Rosari' terug en had opnieuw in het magazijn veel te maken met de nodige papieren voor de verdeling van de goederen. Hij had een bijzonder goede verhouding met de douane en de politie, die toestonden dat hij zelf de formulieren invulde.

Pater Kintrup – een Duitser, overgekomen uit China – was pastoor te Bambu Pemali en woonde bij Piet. Hij bleek een volijverige en succesvolle fondswerver voor de bisschop (bij de Duitse Bank en bij zijn familie). De nieuwe drukmachines betaalde hij. De Chinezen in Merauke hadden hem als China-kenner hoog, maar ook als mens. Tientallen bekeerden zich tot het katholicisme.

Piet had een hobby: de tuinderij. En het gelukte hem om van overal zaden te bemachtigen en goed zaad in kleine, betaalbare pakjes te verspreiden tot in het binnenland toe. Ook de Muyu en Mandobo vrouwtjes te Merauke konden zo groenten kweken om op de markt wat te verdienen. Met de hulp van de missieprocurator van de svd in Surabaya werd het een heel bedrijf. Er kwam controle; Piet werd beschuldigd van zwarte import, maar hij haalde de lijsten van de importeurs voor de dag: alles liep goed af als hij zelf maar een goed rapport opstelde met de vermelding dat de zaak degelijk was onderzocht. Dat rapport liet hij een van zijn jongens maken.

Van 1965-1984 had Piet de zorg voor het magazijn. In 1984 droeg hij deze taak over aan Romanus, een huisvader, maar hij bleef zelf de laatste controle in handen houden.

Toen hem gevraagd werd wat hij van bisschop Tillemans dacht, antwoordde Piet:

Het zijn wel gedurfde besluiten geweest die hij nam, en soms dacht ik: "dat hij dat nu niet ziet", maar hij was wel branie, echt het type "ik ga erop af." Ik nam voor Tillemans mijn petje af, zo charmant en galant als hij optrad tegenover hogergeplaatsten, altijd opkomend voor zijn mensen. Bij de zusters bemoeide hij zich met alles, maar later legde hij geen bevelen meer op, hij vroeg meer om iets te doen.

Piet Kok is nog werkzaam te Merauke (1995).¹⁰

Kees Vergouwen, 1967-heden (1995)

Vóór Kees Vergouwen naar het noviciaat in Tilburg ging, had hij reeds de opleiding LTS afgemaakt. Doorstuderen was er in het noviciaat niet bij, maar daarna kon hij twee jaar de lessen van een aannemerscursus volgen. Hij haalde zijn diploma, bleef nog van 1958-1966 in Tilburg, vroeg om samen met broeder Blom naar de Missie te mogen, maar toen het visum niet afkwam waren beiden bereid naar Zuid-Afrika te gaan. Toen zij daar wel reeds het visum voor hadden ontvangen, kwam dat voor Indonesia toch nog aan. Hij ging naar Ambon, bouwde er een goeroewoning, ging naar Langgur op Kei, waar hij voor de zusters bouwde en daarna legde hij de fundering voor een kerk te Masohi op Seram. Daar bouwde hij de pastorie, waarna hij voor een keelontsteking weer naar Ambon moest en het gelukte hem om van daaruit met een Auriplane naar Biak te komen en met een missie-plane van de AMA naar Sentani. Op Tweede Kerstdag ging hij met de AMA naar Mindiptana waar Henk, zijn broer, verbleef.

Kees hoorde dat hij een nieuwe kerk voor Merauke – te Kelapa Lima – zou gaan bouwen, maar die werd door de bisschop zo groots opgezet dat de financiën die daarvoor nodig waren de bouw van kerken in het binnenland zouden beletten. Dat namen de pastoors van Mindiptana niet. Zij zeiden: 'Gaat dat door, dan stappen wij op.' Dat was voor Kees een vreemde kennismaking met de Missie, iets van een nieuwe tijd.

In Merauke bleek het bouwplan voor de kerk gewijzigd, terwijl het tweede plan voor een vergroting van het msc-huis klaarlag. Broeder Kees van den Berg was de uitvoerder. Die maakte op de werkplaats de bouw klaar en Vergouwen zette die op in Kelapa Lima. Eerst legde hij de fundering voor de kerk en voor het msc-huis, toen ging hij naar Tanahmerah voor het zusterhuis. Intussen was het msc-huis tot en met vensterhoogte klaar. Kees moest overkomen om het dak erop te zetten en kon dan weer naar Tanahmerah terug om het zusterhuis af te bouwen. Pas daarna kwam de kerk in Kelapa Lima aan de beurt, begin 1969 werd de eerste steen gelegd.

Thieman vierde in Bambu Pemali in 1970 een jubileum en kreeg voor zijn kerk een toren cadeau. Kees Vergouwen bouwde die. Daarop ging hij naar Kimaam voor de nieuwe statie te Batu merah. Daar was pater Ramaaker druk doende de mensen van de zuid bijeen te krijgen uit hun moerasdorpen naar hogere gronden. In die dorpen heerste, telkens als alles weer eens onder water liep, hongersnood. In Batu merah

¹⁰ Boelaars msc, J., *Interview met P. Kok msc*, Merauke, 1987. Map interviews met confraters. Archief msc, Tilburg.

stond een houten loods voor de mensen en de Missie had als woning een aluminium geval van twee bij twee meter. Men kon er precies in liggen met dan een paadje naar de optrek voor het andere bed en daarbij een afdakje om buiten bijeen te kunnen zitten. Kees zegt: 'Daar hebben we een hele tijd in gewoond.' Daar kwam ook een lagere school tot stand.

Na het verlof in 1971 ging Kees terug naar Batu merah, waar hij het pastoretje bouwde en waar toen pater Ad van Esch al was. Die had het soms erg moeilijk met de pastoor te Kimaam, die veel ouder was. Ad was ontzettend enthousiast, een echte doordouwer, maar hij had ook veel klappen gehad omdat dingen die hij doen wilde niet gelukten. Dan had hij perioden waarin hij in de pastorie maar wat zat te zitten. Kees zegt:

We zaten 's avonds bij elkaar en dan ging je over alles praten.

Ramaaker vertrok naar Muyu, Toon Verhage zat op Kimaam met alle zorg voor zijn eigen parochie. Het was al moeilijk de mannen te Batu merah aan het werk te krijgen en toen bleek de grond daar nog niet goed ook. De mensen wilden terug naar hun moerasdorpen.

Kees bouwde in Merauke een prauw (de 'Java'), zeseneenhalve meter lang en drie meter breed en later nog een grotere boot (de 'Magoti') met een samofa-motor, maar de 'Java' werd niet goed onderhouden en bij de samofa-motor was geen roestvrije as geleverd. De boten zijn wel gebruikt, maar de missionarissen hebben er niet veel plezier van gehad.

In 1974 kwam Kees Vergouwen naar Mindiptana, in 1975 werd Piet van Mensvoort zijn hoofdpastoor. Ramaaker zat er ook. Kees de Rooij zat in Ninati, en Kees Boer in Waropko. Daar zijn toen twee diakons bijgekomen. Ben van Oers kwam later, liep op zijn blote voeten door het bos en zette zich geleidelijk tegen alles af.

Kees zegt:

Deze jongere groep pastoors reflecteerde op het missiewerk: moeten we het niet anders doen? Zij hadden het idee niet goed te worden verstaan door Merauke. Zij zetten zich af tegen de structuur, de hiërarchie. Er was duidelijk gebrek aan communicatie. Tillemans bezocht Mappi en Muyu en concludeerde alleen "Zij praten wel veel, maar zij doen nog zoals het hoort." Daar heb ik persoonlijk zwaar op gereageerd. Zo ongeïnteresseerd klonk dat... Wat zij denken of doen, als zij zich maar aan de traditionele regels houden... Die situatie zette mij evenzeer voor een probleem. Wat hier voornamelijk werd gevonden, was het niet voor Merauke. De hulp van Merauke was nodig, maar er was geen begrip voor hier. In Mappi en Muyu kwam men tot de conclusie: ik wil wel werken, maar dan voor wat de gelovigen voornamelijk vinden. De lokale kerk is beslissend. Vooral Ben van Oers kwam daar provocerend voor uit. Er kwamen toen ook geen nieuwe jongeren meer bij uit Nederland, de groep bleef in zichzelf opgesloten. Zij zaten allen met hun persoonlijke moeilijkheden; bij de ouderen kwam het niet tot een respons. Kees de Rooij hield zich erbuiten. Joop Nuij kende die problemen in Képi, maar daar konden de zaken worden doorgesproken tot wat zijzelf zagen en wilden. Daar zagen zij dat de mensen te weinig voorlichting hadden gekregen bij alle plannen die nog vanaf de preekstoel waren opgelegd, terwijl het de jongere pastoors, toen de plannen mislukten, duidelijk was geworden dat zij voor die taak niet geschikt waren. Het idee dat alles nog van de priesters moest uitgaan, moest worden vervangen omdat de mensen al hun eigen mening hadden, zelfs de mening dat zij de pastoors niet meer nodig hadden.

In Mindiptana deed Kees een heel aparte ervaring op. Hij bouwde er een timmerloods en zocht bomen uit in het bos die hij kon verzagen met een motorzaag die hij

had meegebracht van verlof. Broeder Ton van Elsen (Voorhout) construeerde een steenoven. De stenen leken prachtig, maar na een poosje werden ze tot poeier, zij verpulverden gewoon. De leem voor deze stenen was vermengd met zand uit de rivier en daar zat kalk in, maar verwarmd tot 800 graden werd deze leem omgezet in ongebluste kalk. Die trok water aan en dan viel de steen uit elkaar. Voor dit probleem gaven Nederlandse ingenieurs de oplossing: wanneer de gebakken stenen overvloedig met water werden besproeid, zou het proces zich niet doorzetten. Toen, zonder zand uit de rivier, kwamen er goede stenen en daarmee bouwde Kees de SKK (de huishoudschool).

Al gauw begon een groepje van een man of acht Muyuërs een eigen steenbakkerij en Kees kocht hun product op. Hij had hen bij hun initiatief wat leiding gegeven. Maar in 1984 kreeg de groep ruzie met de bewoners ter plaatse. Zo gauw Muyuërs zien dat een ander iets met succes doet, kijken zij of er voor hen daarvan iets te halen valt. Zo niet, dan komt er tegenwerking (bijvoorbeeld claims op grondbezit). De groep wilde Kees inschakelen, maar ter opvoeding hield hij voet bij stuk: 'Het is jullie steenbakkerij, ga het zelf maar regelen met het dorps hoofd.' Er was sprake van bangmakerij en een hele tijd lag de steenbakkerij stil. Men begon daarna weer opnieuw, maar na een tijdje waren er opnieuw moeilijkheden. Er kon op een andere plaats weer een oven worden gebouwd, maar dit zou ten dienste staan van het dorps hoofd dat de stenen kreeg. En dat wilden zij weer niet... Een andere groep wilde ook stenen maken en Kees hielp met de reparatie van de mengmolen. Vervolgens wilden drie gezinnen een huisje bouwen. Zij maakten stenen, verkochten die, kochten cement en bouwden de huisjes...

Tijdens zijn verlof kreeg Kees geld voor een steunfonds. Hij kon nu de steenoven subsidie geven. Maar toen stierf er een kindje en daarna de moeder... en alle werk stopte. Zij wilden wel vooruit, maar niet te vlug.

Kees Vergouwen werd naar Merauke geroepen voor de bouw van het bisschopshuis en later voor de aanbouw en renovatie van het MSC-huis. Hij zei:

De Indonesische priesters waarden het werk van de Nederlanders wel, maar zij zullen blij zijn als wij weg zijn. Nu is het hun beurt.

In 1995 werd zijn verblijfsvergunning verlengd. Hij ging terug naar Irian Jaya.¹¹

En de anderen?

Sneekes schrijft in zijn boekje *Hadden zij ons maar wild gelaten* over de broeders Piet Fleskens, Toon Piëtje, Piet van Dam, Toon Galiart en Jan Tops. Hij besluit:

Broeders dat zijn mensen die ja zeggen tegen God en die daarin hun levensvulling en ook hun levensgeluk vinden, mannen van daadwerkelijk geloof. Daarin waren zij allemaal "vakmensen".¹²

11 Boelaars MSC, J., *Interview met C. Vergouwen MSC*, Merauke, 1991. Map interviews met confraters. Archief MSC, Tilburg.

12 Sneekes MSC, J., *Hadden zij ons maar wild gelaten*. Aartsbroederschap O.L.Vrouw van het H.Hart, Sittard, 1987, pp. 33-41.

II De Zusters FDNSC

Inleiding

De medewerking aan het missiewerk van de MSC door de Dochters van O.L.Vrouw van het H.Hart (FDNSC) mag niet onbesproken blijven. In het MSC-archief zijn interviews aanwezig waarin verschillende zusters deze 'medewerking' toelichten vanuit de concrete omstandigheden. Deze interviews worden hier opengelegd.

Eerder is al vermeld dat de zusters in 1928 naar Merauke kwamen, dat er zusters vertrokken naar Mimika en later naar Agats, Képi, Mindiptana, Tanahmerah en Badé, soms per boot, soms te voet. Meer in detail vertelde zuster Perpetua over de stichting van de Papoea Zusters, de zusters Jeanne en Germana spraken over het werk op Kimaam, terwijl zuster Madeleine de *Dagboeken* van de zusters te Képi ter inzage gaf. Het is daarmee hetzelfde als bij de bespreking van de interviews met de broeders MSC: enkelen geven aan wat de vele anderen ook deden.

Zuster Perpetua, 1951-1981

Na zeven jaar op Java te hebben gewerkt kwam zuster Perpetua Lavryssen naar Merauke. In het interview stelt zij duidelijk dat zij zichzelf niet de geschikte persoon achtte om novicenmeesteres te worden van de door mgr. Tillemans opgerichte Congregatie De Helpsters van Christus. Toen zij eens ontslag vroeg zei men: 'Er is geen ander.' Zij vervulde de functie van 1951 tot 1962. Zij begeleidde 76 kandidaten, toen zij aftrad waren er twintig. Zij vertelt over de beginmoeilijkheden te Meraukestad in 1951-1958 en te Kelapa Lima vanaf 1958.

Er kwamen meisjes met heel verschillende afkomst. Van de eerste zes bleef er één over, namelijk zuster Catharine (Marind), die al twaalf jaar had gewacht voor zij kon intreden. De tijd werd gevuld met tuinwerk (Perpetua werkte ook mee), het huis schoon houden, wat naaien en met het volgen van de lessen van Moeder Adriana de Kort, zuster J. Koch EK en Perpetua zelf, en de godsdienstlessen van de paters Drager en Dammann. De moeilijkheden kwamen eerst van buitenaf, doordat telkens jongemannen probeerden binnen te komen tot op de slaapkamer toe, maar later ook van binnenuit. Eenmaal ontdekte zij een lesbische verhouding. Ook was er nu en dan ruzie, dat ging in de eigen taal, zodat het moeilijk was ertussen te komen en leiding te geven. Wel kwam mgr. Tillemans bijna dagelijks. Hij steunde haar volop, maar had eerder oog voor een groter aantal dan voor een hogere kwaliteit.

Merkwaardige moeilijkheden kwamen voort uit het voor zuster Perpetua vreemde feit dat de jonge zusters heel stellig in hun dromen geloofden en soms konden liegen en anderen aanbrenge om wat zijzelf hadden gedaan, en zich nog niet eens beschaamd of schuldig voelden als de waarheid aan het licht kwam. Dat zo heel andere denken en voelen was voor haar een probleem.

Pas na zes jaar bemerkte Perpetua dat er echte belangstelling voor geestelijk leven was ontstaan. Toen kwamen er goede vragen en mededelingen over datgene wat bij de meditatie persoonlijk was ontdekt. Langzamerhand bleek ook dat zij elkaar opvoedden. Heel diep zat het erin dat als hen iets naars overkwam, dat 'nare' een straf was van God en het duurde lang voordat het 'alleen goed zijn van God' tot hen doordrong.

Zuster Perpetua geeft in het interview voorzichtig als haar indruk dat de Papoea's persoonlijker geloofden dan de meer aan adat gebonden Keiezen en dat onder de

Zuster Perpetua FDNSC en haar zusters

Papoea's de Kimamers het meest godsdienstig waren. Op de vraag of de kerkelijke feesten 'hen iets deden' antwoordt zij: 'Ik moest dan zelf ook in de stemming zijn, want ik moest altijd het goede voorbeeld geven.'

In 1965, bij het bezoek van de Generale Overste uit Rome, werd de zusters de keuze gelaten ofwel als Congregatie voort te bestaan, ofwel zich aan te sluiten bij de Dochters. De redenen waren dat de eigen Congregatie nog geen leden had met een opleiding die het levensonderhoud konden garanderen en dat de te kleine, heel moeizaam toenemende groep de steun van een grotere groep nodig had. Alleen één zuster verkoos naar Kei terug te gaan om in te treden bij de Zusters M.M. (Maria Mediatrix). De anderen kozen en bloc voor de FDNSC. Perpetua zegt:

Die aansluiting gaf geen moeilijkheden, want Papoea zusters zijn veel franker en opener en zij zagen niet zo tegen ons op als de Keiese; zij pasten zich heel goed aan, zij hadden iets van: "Ik ben niet de mindere van iemand anders." Ik vond ze zoveel dichterbij ons staan.¹³

Zuster Bertilla, 1947-1985

Bertilla Jacobs is de eerste Nederlandse verpleegster van het ziekenhuis te Merauke, toen dat ziekenhuis nog in consethutten uit de oorlog was ondergebracht en het er allemaal nog te arm aan toeging om goed te kunnen werken. De hoofdweg van Merauke was nog een zandweg en in de droge tijd was die te moeilijk om te fietsen. In 1949 vertrok zij naar Mindiptana en maakte mee dat, toen de boot in de Kaorivier vastliep bij Amboran, pater Putman, zelf een nieuweling, het bos in dook en naar Mindiptana liep, waarop pater Drager met een prauw naar beneden kwam. Gelukkig steeg toen het water en kon de boot doorvaren tot Mindiptana, waar zij 's avonds om 11.00 uur

13 Boelaars MSC, J., *Interview met Perpetua Lavryssen FDNSC*, Tilburg, 1987. Map Zusters FDNSC. Archief MSC, Tilburg.

arriveerden. Zij herinnert zich de groei van de ziekenzorg en de hele serie Nederlandse artsen tot 1963. Tot 1985 werkte zij in Mindiptana, Tanahmerah en Merauke.¹⁴

Zuster Germana en zuster Jeanne

Toen zuster Germana Belien – zij zegt: ‘jong en enthousiast’ – benoemd werd voor Kimaam (1958), was zuster Adela Lammerink daar reeds werkzaam. Deze was verpleegster en was daar gekomen om de elf kampongverzorgsters, die door dokter Veeger te Merauke waren opgeleid, bij te staan (medicijnen en controle). Germana noemt van enkele kampongverzorgsters de namen: Melania (later moeder van twaalf kinderen), Ursula, Juliana, Maria (later tien kinderen) en Apolonia. Er was maar één mantri en één simpel ziekenhuisje. Germana woonde met Adela samen in een piepklein huisje. Zij zegt:

Je kon je eigen in die tijd veel gemakkelijker behelpen. Wat er niet was, dat was er niet.

Adela maakte tournees van vier tot zes weken, liefst in de droge tijd, want lopen deed zij liever dan varen en daarin was zij geweldig. Zij bleef twee dagen in een dorp, onderzocht alle zwangere vrouwen en hield polikliniek. Nooit had zij moeilijkheden met dragers. Zij heeft er ontzettend veel voor gedaan en onder haar leiding deden de verzorgsters hun werk goed. Ging een bevalling niet naar wens, dan brachten zij de vrouw naar Kimaam. Uit Merauke gingen de artsen ook op tournee langs alle dorpen. Er werd veel voor de mensen gedaan. Adela heette de ‘grote’ zuster, Germana de ‘kleine’!

Germana moest een huishoudschool gaan leiden. De pastoors Van de Wouw en Nuij stuurden al gauw vijftien meisjes, maar Germana had ook graag jongens. Een internaatgebouw was er niet. Voorlopig werd het huis betrokken dat als gastenkwartier bedoeld was voor de onderwijzers. Dat duurde tot pater Nuij een noodinternaat had opgezet (met atap en gaba-gaba!), zomaar op wat opgehoogde zandgrond. Broeder Fleskens zou uit Merauke komen, hij kwam in januari 1959 en in juli was het nieuwe gebouw al klaar. Germana bewonderde de broeder, die, zoals al eerder beschreven, met jongelui moest werken die een kruiwagen met zand vulden en deze dan met vier man optilden... Hij bouwde nog twee goerowoningen en daarna het schoolgebouw en internaat voor de vvs.

Zuster Jeanne Bullinga, die in 1952 met pater Verschuieren van Okaba naar Yodom was gelopen, en van daar per prauw naar Képi kwam, kreeg begin 1959 de opdracht in Kimaam met een vvs te beginnen. Zij ging er met de ‘Tasman’ (gouvernementsboot) heen. Pater Van de Wouw zei: ‘Wat kom je doen? Er is hier nog niets voor een vvs, ga maar naar Merauke en probeer daar wat los te krijgen.’

Te Merauke zei monseigneur: ‘Waarom kom je? Je had toch alvast kunnen beginnen?’ Jeanne antwoordde: ‘Er is daar niks!’ Zij kreeg wat boeken en leien en moeder Adriana gaf haar ‘touwbroekjes’ mee. Die broekjes waren geen succes, want de jongens die de tweede klas te Kimaam zouden gaan vormen, hadden de eerste klas vvs in Merauke gevolgd, zij waren al ‘stadsjongens’, met een echte ‘kaki broek’. De leerlingen kwamen. Er stond een loods voor de praktijklessen van de meisjes en daarachter bevonden zich een paar barakken (op punt van instorten) die als school en internaat dienden voor de jongens. Toen het nieuwe gebouw voor het meisjesinter-

14 Boelaars MSC, J., Gesprek met Bertilla Jacobs FDNSC, Arnhem, 16 juni 1995.

naat klaar was, kwam dat aan de jongens, beneden school, boven slaapzaal. Maar in de kortste keren bleek die slaapzaal zo bezet met wandluizen, dat ze door de spleten van de vloer op de banken van de school vielen. Dat werd voor de zusters een grote schoonmaak, ontsmetting met petroleum.

Er waren ook geen bordjes, maar er stond een kalebasboom met grote oneetbare vruchten. Die werden gespleten en uitgehold en ieder had zijn bord. Aanvankelijk was het eten nog erg sober, maar gelukkig kwam er hulp van Stan, de zoon van Bapa Melchior Silubun. Het lukte hem de jongens – rebels na hun schooltijd in Merauke – te temmen en hij ging met hen op jacht. Het was de boa-tijd (zwermen vogels die broedden op Kimaam) en dat gaf een beste vleesvoeding. Groenten waren er nog niet. Het schooljaar kon in augustus 1959 beginnen met drieëndertig jongens en drieëndertig meisjes. Intussen leerde zuster Germana de meisjes naaien en zo kwam er kleding. De zaak liep goed toen monseigneur het zilveren jubileum van de Missie op Kimaam kwam meevieren. De gebouwen waren ook klaar (want na Fleskens was Gait Berning gekomen) en werden ingezegend. Dat feest opende de zusters de ogen voor het feit dat er zoveel enthousiasme en waardering vanuit de dorpen kon komen. Germana was met Adela mee geweest en zij had groot respect gekregen vooral voor de njora's en voor de gezinnen van de goeroes, die in de dorpen en bij de kumpulans (Kerstmis, Goede Week) de kinderen opvingen, hun kleding verzorgden en de moeders bijstonden bij bevallingen.

Zij maakten ook de Cargo-cult beweging mee. Jeanne kreeg na een vakantie leerlingen terug die zes weken nodig hadden om weer normaal aanspreekbaar te worden. Germana vertelt dat de voeding goed werd omdat de ouders eten brachten in ruil voor kleding. Bovendien verwachtten de ouders dan nog wat extra's, omwille van het feit dat zij hun kinderen afstonden. Jeanne bleef een jaar. Na haar verlof ging zij naar de Muyu. Germana bleef er jaren, zij zegt:

De dag was om voordat je er erg in had. Ik was gelukkig. Ik houd veel van kinderen, ik kon dag en nacht bij hen zijn.

Er waren heel wat leerlingen die doorstudeerden in Merauke, er waren er die naar hun dorp teruggingen en er waren er die het liefst bij de zusters waren gebleven. Zuster Jeanne vervolgt:

In de jaren 1984-1990 was ik delegatus van de bisschop voor het katholiek onderwijs (zoals ieder bisdom in Indonesië heeft). In die functie ging ik onder andere een tournee maken naar Kimaam. Daar ging ik op verschillende scholen kijken en met de leerkrachten praten. Ik merkte toen dat het peil van het onderwijs achteruit was gegaan.

In die jaren was er nooit meer een schoolopziener rondgeweest. Het districtshoofd van de yerik voor Kimaam was zelf een Papoea van de kust, een goede goeroe. Maar hij had geen gezag genoeg om de goeroes tot meer ijver aan te sporen. Ook had hij, net als de andere goeroes, geen echt inzicht in de boekjes met nieuwe methodes, die door de minister van onderwijs in Jakarta werden voorgeschreven. Wat dat betreft kon hij hen niet op weg helpen, hen niet echt iets uitleggen.

Nog een factor die het peil van het onderwijs neerhaalde was de onregelmatige uitbetaling van het salaris aan de goeroes. Ook alweer door moeilijk te onderhouden regelingen vanuit het gouvernementskantoor. Geen geld, geen samangat!

Dan maar krokodillen jagen en de school enkele dagen dicht. In de Indonesische tijd is de subsidie voor het schoolgebouw ook grotendeels weggevalen. Vanuit het Bestuur drongen men er in de dorpen niet erg op aan om samen een goede school te bouwen. Dus: lekkages bleven zitten, kapotte banken en door kakkerlakken aangevreten boeken werden niet vernieuwd.

Gelukkig dat in 1995 de mensen zelf meer tot het besef komen dat hun kinderen zonder onderwijs geen toekomst hebben. Nu is er blijkbaar in ieder dekenaat van het bisdom Merauke een groep belangstellenden gevonden en gevormd, die een oogje houdt op het onderwijs, vooral op onze katholieke scholen. Zo is er minder schoolverzuim door leerlingen en leerkrachten. En het hoognodige geld voor gebouwen en lesmateriaal poogt men gezamenlijk aan te vullen als van overheidswege geen voldoende hulp komt.¹⁵

Zusters in de Mappi, 1952-1959

In het archief zijn vijf *Dagboeken* (maart 1952-juli 1959) bewaard van de Zusters in Képi. Hier volgen enkele van daarin vermelde opvallende gegevens.

- Het simpele begin geschiedde in heel armoedige omstandigheden (geen huisraad, slapen op de grond), die geleidelijk werden verholpen vanuit de pastorie en door de hulp van Merauke na de verbetering van de bootverbindingen. In de *Dagboeken* wordt elk ontvangen geschenk vermeld, ook het kleinste.
- De indeling en het gebruik van de ruimten, de afbouw van het huis en het internaat vroegen de nodige flexibiliteit.
- De zorg voor het meisjesinternaat (dertig kleine, drieëndertig grote meisjes) had ups en downs; de zusters gingen met de pastoors mee naar de dorpen, zij zagen daar de situatie en de emotionele reacties (vooral van de grootmoeders) bij het vertrek van de meisjes naar Képi. Zij merkten dat de opvoeding in het internaat veel tijd vroeg, maakten mee dat er meisjes wegliepen en al of niet werden teruggebracht.
- Het jongensinternaat was de tweede opgave, maar omdat ook in het onderwijs daarvan de zusters zelf hun aandeel hadden, gelukte dit wel. Zij waren er dag en nacht aanwezig.
- Er kwam ook hulp van medische zijde, namelijk een extra verpleegster die jarenlang bij hen zou inwonen (zuster König) en voor het jongensinternaat kwam een leidster (B. Boot).
- Duidelijk was het meeleven van de zusters – ook 's nachts – bij alle gebeurtenissen rond de komende en gaande personen bij Missie en Bestuur. Zij kwamen dan naar de steiger bij de rivier en genoten van het optreden van de leerlingen en hun fluitorkest. Zij leefden mee met vreugde en verdriet tot zelfs in de dorpen. Ook de onzekerheden van aankomst of vertrek werden met humor meebeleefd. De binnenland situatie werd volop aanvaard: wat kon werd blij begroet, wat niet kon, rustig afgewacht tot het ook zou kunnen.
- Het was alsof men van feestje naar feestje leefde en de etentjes bij de zusters werden feestavonden. Opvallend van het begin af aan was namelijk de gastvrijheid van de zusters, en die gastvrijheid liet het zusterhuis uitgroeien tot het eigenlijke centrum van samenkomst voor paters, broeders en zusters en steeds meer ook voor de ambtenaren van het Burgerlijk Bestuur.
- Toen de zusters met brand in de bijgebouwen te maken kregen, was iedereen in de weer, ook de dorpsmensen van Képi. Dat de aanwezigheid van de zusters hen kostbaar was, bleek toen heel spontaan.

15 Boelaars MSC, J., *Interview met Germana Belien FDNSC*, Merauke, 1988. Map Zusters FDNSC. Archief MSC, Tilburg.

Boelaars MSC, J., *Interview met Jeanne Bullinga FDNSC*, Merauke, 1988. Map Zusters FDNSC. Archief MSC, Tilburg.

- Dat diepe besef van de 'relativiteit' van de omstandigheden en van het eigen werk, sprak uit de wijze waarop hoog bezoek in de *Dagboeken* staat vermeld. Het sprak zelfs uit de uitgesproken, niet te hoge verwachting van een jaarlijkse retraite.

De klemtoon lag telkens op het werk en het welzijn van de pastoors en de broeders en op de ontwikkeling van de vrouw.¹⁶

Zuster Pancratia

Vanuit Képi werkte zuster Pancratia Jansen min of meer zelfstandig als verpleegster in Abogé aan de Asuwériver. Zijzelf gaf daarover een verslag. Zij beschrijft het begin met de vier meisjes als hulp bij het huishoudelijk werk en in de kleine polikliniek. Zij gingen gezamenlijk op tournee en zochten contact met de vrouwen in de dorpen. Toen het vertrouwen was gegroeid kon het onderzoek, vooral van zwangere vrouwen, aanvangen. Volgens de adat verbleven moeder en baby in een hutje buiten het dorp, met allerlei taboes inzake de voeding en het verbod nooit in het moeras te komen om te vissen, want haar bloed was te gevaarlijk. Het gelukte Pancratia de vrouwen thuis te laten blijven en in de polikliniek te laten bevallen. De zorg voor het kind verbeterde, er kwam enige hygiëne. Na een tijdje kon zij de moeders bijeen laten komen en hen wat leren voor hun huishoudelijke bezigheden.

Een van de meisjes werd helpster in de polikliniek en hielp bij de bevallingen. Zij zette dit door, ook na haar huwelijk, en later kreeg zij een verdere opleiding in Képi. Een ander werd hulp in de huishouding bij de zusters te Merauke en een derde werd zuster FDNSC. In de dorpen kregen de meisjes al betere scholen en sommigen gingen naar het internaat te Merauke. Toen zuster Pancratia moest ophouden (1976) waren de Papoea zusters nog te gering in aantal om dit werk zo over te nemen, maar zij zegt:

Degenen die in de dorpen hebben ervaren wat het betekent om anders te leven dan hun ouders, zullen hopelijk wel een aanzet betekenen, zodat in de toekomst de situatie van de vrouwen beter wordt.¹⁷

Zuster Martha

Voor zuster Martha Sturkenboom was Mindiptana haar eerste standplaats (1959-1963). Daar was zuster Bertilla en van haar, zo vertelt zij, leerde zij met de mensen daar om te gaan. Er was ook een Nederlandse arts. Maar in 1962 moest zuster Bertilla naar Tanahmerah en de arts ging terug naar Nederland en 'ineens was je alleen als "blanke" tussen de inheemsen in het ziekenhuis. Het werd wel gewaardeerd dat je bleef.'

Na de overdracht (1963-1969) lag het werk in Merauke moeilijker.

Als Hollanders had je niet veel te zeggen en toch had je een toezienende baan en moest je de leerlingen erop wijzen hoe te werken. Dat namen die niet gemakkelijk, omdat zij steeds indoctrinatie kregen over "de koloniale". Er kunnen veel fouten gemaakt zijn door de koloniale, maar als je voor jezelf weet dat je alles goed hebt gedaan, is dat zwaar. Je bemoeide je niet met politiek, je kon veel "sussen" als het de mensen niet meer naar hun zin ging, maar het was moeilijk om overal tussendoor te zeilen.

16 *Dagboeken van de Zusters FDNSC te Képi*, maart 1952-juli 1959. Map Zusters FDNSC. Archief MSC, Tilburg.

17 Jansen FDNSC, Pancratia, *Het werk in Abogé*. Map Zusters FDNSC. Archief MSC, Tilburg.

Van 1970 tot 1980 was het leven op een buitenpost (Tanahmerah) onder Indonesia al gewoon. Zuster Gaudia gaf naailes op school en zorgde voor de huishouding. Martha was in het ziekenhuis, vaak zonder arts, maar met goede mantri's, waar zij van opaan kon. Zij zegt:

Je stond heel dichtbij de mensen, ze kwamen met alles bij je. Je kon met z'n tweeën veel voor die mensen en voor hun verzwakte en verwaarloosde kinderen doen. Bij Gaudia in de keuken was er altijd wel iets te peuzelen.

Terug in Merauke (1980-1992) werkte Martha geheel zelfstandig in de wijk Kelapa Lima, waar zij op verschillende plaatsen poli hield.

Je kreeg de kans om juist de armsten te helpen en omdat je overal kwam zag je ook waar het echt hard nodig was. Ik ben erg dankbaar voor die tijd, waarin ik veel voor de mensen heb kunnen doen.

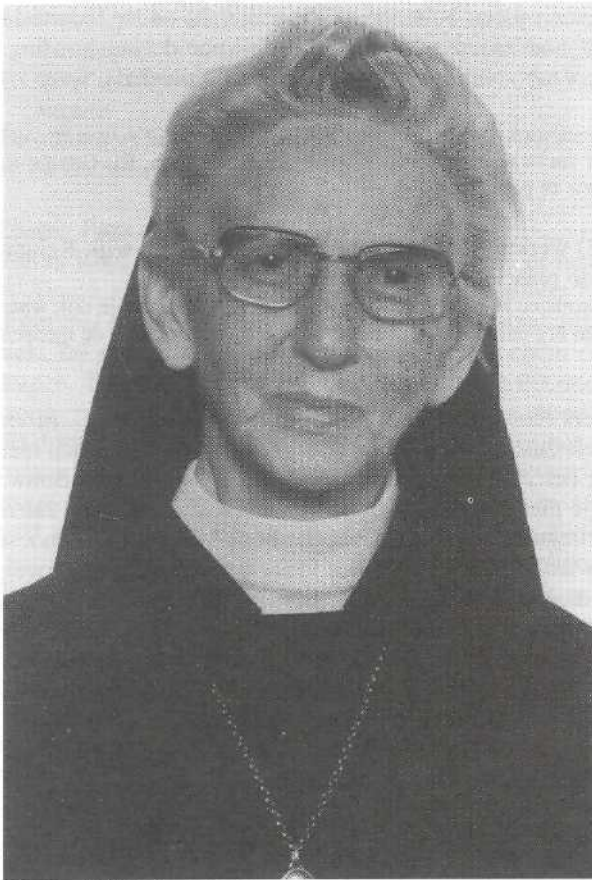
In het contactblad van de zusters schreef zuster Martha een kleine bijdrage: *Gevaren van mist, storm en regen*. Enkele zusters wilden van Tanahmerah naar Képi gaan met een Cessna van de AMA, voor het zilveren professiefeest van zuster Wilma Bouw. Twee dagen kon het vliegtuigje niet vanuit Hollandia komen, want de bergen zaten dicht door de mist. Dit type vliegtuigje kon niet over die hoge bergen, maar moest er tussendoor. De derde dag kwam het met een pastoor vanaf Sentani, nam onderweg een zuster op in Mindiptana, daalde weer in Tanahmerah en Martha ging erin mee naar Képi. Maar Képi meldde: hevige regen, windstoten. De piloot maakte toen een tussenlanding in Badé, waarbij de modder boven het vliegtuigje uitspatte en één wiel in de modder wegzakte. In de stromende regen hebben de vijf reizigers hun schouders onder de vleugel gezet en gewerkt om de weggezakte vogel los te krijgen. Iedereen was kletsnat en zat onder de modder, maar er moest nog anderhalf uur worden gewacht onder het lekkende dak van het wachthuisje.

Toen van Képi het bericht kwam dat het weer beter werd, werd het weer instappen, je vastsnoeren en onder veel schietgebedjes de lucht in. Na een half uur landden we in Képi. De zusters wachtten ons op op het vliegveld. Door het blijde weerzien en het gekakel met elkaar, was de angst gauw vergeten. Een prachtig feest! Zo ging dat toen in Nieuw-Guinea.¹⁸

Moeder Adriana

Johanna de Kort trad op vijftienvijftigjarige leeftijd (1924) in bij de Dochters en vertrok toen zij zevenentwintig jaar was – voor levenslang dacht men toen – naar het vicariaat van Nederlands Nieuw-Guinea, eerst naar Ambon (1926) en Kei. Zij leerde de Maleise taal en de adat van de Keiezen kennen. Als leidster van de eerste groep zusters ging zij in 1928 naar Merauke en keerde in 1936 naar Kei terug. Te Langgur maakte zij de inval mee van de Japanners en de moord op de missionarissen en zat zij in het interneringskamp. Na het kamp was zij tot 1949 weer in Ambon bij de wederopbouw en ging daarna op verlof. Terug in Merauke, werd zij daar regionaal overste tot 1960, ging tijdelijk naar Mindiptana, Kelapa Lima en Tanahmerah en werd weer regionaal overste in Merauke. Zij vertrok in 1992 voorgoed naar Nederland.

18 Sturkenboom FDNSC, Martha, 'Gevaren van mist, storm en regen', in: *Contact*, nr. 5, Extra, mei 1978. Map Zusters FDNSC. Archief MSC, Tilburg.

Moeder Adriana FDNSC

Haar wijsheid, moed en religieuze trouw worden beschreven door pater J. Sneekes.¹⁹

Het getuigenis van een medezuster zegt het volgende:

Zij was als overste haar tijd ver vooruit. Zij zag een onderdaan voor vol aan, luisterde naar een voorstel. Als we de moed wat lieten zakken, zei ze vaak: "Je had het dertig jaar geleden moeten zien, dan zie je wel dat er wat gebeurd is, dat we vooruit zijn gegaan." Geduld en begrip was haar leus. Zij kon glimlachen, ook nog als de bisschop tegen haar uitgevallen was. Zij waardeerde hem, zei enkel: "Wat kan monseigneur toch geweldig zijn. Maar in deze tijd hebben we misschien zo'n geweldige bisschop nodig." Zij was de eenvoud en nederigheid zelve, zij was de laatste die lof en eer zocht.²⁰

19 Sneekes msc, J., *Mijn eerste baby*. Aartsbroederschap O.L.Vrouw van het H.Hart, Sittard, 1991, pp. 110-116.

20 Hendriks FDNSC, Madeleine, *Brief aan J. Boelaars msc*, 20-3-1989. Map Zusters FDNSC. Archief msc, Tilburg.

Zuster Madeleine

In 1954 aangekomen, werkte zuster Madeleine Hendriks als onderwijzeres in Merauke, een paar maanden in Kimaam en in Mindiptana. Zij werd in 1966 huisoverste van Merauke en in 1970 regionaal overste tot 1973. Daarna ging zij voor het onderwijs naar Képi waar zij van 1984-1990 huisoverste was. In 1990 vertrok zij naar Nederland. Zij vertelt in een brief²¹ wat de overgang van de Helpsters naar de Dochters (1968) in het begin aan problemen meebracht. De Nederlandse zusters hadden er onder andere behoefte aan om in de recreatie Nederlands te spreken, en zaten vaak apart. Later kwamen er nieuwe zusters uit Nederland bij, die burgerkleding meebrachten, terwijl het dragen van de shuier de Papoea zusters juist veilig stelde.

Met mgr. Tillemans kwam Madeleine ook wel eens in de problemen. Hij bemoeide zich in detail met zaken die niet door de bisschop geregeld behoeften te worden. Voor zijn personeel was hij ook vaak moeilijk, omdat hij bij een probleem dadelijk afging op het woord van de eerste partij, zonder de tweede te hebben gehoord. Toch zegt zij:

Met moeder Adriana moet ik bekennen: "Hij was in die tijd de juiste man. Hij had goede relaties met het Bestuur (Nederlands en Indonesisch). Hierin moeten we echt Gods beleid zien."

Voor Madeleine persoonlijk waren er bepaalde, moeilijk te aanvaarden beslissingen. De onderwijsexpert, de heer Schoe, bepaalde bijvoorbeeld dat zij geen Indonesisch mocht leren, maar alleen Nederlands mocht spreken. Maar dat stelde haar buiten het gewone contact met de meisjes buiten de schooltijden, of met de gezinnen thuis.

De verandering in het onderwijssysteem na 1963 beviel haar ook niet: men ging over op vakonderwijs, men had geen contact meer met een bepaalde klas. Ook het godsdienstonderricht werd meer een vak. Het onderwijs werd meer gericht op topprestaties van de besten. Men studeerde alleen maar voor repetities en examens. Maar zij vroeg zich ook af of dat toch niet goed was, want er waren nu méér meisjes die de universiteit haalden. Als leerkracht werkte zij zeker zo prettig met de Indonesische als met de Nederlandse collega's.

Er was een groot verschil in het werk van de zuster-verpleegsters die in het ziekenhuis te Merauke waren aangesteld en het werk van de zusters die in het binnenland mochten werken. In Merauke kreeg men opdrachten, alles was georganiseerd en je behoorde bij de 'kolonialen'. In de dorpen kon men meer hulp bieden, had men meer contact, eigen initiatief, vaak met zichtbare resultaten.

Te Merauke begeleidden de zusters in de week samen met de kinderen van het internaat de zang en de gebeden tijdens de vieringen. Het Vaticaanse Concilie gaf de aanzet tot de viering van de Eucharistie met de gemeenschap. Vóór 1964 was er geen enkel contact met de celebrant, zodat het moeilijk was 'gelijk' uit te komen bijvoorbeeld bij de Offerande of de Consecratie.

Het was een voldoening om vrouwen te ontmoeten die goede echtgenotes en moeders waren geworden en van de pastoors te horen dat die vrouwen er ook waren in de dorpen.

Dat maakte de verhalen goed, die je wel eens deden denken: waar heb ik voor gewerkt?

21 Hendriks FDNsc, Madeleine, *Brief aan J. Boelaars MSC*, 20-3-1989. Map Zusters FDNsc. Archief MSC, Tilburg.

Terugblik

Op verzoek hebben zuster Vera van der Hulst en zuster Marie-Louise Beurskens – oud-provinciale oversten – de naar Nederland teruggekeerde zusters gevraagd haar herinneringen op te schrijven en in mei 1987 met elkaar te bespreken te Veldhoven. Zeventien zusters hebben aan deze bespreking deelgenomen. Zuster Marie-Louise gaf als samenvatting de volgende gegevens.²² De negatieve kanten waren:

- 1 Het vreemde in het nieuwe milieu, waarmee de zusters in het begin geen weg wisten: de naaktheid, de grote armoede, de taal en het eten.
- 2 De eigen kleding: onaangepast aan het warme klimaat, ongeschikt voor het maken van tournees.
- 3 Het langzaam reageren van de mensen.
- 4 De slechte communicatie (de post, de verzending van goederen).
- 5 Het tijdverlies door het steeds weer moeten wachten, de onzekere verbindingen.
- 6 De pijn en teleurstelling bij overplaatsing, soms zonder voorafgaand overleg.
- 7 De primitieve transportmogelijkheden: te voet door de modder, met bloedzuigers, de prauw, de kleine motorbootjes.
- 8 De ziekten (malaria) en oververmoeidheid.

De positieve kanten waren:

- 1 Het verrassende avontuur.
- 2 De uitdaging van het werk, het aanpakken in het onbekende.
- 3 Het werk waarmee zij iets konden opbouwen en geven.
- 4 Het gevoel een thuis te hebben in de communiteit (samen bidden als FDNSC).
- 5 De hartelijkheid en de steun van paters en broeders (samen koffie drinken, feesten, de humor onder elkaar).
- 6 Het vertrouwen dat de mensen in de zusters stelden.
- 7 De steun van het thuisfront: post, pakketten, informatie.
- 8 De ontwikkeling in 't eigen leven (geven wordt: 'leren ontvangen').
- 9 Het zien van vooruitgang, vooral voor de vrouwelijke jeugd en voor de huismoeders.

Het aantal zusters FDNSC 1928-1990 bedraagt: 53.²³

22 Marie-Louise Beurskens FDNSC, *Samenvatting materiaal van de missionarissen uit Irian Jaya*. Veldhoven, 28-9-1987. Map Zusters FDNSC. Archief MSC, Tilburg.

23 In het blad van de Zusters FDNSC, *Contact* nr. 5, Extra, jg. 8, mei 1978, geeft zuster Angelica van de Klauw (overste te Merauke) een overzicht van het werk van de Nederlandse en Indonesische leden van de Congregatie, bij gelegenheid van de herdenking, vijftig jaar later, van de komst van de zusters in Nieuw-Guinea in 1928. Map Zusters FDNSC. Archief MSC, Tilburg.

In *Contact* nr. 1, jg. 9, augustus 1978, wordt de volgende informatie gegeven:

– N.N.: Gesprek met zuster Adriana: 'De aankomst in 1928'.

– Zr. Agnella: 'Geneest de zieke...?' Begin ziekenzorg in Merauke in 1948.

– Zr. Pancratia: 'Gaat dan...' De aankomst van zr. Pancratia en zr. Wilhelma in Mimika.

– Zr. Mathea: 'Zo trokken zij uit...' Reis naar Muyu in 1949.

– Zr. Gaudia: 'Werken aan de wereld...' Het begin in de Mappi in 1952.

– N.N.: 'De sfeer in Tanahmerah in 1954...' Een gesprek met pater W. Thieman MSC.

– Zr. Melania: 'Onderwijst alle volken...' Kleuterschool en opleiding leidsters vanaf 1950.

– Zr. Jeanne: 'Het juvenaat in Merauke in 1978.'

– Zr. Madeleine: 'Irian, land van bos en moeras...' Haar reis naar Mappi.

Map Zusters FDNSC. Archief MSC, Tilburg.

III De Katechisten van Breda (EK)

Pater Anton de Graauw was vóór zijn intrede bij de MSC rector te Bouvigne bij de Katechisten van Breda, zusters van de Eucharistische Kruistocht (EK). Door zijn bemiddeling kwamen vier zusters naar Merauke. In volgorde van aankomst waren dat: zuster J. Koch, 1959, zuster M. Andree, 1962, zuster H. ten Velde, 1970 en zuster Gr. Hobbelink, 1970. Drie van hen hebben hoofdzakelijk gewerkt als helpsters in de parochie Kelapa Lima, vooral op sociaal-maatschappelijk terrein. Zuster Andree nam een taak aan als administratieve kracht op het onderwijskantoor van het bisdom te Merauke. In de parochie ging hun grote aandacht uit naar het gezin. Daartoe gaven zij cursussen in koken, naaien en hygiëne, namen zij deel aan de kringbijeenkomsten en bezochten zij de mensen thuis.

Zo bouwden zij een intensieve band op met de moeders en de meisjes en stonden hen bij in de opvoeding van de kinderen. Bijzondere aandacht ontvingen de jonge moeders en hun baby's, en dan vooral zij die het moeilijk hadden, bijvoorbeeld de weduwen.

Door bemiddeling van de zusters kregen de schoolkinderen geregeld melk. Het bijzondere aan hun werk was dat zij niet even voor de gezinnen de moeilijkheden verlichtten of oplosten, maar steeds de mensen met raad en daad bijstonden om dat zelf te doen. Op die manier stonden zij heel dicht bij de vrouwen. En de mannen, die de goede resultaten van al die bemoeienis ondervonden, ondergingen als vanzelf een stimulans om zichzelf ook zo goed mogelijk in te spannen voor het welzijn van hun gezin. De zusters keerden terug naar Nederland, de eerste in 1976, de laatste in 1988.²⁴

IV De Broeders van O.L.Vrouw van Zeven Smarten (CSD)

Inleiding

In 1948 kwamen de Broeders van O.L.Vrouw van Zeven Smarten (CSD) – gewoonlijk de Broeders van Voorhout genoemd – naar Merauke. De meesten van die achtentwintig broeders waren uit de leeftijdsgroep van 1920/1930. Zij hebben de beste jaren van hun leven gegeven aan de vorming van de Papoea's, namelijk het voorbereidend en middelbaar onderwijs, de scholing van vakbekwame mensen en het maatschappelijk welzijn.

DE BRONNEN

- 1 Broeder Januarius, *Twaalfeneenhalfjaar missiewerk*, 1961.
- 2 N.N., *Geschiedenis van de Broeders van O.L.Vrouw van Zeven Smarten*, 1985.
- 3 Broeder Gervasius, *Kapittel 1968*, *Broeders van Zeven Smarten*.
- 4 Broeder Gervasius, *Brosumé*, september 1972.
- 5 Broeder Gervasius, en Adr. Vriens MSC, *Statistieken Technische School*.
- 6 Broeder Hubertus en broeder Liborius, *Personalia*.
- 7 Broeder Paulinus, *Nota's betreffende het Internaat*.
- 8 Broeder Monulphus, *Reisverslag Mindiptana-Képi*.
- 9 Broeder Reinardus en Jac. van Kampen MSC, *Opleiding inheemse broeders*.

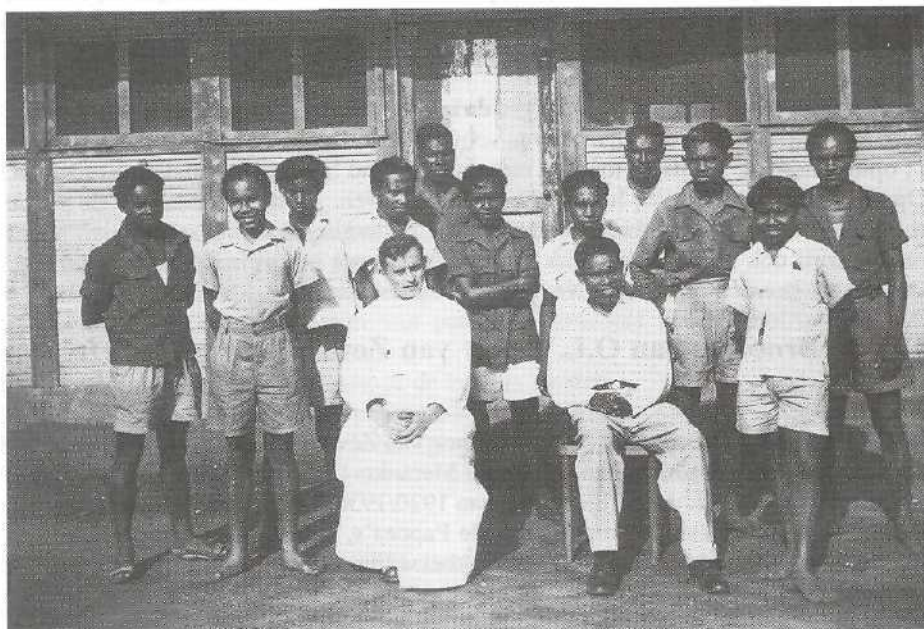
24 Gegevens uit een *brief* van A. de Graauw MSC, 26-6-1995. Map Zusters FDNSC. Archief MSC, Tilburg.

Al deze geschriften zijn te vinden in de Map Broeders van Voorhout en Fraters van Utrecht. Archief msc, Tilburg.

Overzicht van de werkzaamheden²⁵

ALGEMEEN ONDERWIJS

De Broeders CSD begonnen in Merauke in 1948 met hun onderwijs op de Papoea Vervolgschool (vvs) en zij gingen later met dit onderwijs door in Mindiptana (Muyu) in 1957, in Képi (Mappi) in 1962 en bouwden het uit naar middelbare scholen (SMP) in 1963. De vvs wordt dan vervangen door de zesklassige dorpsschool. Broeder Monulphus Bulkens en broeder Godefridus de Korte wisselden elkaar af in Mindiptana en Képi; ook broeder Sarto Roelofs werkte in Képi en vooral in Mindiptana.

Broeder Reinardus Snik CSD en goeroe David Renwarin aan de technische school te Kelapa Lima

In 1949 werd begonnen met de Opleiding voor Dorpsonderwijzers door de broeders Reinardus Snik en Xaverius van Roon. De opleiding werd overgenomen door het lekenpersoneel uit Nederland, totdat bij de overdracht aan Indonesia in 1963 de broeders de opleiding overnamen in de nieuwe vorm: een plaatselijke SGB (Sekolah Guru Bawah) in Merauke en in Mindiptana, en een algemene SGA (Sekolah Guru Atas) onderwijzersopleiding in Merauke. Deze laatste deed maandenlang veel stof opwaaien! Men wilde van het begin af aan in de pas lopen met Indonesia en richtte de SGA op tot groot ongenoegen van de nieuwe machthebbers, die greep wilden hebben op

25 Dit overzicht van het werk van deze broeders is een *Bijdrage* van pater Adr. Vriens msc. Archief msc, Tilburg.

opvoeding en opleiding. Dankzij de bijzonder goede verhouding tussen mgr. Tillemans en president Soekarno, bleef de SGA behouden voor het katholiek onderwijs.²⁶ Een bijzonder moeilijke tijd brak voor de broeders aan toen zij als buitenlanders niet meer als hoofd van het onderwijs werden geaccepteerd, maar wel nog enkele lessen gaven en zich vooral bezig hielden met de opvoeding op de internaten. Een geluk bij dit alles was de hulp van de Fraters van Utrecht, die de zorg voor dit onderwijs kwamen delen (1961-1969). Broeder Xaverius had op het internaat de zorg over zeventig jongens voor de SGB en SGA in Merauke (totaal honderdvijftig leerlingen). De SGB in Mindiptana groeide in enkele jaren (1964-1968) van dertig naar honderden-vier studenten. De broeders Godefridus en Sarto gaven ook hier les. Daarnaast gaven de broeders Ladislaus Oosteroever, Monulphus en Sarto nog les op het Klein Seminarie te Merauke.

TECHNISCH ONDERWIJS

In de beginjaren hadden de broeders MSC al een kleine vakschool in Merauke en zij bouwden met hun leerlingen de eerste modeldorpen aan de kust (1921). Later, toen het binnenland was opengelegd, werden de broeders geholpen door Keiese vaklui. Een aantal jonge Papoea's verkreeg elders vakbekwaamheid door te werken bij de ruilhandelaren aan de kust of in de stad, maar voor de eigen samenleving had dit in feite geen betekenis.

Voor vakkundig technisch onderwijs waren de Broeders van Voorhout gevraagd en zij kwamen over in 1948. Dit onderwijs moest van de grond af worden opgebouwd. Na de Tweede Wereldoorlog zou ook de Papoea gaan deelnemen aan het arbeidsproces en zelf gaan meebouwen aan de eigen ontwikkeling.

Allereerst moest een infrastructuur worden opgezet via internaat en Vervolgschool, om een basis te scheppen voor voortgezet onderwijs. Broeder Longinus Koelemij begon in 1950 het terrein te Kelapa Lima klaar te maken voor deze nieuwe fase van de ontwikkeling; naast de bouw van een nieuw school- en internaatcomplex startte hij een cursus houtbewerking. Tegelijk met de verhuizing van de Landbouwschool van Sula naar Kelapa Lima kwam een landbouwpraktijkcursus van de grond, onder leiding van broeder Liborius Louwers (1950-1956).

Met de komst van broeder Gervasius in 1953 krijgt een technische school gestalte, allereerst de afdeling houtbewerking (de broeders Longinus, Gervasius Wouters, Gonzaga Minnebo, Cajetanus v.d. Pangaart en Bernulphus den Dubbelden), in 1956 gevolgd door de afdeling metaal (de broeders Maternus v.d. Linden, Tarcisius van Doormalen, Chrysostomus Linsen, Martinus Hermans en de al eerder genoemde broeder Reinardus).

In de praktijk bleek het moeilijk deze leerlingen een plaats op de arbeidsmarkt te laten innemen. Dat lag niet aan de vakbekwame leraren, maar eerder aan het feit dat de jongelui niet werden opgevangen of begeleid. Ook speelde de eigen mentaliteit mee van de leerlingen die ondanks deze opleiding en een goede internaatverzorging toch naar een kantoorbaantje zochten.

In 1961 wordt er gewerkt aan een cursus, zodat de leerlingen met gedegen vakkennis een zelfstandig beroep kunnen uitoefenen. De verleiding is groot om de technische school om te vormen tot een algemeen middelbare opleiding, waar alleen vakbekwa-

26 Zie hoofdstuk IX, Stad Merauke I, 1950-1972.

me leraren zullen worden opgeleid (1968). Maar dat is niet het ideaal dat de broeders voor ogen staat. Zij willen werken aan een betere samenleving in groter verband: de opleiding van vakkundige Papoea's, die in de eigen samenleving de ontwikkeling kunnen bevorderen.

Daarnaast blijft vermeldenswaard de dienstbaarheid aan de samenleving vanuit de vakbekwaamheid van deze broeders. Dat begon al bij hun aankomst, want zij hadden de kennis en de faciliteiten. Ook daarna werd regelmatig een beroep op hen gedaan door Missie, gewone burgers en instanties, voor reparaties aan schepen, wasmachines, ijskasten en radio's.

Zij hielpen bijvoorbeeld belangeloos bij de aanleg van elektriciteit voor Samkay-Wendu.²⁷

HET INTERNAAT

Het internaat heeft bij traditie een missionaire betekenis gehad: het diende niet alleen als opvangcentrum voor de velen uit het binnenland die in Merauke en later op de centra van het binnenland hun opleiding zouden krijgen en daarvoor een onderkomen, voedsel en kleding nodig hadden, maar het had tevens een figuurlijke betekenis: het bood de leerlingen een vorming waardoor zij zichzelf waar konden maken als leiders, die vanuit het adatmilieu hun mensen zouden kunnen gidsen naar een nieuw leefmilieu.

De broeders Cajetanus en Pancratius van Veen hebben daarbij op verschillende plaatsen dienst gedaan, maar de eigenlijke leider vanaf het eerste begin was broeder Elijus Buijs. Zijn adviezen hebben de jongens mee naar hun dorpen genomen. Elders heeft zich het tuinieren doorgezet, waarbij men overigens niet tot vakwerk kwam. Voor het binnenland leerde broeder Plechelmus Klein-Gunnewiek in Képi de mensen de waarde van hun arbeid en geld kennen. Van broeder Paulinus Schoutens is bekend dat hij de eerste dag van de vakantie al doende was alles klaar te maken voor het nieuwe schooljaar. Ook bleef hij goede contacten houden met zijn oud-leerlingen. Broeder Robertus Blom kwam in 1961 van de Molukken naar Mindiptana en Waropko en hij kon met zijn gaven als entertainer het internaat creatief bezighouden. Later kwam broeder Jan Bouw. Hij probeerde eerst op het internaat te Merauke, maar later op breder terrein, de jeugd enthousiast te maken op haar weg naar een nieuwe wereld.

De broeders kregen na 1963 niet altijd de steun die nodig was. De jeugd liet zich niet meer zo gemakkelijk hanteren en kwam in een moeilijke situatie, die in feite vroeg om een andere sociale begeleiding. De subsidie verviel, de internaten gingen dicht of dienden slechts als onderkomen voor studenten.

Naarmate zij rond 1970 minder kansen kregen zich dienstbaar te maken (de technische school werd een eigen Stichting met Indonesisch personeel en ook elders kwam het onderwijs in handen van Indonesische krachten), ontwikkelden de broeders nieuwe initiatieven.

SOCIALE HANDREIKING

Broeder Reinardus, aangekomen als onderwijzer, was zijn technische knobbel niet vergeten. Hij kreeg meer werk naarmate de techniek Irian Jaya binnendrong. Hij

²⁷ Zie hoofdstuk VIII, De Zuidkust.

stimuleerde de mogelijkheid van het bakken van stenen, een techniek die verder tot ontwikkeling werd gebracht door broeder Ton van Elsen, zowel in Merauke als in het binnenland. De broeders Bernulphus en Cajetanus gaven cursussen houtbewerking in Képi en Mindiptana. En in de laatste jaren werkte broeder Cajetanus met een ploeg timmerlui aan de bouw van zelf ontworpen projecten.

Het Landbouw Trainingscentrum in Képi werd ook gesloten, maar eenmaal terug in Merauke (1962) trok broeder Liborius naar Batu merah (Kimaam) om op deze nieuwe vestiging de landbouw productief te maken. Later, terug in Merauke, werkte hij samen met zijn ploeggenoot, broeder Pancratius, aan zaaigoed en het bouwrijp maken van de rijstvelden voor de bevolking rond het vliegveld. Daarnaast was broeder Pancratius dag en nacht bereikbaar om zieken te vervoeren naar en van het ziekenhuis, alsook om de begrafenis te verzorgen van mensen die daarvoor geen geld hadden.

Intussen had broeder Jan Bouw zich losgemaakt van het internaatswezen. Hij ontwikkelde vanuit de stichting Yasanto (Yayasan santo Antonius) een sociale dienstverlening, die met fondsen studenten liet studeren op Java, en sociale projecten financierde voor de plaatselijke bevolking rond Merauke en tot ver in het binnenland. Vanaf het begin van hun komst zochten de Broeders van Voorhout, in samenwerking met paters en zusters, naar een nieuwe aanpak, zoals is uiteengezet in de brochure *Brosumé*, een herijking van het religieuze leven, om daarmee een brug te slaan naar eigen religieus leven voor de bevolking. Onder leiding van broeder Reinardus begonnen de broeders in 1968 met de opleiding van inheemse broeders in een noviciaat. Zoekend en tastend ging men zijn weg, er werd begonnen met vijf kandidaten. Uiteindelijk hebben negen jongelui de professie afgelegd tussen 1969 en 1972, toen werd het experiment beëindigd. Broeder Reinardus trok later naar Menado en heeft nog jaren gewerkt bij de Fraters van Utrecht aan de religieuze begeleiding.

V De Fraters van O.L.Vrouw van het H.Hart (FNDSC)

In 1961 wendde mgr. Tillemans zich nog eens tot de Fraters van O.L. Vrouw van het H.Hart, de Fraters van Utrecht, met het verzoek of zij door de Nederlandse regering 'kortverbanders' konden laten uitzenden. Hij hoopte dat er dan ook fraters uit andere delen van Indonesia zouden komen, die reeds Indonesiër waren geworden. De bisschop zag aankomen dat als Nieuw-Guinea zou overgaan in het bestuur van Indonesia, de Nederlandse lekenkrachten zouden moeten vertrekken.

De fraters zagen de noodsituatie en twee van hen, die reeds hadden gewerkt in Indonesia, frater Guido Kloppenburg en frater Macarius Kloppenburg, kwamen in 1961 naar Merauke. Zij beiden kregen de leiding van de middelbare school toegewezen. Deze school (pms) telde eenenzestig leerlingen, onder wie zestien meisjes. Het internaat voor de jongens, dat ook door hen zou worden verzorgd, telde vijfenveertig knapen. Er werd voor de fraters een huis gebouwd. In 1962 kwam een derde kracht, frater Pancrati van Helsdingen, vooral voor het internaat. Omdat het enkele kilometers buiten de stad lag, kreeg frater Pancrati een auto tot zijn beschikking.

Na de overdracht aan Indonesia stelde Utrecht de Fraters van Merauke onder hun missiebestuur in Indonesia. Met veel moeite gelukte het de frater vicarius Salesius om een inreisverlof naar Indonesia te verkrijgen om in Merauke te komen. Mgr. Tillemans ontving van hem de belofte dat de fraters mochten blijven en uit Indonesia zelf nog een aanvulling zouden ontvangen. In 1964 verklaarde frater Donatus Gersen,

ook een oud-Indië-ganger, zich bereid naar Merauke te gaan en de taak van overste op zich te nemen. Met hem kwamen twee Florinese fraters mee, frater Heribertus Anggur en frater Paulus Sala Bataona, die in datzelfde jaar te Merauke hun Eeuwige Professie aflegden.

Frater Guido bleef hoofd van de middelbare school, nu SMP geheten. Die school was gehuisvest in de Jalan Kimaam, bij het missiecentrum in de stad en telde honderdvijf-eneveertig leerlingen. Aan de Jalan Mangga Dua was de odo, de onderwijzersopleiding, ondergebracht. De Indonesische regering vond het zeer urgent dat er in Irian meer onderwijzers zouden komen. Wel werden leerkrachten uit Java gestuurd, maar men wilde dat op den duur hun werk zou worden overgenomen door onderwijzers uit de eigen bevolking. Daarom werd de odo omgezet in een SGB (een lagere kweek-school). Na vier jaar opleiding na de lagere school, konden leerlingen het diploma krijgen van dorpsonderwijzer. Deze SGB werd geleid door de fraters Paulus en Heribertus en telde vierenzeventig leerlingen.

Nadat frater Guido in 1964 naar Nederland was teruggekeerd, nam frater Donatus, die Indonesisch staatsburger was, de leiding over de SMP over en onder zijn bewind kwam ook de SGA (hogere kweekschool) tot stand. De moeilijkheden met deze SGA zijn hierboven besproken. Aan de SGB en SGA was een internaat verbonden, dat door frater Pancratio werd verzorgd.

De Fraters van Utrecht hadden het werk in Merauke aanvaard als een tijdelijke opdracht. Zij hadden zelf te weinig leden in Indonesia om hun stichtingen in stand te houden. De twee Florinezen moesten verder studeren. Frater Pancratio moest naar Larantuka op Flores, frater Clementinus Scholte keerde naar zijn oude standplaats Ndao op Flores terug. Alleen Donatus mocht blijven. Met de hulp van fraters theologanten, stagiaires uit Flores en van de Broeders van Voorhout kon Donatus de SGB en de SGA in stand houden. Hij bleef te Merauke tot 22 januari 1970 en ging toen naar Endeh in Flores om daar overste te worden.²⁸

28 Gegevens ontleend aan Jansen FNDS, frater Salesius, *De fraters in het verre Oosten 1960-1990*. Overdruk in archief msc, Tilburg.

XII Stad Merauke IV, Kadervorming

Inleiding

De geloofsverkondiging om te komen tot een 'lokale kerk', de opvoeding om mensen te brengen tot een christelijke eigen verantwoordelijkheid bij de zorg voor het bestaan en het voortbestaan, heeft vanzelfsprekend de vorming gevraagd van een kader van personen en instituten om leiding te geven aan de uitvoering van deze opdracht.

Deze vorming is echter tijdgebonden geweest en heeft derhalve veel fases en stadia doorgemaakt in de loop van het ontwikkelingsproces. Dat proces begon met de komst van de Pioniers (1905-1925), die aan de kust de redding van de Marind stam bereikten en pas na zeventien jaar, in 1922, een eerste doopfeest konden vieren. In de poging deze stam te redden en in de toekomst de andere stammen te christianiseren, nodigden de Pioniers onderwijzers uit, afkomstig van de Molukken. Het schoolstelsel werd de onderbouw van alle werk in de geleidelijk opgelegde gebieden (1925-1950). Daarbij kwam de hulp van de Zusters FDNSC (1928) voor de vrouwen. Na de Tweede Wereldoorlog werd voor het onderwijs in de nieuwe gebieden het catechistenwerk opgezet en benut, terwijl in Merauke de hulp voor het middelbaar onderwijs werd verkregen door de komst van de Broeders van Voorhout en later van de Fraters van Utrecht, tezamen met tal van lekenkrachten uit Nederland.

Er kwam een expert voor het onderwijs, een directeur voor de onderwijzersopleiding, een eigen Zustercongregatie en een Klein-Seminarie. Na het Tweede Vaticaans Concilie werd een begin gemaakt met een Groot-Seminarie, dat werd omgezet in de STTK, een academische opleiding voor kerkelijke leiders.

De geloofsverkondiging, vooral op de dorpsscholen en in de middelbare opleiding, zocht naar cursussen voor catechese. De geloofsoverdracht, toen eenmaal de parochies waren gevormd, zocht handleidingen voor een catechese voor volwassenen. Het hele kerkelijk leven werd steeds meer begeleid vanuit de plaatselijke bijeenkomsten van de pastores en de jaarlijkse conferentie op diocesaan niveau te Merauke.

Hiermee zijn de onderwerpen genoemd die voor heel het bisdom van belang waren. Het verloop van de ontwikkeling die deze instituten doormaakten, voorzover nog niet aangegeven in de voorafgaande hoofdstukken, komt hieronder ter sprake.

Het onderwijs

I De gediplomeerde goeroe

Het bekeringswerk door de MSC in Zuid-Nieuw-Guinea richtte zich eerder op de ontwikkeling van de opkomende generatie en minder op de maatschappij van de volwassenen. De leeftijdsgroep van de volwassenen leek aanvankelijk onbereikbaar, omdat die generatie – vooral bij de Marind stam waar men begon – nog opgesloten

zat in de systemen van de geheime rituelen en de hang naar de praktijk van het koppensnellen.

Toen de pacificatie was aangepakt en in samenwerking met het gouvernement het reddingsplan voor de Marind tot stand gekomen was, werd daarin aanstonds het onderwijs van de jeugd als vanzelfsprekend opgenomen:

- Vier plaatsen worden missiestaties: Merauke, Kumbe, Okaba, Wambi.
- Een twaalfstal scholen wordt gesticht en elke school wordt het centrum van een modelkampong.
- Alle kinderen moeten in de voormiddag de school bezoeken. Na schooltijd keren zij terug naar hun families.
- De jongelingshuizen worden opgeheven.
- Internaten voor jongens en meisjes worden aanbevolen.¹

De onderwijzers voor deze scholen kwamen in 1921 van de Kei- en Tanimbar-eilanden (Molukken) en van Manado (Celebes).² Al spoedig opende de Missie, naast de gesubsidieerde scholen, ook scholen op haar eigen kosten. Scholen die subsidie kregen of scholen waarvoor dit werd aangevraagd, moesten de Algemene Subsidie-regeling (ASR) volgen. Deze regeling bepaalde het leerprogramma en het minimum aantal leerlingen.

Wat een school toen betekende, beschrijft pater Adr. Drager msc in 1933. Hij zegt dat zonder de school de mensen nooit een menswaardiger bestaan zullen kunnen krijgen. Waar het Bestuur maar zelden komen kan, is de school een voornamelijk factor in de pacificatie. Door het contact van de onderwijzers onderling, staan de kampongs niet meer zo van elkaar geïsoleerd.

Drager ziet echter best dat als het nieuwtje eraf is, de kinderen gaan merken wat zij aan vrijheid hebben ingeboet en de volwassenen gaan ervaren dat het onderhoud van een school en een goerowoning extra werk meebrengt. Bovendien bereiken strafbare feiten via de goeroe en de pastoor sneller het Bestuur. Drager heeft eveneens al ervaren dat vooral de handelaars zich tegen dit onderwijs verzetten, omdat de mensen zich nu niet langer door hen laten afzetten. Hij laat ook duidelijk horen dat opvoeding dwang kan inhouden en dat de Missie, ook al bestaat er geen wettelijke leerplicht, van de ambtenaren welwillende steun verwacht.³

Na 1930 opende de Zending haar scholen. Onder de titel 'De zegen van een concurrentie' is deze wedloop en de ontstane strijd besproken in deel II, hoofdstuk II.⁴

In 1937 had de Missie al 127 scholen, waarvan 45 op eigen kosten. De onderwijskrachten waren deels gediplomeerd, deels voorzien van de Verklaring van Geschiktheid Inspecteur (vGI, gebaseerd op bekwaamheid dorpen te formeren en maatschappelijk te vormen).⁵

1 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel I, 'De Pioniers'. Kampen, 1992, hoofdstuk VIII, p. 244.

2 Haripranata s, H., *Ichtisar Kronologis Sejarah Gereja Katolik Irian Barat*. Djilid I, p. 7. Archief msc, Tilburg.

3 Drager msc, Adr. 'Rimboescholen en Bestuurshulp', in: *Koloniaal Missietijdschrift*, jg. 16, 1933, pp. 363-369. Map onderwijs. Archief msc, Tilburg.

4 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk II, p. 56.

5 Vriens msc, Adr., *Ontwikkeling door onderwijs*. Archief msc, Tilburg.

De regering had ingezien dat de situatie in Nederlands Nieuw-Guinea niet gelijkgesteld kon worden met die van de andere eilanden. Een nieuw eigen schooltype kwam tot stand, de zogenaamde Beschavingsschool. De aandacht voor de schoolse vakken (lezen, schrijven, rekenen) werd afgezwakt en tuinieren, zang en dans kwamen op het program. Dit type bleef gehandhaafd van 1937 tot na de Tweede Wereldoorlog. Ongemerkt werd bereikt dat de jeugd, en vaak ook de ouderen, de Maleise voertaal aanleerden, de taal die toegang gaf tot de buitenwereld in de eigen streek, in heel Nederlands Nieuw-Guinea, en later in Indonesia.

Deze scholen werden geïnspecteerd door de Ressort Schoolbeheerders (RSB, daartoe aangestelde missionarissen), terwijl de gesubsidieerde scholen en de scholen waarvoor subsidie was aangevraagd, door de schoolopzieners van het gouvernement onderzocht werden. De conduite staat was van dit onderzoek afhankelijk en dat bepaalde de salariëring van de leerkrachten, hun plaats en hun overplaatsing. De subsidiegelden werden door deze RSB aan de onderwijzers uitbetaald, eventueel met inhouding van voorschotten en boetes.

De hoofdonderwijzer moest de volgende staten bijhouden: het stamboek (naam en leeftijd van alle leerlingen), de maandstaat (het aantal absentes), de kwartaalstaat (driemaandelijks overzicht). Daarbij kwamen de opstelling van het lesrooster, een verslag over de voorbereiding van de lessen en de uitslag van het bereikte. Bovendien moest er een kasboek worden bijgehouden met de opbrengst van de schooltuin en een inventarisstaat van de leermiddelen en het schoolmeubilair. Er was ook nog een schrift waarin de inspectie haar bevindingen uitschreef en een schrift waarin gasten (bestuursambtenaren) hun opmerkingen vastlegden.⁶

Dit alles kon keurig ingevuld worden, maar als men even terugdenkt aan de situaties van de onderwijzers in de binnenlanden is het wel duidelijk dat het keurig invullen van de staten vaak teveel gevraagd bleek.

Over deze onderwijzers en hun scholen is veel geschreven en hieronder verwijzen we met betrekking tot de verschillende ressorten naar de hoofdstukken in de drie delen van deze trilogie.

DEEL I DE PIONIERS

De eerste onderwijzers in 1921: de simpele behuizing met een vloer van zand – de angst van de eigen kinderen van de onderwijzer – alleen het noodzakelijkste schoolgerief – het onderwijs omvat godsdienstondericht en de eerste beginselen van lees-, schrijf- en rekenkunde, naast enkele praktische lessen over beleefdheid.

DEEL II DE BAANBREKERS

N. Verhoeven schrijft:

Wat die jonge gezinnen bij hun komst naar het binnenland hebben ervaren: een huis was er niet, zij bouwden een bivak; de taal kenden zij niet, zij moesten die zelf oppikken; de oude adat vervulde hen met afschuw.

Op Frederik Hendrik Eiland hebben de eerste scholen 125 kinderen en ook volwassenen. In 1931 telt de Missie al 1.600 schoolkinderen. In 1935 zijn er reeds vijftien

⁶ Kessel MSC, C. van, *De geschiedenis van de Moejoe-Missie*, p. 29. Map Muyu studies. Archief MSC, Tilburg.

scholen, waarvan zeven gesubsidieerd. In sommige dorpen lopen de scholen goed, in veel dorpen niet, omdat het ene dansfeest na het andere plaatsvindt. De meisjes worden uitgeprobeerd, vrouwen vechten, dorpen lopen leeg voor de dans elders. Op het Paasfeest in 1936 treden de schoolkinderen voor het eerst op met Keiese dansen; in 1937 noteert P. Rievers dat kinderen die opblijven om mee te doen aan de dans, overdag op school zitten te slapen. In 1939 breekt de oorlog uit; de schooltuinen moeten worden uitgebreid, maar de volwassenen brengen het niet op deze te omheinen tegen de varkens.

W. Thieman schrijft dat de positie van de onderwijzer moeilijk is: deze leest de Bevelen van het Bestuur aan de dorpschouffden voor en geeft uitleg van de opdrachten, maar hij moet ook het verlot voor het dansen bij het Bestuur aanvragen; het herstel van woning en schoolgebouw moet met veel soebatten worden verkregen. Dat kost de onderwijzer zijn tabak en zijn loon is toch al zeer gering. De kans dat hun kinderen naar Merauke kunnen worden gestuurd voor een hogere opleiding, wordt voor de ouders juist een reden om kinderen niet meer naar school te laten gaan. Straffend optreden van het Bestuur wordt aan de goeroe verweten. De onderwijzer van Kalwa wordt vermoord.

Aan de Boven-Bian vluchten de onderwijzers, omdat de Mappiërs (de koppensnellende Yahray) het gebied onveilig maken. J. Verschuieren, pastoor van Maro, Kumbe en Bian, krijgt te horen: 'De school is nuttig want dan leren de kinderen snel "bonnen" te schrijven voor tabak'. Aan de Fly houdt men de meisjes achter zodat zij niet naar school kunnen. Een goeroe houdt er wati-tuinen op na.

In zijn *Tourneedagboek* beoordeelt Verschuieren de schooltjes. Hij houdt vergaderingen met de onderwijzers, organiseert feesten, bekijkt hun klachten, hij rent negentig kilometer in de nacht van de Fly naar Muting om de protestanten voor te zijn. In zijn *Dagboek Bupul* schrijft hij: 'Zonder de hulp van de onderwijzers, is de missionaris nergens'. Hij prijst de besten, bekritiseert de zwakken. Bij de scholen zijn internaatjes opgericht; het werk van de njora's heeft zijn grote waardering. Verschuieren ziet de onderwijzer en zijn vrouw als de bapa en mama van heel de kampong. Hij benut de omzetting tot beschavingsscholen.

P. Hoeboer legt de Muyu open (1933). Wat dit vraagt van de eerste onderwijzers, vertellen de weduwe Werenditi, die bijna werd vermoord, en goeroe Fangohoi (dorpsvorming). Het zwakke Bestuur maakt het de goeroes erg moeilijk. In september 1942 zijn er 25 scholen met ongeveer 2.300 leerlingen. Tijdens de oorlog leidt Hoeboer Papoea jongens op tot goeroe.

C. Meuwese breekt de Mappi open. De positie van de goeroes is daar aanvankelijk: leven tussen de koppensnellers. Dorpen vragen om goeroes, maar jagen hen ook weer op de vlucht. Hij schrijft als schoolbeheerder zijn rapporten over wat geleidelijk gelukt en wat mislukt. Hij vecht voor zijn leerkrachten om de 'Verklaring van Geschiktheid'. Tvenaars zetten de mensen tegen de goeroes op. De oorlog heeft tot gevolg dat het Bestuur alle onderwijzers ophaalt in 1943. Na de oorlog volgt het herstel. De Missie ziet de goeroe bovenal als de beschavingbrenger en acht de vaststelling van de schoolleeftijd tot slechts veertien jaar fataal voor de Mappi.

Fr. Kowatzki opent de Mimika. Rond 1930 zijn er zestien onderwijzers; een aantal van twintig leerlingen is voldoende, alle scholen worden gesubsidieerd. Ook hier is er de strijd met de Zending. De moeilijkheid is dat de kinderen mee naar het bos worden genomen. Vanuit Mimika komen in 1939 de eerste scholen naar het bergland, zij worden gesloten in 1940 en heropend in 1941. De eerste goeroes voor het Asmat

gebied komen eveneens vanuit de Mimika. Dan volgt de bezetting door Japan. Tillemans regelt plaatsvervangers van de pastoors onder de goeroes. In 1946: het herstel van Mimika. In 1948 heropening van de Wisselmeren.

Dr. J. van Baal geeft een evaluatie van het onderwijs en Verschuieren schrijft daarop een reactie.

DEEL III DE BEGELEIDERS

Na de oorlog bleven de Beschavingsscholen aanvankelijk in functie, maar de beste leerlingen daarvan kwamen naar Mindiptana en Képi om op een Voorschool (vs) met intermaat hun kampongschoolonderwijs aan te vullen. Men wilde echter naar beter onderwijs in de dorpen zèlf en de beschavingsschool moest worden omgezet in de Volksschool, met alle aandacht voor schools onderwijs. Deze opzet onderscheidde het niveau van de scholen in A, B en C, en de beste scholen kregen een vierde klas en groeiden uit tot een zesjarige lagere school. De Voorschool (vs) werd de Vervolgschool (vvs), onder leiding van uit Nederland overgekomen leerkrachten en het onderwijs in het Nederlands stond op het program.

Dit lukte goed in het Muyugebied, maar in het gebied van de Mappi moest eerst het conflict worden uitgevochten tussen de onderwijsexpert te Merauke en het schoolbeheer te Képi.⁷

In het Mappiressort was de onderwijzer ingeschakeld in het zogenaamde Welvaartsplan, de grootse opzet van klapperaanplant in dorpstuinen. Men hoopte hier van de 'verzamelaars' geleidelijk 'tuinders' te maken. De onderwijsexpert vond het echter noodzakelijk dat bij de komst van de moderne wereld de leerlingen niet slechts werden voorbereid op een agrarisch bestel, maar eveneens op een industriële toekomst en daarvoor was algemeen vormend onderwijs nodig.

Tussen 1946 en 1963 groeide het onderwijs uit van een driejarige lagere school via een driejarige Vervolgschool naar een opleiding voor de beroepen onderwijzer, verpleger of technicus. Daarvoor was in Merauke sinds 1945 een jongens vvs, die in al die jaren samen 1.047 leerlingen telde, waarvan er 477 het diploma behaalden, terwijl nog 186 elders naar school gingen. Daarnaast was er een meisjes vvs met 444 leerlingen, waarvan er 309 het diploma haalden (34 werden onderwijzeres, 90 werkten in de ziekenzorg, 2 studeerden in Nederland, 24 haalden middelbaar onderwijs en 74 volgden de huishoudschool).

In 1948 werd de Opleiding Dorpsonderwijzer (odo) geopend. Tegelijkertijd werd echter vastgesteld dat voorlopig geen nieuwe scholen mochten worden geopend. Dat betekende voor het binnenland dat in nieuw bereikte dorpen catechisten werden geplaatst. Later kregen niet-gediplomeerde goeroes de kans een bijscholingscursus te volgen en het diploma te verwerven, en deze cursus werd ook opengesteld voor de bekwaamste catechisten.

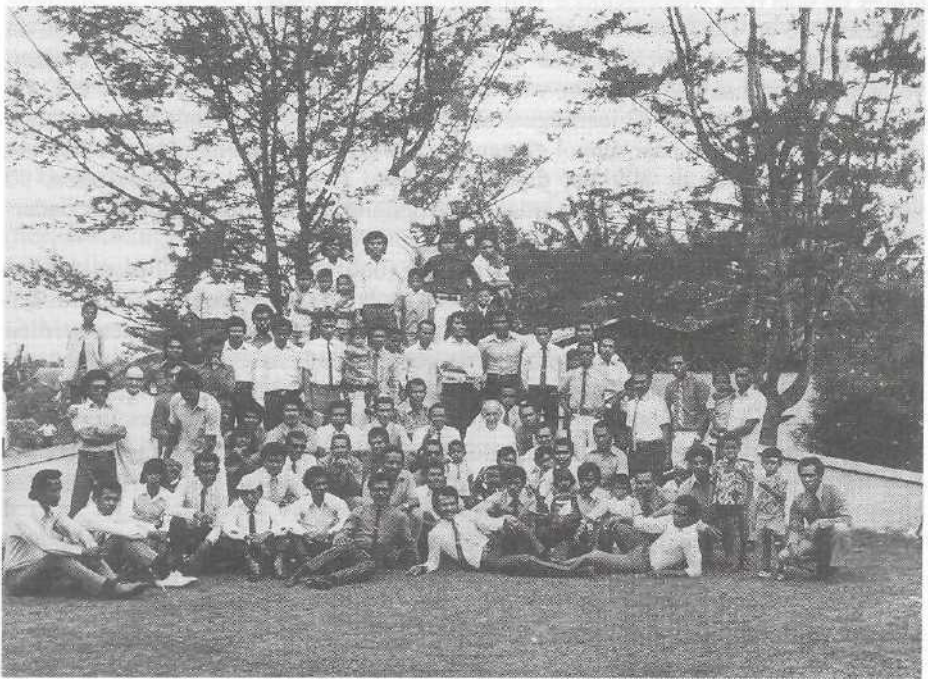
In 1956 kwam de subsidieregeling af voor het dorpsonderwijs (Loso), met de bedoeling de dorpsscholen tot zesjarige scholen te laten uitgroeien, wat in 1963 bereikt werd (soms slechts voor bepaalde centrale scholen).

Over het dorpsonderwijs in Nederlands Zuid-Nieuw-Guinea heeft de directeur van de odo, de heer H. Thijssen, een gedegen studie geschreven, waarin hij alle aspecten

7 Boelaars MSC, J., *Rapport over de opvoeding en het onderwijs in de onderafdeling Mappi*. Map onderwijs. Archief MSC, Tilburg.

Riek van de Klein met de jeugd

Broeder Piet van Hoof MSC met de jongelui

bespreekt: de bedoeling, de betekenis, de technische opzet, het toezicht, de onderwijzers, de schoolgebouwen, de houding van de bevolking, het milieu van de leerlingen, de schooltuin, het Nederlands als voertaal en de opleidingschool.⁸

In 1950 begon de ambachtsschool, waarnaast een cursus landbouw werd gegeven, na de overname van het Landbouw Trainingscentrum van Sula (Marorivier). Deze ambachtsschool groeide uit tot een erkende technische school (1953) en werd later nog aangevuld met de cursus tot instructeur. Tussen 1950 en 1968 volgden 382 leerlingen deze opleiding, waarvan er 243 het diploma haalden.

Een statistiek over 1956-1957 van het vicariaat Merauke vermeldt: op het aantal inwoners van 83.698 zijn 38.132 katholieken; er zijn 139 Volksscholen met 5.546 leerlingen en 138 catechistenscholen met 6.314 leerlingen. Het vervolgonderwijs te Merauke: de vvs heeft 676 leerlingen, de beroepsscholen 198 leerlingen en 21 leerkrachten.⁹

In het archief bevinden zich ook twee bundels documenten; de ene heet 'de ingekomen stukken' de andere 'de uitgegane stukken'. Beide zijn bewaard gebleven in Képi, in de administratie van pater C. Meuwese over de jaren 1937-1950. De inhoud van de 'ingekomen stukken' bevat: verordeningen vanuit Batavia, vanuit het gouvernement der Molukken, brieven van de apostolische vicaris, mgr. J. Aerts, lijsten van aanwezige onderwijzers, subsidie-aanvragen voor nieuwe scholen, salarisschalen, pensioenfondsen, geheel of gedeeltelijk vrijaf geven aan R.K. onderwijzers met het oog op het vervullen van hun godsdienstplichten, overdracht van inspectie, verstrekking nieuwe formulieren kindertoelagen, verstrekking leermiddelen, verkrijgbaarstelling groepsfoto koninklijke familie, opbrengst schooltuinen, richtlijnen ten aanzien van het Schoolbeheer voor de Corporaties op Nieuw-Guinea (1949), correspondentie van schoolopziensers en brieven van schoolbeheerders (De Brouwer, Hoeboer, Drager, Verschuieren).

De inhoud van de 'uitgegane stukken' bevat: verslag van de goeroe met betrekking tot het bezoek van de schoolopziener; lijst van aan te vragen scholen (Mappi-Muyu, 1937), vergoeding reisdelen goeroes, lijst van gesubsidieerde scholen met aantal leerlingen, overplaatsing goeroes, aanvragen Verklaring van Geschiktheid voor negentien goeroes (1939), lesrooster voor Beschavingsscholen, statistiek missiescholen 1940 (Mappi-Muyu), lijst scholen die in aanmerking komen voor een hulponderwijzer, aanvragen artikelen voor goeroes (1946), belastinglijst van goeroes (Mappi, 1948), brieven van de paters Meuwese en Verschuieren en van de schoolopziener Kelanit.

De onderwijssituatie na de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesia blijkt van het begin af een 'precaire' situatie. Aanvankelijk was het zaak de subsidie voor de dorpsscholen te behouden en de middelbare scholen in missiehanden te houden. Tekenend daarvoor was de strijd om het behoud van de SGA Katolik te Merauke en de moord op pater J. Smit osc in Agats.

Echt moeilijk wordt het wanneer Indonesia, naast de confessionele scholen, de zogenaamde Inpres-scholen gaat oprichten (1973) en alle onderwijzers tot ambtenaren van het gouvernement maakt. Dit betekent dat niet alleen de salariering een zaak

8 Thijssen, H., *Het dorpsonderwijs in Nederlands Zuid-Nieuw-Guinea*. Map onderwijs. Archief msc, Tilburg.

9 Vriens msc, Adr., *Ontwikkeling bevolking door onderwijs*. Map onderwijs. Archief msc, Tilburg.

wordt van het Bestuur, maar ook dat de plaatsing van de goeroes aan het Bestuur (dienst PDK, Pendidikan dan Kebudayaan) is voorbehouden. De bisdommen stichten dan hun eigen organisatie, de YPPK (Yayasan Pendidikan Persekolahan Katolik) waarvan de plaatselijke hoofden (PSD, Pengurus Sekolah Daerah) de samenwerking met de bestuursinstanties moeten verzorgen. In het aartsbisdom Merauke wordt bovendien een Delegatus Pendidikan (Delpen) aangesteld.

De zorg van de Missie voor het katholieke onderwijs blijkt uit de serie pastoorsconferenties, waarbij deze belangen telkens worden besproken. De leiders van het YPPK worden uitgenodigd voorlichting te geven over de eigen pogingen iets voor de missiescholen te doen en de pastoors te wijzen op de mogelijkheden van de goede samenwerking via de YPPK.

Het feit dat de bestuursinstanties duidelijk de voorkeur geven aan de regeringsscholen bij de keuze van de te plaatsen onderwijzers en bij de verzorging van de leermiddelen en bovendien de toenemende financiële belasting voor de bisdommen (de Inpres-scholen kennen geen schoolgeld), brengt het voorstel ter tafel om alle scholen over te dragen aan de regering, met uitzondering van de goeroe-opleiding. De bisschoppen weigeren dit echter, omdat zij de katholieke school, ondanks de moeilijkheden, te belangrijk achten zolang van deze scholen en hun onderwijzers de goede invloed op de christelijke beleving stand houdt, mede door de zorg van de pastoors op hun tournees.¹⁰

Een gesprek met de Delpen in 1993 te Merauke¹¹ geeft het volgende beeld van de situatie rond 1990.

De onderwijzers zelf zijn veranderd. Er is een duidelijk verschil merkbaar in 'geest' tussen de oudere onderwijzers van Molukse afkomst en de jongere generatie van de Papoea onderwijzers. Bij de oudere generatie stond de godsdienstige vorming bij hun beleid in de school en het dorp, als vanzelfsprekend voorop. Daarvoor waren zij gekomen. De jongeren, voortgekomen uit het jonge christendom van de dorpen, blijken sterker beïnvloed door hun gevoel ambtenaar te zijn, bevrijd van het paternale bestel van de Missie. Zij gaan het voorbeeld volgen van andere ambtenaren die meer op hun salaris dan op het vervullen van hun plicht gericht staan. Zij verlaten gemakkelijk hun post, sluiten soms naar willekeur hun scholen om op reis te gaan en ervaren dat zij als Papoea onder de Papoea's niet het gezag hebben van de Molukse goeroes en veel meer rekening moeten houden met de adat van hun mensen.

Dit negatieve beeld wordt echter afgezwakt, soms ook in een positief beeld omgezet, wanneer de 'goede goeroes' besproken worden, die er ook op allerlei plaatsen nog zijn. Het blijkt namelijk dat de nieuwe kerkopvatting – 'Wij zijn de Kerk' – hen heeft aangesproken en tot een persoonlijk verantwoordelijkheidsbesef heeft gebracht.

In 1994 schrijft de bisschop:

Er moet nog een massa gedaan worden aan het onderwijs en ik heb geprobeerd de pastoors meer te activeren op dit gebied. Zij zijn als PSS (Pengurus Sekolah Setempat) (plaatselijk beheerder) aangesteld en dat wil zeggen "in hun eigen parochie". Volgend jaar wordt een 'Tahun Pendidikan', een jaar voor het onderwijs.¹²

10 Zie Pastoorsconferenties te Merauke. Map Stad Merauke II. Archief MSC, Tilburg.

11 Boelaars MSC, J., *Gesprek met Delpen*, Merauke, 1993. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.

12 Duivenvoorde MSC, mgr. J., *Brief aan J. Boelaars MSC*, 8-12-1994. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.

II De niet-gediplomeerde krachten

Er is in 1956 een enquête uitgeschreven, gericht aan de pastoors, met betrekking tot de 'godsdienstige vorming van toekomstige goeroes'¹³ namens het Algemeen Schoolbeheer van de katholieke Missie te Hollandia.

Een van de vragen luidt: Hoe staat het met de taak van de goeroe ten aanzien van de godsdienstige vorming van de jeugd en van de volwassenen?

Geantwoord wordt, ten opzichte van de jeugd: De godsdienstles is veelal een opdreunen van vragen en antwoorden; het bidden is een herhalen van de vaste teksten of het nazeggen van wat door de goeroe wordt voorgezegt; de beleving van het kerkelijk jaar bestaat alleen in het aanleren van de bijpassende gezangen; de opvoeding is alleen een 'verbieden'.

Maar men zegt ook dit: deze kritiek doet vele goeroes tekort. Behalve de lessen op school (de bijbelverhalen, de voorbereiding op de feesten) is er het voorbeeldig gedrag van de Bapa-Mama-Kampong; het trouw voorgaan op zondag; vaak het ochtend- en avondgebed (zelfs in de tuin); het samenwerken met de kinderen in de schooltuin; het behouden van de goede relaties met hun ouders.

Ten opzichte van de volwassenen:

De voorbereiding van de volwassenen op hun doop; de orde en tucht in de dorpen; de bijstand bij de ontwikkelingsplannen; de zondagsdienst; de ontvangst van en de hulp aan de pastoors op tournee. Zij staan voor de nieuwe tijd van Kerk en Bestuur. Het taalprobleem is vooral een belemmering ten aanzien van de vrouwen, maar de njora's hebben wel zorg voor moeder en kind. De moeilijkheid is dat de goeroes zelf aan alles leiding willen blijven geven, de ontwikkeling tot volwassen gelovigen niet zien, niet verdragen, en hen dus ook niet inschakelen.

Een andere vraag is: Welke suggesties heeft u voor de verbetering?

Geantwoord wordt:

- Een vast schema en een stofindeling van het godsdienstonderwijs naar de klassen in verband met het Kerkelijk Jaar; daarbij een schrift voor de controle.
- Godsdienst bijbrengen, ook via andere lessen.
- Een handboek (catechismus) of een geïllustreerd schoolboekje.
- Audio-visuele middelen (platen, tekeningen, zangboekjes, dia's, toneelspel).
- Een prekenboek.
- Bidden uit improvisatie, bij afwisselende 'intenties'.
- Vieringen aan huis of in de tuin.
- Vooral ook: vakkennis bijbrengen en roepingsbesef aankweken.
- Begeleiden van een goed gezinsleven.
- Met de goeroes de verschillende vormen van de adat bespreken en hen kritisch leren aanvoelen in hoeverre men christelijk denkt.
- Leren 'voorgaan', leren 'dirigeren', leren 'voorlezen uit de H.Schrift'.

Delpen, KAM Rapat Pastoral Pendidikan, 17-22 oktober 1994. Map Indonesianisatie. Archief msc, Tilburg.

13 Bruinsma OFM, I., *Plan godsdienstige vorming toekomstige goeroes*, 26-4-1956. Map stad Merauke IV. Archief msc, Tilburg.

N.N., *Samenvatting van de antwoorden* (niet gedateerd). Map stad Merauke IV. Archief msc, Tilburg.

Een volgende vraag luidt: Moet de goeroe het godsdienstig leven zelf blijven leiden of zijn taak overdragen aan de zogenaamde dorpsvoorganger (tua agama)?

Geantwoord wordt:

Dat kan het ideaal zijn, maar zover is het nog niet. Geen tua agama heeft de ontwikkeling van de goeroe. De voorbereiding op die taak in de toekomst moet wel aandacht krijgen, temeer nu de onderwijzer in zijn 'schoolfunctie' wordt opgesloten. Daarbij wordt opgemerkt dat men opvoeder kan blijven, ook ná de schooltijd. De vraag wordt wel al gesteld of bij geslaagde opleiding de beste tua agama's niet tot de 'kleine wijdingen' zouden kunnen worden toegelaten. Bovendien wordt het ontstaan van kerkeraden in de toekomst gewenst geacht.

Deze algemene enquête stond model voor een parallele enquête met betrekking tot het voorloperswerk.¹⁴

De voornaamste vragen zijn hier: Hoe is het inwonertal in geopende en nog te openen dorpen; welke taken worden van de catechist verwacht; welke hulpmiddelen heeft hij hard nodig; wat is zijn salaris; welke opleiding vooraf, welke bijscholingscursus later; moet er in Merauke naast de ASB geen leider komen voor het catechistenwerk; welke moeilijkheden worden door de catechisten zelf naar voren gebracht? In het archief is het enige bewaarde antwoord op deze enquête het antwoord van pater C. van Kessel en dit betreft alleen zijn ressort, de Kasuarinenkust.¹⁵ Hij merkt op dat de naam 'voorloper' al aangeeft hoe deze hulpkracht wordt gezien, namelijk als de voorloper van de komende 'gediplomeerde schoolgoeroe'. Hij zegt dat de feitelijke werkwijze van de voorloper precies de navolging van de levenswijze is van de goeroe in zijn dorp van afkomst.

Voor de Kasuarinenkust is echter een andere figuur nodig, namelijk een 'contactpersoon', een helper van de pastoor, met de opdracht een heidense cultuur langzaam om te vormen tot een christelijke. Niet een jongeman die 600 vragen van de catechismus aan een stel kinderen leert, maar iemand die een stel kannibalen tot fatsoenlijke mensen maakt, waarvan later een groep oudere lui opgenomen wordt in het godsdienstondericht. Die taak heeft niet een tijdelijk karakter, maar het is een begintaak die uitloopt op de verantwoordelijkheid van 'gedoopten' later. Een opleiding en een controle zijn daarom vanzelfsprekend.

Het probleem van de 'opleiding' werd in het Mappiressort gezien en opgelost door de opzet van een catechistenschool (1955).¹⁶

In het Muyu/Mandobogebied benutte men eerst de Papoea goeroes, opgeleid door Hoeboer, die echter na de oorlog voor de gesubsidieerde scholen niet als leerkrachten werden aanvaard. Later kwam er een opleidingscursus te Mindiptana tot stand.¹⁷

In het ressort Gondu werkte pater Lommertzen met abituriënten van de catechistenschool te Képi en probeerden de paters Van Oers en Vriens tezamen hun catechisten vooruit te brengen in wekenlang vergaderen.¹⁸ Aan de Digul is het grote werk in

14 N.N., *Enquête omtrent het Voorloperswerk* (niet gedateerd). Map stad Merauke IV. Archief msc, Tilburg.

15 Kessel msc, C. van, *Antwoord op enquête omtrent het Voorloperswerk*, 17-7-1958. Map stad Merauke IV. Archief msc, Tilburg.

16 Zie hoofdstuk IV, Yahray.

17 Zie hoofdstuk VI, Muyu.

18 Zie hoofdstuk III, Gondu.

het binnenland door catechisten gedaan, opgeleid en begeleid tijdens hun dienstwerk.¹⁹

De moeilijkheden in het Mandobogebied van pater H. Vergouwen stonden meer in verband met het gebrek aan steun van het Bestuur na de overdracht.²⁰

Kimaam en Muyu hebben lange tijd geprofiteerd van de Molukse onderwijzers en uit de middelbare school – door hen mogelijk geworden – zijn tal van studenten, die niet doorgingen naar Merauke of Jayapura, uitgezonden als catechisten naar Agats en de Kasuarinenkust.

In zijn *Bijdrage De Awyu aan de Digul*²¹, schrijft Adr. Vriens:

Op de Pastoorsconferenties (vanaf 1954) hoorde men enerzijds wel de klacht dat de voorlopers te weinig inhoud hadden, voortdurend moesten worden vervangen, maar anderzijds waren er ook pastoors uit het veld die ondanks alle teleurstellingen hen positief beoordeelden. Zij zeiden: de catechist draagt bij tot de betere dorpsvorming, zijn kennis van de voertaal naast zijn vermogen tot lezen en schrijven maakt hem tot een geschikte tussenpersoon om aan de hand van instructies van Bestuur en Missie een goede samenleving op te bouwen. Langzaam maar zeker ontwikkelde de catechist zich om het geleerde van eigen thuishorp over te brengen aan zijn mensen. Het catechistengezin werd ook een model gezin, dat aandacht had voor het maatschappelijk gebeuren, bijvoorbeeld door aanleg van wegen tussen de dorpen onderling en het op gang brengen van tuinarbeid. Ondanks het karige honorarium wist men attent een en ander (wat suiker en rijst bijvoorbeeld) te

P. Hoeboer MSC met leerlingen van het Klein-Seminarie

19 Zie hoofdstuk V, *Awyu aan de Digul*.

20 Zie hoofdstuk VI, *Muyu/Mandobo*.

21 Vriens MSC, Adr., *Bijdrage De Awyu aan de Digul*.

bewaren voor de pastoor wanneer die op dienstreis kwam. Natuurlijk was er ook de enkeling die zijn positie uitbuitte door handel te gaan drijven en daaraan zoveel aandacht besteedde dat hij zijn werk verwaarloosde en vervangen moest worden. Deze catechisten hebben in feite niet alleen bijgedragen tot de extensieve uitbreiding van het missiewerk, maar kregen ook een verantwoordelijk aandeel bij de intensieve pastorale zorg over katholieken.

Aan deze weergave van de situatie behoort nog te worden toegevoegd dat de Missie het klaar heeft gekregen de besten onder de catechisten door een intensieve bijscholingscursus op te leiden tot 'noodgoeroes'. Dit betekende voor hen een erkenning en een positieverbetering, en voor het onderwijs de uitbreiding van het aantal onderwijzers op de scholen.

Reden te over om aan dit nieuwe fenomeen in de missiestrategie aandacht te geven. In Rome en Nederland werd actie gevoerd voor financiële steun bij dit werk, dat geheel ten laste kwam van de bisschop.

De verdiensten van deze catechisten mag men niet onderschatten: van de ene kant zijn zij een bewijs van het potentiële vermogen van een nog jonge christenheid die ook ongeschoold in staat is eigen ervaring over te dragen aan anderen en van de andere kant heeft hun werk een belangrijke bijdrage geleverd aan de uitbreiding van het werkterrein, waardoor zeer velen hebben kunnen delen in de gaande ontwikkeling.

Het Klein-Seminarie

De 'gelovigen' van Merauke laten rond 1954 horen dat zij de oprichting van een Klein-Seminarie wensen. Tijdens het gouden missiejubileum bieden zij de bisschop in 1955 een enveloppe aan voor de bouw daarvan. Pater P. Hoeboer wordt benoemd tot de eerste directeur; de broeders J. Tops en A. Galiart bouwen het. In januari 1956 komen de eerste vier studenten. Pater L. Jonker wordt leraar, pater C. Dammann wordt directeur (1958), pater C. Schipperijn wordt leraar; de gebouwen worden uitgebreid.

In 1959 telt men 28 leerlingen. Van 1961 tot 1967 doceert mevrouw Van Reijn. In 1962 vertrekken vier studenten naar Nederland om er filosofie te gaan studeren. Zij komen in 1964 terug in verband met de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesia. In 1963 gaat een student naar Rome. Dan is het aantal studenten 46. In 1965 wordt pater J. Duivenvoorde directeur, met als leraren de paters Hoogeland, Eijkens, de Graauw en broeder Sarto CSD.

Voortaan zijn alle lessen in het Indonesisch en men richt zich naar het SMP program van de regering. Twee studenten gaan naar het Groot-Seminarie van Abepura (STTK). Pater Eijkens wordt directeur, de heer Sumedi (Javaan) leraar. Er komt verbetering in de bouw (waterleiding en elektriciteit). Voor het SMP-examen slagen dertien studenten; zij volgen de SGA en krijgen extra Latijn op het Klein-Seminarie.

In 1967 heeft het Klein-Seminarie een eigen fanfare, die bij allerlei gelegenheden optreedt. In 1968 gaat één student, Muyuër, naar het Groot-Seminarie te Pineleng op Noord-Celebes, namelijk Ignatius Malebai. Hij studeert later theologie te Merauke bij pater Dammann en ontvangt de kleine wijdingen. (januari 1971). Nieuwe leraren zijn: John Kombong en A. Paleman. De cursus Latijn wordt afgeschaft en drie studenten gaan naar Abepura.²²

22 N.N., *Kort historisch overzicht Seminari Pastor Bonus, 1956-1970*. Map stad Merauke IV. Archief msc, Tilburg.

Een overzicht in 1971 ziet er als volgt uit:

aantal studenten 1956-1970: 152, daarvan zijn er 17 te Abepura, 31 gediplomeerd onderwijzer, 21 in regeringsdienst, 11 op de universiteit, 4 ambteloos burger, 11 op studie elders en 56 nog op het seminarie.

Naar afkomst zijn de studenten als volgt in te delen:

29 Molukken, 13 Kust-Marind, 10 Maro/Bian, 15 Kimaam, 64 Muyu, 3 Yahray, 7 Awyu/Digul, 1 Gondu, 7 van elders in Irian, 3 van elders in Indonesia.²³

Dit Klein-Seminarie heeft de ontwikkeling in de tijd meegemaakt. De zorg voor de priesteropleiding bleef steeds bestaan, maar het idee van een geheel 'eigen opleiding' werd losgelaten. Toen na 1963 gekwalificeerde krachten aankwamen en de studenten opgingen voor de erkende SMP-, SMA- en SPG-scholen, konden de kandidaten de eerste jaren – voor de SMP – in hun ressort blijven. Dit betekende dat het Latijn als lesvak verviel. Merauke behield alleen een internaat voor de drie hogere klassen. Maar de gedachte dat een 'gesloten opvoeding' een gevaar van vervreemding van de eigen maatschappij meebracht, deed ook dit instituut sluiten. Tegelijkertijd kwam er een aparte begeleiding van kandidaat-priesters of -pastorale werkers tot stand in de vorm van recollecties en bijlessen. Deze begeleiding vroeg meer van het persoonlijk initiatief, wat de selectie ten goede kwam. Na voltooiing van hun middelbare studie gingen de kandidaten naar Abepura voor de hogere opleiding.

De kadervorming van leken voor alle diensten krijgt nu (1995) te Merauke zelf bijzondere aandacht in een internaat bij de SMA, 'Asrama Tunas Muda Gereja' genoemd. Dit is een gelegenheid tot bijzondere kerkelijke vorming van aanstaande studenten voor het hoger onderwijs. Het is duidelijk geworden dat de pastores in de toekomst alleen zullen kunnen functioneren in nauwe samenwerking met leken, op alle terreinen.²⁴

Het Groot-Seminarie

Reeds in 1967 stichtten de bisschoppen van Irian Jaya een Akademi Teologi Katolik, een opleidingsinstituut voor toekomstige voorgangers voor de katholieke gelovige gemeenschap, man of vrouw, gewijd of niet gewijd, celibatair of gehuwd, die in onderlinge samenwerking als ambtsgenoten zouden optreden. Men zocht een goede opname in het onderwijsbestel van Indonesia: eerst als een STTK (Sekolah Tinggi Teologi Katolik) en later als de STFT (Sekolah Tinggi Filsafat Teologi) Fajar Timur. Het instituut ontving de erkenning van de regering op 4 januari 1989.

Van het begin af aan verbond het program de theologie met de culturele antropologie en vanaf 1984 werd de opleiding verdeeld over drie fasen: 1) filosofie en antropologie, 2) een pastoraal oriëntatiejaar in een praktijksituatie en 3) een voltooiende studie van pastoraal theologie. Na deze vorming van zeven jaar, konden de abiturienten óf priester gewijd worden óf als diakon awam (leken-diaken), worden aangesteld in de bisdommen. Voor deze opleiding werden units gebouwd voor de studenten en huizen

N.N., *Berichten van het Klein-Seminarie, 1968-1969, 1971*. Map stad Merauke IV. Archief MSC, Tilburg.

N.N., *Verlag van de vergadering over het Seminarie, 4-8-1969*. Map stad Merauke IV. Archief MSC, Tilburg.

23 Vriens MSC, Adr., *Aanvullende gegevens Seminarie*. Map stad Merauke IV. Archief MSC, Tilburg.

24 Duivenvoorde MSC, mgr. J., *Brief aan J. Boelaars MSC, 20-7-1995*.

voor de docenten. Het aartsbisdom Merauke stuurde zijn kandidaten daarheen en de MSC aanvaardde dat haar toekomstige kandidaten deze instelling volgden vóórdat zij intraden in het eigen noviciaat te Karang Anyar (Java) en hun studie voltooiden te Pineleng.

In de eerste vijftig jaar volgden 360 studenten (m/v) de opleiding, waarvan er 92 sarjana muda (kandidaatsexamen) behaalden en 89 sarjana strata I (doctoraal). Voor Merauke betekende dit in 1989: 21 Papoea's en 17 niet-Papoea's.²⁵

De catechese

Uit het bovenstaande is wel duidelijk geworden dat de 'geloofsverkondiging' als het voornaamste doel van de missiemethode werd beschouwd. Op basis van deze geloofsverkondiging kon geleidelijk de beleving van het nieuwe geloof tot ontwikkeling worden gebracht. Daarbij waren de tournees van de missionarissen, de liturgische vieringen en de bediening van de sacramenten van overwegende invloed om tot een plaatselijke kerkgemeenschap te komen.

Het aantal katholieken bedroeg in:

1920:	250	1953:	25.671	1980:	84.728
1934:	5.374	1960:	52.319	1989:	101.400
1945:	19.026	1970:	72.561	1993:	115.680

Vanzelfsprekend komt de vraag naar voren: hoe heeft die geloofsverkondiging zich ontwikkeld, met andere woorden: waarin bestond de catechese, eerst voor de schoolkinderen en later die voor de volwassenen?

Het meest opvallende bij de christianisering van Zuid-Nieuw-Guinea/Irian Jaya is wel dat er geen uniforme catechismus algemeen voorgeschreven of gebruikt is, met andere woorden, dat die christianisering geschiedde in aansluiting bij de ontdekking en de ontwikkeling in de diverse rersorten, waarbij aan de missionarissen een grote vrijheid werd gelaten naar de omstandigheden te handelen.

Uit deel I, *De Pioniers*, weten we dat de paters Van de Kolk en Vertenten de Marind taal bestudeerden, om de woorden voor de grondbegrippen voor een catechismus te ontdekken en dat zij rond 1917 een eenvoudige traditionele catechismus in de Marindinese taal opstelden, een tekst die in een boekje gedrukt uitkwam en tijdelijk door hun opvolgers benut is.

Deel II, *De Baanbrekers*, behandelt de fase van de ontdekking, de pacificatie, het gereedmaken van mogelijkheden tot missionering, waarna de Molukse goeroes de geloofsverkondiging ter hand namen. De enquête 'De godsdienstige vorming toekomstige goeroes'²⁶ heeft als vraag 6: Welke catechismus gebruikt u op school of daarbuiten? Het antwoord luidt: Drabbe in het Maleis, of in de streektaal.²⁷

25 Syukur Dister OFM, dr. N., *Sambutan Ketua STFR Fajar Timur, Pada Perayaan Dies Natalis XXV*, 10-10-1992. Map stad Merauke IV. Archief MSC, Tilburg.

26 Bruinsma OFM, I., *Plan godsdienstige vorming toekomstige goeroes*, 26-4-1956. Map stad Merauke IV. Archief MSC, Tilburg.

27 N.N., *Samenvatting van de antwoorden* (niet gedateerd), p. 24. Map stad Merauke IV. Archief MSC, Tilburg.

Het werk van Drabbe²⁸ werd telkens vermeld in de hoofdstukken over de ressorten. Voor het bisdom Merauke zijn vooral van belang geweest zijn *Catechismus* voor Mimika (in drie dialecten), voor Muyu (in twee dialecten) en voor de Yahray en de Awyu. Bepaalde goeroes en vanzelfsprekend de catechisten hebben van zijn *Catechismus* geprofiteerd, en ook enkele pastoors in die streken in de fase van de openlegging. Maar in die tijd hebben alleen Boelaars, Vriens en Zegwaard voor hun apostolaat en hun adatonderzoek van deze taalstudies van Drabbe gebruik gemaakt. De vele overplaatsingen van jongere missionarissen beletten hen de taal ter plaatse te leren, terwijl bovendien in hun tijd de jongere generatie Papoea's reeds het 'Maleis' op school geleerd had. Met behulp van de kinderen of van tolken, konden de volwassenen worden bereikt.

Catechese werd gewoonlijk, waar mogelijk, in het Maleis gegeven. Beroemd is de gave van broeder Piëtte om, zomaar na zijn werk, op heel boeiende wijze de verhalen van de bijbelse geschiedenis te vertellen aan internaatskinderen en belangstellende jongelui, en om dezelfde bekwaamheid werden bepaalde goeroes bekend door hun godsdienstlessen in de school en in de kerkdiensten van hun dorp.

In de fase van de Begeleiders, na de Tweede Wereldoorlog, zijn er verschillende pogingen ondernomen om minstens voor het eigen ressort tot een catechismus te komen (in de Maleise taal). J. van Kampen msc deed dit voor Kimaam en Muyu/Mandobo.²⁹ J. Boelaars msc stelde een tekst op voor de volwassenen van de Yahray³⁰, en met zuster Jeanne FDNsc kwam een godsdienstcursus tot stand die vooral was bedoeld voor de middelbare scholen.³¹ Ook A. Verhage msc schreef zo'n cursus voor de onderwijzersopleiding in Merauke. Maar geen van deze pogingen bracht het tot een gedrukte uitgave voor algemeen gebruik.

Plaatselijk kwamen overal parochieblaadjes tot stand, vooral bedoeld voor de onderwijzers, die daarnaast teksten kregen toegezonden voor hun preekjes tijdens de zondagsdienst. Al dit stencilwerk bleef binnen de eigen parochie. Meer algemeen verspreid werd alleen het te Merauke door W. Kintrup msc verzorgde blad *Gembira Karena Iman* (Verheugd om het Geloof). Ook kwamen er enkele algemene zangboekjes in gebruik, later vervangen door uitgaven vanuit Jogyakarta (Java) en Ende (Flores). Steeds weer – eerst met de Petromax-lamp en later met elektriciteit – werden diaavonden gegeven met series ontvangen uit Nederland en uit missiegebieden elders, zowel over de bijbel als over onderwerpen van algemene ontwikkeling. Langzamerhand probeerden veel pastoors bijbelplaten te bemachtigen en ook mag worden vermeld het toneelspel, de opvoeringen van de goeroes met hun school bij gelegenheid van jubileumfeesten of hoog bezoek van de bisschop. Bekend zijn ook de grote uitvoeringen van pastoor Tillemans in de Muyu en bij de viering van het vijftigjarig

28 In het archief is een volledige lijst van het werk van P. Drabbe msc aanwezig. Archief msc., Tilburg.

Zie ook: Cornelissen, dr. J.F.L.M., *Pater en Papoea*. Kampen, 1988, p. 222.

De studie over zijn linguïstisch werk is vastgelegd in het proefschrift van dr. J. Boelaars msc, *The Linguistic Position of S.W. New Guinea*. Leiden, 1950.

29 Van zijn teksten is niets bewaard; bekend is alleen dat hij uitging van bijbelverhalen.

30 Boelaars msc, J., *Tahun Emas* (het Gouden Jaar), niet bewaard.

31 Bullinga FDNsc, J. en J. Boelaars msc, *Kristus Pengantar*, Merauke 1961. Map Catechese. Archief msc, Tilburg.

Deze cursus werd in een *Brief* d.d. 14 januari 1967 becommentarieerd door mgr. P. van Diepen osc. Map Catechese. Archief msc, Tilburg.

bestaan van de Missie te Merauke in 1955. In die geest moeten ook de doopfeesten worden gezien in de ressorten, wanneer duizenden mensen bijeen kwamen omwille van het nieuwe geloof, de ervaring van vrede na vijandschap.

Toch waren al deze teksten, platen, gezangen en spelen telkens maar een korte 'belering' bij een manifestatie. Op de vraag hoe de Papoea christen werd, is het eigenlijke antwoord: door woord en voorbeeld, jarenlang, van de onderwijzersfamilies, gesteund door de gestaag volgehouden tournees van de missionarissen te voet of per prauw, bij nacht en ontij.

De oudere generatie van de onderwijzers benutte het leerboek dat J. Kraanen msc op Celebes had samengesteld, en het boek *Seratus Tjerijera* (Honderd vertellingen uit de H. Schrift), dat op naam staat van M. Stigter msc, Celebes.

De bisschop had de pastoors erop gewezen dat het belangrijk was dat zij tijdens hun tournees de administratie bijhielden. Men had namelijk per parochie een kaartstelsel, waarin op naam elke familie was opgenomen met alle gegevens over doopsel, vormsel, huwelijk en overlijden. Dit 'bijhouden van de administratie' vereiste een goed contact met de onderwijzers, die in hun 'kabar kampong'-schrift (verslag) de gegevens verschafften, maar ook regelmatig huisbezoek waarbij de gegevens moesten worden geverifieerd en gecorrigeerd. Bovendien betekende het dorpsbezoek: kerkdiensten houden (biechthoren en de mis opdragen), maar het vroeg vaak ook dat de pastoor zich bemoeide met de regeling van huwelijken en strafbare feiten (perkara's) en dat hij de zorg op zich nam voor zieken en overledenen.

Uit de behandeling van de ressorten zal duidelijk zijn geworden dat bijvoorbeeld in de Muyu en op Kimaam de aandacht voor het onderwijs voorop stond, en in de Mappi de aandacht voor de behoefte aan feesten.

Men ziet in de loop van de jaren ook de belangstelling voor de eigen adat van deze stammen groeien. Men sprak eerst van 'acculturatie' (het benutten van zang, dans, snijwerk en opsiering), en later van 'inculturatie', toen er gezocht werd of er in het eigen denken en voelen van de mensen ervaringen voorhanden waren, vergelijkbaar met of als basis voor de christelijke levensvisie; 'inplantatio' werd toen vertaald met de term 'enten op'.

De catechese werd meer algemeen vastgesteld bij de besprekingen tijdens de pastoorsconferenties. Opvallend daarbij is de verandering in de Kerkopvatting. De Pioniers en de Baanbrekers zagen de Kerk als het hiërarchisch instituut dat de middelen tot het christelijk heil toegewijd verzorgde. Men was er voor het 'zieleheil'. De Begeleiders, die zelf reeds in hun opleiding hadden kennis gemaakt met de secularisatiegedachte (de zorg voor heel de mens), zagen de Kerk, zeker na het Tweede Vaticaans Concilie, als de gemeenschap van gelovigen, als 'het volk Gods onderweg', waarbij steeds sterker een beroep werd gedaan op de eigen verantwoordelijkheid van de gelovige. Deze andere aanpak van de catechese door een groep jongere missionarissen, is hierboven besproken.³²

Intussen was Nederlands Nieuw-Guinea Indonesisch Irian Barat/Jaya geworden en was het bisdom Merauke op de hoogte gebracht van de beleidslijnen van het gouvernement van Indonesia en van de catechetische opzet van de Bisschoppenconferenties, die het best gerealiseerd werd in de activiteit van het Catechetisch Centrum te Jokya-karta.

32 Zie hoofdstuk X, Stad Merauke I, 1950-1972, het jaar 1968.

Te Merauke werd in 1972 een 'Biro Kateketik' opgericht. Een verslag van de werkzaamheden daarvan is door pater A. Eijkens MSC, de eerste directeur, in overleg met zuster Jeanne FDNSC geschreven.³³

Daarin wordt vastgesteld:

- Er zal een intensief contact groeien tussen de vele bevolkingsgroepen van Indonesia. Daardoor zullen uitgesproken stamtradities aan kracht verliezen. De urbanisatie zal een grote omvang aannemen.
- Het ontwikkelingspeil van de bevolking zal sterk stijgen door formeel onderwijs aan de jeugd en informele voorlichting aan de volwassenen (massamedia). Dat brengt mee dat de levensproblemen meer verstandelijk en meer materialistisch zullen worden benaderd dan vanuit de tradities en de religieuze gevoeligheid.
- De nieuwe generatie zal niet ongodsdienstig zijn, maar zal proberen los te komen van de eigen traditionele godsdienstigheid en van het Westers theologisch denken.
- De 'Indonesische denkwijze' is gericht op de dialoog met de erkende godsdiensten en houdt zich bezig met de opbouwprogramma's van de regering.

Dit alles betekent, ook voor Irian, dat de Kerk een jonge Kerk is, nog zonder eigen katholieke traditie in de gezinnen. Men voelt zich nog één met de maatschappij, waarin de niet-christelijke waarden een grote plaats hebben. Het wortel schieten van de Kerk vraagt nog veel tijd en de Indonesische pastores zijn van mening dat zij zelf hun eigen weg moeten zoeken. Daarbij komt dat Indonesia in steeds meer deelneemt in de internationale betrekkingen. De Kerk zal niet al te gebonden kunnen blijven aan stamgevoelens, maar zal zich open moeten opstellen naar de moderniteit van de Staat en van de Wereldkerk.

In het binnenland leeft nog een bevolking van overwegend Papoea's, maar in de centra (Mindiptana, Képi, Tanahmerah en Badé) wonen al heel wat mensen van de andere stammen en in de steden (Jayapura, Merauke, Sorong, Manokwari) is de bevolking al zeer vermengd met mensen van de andere eilanden en kan de catechese zich niet meer louter alleen op de Papoea's afstemmen. Dit vraagt:

- de gezinnen voorbereiden op de snelle ontwikkeling;
- aandacht hebben voor pers, radio, film en televisie;
- de leiders een christelijke ethiek meegeven;
- het volk ervoor behoeden dat de vloed van materiële welvaart heel hun hart gaat innemen;
- beseffen dat het Aziatische religieuze beleven meer meditatief is ingesteld.

Vooraf in het katholieke zuiden leven nog veel eerste of tweede generaties katholieken. De ouderen hebben het geloof aanvaard op de wijze die toen voor hen voor de hand lag. Zij verwachtten het heil van de naleving van de regels en de daaruit voortkomende geborgenheid en veiligheid. De jongere generatie spreekt dit echter al niet meer aan. Zij zeggen: 'Waarom naar de kerk?, waarom niet trouwen met een Islamiet?,' Maar er is wel belangstelling voor een diepgaander kennis van de godsdienst, en doop en kerkelijk huwelijk geven toch nog wel gewetensrust. In de

33 Bullinga FDNSC, J., 'Biro Kateketik Merauke in Indonesia', in: *Contact*, Kerstmis 1976. Map Zusters FDNSC. Archief MSC, Tilburg.

dekenaten groeit de interesse voor kadervorming. Bovendien ziet men dat de invloed van de Islam zich steeds meer doet gevoelen.

Het Biro Kateketik begon met eerst aandacht te geven aan de stad Merauke, vanwege de concentratie aldaar van de scholen en de opleiding van de onderwijzers. Dat vereiste intern eerst vergaderingen over vernieuwing van de catechese bij het onderwijs (onder andere: zorg voor lectuur, cassettes [hoorspelen], en discussietechniek). Al na een jaar vroeg het binnenland om stof voor daar te geven cursussen. Het contact met Jokya hielp bij de aanschaf van lectuur, dia's en sound slides en er was veel meer dan men vermoedde. Er kwam een toko voor de bestellingen. Bijbel en boekjes kregen een eerste grote verspreiding. Zuster Jeanne besluit haar verslag met te zeggen: 'Het religieuze leven krijgt langzamerhand een eigen Indonesische vorm en geest.'³⁴

In 1984 gaat de leiding van het Biro Kateketik over in Indonesische handen, als daar krachten worden benoemd die opgeleid zijn in Jokya, Abepura of Malang. Het Biro wordt nu een Panitia (Pankat). Het bestaande beleid wordt uitgebreid met nieuwe facetten:

- katekese umat: actuele gebeurtenissen worden door een groep volwassenen onder leiding van een catecheet besproken;
- katekese keluarga: een gezin nodigt Pankat uit de situatie van het gezin te komen bespreken;
- zondagsschool: voor leerlingen van vijf tot acht jaar, of van de basisschool, geleid door vrijwilligsters, naar plan en onder toezicht van Pankat;
- bijscholingscursus voor godsdienstleerkrachten van basisscholen, verplicht ook door de regering (kantor agama);
- voorlichting voor godsdienstleerkrachten voor middelbare scholen, in verband met de nieuwe methoden.

Pankat helpt ook mee aan verdiepingsdagen voor parochieraden, de oprichting van jeugdorganisaties, en de organisatie van Vastenacties.

Aan Pankat is thans verbonden een Komsos, Komitia Sosial, dat de zorg op zich heeft genomen voor de geloofsverkondiging via de massamedia.

Bij dit korte overzicht van de activiteiten op godsdienstig gebied, is het nodig te bedenken wat hierboven is besproken met betrekking tot het onderwijs, namelijk het verschil tussen de Molukse goeroes en de Papoea onderwijzers, de oprichting van de regeringsscholen naast de missiescholen, maar eveneens het functioneren van kerkeraden en kringen in stad en dorp. Er is duidelijk een ontwikkeling vanuit een indocinatie van bovenaf naar het stimuleren van een beleving van onderaf.

De leken

Tot dusver kwamen de leken alleen ter sprake voor zover zij 'plaatsvervangend' voor de clerus het missiewerk lokaal tot ontwikkeling brachten. Het is echter de vraag in hoeverre de leken aan hun actief optreden vorm hebben gegeven vanuit een eigen verantwoordelijkheid.

³⁴ Zie: De ontwikkeling van de pastoorconferenties te Merauke, waar men tot een algemeen werkplan komt. Hoofdstuk X, Stad Merauke II, 1972-1993, de jaren: 1985, 1987, 1992.

We benutten deze paragraaf om eerst even aandacht te schenken aan de Nederlandse medewerk(st)ers in de periode 1952-1963, door een overzicht te geven van hun werkzaamheden in de Missie, soms in dienst van het vicariaat, soms in dienst van het gouvernement.

De Missie trok krachten aan voor de administratie (2), de bevoorrading (1), de internaten (5), het schoolbeheer (3), het seminarie (1), de technische dienst (5). Bij het gouvernement werkten in de ziekenzorg 13 verpleegsters en 6 artsen.

Hier en daar zijn in de voorafgaande hoofdstukken de bijzondere verdiensten van sommigen van hen aangegeven, maar er moet worden vermeld dat allen buiten hun vak hun opvoedkundige talenten in praktijk brachten, gewoon in hun dagelijkse omgang met de medemensen, vooral met de Papoea's. Zij allen hebben zich ingezet voor en namen deel aan het werk van de msc in deze Missie.

Voor wat betreft de niet-Nederlandse hulpkrachten, zou men reeds in de tijd van de Pioniers kunnen denken aan mensen en gezinnen die de zogenaamde modeldorpen tot stand hielpen komen, zoals Bandoi Anitoe³⁵, de artsen die het venerisch granuloom onderkenden: Sitanala en Cnopius, en dr. Thierfelder en echtgenote, die de ziekte 'genazen'.³⁶

In de tijd van de Baanbrekers waren er bepaalde jongemannen die het werk van hun pastoor mogelijk maakten, bijvoorbeeld Paulinus voor C. Meuwese en Jerry voor J. Verschueren. Hun toewijding in vaak moeilijke omstandigheden ging hun behoefte aan een baantje ver te boven. Iedere missionaris uit die tijd zou zulke figuren kunnen noemen.

In de derde periode, de Begeleiders, ontmoetten we al Yakobus voor J. Boelaars bij de Yahray, en Herman Wura voor Adr. Vriens bij de Awyu aan de Digul. Maar toen waren er in de dorpen al mensen die uit eigen begrip voor de nieuwe tijd durfden optreden, namelijk: tua agama's en dorpschoude. Bij de Yahray werd Wencislaus van Rep vermoord toen hij optrad tegen een katholiek die een tweede vrouw had genomen.³⁷

Toch denken we hier meer aan de betekenis van de zogenaamde kerkeraden, waarbij de eigen verantwoordelijkheid tot uiting kwam en zich ontwikkelde. Het kwam zover dat zij niet alleen 'inspraak' hadden, maar de concrete taak van de pastoor bij elk bezoek voorbereidden en zó mede bepaalden (toelaten tot de doop, voorbereiden van de eerste communies en de huwelijken, de zorg voor zieken, stervenden en overledenen). De term 'mandiri' (op eigen benen staan) vond ingang en de formule 'Wij zijn de Kerk' bleek aan te slaan.

Dit is de tijd na de overdracht van Irian aan Indonesia, de tijd dat de scholen, vooral het middelbaar onderwijs, abiturienten hadden afgeleverd die na een hogere opleiding met een titel aan de leiding bij de missie-instanties gingen deelnemen. Naast de missie-instanties stichtten zij zelf organisaties om aan de christelijke 'diakonie' vorm te geven, in zorg voor 'de hele mens'.

Al hebben de missionarissen zich van het begin af aan altijd ingezet voor gezondheid, voeding en algemene ontwikkeling, toch veranderde hun aandacht toen rond 1960-1970 werd gesteld dat deze zorg geen zaak was van charitatieve bemoeienis,

35 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel I, 'De Pioniers'. Kampen, 1991, p. 239.

36 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel I, 'De Pioniers'. Kampen, 1991, p. 250.

37 Zie: hoofdstuk IV, Yahray.

maar een wezenlijk onderdeel van een geïntegreerd apostolaat (geloofsverkondiging, sacramenten bediening en diakonia).

In het aartsbisdom Merauke was de eerste pastoor die koos voor de diakonie pater G. Aerts, eerst in zijn eigen parochie (Boven-Mappi) en later, in 1972, als de eerste 'delegatus socialis' (Delsos) vanuit Merauke.

Hij ging alle gebieden langs, bekeek de mogelijkheden voor ontwikkelingsprojecten, zocht en verkreeg subsidies bij Nederlandse organisaties (onder andere Vastenactie en CEBEMO). Zo kwamen de rubberaanplant in de Muyu, de bouw van een streekschool in Wakeriop en een huishoudschool in Mindiptana tot stand.

De taak van de Delsos functie werd vooral gezien als een taak voor de motivatie. Daarbij was het kernwoord 'consciëntisatie', een samen denken over de situatie waarin men leefde, wat men graag veranderd wilde zien en hoe men die verandering zou kunnen bewerkstelligen. Wanneer na cursussen uit de bevolking zelf verzoeken kwamen om praktische activiteiten op te zetten, wees de Delsos hen daar de weg naartoe, bemiddelde hij via een sponsor of nam hij zelf een project onder eigen beheer. Dit betekende dat er steeds meer contacten kwamen met non-gouvernemental organizations (NGO). Het inspiratieve kwam zo dichtbij de taak van de catechese voor de volwassenen.³⁸

In Merauke zelf begon broeder Jan Bouw CSD zijn acties voor sociaal-economische ontwikkeling. Vanaf 1979 was pater Jan van der Zandt MSC Delsos. Hij zei: 'Ziekenzorg en tuinbouw kunnen even belangrijk zijn als de bediening van de sacramenten door een pastoor.' Hij trok broeder Bouw aan als medewerker op het kantoor van de Delsos. Toen werd al een begin gemaakt met een regeling van de grondenrechten voor de Mandobo mensen (Kampong Baru en Kuda Mati), die door Piet van Mensvoort kon worden afgewerkt in 1985. Deze pater Van Mensvoort was als hoofdpastoor in Mindiptana al druk doende geweest met deze diakonia, onder andere met een studiebeurzenproject, dat later honderdduizenden gulden zou verschaffen aan studenten van de SMP, de SLA en studenten aan de universiteit. In 1981 Delsos geworden, ondersteunde Van Mensvoort het rubberproject bij de Awyu en Yahray, terwijl Jan Bouw het cashewnut-project in Kimaam op gang bracht. In alle ressorten kwamen veel kleine ontwikkelingsprojecten van de grond (kleine winkeltjes, kios genaamd). Van deze kerkelijke organisatie maakten de leken zich los door de oprichting van de Stichting Yasanto (Yayasan Santo Antonius). Ook deze stichting had een voorgeschiedenis.

In 1950 openden de Broeders van Voorhout in Merauke de LTS (Lagere Technische School). Deze werd in 1977 door de regering gesloten. Maar leken, aangemoedigd door pater Siga SVD, onderkenden de belangrijkheid van een technische school. Na overleg met het bisdom en het Burgerlijk Bestuur kon een middelbare technische school worden geopend. Om deze opzet te realiseren werd de stichting Yasanto opgezet. Deze hielp een HAVO te Mindiptana en een MAVO te Getentiri op gang te brengen, maar droeg in 1984 de HAVO over aan de YPPK en de MAVO aan de regering. De activiteit van Yasanto breidde zich uit. Daartoe werd een apart biro gesticht, onder leiding van de heer Marcus Fofid en broeder Jan Bouw. Daarvan scheidde zich een biro af, namelijk Yapsel, onder eigen leiding van Papoea's.

38 Deze gegevens zijn ontleend aan: Mensvoort MSC, P. van, *Brief aan J. Boelaars MSC*, Esbeek, 14-1-1995. Map stad Merauke IV. Archief MSC, Tilburg.

In het Rapport van maart 1993 kan de directeur van Yasanto, M. Fofid, vaststellen dat Yasanto voor de mts reeds 101 geslaagden telt, van wie 90% werk heeft gevonden en dat in 1989 voor deze school de status 'diakui' (erkend) door de regering werd gegeven. Het uitvoerende bureau heeft dan plaatselijke actiegroepen in het binnenland, namelijk in 83 dorpen, ter begeleiding van de eigen programma's.³⁹

Te Merauke zelf⁴⁰ zijn ook leken bijzonder actief op het gebied van het onderwijs. Zij kennen de moeilijke situatie en beseffen goed dat de goede samenwerking ('mitra', collegialiteit noemen zij dat) met het gouvernement de enige kans is voor de YPPK om het katholieke onderwijs te behouden en tot hogere ontwikkeling te brengen.

Zo waren er bijvoorbeeld leraren van de middelbare scholen die de zwakke leerlingen buiten schooltijd bijwerkten. Zij richtten onder andere vijf centra op om leerlingen die thuis geen gelegenheid hadden om te studeren (geen tafel, geen stoel, geen licht), de benodigde faciliteiten te verschaffen met begeleiding en controle. Zij zochten zelf de financiën die daarvoor nodig waren. De vrouwelijke leken waren niet minder zelfbewust en zetten organisaties op voor hulp aan vrouwen (moeders, kinderen, weduwen) om hen te leren 'en bloc' op te komen voor hun belangen. Zij gaven cursussen in koken, naaien, hygiëne en budgetteren (prijs noteren, sparen, vooruitzien).

Bovendien kwam een merkwaardige opleving tot stand toen oud-internaatsjeugd (de kinderen van Molukse goeroes en Papoea onderwijzers) elkaar vonden in de gedachte: 'Waarom doen wij niet voor de kerk wat onze ouders wel deden?' Deze jonge volwassenen zijn nu op zoek naar een vorm waarin zij in de nieuwe tijd weer actief kunnen meewerken aan het behoud en de ontwikkeling van het christelijk geloofsbelevens.

Onder de ambtenaren zijn katholieken die durven opkomen voor de rechten en belangen van de onderdanen.

In gesprekken door de auteur van dit boek met een aantal vooraanstaande leken (veertien interviews) werden de volgende gedachten naar voren gebracht. Alle informanten benadrukken dat volgens hen het katholieke geloof bij de Papoea's een 'volksbezit' is geworden. Dit geloof uit zich bij minder ontwikkelden in een traditioneel en devotieel kerkelijk leven (de zondagsdienst, het ontvangen van de sacramenten, de Tien Geboden en de Maria-verering), maar bij meer ontwikkelde leken enerzijds in een gegroeid verantwoordelijkheidsbesef voor de Kerk, en anderzijds in een kritische houding tegenover concrete vormen van leiding geven bij de geestelijkheid en tegenover vormen van godsdienstig leven in de praktijk van elke dag.

In de kritiek die wordt geuit, met alle respect voor de leidinggevende personen, komt onder andere het volgende naar voren:

- Zakenmensen menen dat de Kerk haar nieuwe plaats in de grote wereld van vandaag nog niet heeft onderkend, namelijk in een wereld die niet primair charitatief is ingesteld, maar keihard zaken doet en daarvoor speelt met geld, prestige en positie. De Kerk werkt op braafheid, de wereld op zichtbaar welzijn. Deze zakenlieden

39 Fofid, M., *Yayasan Santo Antonius, Jaarverslag 1993*. Map Sociale Economie. Archief msc, Tilburg.

40 Boelaars msc, J., *De situatie in 1993*. Verslag van een studiereis juni-september 1993. Map Indonesianisatie. Archief msc, Tilburg.

zeggen bovendien bij de geestelijkheid de 'felheid' te missen die men in het zakenleven vanzelfsprekend acht. De geestelijken zijn wars van overwerk, zakenmensen zijn dag en nacht voor hun belangen in de weer. Bovendien vinden de geïnterviewde zakenlieden dat smeergeld gebruiken niet altijd corruptie is, maar het inspelen op het feit dat elke ambtenaar van hoog tot laag zich onderbetaald acht. Van kerkelijke zijde werd op deze mening gereageerd met de argumentatie dat de zakenwereld daarvoor uit eigen zak de financiën kan putten, maar dat de Kerk die zomaar niet heeft.

– Men merkt op hoe de Javaanse wijze van besturen berust op een geheimzinnig accord uiterlijk keurig te doen wat er wordt verwacht, maar tegelijk het eigen belang te verzekeren door de beste plaatsen te bemachtigen. De Missie heeft te weinig contact met regeringsfunctionarissen. De pastoors hebben het te druk met vergaderen en plannen maken en hebben geen tijd voor informeel huisbezoek bij hen die mede over de uitvoering van die plannen beslissen.

– Andere leken laten horen het te betreuren dat de Missie lijdt aan haar (politieke) onmacht en strijdvaardigheid mist. Men stelt dan graag de handelwijze van de vorige bisschop, mgr. H. Tillemans, tegenover het optreden van zijn opvolger, de huidige bisschop mgr. J. Duivenvoorde. Mgr. Tillemans vocht met open vizier, desnoods tot Soekarno toe en wist vaak via de diplomatie en via zijn benadering van de echtgenotes van hoge ambtenaren zijn doel te bereiken, om daarna met een 'charmante borrel' het conflict met de direct betrokkenen weer uit de kleine wereld te helpen. Dat spel mist men bij de huidige bisschop, in wie men wel diens 'managertalent' waardeert, zijn pogingen om evenwicht en harmonie tussen mensen en meningen te behouden.

– Met het oog op de pastoraal stelt men dat het verschijnsel van de zogenaamde algemene geloofsverzwakking misschien meer schijn is dan werkelijkheid. Men heeft gedacht dat het geloofsleven van de eerste generatie christenen verrassend sterk en zuiver was, terwijl in diezelfde tijd het bijgeloof bleef bestaan, evenals black magic en een naïef vertrouwen dat het constant ontvangen van de sacramenten de mens wel zou heiligen, zonder dat werd beseft dat alleen de eigen medewerking de echte voorwaarde uitmaakt om tot het heil te komen. Thans echter wordt die bovennatuurlijke bovenbouw als minder effectief gezien en komt juist de eigen verantwoordelijkheid op de voorgrond te staan. Dat is geen 'verzwakking'. Toch zien die critici wel dat er sprake is van een zekere mate van geloofsverzwakking, in zoverre de kerkelijke sancties het in de praktijk (op het zondebesef steunend) afleggen tegen de burgerlijke sancties en tegen de diepe wens te mogen genieten van het moderne leven.

Zo ziet men dat leden van de kerkeraden extra kerkwerk nalaten, dat de zogenaamde 'kringen' zich opsluiten in een uurtje vroom samen bidden, maar er niet voor openstaan tevens discussiegroepen te vormen en de hete hangijzers ter tafel te brengen, zoals het probleem dat als het gouvernement thans de zorg voor de sociaal-economische verbeteringen zelf ter hand neemt en doet wat eens de Kerk presteerde, wat die Kerk dan nu te doen staat opdat die zorg christelijk van karakter blijft.

Scherp en gevoelig wordt geconstateerd dat enerzijds een steeds kleiner wordende groep zich nog volledig afhankelijk tegenover de kerkelijke leiding opstelt, maar dat daarnaast een groeiende groep leken het nog te autoritaire optreden van de geestelijkheid heel erg beu is. Men ziet dat de priesters de leken-diakons niet voor vol aanzien, en dat deze leken-diakons dan maar liever priester gewijd willen worden. Men zegt: de pastoors nemen het nog steeds niet dat de leken 'volwassen' zijn geworden; zij preken nog steeds een cliché christendom hoog boven de hoofden uit, geven nog

godsdienstuitleg alsof de leken nog alles moeten leren. Zij luisteren niet en kunnen meningen en voorstellen van leken, waarmee zij het niet eens zijn, niet op de eigen waarden daarvan beoordelen en aanvaarden. Een zeer vooraanstaand katholiek liet zich ontvallen: 'De priesters moeten gaan beseffen dat wij het ook zonder hen kunnen. Als er hier en daar maar een priester is die consacreert, zullen wij de communie wel rondbrengen en voor de rest zorgen.'

- Daar sluit de opmerking bij aan die zegt dat het Werkplan van 1987 noch de jaarthema's bij de gewone mensen overkomen. Het is er mee als wanneer iemand zegt: deze lijm moet je gebruiken, maar niet eerst uitlegt welke stoffen er nodig zijn om die lijm te maken met de juiste plakkracht. De godsdienstige propaganda is niet op de nieuwe tijd afgestemd.

- Gevraagd wat leken denken van het standpunt van Rome inzake de anticonceptie, antwoordde iemand: 'De natuurmethode, dat weten wij nu wel, is ook niet effectief en veel te moeilijk. Wij doen wat wij denken te moeten doen voor het welzijn van ons huwelijksleven en blijven toch gewoon gelovige mensen, want geloof hebben we nog steeds nodig.'

- Opgemerkt wordt dat sommige parochiepriesters de functie van de Delegati onderschatten. Zij maken van deze Delegati een service- instituut, dat zij naar eigen wens al of niet benutten, terwijl de Delegati zijn bedoeld om de richtlijnen van het kerkelijk gezag voor hun afdeling te formuleren, richtlijnen waaraan ook de pastoors ondergeschikt zouden moeten zijn.

- Ook is het tekenend voor de situatie dat leden van de Bisschopsraad zich afvroegen of die raad een raad was van de bisschop of een raad van het bisdom. Met andere woorden: is de raad alleen een consultatief orgaan dat de bisschop adviseert, maar waaraan deze al of niet gevolg kan geven, of is de raad een mede-legislatief orgaan, waarbij de bisschop zich moet neerleggen en waaraan hij zijn beslissingen moet conformeren? In zo'n raad zouden de leken een stem moeten hebben.

De bisschop antwoordde hierop dat hij de adviezen van zijn raad niet naast zich neerlegt en dat tot op heden de Codex de Bisschopsraad geen legislatieve stem geeft.

Het is verrassend hoe frank en vrij de informanten bij de interviews voor de dag kwamen, zonder iets te verbloemen en eens even vertelden wat zij van de stand van zaken dachten. Dit bewees dat men zich er zeer goed van bewust is wat de hoopgevende tekenen zijn en wat er toch wel zou kunnen worden verbeterd.

Men is zich bewust van de nieuwe situatie. De gelovigen beschouwen het katholiek geloof als hun eigen bezit, al weten zij best dat zij er niet altijd naar leven. Door de overdracht van Nederlands Nieuw-Guinea aan Indonesia werd echter tegelijk het isolement opgeheven. Het had de directe bemoeienis van het gouvernement tot gevolg, dat van hen eiste hun achterstand in te halen. De 'verzamelaars' en 'jagers' moesten 'tuinders' worden, via allerlei programma's die op hen werden losgelaten. De school moest het algemene programma van Jakarta voor heel Indonesia volgen. De vloedgolf van transmigranten (en de aanleg van de Trans-Irianweg) ontnam hen hun gronden, bezette alle lagere banen, overspoelde de markt met haar producten. Heel het leven werd onzeker, opgejaagd door de nieuwe tijd.

Voor de stad betekent die nieuwe tijd secularisatie maar tevens Indonesianisatie. Dat wil zeggen dat veel sterker dan werd vermoed, de invloed merkbaar is van de wens het kerkelijk leven uit de traditionele religieuze vormen te halen en over te brengen naar dat wat in gezin, dorp en maatschappij gaande is. En dit dan niet in onder-

danigheid aan de hiërarchie, maar als de eigen verantwoordelijkheid van de gelovigen zelf.

Dat wil tegelijk zeggen dat de beleving van de christelijke godsdienst sterk beïnvloed gaat worden door de Indonesische (Oosterse) manier van denken en doen. Relatie is steeds belangrijker dan prestatie; een vage vriendelijkheid is belangrijker dan het kordaat oplossen van problemen; van het leven genieten, ondanks eigen lot, gaat boven iets van het leven maken. Praten is vruchtbaarder dan iets doen. Liever de centrale leiding volgen dan maatschappijkritisch voor de echte waarden opkomen. Positie, geld en prestige bepalen de sancties op de mogelijkheden tot verbetering. Hoopvol blijft dat de Indonesische krachten hun Oosters karakter evenzeer inzetten bij hun apostolaat, als de hen voorgaande missionarissen naar Westers model hebben gedaan. Zij staan dichterbij de mensen. Hun eigen thuis is iets verder ontwikkeld, zelf hebben zij meer onderwijs doorlopen, de al te menselijke verwickelingen van het kleine dorpsleven voelen zij spontaan aan en zij reageren daarop 'gewoon', terwijl toch van hen als pastoor of zuster iets uitgaat dat de zorgen opheft tot op het religieus niveau. Dat wil niet zeggen dat zij de moeilijkheden van het ontwikkelingsproces bij de Papoea's soms niet pijnlijk ervaren als een rem op hun werk, maar het zegt ook dat zij met Oosterse gelatenheid dat proces volgen en tot verdere ontplooiing brengen.

Wat opviel in Merauke is het feit dat zeker bij de meer ontwikkelde leken de invloeden van de moderne tijd doorwerken, niet alleen doordat zij hun aandeel in de verantwoordelijkheid voor het kerkelijk leven opeisen, maar ook omdat zij laten horen dat een Kerk die vooral voor zichzelf zorgt uit de tijd is, en een Kerk moet worden in en voor de wereld (mendunia). Zou men soms zeggen dat het hele bisdom dreigt weg te zakken in een groot moeras van onzekerheden rond het menselijk bestaan, omdat niemand een eensluidend antwoord weet, dan heeft men geen aandacht geschonken aan de eigen aanpak, de eigen initiatieven, en aan de toewijding van velen wie het heil van heel de mens nog zeer ter harte gaat.

Afronding

Tot slot willen wij hier een antwoord geven op de twee vragen die in de Algemene Inleiding op deze trilogie zijn gesteld, en die binnen de drie delen de leidraad hebben uitgemaakt: 'Hoe veranderde de missionaris?' en 'Hoe veranderde de Papoea?'

I Hoe veranderde de missionaris?

Onder missionarissen verstaan wij hier allen die leiding hebben gegeven aan het missiewerk, paters, broeders, zusters en leken, en we maken een onderscheid tussen de Nederlandse en de Indonesische missionarissen.

De Nederlandse missionarissen

De verandering bij de Nederlandse missionarissen wordt reeds aangegeven in de titels van de drie delen, namelijk

I De Pioniers 1905-1925

II De Baanbrekers 1925-1950

III De Begeleiders 1950-1995.

Kenmerkend voor deze drie groepen is het volgende:

– De *Pioniers* waren vertegenwoordigers van de Westerse katholieke Kerk, die zij wensten 'over te brengen' naar de Oosterse landen (implantatio). Voorop stonden de verkondiging (dogma en moraal) en de bediening van de sacramenten. De kernboodschap tekende God als de almachtige Schepper en uiteindelijke Rechter en Christus als de Verlosser uit het rijk van de erfzonde. Dat 'scheppen' en 'verlossen' toonde aan dat God een God van liefde en barmhartigheid moest zijn.

Deze visie beheerste hun eigen spiritualiteit. Zij stonden voor de waarheid en de goedheid en, in navolging van God, voor barmhartigheid en toewijding. De feitelijke situatie bij hun werk onder de Marind stam aan de Kust (de ziekten venerisch granuloom en Spaanse griep) bepaalde hun werk tot aan de redding van deze stam, lijfelijk en geestelijk. Zij bestudeerden wel de levensgewoonten van de Marind, kwamen tot een verantwoorde catechismus in de Marindinese taal, maar zagen nog niet de mogelijkheid om bij de verkondiging uit te gaan van de eigen levenswijze van deze mensen. Toen de 'redding' geslaagd was, kon de hen opvolgende generatie het binnenland gaan openleggen.

– De *Baanbrekers* vertegenwoordigden diezelfde traditionele Kerk, maar nu in haar expansieve dynamiek, de uitbreiding. De verkondiging benutte nu het onderwijs, en men dacht de geloofsbeleving tot ontwikkeling te brengen via de bediening van de sacramenten. Het waren de onderwijzers en de rondtrekkende pastoors die eerst de

jeugd en daarna de volwassenen 'bekeerden'. De feitelijke situatie betekende: de ontdekking van onderling totaal verschillende stammen, met eigen culturen, wat tot aangepaste werkzaamheden leidde in de diverse rassen. Deze verschillende vormgevingen echter, hielden overal vast aan dezelfde kerkvisie: de implantatio, het brengen van het eigen ware geloof aan 'heidense' volken. Men had daarbij de negatieve kijk op de adat van de Pioniers 'georven'. Maar deze fase vond ook in pater J. Verschueren een figuur die reeds volle aandacht gaf aan het eigene van de plaatselijke adat en die via acculturatie de mensen trachtte te bekeren tot een meer aangepaste beleving van het nieuwe geloof. En pater P. Drabbe was de man die door de vormgeving van de catechese in de eigen talen voor de pastoors, onderwijzers en catechisten de overdracht van het geloof mogelijk maakte. De Tweede Wereldoorlog onderbrak de continuïteit van deze aanpak. Na het herstel kwam de derde generatie aan bod.

– De *Begeleiders*. Er waren toen nog altijd gebieden die moesten worden opengelgd, waar 'pionierswerk' moest worden verricht (Asmat, Gondu), maar dit pionierschap verschilde van dat van de Pioniers aan de Kust. De pioniers hier hadden reeds volle aandacht voor het eigene in de adat (Asmat) en zochten naar het eigen geweten van de bevolking (Gondu).

Deze missionarissen ontdekten in de adatstudies niet alleen gegevens die een meer aangepaste verkondiging bevorderden (acculturatie), maar ook gegevens die een proces van 'enten op' (inculturatie) mogelijk maakten. Als voorbeelden kunnen worden genoemd:

- bij de Asmat het idee van plaatsvervangende verzoening en het idee van bewuste zorg voor mensen in moeilijkheden¹;
- bij de Gondu het aanwezig zijn van een 'geweten'²;
- bij de Yahray de zorg van het hoogste Wezen (de Zon) voor een eeuwig leven, zelfs nadat de slang zich de huid had toegeëigend³;
- bij de Awyu aan de Digul de wezenstrek van de goede mens: het kunnen delen⁴;
- bij de Muyu de ordening van het sacrale varken⁵;
- bij de Kimamers de aandacht voor de geest en de geheime krachten⁶;
- bij de Kust het beroep op eigen kunnen (Samkay)⁷.

In de reeds eerder bekeerde gebieden was het meeste opvallende, dat naast het werk van de onderwijskrachten een bijna even grote groep 'voorlopers' werd uitgezonden naar de aangrenzende streken, om het geloof uit te dragen dat hun ouders en zichzelf pas hadden aangenomen.

In deze periode veranderde de 'implantatio', doordat de aandacht werd gevestigd op het tijdelijk en geestelijk welzijn van heel de mens, niet gedwongen door de situatie, zoals bij de Marind, maar opgeroepen door het menszijn als zodanig in de sociaal-economische mogelijkheden ter plaatse.

1 Zegwaard msc, G., in hoofdstuk I, Het Asmatgebied.

2 Lommertzen msc, W., in hoofdstuk III, Gondu I.

3 Boelaars msc, J., in hoofdstuk IV, De Yahray.

4 Vriens msc, Adr., in hoofdstuk V, De Awyu aan de Digul.

5 Sneekes msc, J., in hoofdstuk VI, Muyu/Mandobo.

6 Verhage msc, A., in hoofdstuk VII, Frederik Hendrik Eiland.

7 Vriens msc, Adr., in hoofdstuk VIII, De Zuidkust.

Toen daarna het extensieve werk de bisdomgrenzen had bereikt onder leiding van de oudere missionarissen, kwam er een jongere lichter, die de secularisatiegedachte en de consciëntisatie-methode binnenbracht.

Dit gebeurde in de tijd na de overdracht van Nederlands Nieuw-Guinea aan Indonesië. Toen kwam van regeringszijde de nadruk te liggen op de zelfwerkzaamheid van de inheemsen, terwijl tegelijkertijd het kerkbegrip van het Vaticaanse Concilie onder de formule 'Wij zijn de Kerk' tot opbloei kwam. Deze gedachte kreeg een concrete vorm in de kerkeraden die overal ontstonden. De pastorale taak kreeg bovendien een nieuwe structuur omdat ook zusters en broeders, naast stagiaires en abituriënten van het Groot-Seminarie, als pastores werden aanvaard. De leiding kwam tot samenwerking in teamverband. Hieraan namen ook dorpsvoorgangers (leden van de kerkeraden) steeds meer actief deel. Daarom noemen wij deze fase de tijd van de Begeleiders, begeleiders van het proces dat de gelovigen doormaakten vanuit een passief ontvangen naar een actief zelf verantwoordelijk zijn. Dit bleek onder andere uit het feit dat de formule 'de Kerk op eigen benen' (gereja mandiri) algemeen aansprak.

Deze ontwikkeling kwam ook tot uiting in de verschillende wapenspreuken van de twee bisschoppen. Tillemans koos voor: *Adveniat Regnum Tuum* (Uw Rijk kome), verwijzend naar de 'uitbreiding' en Duivenvoorde voor: *Unitas in vinculo pacis* (eenheid in de band van vrede), verwijzend naar de Indonesische formule: *Bhinneka tunggal ika, eenheid in veelvormigheid*.

In de periode 1905-1990 werkten er vanuit Nederland naast een groot aantal lekenkrachten (1950-1963): 74 priesters MSC, 30 broeders MSC, 28 broeders CSD, 7 fraters FNDSC, 52 zusters FDNSC en 4 zusters EK.

De Indonesische missionarissen

De Indonesische MSC Provincie werd officieel gesticht op 6 oktober 1971, maar al na de overdracht van Nederlands Nieuw-Guinea aan Indonesië (1963) kwamen Indonesische MSC-ers naar Irian Barat/Irian Jaya. De opleiding van deze confraters geschiedde in Pineleng (bisdom Menado). Gesprekken te Jakarta met de provinciaal P.C. Mandagi en te Karanganyar met de novicenmeester H. Suhendra en interviews met de Indonesische priesters, zusters en leken te Merauke, geven de volgende indruk van de Indonesische aanpak van het werk op Irian Jaya.⁸

De MSC-Provincie ziet zichzelf als een grote groep jongere mensen – priesters, broeders – die sterk vasthoudt aan de oorspronkelijke visie van de stichter, pater Jules Chevalier (1854), namelijk een actieve congregatie, geïnspireerd door het charisma van Christus als de man met een 'Hart'. Zo wil de groep in dienst staan van de noden van de Kerk, met een voorkeur voor de 'armen'. Omdat men zich goed bewust is van het onderscheid in afkomst van de leden uit de verschillende eilanden, wordt de aandacht voor de 'eensgezindheid' vooropgezet als een religieuze gemeenschap met een missionair ideaal in binnen- en buitenland. Daarbij wordt een gezag aanvaard dat zich sportief, participatief opstelt, en steeds de ontwikkeling van de leden voor ogen houdt. Men spreekt daarom van een 'on-going formation', voor iedere leeftijd.⁹

8 Boelaars MSC, J., *Reisverslag, de situatie in 1993*. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.

9 *Bulletin MSC Indonesia*, nr. 3/IV/Maret 1993. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.

De eigen situatie wordt als volgt omschreven:

- staan in de vrij geworden, soevereine, eigen natie;
- geregeerd onder de wapenspreuk: *Bhinneka tunggal ika* (eenheid in veelvormigheid);
- op basis van de *Panca Sila*, de vijf grondprincipen;¹⁰
- in het besef dat het Christendom slechts 12 miljoen leden telt op een bevolking van 185 miljoen (1985) en dat deze bevolking actief of alleen in naam de Islam belijdt;
- zich ervan bewust dat Indonesia thans deel uitmaakt van de moderne internationale wereld.

Deze visie erkent de tegenstelling tussen het 'Oosten' en het 'Westen', Asia tegenover Europa/Amerika, het verschil in houding tegenover de wereld, het leven, en de eigen persoonlijkheid. De nadruk ligt meer op participatie dan op individualisatie, meer op harmonie dan op conflict.¹¹

De Indonesische kijk op Irian Jaya stelt dat Irian Jaya een uitgestrekt, groot, leeg land is, met daarin ver uiteenliggende kleine bevolkingsconcentraties en dat de achterstand van deze bevolking snel ingehaald moet worden via regeringsprojecten, zoals wegebouw, transmigratie en het verlenen van concessies aan multinationale corporaties. De MSC ziet een taak in dat land om te werken met groepjes van haar leden in teamverband in de diverse rsorten en in onderling overleg binnen het bisdom en de andere werkterreinen van de MSC in Indonesia.

In Merauke zagen de missionarissen al spoedig de onmacht van de Missie inzake het katholiek onderwijs, het lijden van de bevolking onder het optreden van de multinationals en de gevolgen van de transmigratie. Dit riep echter geen passiviteit bij hen op, eerder betekende dit voor hen een uitdaging om wegen te vinden de mensen te helpen zich bewust te worden van wat zij vanuit hun eigen cultuur wèl kunnen, en van wat zij met behulp van buiten kunnen presteren in de nieuwe tijd. Algemeen constateerden zij het bewustzijn dat de bevolking nu katholiek is en het groeiend besef heeft zelf een betere toekomst te kunnen en moeten bewerkstelligen. Uit interviews kwam het volgende naar voren als hun 'eerste indruk' van dit nieuwe werkterrein.

Voor alle rsorten geldt nu dat de pastoor met drie 'machten' te maken heeft, namelijk de kerkeraad, de onderwijzer met zijn school en het dorpsheofd met zijn staf (het aparat desa). Algemeen geldt ook dat de rondreizende pastoor op drie dagen per dorp rekent. Hij begint met een avond voor de vertegenwoordigers van die drie machten en stelt met hen het program voor zijn verblijf op. Hij besteedt de twee dagen daarna aan het bezoek van de gezinnen, geeft tijd aan de school en speelt met de jeugd en besluit op de derde dag het bezoek met een Eucharistieviering. Daarbij is belangrijk dat de verblijfplaats van de pastoor – een eigen huis – een open huis betekent, waar ieder met zijn tijdelijke zorgen of voor de bespreking van foutief gedrag terecht kan. Men spreekt van 'formil' en 'informil' optreden, publiek of meer

Mandagi MSC, P.C., *The Indonesian Province, blessings and challenges*. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.

10 Zie: Boelaars OFM Cap., dr. H.J.W.M., *Indonesianisatie*. Kampen, 1991, p. 10.

11 To Thi Anh, *Eastern and Western cultural values, conflict or harmony*. Manila, 1974. (Een samenvatting is aanwezig in Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.)

persoonlijk. Bij het bezoek wordt geen rookwaar meer aangeboden, want daar komt men niet voor, men kan het zelf hebben. Dit laatste is heel anders dan vroeger, toen de tabak van de pastoor een 'bindmiddel' was.

Sterk ingekort komen de interviews met de ressort-pastors hierop neer:

In de *Muyu* worden geen algemene kumpulans meer gehouden bij de kerkelijke hoogtijdagen. Er zijn in de dorpen ook geen 'guru agama's' meer, want deze figuren uit de oude tijd zijn overleden en de kerkeraden zijn nu in functie. Er is nu een zondagsschool voor de kleuters. De pastoor steunt de regeringsprogramma's, maar hoort de algemene klacht dat die programma's teveel eisen van de bevolking en dat op te korte termijn. De problemen van oudsher: de positie van de vrouw, de polygamie, de hoge schuldvorderingen, de sluipmoorden, vertonen wel verbetering, maar blijven bijzondere aandacht vragen. Het gaat primair om de geestelijke belangen.¹²

In de *Mandobo* zoekt de pastoor naar 'sleutelwoorden' in de taal, als hulp bij de prediking, hij stelt zich op als 'lotgenoot' bij zieken, en hij voert geen eigen werkplan in, om Missie en Bestuur geen twee onderscheiden werelden te doen zijn. Hij wil ook niet méér vragen dan er van de mensen kan worden verwacht.¹³

In het *Badé*-se ervaart de pastoor sterk, dat de Awyu uitgesproken persoonlijk verantwoordelijk wil zijn. Toen de Scotch Paper Industry met de Astra van Indonesia over gronden begon te beschikken, gelukte het de pastoor om met een beroep op deze zelfverantwoordelijkheid dit project niet te laten doorgaan. Evenzeer blijkt dat de parochieraad zelf eigen initiatieven naar voren brengt, de liturgie verzorgt, het onderhoud van haar pastoor garandeert. Ogenschijnlijk lijkt deze Awyu zich gemakkelijk te laten beïnvloeden om mee te doen aan de nieuwe tijd (zang en dans), maar altijd wel 'zelf denkend, zelf bepalend en zelf regelend' in belangrijke zaken (kerkenbouw, scholen, tuinen). Het is duidelijk dat de bevolking in een overgangsfase is van 'verzamelaar' naar 'tuinder' (klapper- en rubberaanplant). De klacht is dat men te weinig kader heeft, omdat de Awyu niet gemakkelijk van huis gaat om elders opleidingen te volgen.¹⁴

In de *Mappi* zijn te onderscheiden de *Yahray* (aan de Oba, Miwamon, Nambemon en Bapay) en de *Awyu* (aan de Asuwé/Pasuwé en de Mappirivier).

Bij de *Yahray* houdt men sterk vast aan een collectief leven, onderscheidt duidelijk wat daarin belangrijk is (eigen vrijheid binnen het traditioneel raam), en wat bijkomstig is (dat wat met humor wordt beleefd). Het nieuwe wordt bekeken of het direct wat oplevert, anders krijgt het geen aandacht (school).

Aan de Oba lijkt de adat verdwenen door invloed van buiten (stad Képi) en zelfs de belangstelling voor iets hogers lijkt weg. Men verveelt zich, er is geen leiding voor de programma's. Er is een tekort aan sago en het nabije bos is leeg. Men blijft vechtlustig bij de minste verdenking en dronkenschap komt veel voor. Tegelijkertijd heeft men behoefte aan hulp; de pastoor is welkom, er is goed contact met kerkeraden.¹⁵

12 Interviews met C. Yamlean MSC, A. Fanumbi MSC en Th. Wibowo MSC, Merauke 1993. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.

13 Interview met B. Bangkey MSC, Merauke 1993. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.

14 Interview met J. Seran MSC, Merauke 1993. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.

15 Interview met Adi Seputra MSC, Jakarta, 1993. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.

Aan de Miwamon is men opvallend conservatief. Een vrouw mag geen lector zijn, omdat de kerkeraad geen voorkeur durft uit te spreken (bang voor verdenking). De pastoor – zelf Papoea, een Muyuër – ziet dit conservatisme als gevolg van het huwelijksstelsel (ruil tussen twee mannen) dat, door de ouders geregeld, een te kleine levenskring in stand houdt en in de persoonlijke voorliefde van de vrouw (geheime liefde) een basis laat bestaan voor conflicten in het huwelijk. Er is geen belangstelling voor vooruitgang via de programma's. Ook ten aanzien van het kerkelijk leven, houdt men zich aan de eigen vrijheid. Alleen feesten zijn in tel.¹⁶

Aan de Nambemon is de eerste ervaring dat men er teleurgesteld is. Het gebied werd het eerst geopend door pater Meuwese, maar de Missie vestigde zich in Képi aan de Oba. Toch vierde men groots het feest van vijftig jaar Missie en nog steeds houdt men vast aan de algemene kumpulans bij de hoogtijdagen. Gevoeld wordt wel de toenemende invloed van de islam (huwelijken en het sturen van kinderen naar de islam-school te Merauke). Maar tegelijk wordt dit als een uitdaging gezien ten aanzien van de eigen verantwoordelijkheid. Er zijn actieve kerkeraden en elite huishoudens.¹⁷

Bij de Awyu aan de Pasuwé is alles nog onzeker. Het land bestaat uit moeras of bos, naast de Missie is er Zending, het Bestuur verhuisde van Abogé naar Eci, men werkt voor Makassaren, het onderwijs is plaatselijk zeer verschillend, goed of zwak, maar algemeen heeft men wel gekozen voor het christendom.¹⁸

Aan de Gondu leven twee stammen, de Tamario, die bekend staat als energiek, en de Awyu, gelijk aan de Awyu aan de Asuwé. Er is goed onderwijs, althans op de hoofdplaats Ararè. Hoofdaandacht krijgt hier het huisbezoek, waarbij men belangrijk vindt: het kennen van de mensen bij naam, het meebeleven van lief en leed, het bewust maken van wat zij zelf kunnen, het zorgen voor mogelijkheden op sociaal-economisch terrein (zaai- en pootgoed wel laten betalen, maar de producten opkopen). Er is reeds een geldeconomie ontstaan, die tot bankdeposito's is uitgegroeid. De goede samenwerking met de goeroes en het aparat desa, heeft ook de bouw van kerken en scholen tot gevolg gehad.¹⁹

Aan de Boven-Mappi zijn de mensen pas kort in contact met Missie en Zending.

De Papoea priester John Kadam zegt meer in het algemeen over Yahray en Awyu:

De eerste indruk is dat de mensen graag luisteren naar wat hen bevalt. Zij hebben aansporingen nodig, maar volgen deze om als dienaren te worden beloond, en niet om ervan te leren het zelf ook te gaan doen. Zijzelf zeggen: "Jullie zeggen voor ons gekomen te zijn, maar jullie kijken niet eerst waartoe wij in staat zijn. Jullie hebben geen geduld met ons. Leg ons jullie wil niet zo dwingend op, ook al is wat jullie willen goed. Wij moeten eerst worden gewaardeerd, zo zijn wij niet vrij. Er is wel iets geplant in ons, jullie goedheid en trouw bezoek deden ons wel wat, al zagen wij dat steeds als dwingend."

Kadam ziet ook dat de stammen verschillen en dat de aanpassing aan de moderne tijd langzaam verloopt. Bij dit proces duikt men weg, vlucht soms in dronkenschap.

16 *Interview met Cay. Tarong MSC, Merauke, 1993. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg. Cay. Tarong MSC, Gereja Mandiri, Harapan dan Kecemasan. Paper, Yurisdiksi struk, Abepura. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.*

17 *Interview met H. Retob MSC, Merauke, 1993. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.*

18 *Interview met H. Pongantung MSC, Merauke, 1993. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.*

19 *Interview met Y. Paiman MSC, Purworejo, 1993. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg. Interviews met H. Susilo MSC en Andr. Fanumbi pr., Merauke, 1993. Map Indonesianisatie. Archief MSC, Tilburg.*

Men zoekt iets dat gemakkelijk te bemachtigen is. De ambtelijke status bereiken is te moeilijk, "je moet dan gaan denken, in de stad moet alles worden betaald, een lange opleiding lukt niet, dorpsleven in de oude trant kunnen wij wel aan." Overgeplaatst naar Tanahmerah stelt Kandam vast:

- met name bij de Mandobo sprak het "op eigen benen staan" (mandiri) wel aan, maar het voedde de wens tot politieke zelfstandigheid en dat nam het Bestuur niet.
- Het christendom is wel hun bezit geworden, maar als de pastoor kwaad wordt en zegt niet meer te komen, zeggen zij: "We kunnen het toch alleen ook." De muspas (de pastoorsvergadering) bracht voor elk jaar een nieuw thema, het ene was nog amper tot hen doorgedrongen, of het volgende werd alweer aangekondigd.
- Het christendom bracht "vrede", dat werd de motivatie tot de aanvaarding daarvan. Het bracht wel vrede in de kampong, of tussen dorpen en stammen, maar vrede in eigen hart bleef de vraag.
- Het Westen heeft discipline, eist gehoorzaamheid, het Oosten rekent erop dat de levenswijze van de voorouders wordt voortgezet. Dat is belangrijker dan geld verdienen. Maar toen deze mensen bemerkten dat de Indonesische pastoors geen geld hadden en geen tabak voor hun gasten, kwamen zij minder op bezoek. De pastoor is nu meer alleen.

Hij besluit:

Ik blijf hopen dat de mensen zelf tot ontwikkeling komen.²⁰

Op het eiland *Kimaam* zijn er actieve dorpen (Bamol en Wan), vooral die op de droge oostkust gronden (Tabonji e.a.), maar de overige behoeven nog sterk de stimulans van bovenaf. De programma's vragen offers, men leeft liever gemakkelijk.²¹ De dorpen op de zuidkust herstellen zich thans van hun achterstand uit de tijd van de Cargo-cult beweging.

De reële situatie van de Yei-bevolking aan de *Boven-Marø* heeft twee aspecten: er zijn echt gelovige mensen, die anderen helpen. Het huwelijk is goed; er zijn eerder teveel dan te weinig grote gezinnen. De sociale controle is nog sterk, de kinderen gaan graag naar school, de ouders steunen dat. Er is wel vrees voor tovenarij (suangi), maar geen terreur van tovenaars. Maar er is ook de klacht: minder vis in de rivier, minder kangoeroes op de vlakte, de sago dichtbij huis is op. Ergerlijk is het drankmisbruik, vooral bij de mannen die in Merauke hun producten verkopen, en het geld zelf opmaken. Het gezin mist daardoor inkomen.

De dynamiek in de parochie van de Kathedraal in *Merauke-stad* heeft niet het gewenste resultaat, omdat het verschil in afkomst van de kerkeraadsleden bij het ene lid de samenwerking belet, terwijl bij het andere zakelijke belangen of gemakzucht remmend werken. De oorspronkelijke Papoea bevolking is in de minderheid, voelt zich niet gelijkwaardig, trekt zich terug.

Een deel van de gelovigen is 'kerks', traditioneel kerkelijk leven is voor hen een voorwaarde om goed te zijn. Maar een ander deel stelt zich 'modern' op, dit is: naar eigen geweten, niet meer afhankelijk van de hiërarchie, soms ten goede (lekenactiviteit), soms ten kwade (a-moreel).²²

20 Interview met John Kandam pr., Merauke, 1993. Map Indonesianisatie. Archief msc, Tilburg.

21 Interview met Chr. Wuwur msc, Merauke, 1993. Map Indonesianisatie. Archief msc, Tilburg.

22 Interview met Chr. Wuwur msc, Merauke, 1993. Map Indonesianisatie. Archief msc, Tilburg.

De parochie Bambu Pemali heeft moeite met de kleine groepjes Papoea's in het milieu van geïmmigreerde katholieken en in de sfeer van de niet-katholieken.²³

Bij de staf van het bisdom heeft men de klacht begrepen dat de te snelle opeenvolging van de jaarlijkse thema's in de te algemene formulering, geen aandacht geeft aan de gegevens van het concrete leven (gezinseconomie/sparen). Ook de Indonesische priesters regelen graag alles zelf en de leken nemen dat niet meer. Bovendien blijkt dat ook de Indonesische priesters nog zoekende zijn naar de juiste werkverdeling. Zij zijn bang dat de belangstelling van de ander, bemoeienis wordt met ieders eigen werk.²⁴

Bij de msc Indonesia staat de formule 'Communitas religius missionair' voorop en deze visie blijkt te worden gepraktiseerd. Alle hoofdstaties heten basisgemeenschappen en iedere pastorie heeft een eigen kapel, waar men regelmatig bijeenkomt, samen bidt en mediteert (sharing). Ook in Merauke-stad komen alle pastoors van de parochies en de leden van de staf elke dinsdagavond bijeen ter voorbereiding van de komende zondagsviering en ter bespreking van gemeenschapsbelangen.

De Indonesische zusters

De gesprekken met de zusters geven het volgende te zien.

De zusters maken onderscheid tussen hen die van Irian zelf komen en hen die van de andere eilanden afkomstig zijn. Bij de zusters van Irian staat in de interviews de vraag voorop naar de oorsprong van hun roeping. Zij noemen het voorbeeldig gedrag van de Nederlandse zusters en de goede begeleiding van enkele pater's. De stichting van de Congregatie van de Helpsters van Christus door mgr. Tillemans maakte duidelijk dat ook Papoea meisjes zuster konden worden. De moeilijkheid lag soms bij de ouders. De vaders wilden hun dochters niet missen; voor de familie was het aanvankelijk een te vreemde aangelegenheid, pas later werd het voor hen een eerezaak. Bij een van de zusters was het werk van de vader als catechist de eye-opener: 'Vader stond met de vlag in de ene hand en het kruis in de andere, tussen de vechtende partijen en slaagde er zo in vrede te maken.' Een ander zag dat hen op het internaat de keuze voor het klooster wel werd voorgehouden, maar hun vrijheid ten volle werd gerespecteerd.

De jongere Irian zusters zien als positief dat zij leerden bidden (het was eerst bidden, daarna pas prettig werken), en dat zij bereid bleken elkaar te aanvaarden, te helpen en te vergeven, ondanks het verschil van afkomst (alle bevolkingsgroepen kunnen 'geroepen' zijn).

Zij verwachten van hun overheid een taak te krijgen die is aangepast aan hun persoonlijke talenten, en niet dat zij alleen ter wille van het werk de voorkomende leemten moeten opvullen. Zij hopen bij hun arbeid eerder aanmoediging dan kritiek te ondervinden en de eventuele kritiek niet in het publiek, maar in een persoonlijk gesprek te horen te krijgen. Zij waarderen dat zij een eigen verantwoordelijkheid krijgen en dat ook aan jongeren taken worden toevertrouwd. Zij zien als verschil tussen de tijd van de 'Helpsters van Christus' en de tijd van de 'Dochters' dat bij mgr. Tillemans het 'werk' vooropstond, en bij de Dochters de 'noden van de mensen'. Opleidingen buiten Irian (Langgur, Java) zijn hen welkom. Zij voelen zich daar

23 Interview met A. Wenggang msc, Merauke 1993. Map Indonesianisatie. Archief msc, Tilburg.

24 Interview met Felix Raharusun msc, Merauke, 1993. Map Indonesianisatie. Archief msc, Tilburg.

Papoea zusters te Képi

niet 'de minderen', soms zelfs duidelijk erkend als de 'begaafdsten'. In het werk voelen zij zich – althans in het binnenland – goed aanvaard. De mensen zijn blij met hun komst, zij krijgen alle wel en wee te horen, kunnen de moeders helpen en de zieken verzorgen. Toen het internaat in de Mappi leegliep, gingen zij in teams naar de dorpen, en aten, sliepen, en namen een bad samen met de kampongvrouwen. Zij hebben goede contacten met het Bestuur (in de dorpen met het aparat desa, in het ressort met de camat). Zij zien echte vooruitgang, waar die optreedt.

Als negatief signaleren zij boosheid bij overheden, roddelen onder elkaar en dan doorvertellen aan de besprokene, uitgescholden worden in het publiek door sommige ouderen. In Merauke voelen zij dat zij niet erkend worden als hulpkrachten voor de parochie (geen toegang tot de kringen) en daardoor lijken zij opgesloten te zijn in hun klooster. In het werk ervaren zij dat de mensen van Irian zo 'langzaam denken', niet 'vooruitzien', en dat de mannen maar moeilijk hun vrouwen helpen. Zij verdragen echter niet dat die mensen daarom voor 'lui en dom' worden gehouden. Zij zien

dat sommige pastoors toch alles zelf regelen, dat de door het Bestuur gestuurde dames die naar de dorpen komen autoritair optreden, en bijvoorbeeld zonder eerst te overleggen rechtstreeks de keuken en de slaapkamers binnengaan, cursussen geven zonder praktijk en geen aandacht hebben voor het leven van de mensen zelf. De geïnterviewden vinden het bovendien jammer dat de kinderen vaak niet naar school gaan en zonder godsdienstonderricht opgroeien.

Negatief is ook dat zoveel kandidaten zich na enige tijd terugtrekken als er moeilijkheden komen. Maar positief is dat een kleine groep ondanks alles haar roeping trouw blijft.

De oudere zusters, van buiten Irian afkomstig, vertellen dat zij blij zijn dat de Irian zusters nu zelf verantwoordelijkheid hebben gekregen en dat zij die blijken aan te kunnen, heel vrij zijn en open met hen omgaan, wederzijds kritisch en zonder blokvorming.

Zij zien dat het wekken van roepingen op de middelbare scholen niet goed gelukte, wellicht als gevolg van de nieuwe tijd. De ouders moeten nu aan de opleidingen veel geld betalen en nadat hun kind het diploma heeft behaald, willen zij dat geld vanuit een baan terug zien komen.

Ook zien zij het verschil tussen de oude en de nieuwe tijd. Vroeger stond het werk voorop, nu de persoon. Vroeger moest eerst het werk af, vandaag kan dat ook worden uitgesteld tot morgen. Vroeger stond plichtsbef voorop, nu de eigen vrijheid bij die plichtsvervulling. De nieuwe tijd biedt betere kansen bij de hulp aan de vrouwen in de kampong. De zusters constateren dat in Irian de vooruitgang serieus is, maar dat de mensen daarbij nog meer de steun van buiten nodig hebben. Zij zeggen dat de Irianezen erg vrijheidslievend zijn, niet willen worden geregeerd, maar via vriendschap en gezinszorg zijn te bereiken.

De zusters zien dat op Ambon de Congregatie 'eigen werken' heeft, los van het bisdom en dat dit in Merauke niet bestaat. Ook zeggen zij dat in Merauke het contact met paters en broeders msc niet vlot verloopt (ieder blijft op zijn erf). Wel blijkt dat zij durven spreken met jonge paters als deze te vertrouwelijk met meisjes omgaan. De tegenstelling tussen de oudere zusters en de jongere, behoeft een tussengeneratie van middelbare leeftijd, die al vanuit ervaring kan spreken. Het komt nu voor dat jongeren zich 'de minderen voelen' en liever zwijgen dan uit te spreken dat zij het oneens zijn.²⁵

II Hoe veranderde de Papoea?

De eerste constateerbare verandering van de Papoea (i.c. bij de Marind-anim aan de Kust) bleek uit het verschil van opvatting dat de Marindinezen zagen (en ook uitspraken) tussen de handelaren en de bestuursmensen enerzijds en de missionarissen anderzijds. De eersten noemden zij de 'pu-anim', dit is de 'schiet-mensen', de laatsten noemden zij 'de barmhartige mensen'. De Marind verbaasde zich dat de blanke in toog zich met de kinderen bezighield, probeerde zijn taal te leren en later vragen stelde over zijn verhalen van oudsher. Deze ervaringen van de Marindinezen verdiepten zich toen de epidemieën over hen kwamen, en de Missie een eigen ziekenhuisje oprichtte (met vuurtjes tussen de britsen). Deze missionarissen bezoch-

25 Boelaars msc, J., *Interviews met de zusters*, 1993. Map Indonesianisatie. Archief msc, Tilburg.

ten de dorpen, steeds verderweg langs de kust, altijd zonder politiebegeleiding. Het waren mensen die luisterden en die, toen de nood het hoogst werd, zelfs meehielpen de doden te begraven.

Later kwamen enkele toeans tussen hen in wonen (in Okaba). In die jaren kregen sommige jongelui, onder leiding van de broeders msc, al werk op de missiepost. Na de Spaanse griep (1918) en de dodelijke invloed van het venerisch granuloom, ontstonden de zogenaamde modelkampongs, waar gezonden konden leven, gescheiden van besmetten. En daar werden weer kinderen geboren.

Intussen had het Bestuur het koppensnellen afgestraft en het optreden van de vieringen van de geheime rituelen verboden. De gezinswoning werd ingevoerd en de eerste onderwijzers begonnen met de scholen. In 1922 had het eerste Doopfeest plaats van enkele volwassenen, maar het zou tot de vijftiger jaren duren vóórdat de doop van de volwassenen bij de Marind aan de kust werd aanvaard.

In 1950 kon mgr. N. Verhoeven bij gelegenheid van de bisschopswijding van mgr. H. Tillemans vaststellen: 'De mensen zijn veranderd, hun ogen staan anders, de angst is eruit verdwenen.' Hij herinnerde zich die 'ogen' uit de tijd dat hij missionaris was in Merauke (1922-1933).

Deze oerangst zagen de missionarissen na 1922 nog wel in het binnenland, maar de toestand van rust aan de Kust (met onderwijzers in de dorpen) deed de hoofdmannen de binnenlanders overtuigen dat zij deze blanke mannen veilig konden laten komen. Dat gebeurde aan de Maro, Kumbe, Bian en op het Frederik Hendrik Eiland tussen 1920-1930. Tijdens het Zilveren Feest van de Missie in 1930, kwamen al duizenden Papoea's in vrede bijeen, kinderen waren gekleed en de Missie was aanvaard en gewaardeerd, ofschoon de volwassenen thuis nog te maken hadden met de invloed van de geheime rituelen en de macht van de tovenaars. Maar ook daar kwamen missionarissen en onderwijzers bij hen wonen (Muting, Bupul, Kimaam).

Tussen 1930-1937 zagen de bewoners van het zuiden, onder de Digulrivier, de concurrentiestrijd van Missie en Zending. Zij begrepen daar niets van, maar accepteerden wel de geboden hulp, ofwel van de Keiese goeroes en werden dan katholiek, ofwel van de Ambonese goeroes en werden dan protestant. Het Bestuur zorgde voor orde en rust en inde de belastingen, de Missie zorgde voor het onderwijs. In Merauke waren de zusters gekomen met een internaat voor de meisjes. Overal kwam het bekeringswerk op gang met verzet tegen de misbruiken in de oude adat en met de viering van de christelijke feesten. Geleidelijk ontstonden er groepen belangstellenden en kwamen er catechumenen en doopfeesten. Er kwamen kerken en scholen in de dorpen, de jeugd kreeg een opvoeding, anders dan die van het stamverleden.

Met behulp van mensen van Onder de Digul, ging de Missie de Digul over, eerst naar de Muyu (1933), daarna naar de Mappi (1936). In de Muyu woonden de mensen nog in de bomen en sluipmoord was de sanctie binnen hun bestel. In de Mappi was het snellen onderling en tot hoog de Digul op vanzelfsprekend. In de Muyu kwam de verandering tot stand via dorpsvorming, in de Mappi door pacificatie. In beide processen hebben de onderwijzers als de leidende voorgangers de hand gehad, en via hun school kwamen de kinderen tot het doopsel en later ook de volwassenen. Deze doopfeesten en later de kerkelijke hoogtijdagen, brachten de dorpen tot elkaar. Er kwam een christelijke eenheid van denken, doen en vieren, een nieuwe wereld. Tegelijkertijd groeide de kennismaking met de elementaire voordelen van de beschaving (ijzeren bijl, mes, schop, kleding en tabak). De oude mentaliteit wijzigde zich maar langzaam en een terugval in de oude adat kwam hier en daar telkens voor.

Toen drong Wereldoorlog II van het Westen tot hier door. Het zuiden van Nieuw-Guinea bleef de Japanse bezetting bespaard. Maar de bezetting in Indonesia belette de overkomst van nieuwe Molukse onderwijzers en de Missie in het Mappigebied moest tijdelijk worden gesloten. De oude tijd herleefde. Toch kwam in de Muyu een opleiding van jonge Papoea's tot goeroe tot stand en werd mede via hun onderwijs het bekeringsproces voortgezet. In de Mappi moest men, na de oorlog, opnieuw beginnen. Het Bestuur pacificeerde daar met harde hand. In de Muyu bracht de zwakte van het Nederlands Bestuur het gebied in een crisis.

Reeds vanaf 1928 werd een ander missieterrein geopend, namelijk de Mimikakust in het zuidwesten, onder een bevolkingsgroep die aan de kust viseters waren en in het nabije binnenland sago-eters. Met behulp van de Molukse onderwijzers kwam ook daar een jonge christenheid tot stand. In dat proces had wederom een strijd met de Zending plaats, maar het waren vooral de invallen van de Asmatters die grote zorgen baarden. Vanuit de Mimika werden zowel het Bergland als het Asmat gebied geopend. Het jonge christendom moest een zware proeftijd doorstaan, toen deze streken door de Japanners werden bezet. Na de oorlog werden Mimika en Bergland overgedragen aan de Orde van de Franciscanen. Zoals gezegd heropende de msc de Asmat. Bij deze Asmatters was het koppensnellen weer de basis van mannelijk prestige geworden. De pacificatie was een zware opdracht, maar de studie van de eigen cultuur kreeg de volle aandacht. Later, in 1958, werd dit gebied overgedragen aan de Orde van de Kruisheren. Haar Amerikaanse Provincie nam deze taak op zich.

Vanuit de Asmat kwam de msc naar de Kasuarinenkust. Hier waren pacificatie en bekering afhankelijk van de hulp van catechisten, afkomstig van de reeds vroeger bewerkte gebieden (Mimika, Mappi, Muyu en Kimaam). Deze mogelijkheid steunde op de ontwikkeling die vóór de oorlog in die gebieden was gerealiseerd.

Reeds vóór de oorlog en vooral na de oorlog, toen in 1950 Zuid-Nieuw-Guinea een eigen vicariaat was geworden onder mgr. Tillemans, was het stadje Merauke tot de centrale post van de Missie uitgegroeid. Hier kwam het vervolgonderwijs via de middelbare scholen tot een eerste bloei. Dit betekende dat de basisscholen van het hele binnenland de jeugd reeds op dat vervolgonderwijs moesten voorbereiden. Hier kwam de tweede generatie van het verkregen christendom tot ontplooiing, en werd de Papoea voorbereid zelf actief te gaan deelnemen in de omvorming van de mentaliteit. In Merauke-stad bevonden zich de middelbare scholen voor jongens en meisjes met de internaten en de opleidingen tot onderwijzers of ambachtslieden. Het waren de eerste Papoea onderwijzers, de dorpsverzorgsters, mensen opgeleid bij politie, landbouw en bosbouw, of leken die het Klein-Seminarie of de universiteit hadden gevolgd, die met hun stamgenoten 'samen op weg' gingen. De kaderopleiding gebeurde met behulp van leken uit Nederland en met de overgekomen zusters FDNSC en Broeders van Voorhout. In die tijd ontstonden een Congregatie voor inheemse zusters en een Klein-Seminarie voor het vicariaat. Later gingen de beste leerlingen doorstuderen aan het Groot-Seminarie te Abepura en aan de Uncen, de universiteit van Jayapura. Ook deze verandering van de jongere Papoea's werd gedragen door de ontwikkeling van het binnenland. In de Muyu bleek de bevolking, sterk gericht op vooruitgang naar de nieuwe tijd, zelf bereid het schoolwezen te benutten. Daar werden een eigen middelbare school en een eigen goeroe-opleiding mogelijk, terwijl tegelijkertijd abiturienten goeroe-catechist werden voor de uitbreiding naar de Boven Digul, de nieuw geopende gebieden aan de Asuwé en Pasuwé, de Asmat en de Kasuarinenkust. In de Mappi bij de Yahray en Awyu (aan de Digul) ging de aandacht van Missie en

Bestuur tezamen sterker uit naar de sociaal-economische onderbouw van het dorpsleven, eerst door een Welvaartsplan (de klapperaanplant) en later door een Streekplan (de aanplant van cacao en rubber). Al kwam er ook een middelbare school, het onderwijs behaalde daar nooit de resultaten van de Muyu. Toch maakten deze gebieden een crisis door. In de Muyu bestond deze in de Cargo-cult beweging, en bij de Yahray in de Mappi en bij de Asmat in een snelmoord.

Intussen was de missionering van het Frederik Hendrik Eiland doorgezet, in het noordelijke deel vanuit Kimaam, in het zuidelijke deel vanuit Wamal. In Kimaam werd ook een middelbare school geopend. Vooral in het zuiden hield een hevige Cargo-cult beweging jarenlang de vooruitgang tegen. Bovendien was het van het grootste belang voor de verandering van de Papoea's op dit eiland, dat zij gingen inzien dat zij moesten verhuizen vanuit het moeras naar de hogere gronden aan de oostkust. Dit proces vroeg jaren en is tenslotte maar ten dele geslaagd.

In Merauke hadden zich vanuit het binnenland Kimamers, Muyuërs, Mandoboërs, Mappiërs en Asmatters gevestigd, waarvoor eigen parochies werden gesticht aan de rand van de stad.

De verandering van de vrouwen in het proces van emancipatie is ook verschillend in de ressorten. Hun oorspronkelijke positie was niet overal gelijk. Bij de Marind stam – aan de kust en in het binnenland – werd eerst hun aandeel in de geheime rituelen (inclusief het jus primae noctis) geleidelijk losgelaten, terwijl hun hele positie verbeterde, vooral door de zorg van de njora's, de echtgenoten van de Molukse onderwijzers, voor moeder en kind. Bij de Muyuërs had de vrouw reeds een sterke positie, omdat zij de zorg had voor de tuinen en de varkens. De bruidsprijs was hoger, alnaargelang zij ijveriger was. De moeilijkheid lag bij de polygynie. Het zijn de zusters FDNSC die hun internaat openstelden voor jonge vrouwen die dit lot probeerden te ontvluchten. Het feit dat het schoolsysteem zowel voor meisjes als voor jongens openstond – een doorbraak van de strakke seksenscheiding – heeft overal de jongere generatie meisjes veranderd. Bij de Yahray stond steeds het vrouwelijk geslacht als een blok tegenover het mannelijke (de mannenhuizen tegenover de vrouwenverblijven). Daar waren de vrouwen, om te worden bevrijd van de zware rouw, juist de aanmoedigsters van de mannen om op koppenjacht te gaan. Opvallend is hier dat het grote meisjesinternaat van de zusters tal van goede huismoeders heeft opgeleid. Merkwaardig is ook dat de vrouwen van oudsher de zangteksten voor de dans maakten en aan die dans hevig deelnamen. Zij werden op de feesten speciaal bedacht. Maar juist door die tegenstelling bleven de vrouwen in de kampongs ten achter bij de mannen. Zij hielden hun taal vast, hadden hun eigen wereld. Bij de Awyu lag dit gunstiger, omdat deze stam de gezinswoning kende.

Op Frederik Hendrik Eiland moesten de weduwen zich in de rouwperiode lange tijd verborgen houden. De scholen en internaten hadden een goede invloed. De meisjes werden dikwijls wel naar de zusters in Merauke gestuurd. De middelbare scholen daar hadden een opleiding voor jongens en meisjes.

Toen in Merauke eigen parochies tot stand kwamen voor de 'binnenlanders' (Kelapa Lima, Kampong Baru, Kuda Mati en Gudang Arang) werden daar eigen groeperingen voor de vrouwen opgericht, kerkelijk en burgerlijk (met behulp van financiën uit het buitenland). Zo kwam het bewustzijn van eigenwaarde voor de vrouwen tot stand. Herinnerd mag ook worden aan de vrouwen die kandidaat zuster werden en deze opleiding benutten in hun dorp van afkomst en de vrouwen die als dorpsverzorgsters jarenlang hun opgedane bekwaamheid ten nutte maakten.

De overdracht van Nederlands Nieuw-Guinea aan Indonesia (1963) riep bij de Papoea's een sterke onzekerheid op, maar het nieuwe bestel wekte tegelijkertijd in hen een zelfwerkzaamheid voor hun eigen toekomst, vooral toen de immigratie vanuit de andere eilanden hun bestaan ging bedreigen. Dit gaf ook een nieuwe voedingsbodem aan hun lidmaatschap van de Kerk. Het Vaticaans Concilie, de gedachte 'Wij zijn de Kerk', gaf een nieuw elan aan het besef dat allen nu wel waren gedoopt, maar nog niet christelijk leefden. Overal ontstonden nu kerkeraden, waarin de beste leden de medeverantwoordelijkheid op zich namen. Het verlangen 'op eigen benen staan' (mandiri) vond weerklank. Juist in die tijd (na 1970) kwamen de afgestudeerden (goeroes, diakons en zusters) het kader versterken. De Indonesische priesters (msc en diocesane) begonnen geleidelijk de Nederlandse te vervangen. De Indonesiaanisatie was begonnen. De programma's van de centrale regering, de aanleg van de Trans-Irianweg en de stichting van locaties van immigranten, gaven de Papoea's een ander beeld van hun maatschappij. Het onderwijs kwam in moeilijkheden, omdat naast het confessionele onderwijs staatscholen werden opengesteld. De hele sfeer werd die van een modern land. Daarin hun plaats te behouden, werd de grote opgave. De vraag kan worden gesteld of het valt aan te tonen dat de Papoea's zijn veranderd in de zin van of zij een betere positie hebben verworven.

Er zijn voor een statistisch overzicht twee bronnen. Er zijn cijfers uit een ondervraging van de dorpsgenoten in de ressorten (1992-1993), en er zijn cijfers van de pastores in de parochies te Merauke (1993). Om deze gegevens te verkrijgen werd telkens gevraagd naar de namen van hen die 'iets werden'. Het blijkt onmogelijk om deze twee telssystemen te verenigen, omdat bij de dorpsstelling soms wel, maar soms ook niet wordt vermeld waar zij die 'iets werden' nu aan het werk zijn. Maar een indruk van het geheel wordt wel verkregen.²⁶

Bij de telling in de dorpen wordt onderscheid gemaakt tussen werkzaamheden bij de bestuursinstanties, bij Missie of Zending of in het zakenleven.

Ressort	Bestuur		Missie/Zending		Zakenleven		Totaal
	man	vr	man	vr	man	vr	
Muyu	716	43	419	53	51	-	1.282
Mandobo	250	11	158	21	-	-	440
Yahray	105	-	63	13	1	-	182
Awyu (Badé)	75	-	68	-	1	-	144
Awyu (Abogé)	13	-	10	-	-	-	23
(Mappi)	3	-	5	1	-	-	9
Gondu (Ararè)	18	-	31	-	-	-	49
Kimaam (Noord)	48	5	20	4	-	-	77
(Zuid)	41	-	55	9	-	-	105
Kumbe	11	-	7	-	-	-	18
Muting/Bupul	65	-	32	-	-	-	97
Totaal:							2426

26 De lijsten zelf bevinden zich in de Map Indonesiaanisatie. Archief msc, Tilburg.

De telling in de stad Merauke naar afkomst, eveneens met het onderscheid Bestuur, Missie, zakenleven geeft dit beeld:

Ressort	Bestuur		Missie		Zakenleven		Totaal
	man	vr	man	vr	man	vr	
Muyu	100	4	21	-	1	-	126
Mandobo	115	-	23	2	5	-	145
Awyu (Badé)	-	-	-	-	-	-	40
Kimaam	47	2	8	-	2	-	59
Kumbe	-	-	-	-	-	-	60
Totaal							430

Een lijst van mensen uit de Muyu, Mandobo en Awyu geeft de volgende aantallen: priester: 2; pastor/diakon: 10; dominee: 3; zuster: 4; docent aan de universiteit: 4; arts: 1; jurist: 1; drs.: 3; B.A.: 3; luit.kol. politie: 1; scheepskapitein: 1.

De vraag blijft of mensen uit de andere ressorten het ook niet tot een erkende hogere functie hebben gebracht. Maar over hen zijn geen gegevens in het archief. Het is de indruk van de schrijver dat van deze stammen bepaalde personen wél een functie hebben verworven in de openbare diensten, maar dat vrijwel niemand daarin een leidende functie bereikte.

Het eigen getuigenis

Ook kan men de vraag stellen of er getuigenissen zijn van en over Papoea's ten aanzien van hun gevoelens en inzichten over de verandering van hun maatschappij. In het archief zijn de volgende teksten aanwezig.

Xaverius Kanembut, een van de eerste helpers van Hoeboer in de *Muyu*, beschrijft in 1942 de gang van zaken rond 1925 (de tijd van de stenen bijl), de komst van Hoeboer naar Ninati en de eerste goeroes (met naam en toenaam), de volgorde van de gevormde kampongs en tenslotte geeft hij de namen van de eerste negen Papoea's die goeroe werden.²⁷

Amandus Aaron, ± 1923 geboren in het bos bij Namas (*Muyu*), vertelt dat hij Hoeboer ziet komen en de eerste scholen ziet ontstaan. Hijzelf is vanaf 1944 onderwijzer. Hij zegt:

Toen onderwezen wij godsdienst niet "uit het hoofd", maar hadden we hulp van leesstof, de godsdienst in de *Muyu* taal. Drabbe maakte dat boek (in twee dialecten).

Hij ziet de vvs komen en stuurt zijn leerlingen en ook zijn eigen kinderen naar Merauke. Zelf volgt hij een 'bijscholingscursus' voor het diploma goeroe, en werkt tot zijn pensioen in 1980. Hij vertelt waarom de mensen christen moesten worden.

Omdat de adat van elkaar uitmoorden - en naar de hel gaan - de stam zou hebben uitgeroeid. De Tien Geboden werden uitgelegd, en daarom moest het nu anders. Zij die geloofden werden gedoopt, zij kenden de godsdienst en dat was goed. Ook het verhaal over

²⁷ Kanembut, Xaverius, *Getuigenis van een der eerste helpers*. Map *Muyu studies*. Archief msc, Tilburg.

Jezus, die door slechte mensen werd gedood, maakte veel indruk. De mensen hadden medelijden en lieten zich dopen, en zowel de volwassenen als de kinderen volgden de gebedsdiensten. De godsdienst is nu in verwarring door de vreemdelingen. Ik denk dat allen wel goed zijn, maar dat velen het niet meer zo goed zien.²⁸

Xaverius Wonmut, uit de Muyu, schreef als student op het Groot-Seminarie te Abepura een scriptie over de 'Persoonlijkheid van de Muyuërs en de ontwikkeling daarvan.' Was hun geaardheid vroeger bepaald door hun fysiek milieu, thans laten zij zich leiden door de moderne mogelijkheden. Hij vraagt zich af in hoeverre de eigen persoonlijkheid van de Muyuër zich zal handhaven.²⁹

Over de Muyuërs vertelt J. Sneekes msc in zijn beide publicaties: *Hadden zij ons maar wild gelaten*, en *Mijn eerste baby*. Relevante gegevens daaruit zijn in hoofdstuk VII van dit boek reeds aangehaald, zoals bijvoorbeeld het werk van de zogenaamde 'voorlopers', onder wie overtuigd religieuze figuren³⁰, het begrip voor de zin van het gebed³¹, de vriendschap tussen een Mandoboër en een Mappiër in het ziekenhuis van Merauke³², de verhalen over de internaatsjongens en hun verdeling van de hen geschonken klappers³³ en over Hubertus, de slimme jager³⁴.

Soter Butiop, geboren rond 1930 in Biantap in de *Mandobo*, is onderwijzer geworden in zijn oorsprongsgebied. Hij zegt:

Al vóór het Concilie van het Vaticaan II, hebben we gezien wat de missionarissen presteerden, hoe zij het allemaal brachten via opvoeding en onderwijs. Toen zagen we het allemaal groeien, dankzij de samenwerking tussen het Bestuur en de Missie. Ja, er liepen geen naakte mensen meer rond, en het geloof werd door iedereen aanvaard, daar waren zelfs de scholen voor. Dat was het eerste tijdperk.

Nu is het tweede bedrijf en de ontwikkeling daarvan gaat veel te langzaam en hier en daar ook verkeerd. Je ziet dat de economische ontwikkeling min of meer lam is komen te liggen en het volk een uitdaging tegemoetziet die het niet kan begrijpen en het verwart. Zij hebben nog lang niet alles goed door, we hebben hen laten vallen in de moderne tijd en dan staan we verbaasd dat zij in de war raken. Zij weten niet meer waar het ware te zoeken in de huidige situatie en, om hen nu terug te brengen naar het begrip en de overtuiging van vroeger, eist een wijze en verstandige begeleiding en daartoe is nodig dat we over voldoende krachten kunnen beschikken die tegen deze taak zijn opgewassen.³⁵

Feliks Amias Kemon, afkomstig uit de Awyu, stelt in zijn scriptie voor de STTK te Abepura, dat de Awyu in de beleving door de goede mens van de goede kosmische eenheid van het al, een immanente goddelijkheid ervaart en wil ervaren, door goed te zijn in zichzelf als lid van zijn gemeenschap. Hij ziet tevens dat deze beleving een transcendentie ervaart, die hoger kan worden beleefd wanneer hem een bovenkosmische God wordt gepredikt.³⁶

28 Boelaars msc, J., *Interview met A. Aaron*, Merauke, 1989. Map interviews met goeroes. Archief msc, Tilburg.

29 Wonmut, Xav., *Berkembangnya Kepribadian orang Muyu dalam bidang ekonomi-sosial-politik dan kerohanian*. Skripsi Sekolah Tinggi Filsafat Teologi, Fajar Timur, Jayapura, Januari 1990.

30 Sneekes msc, J., *Hadden zij maar*, p. 62.

31 Sneekes msc, J., *Mijn baby*, p. 82.

32 Sneekes msc, J., *Mijn baby*, p. 91.

33 Sneekes msc, J., in hoofdstuk VII.

34 Sneekes msc, J., in hoofdstuk VII.

35 Boelaars msc, J., *Interview met goeroe Soter Butiop*, Merauke, 1989. Map interviews met goeroes. Archief msc, Tilburg.

36 Amias Kemon, F., *Skripsi pada STTK*. Jayapura, 1989. Map Indonesianisatie. Archief msc, Tilburg.

Pater C.J. Tarong msc, een Muyu pastoor bij de *Yahray*, schreef een 'Paper Yurisdiksi', waarin hij aangeeft dat hij in hun huwelijksysteem een moeilijkheid ziet voor de vooruitgang van de *Yahray* stam. Het ruilhuwelijksysteem heeft namelijk tot gevolg dat twee families samen het milieu vormen waarin de kinderen opgroeien. Dit systeem mist de openheid die Tarong, een Muyuër, van zijn eigen stam kende. Hij meent dat de te beperkte horizon van de *Yahray*, de beslotenheid in te klein verband, niet de openheid bevorderde die het Muyu systeem kende, wat tot gevolg had dat de *Yahray* zich niet aanpaste aan de moderne situatie.³⁷

Anton Yahrumb, een Yahrayer, is geboren te Mandao (Nambeomon) rond 1930. Zijn generatie leverde de eerste schooljongens onder goeroe Rumlus. Hij werd de eerste tua agama (dorpsvoorganger) en maakte de tijd mee van de sneltochten van de dorpen Katan, Yatan en Mandao. Hij werkte tijdens de oorlog te Merauke. Terug in zijn dorp volgde hij de catechistenopleiding te Képi (1955) en later de opleiding op het Landbouw Trainingscentrum. Hij nam deel aan het Streekplan (eerst cacao, later rubber) en stond bij de Missie bekend als een van de beste dorpsvoorgangers. Hij vertelde dat de verhalen van goeroe Rumlus over Jezus, vooral de wonderen en de verhalen over de wonderen met de H.Hostie, hem veel deden. Hij zegt:

En toen begon ik na te denken "wat willen we eigenlijk? Willen we ons verzetten tegen wat de ouders ons leren, tegen mijn eigen vader?" Ik zei hem: "Vader, zo gaat het niet, ik wil echt mens worden en dat willen we allemaal." Ik weet het ook niet, maar we stonden zo sterk dat misschien de H.Geest wel over ons gekomen was. De goeroe heeft ons alles geleerd, van het begin tot het einde, en niet bapa of mama hebben mij bevolen om gedoopt te worden. Dat was mijn eigen wil, en het kwam niet van buiten. Ik wilde het zelf uit geheel mijn hart, en daar had ik niemand anders voor nodig. Misschien heeft toen de H.Geest wel ingegrepen toen ik nog zat te tobben. Onze ziel had het doopsel nodig, niet ons lichaam. Zo zag ik dat allemaal, en we moesten ons verdedigen tegen de oude lui. Toen kwam pastoor Meuwese en toen hij zag dat de kinderen tegen de ouders durfden in te gaan, zei hij: "Goeroe, nu kan ik die knapen dopen."

Anton gaf les aan de ouderen. Hij zei:

Als we goed willen leven, dan moeten we voor onszelf zorgen, omdat de ziel zo voornaam is en die gaat als we sterven naar hemel, het of vagevuur. Dat weten de kinderen al, en dus moeten ook de ouderen dat beseffen.

Op de vraag: 'Hoe komt het dat de jongeren dit thans niet meer slikken?' antwoordt hij:

Dat weet ik ook niet. Die willen met twee of drie vrouwen trouwen en lopen de nieuwkomers na, maar die geven hen het verkeerde voorbeeld.³⁸

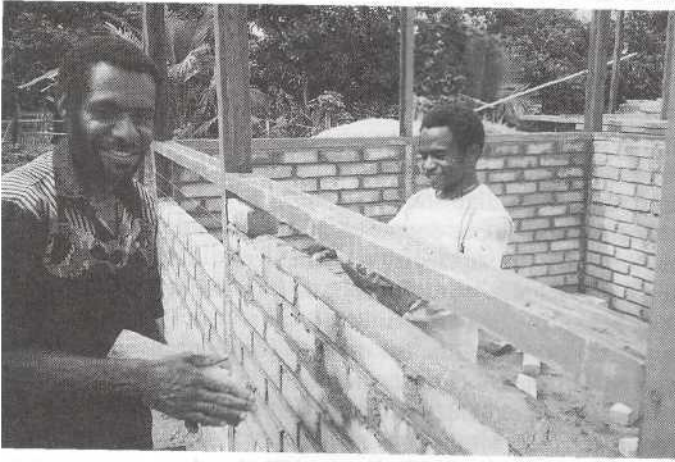
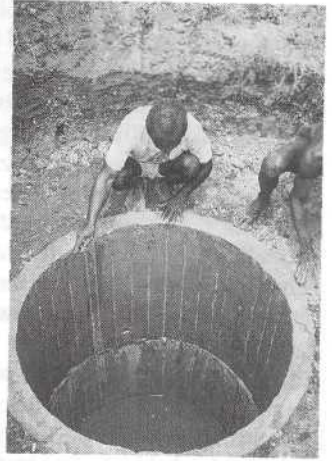
In hoofdstuk IV van dit boek, 'Yahray', is verteld dat pastoor Verschueren, woedend over de misbruiken van de politie op de bestuurspost te Masin, de Resident van Merauke ertoe had kunnen bewegen die Augiasstal te zuiveren. Een aantal agenten werd gestraft en naar de gevangenis in Tanahmerah getransporteerd.

37 Tarong msc, C.J., *Gereja Mandiri, Harapan & Kecemasan (Sebuah Refleksi Pengalaman Pastoral)*. Képi, 1993. Map Indonesianisatie. Archief msc, Tilburg.

38 Boelaars msc, J., *Interview met Anton Yahrumb*. Merauke, 1989, Map interviews met goeroes. Archief msc, Tilburg.

Vrouwen

Mannen

Enige tijd later, tijdens de voettocht van mgr. Tillemans van Mindiptana naar Tanahmerah, waar ik (J.B.) bij was, werd een van de dragers ziek. Hij was een Yahray, een man uit de gevangenis van Tanahmerah. Te Mindiptana werd hij opgenomen in het ziekenhuis. Ik was toen al benoemd voor de Mappi en ging de man opzoeken. Hij was er erg aan toe. Hij zou namelijk na deze tocht vrij komen en dan mogen terugkeren naar zijn streek, maar lag hier nu dood te gaan. Ik zei hem: 'Cornelis, ik moet je terugzien in de Mappi' en ik gaf hem een plak tabak. Hij bleef doodziek achter en ik vergat hem. In 1955 kwam de bisschop naar de Mappi. De bedoeling was hem op de Mappi-wijze in te halen, dat wil zeggen dat monseigneur een flink eind vóór Képi van de boot moest overstappen in een prauw, om dan, omgeven door talloze prauwen, als op een drijvend eiland naar Képi te worden gevaren.

De leerlingen van de catechistenschool voeren met mij de rivier af, de boot tegemoet, maar de boot liet op zich wachten. De mannen kropen ergens op de kant en we zaten bijeen rond een vuurtje. En ineens zei een van die mannen: 'Toeàn, weet je nog van toen in Mindiptana, toen in dat ziekenhuis? U zei: Ik moet je terugzien.' Dat zei de man Cornelis, hersteld in het ziekenhuis, teruggekeerd naar de Mappi en nu leerling, als getrouwde man, op de catechistenschool. Hij nam de gelegenheid waar zich nu bij mij te melden. Hij was mij niet vergeten. Het was deze Cornelis die de eerste catechist werd van het dorp Goba, in de Bapay, en die heel dit dorp voorbereidde op de doopplechtigheid, het feest dat ik bij hem mocht vieren voor honderd volwassenen. Zo veranderde een agent die zich misdroeg in een catechist voor een dorp van wel verwante, maar van oudsher vijandige stamgenoten.³⁹

Vermeld mag hier ook worden hoe na het doopfeest in Dagimon de oude Tambim (de dorpsraadgever van Képi), na de slotzegen rond het grote kampongkruis, de volgende woorden begon uit te schreeuwen: 'Toeàn Allah, nu hebben wij het grote feest gevierd. Wij hebben het zelf geleid en daardoor een antwoord gegeven op de vroegere feesten die de pastoor organiseerde. Nu moet Gij onze vrouwen niet meer ziek laten worden, nu moet Gij onze kinderen niet meer laten sterven, want wij hebben het feest gevierd zoals vroeger.' Deze woorden waren een variant op de tekst die in de oude tijd werd uitgesproken tot de Zon, aan het slot van het koppenfeest.⁴⁰

Ik herinnerde me tijdens mijn bezoek aan Képi in 1987 dat ik vroeger met de vrouwen in Képi niet kon praten omdat zij geen Maleis kenden. Maar nu kwam er een vrouw bij me en zij zei: 'Mau bicara (wij willen praten).' Elf vrouwen kwamen, en zij begonnen een klaagzang over 'die mannen van tegenwoordig', die maar dronken waren en een tweede vrouw wilden huwen. Ik vroeg: 'Is er niets positief?' Toen zeiden zij: 'Toeàn, jij hebt vroeger op onze oude snelzangen christelijke woorden gezet en nu hebben we een hele cyclus voor Kerstmis en voor Pasen.' Zij konden nu onder de H.Mis op hun oude zangen bij de trom hun teksten zingen, en konden zo de nieuwe mythologie naar voren brengen zoals zij dat altijd graag hadden gedaan. Bij die zangen werd iemand aangesproken met zijn zangnaam. Er was er nu al een voor Christus, namelijk Erogambo, en deze naam betekende 'Hij die het eigen is te delen'.

³⁹ Boelaars msc, J., persoonlijke herinneringen.

⁴⁰ Boelaars msc, J., *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957. p. 202.

Over de *Kimamers* vertelt Anton Verhage dat een van de mensen van het dorp Suam, het dorp dat hij met zoveel moeite uiteindelijk verhuisd kreeg naar Tabonji, hem eens zei: 'Hadden we maar eerder naar je geluisterd.'

In de loop van de jaren kreeg Verhage brieven van Kimamers die elders werkzaam waren als goeroe, verpleger of ambtenaar. Zij betuigden hem hun dank met de woorden: 'Jij hebt van ons mensen gemaakt.'⁴¹

Anton Wolbi, een Marindinees uit Wamal, aan de *Kust*, vertelt door Hoeboer te zijn meegenomen van Kolam-kolam naar Ninati en daar kwaad te zijn geworden op de pastoor omdat hij meende dat er geen eten zou zijn voor de pastoor en de zusters.⁴² De Papoea's van de Kust, vooral in de dorpen Wendu en Okaba, maakten een verandering door onder invloed van J. Verschueren en na hem jarenlang onder invloed van Adr. Vriens (de zogenaamde Samkay-begeleiding). Dit is in hoofdstuk VIII beschreven.

Paulus Kèji, van de *Yei* stam, in 1927 geboren te Dayum (aan de Maro) uit katholieke ouders, is bekeerd door pater J. Verschueren. Hij ging in 1945 naar de school te Sula en was er later werkzaam op het Landbouw Trainingscentrum. Daar volgde hij het godsdienstonderricht en daar hoorde hij de bijbelverhalen. Er waren aparte internaatjes voor de jongens en voor de meisjes. Op het Sula instituut was de dans de 'etor'. Er waren leerlingen van verschillende stammen, maar dankzij de strenge leiding waren er geen ruzies. De beste leerlingen gingen naar Merauke en in 1948 volgde hij de goeroe opleiding. Ook in Merauke waren er leerlingen van de andere ressorten onder leiding van Molukse goeroes; na een periode van gewenning verliep de omgang goed. In 1951 waren er 45 Papoea's geslaagd voor het diploma. Paulus wordt dan hulpgoeroe in Wanggaté, later hoofdgoeroe in Dagimon en herinnert zich de vieringen waarbij de adat werd benut. Hij verhuisde naar Kladar (Kimaam) en vertelt hoe daar de 'beddingen' voor huis en school werden opgehoogd. Hij zegt te hebben gezien hoe alles door de onderwijzers voor het welzijn van de mensen werd geregeld, en niet door het Bestuur. De spanning onder de groepen werd uitgevochten in de 'potlatch' van tuinopbrengsten (ndambu). Van zijn leerlingen werden er twee onderwijzer en twee verpleegster. In 1967, tijdens de Cargo-cult beweging kreeg hij een pijl in zijn dij. Hij verhuisde naar Yobi, waar zijn huis afbrandde. Later werd hij naar Baad (aan de Kumbe) overgeplaatst, waar zijn dochtertje stierf, en vervolgens naar Po (aan de Maro). Daarna zat hij tijdelijk in Yanggandur, waarna hij weer terugging naar Po tot aan zijn pensioen in 1980.

Hij geeft zijn kijk op de kerkelijke situatie:

Vroeger waren er de pastoor, de goeroe en de tua agama (dorpsvoorganger), toen ging het heel goed, dat wil zeggen er was vooruitgang bij de ijver voor de gebedsdienst in alle kerken. Maar nu, al zijn er pastoors, diakons en kerkeraden, gaat het sterk achteruit.

Hij vermeldt de invloed van de Islam via het zwanger maken van vrouwen, maar ziet dat de Islam bij de immigranten zwak is en meent dat het ware geloof het best kan

41 Verhage msc, A., *Brief aan J. Boelaars msc*, Berkel en Rodenrijs, 18-1-1995. Map Bijdrage Kimaam. Archief msc, Tilburg.

42 Boelaars msc, J., *Met Papoea's samen op weg*, deel II, 'De Baanbrekers'. Kampen, 1995, hoofdstuk V.

winnen. Hij acht het van belang dat er naast de kerkeraden voor de mannen kerkeraden komen apart voor de vrouwen.⁴³

Trees Esi, Marindse, is geboren te Wambi 1943. Zij is opgeleid tot goeroe via het meisjesinternaat, en was lid van de DPRD (1982-1987) en van de DPRP (1987-1992). In haar verslag *Gedachten uit persoonlijke ervaring* geeft zij haar kijk op de oorspronkelijke conditie van de bevolking, het werk van de missionarissen, de zusters en de onderwijzers en het werk van het Nederlandse Bestuur. Na de overgang van het Nederlandse Nieuw-Guinea naar het Irian Jaya van Indonesia, stelt zij vast dat de Kerk zich openstelt en aan de leken verantwoordelijkheid geeft in de geestelijke verzorging, en dat deze verantwoordelijkheid groeit bij de gelovigen. Zij onderkent de invloed van het einde van het isolement, van de komst van de transmigranten, het afnemen van gronden van de bevolking, de te snelle modernisering, de moeizame aanpassing daaraan van de Papoea's, en van de uitbreiding van het onderwijs, met het dalen van de kwaliteit daarvan. Zij ziet dat in de stad de vrouwen niet aan hun trekken komen, omdat de mannen hun salaris niet afdragen en de immigranten de markt overspoelen. Ook signaleert zij dat beter opgeleide vrouwen wel voor een deel goede invloed hebben, maar voor een deel ook terugvallen uit het emancipatieproces op de oude adat en zo achterblijven. Muyuërs brengen het verder dan Yahrayers (dieven van beroep). De geldeconomie beheerst het leven; de Papoea's hebben het er te moeilijk mee. Zij hebben geen vaardigheden en dus ook geen inkomsten en zij weten niets van sparen. Trees vindt dat de geestelijkheid zich meer op de nieuwe situatie moet instellen. Zij gaf zelf cursussen in Tanahmerah en doet dat nog steeds in Merauke.⁴⁴

Van Mensvoort schrijft in een brief dat hij en andere missionarissen in hun eerste jaren bij veel Muyuërs hebben gezien dat ook zij een goed en duidelijk wereldbeeld hadden en dat zij de verhalen van de pastoors daar inpasten. Xaverius Kanembut beschreef het als volgt: 'Maria is die vrouw uit onze verhalen en Jezus dat is kamerap (het sacrale varken).' Van Mensvoort ziet echter later dat bij de Muyuërs het oude wereldbeeld kapot is gebroken en dat er nu een mixture van twee half begrepen wereldbeelden bestaat. Maar evengoed kreeg hij in 1967 van een man die op sterven lag, op de vraag of hij gedoopt wilde worden, het persoonlijke antwoord: 'Neen, niet nodig.'

Bij deze brief stuurde Van Mensvoort een verslag over een vergadering te Merauke die hij bijwoonde in 1993 bij het tienjarig bestaan van een cursus voor vrouwen die werden ondersteund door de actie Terre des Hommes. De vrouwen gaven zelf aan op welke punten er verandering in hun leven was opgetreden, namelijk:

- in de toestand van het eigen gezin:
 - Mannen aanvaardden dat de vrouwen de cursus volgen; de ouders beginnen samen te werken; het huishouden is beter geregeld (schoonhouden, verzorgd eten koken, aandacht voor de school).
 - Het gezin heeft een spaarbankboekje, er is overleg bij de bestedingen.

43 Boelaars MSc. J., *Interview met goeroe Paulus Kéji*, Merauke, 1987. Map interviews met goeroes. Archief MSc, Tilburg.

44 Esi, Trees, *Pikiran Dari Pengalaman Pribadi*. Map Indonesianisatie. Archief MSc, Tilburg.

De kerk van Buti, 1925

... of the bishop in Merauke, leads the way to the island (the

In 1928 the missionary sisters first arrive at Merauke. In the same year the Minka

territory is visited from Lenggur. Father Kawachi writes from The Aerial

De Kathedraal van Merauke, 1995

gandhi ...

- in de positie van de vrouwen:
 - Zij hebben zelfrespect gekregen, handvaardigheden geleerd en de moed gekregen om voor hun eigen mening uit te komen.
 - Er is nu ook aandacht voor mensen van een andere stam, en samenwerking bij de tuinen en de verkoop op de markt.⁴⁵

Deze getuigenissen zijn de spaarzame gegevens op schrift in het archief. Zij worden hier vermeld opdat zij niet verloren zouden gaan. Maar de eigen *Bijdragen* van de confraters, in dit deel III verwerkt, zijn ieder voor zich voor de verschillende ressorten het eigenlijke verhaal van de verandering van de Papoea's zelf en van hun missionarissen.

⁴⁵ Mensvoort msc, P. van, *Hoe veranderde de Papoea?* Verslag Vergadering Vrouwen, 28-5-1993. Map Indonesianisatie. Archief msc, Tilburg.

Summary

Here follows a brief survey of the development of South New Guinea (Irian Jaya) as pictured in this trilogy.

Netherlands New Guinea was a vast, unknown and impassable land. The Dutch Government representatives arrive in 1902, the Catholic Mission in 1905, from Langgur.

Neijens and his companions start their work in Merauke on the South Coast, Van der Kolk and Vertenten open up Okaba. The frightful epidemics of the granuloma venereum and the Spanish flu threaten the Marind tribe on the coast with extinction. Government and Mission together succeed in rescuing this tribe (1905-1925) with the help of Vertenten's rescue plan: medical assistance, model villages and the first schools. This is officially approved of by the new bishop, monsignor J. Aerts. The first christening feast is celebrated in 1922.

Verhoeven, official deputy of the bishop in Merauke, leads the way to the inland (the Frederik Hendrik Island, Muting, Tanahmerah).

In 1928 the missionary sisters FDNHC arrive at Merauke. In the same year the Mimika territory is visited from Langgur. Father Kowatzki settles there. The Asmat people organize their raids. With the help of Moluccan teachers christianization is introduced there. But on the Coast, in the inland below the Digul and in Mimika a fierce competition breaks out with the Protestant Mission (1930-1937), a struggle which forces further local development.

Meanwhile, however, Hoeboer travelled to the Muyu from Muting, Tillemans reached the mountainous country from the Mimika, and Meuwese started the pacification of the Mappi territory from Tanahmerah. Then the Second World War reaches New Guinea. On the Kei-Islands the bishop and his companions are murdered. The Japanese occupy the Mimika and the highlands. The South remains free, but Merauke is bombed. The Mappi region is closed, in the Muyu region Hoeboer trains the first Papuans to be gurus. In the meantime Drabbe studied the languages and prepared the texts for catechism and prayer-book. But a catechesis proper, as a religious instruction for all regions, is hardly successful. Other means and resources play at least as important a role.

After the war the soldiers come back from Australia (land and naval forces) and restoration starts. Tillemans returns to the Mimika, the Muyu region gets new Moluccan gurus, the Papuan gurus becoming the catechists for the development of the Mandobo and the region at the foot of the highlands.

Verschueren, who already converted the Marind and the Yéi below the Digul, can now develop his first attempts to achieve acculturation with the study of the adat. Thieman opens up the Frederik Hendrik Island and Meuwese re-opens the Mappi. When everywhere work is in full swing again, under the supervision of Father Grent

who became vicar in 1947, Tillemans is appointed vicar of the newly established diocese of Merauke, separated from the Moluccan diocese of Amboina (1950).

The city of Merauke gets secondary schools, a training college for teachers, a Papuan Sisters' congregation and a preparatory seminary. People from the inland (especially Muyu people) begin to settle in the town. New parishes grow.

From the Mimika Zegwaard re-opens the Asmat, followed by Van Kessel on the Casuarinen Coast and by Lommertzen in the Gondu region. The Muyu region develops under the supervision of Sneekes and his colleagues, especially through education and teaching. The Mappi region develops through a Welfare Plan (coconut plantation) and a Regional Plan (cacao and rubber). In Kimaam Verhage succeeds in moving part of the population to higher grounds. Verschueren and Vriens, together with the Marind people, re-activate the Coast. The Mimika and the highlands are turned over to the Franciscans and some time later the Asmat region is turned over to the American Province of the Crosier Fathers.

This development, however, passes through a crisis as a result of the unexpected revival of the original adat. In Agats Yipaer people are murdered in Ayam, in Mappi Citah people in the Miwamon, and especially in the Muyu region and in South Kimaam rages the Cargo Cult movement, which affects other regions as well.

Overlooking the whole, we see after a first pacification a first Christianization among the Asmat and in the Casuarinen and Gondu regions. Among the Yahray and the Awyu we note an attempt to achieve a social-economic development. Among the Muyu people and in Kimaam special attention is paid to village formation and teaching. On the South Coast self-activity is inspired.

While reading the three volumes, the attention of the missionaries for the adat of the tribes strikes our attention, at first with their fear of 'paganism' (the Explorers), gradually in search of useful elements (acculturation, especially Verschueren), at a later stage involving the adat itself (Zegwaard in preaching, Lommertzen in research, Boelaars in liturgy, Vriens in his regional plan). In doing all this catechesis and the practising of Christianity from and with the christians themselves, are more and more consciously considered as a beginning of inculturation.

In 1963, after the transfer from Netherlands New Guinea to Indonesia, there is an initial crisis as a result of uncertainty and lack of goods. But gradually a new existing order develops, with programmes leading to self-activity. Government schools are introduced. A planned as well as a free immigration is set up from the other islands. A Trans-Irian road is built. But, after the Vatican Council, we also find a different ecclesiastical life, in which the parochial church councils and the pastoral workers play an important part. The Indonesian msc colleagues arrive to replace the Dutch. It is now their Mission, their own local church, of which secularization and Indonesianisation are characteristic in a fully-developed catechesis.

Looking back at what the 'uncovering of the sources' made us record and often suspect, this trilogy makes it clear that first the 'Explorers', after them the 'Pioneers' and finally the 'Counsellors' started off a complex process of development in South New Guinea. This process of growth is continued in the Irian Jaya of our days, now that the Netherlands Province of the MSC could pass on its work for 112.000 Roman Catholics to the Indonesian Province.

Arnhem, 1996

Personenregister

- Aaron, A. 206, 207, 447, 448
Abswoude MSC, G. van 382-384
Aday 170, 177
Aerts MSC, G. 135, 136, 140, 143, 146,
147, 155, 197, 226, 305, 352, 353, 361,
362, 363, 388, 428
Aerts MSC, mgr. J. xvi, 200, 325, 415, 457
Ainen, I. 365
Aitan, B. 208
Akerboom MSC, N. 59
Albers, B. 27, 331
Amai, A. 127, 266, 312
Amatus 65
Amelsvoort, dr. V. van 32, 42
Amias Kemon MSC, F. 158, 448
Andeyop, A. 228, 229, 234
Andree EK, M. 403
Anggur FNDSC, Heribertus 408
Antonia 54, 56, 61
Anyom, Bret. 366
Apolonia 395
Ariëns MSC, M. 3, 21, 23, 24, 109, 288,
326, 327, 384
Aryi 12
Baal, dr. J. van xxi, xxii, 3, 25, 113, 119,
121, 172, 175, 281, 286, 293, 294, 297,
299-301, 303, 305-307, 329, 347, 348,
413
Baartmans MSC, E. 185, 187, 202, 242,
257, 272, 282, 288, 378
Badé, D. van viii, xxvii, 60, 105, 112, 133,
135, 137, 150, 152, 157, 159, 161, 162,
163, 167, 169, 170, 172, 173, 175-184,
186-188, 191-195, 332, 333, 338, 364,
384, 386, 393, 399, 425, 437, 446, 447
Bakker, W. 89
Bandoi, Anitoe 427
Bangkey MSC, B. 437
Baragi, B. 266
Baron 345, 385
Batuna, X. 56
Baudwin, Maryknoll, B. 65-67
Bédé 162, 167
Belien FDNSC, Germana 395, 397
Belgens, G.P.J. 38
Bennenbroek MSC, M. 157, 177, 178, 183,
282, 321, 332, 335, 356, 363
Benoit, T. 56
Bentvelzen SJ, J. 249
Berg MSC, C. (Kees) van den 6, 48, 213,
232, 330, 384, 388, 390, 444
Bergsma, G. 48
Berning, G. 53-56, 60, 61, 64, 65, 247,
248, 249, 278, 396
Bertels, G. 19, 20
Betakam 42-44
Beurskens FDNSC, Marie-Louise 402
Bierdrager, dr. J. 297-299
Bijlmer, dr. H.J.T. 297
Blom CSD, Robertus 390, 406
Blom, A.C. 89
Boelaars MSC, dr. J. vi, xv, xvi, xxii, xxiii,
xxiv, xxv, xxvi, xxvii, xxviii, 3, 5, 11,
16, 17, 20-23, 25, 26, 29, 31, 34, 37, 38,
72, 74, 90, 95, 96, 97, 100, 102, 103,
105, 106, 107, 108, 111-115, 117-121,
123, 125-127, 129-135, 138-140, 144,
147, 157, 158, 176, 177, 179, 180, 184,
186, 187, 188, 190, 193, 197-199, 204,
206, 208, 210, 214, 215, 219, 225, 227,
229-235, 240, 241, 243, 255, 257, 258,
261, 262, 264, 269, 285, 287, 288, 289,
297, 327, 328, 333, 334, 335, 336, 339,
340, 342, 345, 347, 349, 350, 354, 356,
357, 359, 361, 369, 370, 374, 381, 383,
384, 387, 388, 390, 392, 394, 395, 397,
410, 413, 416, 423, 427, 429, 434, 435,
442, 448, 449, 452-454, 458
Boelaars OFM Cap., dr. H. 436
Boendermaker, A. 24, 175, 176, 301
Boer MSC, C. 183, 185, 192, 197, 286,
388, 391
Boldingh, L.G. 327
Boot, Berna 131, 397
Bouw CSD, J. 276, 370, 406, 407, 428
Bouw FDNSC, Wilma 399

Boweng, A. 206
 Broek OFM, Th. van den 373, 375
 Brouwer MSC, M. de xvi, xvii, 3, 24, 26,
 27-29, 32, 33, 35-37, 39, 41, 42, 282,
 325-327, 329, 379, 415
 Bruinsma OFM, I. 125, 417, 422
 Budiharjo MSC, P.C. 275
 Buijs CSD, Eligius 406
 Bulkens CSD, Monulphus 404
 Bullinga FDNSC, Jeanne 395, 397, 423,
 425
 Bus MSC, J. xxiv, xxv, xxvi, xxvii, 105,
 106, 114, 158, 163, 164, 168, 173, 187,
 200, 206, 208, 285, 287, 288, 297
 Butiop, S. 183, 184, 357, 448
 Butter, J. 123, 127, 131, 162, 175
 Bwariat MSC, P. 280, 372
 Campen OFM, J. van 353
 Cappers MSC, E. 280
 Cappetti, F. 119-121, 123, 125-127, 170,
 176
 Catharine, zuster FDNSC 188, 393
 Chevalier MSC, J. 346, 435
 Cnopius 427
 Cornelissen, dr. J.F.L.M. xviii, 5, 105, 423
 Costa, V. da 51, 340
 Cremers OFM, mgr. Ant. xix, 330, 332
 Dahawi, F. 266
 Dam CSD, M. van 387
 Dam MSC, P. van xvi, 326, 327, 337, 379,
 380, 381, 383, 386, 392
 Dammann MSC, C. 16, 21-24, 329, 393,
 420
 Denninghof Stelling, A.A. 343
 Deuling MSC, Th. 60
 Dewi, H. 266
 Diemen, Y. van 251
 Diepen OSA, mgr. P. van 351, 360, 423
 Dijkstra SJ, J. 321
 Dister OFM, N. 328, 422
 Dongen MSC, A. van 147, 149-151, 153,
 243, 247, 249, 268, 282, 304, 312
 Dongen MSC, W. van xvii, xxiii, 3, 21, 27,
 29-36, 39, 72, 120, 123, 132, 143,
 144-147, 157, 181, 183, 185, 186, 187,
 192, 193, 282, 287, 295, 329
 Doormalen CSD, Tarcisius van 405
 Dorren, M. 292, 293, 297, 328, 329
 Drabbe MSC, P. v, xvii, 3, 10, 27, 29, 31,
 40, 72, 76, 91, 105, 117, 121, 130, 148,
 151, 158, 167, 196, 198, 207, 215, 285,
 327, 330, 343, 348, 379, 422, 423, 434,
 447, 457
 Drager MSC, Adr. xvii, 187, 196, 198,
 199, 200-203, 205, 208, 241, 328, 332,
 335, 347, 393, 394, 410, 415
 Dresser, C.K. 32, 44
 Drost, ds. J. 191
 Du Buy, J. 127-129
 Dubbelden CSD, Bernulphus den 405
 Duisters MSC, W. 59, 387
 Duivenvoorde MSC, mgr. J. xv, 32, 58, 69,
 70, 132, 144, 145, 275, 276, 283, 302,
 333, 353, 360-365, 369, 372, 385, 416,
 420, 421, 430, 435
 Dunggaya, W. 265
 Eechoud, J. van xx, xxi, 106
 Egging MSC, A. 197
 Eibrink Jansen, F.R.J. 33
 Eijkens MSC, A. 359, 420, 425
 Elias Tsyiwel Buër 265
 Elsen CSD, T. van 183, 267, 392, 407
 Emst, dr. P. van 301
 Esch MSC, A. van 147, 155, 156, 243,
 246, 247, 251, 256, 267, 391
 Esi, T. 287, 454
 Eweripic, Gabriel en Walburga 38, 47
 Eyde, D. 32
 Fangohoi, A. 200, 208, 412
 Fanumbi MSC, A. 437
 Fanumbi pr., A. 438
 Fimbay 51, 340, 341
 Fleskens MSC, P. 257, 262, 263, 333, 380,
 387, 388, 392, 395, 396
 Fofid, M. 308, 319, 428, 429
 Fofid, P. 180, 183
 Forst, F. 39
 Futunanembun MSC, S. 140, 143, 280
 Gaisseau 42
 Galiart MSC, A. xvi, 243, 327, 332, 392,
 420
 Garima, L. 266
 Gebze, C. 334
 Geffen MSC, A. van 387, 388
 Gerbrands, A.A. 32
 Gerritse CSD, H. 96, 136
 Gersen FNDSC, Donatus 407
 Geurtjens MSC, H. 158, 241, 285
 Geuskens MSC, J. 147, 149, 157, 178, 185,
 188-190, 197, 198, 215, 331, 358, 359
 Gier MSC, G. de 333
 Goot, S. van der 107
 Gorum, C. 76, 92
 Graauw MSC, A. de 155, 333, 336, 356,
 357, 403, 420
 Grader, dr. E. 175

- Greiwe OSC, E. 70
 Grent MSC, mgr. J. xvi, xvii, 7, 103, 106, 107, 109, 159, 162, 199-202, 325, 347, 457
 Groenen MSC, J. 2, 59
 Groenevelt, 38, 40, 44
 Grundhoefer OSC, M. 56
 Gultom, E. 145
 Günther, dr. K. 57
 Haan, ir. de 176
 Haan, R. den xvii, 198, 202, 212
 Hagedo, H. 168
 Halen MSC, C. van 130, 138-140, 143, 185, 192, 196, 198, 236, 238-240, 243, 263, 265-267
 Ham FDNSC, Fidelis van 148, 362
 Hamma SJ, F. 362
 Harapan, D. 70, 71, 438, 449
 Hardjosoemarta MSC, mgr. P. 339, 340
 Hardowiryono SJ 367
 Harianja, P. 50, 51
 Haripranata SJ, H. xvii, 288, 341, 342, 410
 Haye (verpleegster) 48
 Heckathorn OSC, M. 32
 Held, prof.dr. G.J. 106
 Helsdingen FNDSC, Pancratio van 407
 Hendriks FDNSC, Madeleine 400, 401
 Hendriks MSC, C. 130-136, 151, 185, 188, 197, 353
 Hermans CSD, Martinus 405
 Herscheit 331
 Hesch OSC, D. 29, 32
 Hest MSC, H. van 137
 Hobbelink EK, Gr. 403
 Hoeboer MSC, P. v, xvi, xvii, xix, xxvi, 12, 17, 109, 112, 113, 119, 186, 187, 196, 198-200, 206-208, 211, 214, 218, 222, 223, 225, 325, 327, 329, 330, 332, 335, 336, 348, 379, 385, 389, 412, 415, 418-420, 447, 453, 457
 Hoeven, J.A. van den 301
 Homans, ir. 176, 294, 301, 302
 Hoof MSC, P. van xi, xii, 20, 31, 72, 84, 107, 131, 134, 168, 170, 175, 180, 205, 212, 225, 265, 267, 268, 286, 296, 315, 327, 330, 375, 378, 379, 381, 385, 414, 426, 438
 Hoogeland MSC, C. 102, 133, 135-137, 140-143, 146, 147, 152, 153, 155, 353, 420
 Hoogeveen, R. 43
 Hoppenbrouwers FDNSC, Majella 29
 Huber SJ, H. 219, 261, 280, 321, 403, 448
 Hubertus, broeder CSD 219, 403, 448
 Huiskamp MSC, K. 105, 123, 125, 128, 129, 174, 178, 185, 186, 197, 280, 283, 284-286, 294, 296, 329
 Hulst FDNSC, Vera 402
 Ivaccalam, A. 262
 Iwariwa FDNSC, zuster Balbina 255
 Jacobs FDNSC, Bertilla 394, 395
 Janis, L. 208
 Jansen FDNSC, Pancratia 398
 Jansen FNDSC, Salesius 408
 Jansen, mevrouw A. 333
 Janssen OFM, Th. 353, 361
 Januarius, broeder CSD 288, 403
 Jerry 67, 427
 Jong MSC, A. de 48, 77, 80, 82, 85, 95, 113, 115, 120, 165, 282, 288, 329, 336
 Jongbloed, J. 329
 Jonker MSC, L. 420
 Jötten MSC, L. 34, 173, 177, 185, 186, 191, 192, 332, 339, 383
 Jozef, broeder OSC 62, 273, 332, 336, 380
 Juliana 255, 395
 Kadmaerubun, P. 116, 162
 Kaipman, P. 235
 Kamme, F.C. 222
 Kampen MSC, J. van 197, 232, 233, 242, 245, 256, 259, 262-264, 274, 304, 403, 423
 Kampen, A. van 286, 301
 Kandam pr., J. 438, 439
 Kandan, D. 236
 Kanembut, X. 206, 447, 454
 Kapura, S. 278
 Kayom, L. 211
 Kèji, P. 453, 454
 Keller OSC, K. 56
 Kemper MSC, H. 130, 132, 133, 149, 197, 226, 227
 Kerklaan, M. 285, 286
 Kessel MSC, C. van v, vii, 3, 26-29, 31, 33, 37-48, 93, 196-199, 202, 203, 205, 207, 215, 222, 332, 337, 411, 418, 458
 Kessel, J. 232
 Kijne, J. 175
 Kintrup MSC, W. 154, 330, 332, 336, 389, 423
 Kirwalakubun MSC, D. 146, 197
 Klauw FDNSC, Angelica van de 402
 Klein, Riek van de 333, 414
 Klein, W. 106, 380
 Klein-Gunnewiek CSD, Plechelmus 406
 Kloppenburg FNDSC, Guido 407
 Kloppenburg FNDSC, Macarius 407
 Knauft, B.M. 6

- Knödler, C.F. 128
 Koch EK, J. 336, 393, 403
 Koch, L. 39, 89, 330
 Koelemij CSD, Longinus 405
 Koesen, W. 33, 38
 Kok MSC, P. 59, 273, 389, 390
 Koknat, A. 208
 Kolk MSC, J. van de 280, 422, 457
 Kombong, J. 420
 Komeran, B. 208
 König, E. 397
 Konyopkok, J. 206, 217, 229
 Kooijman, S. 292, 293, 329
 Kool, R. 294
 Kooy MSC, J. van der 286
 Kort FDNSC, Adriana de 393
 Korte CSD, Godefridus de 5, 260, 384, 404
 Kowatzki MSC, Fr. 244, 257, 271, 282, 283, 287, 288, 412, 457
 Kraanen MSC, J. 424
 Kroon, J. 32
 Krösschell, J.M. 43, 44
 Kuktem, C. 366
 Kunewara, J. 156, 243, 268
 Kwakman MSC, H. 374
 Labree, C.W. 125
 Lagerberg, dr. C. xxii, 306
 Lammerink FDNSC, Adela 395
 Lang, prof.dr. xxvii, 7, 54, 58, 65, 163, 165, 167, 186, 199, 200, 260, 316, 325, 366, 383, 390, 393, 399, 419, 423, 440, 457
 Lapré, M. 41
 Lavryssen FDNSC, Perpetua 393, 394
 Leeuwen OFM, B. van 351
 Letsoin, J.B. 121, 150, 151, 210
 Lin, J. 332
 Linden CSD, Maternus van der 405
 Linden MSC, C. van der 196-198, 222, 223, 225, 243, 262, 280, 283, 284, 289, 290, 294, 295, 327, 339
 Linsen CSD, Chrysostomus 405
 Loendersloot MSC, W. van 12, 327, 329, 386
 Loenen, ir. 176
 Lommertzen MSC, W. v, vii, 9, 37-42, 44, 49, 54, 55, 57-60, 64, 65, 67, 72-95, 98, 123, 128, 133, 134, 136, 197, 207, 226, 327, 329, 337, 418, 434, 458
 Loogman MSC, H. 388
 Louw OSC, J. de 29, 405
 Luyken, R. 309
 Luyken-Koning, F. 309
 Macu 62
 Malebai, I. 420
 Mandagi MSC, Fr. 282
 Mandagi MSC, P.C. 435, 436
 Mansveld-Beck, ir. F.W.J. 176
 Margareta, zuster FDNSC 251
 Maria viii, 61, 134, 243, 244, 249, 250, 253, 254, 256, 262, 265, 267, 275, 287, 330, 335, 336, 356, 358, 394, 395, 429, 454
 Maskim, A. 282
 Maturbongs, F. xvii, 6, 21, 107, 108, 111, 114, 119-121, 123, 126-128, 148, 169, 170, 175
 Maturbongs, Val. 42, 93, 126, 170
 Mckernan, D. 60
 Meel, ir. van 301, 302
 Melania 114, 251, 395, 402
 Mengko MSC, J. 356, 372, 373
 Mensvoort MSC, P. van 70, 185, 193, 196, 197, 198, 233-235, 243, 256, 263, 282, 352, 361-363, 365, 366, 368, 371, 391, 428, 454, 456
 Merdi, C. 47
 Meteray MSC, A. 202, 203, 317
 Meteray, drs. Y. 202, 203, 317
 Meuwese MSC, C. v, xvii, xxvii, 16, 37, 41, 72, 75, 90, 93, 103-109, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 125, 127, 128, 129-132, 146, 147, 157, 159, 161, 165, 168, 172, 177, 184-188, 199, 200, 225, 285, 325, 326, 327, 329, 334, 412, 415, 427, 438, 449, 457
 Meyer OSC, P. 32
 Miller OSC, H. 32
 Minnebo CSD, Gonzaga 405
 Miriweng, M. 206
 Mischke OSC, Fr. 29
 Mitakda, F. 289
 Mortel MSC, Th. van de 66, 136, 332, 345, 379, 381, 385-387, 389
 Mraz OSC, L. 61, 64-66
 Muin, L. van 387
 Munickhoff OFM, J. 360
 Münster OFM, H. van 351
 Murray, Sir Hubert 280
 Mutsaers, A. 339, 344
 Nafi, P. 326
 Nas, Fr. 289, 331
 Nauce, S. 157, 182, 183, 243, 267, 275, 276, 278
 Neijens MSC, M. 186, 280, 457
 Neuner OSC, Clarence 29
 Newman, kardinaal J. 92
 Nieland, N.A. 115, 119, 170, 212, 213

Nollen MSC, H. 280
 Nouwens MSC, J. 44, 338, 339, 385
 Nuhujan, L. 261
 Nuij MSC, J. 130, 137, 138, 196, 198, 231, 232, 242, 243, 249, 250, 254, 255, 256-259, 261, 262, 268, 273, 282, 329, 371, 391, 395
 Oers MSC, B. van vii, 74, 93-102, 133, 136, 137, 140, 147, 151, 155, 157, 178, 179, 196, 234, 235, 337, 353, 362, 363, 364, 367, 368, 370, 391, 418
 Oliva, zuster FDNSC 188
 Omben, D. 206
 Oosterman, F. 144
 Oosteroever CSD, Ladislaus 405
 Overweel, J. 311, 319
 Padi, A. 266
 Pahok 10, 11
 Paiman MSC, Y. 356, 438
 Pakura, H. 266
 Paleman, A. 420
 Paliama, M. 7
 Pangaart CSD, Cajetan van de 405
 Paulinus 403, 406, 427
 Peeters OFM, H. 362
 Peij MSC, H. von 3, 5, 27, 29, 31-36, 40, 41, 42, 46, 133, 147, 149, 185, 192, 305, 333, 368, 371
 Perk, ir. A. 123, 137, 175
 Piëtte MSC, A. 345, 381, 392, 423
 Pitka OSC, F. 29, 32, 35, 44, 231
 Platteel, dr. P.J. xxii
 Pol, dr. W.H. van de 85, 223, 295, 346
 Pongantung MSC, H. 438
 Posew 39
 Prasiti Adi MSC, Th. 370
 Putman MSC, W. 187, 197, 198, 202, 203, 205, 207, 208, 213, 214, 218, 220, 221, 225, 226, 394
 Raharusun MSC, F. 440
 Rahawarin, J.F. 367
 Ramaaker MSC, J. 133, 140, 143, 145, 146, 150, 157, 179, 197, 234, 235, 243, 256, 267, 282, 364, 390, 391
 Rarun MSC, S. 231
 Reijn, mevrouw van 420
 Rejaan, J. 123
 Remetwa MSC, R. 382
 Remmerswaal OSC, J. 60
 Renwarin, D. 404
 Renwarin, J. 132, 168
 Resubun MSC, I. 180, 356
 Resubun MSC, P. 133, 134, 192, 231, 262, 305, 336, 339
 Rettob MSC, A. 231
 Rettob MSC, L. 282
 Ribut 275
 Rievers MSC, P. 103, 109, 159, 162, 280, 282, 283, 286, 289, 326, 412
 Rijckevorsel, van 301
 Rockefeller, M. 33, 38, 46, 48
 Roelofs CSD, Sarto 404
 Roinwowan, N. 266
 Romanus 390
 Rooij MSC, C. (Kees) de 183, 185, 193, 197, 235, 236, 391
 Roon CSD, Xaverius van 404
 Roovers, D. 250, 299
 Rungewur, C. 271
 Rumulus pr., E. 363, 365, 368, 369, 449
 Rumulus, F. 375
 Rumsano 266
 Safsafubun, N. 146
 Sahetapy xxvi
 Sala Bataona FNDSC, Paulus 408
 Salesius FNDSC, vicarius 407, 408
 Salzmans, M. 333
 Samkakai 262
 Sarkol 58
 Sauerwalt 131
 Schaick, L. van 298
 Scheele, Abr. 23, 25, 27, 30
 Schipperijn MSC, C. 130, 133, 143, 144, 150, 157, 179-181, 193, 282, 420
 Schoe, arts 89
 Schoe, P.C. 119, 121, 123, 296, 297, 331, 344, 401
 Scholte FNDSC, Clementinus 408
 Schoonheit, dr. L.A. 187
 Schoorl, J.W. 198, 199, 201, 208, 212, 213, 216, 221-223, 225, 226
 Schoutens CSD, Paulinus 406
 Schuur MSC, S. 74, 105, 118-120, 123, 125, 126, 136, 185, 187, 264, 282, 295, 327, 381-383
 Seki 43, 44
 Seputra MSC, A. 437
 Seran MSC, J. 437
 Serpenti, L. 245, 269, 337
 Sertons, familie 131
 Sesilia, zuster FDNSC 136
 Setitit MSC, A. 370
 Setitit MSC, B. 382
 Setitit OSC, A. 66
 Siga SVD, D. 241, 272, 428
 Silubun, M. 272, 396
 Silubun, S. 396
 Sitanala 427

- Smit OSC, J. 32, 34, 35, 50, 51, 340, 341, 415
- Sneekes MSC, J. v. 187, 196-199, 203, 205, 207, 208, 210-222, 226, 227, 229, 280, 282-284, 305, 326, 338, 339, 363, 366, 385, 388, 392, 400, 434, 448, 458
- Snik CSD, Reinardus 404
- Soeharto-Hartoto 192
- Soekarno, president 340, 341, 405, 430
- Soelen, ir. W.J. van 176
- Soenarjo SJ, A. 364
- Somar pr., Y. 365, 376
- Sourbag, A.M.A. 128, 129
- Sovada OSC, mgr. A. 46, 57, 360
- Spijker, J. 18-20
- Staverman OFM, mgr. P. 351
- Stefels, C.H. 212, 213
- Stevens OFM, J. 12
- Stigter MSC, M. 424
- Straatmans, ir. 175
- Sturkenboom FDNESC, Martha 398, 399
- Sudanto, arts 65
- Sugiyanto, familie 320
- Suhendra, H. 435
- Sumedi 362, 420
- Susilo MSC, H. 438
- Syukur Dister OFM, dr. N. 422
- Tambim 118, 123, 452
- Tarong MSC, C. 171, 190, 206, 438, 449
- Tawurutubun, Th. 134-136, 150, 151
- Tethool MSC, J. 134, 375
- Thaar OSC, J. 67, 68
- Thenu 205, 212
- Thieman MSC, W. v. xvii, xxii, xxv, 109, 112, 113, 174, 185-188, 191, 196, 197, 205, 225, 226, 230, 241, 243, 244, 255, 271, 272, 278, 282, 327, 336, 357-359, 380, 383, 390, 402, 412, 457
- Thierfelder, prof.dr. M. 280, 427
- Thijssen, H. 209, 329, 344, 413, 415
- Thoof, J. 29, 39, 131
- Tillemans MSC, mgr. H. viii, xv, xvii, xix, xx, xxii, xxvi, 3, 7-9, 11, 16, 29, 51, 74, 98, 101, 109, 111, 113, 117, 126, 161, 173, 175, 187, 196, 199, 203, 205, 207, 211-213, 227, 231, 275, 282, 285, 297, 305, 325, 327, 328, 333-335, 339-341, 344, 345, 348, 350, 351, 353-355, 360, 361, 370, 390, 391, 393, 401, 405, 407, 413, 423, 430, 435, 440, 443, 444, 452, 457, 458
- To Thi Anh 436
- Togt, P. van der 345, 385
- Tops MSC, J. xvi, xvii, 326, 332, 380, 381, 392, 420
- Trenkenschuh OSC, F. 5, 20, 38, 56, 66
- Tuyu, A. 314, 387
- Tyamonop, T. 206
- Ulukyanan MSC, B. 382
- Ursula 395
- Veeger, dr. L. 55, 250, 292, 293, 297, 299, 328-330, 395
- Veen CSD, Pancratius van 406
- Velde EK, H. ten 403
- Velden MSC, J. van der 31, 42, 43, 105, 123, 125, 128-130, 147-149, 153, 174, 186, 331, 334
- Vergouwen MSC, C. (Kees) 256, 278, 387, 390-392
- Vergouwen MSC, H. 136, 140, 143, 185, 197, 227-229, 236, 358, 359, 419
- Verhage MSC, A. v. xvii, xxii, 196, 231, 241, 242-247, 249-259, 261, 263, 265, 266-269, 271-276, 278, 279, 301, 326, 327, 351, 364, 391, 423, 434, 453, 458
- Verhoeven MSC, J. xvii, xix, 9, 72, 105, 113, 117-119, 242, 244, 258, 329, 333
- Verhoeven MSC, mgr. N. xix, 186, 241, 287, 411, 443, 457
- Verschueren MSC, J. v. xvii, xix, xx, xxiii, xxvii, 16, 23, 37, 73, 72, 93, 97, 104-109, 111-115, 117-119, 123, 136, 142, 143, 147, 158, 161, 162, 165, 168, 169, 172, 175, 186, 188, 233, 280, 282, 283, 286-288, 290-297, 299-308, 312, 313, 319, 326, 327, 329, 332, 335, 336, 341, 347-350, 352-354, 370, 379, 395, 412, 413, 415, 427, 434, 449, 453, 457, 458
- Vertenten MSC, P. 280, 286, 312, 422, 457
- Viegen MSC, J. 280
- Vincent FDNESC, Jolenta 51, 340
- Visser FDNESC, Marcellina 41, 42, 175
- Visser, W. 41, 42, 175
- Vlugt MSC, T. van de 132, 134, 135, 143, 144-147, 151, 185, 282, 304, 312, 331, 353
- Vocking, J. 43, 380
- Vollema, J. 294
- Voorhoeve, H.W.A. 32, 73, 299
- Voort, H.J. van der 5, 108, 165, 213, 294, 420

Vriens MSC. Adr. v, vi, xv, xxii, xxviii,
 95, 97, 112, 114, 117, 120, 130, 136,
 137, 145, 147, 151-153, 155, 157, 158,
 159, 161-165, 167-170, 172-180, 182,
 184-188, 190-192, 194, 197, 204, 206,
 214, 215, 219, 223, 225, 230, 231, 233,
 243, 255, 257, 258, 261, 262, 264, 280,
 282, 283, 294, 300, 302, 307, 308, 312,
 314, 328, 336, 345, 353, 359, 361, 364,
 370-372, 389, 403, 404, 410, 415, 418,
 419, 421, 423, 427, 434, 453, 458
 Vries, H. de 40, 126, 230, 329
 Waardenburg, S. van xxi
 Wagio MSC, E. 303
 Walli, W. 149, 150
 Wanggeriop, D. 206
 Wangirawa FDNSC, Josepha 255
 Wanten, W. 208
 Warsékomen 10, 19, 20
 Wassink, R. 33
 Waya, W. xxiv, 136, 300, 319
 Wayud, L. 208
 Weijtens MSC, H. 130, 137, 333, 340, 363
 Welerubun MSC, A. 231
 Welling MSC, A. 3, 8, 11, 14, 13-15, 17,
 18, 19, 21-24, 26-29, 38, 39, 197, 227
 Wengkang MSC, A. 440
 Werkhoven MSC, S. 332
 Wibowo MSC, Th. 437
 Wikom, J. 206
 Wilde de Ligny, H.J. de 176
 Willemse MSC, C. 327, 381-384
 Wogan, M. 206
 Wolbi. A. 453
 Wolff, C.W. 327
 Woman, P. 206, 208
 Wonmut, Xav. 198, 448
 Wop, X. 208
 Woringga, J. 260
 Wouters CSD, Gervasius 405
 Wouw MSC, A. van de v, vii, 33, 35, 38,
 46, 47, 49, 51, 52, 55, 63, 102, 242,
 261, 262, 282, 284, 286, 287, 288, 294,
 302, 307, 329, 395
 Wui, H. 208
 Wura, H. 162, 167, 427
 Wuwur MSC, Chr. 439
 Yabaimu, Yakobus 116, 117, 134
 Yaèndé 118
 Yahrumb, A. 449
 Yako, H. 116-118, 134, 167, 427
 Yamlean MSC, C. 437
 Yarumb 108, 109
 Yas, D. xiii, 164, 168, 171, 247, 249, 276,
 321, 407, 428, 429
 Yatagai, J. 150, 168
 Yewimu, C. 243
 Yuliono MSC, Th. 280
 Zachmann OSC, E. 57, 144
 Zandt MSC, J. van der 137, 157, 181, 182,
 183, 193, 428
 Zegwaard MSC, G. v, vii, xvii, 3, 5-14,
 13-27, 29, 32, 33, 38, 40, 43, 45, 51, 63,
 107, 120, 130, 329, 332, 333-335, 338,
 340-345, 350, 385, 423, 434, 458
 Zuiderhoek, B. 89
 Zwollo, ir. M. 175

Kaarten en illustraties

Tenzij anders wordt vermeld, zijn alle kaarten en illustraties te vinden in het Archief van de Missionarissen van het H.Hart (MSC) te Tilburg.

Zuid-West Nieuw-Guinea. Kaart naar: J.F.L.M. Cornelissen, *Pater en Papoea*.
Kok, Kampen, 1988, p. II
Staf Aartsbisdom Merauke, 1950
Het Asmat gebied. Kaart door Adr. Vriens MSC
G. Zegwaard MSC en A.Welling MSC bij het oudste huisje te Agats
A. van de Wouw MSC met de eerste baby op de pastorie
Tijdens de opleiding
Het adoptieritueel. Foto C. van Kessel MSC
Het Gondu gebied. Naar: J. Verschueren MSC. Uit: J. Boelaars MSC, *Met Papoea's samen op weg*, deel II. Kampen, 1995, p. 236
Mappi-Yahray. Kaart door Adr. Vriens MSC. Uit: J. Boelaars MSC, *Met Papoea's samen op weg*, deel II. Kampen, 1995, p. 190
Het breken van de speren. Uit: J. Boelaars MSC, *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 144
Het doopfeest te Képi, 1951
Goeroe en njora Kadmaerubun
Yakobus Kamahraimu met vrouw en kinderen
Mannen snijden de Christusfiguur in Yahray stijl. Uit: J. Boelaars MSC, *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 208
De Christusfiguur opgesierd als Yahray aanvoerder, 1987
De pastoor zegent de te planten klappers. Uit: J. Boelaars MSC, *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 240
Het Landbouw Trainingscentrum. Uit: J. Boelaars MSC, *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 240
Kampongkruis te Képi
Het team van Bestuur en Missie. Uit: J. Boelaars MSC, *Papoea's aan de Mappi*. Utrecht, 1957, p. 225
Parochie Abogé. Kaart door Adr. Vriens MSC
Awyu aan de Digul. Kaart door Adr. Vriens MSC
De paalwoning van vroeger
Het nieuwe dorp
David Yas
Cayetanus Tarong MSC
Het parochiehuis te Tanahmerah
Leden van de parochieraad, ± 1975

Bezoek mgr. H. Tillemans aan Mindiptana, 1951
 Muyu. Kaart door Adr. Vriens msc. Uit: J. Boelaars msc, *Met Papoea's samen op weg*, deel II. Kampen, 1995, p. 177
 Opleiding onderwijzers te Merauke
 Mandobo. Kaart door Adr. Vriens msc
 Andreas Andeyop, dorpshoofd van Wakeriop
 Frederik Hendrik Eiland. Uit: A. Verhage msc, *Nota over Frederik Hendrik Eiland*, 1957
 Kerk te Tabonji
 Gerhard Berning
 Goeroes, afkomstig van Kimaam
 Offergave
 Kerk te Kimaam-stad
 De Zuidkust. Kaart naar: J. van Baal, *Dema*. The Hague, 1966
 Tournee met het spc-team. Foto's van L.M. Veeger, St. Michielsgestel
 Dorpsverzorgsters
 Samkay
 Rijstvelden
 Renovatie van het klapperbestand
 Het Jubileumspel
 Het Missiepersoneel in ± 1968
 Samenzang in de parochiekerk
 De bisschoppen bij de wijding van mgr. J. Duivenvoorde
 Het dok van de Missie te Képi
 Zuster Pepetua FDNSC en haar zusters
 Moeder Adriana FDNSC
 Broeder Reinardus Snik CSD en goeroe David Renwarin tijdens de opleiding te Kelapa Lima
 Riek van de Klein met de jeugd
 Broeder Piet van Hoof msc met de jongelui
 P. Hoeboer msc met leerlingen van het Klein-Seminarie
 Papoea zusters te Képi
 De vrouwen
 De mannen
 De kerk van Buti, 1925
 De kathedraal van Merauke, 1995

KERK EN THEOLOGIE IN CONTEXT (KTC)

Eerder verschenen in deze reeks:

Dr. J.F.L.M. Cornelissen

PATER EN PAPOEA

Ontmoeting van de missionarissen van het Heilig Hart met de cultuur der Papoea's van Nederlands Zuid-Nieuw-Guinea (1905-1963)

ISBN 90 242 3225 2

Berma Klein Goldewijk, Erik Borgman, Fred van Iersel (red.)

BEVRIJDINGSTHEOLOGIE IN WEST-EUROPA

Teksten van het symposium 'Westeuropese bevrijdingstheologie', gehouden op 12-13 november 1987 aan de Theologische Faculteit te Nijmegen

ISBN 90 242 3195 7

Dr. J.N. Breetvelt

DUALISME EN INTEGRATIE

Een studie van de factoren die een rol spelen bij het hervinden van identiteit bij opgeleide Afrikanen

ISBN 90 242 5019 6

Dr. J.A.G. Gerwin van Leeuwen o.f.m.

FULLY INDIAN - AUTHENTICALLY CHRISTIAN

A study of the first fifteen years of the NBCLC (1967-1982), Bangalore - India, in the light of the theology of its founder, D.S. Amalorpavadass

ISBN 90 242 4906 6

Deze studie maakt deel uit van het VF-project 'Contextualiteit in het missiologisch denken' van de vakgroep Missiologie, Katholieke Universiteit te Nijmegen.

Dr. C.A.M. de Jong ss.cc.

KOMPAS 1965-1985

Een algemene krant met een katholieke achtergrond binnen het religieus pluralisme van Indonesië

ISBN 90 242 5415 9

Drs. J.P. Heijke

KAMEROENSE BEVRIJDINGSTHEOLOGIE JEAN-MARC ELA

Theologie van onder de boom

ISBN 90 242 5335 7

Deze studie maakt deel uit van het VF-project 'Contextualiteit in het missiologisch denken' van de vakgroep Missiologie, Katholieke Universiteit te Nijmegen.

Erik Borgman

SPOREN VAN DE BEVRIJDENDE GOD

Universitaire theologie in aansluiting op Latijnsamerikaanse bevrijdingstheologie, zwarte theologie en feministische theologie

ISBN 90 242 6510 X

Jacques Van Nieuwenhove and Berma Klein Goldewijk (eds.)

POPULAR RELIGION, LIBERATION AND CONTEXTUAL THEOLOGY

Papers from a congress (January 3-7, 1990, Nijmegen, the Netherlands)

ISBN 90 242 3499 9

T.J.A.M. Meerman

GOED DOEN DOOR DOOD TE MAKEN

Een analyse van de morele argumentatie in vijf maatschappelijke debatten over euthanasie tussen 1870 en 1940 in Engeland en Duitsland

ISBN 90 242 3479 4

Berma Klein Goldewijk

PRAKTIJK OF PRINCIPE

Basismilieus en de ecclesiologie van Leonardo Boff

ISBN 90 242 3439 5

Deze studie maakt deel uit van het VF-project 'Contextualiteit in het missiologisch denken' van de vakgroep Missiologie, Katholieke Universiteit te Nijmegen.

Oscar A. Ante o.f.m.
CONTEXTUAL EVANGELIZATION IN THE PHILIPPINES: A FILIPINO FRANCISCAN
EXPERIENCE
ISBN 90 242 3409 3

Jacques Van Nieuwenhove
BRONNEN VAN BEVRIJDING
Varianten in de theologie van Gustavo Gutiérrez
ISBN 90 242 6803 6

Deze studie maakt deel uit van het VF-project 'Contextualiteit in het missiologisch denken' van de vakgroep Missiologie, Katholieke Universiteit te Nijmegen.

Huub J.W.M. Boelaars OFM Cap.
INDONESIANISASI
Het omvormingsproces van de katholieke kerk in Indonesië tot de Indonesische katholieke kerk.
ISBN 90 242 6802 8

Frans F. van der Hoff Boersma
ORGANISAR LA ESPERANZA
Theologia India Rural
ISBN 90 242 6635 1

Frank Sawyer
THE POOR ARE MANY
Political Ethics in the Social Encyclicals,
Christian Democracy, and Liberation Theology in Latin America
ISBN 90 242 7371 4

Erik Borgman en Anton van Harskamp (red.)
TUSSEN OPENHEID EN ISOLEMENT
Het voorbeeld van de katholieke theologie in de negentiende eeuw
ISBN 90 242 6813 3

Alan Hunter and Don Rimmington (eds.)
ALL UNDER HEAVEN
Chinese Tradition and Christian Life in the People's Republic of China
ISBN 90 242 7381 1

J. Boelaars
MET PAPOEA'S SAMEN OP WEG
Deel I: De pioniers. Het begin van een missie
ISBN 90 242 6641 6

G.M.J.M. Koolen
EEN SEER BEQUAEM MIDDEL
Onderwijs en kerk onder de zeventiende-eeuwse VOC
ISBN 90 242 6642 4

L.K.M. van Dinteren
OPDAT GODS GLORIE OPENBAAR WORDE
De 'lex orandi' als theologisch verantwoord fundament van orthodoxe missie-theologie
ISBN 90 242 8037 8

Berma Klein Goldewijk & Jacques Van Nieuwenhove (red.)
THEOLOGIE IN DE CONTEXT VAN DE DERDE WERELD
Een vergelijkende studie
ISBN 90 242 6672 6
Deze studie vormt de afsluiting van het VF-project 'Contextualiteit in het missiologisch denken' van de vakgroep Missiologie, Katholieke Universiteit te Nijmegen.

Frans Jozef Servaas Wijsen
THERE IS ONLY ONE GOD
A Social-scientific and Theological Study of Popular Religion and Evangelization in Sukumaland,
Northwest Tanzania
ISBN 90 390 0501 X

Harrie Huiskamp
A GENEALOGY OF ECCLESIASTICAL JURISDICTIONS
ISBN 90 390 0502 8

Modeste Malu Nyimi
INVERSION CULTURELLE ET DÉPLACEMENT DE LA PRATIQUE CHRÉTIENNE
AFRICAINNE
Préface à une théologie périphérique
ISBN 90 390 0503 6

Albert de Jong
MISSIE EN POLITIEK IN OOSTELIJK AFRIKA
Nederlandse missionarissen en Afrikaans nationalisme in Kenya, Tanzania en Malawi 1945-1965
ISBN 90 390 0507 9

Peter Turkson & Frans Wijzen (eds.)
INCULTURATION
Abide by the Otherness of Africa and the Africans
ISBN 90 390 0506 0

Robert van der Zwan
MYSTERIUM SAECULI
Secularisatie en theologisch wereldbeeld in het Indiase christendom in het bijzonder in het werk
van Michael Amaladoss
ISBN 90 390 0512 5

Ad Leys
ECCLESIOLOGICAL IMPACTS OF THE PRINCIPLE OF SUBSIDIARITY
ISBN 90 390 0513 3

A.H. de Jong
DE MISSIONAIRE OPLEIDING VAN NEDERLANDSE MISSIONARISSEN
ISBN 90 390 0516 8

A.H. de Jong
DE UITDAGING VAN VATICANUM II IN OOST-AFRIKA
ISBN 90 390 0515 X

J. Boelaars
MET PAPOEA'S SAMEN OP WEG
Deel 2: De baanbrekers. Het openleggen van het binnenland
ISBN 90 390 9518 4

Arnulf Camps ofm & Berma Klein Goldewijk
CULTURAL IDENTITY IN LATIN AMERICA AND IN EUROPE
A colloquium on the occasion of the retirement of prof.dr. Jacques Van Nieuwenhove on
February 5, 1993
ISBN 90 242 7140 1

John Kiesler ofm
SIGNS AND INSTRUMENTS OF LIBERATION
The Confederation of Latin American Religious (CLAR) and a Contextual Theology of Religious
Life from 1966 until 1991
ISBN 90 390 0524 9

De trilogie *Met Papoea's samen op weg* ontsluit bronnen voor een studie van de ontwikkeling van Zuid Nederlands Nieuw-Guinea, thans Zuid Irian Jaya. Dit derde en afsluitende deel *De Begeleiders* bestrijkt de periode 1950-1995 en bestaat uit persoonlijke bijdragen van zeven missionarissen. Ieder beschrijft de ontwikkeling van het gebied waar hij het langst werkte. De bijdragen worden aangevuld door interviews die dr. Boelaars, zelf missionaris aldaar, zijn collega's afnam.

Twee gebeurtenissen krijgen bijzondere aandacht: de overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië en de doorwerking van het Vaticaans Concilie (1965). Samen geven de drie delen een overzicht van bijna een eeuw ontwikkelingsproces. Bepalend is daarbij steeds de vraag: hoe veranderde de Papoea - eens koppensneller, nu soms universitair geschoold - en de missionaris zelf in deze periode van secularisatie?

Eerder verschenen:

deel 1: *De Pioniers* (1905-1925), over het openleggen van het kustgebied.

deel 2: *De Baanbrekers* (1925-1950), over het openleggen van het binneland van de kust tot in de bergen.

Dr. J.H.M.C. Boelaars, missionaris van het H. Hart, MSC, werkte als priester en onderzoeker van 1950-1968 in Nederlands Nieuw-Guinea/Irian Jaya en doceerde van 1970-1984 culturele antropologie op de Groot Seminaries van Indonesia.

KTC

Deel 34

Kok Kampen

ISBN 90 390 0523 0

ISSN 0922-9086

NUGI 638

9 789039 005231